

సర్వ స్వామ్య సంకలితము

వెల రు. 3-0-0

మూడవ కూర్పు 500 కాపీలు

1945

ప్రీతి క

పలుకు నిలుపరింపఁ బలుకున నలరింపఁ బలుకు భావమున నె వెలుగఁగింపఁ
బలికి పలుకరింపఁ బలుకుదుఁ బులకింప నీరపించుఁ డొక్కఁడే యెఱుంగు.

ఈనవల రవీంద్రకవిచంద్రు విరచిత వంగభాషామాతృక కనువాదము. విశ్వభారతీమూర్తి యగురవీంద్రునివాణి యిందు సహస్రముఖముల సుసమనోరంజనముగ శాంతమధురగానము చేసినది. దేశభాషిమానుల వివృతత్వము లిం దున్నవి. మతాభిమానుల ముత్రబీజము లిం దున్నవి. సంస్కరణాభిమానుల సాధుభావము లిం దున్నవి. కవితాభిమానుల కావ్యకళ లిం దున్నవి ఇది నవలయే కాదు, నవభావకుసుమాకరము, నవరసకమలాకరము, నవరత్నరత్నాకరము, నవనవానందసుధాకరము, నవదీపసప్తభాకరము !

మనోభావములఁ గన్నులఁగట్టుటకును హృదయాంతర్భావముల హృదయముల ముద్రించుటకును వివిధప్రకృతుల విచిత్రముగఁ జిత్రించుటకును రవీంద్రుఁడు మిగులనేర్పటి. భావనాతీతములగు ప్రకృతిరహస్యములను బలుకులలో బయటఁబెట్టుటయం దతఁడు గడుదిట్ట.

శ్రీరవీంద్రనాథతాకూరు వంగభాషయందలి తమకృతుల నన్నిటి నాంగ్లేకరించుటకు మా కవకాశము కల్పించినందులకు వారికి మే మె, తయఁ గృతజ్ఞులము.

మాయెడలఁ బరిపూర్ణాదరభావము కలిగి ముష్కేల్లవిధముల నాత్మీయులనుగా భావించి మాయుద్యమమును మన్నించి మాకవితను గౌరవించు శ్రీ రఘువతి వేంకటరత్నమునాయఁడుగారి యమూల్యప్రేమమున కీగద్యకావ్యము నాంగ్లేకరించి యంకిత మొనరింపఁగలిగినందులకుఁ బరమానందభరితులము !

ప్రేమ రత్నాంకితము

శ్రీనిలసద్గుణమణికిన్
ధీనిభవాచార్యమణికి దివ్యప్రేమా
స్థావితజీవనమణికిన్
శ్రీవేంకటరత్నభక్తచింతామణికిన్.

నిండినయమృతనదమువలెఁ
బండినపాలమువలెఁ గంటఁబడిన గనివలెన్
దండ నిలిచి యగతికజన
మండలిఁ గరుణించువిబుధ మానితమణికిన్.

కల్యాణమయమైన గనిలోనఁ బ్రభవించి
ఘనతపోమయమైన తనువు గాంచి
శాంతమయంబైన శాణఘట్టనఁదేటి
ధర్మమయంబైన నీతికుఁ జెంది
సాభాగ్యమయమైన సాధుమాళినిఁ జేరి
విశ్వమయంబైన విలువ నలరి
అనందమయమైన యమృతతేజము నొంది
విజ్ఞానమయమైన వెలుగు నూపి

అమృతకళలచే నఖిలంబు నలరఁజేయు
రఘువతికులాబ్ధికౌముదీరత్నమునకు
రమ్యగుణనిధి వేంకటరత్నమునకు
సంకితంబుగ సీకృతి యలరుఁగాత !

గో రా

౧

క్రాంతిమాసమందలి యొకనాటి ప్రభాతసమయమునఁ గలకత్తానగరమున ఘనాఘనవినిర్ముక్త మగునాకాశము నిర్మలబాలాతపకాంతులచే విరాజిల్లుచుండును. అప్పుడు పనియేమియు లేకయున్న వినయభూషణుడు తనసౌభమున రెండవయంత్రము నందలి వరాండాలో నొంటిగ నిలవఁబడి వీధిమెట వచ్చుచుఁ బోవుచుండువారిని గనుంగొనుచుండెను. కాలేజీవదువు చాలదినములక్రిందటనే పూర్తియైన నాతఁ డింకను సంసారమధ్యమునఁ బ్రవేశింపలేదు. అతనికి సభలను సాగించుటయందును, వర్తమానపత్రికలకు ప్రాయుటయందును మనస్సుది గాని యంతగా వానియందుఁగూడ కృద్ధపూర్తిగాలేదు. అందుచేతనే నేటియుద్దయమున నాతని కెమిచేయుటకు దోచక చంచలస్వాదయముతో నటు నిటుఁ జూచుచుండెను. అప్పుడు పరవశుఁడైయున్న వారిదానుఁ దోకఁడు చెంగటనున్న యంగడి కెదురుగ నిలవఁబడి యీ క్రిందివిధముగ గానము చేయుచుండెను.

“అపరంజిగూటిలో, నంతలోనే తోచి యపురూపము పోవుచిలుకా !

ఎవ్రుడు వచ్చెనవో నీవెవ్రుడు పోయెనవో నిన్నెన్నఁడె నెందునో చిలుకా !

జీవరత్నమువోలి నీవెప్పుడైన, నా చేతి కందితివేని.

భావనూత్రింబుతోఁ బట్టి నీపాదాల బంధిల్లివైతునే చిలుకా”

అసారిదానునిఁ బిలిచి యాచిలుకపాటుఁ పూర్తిగఁ బాడించి పోకిరియైన యునని వినయునకుఁ గోరిక కలిగెను; కాని, నాత్రియంతయును జలిగా నుండుటచే గప్పుకొన్న దుప్పటమునైనను దొలగించుట కిష్టము లేనంతటిబడకముగా నుండుట వలన నాతఁ డాగీతమును వ్రాసికొనఁజాలకపోయెను. కాని యాగీతస్వర మాతని హృదయమధ్యమున బ్రతిధ్వనించుచునే యుండెను.

అప్పు డాతనియింట కెదురుగా వీధిని బోవుచున్న యొకయద్దెబండిపై బలమైన బోడుగుట్టులుబండి యొకటి పడుటచే బండిచక్రము విరిగిపడిపోయెను. గుట్టుబండి యతివేగముగ నదృశ్యమైపోయెను. అద్దెబండి పూర్ణముగా బోరగిలఁబడలేదు; కాని యొకప్రక్కనుమాత్ర మెరగిపోయెను. అది చూచి వినయభూషణుడు తత్తరముతోఁ గ్రిందికి దిగి వీధిలోనికి వచ్చెను. అప్పటి కాబండిలోనుండి వదులేడు పరు నెనిమిదేండ్ల వయసుగల యొకయువతీరత్నము మెల్లగా దిగియెను. మఱియు లోపలనున్న పెద్దననుమ్యుడగు నొకవృద్ధుఁడు దిగుట కుపక్రమించుచుండెను. వినయభూషణు డావృద్ధునిఁ బట్టుకొని మెల్లగాఁ గ్రిందికి దింపెను. అప్పు డావృద్ధునికడను విభరమై యుండుటం గాంచి వినయుఁ డాదరముతో “అయ్యా! మీరు వెళ్ళి తగిలినదా !” అని పిల్చించెను.

వృద్ధుడు లేదని చెప్పుచు నిండుక మందహాసము లేచుకొనఁ బ్రయత్నించు గాని యానంద్యంబులోనే విలీనమైపోయి యాక్షణికము నూర్చితింటుకు నిద్రింపగా నుండెను. వినయుఁ డాతని బట్టుకొని యంత్రులవలెను చూచుచున్న యానుందరిని గాంచి “ఈయెదుటియే మామిట్లు ! లోకలికి బోవుదను !” అనియెను.

తోడనే వినయుఁ డావృద్ధుని లోనికిఁ దీసికొనిపోయి యొకపర్యంబునై కేయ నింపుజేసెను. అనుచురి యప్పు డాగతమువలనను జరిగితినియై యొకమాల నున్నదల కలకమును గాంచి యొకరబంబు నొకగ్గానుకొనఁ దెచ్చి యావృద్ధుని మొగముపైజల్లి చల్లగా విసరుచు విసయభూషణులు గాంచి “వైద్యుఁ డెవ్వఁడైన దొరకునా ?” అని పూర్నించెను.

అయింటికి సమీపమున దే యొక డాక్టరుండెను. వినయుఁ డాతని దీసికొని గచ్చుటకై యొక నేనకునిఁ బంపించెను. అగడలో నొకబల్లపై నొండుదడును, దల నూనెతోనెయ్యెను, దలచుపుకొనుకడుపులు నుండెను. వినయుఁ డాయవతివెనుక నిలువఁబడి యద్దబులో నామెదనఁబ్రవీర్చితిని నును దడకచ్చుకొనఁ గాంచుచు స్తంభ భూతుడై యుండెను. అతఁడు చిన్న కనముచుగిడియుఁ గలకత్తానుదే యుండి చదువుకొనుచుండెను. అతనికి కల లోకజ్ఞున మంతయును బుస్తకములవలనఁ గలిగినది మాత్రమే. సంబాధములేని గొప్పయింటియాడువాండ్రతో నాతఁ డిదివఱ కెన్నఁడును గలిసి యుండలేదు.

అయద్దబులో నాతఁ డామడిమడి మనోహరదనమండలమును గాంచుచుండెను. ఏమి యారాచుటి కును ! అతనిమాపులలో నానుందరి వనసాందర్యమున శృంగారశేఖరును విభజించి చూడవలయునను నుద్దేశము లేదు.

కేకలమును బ్రేమజ్వలముచే నిండుక మగియున్న యారమణీయతరుణముఖ కమలమందలి లావణ్యసౌకుమార్యము లాతిసద్భుష్టలకు సృష్టియందలి సవ్యంబ్రకాశితమగు నొకనూతనవిస్మయము నాపాదించుచుండెను.

కొంతసేపటి కావృద్ధుడు మెల్ల మెల్లఁగ గన్తులను విచ్చి “అమ్మా !” అని యొక నిట్టార్పు విడిచెను. అప్పు డాయుంటి కన్నుల నీరుగుండఁ దన నెమ్మోము నాతనిమొగమునిద్దఁ జేర్చి ప్రేమార్ధస్వరముతో “బాబా ! మీకెక్కడ వెళ్ళు లగి లినది ?” అనియెను.

“నేనెక్కడకు వచ్చితిని ?” అని పలుకుచు వృద్ధుడు మెల్లఁ లేచి కూర్చుండు టకుఁ బ్రయత్నించెను. అతలో వినయుఁ డాతనియొద్దకు వచ్చి “అమ్మా ! మీరు లేవవలదు. ఇంచుక విశ్రామింపుము. ఇంతలో డాక్టరు వచ్చును !” అనియెను.

అప్పుడు వృద్ధునకు బాగుగ స్మృతి కలుగుటచే “నాతలపై నీభాగమున నించుక వేదనగా నున్నది; కాని యంతవిశేషబాధ యేమియును లేదు” అనియెను.

అంతలోఁ బాదరక్షలశబ్దముతో డాక్టరుచ్చుటకి వచ్చి యావృద్ధుని బరీక్షించి “ఎశేపాపాయ కేమియును లేదు. కొంచెము పొటపొలలో నించుక బ్రాంచిని జేర్చి త్రాగింపుడు!” అని చెప్పి వెడలిపోయెను. అందుకు వృద్ధుఁ డంతింకఁజేరని త్రము తో వింతుడయ్యెను. అనుచరి వృద్ధునికొవహను గ్రహించి “బాబా! ఏల నుకో చించెదరు? డాక్టరు వచ్చినందులకును, మందునకు గావలసినసామ్య మన మింజికఁ బోయి పంపించివేయుకము!” అని నువ్వుచు నామె? ననుభవవ బుద్ధియొకటి వలకలఁ దలకించెను.

అహ! ఏమి యానయనాలాము! అకన్నులు ప్లేనియా చిన్ననియా, నల్లనివా యెఱ్ఱనివా యను వితర్కము చుననునకుఁ దోపించుట లేదు! నుపులయం దొకయ నుండిగ్రహింపవను నిర్మా మానమగుచున్నట్లు నిర్భదమదృశ్యమన నే పొడకట్టుచుండెను. ఆనృప్తులయం దెట్టినికొమును లేదు. ఎట్లైవైధిభావమును లేదు. కేవలము నవి యేకమాత్రానిరక క్తిసంపన్నములై యుండెను.

విషయభూషణుడొ ప్రజుత్తుపూర్వకము మాటాడుట కుపక్రమించి “వైద్యున కిచ్చునది స్వల్పము. అందుకొఱకు- అది మీరు- అది నేనే” అనియెను. అనుచరి యాతని మొగమువంక నే చూచుచుండుటచే సరిగా నాతఁడు మాటాడఁజాలకపోయె ను. కాని వైద్యునకుఁ గొంతసాహిత్యయవలసి నుండు ననునంగతిమాక్రియు నిస్సంశయముగాఁ దెలిసిపోయెను.

అప్పుడు వృద్ధుడు “నాట బ్రాంది యక్కఱ లేదు” అనియెను. ఆయువతి యా మాట కడ్డమువచ్చి “ఏమి బాబా! డాక్టరుగాను చెప్పినట్లు చేయవలదా?” అనియెను.

వృద్ధుడు “ఇప్పటి డాక్టరుల కిది దురభ్యుపయోగమైనది. నానీ గ్రహి మేరడి పాలు పుచ్చుకొన్నను దగ్గిపోవు.” అని చెప్పి యాతఁడు పూలనుమాత్రము త్రాగి యింనుక విశ్రాంతివంది విషయభూషణుని గాంచి “ఇక మేము పోయెదము-మీకుఁ జాలశ్రీం కలిగించితిమి” అనియెను. తోడనే యాను దరి విషయవివరకఱాచి “ఒకబండ” అనియెను. వృద్ధుడు నుకోచముతో “అతను కింకను దొడదర కలిగించుటయేల? నువ్వయలు నమింపమే కదా! ఒకనిమిషములోఁ బోవుదును!” అనియెను. అంత నారకుఁజీవని “వేడుబాబా! మీరు నడవవలయు” అనియెను.

వృద్ధుడొక మారాడలేదు. విషయభూషణుని స్వయముగఁబోయి బండిని దీసికొని వచ్చెను. బండి నెక్కుటవఱుండే వృద్ధు డాతనిం గాంచి “మీ పేరేమి?” అని పూర్నించెను.

వివ-నాపేరు శ్రీ విషయభూషణచటోపాధ్యాయుడు.

శృంగు — కాశీకు కళకచండి భట్టాచార్యుడు. మేమీ సమీపమునందే 78 వ సంవత్సరమును గడుపుచున్నాము. ఆకాశము పరిగించుకొని యెప్పుడైనను మీరు ముందుంటే వచ్చినచో బాల కుంతోపించెదను.

ఆపస్త్యు డార్యుకతియుఁ దన నయాసద్వయవిలాసము శేతనే నిశ్చబ్దమున నాస్రాగ్ధమును నుపరించెను. వినయు రాబండిమీదనేపోయి వారి నింకటికే వేష్టిరావలయు ననుకొనియెను. గాని యది కిన్నాచార నుగునో కాదో యనుసంశయముచే నిచిపోయెను. బండికి దలనకప్పు డానుఁదరి కనయమున కొకచిన్నవసుస్కాగమును గావించెను. అమె అట్లు చేయు నని యాతఁ డిదివఱ కెంతమాత్రమును నలంపి యుండుకపోవుటచే హతబుద్ధియై పరితపచుస్కాగము చేయఁజాలకపోయెను. ఈవిధముగా నాతఁ డీనిన్నతప్పుచేసి గృహంబునఁ బ్రవేశించి పూమాటు తన్నుఁ దానే నిండించుకొనిఁ దొడంగెను. తరువాత నాతఁడు బాగు నచ్చివచ్చి మొలలు పోవువలయును గానానరిచినవనులన్నిటిని విమర్శించుకొనియెను. అప్పుడు తన యాచరణమందయు ననభ్యయుగనే యున్నట్లాతనికి దోచెను. శనుచూరితముగఁ బ్రవర్తించఁజాలక పోయినందున నాతఁ డాంగోళ్యపడఁదొడంగెను. ఆరమణీనుటి శృంగుని మొగము చూడిచినచేతనమాటు గదిలో నాపశ్యంకముమీదనే పడియుండెను. వినయుఁడు త త్తరముతోఁ బోయి దానిని దీసికొనియెను. ఆపస్త్యు డాతని హృదయాంతరాళమున—

“అపరంజిగూటిలో నంశలోనే తోచి

యథురూపపైపోవు చిలకా !

ఎప్పుడు వచ్చెదవో నీ వెపుడు పోయెదవో ని

స్నేహుడే నిలుగనే చిలకా !”

అను గీతము పరిత్యజితము కాదొడంగెను. ప్రాద్దెప్పుచుండెను. శర్వాకాలాతపము తీక్షణగుచుండెను. వినయున కాదినమున నేపనియందుచు మనసు లేచిపోయెను. ఆతని కప్పుడు తన భవముతోఁగూడఁ గలకత్తాపుర మంతయును మాయానగరముగాఁ దోచుచుండెను. ఆవర్షాపృథ్వాతతీవ్రాతీప మాతని మున్దిక్కుమధ్యమునఁ బ్రవేశించి యాతనిక క్తనాళములలోఁ బ్రవహించి యాతని యంతఃకరణసాన్నిధ్యము నందొక జ్యోతిర్మయుయవనికాబోలి దోచుచు నాతని కుమస్తతీనితమును నికృష్టమైనదిగాఁ దోచఁజేయుచుండెను.

ఆపస్త్యు డేదెనిమిదొడ్లబాలుఁ డొకఁడు పీఠిలో నిలువఁబడి యింటినంబరును బరిశీలించుచుండెను. వినయుఁడు మేడపైనుండి యాతనిం గాంచి “ఈయిలే!” అని చెప్పుచుఁ జటాజనఁ గ్రింకిడిగిపోయి పరమాదరముతో నాబాల్యుని లోనికిఁదీసికొని వచ్చి యాతని మొగమునక విలకించుచుండెను. అబాలుఁ డప్పుడు “మాయక్మ

నతీ శుడు గర్వమతో “ఏమి! నేనొంటిగ నేటిగలను!” అయ్యెను.

కొలది వలదు. నేనుగూడ నచ్చి నిన్నంటికి బంపెదను.

తనసామర్థ్యమనుగూర్చి వివరములు సంశయించుచుండె నని నతీకు. దభిమాన పడి “నేనొంటిగ బోలేనా?” అని చెప్పయి దాని వలె కొంటిగా బోయినసంగతులనుగూర్చి యనేకవిస్మయకరములను దృష్టాంతములను వక్కాణింపబడెనను. కాని, నవయుగ దాదాకవినితోగూడ నాతనియందేనిమృదువలనను బోయెను. దానికి గారణ మాబాలనకుఁ దెలియలేదు. అప్పుడు నతీకుండ “మీరు లోనికి రారా?” అని ప్రశ్నించెను.

వివరములు తనమనశ్చాంచూడు నంతయు నడచుకొని “నువ్వెప్పుడు వచ్చెను?” అయ్యెను.

తరువాత వివరములు చూడఁజేరికి వచ్చి తన పేరు వ్రాసినయుగవరను జేబులో నుండి తెచ్చిదీసి చాలనే టిటికలును జూచుకొనియెను. కిమ్మట నాతఁడాకవరను యాపాయలతోగూడ నొక పెట్టెలో భద్రముగా దాచివైచెను. అసామెట్టి యానత్యక్త సహాయమందొకను కన్యకనుకుగూడ దని యాతఁడు నిశ్చయించుకొనియెను.

2

వర్షాసంధ్యాకాళము నతీనిదేముగ సంధికాళ మార్చిమిఁనుకొనియెను. కర్ణపీఠంబులను, జీవిత్ర్యోహివంజులు నకు మేఘముల నిశ్శబ్దకాసగమనకు లోబడి కలకత్తానగర మంతయుఁ బ్రకాశభంగముం బోలి గుండెబట్టె మొగ ముంచుకొని చుట్టచుట్టఁకొని పడియుండెను. సామంతాలనుండియును జిల్లలుల పడుచుండటచే పీఠులన్నియును బుగదగా నుండెను. ఆబుగదను దేల్చికొనిపోవుంతబలముగా పరించుట లేదు. అట్టిసమయమున—నిగ్గళకామధ్యమునం దుంచుటకు గాని వెలకుటకు బోవుటకుగాని యుత్సాహము కలిగింపని యాసను కుమన నిరువురుపురుషులు మేడమూడవకుంటినుపై గూర్చుండియుండిరి.

ఆమిత్రులిరువురును జిన్నతనమునుండియు బడిలోనుండి వచ్చి యచ్చటనే కూర్చుండి యాటలాఁగి కొనుచుండెడివారు. పరీక్షకు ముందచ్చట నే నిర్ణయకాలములను జితననేమును న్యుత్సలతలఁ బ్రచారముచేయుచుండెడివారు. బడినుండివచ్చి నేనవి కాలపురాత్రిలో నచ్చటనే భోజనముచేసెడివారు. అచ్చటనే రాత్రిరెండు గంటలకంతను దక్కవితర్కములు చేసికొనుచు నిదురించి నూర్యకాంతులు మొగంబులపై బడినతఁగ వాత నదరపడిలేచి లోనికిబోవుచుండెడివారు. కాలేజిదవులుగి నినతోడనే చాలా చేడమీఁదనే హిందూమిషెడీసభను నెలకొల్పి నెల కొకసారి మీటింగు చేయుచుండిరి. ఆందోళక దానభిక్షభ్యక్షులుండు రెండవవాడు కార్యదర్శి.

గోరాశ్యముని పేరు గోరమోహనుడు. ఆతనిమిత్రు లాతని గోరాశ్యని పిలుచు చుండురు. ఆతఁ డందఱు ననుదర్శముగాఁ జొప్పురించుచుండును ఆతని గాలేజి పండితుని రచితగి యని పిలుచుచుండెను. ఆతనికేరచ్చాచు కేటలమును దెలుపు. ఆతఁడు సామాన్యముగ నాజుకుల పాఠశాలమున; జమిలయెనుకవాడు. ఆతని ముష్టిబంధము వ్యాఘ్రముపైఠలె దృఢమైరిది. కఠ వ్యగ్రము మోటుగను, గంభీరముగ నుండును. ఆకస్మికముగ విన్నవో నడఁకుకలిగించును. ఆతనివలన మందలపినదాని కంటెఁ బెద్దకయఁ గఠమైరియు నై నుండెను. ఆతనికిఁ బొడయును జుయకమును దుర్నావరణనందలి దృఢార్థమువలె నుండెను. ఆతనిన్నలపై ఘోరేభలు లేక నియమ చెప్పవచ్చును. ఆతనియోషాభయము నచ్చరివై తప్పుపడి యుండును. వానిపై నానిక భద్రమువలె వంగియుండును. కన్నులు చిన్నదియే కాని తీక్షణులైయుండును. ఆతనిస్వస్థి బాణమువలె సతిమారమున నవ్యత్యస్తానము సగుహలక్ష్యము చేసియుండును. తచ్చి సమావసము ప్రసంధుఁగాఁ విద్యుచ్ఛక్తి బ్రయోగింపఁగలదు. గోరమోహనుడు మాపులకంతను దురుడఁ చెప్పట కవకాశములేదు. కాని యాతని జూడకుండ నున్నవారు లేరు. ఆతఁ డెల్లప్పుడు సందఱి-న్నులఁ బడుచునే యుండును.

ఆతనిమిత్రుఁ డగుచున్నాఁడు మ చదువుకొన్న గొప్పయింటి బంగారీ బిడ్డలె నే నమృత్యుభావుఁడు. స్వభావసౌమ్యమృదువును, గుణగ్రాబిధియును గలసిన యాతని ముఖత్రీ విశిష్టతేడముతో విరాజిల్లుచుండును. కాలేజితరగతులలో నాతఁ డెప్పుడను మొదటివాఁడుగ నే యుండెను. గోరా యనిభయచేతను నాతనితో సమా నుండు కాఁజాలకుండెను. గోరాకు జదువునం దంతయాస క్తియును లేదు; అంతత్వరగాఁ దెలిసికొను బుద్ధితేజయును లేదు. వినయ సూషణుఁడే తనింత సాయము చేసి గోరమో హనుని గాలేజి పఠిక్షలలోఁ దనవెను వెంట నే యుత్తిరుఁ డగుట గావించెను.

గోరా—వినయా! వింటివా ? అవిశాళచంద్రుఁడు బ్రాహ్మసమాజమును నిండి చెను. దీనినిబట్టి యాతఁడు స్థిరహృదయుఁడై స్వాభావికావస్థయందండు నని తోచుచున్నది. ఏమి నీవంతగా మొగము ముడుచుకొనుచున్నావు ?

విన—ఎంతవని చేసెను ; ఈసంబంధమున నింకను నెట్టిప్రశ్నలు వచ్చునో నే నుపొంపఁజాలకున్నాను.

గోరా—అట్లయినవో నని నీమానసికవోషము ! ఒకసమాజమువారు తమసమాజమును భేదించివైచుచుండగా మనము నిత్యలభావముతోఁ బ్రవర్తింపవలయు ననుట స్వాభావికనియదుము కాదు. మనసమాజమువారు పాతతప్పులను దొలపవలయును. వారు నేర్పుతోఁ జేయుపకు లన్నియును మనకున్నంతో సామాన్యముగాఁ జూడవలయును. వారిగొప్పతనము మనకుఁ బెదవచ్చు గా నుండుటలు చేయవలయును.

ఇవియే మనసమాజమున మచితకృత్యములు. పరసమాజముల మేదిధముగ క్షీణించునో యావిధముగఁ బనిచేయువలయును.

విన—ఇట్టి పనులు స్వాభావికముగా మంచి వని వేను చెప్పుచాలను.

గోరా యిందుక తీర్చిస్వరముతో “మనమ మంచిచెడులతోఁ బనిలేదు. ఈపు థినియుందుఁ గేవలము మంచివా రేయిద్దఱుముగ్గురుదురు” కాని తక్కినవా రందఱును సాధారణులే. అట్లుగానున్నచోఁబనులు వడచుట మును, జీనితములు గడచుట యును గూడఁ గష్టమే. బ్రాహ్మసామాజికులగు తనగొప్పతనమును బ్రకటింపదుండఁ గా నితరమతములు కాలనిలోకముల నుగ్గడించినప్పు డాతఁ డాకష్టమును సహించియుం డవలయును. వారు గుంతోష్టముతోఁ గులుకుచుండఁగా నితరపక్షమువారిఁగూడ వారిని గిరించుచు వారిపెనున నే పోవుట యెన్నఁటికిని గలుగదు. అట్లు చేయువలయు ననుట లోకవిరుద్ధము.

విన—నేను సమాజమును నిండించుట లేదు; వ్యక్తులను గూర్చి—

గోరా—ఇక సమాజనిండ యనిన నెట్టిది ? మతామతవిచారము చేయుటయే సమాజకార్యము. వ్యక్తులమూలముననే సమాజమొంది. అహ! ఎంతయోగ్యుడవు ! అట్లయినచో నీవుమానోము నిండనీయుండవు గావా ?

విన—కావచ్చును. కాని నేనందుకొఱకు నిగ్గుపడుచుండును.

గోరా విషయము తులచేతిమదిమధమును గట్టిఁగ బట్టుకొని “వినయో ! ఇన్ని మూటలే ? ఇక నీవును జరుగదు. ఎంతమాత్రమును జరుగదు” అనియెను.

వినయోఁ డొకనిమిష మూరకుండ “ఏమి ? ఏమిజరిగినది ? నీ కారణము మేల ?” అనియెను.

గోరా—నీహృదయము దుగ్ధముమైపోయినట్లు నాకు స్పష్టముగాఁ దెలియు చున్నది !

వినయోఁ డిందుక యుత్తేజితుడై “దుర్బలమా ? ఏమి ! నాకిష్టమే యున్నచో నేనిప్పుడే వారియింటికిఁ బోగలను. వారుగూడనన్నుఁ బిల్చియే యున్నార. కాని నేను పోవుట లేదు” అనియెను.

గోరా—వెళ్లలేదు. కాని యామూటమాత్రము మఱచిపోవుట లేదు. వెళ్లలేదు గదా యని లేయుంబను భావించుచునే యున్నావు. అట్లు చింతించుటకంటె వెళ్ళుటయే మంచిది కాదా ?

విన—అట్లయినచో నీవు నన్ను వెళ్ళుమనియే చెప్పుదుంటివా ?

గోరా నవ్వుచుఁ దొడలపైఁ జఱచుకొనుచు “లేదు—నేను వెళ్ళుమనుటలేదు. కాని వెళ్ళనప్పుడు నీయంతన నీవేయెవ్వరికిని దెలుపకుండఁ బరగెత్తిపోయినవనిమాత్ర ము నేను వ్రాసి యియ్యగలను. తరువాత దినమంతయు నాయుటనే యుండి యున్నట్లు

భోజనమువలన బ్రాహ్మణులైనవారు, క్రిమముగా బ్రాహ్మణసమాజపుట్టిలో జేరువారి యొంచుకొని యొక్కసారిగా దిగ్విజయప్రచారకుడవయ్యెదవు!” అనియెను.

విన—ఏమనుచున్నావు ? తరువాత ?

గోరా—తరువాత నేనున్నది ? చచ్చినను గొంపము లేదుగదా ! బ్రాహ్మణ కులమునఁ బుట్టి జంతువులబోలి చావలయును. శియాచారవ్యవహారము లన్నియుఁబోవును. ద్విప్రదర్శనయంత్రము లేని యోడవలె నీకు దిక్కు తెలియకుండఁబోవును. అప్పుడు నీకు, నాక యొడువకుఁ జేరుటయే తుల్యము. మనియు సముద్రమువలన నడవలయును దేలిపోవుటయే స్వభావగతునమనియును దోచును. కాని నా కీవిషయమునఁ బూర్వముగాఁ దెలుపుటకు ధైర్యము చాలదు. ఇంతయే ? నీవు వెళ్ళుము. అధః పతనమున కభిముఖుఁడై నిలిచియుండి మమ్ముకడ రేల భయపెట్టెదవు ?

వినయుఁడు మందహాసము చేయుచు “వైద్యుఁడౌత వదలుకొన్నచోటుల కెల్ల రోగి మరణించుటగత్యుగదు. ఇప్పుడంతటి వివాదకాలముచనలేనియు నగుపడుటలేదు” అనియెను.

గోరా—లేదా ?

విన—లేదు.

గోరా—నాది చెదరిపోవుట లేదా ?

విన—లేదు. దివ్యముగా నున్నది.

గోరా—శ్రీకృష్ణునిచే స్పృశింపఁబడినంతమాత్రమున మేల్చాచ్చుము జేవ తానిజేదనమున కర్హము కానేరదని నీమనసునకు దోచుట లేదా ?

వినయుఁడు విరక్తిభావముతో “గోరా ! ఇకఁ జాలింపుము. మారుచుండుము !” అనియెను.

గోరా—నామాటలొక దప్పేమున్నది ? శ్రీకృష్ణ మండకన్న అంగనిడి కాదు. పురుషకరస్పర్శము చేసిన యాపవిత్రకరపల్లవము పేరెత్తుటయే నీకు గద్దముగా నున్నది.

విన—గోరా ! నాకు శ్రీబాతీయందు భక్తిగలదు. మనశాస్త్రములును—

గోరా—శ్రీబాతీ నెట్లు భజింపవలయునో యాశాస్త్రములే చెప్పవచ్చువి గాదా ! అది భక్తిగాదు—అట్లన్నచో మొగముపై నుమియుదురు.

విన—నీవు కేవలమును మొండివాడము చేయుచున్నావే !

గోరా—శ్రీలనుగుతించి “పూజార్హాప్రశాదీప్తయః” అని శాస్త్రములు చెప్పుచున్నమాట నిజమే—ఏమనిన—వారు గృహమును బ్రకాశింపజేయువారు గావు. —పురుషులహృదయములను బ్రకాశింపజేయుదురు గావున వారు పూజార్హులని చెప్పు సాక్షాత్కృతసాంప్రదాయము కేవలము నింద్యమైనది.

విను—అక్కడక్కడ లోకము లగపడినంత మాత్రమున నుత్తరుపదకుల నీవిధముగా విమర్శింపవచ్చునా ?

గోరా—(తెల్లపోయినచో) నీకాలోపచాక్షికి కూర్చు మెపోయింది. అందుచేతనే నామాట తలకెక్కవన్నది. వివేకసాంపృదాయమున స్త్రీలనుగూర్చి చెప్పిన యత్యుత్తలన్నియును గేహమోహాపూర్ణములైనవి. దివ్యమందీరమున గృహిణీపీఠము నలంకరించుచున్న శ్రీగౌరీసరస్వతిమూర్తిమే పూజానాట ఆమెట్లునీగి యావలకు వచ్చినతరువాత స్త్రీలనుగుఱించి కావించు ముతిభావనలు లన్నియు దూషణములే కాని వేఱుకావు. ఎందుచేత నీరసము పక్షివలె నెగిరిపోయి పరేకబాహుగృహము చొట్టును దిరుగుచున్నదో, యాభావమునే యింగ్లీషుభాషలో “లవ్” అని చెప్పుదును—దానినే యింగ్లీషువారి ప్రపంచమునందలి చరమపురుషార్థముగా భావించుచుండురు. నీటిటి చిక్కలలోఁ బడకుండువుగాక !

వినుయందు చలువదెబ్బ విన్న కొత్తగుఱ్ఱమువలె నెగిరిపడి “గోరా ! ఇంకఁ జాలింపుము. శుగ్రీ మించిపోవుచున్నది !” అనియెను.

గోరా—మిండుట కేమున్నది ? విమయము లేదు. స్త్రీపురుషులపరస్పరసంబంధము చూసేనికాంక్షనకుఁ గారణ మని పున మెన్నియింగ్లీషుపురుషులలోఁ జదువలేదు !

విను—ఒహో ! బాగుగ నీ గ్రహించితివి. స్త్రీపురుష సంబంధ మెట్లుండవలయునో యట్లుండనీయక మోహవేషములే నియమాలంఘనము చేసినచో నడిమనర్థదాయకమేయగును. ఈయపరాధ మొక్కచిడితీయులదిమాత్రమేనా ? ఈసంబంధమున నింగ్లీషువారికివిశ్వము మిథ్యయైనచోఁ గామినీ కాంచనములఁ బరిత్యజించుటయే సర్వవిధముల శ్రేయోదాయక మని చెప్పిననువారికివిత్వమును మిథ్యయే! మానవహృదయములు కాంతాకనకములమెడల మోహముగలెపోవుట స్వభావము. అందుచేతనే నీతిబోధకులగు కొందఱుకవులు ప్రేమయందలి సౌందర్యాశ్చమనుమాత్రమే సమజ్జలముగ వర్ణించి మోహమును నిందించి యున్నారు. మరికొందఱు కవులు మోహప్రేమాములగు కామినీ కాంచనములు కేవలము పరిత్యాజ్యము లనియే విధించియున్నారు. ఈరెండును నిరుదేహులగు భిన్నప్రకృతుల భిన్నపదకులు. ఇందొకదానిని మాత్రమే మామోడించి రెండవదానిని దిరస్కరించుట శుభంజనము కాదు.

గోరా—కాదు నీవు పొరపాటు పడుచున్నావు. నీ ముఠ ముత్తవటకు చూపిపోయినది. అంతటివేదాంతకు నీతలలో నున్నప్పుడు నీవు నిర్భయముగా “లవ్” జేయవచ్చును. కాని సమయము వచ్చినప్పు డట్టిభావము నడంచుకొనుసాచుర్భయముండవలయును. ఇదియే మనసామాజకనియమము.

విను—(గర్వ స్వహృదయముతో) గోరా! నీకు మతిపోవుచున్నదా! ఇంకను నాకు “ఎవ” అనియెడవేమి? కాని నీనొక్కమాట యంగీకరించెదను. నేను భరేకబాబు నుజూచి యాతనిసంగతి తెలిసికొన్నప్పుటినుండియు నాకు వారియందు గౌరవము కలిగినది. అందుచేతనే కారితీనితపశ్రములు దెలిసికొనవలయునని నాకు గోరిక కలుగుచున్నది.

గోరా—మంచిమాటయే. అట్టికోరికలనే యడంచుకొనవలయును. నీవెంతప్రయత్నించినను వారిజీవితచక్రమునం దొక్కయభ్యాయము నెవను ముగింపజాలవు. వారు కేవలమును బార్థినాపరులు. నీవు వారిసిత్తిగతులనుగూర్చి ప్రయత్నించుటకు గడంగితివేని నీకు దుదకు వారి యనుజ్ఞాపత్రము లేకుండ దర్శనము చేయటకు గూడ సవకాకము లేకుండఁబోవును.

విను—నీయందున్న గొప్పదోషమే యిది. పరమేశ్వరుడు సర్వశక్తులను నీకొక్కనికే ప్రసాదించెననియు, దక్కిన మావంటివా రందఱును కేవలము దుష్టులనియు నీయభిప్రాయము!

గోరా—కీమాటకొరతగాదోచెను. అందుచే నాతఁడుత్సాహముతో వినయుని తెన్నుపై జరచుచు “మిత్రీ! సరిగాఁ జెప్పితివి! ఇదియే నాయందున్న దోషము!” అనియెను.

విను—కారు. నీబుద్ధియు దింతకలఁపెను మఱియొకదోష మున్నది. పరులనెల్ల పూజను దిరస్కరించుచుండటయే కాని వారియందలి మంచితనమును గ్రహించు నుదేశము నీకంతమాత్రమును లేవలేదు.

వాకిట్లు సంభాషించుకొనుచుండఁగా గోరాసవతియన్నయగు మహిమూడు లంబశరీరము కలవాడగుటచే వర్షపుకొనుచు మేడమీఁది కెక్కివచ్చి “గోరా!” అని పిలిచెను. గోరా తత్తరముతో తేలి నిలువఁబడి “ఏమి నెలపు?” అనియెను.

మహి—విశేషములేమి? వర్షకాలమేఘము లన్నియు మనమేడమీఁదనే యలముకొని గర్జించుచున్నట్లుగపడుచున్నది. ఇంగ్లీషు తెలిసికొని భారతముద్రమున సముద్రము దాటితివా? ఇంగ్లీషునకు లోపములేదు; కాని క్రిందిగదిలో వలనొప్పితోఁ బడియున్న మీవది నెవ నీసింహనాదము దుస్సుకముగా నున్నది.

అని చెప్పి యాతఁడు దిగిపోయెను.

3

గోరాయును వినయుడను మేడగుట మహిమించుచుండఁగా గోరాతల్లి జైకె వచ్చెను. తోడనే వినయుఁ డామెకుఁ బ్రణామంబుచేసి యామెపాదధూళిని శిరంబునఁదాల్చెను. గోరాతల్లియగు నానందయ్యని జూచిచో నామె గోరాతల్లి యని యెవ్వరు కనుకొనరు. ఆమె కన్నముగాఁ బలుచగా నుమోన్నతముగానుండును.

ఆమె తులము లండండు నరసియన్నను బైకిమాత్రము స్పష్టముగా నగపడుటలేదు. అకస్మికముగఁ జూచినచో నామె నలువడియొడ్డుట లోబడినవయసుగలదానివలె నగపడును. ఆమె వదనమండల మతిసుకుమారమైనది. నాసికయు, నోసాధనములును, ఖుబుకనును, లలాటమును దిద్ది తీర్చినట్లుండును. ఆమెగంబుఁ దేజోమయంబగు బుద్ధిశక్తి యొప్పుడును దాండవించుచుండును. ఆమె శ్యామలాంగి. గోరాశరీరచ్ఛాయితో నామెను బోల్పుట కంతమాత్రము సవకాశములేదు. ఆమెను చాచినంతమాత్రముననే యొకవిధమగుఁజింత కలుగును. ఆమె లంగాయును, గమీజును ధరించును. మనకథాకాలమునాటి కప్పటివననాగరికయునటు లందం దట్టిదగుటను ధరించుట యున్నదిగాని చాలమందియిల్లాం ద్రట్టివారిని కిరస్తానీలని నిండుచుచుండిరి. ఆనందమయిభర్త కృష్ణదయాళుడు కమిషనరువని చేసెను. చిన్నతనమునందే యామె యాతనితోఁగలసి పశ్చిమదేశ మంతయును దిరిగివచ్చెను. అందుచేతనే యామె కట్టిదగుటనుధరించుట కెట్టిసంశయమును లేకుండఁబోయెను. సామాన్యగృహిణీవలె నామె యింటిపనులను జేయుచు, బంధువులతో భాషించుచు, బాదుగొడ్డుట బోవుచు నీవిధముగాఁ బ్రొద్దుపుచ్చుకొను స్వభావము కలదికాదు.

ఆమె మేడమిడికివచ్చి “గోరా! నీకేట క్రిందికిగూడ విడఁబడునంతటి యనుత్యావ-పూరితములై యుండుటచే విషయుండు వచ్చియుండునని నేనప్పుడే యనుకొంటిని. చాలదినములనుండి యిలంతయు విశ్వబ్రహ్మగా నున్నది. ఏమిబాబూ! విషయా! వచ్చుటలేదేమి? అనారోగ్యముగ లేదుగదా?” అనియెను.

విస—లేదమ్మా! వర్షాకాలముగదా!

గోరా—అమ్మా! వింటివా యీతనిప్రభుత్వతరము! ఈవర్షాకాలము పోయినచో నెండకాలము వచ్చెనును! దొరక జీవితలసె దోషారోపణము చేసినను నాగు ప్రభుత్వతరము చెప్పరుగదా! మనసులోనియుద్దేశమాయంతర్యాని యొక్కడే తెలిసికొనఁగలడు.

విస—గోరా! నీమాటల కరములేదు.

ఆనం—విసయా! ఆమాట నిజమే బాబూ! నేనందుకొఱకుఁ జెప్పుటలేదు. మానవవృద్ధయము లొకప్పుడునిర్మలములుగను, మఱియొకప్పుడు కళంకితములుగను నుండును. కాని యెల్లప్పుడునేరీతిగానుండవు. ఈవిషయముగూర్చి చెప్పకలవలెవచ్చినచో నెంతయో యున్నది. వత్సా! రమ్మ! లోనికిరమ్మ! తినుట కేమైనఁ బెట్టెదనురమ్మ!

గోరా నీవ్రముగఁ బల నడ్డముగఁ ద్రిప్పుచు “వలదు! వలదు! అట్లెన్నటికిని జరుగదు! విషయాని నీయింటిలో నేమియును దిననీయను” అనియెను.

ఆనం—బోను బాబూ! నిన్ను నేను దినుమని చెప్పలేదు. నీతండ్రి శిష్టాచార సంపన్నుడు! స్వయముగ వండుకొనిగాని భుజింపడు! విషయాండు నాప్రియకునూ

రుడు. అతడు నీవలె దుడుకువాడు కాదు. కేవలము నీవే యాతని బలవంతముగ నిరోధించుచున్నావు.

గోరా—అమాట నిజమే. ఆక్రిస్టి కనుగొనితని వలగియుకటను నీయింట భుజించుట జరుగదు.

అనం—గోరా! నీకంతమాట యుక్తము! చాలకాలమునుండి నీవామెచేతినున్న యు తినుచున్నావు. చిన్నప్పటినుండియు నిన్నుమీయే పెంచినది. అమెచేసిన వచ్చడియేగాని నీకు దుచ్చికగా నుండదు. చిన్ననాడు నీవు స్నోటుకగడినప్పు డామె నీకు జేసినయంపచాటును నేను నాటికడులో నుంచుకొనరా ?

గోరా—అనిశ్చయము కలదే! నీవామె కూక జీవనము నివ్వె. భూమిగొని పెట్టుము; ఇల్లుకట్టించిపెట్టుము; నీయినముగల్గిన యంతకాలము చేయెము అంతేకాని దాని నిజాయితీయం నుంచుకొనుట మరొకద కాదమ్మా!

అనం—గోరా! కామనికంత ధన మిచ్చివేలినచో యుజుము తీరిపోవు ననుకొనుచున్నావు కాబోలును! నానికి ధూము లక్కఱలేదు; ఇల్లక్కఱలేదు; నిన్నొక్క నిమిషము చూడకన్నచో గది ప్రియకలదా ?

గోరా—గురే. అట్లయినచో నీవామె నే యుంచుకొనును. కాని వియ్యంబు మాత్రమే నీయింట భుజింతుడు. ని నుచున్న నానికపకలయును అమ్మా! నీకంతటి శిష్టవశమున జ్యోతిచిలిగదా—అచారమును పాటింపవచ్చుకదా ?

అనం—బాబూ! ఈ మియమ్మ యొకప్పు డాచారమును బాలించినదే! అందుకొక కప్పుడెందఱికో కన్నుల నీరునిండినది. ఆప్పుడు నీవెక్కువచున్నావు? బ్రతికినమును కెవలయమునకుఁ బోయి పూజచేయుచుఁ గూర్చుండి మీకందఱి చచ్చి పీడిన నను సెంత నేపటికిని వచ్చెడిదాఁడు గాను. ఆపరిచితుఁడగు బ్రాక్రమియనుచున్న మునైనను దినుటకు సుదేహించెడివానను. ఆకాలమున నిట్టి రైలు చాలమారు ముగఱును లేదు. ఆప్పుడు బుడ్డమీదను, పుట్టలమీదను గొన్నిసార్లు తిండిలేకుండఁ బ్రయాణము చేయవలసివచ్చెడిది. మీకందఱిగా రె రక్షయిమ్మించినది నాయాచారమును మాన్పింపఁ జాలకపోయిరి. బాల్కనను నొక గూడ వెంటఁబెట్టుకొని యాయన తనయద్యోగపు గాగ్రిమును తినుచున్నట్లుచేఁ బెద్దయద్యోగిలుగు దొర లాయనను బొగడుచు సభికారములు జీతమునుగూడ వల్లఁజేయుచుండిరి. అగౌరవమువలననే మాకుఁ దరుచుగా నొక చోటునుండి యొక చోటికి మాకుట యుండెడిది కాదు. ఇప్పుడాయన పెద్దవాండ్రై యద్యోగమును వదలికొని కాలసినతధనము సంపాదించి యాకస్మికపరివర్తనము గాంచి శిష్టాచారసంప్రయోగియై ను కాని, నాకు మాత్రమే పట్టిభాగ్యము కలిగిందికాదు. నాసప్తపురుషాంతగసంస్కారము లన్నియుఁ గ్రతుముగా నిర్మూలములైపోయినవి. అవి యికసెంత ప్రయత్నించినను లభించునా?

గో రా—నీ పూర్వపురుషులకుట యటంచును వారిన్నును నిశ్చయమే ? గో
ధింతురా! కాని నీవు మేము గౌరవించునట్లగు నక్షత్రములను, నీకు శాస్త్ర
మునందు గౌరవము లేకపోయినను బ్రేవయం దభిమాన ముండగూడదా?

అనం—ఓరీ! నీవితగా నాకు బోధించుకొంటేదే, నాహృదయమును నేనె
ఱుంగుదును. నాస్వామి, నాభక్తుడో, నన్ను దవ్వనక్కర్తముగాఁ జేసికొని నాపా
దములకు సుకెలల వైచివ్యముగఁ జూపుచున్నాడే ? నిశ్చయము నాయన
తన్నగుమనఁ జేర్చుకొంటినో యప్పుడే నాయాచార మంతయుఁ గొట్టుకొనిపోయినది.
చుట్టికిదొడ్డును నీకుమనం జేర్చుకొను నానందమునెట్టిది యింక ? గులాబాననున
గ్రహముగఁబాలించగలవా రిప్పుణ్ణియు దెవ్వరును ద్వేషించియుండులేదు. అదిగనందము
ను గ్రహించినప్పుడే నీనిట్లు ప్రత్యయించుకొంటి. ఇప్పుడు నేనెవ్వనివలన గ్రహియను
లనిగాని, హీనకులు లనిగాని నిందించినచోఁ బరమేశ్వరుఁడు నాకును నీకును నెడఁబా
టు ఘట్టించేయునేమోయని భయము మండును. కనుక ! శివునాయోగి నిందించి
నాగృహంబును బ్రకాశింపజేయుచు నుండుము ! నేనీప్రపంచమునందలి యెల్లవాఁతుల
చేతనిశ్చయ ద్వాగదను.

అప్పుటినుండమయిమాటలకు మియమివ్వదయమనం జేసెయో యిప్పుడు
ముగ నొకఁడేహచ్చాయ పోకెను. అప్పుడాతఁ డొక్కసారిగా నాసంపదనయింపం
కను గౌరవించుననివంకను దిశించెను. తోడనే యాతనిసంతోషము దూరమై
పోయెను.

గో రా—అమ్మా! నీమాట లంతయు కియుక్తములుగా లేవు. శాస్త్రగౌరవము
గలిగి యాచారమును బాటించువారి యిట్లందుఁ గూడ బిడ్డలు జీవించుచు నేరూ
స్సారు. అట్టివో నీశ్వరుఁడు కేవలము నీవిషయమునమాత్రమే కొత్తచట్టము నుప
యోగించు ననుబుద్ధి నీకెటు కలిగినది ?

అనం—బాబూ! ఎవ్వఁడు నిన్ను నాకొసంగెనో యాతఁడే నాకెట్టిబుద్ధిని
గూడఁ బ్రసాదించినాఁడు. అసంగతి నేనేనుని చెప్పుదును ! భగవంతుని నా
స్వాతంత్ర్యమేమియును లేదు. కాని, వెళ్ళివాడా ! నీ వెట్టివనమును జూచి నవ్వనల
యనో యేమనవలయునో నాకే బోధపడకున్నది సరే. అమాటలకేమి ! వినయము
నాయితో భుజింపడుగాదా ?

గో రా—అమ్మా! ఒక్కసారికన్నులతీపదేనచోఁబడిసారునుపడవలసివచ్చును.
అది నాకెప్పుడులేదు. ఆతనిది శుద్ధబ్రాహ్మణ్యగుణంబును. అతఁ డొకటిరెండుమంచి
మాటలకుఁ బొరపాటుండఁ గూడదు. అతఁడెన్నింటినో వదలుకొనవలయును; పౌర్వ
గుల సడగించుకొనవలయును; జన్మగౌరవమును నిలుపుకొనవలయును; తల్లి ! కోపపడ
కుము ! నీపాదధూళిని గ్రహించుము !

అనం—ఏమంటివి? నాకు గోపమా? నీవు చేయుపను లేవియును జ్ఞానముతోఁ జేయుటలేదని చెప్పుచున్నాను. నేను నిన్ను, బెంచి బెడవానినిజేసితిని. ఏమిచేసేమి- నీవుతమునందు నాకేంతమాత్రమును గౌరవము లేదు. అయి నాకుఁ గష్టముగా ను న్నుడి. పోనట్లు నీవు నాయుంటిలోఁబండి నాచేతులలో విఘాతంపకపోయినను నీవు పృథివిమును త్రాత్రచ్చాయంకాల యివచ్చి నాకన్నులబిగుచున్నచో నయినాకుఁ బరమానందము. యియా! అట్లు బిక్కుమొదలు జైచికొని యుంటివేమి బాలూ! నీ మనసు మిగులమెత్తనిది. నాకుఁ గష్టముగా నున్నదనుకొంటివి కాబోలును? లేదునాయనా! మఱియొప్పుడెప్పుడెవ విన్ను బిచ్చి నులదిబ్రాహ్మణునిచేతనే వంట చేయించి బెట్టెకనులెమ్మ! నీవు మఱియెలా గనుకొనవలదు. నేనుమాత్రము మాఁజ్ఞువాని చేతియన్నచునే తియెవను.

అని చెప్పి యామె క్రిందికి దిగిపోయెను. వివరములు కొంతనే జేవఱకు మాన ముతో నిలువఁబడి పికవ మెల్లమెల్లగా “గోరా! నీవెట్టి చాలవరకు ముడిఁబోయి నది.” అనియెను.

గోరా—అణుమాత్ర మైనను లేదు. ఎవ్వరిచుతమును వారు నిజపుకొనుటకుఁ బ్రియత్నించుచుందురు. లోపమున కేమాత్రమును పందొసంగినను గ్రియముగ నంత యును జెడిపోవును.

విగ—అహ! ఏమికల్లి !!

గోరా—అనుగతి నీవు బోధింపవక్కఱలేదు. నాకును చెలియును! నాకెల్లికంటి తల్లి యెవ్వరికిని లేదు. కాని యాచారమును బాలింపవచ్చును తల్లివైనను నేకొక్క నాటికి గౌరవింపను. చూచుచు వివయా! నీకొక్కటేమాట చెప్పుచున్నాను. మనసు నం దుంచుకొనుచు, నొందదుచుత్తు తమైనదే కాని సర్వోత్తమమైనదిమాత్రము కాదు.

విగ—గోరా! ఇప్పటి యిట్లుమాటలవలన నాయననున కేమా తలడముగా నున్నది. ఆమె తనమనసులోని యుద్దేశమును మరకుఁ జెలుపఁజూపందులకుఁ జింతిల్లు చున్నట్లుగఁపడుచున్నది.

గోరా యింనుకయధీనుఁడై “వివయా! అంతదూరముగా నాలోచింపవలదు. అందువలన వృథా కాలచారణమే గాని లాభము లేదు” అనియెను.

విగ—ఇత్యేమా! నీవిప్రపంచమునందలి యెట్టియు తమవస్తువునైనను మంచి కంటితోఁ జూడఁజాలవు. ఇంతేకాక కల్పనాబలముచే నీవు చూడనీవస్తువునుగూడఁ దిరస్కరించుచునేయుండువు. అప్పు యెందుచేతనో గాని వ్యస్తస్వాదయయైన టున్నది. ఆమెకేదెఱచా గృహసంబంధమునుచూచార ముడియుండును. గోరా! నీచామె చెప్పిన మాట వివగూడదా?

గోరా—వివలసినంతవఱకు వినియే యుంటిని. ఇంకను వివదలఁచినచో, జెడ్డ గ్రాంటుకూడ వివలసినవచ్చు నని నూపురుత్తుము మానుకొంటిని.

౪

మతప్రసాదమును నొకయుపదేశము నొనర్చుచున్నది. మఱియును యంతరీక్షముగ దానిని మానవులయెడల బ్రయోగించునట్లును పుణ్యమును పులకమును భార్యయును వహించుచుండును. విశేషించి వినయుచుండ నట్టి భార్యలులేరు. వినయును వృద్ధుడు ప్రసన్నుతి యతిప్రియలమెరిసి. అందుచేతనే యాతడు మతవర్ష చేయునట్లును మత మే సర్వోత్తమమైనది గావించుచుండును. కాని వ్యవహారములనుల నుచు మానవులనంతకుండును పుణ్యముగ గౌరవించుటకును ముందరబాలయు. గోరాజే బ్రాచారికములకు మతవర్షకులలో పెక్కువని ననయును మతమునందలి గౌరవముచే జేమించుచుండెను. యెక్కువని గోరాయుచున్నట్లుచే గౌరవించుచుండెను చెప్పబడుచును.

అపరాధాలసంభ్యాసము నుచును గోరాయుచుండచి పంకిలముగనుమా ర్గమున మెట్లెగఁదనయింటికి బోవుచుండెను అప్పుడాతనివృద్ధమును మతము, మానవుడు ననులెదనుని యములను గూర్చి చర్చనచుచుండెను. కాలము ననుసరించి ప్రకాశముగనో, గూఢముగనో తటస్థించుచుండు నానాభవులను నానూతములనుండి సమాజమునుగ్రహించు దలంచినచో, "నావారసహితము విశేషించి బాగ్యుత్తగా నుండవలయునని గోరా వినయునకు బోధించియుండెను. వినయుడు బాని నతిసులభమున నే గ్రహించెను. అందుచేతమునకు విరుద్ధముగా నున్న వారితో గోరా యతీప్రియు నానందియుండెను. శత్రువులు కోటనల్లడినల ముటు డించివున్న దాత్యుచంగత్యుండునకె కోట నుండలి బ్రత్యేమార్గములను, సందులను, ద్వారములను, గిటికీలను, రంధ్రములను బంధించి గుఱించుట యాదాగ్యమునకు లోపము కావలయున నాతడ యపదేశించి యుండెను. కాని నేడు తలెత్తిగా నానంద మయియుండు భుజింతులకు గోరా యడ్డగించుట వినయునకు వ్యాయోధూరమై యంతరిక వేదనను గలిగించుచుండెను.

పాపము పినయునకు దండ్రీ లేదు; కల్లి చిన్నతనమునందే మరణించినది; పినతండ్రీ హత్రీను స్వదేశమునందుండెను. వినయుడు చిన్నతనమునుండియు గల కత్తాయందే యెంటరిగా నుండి చదువుకొని పెద్దవాడయ్యెను. గోరాతో స్నేహము కలిగినప్పుడే యాని కానందమయినాత్మిల్యము లభించినది. అప్పటినుండియు వినయు దామె నమ్మకుని పిలుచుచుండెను. వినయుడు తనచుగా నానందమయింటికి బోవుచు నామెయొద్దనుండి తనకు గావలసిన వన్నియును బలగంతముగ దీసికొని తినుచుండెడివాడు; అమె తనకును గోరాకును వడ్డించుననుచును "నీవు పక్షపాత ముచేయుచున్నావు" అని యామెకై గృతీచుకొనమును జూపుచుండెడివాడు. తా నొకటి కెందుదినములు రాకుండనచో నానందమయి తనకొక కంతయాత్రీపముచుండెడిదో, వచ్చినప్పుడు చంతగూరు నుండి తనకు భోజనము పెట్టుట కామెయెంతవేయె

పనుచుండిదెదో, సభ ముగించి యెప్పుడువచ్చునా యని యామె తనకొక కెట్లు నీరీ
క్షించుచుండిదెదో వినయునకు బాగుగ దెలియును. అట్టివినయుఁ డిప్పుడు సామాజిక
నియమముల ననుసరించి తనయింట భుజింపకుండుట యానందమయి సహింపఁగలదా?
వినయుఁడు మాత్రము సహింపఁగలదా ?

“ఇంతటినుండి నీకు మంచి వాస్తవికమునిచే వండించి పెట్టెను. ఇక నెన్ను
దును నాచేతియన మును బెట్టును లెమ్ము.” అని నగుమొగముతోఁ దల్లి చెప్పినది.
కాని యీపలుకు స్పృహయకల్పము గాదా! ఈమాట నే వినయుఁడు సారెసారెకు
మనంబున భావించుకొనుచు నిల్లు చేరుకొనియెను.

ఆకావ్యమందిర మంధకారమయ మెయ్యుండెను. నలుదెసలఁ గాగితములును,
బుస్తములును గత్తరగాఁ బడియుండెను. వినయుఁ డగ్నిపుష్పతో దీపమును వెలిగిం
చెను. అతని వ్యాతబల్లవై గత్తరబడిన తెల్లబట్టపై నందంఁగుఁ జమురదా ఏలు పడి
యుండెను. ఆయింటిలో నాతనిప్రాణములు కొట్టుకొనిపోవుచుండెను. మానవసంఘ
మును, స్నేహభావము ననునిమయము లిప్పు డాతనిహృదయమున హరితములై యుం
డెను. దేశోద్ధరణము సమాజరక్షణము నను సమస్త రక్షణములు నేమతమునందును,
స్వప్నముగను, సత్యముగను, నాతని కగపకుటలేదు. ఒకపాటి క్రాంతినిర్మలప్రభాత
సమయమునఁ బంజరమునొద్దకు వచ్చి మరల నాపంజరమునుండి వెడలిపోయిన యాది
ఒకయే యాతనికే బ్రత్యక్షసత్యముగాఁ గానవచ్చుచుండెను. ఆయభూతవిహంగిని
గూర్చి యాతనిహృదయమునం దింకను నట్టియాలోచనయుఁబట్టలేదు. కాని యింతకు
ముందే గోరా తన్నుఁ బ్రవేశింపకుండజేసిన యానందమయి మందెరపిత్రులింబమే
యాతనిహృదయమునం దింకితమై యుండెను.

ఆగది చుందలి చూచుతానే మిలమిల మెఱయుచుండెను. ఒక సోఫాపై
రాయుడ తెక్కుంబోలి తెల్లని మెత్తని పాన్సు పజుపంబడియుండెను. దానిప్రక్క
నున్న చిన్నబల్లపై దీపమింకను వెలుగుచు నే యుండెను. ఆదీపమునొద్ద నిజముగా
నానందమయి కన్నెరన్నెలదారములను గైకొని యొకకంబళముపై జిత్రశిల్పమును
గానించుచుండెను. దాని లక్ష్మీకింద నొకపీటపైఁ గూర్చుండి యొక్కటే ధోరణిగా
నేమేమియో మాటలాడుచుండెను. చాలసఱ కానంద యామాటలను వినుచుండుటయే
లేదు-తల్లియగు నాయానంద మనసుకఠఁ గచ్చముగా నున్నప్పుడెల్ల గుట్టుపనిలో మగ్న
యగుచుండును. అట్టిపనిలో నిమగ్నయై యున్న యామెని సభవదనమండలమే యిప్పు
డు వినయునిమనోనియనములకు గోచరించుచుండెను. అప్పు డాతఁడు తనలో “ఈవ
దనమునందలి పేర్లులేదమే నామనోహరల్యమును బాఱుదోలి నన్ను రక్షించుఁగాక!
ఈపనిత్రమునుండలమే నామాతృభూమిప్రతిమాస్వరూపమగుఁగాక! ఇదియే నాకుఁ
గర్వకార్యపేరక మగుఁగాక! ఇదియే నన్ను స్వభర్తనిరతుని గానించుఁగాక!”

అని యనుకొనుచు మనసునందే యామెంగూర్చి యొకసారి “అమ్మా!” యని పిలిచి “అమ్మా! నీయన్నయ నాకమ్మకము కాదని యెట్టికాత్రుములు సప్రమాణముగ నిరూపించినను నేను విశ్వసించను” అనియెను.

నిశ్చలముగనున్న వినయునిగృహమునందలిపెద్దగడియారము టిక్కుటిక్కు మనుచు నేయుండెను ఆయుంట నుండట యాతనికి దుస్సహ మయ్యెను. దీపమునొద్ద గోడపై నుండి యొకఁల్లి పురుగులను బట్టుకొనుచుండెను. వినయుఁడు దానివంక నించుక నేపు చూచిచూచి చటూఁగన లేచి గొడుగుఁ దీసికొని వెలుపలికి వచ్చెను. ఏమి చేయవలయునో యాతఁడు నిశ్చయించుకొనలేదు. మరల నానందమునొద్దకుఁ బోవలయుననియే యాతని యభిప్రాయ మైయుండును. కాని యాస్మికముగా నాతనికి నేఁదాదివారమునయు, బ్రాత్యూఢభయఁడుఁ గేశవచంద్రుఁ డుపన్యసించు ననియు జ్ఞప్తి వచ్చెను. అది తోచినవెంట నే వినయుఁడు తక్కినవాని నన్నిటిని మఱచిపోయి వేగముగా నడవ నారంభించెను. ఉపన్యాస మిషాటికిఁ జాలవఱకు ముగియవచ్చు నని తోచినది గాని యాతఁడు మఱ త్రిము తనయుడేశమును మార్చుకొనలేదు.

అతఁడు పోవునప్పటికి సామాజిక లండఱును వెలుపలికి వచ్చుచుండిరి. వినయుఁడు గొడుగు వైచుకొని యొకపక్కను నిలువఁబడిపోయెను. అప్పటికి పరేశ్ బాలు కాంతప్రసన్నవదనముతో మఁదిరమునుండి యీవలకు వచ్చెను. అతనితో నలుగురైదుగురు పరిజనులుండిరి. వారిలో నొకతరుణమనోహరవదనమును వీధిదీపపువెలుగున వినయుఁ డొక్కసారిమాత్రము వీక్షించెను. తోడనే బండిచక్రముల చప్పుడయ్యెను. వెంటనే యదృశ్యమైపోయెను. వినయుఁ డింక నింటికిఁ బోక తిరిగి తిరిగి తిన్నగా గోఁరాయెంటికిఁబోయెను. అప్పటికి సంధ్యాంధకారము సొంద్ర మైపోయెను. అప్పుడు గోరా యొకదీపమునొద్ద గూర్చుండి యేమియో వ్రాయుచు మొగము పైకత్తయే “వినయా! ఇది యేమి! ఈ గాలి యేమి పునుండి వచ్చినది?” అనియెను.

వినయుఁ డామాట వినకయే “గోరా! నిన్నొకమాట యడిగెదను. నీయద్దేశమున భారతవర్షము సత్యస్వరూప మెనదేనా? స్వప్నస్వరూప మెనదేనా? రేయుంబరలు నీవాలొబించుచుండువు గదా—ఈవిషయమున నీయభిప్రాయము మేమి?” అనియెను.

గోరా వ్రాయుట మాని తీవ్రదృష్టితో వినయువంక నించుక నేపు తిలకించి కలము నొకచో నుంచి కుర్చీవెనుకకు మొగము ద్రిప్పి “వినయా! నానికుఁడు తన నాకను సముద్రమున విడిచి యేపనులలో నిమగ్నుఁ డైయున్నను దాను పోవు రేవును లక్ష్యమునందుండుమిగిలినట్లే నేనును నాభారతవర్షమును నాచురనునగు నిలుపుకొని యున్నాను” అనియెను.

విన—నీభారతవర్ష మెక్కడ నున్నది ?

గోరా—గుండెలపై శేయుంచి “ఈవిక్రద్వనయంత్రము (కంపము) నిరంతరము నేవైపునకు ముల్ల నూపుచున్నదో నాభారత వర్షమచ్చటనే యున్నది. అంతే కాని మిమ్మారల్ దొరగారి హిందూదేశచరిత్రలో శేను.” అనియెను.

విస—నీముల్లేవైపునకు దిరిగి యున్నదో యచ్చట నేమైన నున్నదా ?

గోరా—లేకేమి ? నేను దారి తప్పిపోవచ్చును; మునిగి చచ్చిపోవచ్చును; కాని నాముల్లయద్వప్తస్థానమునే—భాగ్యలక్ష్మీస్వరూప మగునారేవునే లక్ష్యము చేయుచున్నది. అదియే నాగమగ్రభారతగర్వము! అదియే భగ్యపూర్వమైనది; జ్ఞానపూర్వమైనది అట్టిభారతవర్షము మఱి యెచ్చటను లేదు. అది కానిదంతయు నలువైపుల ననత్యమే—ఈ నీకలకత్తాపట్టణము, ఈకచేరీలు, ఈకోర్టలు, ఈభవనములు—ఇవి యన్నియును బుద్బుదప్రాయములు! చీ!

అని చెప్పి గోరా విషయుని మొగమువంక దివేకదృష్టితోఁ గొంతనేపటివఱకును జూచుచుండెను. విషయుఁ డేమియును మారాడక భావించుకొనఁదొడంగెను. అప్పుడు గోరా మరల నందికొని “విసయా ! ఎచ్చట మనము చదివియుంటిమో, విని యుంటిమో, ఉద్యోగములకొఱ కగపడ్డవారి నెల్ల నాశ్రయించుచుంటిమో, ఇంతచేసినను గుటుంబపోషణమునకుఁ దగినంత సంపాదించుకొనుటకు దిక్కులేక యుంటిమో యిట్టి యాయెంద్రీజాలికమిధ్యాస్వరూపమునే భారతవర్ష సత్యస్వరూపముగా భావించుచు నిందలి యిరువదియైదుకోట్లప్రజలును మిధ్యాగౌరవమును గౌరవముగను, మిధ్యాకర్మమును సత్కర్మముగను నెంచుకొనుచు విభ్రాంతులై సంపదించుచున్నారు. ఇట్టి మరుమరీచికామధ్యమునందేయుండి యెట్లో మనమందఱమును బ్రాణములను నిలుపుకొనఁ గలుగుచున్నాము. అందుచేతనే నాశాంటికఁ గృశించి పోవుచున్నాము. సత్యభారత వర్ష మొకటి యున్నది. అదియే పరిపూర్ణభారతవర్షము! అందుండుభాగ్యమే లభింపకున్నచో మన మేజ్ఞానముతో, నేహృదయముతో సత్యజీవాత్మతమును గోలగలుగుదుము ? అందుచేతనే సర్వమును మఱచిపోవలయునని చెప్పితిని. బిరుదుచదువులు బిరుదుమాయలు, ముష్టిమోహములు సర్వమును దోసినైచి మనయొడ నారేవున కభిముఖముగా నడిపింపవలయును. మునిగిన మానుఁగుగాక ! చచ్చినఁ జత్తుముగాక ! కాని నేను నాభారతవర్ష సత్యమూర్తిని-పూర్ణమూర్తిని ఎప్పటికైన మఱచిపోగలనా? అనియెను.

విస—గోరా ! నీవిట్లు ద్రోకముతోఁ జెప్పుచుంటివా, సత్యముగనే చెప్పుచుంటివా ?

గోరా మేఘగంభీరభావణములతో “సత్యమే చెప్పుచున్నాను !” అనియెను.

విస—గోర ! నీవదే నెవ్వరును గ్రహింపలేరా ?

గోరా—అట్లందఱును గ్రహించునట్లు చేయుటయే నాపని! శత్రుస్వరూపమును తెలిసికొనజాలకున్నచో లోకము ఛాయాస్వరూపమునందే యాత్మసమగ్నము చేసికొనరా ? భారతవర్షశ్రావ్యం సౌందర్య మందఁజీకన్ను యెరుఱును బ్రదర్శనపరుయును. అప్పు డెందఱును దానికొకటైపోవుదురు. అప్పుడు నీవు చందాలకొఱకు గుచ్చుచుల వెంటఁ దిరుగవలసి యుండునా ? జనులు తమకుఁదామే ప్రాణములైన నర్పించుటకు సర్వసిద్ధులై యుండురు !

విక—గోరా ! అట్లయినచో నాకాశత్యస్వరూపమును జూపించుము ! కాదే ? లోకముతోఁబాటుగ నన్నుఁబోనిమ్ము !

గోరా—సాధన చేయుము ! విశ్వాస మున్నచో నుపాసనాబలమువలన నీకును భిముకలుగఁగలదు. నుభాసకులగు మనదేశాభిమానులంతగా శత్రువిశ్వాసము కలవారు గారు. అందుచేతనే వారు తమకై యుండును, నితరులకై యుండును, గూఢ నమ్మకము లేనివారగుచున్నారు. స్వయముగాఁ గుజేరుఁడు ప్రత్యక్షమై వామిచ్చెన ననిన గనగ్నరు దొరగారి జమాదారు మెడలోని గిల్లుడవాలికంటె పెక్కువ కొనుకొనుటకు వారికి ధైర్యముండునని నేననుకొనను. వారికి విశ్వాసములేదు కావుననే ధైర్యమును లేదు !

విక—గోరా ! అందఱివ్యభావము నొక్కరీతిగా నుండదు. నీవు నీచుని నుండే విశ్వాసము కలిగియున్నావు; స్వకైతనే యాశ్రయించి పని చేయుచుండువు అంగు చేతనే నీవిత్తరల్పితిగతులను గ్రహింపజాలవు. నీవునన్నే దైవపనియందు నియోగింపుము. నాకుఁ బ్రార్థన పోవుటలేదు. నీయొద్ద నున్న పృథుమహాకైమే నాకుఁ కొంచెము కాల డేపమగుచున్నది. తరువాత నూరక యుండవలసివచ్చుచున్నది.

గోరా—నీవు పనిమాట యడుగుచున్నావా ? స్వదేశసంబంధము లగువానిని నిస్సంకోచముగను, నిస్సంశయముగను, సంపూర్ణముగను బ్రేమించుటయును, దేశము నందు విశ్వాసములేనివారిష్టాదయములయం దట్టిప్రేమభావమును బుట్టించుటయును మనకెప్పు డవశ్యకర్తవ్యమై యున్నది. దేశవిషయమున విభిన్నానానుభవము యుండి మనము మనస్కృదయములను దానత్యవిషముచే దుర్బలము లైనవానిగాఁ జేసివైచుకొన్నాము. మనలో నొక్కొక్కఁడు నాదగ్గకుఁడై దానికి బ్రతీకారమును గావింపఁగలిగినచో నప్పుడు మనకార్యక్రమమునకు నుత్తేత్రిము లభింపఁగలదు. అట్లు కాక మన మేపనిచేసినను గేవలమును బాతకాలయందలి చరిత్రీపాతపుస్తకము ననుసరించి యితరు లందఱు చేసినపనివలెనే యుండును. ఇట్టి నిరర్థకార్యమునకై శత్రువుగా మనసర్వశక్తులను, బ్రాణములను పెట్టింపఁగలుగుదుము ! అట్లు చేయుట మనహృదయమును మఱింత వర్ధిల్లజేసికొనుటయే.

ఇట్లు వారు సుభాషించుకొనచుండగా నోముక్కాను జేతబట్టకొని మృదు మందలగభావముతో మహిమఁ దాయించుటఁ జేసెనని చెను. ఇది కఠేరినుండి వచ్చి, తేనీరు త్రాగి ముక్కాగొట్టుము నోటఁ బెట్టుకొని, ముక్కాను జేతబట్టకొని, కీధిశుమ్మమునొద్దఁ గూర్చుండి మహిమఁడు తఃపావ నేమిచుననుమ! ఇంక గొం బనేడటి కొక్కొరగా కరుగుపారునన్నేహితు లానిజుగా వత్తురు. ఇప్పుడు సింహ ద్వారముకడ నున్నగరిలోఁ గూర్చుండి వాడదలును జేతబట్ట యాఁకొని గు. మహిమఁడు లోపలఁ బ్రవేశించివతోడనే గోరా కుర్చీనుండి కిక్కిరించుచును. మహిమఁడు ముక్కాను బీల్చుచు “భావతోద్దగణమునకై కొట్టుకొనుచున్ననీవు నం పూర్ణముగా నీసోదరు నుకరింపఁగలవు!” అనియెను.

గోరా మహిమనివంపఁ జూచుచు మారకుండెను. అప్పుడు మహిమఁడు “మూ ఆఫీసునకుఁ గొల్లెగావచ్చినదొ బుగ్ డాగ్ కలఁ జాలదుర్యాదుము. అతఁడు బంగాళీ బాబులను “బేబూ” అని పిలుచుచుండును. తల్లి నచ్చుచున్న దన్నును పెళ్ళికిని పెంపించును. ఒక్కనికైనను వెలకీలేదు పూర్తిగా మట్టనీయును. గుమస్తా లభిత మంతయును జరిమానాకొలి దనే కడతేరి పోవుచున్నది. అతనిచేత నేయాకాశ రానున్నయు త్రరము వచ్చినను గానిని నేను వ్రాసితి నయ్యే యనమఁగించి సత్యా సత్యములు గ్రహింపవలయుడఁ నే నాచేత జ్ఞానాపాపత్రమును బలవలయుగ్రవాముచు కొనుచుండును. మీరు, యూనివర్సిటీ ప్రమాదమును మధించి బయలుదేరివచ్చుములు. ఈయు త్రరమును బాగుగ సుసరించివ్రాసిపెట్టుదు! — “even handed justice, neverfailing generosity, kind counterbusiness.” మొదలగు వి తీసికేయు నలయును.

గోరా మాటాడ కూరకుండెను. వినయుండు నపుడు “న్నా! ఇప్పుడప్పు లొక్కగుక్కలో నెవఁడు పలకఁగలఁడు?” అనియెను.

మహి—శత్రుయందు శాత్ర్యమునే ప్రయోగించవలయును. కాకుం జాలదిన ముఁ నుండి కాలితో సుబంధ మున్నది. వాగిసంగతి నాకుదెలియు దేకియును లేదు. ఆదొర లనత్యము చెప్పవారినే గౌరవించుచుందురు. ఆత్యక్తి మొచో జూరెట్టిపని నెఱుఁగు జేయుదురు. వా.లో నొకఁడు తప్పకపని చేసెను నందఱు దానినే యాపహా సింపుచుందురు. మనముట్లు చేయఁలమా? కొంచెం దెలిసఁగలముననుచు వారి వెంతి మోసము చేసెను మనకుఁ బాపము లేదు.”

అని మహిమఁడు పకపక నవ్వుసాగెను. పినయుండఁ గూడ నపువనాపుకొనఁ జాలకపోయెను.

మహి—సత్యము చెప్పియే వారి నప్రతిభులు గాని పవలయు నని మీరను కొనుచున్నారు కాబోలును! పరమేశ్వరుండు మికిట్టిబుద్ధులు ప్రసాదించుటచేతనే

దేశమున కిట్టిగతి కలిగినది! ఎక్కడైనను సాహసించి యాతనిదొంగతనము బట్టుకొన్నచో నాతఁ డెంతమాత్రమును దనపనికి సిగ్గుపడక వైవెచ్చు పుష్పసాధువునలె బ్రేలబడి కొట్టుటకు సిద్ధపడును. ఇది నిజమేనా?

విస—సత్యము కాకేమి?

మహి—అంతకంటెను వసత్యపువ్రతనమునకు దిగి మిథ్యావినయముతో నాతని పొదములను నేవించినచో నప్పు డాతఁడు నీకు నేవకుఁ డైపోవును. అందువలన మనకు మంచికితాబులు లభించుటయే కాక మన కాంతికి భంగము లేకుండ నుండును. బాగుగ నాలోచించినచో నిదియే దేశభక్తి. కాని మనగోరా కీమాట యన్నఁ గోపము! ఆతఁడు హిందువుఁ డైనప్పటినుండియు నగ్రసోదరుఁడ నని నన్ను గౌరవించుచుండెను. కాని యిప్పుడేమో నామాట లాతనికి వచ్చుట లేదు. కానియేమి చేయుదును? ఆతఁడు సోదరుఁడు! అసత్యసంబంధమునందుఁగూడ సత్యమునే చెప్పవలసి వచ్చుచున్నది. విసయా! ఆయుత్తరము నొకసారి చూడుము! ఈండు ముండుము! నేను చిత్తువ్రాసి యున్నాను. అది తీసికొని వచ్చెదను.

అని చెప్పుచు మహిమఁడు తంబాకు నేవించుచు వెలుపలకుఁ బోయెను. అప్పుడు గోరా 2వయ్యనిం గాంచి “విసయా! నీ వన్న గారిగదిలోనికిఁ బోయి చూచుచుండుము. ఇంతలో నేను నాయుత్తరమును బూర్తి చేసికొందును” అనియెను.

>2

“వినుచున్నారా? నేను పూజామందిరములోనికి రానులెండి! భయము లేదు. అన్నీకకృత్యములు ముగిసినచో మీరొకసారి యాగదిలోనికి రండు! మాటాడవలసిన పని యున్నది. ఎక్కలైన సన్యాసులు వచ్చినచో నింక మీదర్శనమే దొరకదు. అందుచేతనే యిప్పుడు వచ్చి మనవిచేసికొనుచున్నాను! మఱచిపోక యొకసారి రండు” అని భర్తకుఁ దెలిపి యానందమయి యింటిపనులు చేసికొనుటకుఁ బోయెను.

కృష్ణదయాళుఁడు కార్యమలశరీరులతరగతిలోనివాఁడు. ఆతం దంతపాడుగరి కాఁడు. ఆతని మొగ మంతయును నెరసినగడ్డముచేఁ గప్పువడియుండును. అందలి పెద్ద కన్నులమాత్రమే. స్పష్టముగఁ గానవచ్చుచుండను. ఆతఁ డెప్పుడను గైరికవనములను భరించి చేతియందుం గమండలువును, బాదములయందుఁ బాడుకలను దాల్చి యుండును. ఆతని నడినెత్తియంతయును బట్టతల యయ్యెను. మిగిలినక్షంతలములను కేర్చి యాతఁడు మొగముమీదనే ముడివైచుకొని యుండును.

పశ్చిమమునం దున్నదినమలలో నాతడు గోరాతోఁగలసి మద్యమాంసములను భుజించినవాఁడే. ఇప్పు డాతనికి దేశమునందలి పూజారులు, పురోహితులు, వైష్ణవులు సన్యాసులు మొదలగువారిపొదములపైఁ బడి ప్రకృతిని జూపుటయే పొరుగు. మను

జ్ఞానము కలిగినది. అట్టివారిలో నిప్పు డాతఁడు గౌరవంపనివా ర్వారును లేరు. కొంతైనా నాస్తి యెవ్వ డైన నగపడినచో నాతనియొద్దఁ గొంతమార్గమును నేర్చుకొనవలయునని పుచ్చుచుచుండును. నిగూఢమగు ముక్తిపథమునందును, నిగూఢమగు యోగమార్గమునందును నాతనికిఁగల యాశకు మేకలేదు. తాత్త్వికసాధనము నభ్యసించవలయునని యాతఁ డుపదేశము నంది కొంతకాలము పుచ్చుచుచుచేసెను. అత్తుజొకపాదపురోహితునివర్సవము లభించుటచే నాతనియొపదేశములవలనఁ గృష్ణదయాళునిప్రభవమొదేశ మిప్పుడు మాటిపోయెను.

అతనిజన్మపద్ధియరయేట నాతనిప్రభవభౌత్య యొకమగఁగికువును బ్రసవించి స్వర్గస్థుఁడయ్యెను. తల్లిచావునకుఁ గారణమయ్యె ననుకోపముతో నాతఁ డాబిడ్డను మేనమామ గారియింటికిఁ బంపివైచి యావైరాగ్యముచేఁబెచ్చియునునకు వెడలిపోయెను. మఱి యాతఁడు సములకుఁ దరువాతఁ గాశీవాసియగు సార్వభౌముని మనుచురాలిని, బిత్తుపీనను, ఈ యానందమయి నాతఁడు పెండ్లిజేసికొనియెను. పల్కిమదేశమునందే యాతఁ డుద్యోగము చేసి పెద్దయధికారులగౌరవమును సంపాదించి యుండెను. ఇంతలో సార్వభౌముఁడు మరణించుటచే నికరపోషకు లేవ్వరును లేని యానందమయి నాతఁడు తనయొక్కతే తీసికొనిపోయెను.

నిపాయిమ్యూటిని సమయమునందుఁ గృష్ణదయాళుఁడు తన నేర్పరితనముచే నొకరిద్దఱు పెద్దదొరలప్రాణములను రక్షించెను. అందుచే నాతనికి యశస్సును, జాగీరును గూడలభించెను. మ్యూటిని ముగిసిన కొలఁదికాలమునకే యాతఁ డుద్యోగమును వదలుకొని పసిబిడ్డ యగు గోరాను దీసికొని కొంతకాలము కాశీయందు నివసించి యుండెను. గోరా కైదొడ్ల వయసు వచ్చునప్పటికిఁ గృష్ణదయాళుఁడు కలకత్తానగరమునకు వచ్చి యప్పుడు తన పెద్దమమారుఁ డగు మహిమునిగూడ మేనమామయొద్దనుండి తనయింటికిఁ బిలిపించుకొని పెద్దవానినిజేసెను. ఇప్పుడు మహిముఁడు తనతండ్రిగౌరవమునుబట్టి దొరతఁమువారి ట్రైజరీలో నతిగౌరవముగఁ బని చేయుచుండెను.

గోరా చిన్నతనమునుండియుఁ దనబడియందును, బడిపిల్లయందును నధికారము చేయుచుండెను. ఉపాధ్యాయపండితులజీవములు మంచివి కావని నిరూపించుటయే యాతనిప్రభావోద్దేశము, నామోదము నైయుండెను. అతని కించుకవయసు వచ్చినప్పుడే బడిపిల్ల క్లబ్బునందు “అస్వతంత్రులై యెవ్వరు జీవంపఁగోరుదురు? — ఇరువదికోట్ల ప్రజలనివాసము!” అను విషయములనుగూర్చి యింగ్లీషుభాషయందు చుపన్యసించి తుదవిద్రోహులకు నేనాపతి యయ్యెను. క్రమముగా గోరాబాలకసభ యనుగ్రంథము భేదించుకొని వచ్చి యువకసభయందుఁ గాకలీస్వరమును విస్తరింపజేయుచుండెను. అది కృష్ణదయాళుని స్పృహను స్పృహనకతిసత్కారముగ నేయుండెను.

చూచుచుండగనే నగరమందు గోరాకు గౌరవప్రీతియు కలిగియుండెను. కాని యింటిమందు మాత్రం హింస చేయెను. నూహిముఠ పట్టికే నూహియుండెను. ఆతఁడు గోరాను నూహి యొకప్పుడు “దేశాభిమానాని” అనియు నొకప్పుడు “అపరహీనశూన్యము!” అనియు బరిహసించుచుండెను. ఇందుచే గోరా యప్పుడప్పుడు గొట్టుబోతులను జరుగుచుండెను. గోరాకు ఇది యాంగ్లేయదృష్టులవలన యానందము పడకునని విచారించుచుండెను. ఆమె యాతని శాంతింపఁజేయుట కనే కష్టములు, బ్రయత్నించెను గాని లాభము లేనిపోయెను. గోరా వీధులమందును, ఘట్టులందును, జైల్లులను నిండ్రివుకాలో డిక్షనరీ లిగినచో, వనజీవనము భగ్య భుజులకు శిలలనుకొనుచున్నను.

ఇందుగా నప్పుడు గోరా తేనెవచుచున్న యువస్వామిలకు ముగ్ధుడై బ్రహ్మచర్యము చేసేవనుగా నాంధ్రింపఁబోయెను. మరల నిప్పుడు కృష్ణదయా శుండు పూర్వాచారపరాయణుడై గోరా శివ నిర్యాసలికి వచ్చుటకుఁగూడ సహించకుండెను. ఆతఁడు బ్రత్యేకముగా నొకయుల్లు దీసికొని ద్వారమునందు “సాధనాశ్రమము” అనుపేరితో నొకబోర్డును బట్టుకొనియెను. తండ్రి యట్లుచేయుట గోరాకు గ్రమ్ముగానుండెను. “ఈమూఢత్వము నేను సహించఁజాలను! ఇది నాకన్నులకు కూలమునతనున్నది” అని యనుకొనుచు గోరా తండ్రితోడి సర్వసంబంధములు తెగతెంపు చేసికొని యొక్కడక్కడ బోవుటకుఁ బ్రయత్నించుచుండెను. అనందము యాతని జైల్లునుండి బోధించుచుండెను.

గోరా యవకాలము దొంకినప్పుడెల్ల దండెడకు వచ్చుచు బోవుచుండు బ్రాహ్మణపరిశ్రమలతో వాడుకలు చేయుట కారంభించుచుండెను. అది తక్కుమే కాదు. విచారణ చేయఁజేయుచుండెను. అందు జాలచుండిపండితులకుఁ బాండిత్యముకంటె భవలోభమే హెచ్చుగా నుండుటకల నార గోరా నత్యంతింపజాలక యాతఁడనినఁ బెద్దప్రతిభ భయపడుచుండిరి. బారిలోఁ గేవల మొకవారచంద్రవిద్యావాగీశ్వరునియందు మాత్రమే గోరాకు గౌరవముకలిగెను.

కృష్ణదయాశుం డీవిద్యావాగీశ్వరుని వేదాంతపర్యవేషము నియోగించి యుండెను. గోరా మొట్టమొదట నీతనితోఁగూడ నుదతభావముతో వివాదపడుటకుఁ బ్రయత్నించెను గాని యది కొనసాగలేదు. విద్యావాగీశ్వరుడు కేవలము పండితుడు మాత్రమే కాక ఆత్మాశ్చర్యరమణ నుదారస్వభావుఁడుకూడ నైయుండెను. కేవల సంస్కృతి విశ్వాస్యములన నట్టి తిష్టప్రకాశముని లభించు నని గోరా యూహించియు నుండలేదు. విద్యావాగీశ్వరుని నడకయెందు శాంతియులును దైర్యగాంభీర్యములును బరిపూర్ణములై యుండుటచే నాతఁడెందుట గోరా విభేషత చూడకుండ నుండఁజాలకపోయెను. అప్పటినుండి గోరా హరచంద్రునియొద్ద వేదాంతదర్శ

నమలను జదువుట కారంభించెను. గోరా యేపనియైనను సగముసగము చేయువాడు కాదు. ఆతడు కేవలము నవ్వుకు వర్తమాలోచనమునందే నిమగ్నుడైపోయెను.

ఘటనాక్రమమున నాసమయమున దొకయాంగ్లేయమిత్రునితో వాదనమునకు పాల్గొని యందు హిందూశాస్త్రములను సమాజమును వెలికించి యావిషయమున దవతో వాదించుటకు హైదరాబాదుకు వెళ్ళిపోయెను. అది చూచి గోరా మండిపడియెను. అసకాశము దొరికినప్పుడెల్ల దాను శాస్త్రములకు లోకాచారములకు నిందించుచు విరుద్ధమతముల సెంతగాఁ బీడించుచున్నను నిప్పును విదేశముఁ దొక్కఁగా హిందూమతము నధిక్షేపించుట గోరా కంతుకముతోఁ బొడిచిన ట్లయ్యెను. గోరా యవ్వుకు పత్రికా మాలముననే వాదించుట కారంభించి ప్రతిపక్షము హిందూమతమునందును, సమాజమునందును నాకోపించిన దోషములలో నొకదానినైనఁ గొంచెమైన నంగీకరింపలేదు. పత్రికాధిపతి యొక నేను ప్రకటింపఁజాల ననునంతవఱకును తాదయు జరిగెను గోరాయొక గోపము నధిగమింపఁగొని యిట్టి ఘటనలో “హిందూయజ్మెన్? అను నొకపుస్తకమును వ్రాయ నారంభించెను. అందు సాధ్యమైనంతవఱకు సమస్తములను శాస్త్రములను నుద్ధాటించి హిందూధర్మమును గూర్చియు హిందూసమాజశ్రేష్ఠత్వమునుగూర్చియుఁ బ్రమాణములను సంగ్రహింపఁబోడునెను. ఈవిధముగా గోరా మిషనరీలతో వాదించి తుదకు దవవాదమును నెగ్గించుకొనియెను. “నాదేశము విదేశములకొద్దులదును, విదేశీయుల కాసనానుసారముగా విచారించఁబడుటకు నే నంగీకరింపను. ఏమైనచేమి విదేశీయులయాదర్శనములతో మేమేకీభవింపఁజాలము. మాజన్మభూమియందలి యాచారములను విద్యాసములను, శాస్త్రములను, సమాజములను గొంపించుటయందు మే మెవ్వరియొద్దను నించుకంతయైన సంకుచితులమై యుండఁజాలము. సుబలముగ—సగర్వముగ మాదేశగౌరవమును మానెత్తివైచెట్టుకొని మాదేశమునకును మాకు నెట్టియవమానమును గలుగకుండ రక్షించుకొందుము” అని చెప్పి య గోరా గంగాస్నానములను, సంధ్యాప్రార్థనములను జేయుట కారంభించెను.

ఆతడు నెత్తివైచిన చిన్నజుట్టుపిలక నుంచుకొని, తినుట త్రాగుట మొదలగు వానిలోఁగూడ జాగ్రూహుడై యుండెను. ఇది మొదల తాతడు ప్రతిదినమున సంధ్యాకాలమున జల్లిదండ్రులపాదధూరిని దలను వాల్చుట కారంభించెను. ఇదివఱకు వలె నింగ్లీషుభాషలో “కాడ్, స్నోబ్” అని నిందించుట మాని గోరా తనయన్నగారగుమహిమని జూడఁగనే లేచి నమస్కారము చేయు మొదలుపెట్టెను. ఈయాకస్మికభక్తి గాంచి మహిమఁడు నోటికి వచ్చినట్టెల్ల ననుమన్నును గోరా దానికిఁ బ్రత్యుత్తర మిచ్చుట లేదు. గోరా తనయనదేశములేతను నాదర్శనములేతను నేశమునందలి జాంతముంది దవతోఁ జేర్చుకొనఁగలిగెను.

అసమాజమువా రందఱును సాతరిసాహాజ్యముచే నెన్నోగనుండి “మేము నురపచెడ్డలగుచున్నామని, సభ్యతాసభ్యులను గూర్చిగాని యొకరియొద్దఁ బ్రకటించు గొను నుద్దేశము గలవారలగు కాదు. మేము మేమే తోఁచుగా నేవలమును మాకష్ట సుఖములను మేమే యభ్యవించుచుండుము” అని పరాభేద భర్వసంస్థితై యుండిరి.

గోరా యొక్కరంజితగిరి యానాథునిపరిశ్రమ కృష్ణవదనాభుని కౌశలమాత్రము నష్టముగ లేకుండెను. అతఁ డొకనాఁడు గొలాను బిలిచి “బాబూ! హిందూశాస్త్ర ముత్సాహభీర ఘోషనని. మున్నగు సాహసించిన యాహ్వానమునుగూర్చి తెలిసికొనుట సామాన్యజాతి సాభ్యులకి కాదు. నీ పరిపక్షిక బూతుగొని కష్టపడకుండుటయే ముచిదని నాకుఁ దోచుచున్నది. నీవు చిత్తశాంతత ఇగ్గిపూరిత్య బాగుగ నభ్యసించితివి. నీవు బ్రహ్మచరీయములఁ జేయఁచో వారఁదఱును నీవు పెప్పనట్లు చేయుచుండును. నీ కట్లు చేయు నాకార్యము నును గవ్వగనగ నుచును. మఱియు సంతోషముగ నేయుండును. కాని నీ పీమార్దముగో యవలంబించిచో నీ కంతగా నుపయోగము కలుగను. ఇది నీకుఁ దగిననాతికాదు” అనియెను.

గోరా—అదియేమి యట్లునుచున్నార? నేను హిందువులను, నాకిప్పుడుగా మిన్న వెన్నటికొన గ్రామియుత్పించిచో హిందూభగవత్తత్వము తెలియక నునదు. ఎన్నటికిఁ బెట్టుకున్నచో నప్పుడు వీరిని బ్రత్యక్షపరచును. నేను పూర్వశక్యమున హిందూసమాజసంబంధమును విమర్శించినవాఁడ నగుటచేతనే నాకిప్పు డీబ్రాహ్మణ జన్మము లభించినది. ఇట్లే ప్రతిజన్మములందును హిందూభక్తము నవలంబించుచును దుట్టు తుదకు సర్వోత్తమసానియు గాంచెను. ఏదైనఁ బాపముచే నప్పుడైఁ దోవ తప్పినను మరల ద్విబిష్టత నేగుతో యథామార్గమునకు మరలవలయును.

కృష్ణవదనాభుని కలదిస్వయం “కాని, బాబూ! హిందువు నని చెప్పకొన్నింతమాత్రమున హిందువు కానేరదు. ముసల్మాను కావచ్చును—క్రిష్టియను కావచ్చును. కాని హిందువగుటమా? ఎంతమాట! అదిమాత్రము సాధారణకార్యము కాదు!” అనియెను.

గోరా—అమాట నిజమే కాని నేను హిందువునై జన్మింపఁగలుగుటచేతనే సింహద్వారమునొద్దకు రాఁగలిగితిని. ఇప్పుడు సరిగఁ బ్రయత్నించినచో నతిసులభముగనే లోపలఁ బ్రవేశింపఁగలను.

కృష్ణ—బాబూ! నేను నీతో వాదింపఁజాలను. కాని నీమాటయందును సత్యము లేకపోతదు. ఎక్కువకృత్యము మెట్లున్నదియో యట్లుకాకమానదు. దానినిమాత్ర మెక్కువ నడ్డగింపఁజాలరు. భగవత్స్మితలవమునకు మన మేమిచేయుగలము? మనకేమి తెలియును?

భగవదుద్దేశము; కష్టఫలము, సోహంవాదము, భక్తిభగ్నము నను నీలమసరియములను గృహ్యదయాభుడు సుప్రార్థమును, సమానముగ నే గ్రహించెను. కాని వీని కమస్యయమునుగూర్చి గాని ప్రయోజనమును గూర్చి గాని మానసిక కలహము లేదు. మాత్రము ననుభవము కలుగలేదు.

ఇన్నాశ్శకు నేడు కృష్ణదయాభుడు: స్నానాన్ని కనులను ముగించుకొని యానందమయి గదిలోనికి వచ్చి యొకబల్లపై దవచిత్రా నుండి చూచుకొని యెట్టిరంభంబును దనకుఁగలంకలకుఁగట్టుచూచుకొని సావధానుఁడగుచుండి యుండెను.

ఆనం—మీమిత్రములలో నుండిగొడవయే లేదు. ఇది నేను మాత్రము నిరంతరమును గోచరమున భరించుచున్నది.

కృష్ణ—భయమేమి!

ఆనం—నేను సరిగాఁ జెప్పఁజాలను. గోరా యిప్పుడు మీమాఁకులు ననిలంబించి పని చేయుచున్నాఁడు. కృతముగా నందువలన నెట్టికష్టములు నగుచున్నవో యని భయపడుచున్నాను. ఈతనికి నమఁకుచేయుచున్న నే నవ్వడే చెప్పియుంటిని. మీరు నామాట లెక్కచేసి నారు కారు. మెడలో లేండుమూసనూబాపించలను వైచి సంకమాత్రమున వచ్చినదియు లేదు; పోయినదియు లేదని నాకు సమాధానము చెప్పితిరి. కాని యవి వట్టినూలుపోగులు కాలేదు ఇంకవఱకును బుట్టి ముంచినివి!

కృష్ణ—బేస. ఆ తప్పంతయును నాదే—నీబలవంతముచేతనే నేను పొరఁబడితిని. అప్పుడు నీ నాతని సంతమాత్రము విడి కలాలకుంటివి. అనినమఁలలో నేనును నిర్లక్ష్యముగా నుంటిని. భర్తకర్మమునుగూర్చి నాకప్పు డెట్టిజ్ఞానమును లేకలేదు. ఇప్పుడెవరో బట్టపని చేయఁగలగునా?

ఆనం—మీ రేమన్నను సరియే! నేనుమాత్ర మభర్తము చేయలేదు. నే నాది డను బెంచుట కంతకష్టపడితి నో మీరే యెఱుఁగుదురు. ఎవ్వ రేమిచెప్పిన నట్లు చేసితిని! ఎన్ని పండులు, ఎన్ని ముత్యములు నుపయోగించితి నో మీ రెఱుఁగరా? ఒక నాటిరాత్రి నజ్జరిండఁ బువ్వులంచుకొని కపట్రాజ చేయుచున్నట్లు కలగఁజేసి. తరువాతఁ గొంతసేవటి కాపువ్వులు మాయమైపోయి యంతకంటెను క్షేల్లగునెల్లగాఁ దోకఁడు నా కానజ్జలో నగపడియెను. అప్పుడు నాకేమియును బోధపడలేదు. నానన్నుల నీరు నిండిపోయెను. నేనప్పు డానిడ్డను తల్లిరముతోఁ బోయి యెత్తుకొంటిని. తోడనే నాకు నిద్రాభంగమయ్యెను. తరువాతఁ బడినమలు గామఁడఁగనే నాకీగోరా లభించెను. ఇది నాకీశ్వరప్రసాదము! నే నాతని నెట్లు విడువఁగలను? నే నీవనిని బూర్వ జన్మమున గర్భమున భరించి యెంతయో కష్టపడియుండును. అందుచేతనే యీతఁడు నన్నమ్మాయని విడుచుటకు వచ్చియున్నాడు. ఈతఁడెంతవిధాయకుఁడుగా మనకు

అంతేతో య లోచించి చూడడు. అప్పుడు నలువంకల వాళ్ళలు యగ్ధములు జరుగుచున్నవి. మనమే ప్రాణజయము చేర జచ్చిపోవుచుండిమి. అట్టి సమయమున గోరా త్రిశత సాయుధ యయనతి ముయింటికి వచ్చి దాచిపెడి. అమె నింటనుండు తిగటకు మీరు భయపడితిరి. నేనప్పుడు మీరు దెలియకుండ నామెను బనులసాబలో నితని. అరాత్రియే యామె యొక ముఁగి శుభము బ్రకటింపి నుండిరి. అట్టి తల్లిదండ్రులు లేని యాబిడ్డను నేను చెంపకన్నచో నా డెట్లు బ్రజ్జను ? మీరప్పుడాబిడ్డను పొదిరి కొన్నగింపవలయు నని తలంచితిరి. పొదిరి యాబిడ్డకు ఏలియా తండ్రియా ? అశని తల యెప్పించవలయును ? అతఁడే యాబిడ్డను రక్షింతును ? అట్లు అభియించినయాబిడ్డ కడపునంబడిన బిడ్డకంటె దక్కవా ? మీ రేమన్నును నాయే. నాబిడ్డ నెవ్వఁడు ప్రసాదించెనో స్వయముగా నాతఁడే తిసికొనవలయును గాని నా పూజము లుండఁగా నే నీతని నెవ్వరికి నొప్పగింపజాలను.

కృష్ణ—అసంగతి నాకు దెలియును. అందుచేత నీవు నీగోరాతోనే యుండుము. నా కామబింబంతు మేమియును లేదు. అతఁడను బిడ్డయే యి చెప్పుచున్నప్పుడాతనికి వడుగు చేయకున్నచో సుభములో శౌరము కలుగుదు. అందుచేతనే యాతని నుపనయనము చేసితిమి. కాని యిప్పుడు రెండుంతు లాలోచింపవలసి యున్నది. న్యాయముసారముగా నాసర్వస్వమును మహిమనకే చెందవలసియున్న— అలాగు—

అనం—మీయా స్త్రీలో భాగమెవ్వను కోరుచున్నాడు ? మీసర్వస్వమును మహిమునకే యియ్యవచ్చును—అందొక పిసయైనను గోరా కక్కఱలేదు. వాఁడు మరచాడు ! బాగుగ నడుపుకొన్నవాఁడు. స్వయముగా సంపాదించుకొంగలవాఁడు. వాని కొకరిధనములో భాగమెందుకు ? వాఁడు బ్రదికి యుండుటయే పదివేల, నా కట్టిభాగ్యముతోడను బనిలేదు.

కృష్ణ—అక్కఱలేదు. అతని కంతయన్యాయము చేయను. భూసంపత్తి యంతయు గోరాకే యిచ్చెదను. అందువలన నాతనికి వత్సరమునకు వేయిరూపాయలు వచ్చును. ఇప్పు డాతనివివాహమును గుఱించి యాలోచింపవలయును. ఇదిగతకు జరిగిన కేదియో జరిగినది. ఇక నే నాతనికి బ్రాహ్మణకన్యనమాత్రము హిందూమతప్రకారము పెండ్లిచేయఁదలంచుకొనలేదు. నీకుఁ గోపము వచ్చినను సరియే; ఏమైనను సరియే—

అనం—అవహా ! మీకునలె బ్రపంచ మంతయును గంగానదియే ప్రవహింపవలయు ననునంతటిధర్మజ్ఞానము నాకు లేదు. బ్రాహ్మణకన్యనే పెండ్లి చేయవలయు నని నేనేల కోరవలయును ? ఏల పట్టపట్టవలయును ?

కృష్ణ—బ్రాహ్మణులబిడ్డవె యుండియు నీ పెట్టిమాట యడుచున్నావు ?

అనం—అయిన నేమి ? నేను నాబ్రాహ్మణత్వమును వదలుకొన్నాను. మన మహిమని పెండ్లిసమయమున కిరస్తానీదాన నని నన్నందఱును నిండించియే యున్నారు.

అప్పుడు నేనన్నిటికీ సంకరించి మారుమట చెప్పకండక దక్కకొనియే యుంటిని. లోకలదాటను నన్నుగి సానీ యగ్రమున్నరు. ఇంకను ననేకవిధముల ననుకొనుచున్నరు. నేనదేమటను నహించి చెప్పుచున్నాను ! కిస్తానీలు మాత్రము వనమృదులు కారా ? మీర మాత్రమే గొప్పజాతి వారని పుష్పేశ్వరుడు నెత్తించి యాదరించి యున్నచో నాం దొరక్కను నటనులపాద ధూళియందును. వజ్రయొక పుష్ప మొగల యీల పాదధూళియందును, నిప్పుడు కిస్తానీల పాదధూళియందును మీతలను దొరిలించుట కేల యంకికరించును ?

కృష్ణ—అమాటలకేమిలెక్క ! నీవాడువానవు. అసంగతులు నీవు గ్రహించు బాబవు. కాని, సంగతులు మొకటి యున్నది. దాని కంతయును దెలియును. దానిని నీవు గౌరవింపవలయును.

అనంద—నాకు దెలిసికొనలేనిది జరుగలేదు. నేను గోరాను నాభిక్షగా నెంచుకొని వెంచుకొన్నప్పుడే నాయాచారక్యనశోకములను, మతమునుగూడ వదలుచున్నాను. నేను మతముకొఱకు భయపడి యెప్పుడును నాగియుండలేదు. నేను చిత్రముగ నే ప్రకరించుచు నెల్లరనిండలకును లోకమున నే యున్నాను కేవల మొక్క సంగతి మాత్రమే దాచియుంచుతిని. దానికొకే దేవున కెక్కడ గోపమునచ్చునో యని భయపడుచున్నాను. చూడుడు ! గోరా కిది యంతయును దెప్పినేమవలయు నని యున్నది. తరువాత నేమైనను సరియే.

కృష్ణదయాళుఁ డాత్రముతో “వలదు. వలదు. నేను జీవించియుండగా నారహస్యము బయటఁ బెట్టకలదు. గోరానే తెలిసికొననిమ్ము ! తెలిసినతరువాత నాతఁ డేమిచేయునో మన మూహించు బాలము. సమాజములో గోలవృట్టును. ఇంతే కాదు; దొరతనమువారేమి చేయుదురో చెప్పఁజాలము. గోరాతండ్రి యుగములో మరణించినట్లును, నాతనితల్లి ప్రసవించి మరణించినట్లును మన మెఱిగియుండియు నప్పుడు రిపోర్టుచేయలేదు. ఇప్పుడది యంతయును గలసి పెద్దందరగోళ మగును. అట్లయినచో నాసాధనయును, భజనయును, మంటఁ గలసిపోవును. ఇంకను నెట్టివములు కలుగునో!” అనియెను.

అనందమయి నిరుత్తరయై కూరుచుండెను. కృష్ణదయాళుడును గొంత నేరటి వఱకు నూరకుండి యంతరము మెల్లగా “గోరాపెండినయమై నేనొకవిధముగా నాటించించుతిని. పరకేభట్టాచార్యుడు చిన్నతనమునందు నాతోఁ జదువుకొన్నవాఁడు. అతఁడు స్కూల్ యింజనీయరుపని చేసి మెన్షన్ తీసుకొని యిప్పుడు కలఁతయందున్నాడు. అతఁడు ఘోరబ్రాహ్మసామాజివఁడు. అతనియింటఁ జాలమండి కన్యలున్నట్లు వినియున్నాను. గోరా కెట్లయిన నాతనితోఁ జనవు కలిగించినచో వాడు తఱచుగా నాయింటికి బోవుచుండును. అప్పుడు వాని కాకస్యకలలో నెవ్వ

రిన్నెన బెండ్లియాడవలయు ననుకోరికకలుగవచ్చును. తరువాత దేవుఁ డున్నాఁడు” అనియెను.

అనం—ఏమనుచున్నాఁడో? గోరా బ్రక్కసామాజివలయుండలకు బోవుటయా ఇప్పు డాతనికా కాలము తిరిగిపోయినది :

ఇట్లుచుండఁగానే గోరా తనమేముచంద్రస్వరముతో “అమ్మా ! యిది మిమలము నాగదిలోఁ బ్రవేశించి కృష్ణదయాశుఁ డయి నుండుటంగాంచి విస్మితుఁడైపోయెను. అనందమయి చటూలన లేచి యాతనియొద్దకుఁబోయి ప్రేమాశుభ్రాల్లసయిన మలతో “ఏమిటాబూ ! ఏమి కారణమును ?” అనియెను.

“ఎక్కడ మేమియును లేదు. ఏమియు నక్కఱలేదు. కూర్చుండును” అని చెప్పి గోరా వెడలిపోవుట దుర్బుద్ధుఁ డగుచుండెను. అప్పుడు కృష్ణదయాశుఁడు “రమ్మ ! కొంచెమునేపు కూరుచుండఁడు ! నిన్నొకమాట యడుగవలసి యున్నది. నాబ్రాహ్మమిత్రుఁ డొకఁడీప్పుడు కలకత్తాకువచ్చి హెదోతలాచుండు వనించి యున్నాఁడట !” అనియెను.

గోరా—పతేళభట్టాచార్యుఁడా ?

కృష్ణ—ఔను. నీమాతని నెట్లెఱుంగుదువు ?

గోరా—మంజునయుని యిల్లాతనియింటియందనే, విజయునివలన నేనాతనిగం గతి వినియుంటిని.

కృష్ణ—నీమాతనిజేచునమాచారమును దెలిసికొని నాకుఁ జెప్పెదవా ?

గోరా యిండుకనే పొలోచించి యాకస్మికముగా “రేపటియుపయమున నచ్చటికిఁ బోయెదను” అనియెను. అనందమయి యామాటకిందుక వింతపడియెను. గోరా మరల నాలోచించి యంతలోనే “రేపునేనచ్చటికిఁ బోవాలను.” అనియెను.

కృష్ణ—ఎందుచేత ?

గోరా—రేపు నేను త్రివేణికిఁ బోవలయును.

కృష్ణదయాశుఁ డాశ్చర్యముతో “త్రివేణియా ?” అనియెను.

గోరా—ఔను. రేపు సూర్యగ్రహణస్నానము !

అనం—అది యేమిపని గోరా! స్నానము చేయఁదలంచినచో గలకత్తాయందు గంగ లేదా? త్రివేణి లేకయున్నచో నీకు స్నానముకాదా? ఇక్కడ స్నానము చేయువారందఱును మూఢులేనా ?

అమాటకు గోరా యెట్టిప్రశ్నోత్తరము నీకులేదు. చాలమంది తీర్థయాత్రికులచ్చటికివత్తురను నుద్దేశముతో గోరా త్రివేణికిఁ బోవలయునని సంకల్పించుకొనియెను. అనకాశము దొరకినప్పు డెల్ల నాతఁడు తనసమస్తసంకోచములను, సకలపూర్వసంస్కారములను

రములను బరిత్యజించి దేశమునందలి సామాన్య లండణితోడను కలసి సమానతేత్రమున సమభావముతో నిలిచి “నేను నీవాడను! మీరు నావారు!” చెప్పుకొనుట కభిలాషపడుచుండును.

2

సగమురాత్రి తేలికే యాకాస ఘంటయును నిర్మల మైనట్లు వినియుండు ప్రాంతకాలమున లేచి చూచి తెలిసికొనియెను అప్పటియా ప్రభాతకాంతి పసిబిడ్డపాలబుగ్గలపై జీలునప్పుడోబోలి నిర్మలమై వికసించి యుండెను. వింటిరాను తెల్లని మేఘశేఖములు మాత్రము నిద్రులయోజనముగ నాకాసమునం వందయుం దిరగాడుచుండెను.

వినియుండు వరాండాలో నిలువబడి పులకితకేయి యాత్రిభాతసాందర్యమును దిలకించుచుండెను. అప్పుడు పరేశుభా బాకచేతితో గజ్జను, రెండవచేతితో సతీకుని హస్తమును బట్టుకొని గూపిధిని బోవుచుండెను. సతీకుండు కలయెత్తి వినియునిం గాంచి చప్పటలు చూచుచు “వినియబాబూ!” అనికేకపెట్టెను. అప్పుడు పరేశుండును మొగమెత్తి వినియునిం గాంచెను. తోడనే వినియును క్రిందికి దిగియెను. పరేశుండు సతీకునితోగూడ వినియునిమందిరమునఁ బ్రవేశించెను. అప్పుడు సతీకుండు వినియునిచేయి పట్టుకొని “మీరాదినమున మాయింటకి వచ్చిన నంటికి. రారేదేమి?” అనియెను. వినియుండు సన్నేనామాగ నాబాలని కన్నులపై దట్టుచు మందహాసము చేసెను.

పరేశుండు సావధానముగఁ దనచేతికజ్జను బల్లపై నుంచి టర్ప్పిపై గూర్చుండి “అనాడు మీరు లేవన్నచో మేము చాలఁ గవ్వపడి పోయియుందుము! చాల నుపకారము చేసితిరి” అనియెను.

వినియుండు వ్యస్తహృదయముతో “నేను చేసిన దేమున్నది?” అనియెను, అప్పుడు సతీకుండాకస్మికముగా “వినియబాబూ! మీరుఁ గుక్కలేదా!” అని ప్రశ్నించెను.

విని—లేదు గుక్క లేదు.

సతీ—గుక్కను బెంపకపోవుట యేమి?

విని—అమాట నాకెప్పుడును దోచలేదు.

పరేశుండు—ఈసతీకుండాదినమున మాయింటకి వచ్చినట్లు వినియుంటిని. చాల నల్లరి చేసెను గాఁబోలును! వీరడెప్పుడు నిట్లే వదరుచుండును, అందుచేత నే నీనికి వీనిసోదరి “భక్తియార్ భిల్లి” యని పేరు పెట్టినది.

విని—నేనుకూడ మాటకారి నే, అందుచేత నే మాయిద్దఱికిని స్నేహము కలిసి నది. ఖానా సతీకా?

సతీగురూ డామాట వత్తరము చెప్పలేదు కాని తనమాతననామకరణము వినయు నకుం దెలిసిపోవునాచే జనగౌరవమునకు భాగము గలిగెనని యాతడు మనసులో సిగ్గుపడుచు “విదయును నుంచిదే, భక్తియూర్ ఖిల్లీయును మంచివాడే. వినయబా నూ ! భక్తియూర్ ఖిల్లీ ముద్దును జేసెయ్యదా ? ఆతడు బంగాళీయును జయించెను గాదా ? అనియెను.

వినయుడు నవ్వుచు “మొదట నాతడు యుద్ధము చేసెను ఇతనిప్పుడు యుద్ధముతోడ బనిలేదు. ఇప్పు డాతడు డొక్కటే ధోరణిగా మాటలాడుటయే గాని బంగళాంజనులతో చాతాకే బనిలేదు” అనియెను.

ఈభయగాం గొంతసేపు సుభాషణ జరిగెను. ఆ దురకంబెను దక్కువగ మా ట్లాడిగవారకు పరేకుడు. ఆతడు తనలమును ముగిసన్న కాంతనదనముతో నడుమ నడుమ నవ్వుచు నొంటిరెండుమాట లాడుచుండెను. నెలవు తీసికొనుసమయమున నా తడు తర్జునండి దిగి లేచి “మాయిల్లీతెచ్చుననే యున్నది.” అనియెను.

సతీ—ఈయనను మనయులు లెనయును; ఆనాడీజన నాతోగలసి మన యింటి గుమ్మరువఱకును చేచ్చియున్నాడు.

అహాని కలగా నిగ్గుపడవలసినపని లేదు గాని వినయున కదియేమో దొంగ తనము చేసి దొరకపోయినట్లు మునుగాఁ సంకోచము కలుగెను.

పరే—కట్టు చో మీరు మాయిలెఱుంగుదురు. కావున నెప్పుడైనమీరు -
విన—కట్టు మీరు నెలవీ యొక్కట లేదు. నేను—

పరే—మన మొక్క చో నండ్రియు నింతకటకును గలిసికొనుటయే లేదు.

వినయుడు వీధివఱకును వచ్చి పరేకురి సాగనంపి ద్వారమునొద్ద నించుక సేపు నిజవలెబడి యుండెను. పరేకుడు మెల్లమెల్లగ నడచుచుండెను. సతీకుండేమేమో మాటలాడుచు నానిని ననుసరించి పోవుచుండెను. వినయుడు తనలో “ఈపరేక బాలుకంటి కృద్ధుని నే నెప్పుడును జూడలేదు. ఈతనిపాదధూళినిక దలదాల్చువలయు నని కోరిక యగుచున్నది. ఈసతీకుండో, అతిచమత్కృతిగలపిల్లవాడు ! బ్రదికి బాగుగ నున్నచో గొప్పవాడు కాఁగలడు. వీని కెంతబుద్ధియో యంతసరళత యు న్నుచి” అని యనుకొనెను.

ఆపాలకుడును, వృద్ధుడును నెంతమంచివారైనను వారియెడల నీయల్పపరిచయ మాత్రమున. నింతటిన్నేచూచును, భక్తియుం గలుగుట యసంభవమే కాని వినయునివృ ద్ధముమింతకంటె నధికపరిచయమైనచో నహింసజాల దనియే తోచుచున్నది. అప్పుడు వినయుఁ డింక నెట్లుయన బరేకునిఁటికిఁ బోక తప్పదనియు, బోవున్నచో మర్యాద కాదనియు నిశ్చయించుకొనియెను. కాని గోరాబోధించిన భారతవర్ష మాతనిం గూర్చి “నీవచ్చటికి బోవలదు ! బాగ్రిత !” అని నిరోధించుచుండెను. వినయుడు

తరుచు గా సమాజము సిష్టేధించిన నియమముల నన్నిటిని బాలించుచుండెను. అనేక సమయముల యందాతడడు సంకయముగఁ దోచినపు యుచులును గూడ సంకరించెను. ఇప్పు డాతనివ్యాధిమాత్రమునం దొకవైద్యుని హాజరును కలిగెను. వైద్యుని వచ్చినప్పుడు గోరా వలెను నిష్టేధముల ప్రత్యక్ష స్వరూపమువలె నాతనికి దోచెను.

ఇంతలో నేనకుడు వచ్చి వసు యైనదని చెప్పెను. కాని వసుయఁ దిలికను స్నాన మే చేయలేదు. పండ్రొండుగంట లయ్యెను. ఆతఁ డాకస్మికముగా “నేను భోజనము చేయును. మీరు పొందు” అని యొక గొడుగు వైచుకొని నీధినిఁ బడియెను. ఒక యంత్రయమైనను బుజముపై వైచుకొనలేదు; తిన్నగా గోరాయఁ దిలిక బోయెను. గోరా ప్రతిదినమును పుధ్యాష్టమయమున ‘ఆమహాపుష్ప’ పీఠమున్న పొందుపాత సమాజమునందుండి బంగారమునందున్న కమనహజమువారిఁ బ్రార్థించుచు బాలులువారి యుచుండును. అచ్చటనే యాని క్షత్త లాకసయపడెను. అప్పుడు అతనికి దోకుపడి పనిచేయుటయే భవ్యత్వముగా భావించుచుండును. నేటివియమున గూడ గోరా యచ్చటికే పోయియుండెను. అందుచే వినయుఁ దొక్కసారి గా గంతుపైచి యతఃపురమున శానందమయిగదిలోఁ బ్రవేశించెను. అప్పు డానందమయి భోజనము చేయుచుండెను. లక్ష్మీదాసి పాఠ్యమునఁ గూర్చుండి యామెకు పట్టించుచుండెను. ఆనందమయి యాశ్చర్యముతో వినయుని గాంచి “నిమిదాబూ! ఇప్పుడు వచ్చితివి?” అనియెను.

వినయుఁ డామెదగ్గఁబడఁ బోయి కూర్చుండి “అమ్మా! నామఁ జాల నాశలిగా నున్నది. అన్నము పెట్టుము!” అనియెను.

ఆనందమయి వ్యసన్నాదయముతో “అయ్యో! బాబూ! ఎంతపరిశ్రమినిది! వంటకాళిక్యాణఁ డెప్పుడో వెళ్ళిపోయినాడు. మీరు—మతి—” అనియెను.

విన—నేను నీయింట బ్రాహ్మణునిచేతియన్నమును దినుటకై రాలేదు! అట్లయినచో మాయంట క్వాక్యాణఁడు లేడా? అతఁడేమిపాపము చేసినాడు? నేనిప్పుడు నీపాత్రలోని ప్రసాదమును భుజించుటకే వచ్చియుంటిని—లక్ష్మీ! నాకొక గ్లాసుతో మంచినీళ్ళను దెచ్చిపెట్టుము.]

లక్ష్మీ జలమును దెచ్చెను. వినయుఁడు గడగడ లా) గెను. అప్పుడానందమయి యొకపెట్టును దెప్పించి తనపాత్రలోనియన్నము నతిపేరుతో దానినిండ్ నెత్తి యాతనికొసంగెను. వినయుఁ డెప్పుడినములనుండియో తిండిలేనివానవలె నాయన్నమును దినుచుండెను.

ఆనందమయి హృదయవేదన యిప్పుడు దూర మైపోయెను. ఆమె నుప్రసన్నవదనముం గాంచుటచే వినయుని గుండెలలోని బరువు దిగిపోయెను. ఆనందమయి బాలీసు

సత్యం డామాటు మత్తరం చెప్పలేదు కాని తననూతననామకరణము వినయ నకు దెలిసిపోవుచేత కనగోపమునకు భాగము గలిగెనని యాతడు మనసులో సిగ్గుచేచు “అదియను మంచిదే. భక్తియార్ ఖిలీయును మంచివాడే. వినయబా నూ ! భక్తియార్ ఖిలీ మనస్సును చేసెయదా ? ఆతడు బంగాళీయును జయించెను గాదా ? అనియెను.

వియముడు నవ్వుచు “మొదట నాతడు యుద్ధమే చేసెను ఇతనిప్పుడు యుద్ధముతో బనిలేదు. ఇప్పు డాతడు జొక్కలేధోపణిగా మాటలాడుటయే గాని బంగళాజనులతో నాతనికి బనిలేదు” అనియెను.

ఈసమయమున గొంతసేపు సుఖాపన జరిగెను. ఆ దశకంఠును దక్కరగ మా ట్లాడినవాడని పరేసుడు. ఆతడు కేవలమును ముగ్ధుని కాంతవదనముతో నడుమ నడుమ నవ్వుచు నొంటిరెడుమాట లాడుచుండెను. నెలపు తీసికొనునవయమున నా తడు మర్చినుండి దిగి లేచి “మాయిలీ వెళ్ళునే యన్నది.” అనియెను.

సతి—ఈయను నవయులు తెలియును; ఆనాడీయన నాతోగలని మన యింటి గుమ్మమువలకును వచ్చియున్నాడు.

ఆమాట వ్రతగా సిగ్గుపడమనెనవని లేచు గాని వినయను కదియేమో దొంగ తనము చేసి దొరకపోయినట్లు మనసులో సంకోచము కలిగెను.

పరే—అట్లు చో మీరు మాయిలెఱుంగుదును. కావున నెప్పుడైనమీరు -

విన—అట్లు మీరు నెలవీ ముక్కలు లేవు. నేను—

పరే—మన మొక్క చో నొంకియు నింతకలుకును గలిసికొనుటయే లేదు.

వినయుడు వీధివలపును వచ్చి పరేసుని సాగనంపి ద్వారమునొద్ద నించుకనేపు నిజమంటి యుండెను. పరేసుడు మెల్లమెల్లగ నడచుచుండెను. సతీసుడేమేమో మాటలాడుచు నాతని ననుసరించి పోవుచుండెను. వినయుడు తనలో “ఈపరేక బాబునంటి నృధుని నేనెచ్చటను జూడలేదు, ఈతనిపాదధూళిని దలదాల్చునలయు నని కోరిక యగుచున్నది. ఈసతీసుడో, అతిచమత్కృతిగలపిల్లవాడు ! బ్రదికి బాగుగ నున్నచో గొప్పవాడు కాఁగలడు. వీని చెంతబుద్ధియో యంతసరళత యు న్నుది” అని యనుకొనియెను.

ఆచాలమందును, వృద్ధుడును నెంతమంచివారైనను వారియెడల నీయల్పపరిచయ మాత్రమున నింతటిన్నేహమును, భక్తియుగలుగుట యసంభవమే కాని వినయనిహృ దయమింతకంటె నధికపరిచయమైనచో నహింసజాల దనియే తోచుచున్నది. అప్పుడు వినయము డిక నెల్లయునక బరేసునిటికి బోక తప్పదనియు, బోకున్నచో మర్యాద కాదనియు నిశ్చయించుకొనియెను. కాని గోరాబోధించిన భారతన్న మాతనిం గూర్చి “నీవచ్చటికి బోవలను ! బాగ్రిత !” అని నిరోధించుచుండెను. వినయుడు

తరుచుగా సమాజము సిగ్గెట్టించిన నీయముల నన్నిటిని బాటించుచుండెను. అనేక సమయముల యందాతడడు సంకయముగఁ దోచినన, యమములనుగూడ నంకితరించెను. ఇప్పు డాతనివృద్ధతూతరమునం దొకమిత్రోపాధ్యక్షము కలిగెను. 'భారతదత్త' అనియే గోవుమును సిగ్గెట్టములవ్రత్యక్షస్వరూపమునలె నాశుకరి దోచెను.

ఇంతలో నేనకుఁడు వచ్చి వంట యైనదని చెప్పెను. కాని మరయుఁ డింకను స్నానమే చేయలేదు. పండ్రింగుగంటు లమెయిను. అతఁ డాకస్మికముగా "నేను భోజనము చేయును. మీరు పొందు" అని యొకగొడుగు వైచుకొని వీధిలోఁ బడియెను. ఒక యుత్తరీయమైనను బుజముపై వైచుకొనలేదు; తిన్నగా గోరాయిఁటికిఁ బోయెను. గోరా ప్రతిదినమును పుధ్యాష్టమయమున 'అమృతాష్టమి' వీధియన్న హిందూహిత సమాజముఁడుండి బంగళ మనందున్న కమనహజమువారినింజనకురు బాలులువారి యుచుండును. అచ్చటనే యాతని భక్త లాటనిముపడెఁడు. అందుచు తాతనికొం దోసుపడి పనిచేయుచుయే భస్మత్వముగా భావించుచుండును. నేటివి. మఁద గోరా యచ్చటికే పోయియుండెను. అందుచే వినయుఁ డొక్కసారిగా గంతువైచి యతఃపురమున శానందమయిగదిలోఁ బ్రవేశించెను. అప్పు డానందమయి భోజనము చేయుచుండెను. లక్ష్మీదాసి పార్వ్యమునఁ గూర్చుండి యామెకు వడ్డించుచుండెను.

అనందమయి యాశ్చర్యముతో వినయుని గాంచి "ఏమిబాబూ! ఇప్పుడు వచ్చితిని?" అనియెను.

వినయుఁ డామెదగ్గఱకుఁ బోయి కూర్చుండి "అమ్మా! నాకుఁ జాల నాఁకిగా నున్నది. అన్నము పెట్టుము!" అనియెను.

అనందమయి వ్యస్తవృద్ధయముతో "అమ్మో! బాబూ! ఎంతదనిజరిగింది! వంటబ్రాహ్మణుఁ డిప్పుడే వెళ్ళిపోయినాఁడు. మీరు—వతి—" అనియెను.

విన—నేను నీయింట బ్రాహ్మణునిచేతియన్నమును దినుటకై రాలేను! అట్లు యినచో మాయంట బ్రాహ్మణుఁడు లేడా? అతఁడేమిపాపము చేసినాడు? నేనిప్పుడు నీపాత్రలోని ప్రసాదమును భుజించుటకే వచ్చియుంటిని—లక్ష్మీ! నాకొక గ్లాసుతో మంచినీళ్ళను దెచ్చిపెట్టుము.

లక్ష్మీ జలమును దెచ్చెను. వినయుఁడు గడ్గడ త్రాగెను. అప్పు డానందమయి యొట్లెట్టును దెప్పించి తిఁపాత్రలోనియన్నము నతిప్రేమతో దానినిండ నెత్తి యా తనికొసంగెను. వినయుఁ డెచ్చదివములనుండియో తిండిలేనివానలె నాయన్నమును దినుచుండెను.

అనందమయి వృద్ధయవేదన యిప్పుడు దూరమైపోయెను. ఆమె నుప్రసన్నురద నముం గాంచుటచే వినయుని గుండెలలోని బరువు దిగిపోయెను. అనందమయి బాలీసు

జుట్టును గూరుచుండెను. విగయః దామెపాదములచేతఁ జేక్కివై దల నుంచుకొని యర్థకాయయై పడియుండెను. మఱియు నాతఁడు ప్రపంచ మంతయును మఱచిపోయి పూర్వమువలెనే యున్నాఁడుమఱి నానందములతో మాటలాడుచుండెను.

౮

ఈబంధ మొకటి లెగినను, వినయునిహృదయమునఁ దింకొక బంధమతిరుక్కునాము గానుండెను. అతఁ డానందమునువందిరమునుండి వెవలి యొక్కసారిగా వీధివెంట బయలుదేఱెను. పాదములు భూమిపై నిలువఁబడివేళ్ళముతో నాతఁడు పోవుచుండెను. అతఁ డింతవరకు నొరలకడఁ దెలుపుటకుఁగూడ సంతయించుచున్న కార్యము నిప్పు దొడఁగియెదుటకు బ్రక్కవైయుండ జేయవలయు నని నిశ్చయించుకొనియెను. వినయుఁ డొకముహూర్తములో 78 వ సంవత్సరము గృహద్వారమునొద్దకుఁ జేరుకొనియెను. అప్పటికే యావలిపై ఘనుండి పరేకుఁడు వచ్చుటకెక్కి చేరుకొనియెను.

“వినయబాబూ ! నయజేయుము ! చాలసంతోషముగానున్నది” అని చెప్పుచుఁ బరేకుఁడు వినయుని వీధిగదిలోనికిఁ దీక్కినదీయి మాన్యుండఁ జేసెను.

ఒకచిన్నపేబిలు, క్రింద నొకపక్క నొక దెంచి, మఱియొకవైపునఁ గట్టి కుర్చీలను బెత్తపుఁగుర్చీలను, గోడపై నొకదైపున పుగులైజిన లెనుకొనఁగలవలయును, మఱియొకవైపునఁ గళచంద్రసేనునిపటమునుండఁ . పేబిలుపై నొకదెంచి వార్తాపత్రికలుండెను. పక్క నొకజేరు వెలు బుండెను.

ఒక మూలఁ జీపుయలనూ రుండెను. దానినిండఁ పరుసలవరుసలుగా ధివలొడరు పొక్కరుగారిచే రచింపఁబడిన పుస్తకము లన్నియు నమర్పఁబడి యుండెను. అల మారునకుఁ బైభాగమున గుడ్డతోఁ గప్పఁబడిన యొకగులోబుండెను.

వినయుఁడు కూరుచుండెను. కాని యాతనిహృత్పిండ మతివేగముగఁ గొట్టుకొని పోవుచుండెను. ఆతనికెనుకవైపున నున్న ద్వారమును తెఱచుకొని యెవ్వరైన నాలోపలఁ బ్రవేశించుకలెనో యని యాతనిపరసునకుఁ దట్టుచుండెను.

పరే—వినయబాబూ ! నేడు సోమవారముగావున సుచరిత నామిత్రునితోమాత్రమఁజనువుచెప్పుటకై వారియింటికిఁబోయినది. చదువుకొనువారిలోఁదనయీఁడువారు గూడ నుండుటచే సతీకుఁడు నామెతోడనే యచ్చటికిఁ బోయియున్నాఁడు. ఇప్పుడే వారిని నేనచ్చటకెఱపి వచ్చితిని. ఇంక గొంతయుఁస్వయమైనచో మీదర్శనము దొరకక పోయియే యుండును.

అమాట విని వినయుఁ డొక్కసారిగా నాకాభంగమును, హృదయపరితాపము ననుభవించెను. పరేకునితో నాతఁడు మనోహరముగను సమాజముగనే మాటలాడెను. ప్రసంగవశమునఁ బరేకుఁడు వినయునిచరిత్ర మంతయును దెలిసికొనియెను. వినయునకుఁ

దల్లిదండ్రులతోను. ఆతనివిననండి) స్వగ్రామమునుండి యుండి జమీని జూచుకొనుచుండెను. అతని కిరువురు తనయులుండిరి. వారిరువురును విద్యయితోగలసి యొకచోటనే చదువుకొనిరి. అందుఁ బెద్దవాఁడొక్కఁడు జిల్లాకొత్తలోఁ బేరుగలవక్త్రయుండెను. చిన్న వాఁడు చదువుకొనునమయమునుండే యాకలత్రానగరమున మరణించెను. వినయుండు డిప్యూటీ మేజిస్ట్రేటువనికొఁతఁడు బ్రయత్నించు నని వినకండి) యాశపడుచుండెను. కాని వినయుఁ డెట్టియత్నమును జేయక నిరర్థక కార్యములందు నియుక్తుడై యుండెను. ఈ సంగతు ల్నియును బరేసుండు తెలిసికొనెను.

గంటసే పయ్యెను. పనిలేకుండ నూరకచేలసేపు గూరుచుండుట మర్యాదకాదు. యెంచి వినయుండు లేచి “నాప్రియమైన సతీకునిజూచుట కబుగనందునకు విచారముగానున్నది. నేను వచ్చితినియ తనివితోఁ జెప్పడు !” అనియెను.

పరే—ఇక నిండుకసే పొంగినచో నాక గూడఁ జూడకయ్యెను. వారు వచ్చువేళయైనది. ఆలస్యము కాదు.

అచిన్నమూటపై నాభారపడి మరలఁ గూర్చుండుట వినయునకుఁ బిన్నతనము గాఁజూచెను. పరేకుఁ డింకొకసారి నివ్వంధించినచో నాతఁడాంగియే యుండును. కాని పరేకుఁ డధికపరిసంగము చేయుస్వభావము కలవాఁడు కాదు. అందుచే వినయునకు సెలవు గైకొనవలసియే వచ్చెను. అట్లును పరేకుండు “మీరప్పుడప్పు డొకసారి దయచేయుచుండుడు” అనియెను.

వినయుండు వీధిలోనికి వచ్చెను గాని యత్ను దాతనిక్రిఁ దనయంటికిఁ బోవఱ సినపరి యేమియు నున్నట్లు దోఁచలేదు. అచ్చట నేమియుఁ బనిలేదు. అతఁడు పత్రికలలోఁ లేఖలను వ్రాయుచుండును. ఇంగ్లీషునం దాతని లేఖలను బాలమంది గౌరవముతోఁ జదివి యానందించుచుండిరి. కొన్నాళ్ళనుండి యాతనికి వ్రాయుటకుఁ దోచుటలేదు. వ్రాయుటకు బల్లయొద్దఁ గూర్చుండుటయే తడవుగా నాతనిమనసు చెడఁపోవుచుండెను. అందుచేతనే వినయుఁడిప్పు డిట్టివైపు తిరుగక యకారణముగ మఱియొకవైపునకు బయలుదేరెను అతఁడు రెండుమాఁడకుగులు నడచునప్పటికే “వినయబాబూ ! వినయబాబూ !” అని యొక బాలకఁతస్వరము బిగ్గజగా వినవచ్చెను.

వినయుండు వెనుదిరిగి చూచెను. ఒకయద్దెబండిలోనుండి తొంగి తొంగి చూచుచు సతీకుఁ డట్లు పిలుచుచుండెను. ఆబండిలో నింకొకరుకూడఁ గూర్చుండి యుండిరి. దుస్తులనుబట్టి వారెవ్వరో తెలిసికొనుట యాతని కంకకష్టము లేకపోయెను. బంగళీవెద్దమనుష్యుల మర్యాదననుసరించి యాతఁ డాబండివైపునకుఁ జూపులు నిగుడింపకుండ నుండుటకు నమరుండు కారణమైనది. ఇంతలో నచ్చటనే బండి దిగి సతీకుండు వచ్చి యాతనిచేయి పట్టుకొని “రమ్మ ! మాయంటికిరమ్మ !” అనియెను.

విన—నేనిప్పుడు మీయింటియొద్దనుండియే వచ్చుచున్నాను.

సతీ—అహ! మేము లేనప్పుడు వచ్చితివా?

సతీశునినిర్బంధమును వినయుడు తప్పించుకొనఁ జాలకపోయెను. ఆబాబుడు వినయుని బంధితునివలె గావించి గృహంబునఁ బ్రవేశించి బిగ్గఱగా “బాబా! వినయబాబును దీక్షింపి వచ్చితిని” అనికేకపెచ్చెను. పరేశుడు లోపలినుండి వచ్చి వినయుని గాంచి మందహాసము చేయుచు “బలవంతునిచేతికి దొరకితిరి. శిశువుగఁ దప్పించుకొనుట కవకాశము లేదు. సతీశా! మీయక్కను బిలువుము!” అనియెను.

వినయుడు లోనికిఁ బోయి కూర్చుండెను. అతనిగుండెలు కొటుకొనుచుండెను. పరేశుఁ డావనిం గాంచి “మీకాయాసముగ నున్నట్లున్నది! సతీశుడు కొంటె పిల్వారుడు బలవంతముగ లాగికొనివచ్చెను గాఁబోలును!” అనియెను. సతీశుడు తన సోదరిని వెంటఁబెట్టుకొని యాగదిలోఁ బ్రవేశించెను. అప్పుడు వినయుఁ డోకమ్మడు మధురపరిమళము నాఘ్రాడించెను; అంతలోనే పరశుడు “రాధా! వినయబాబు వచ్చెను. నీ వీయన నెఱుంగుదువు!” అని పలికినపలుకు నాకరించెను. అందుచే వినయుఁ డడఁగిపడి మొఁమొఱి తి మాచెను. సుచరిత్ర యాతనికి నమస్కారముచేసి యెదురుగ నొకటర్చివైఁ గూర్చుండెను. ఈసారిమాత్రము వినయుడు ప్రతిసమస్కారము చేయుట మఱచిపోలేదు.

సుచ—మీరు వీధివెంటఁ బోవుచుండిరి. సతీశుడు మిమ్ములను జూచి యెంత యాచిన నాఁగక బండిలోనుండి తొంగి తొంగి చూచుచు మిమ్ములను బిలువ నారంభించెను. మీ రేదియో పనిమీఁదఁ బోవుచుండి యుండురు—ఇట్లుండి యేమియును లేదుగదా!

సుచరిత్ర నిస్సంకోచముగఁ దనతో మాటలాడు నని వినయుఁ డూహించియైన నుండలేదు. అతఁడు నివ్వెఱపడి తత్తరముతో “లేదు. చెడిపోవుపని యేమియును లేదు.” అనియెను.

అప్పుడు సతీశుడు సుచరిత్రకొంగు పట్టుకొని లాగుచు “అక్కా! ఒకసారి తాళము నిశ్చయ! నాసంగీతిపు బెట్టెను దెచ్చి వినయ బాబునకుఁ జూపించెదను” అనియెను.

సుచరిత్ర నవ్వుచు “ఈభక్తియార్ భిలితో సహవాసము చేసినవారికి నెవ్వది, యుండదు. వారితనిసంగీతము వినఁజలినదే. ఇంకను నెన్నికవములెవఁ బడవలసినదే. వినయబాబూ! నీయొప్పేహితుడు చిన్నవాడే కాని యీతనిన్నేహాధికారము మార్చిము చాలగొప్పది. దీని మీరు సహింపఁజాలుదురో చాలరో మార్చిము నే నెఱుంగను.” అనియెను.

ఇట్లు నిస్సంకోచముగఁ దనతో సంభాషించుచున్న సుచరిత్రతో న్యభావముగ మాటలాడుటకు వినయనకు సాధ్యము కాకపోయెను. అతఁడు సిగ్గుపడఁగూడదని భ్రమ

చేసికొనియును నేదియో యొకవిధమున దొంగచాటుగా నతికియ నతుకనట్లు “లేదు— ఏమియును లేదు. మీరట్లు— నేను— చాకట్టుండుట చాలసంతోష మే!” అనియెను.

ఇంతలో సతీశుండు సోదరియొద్దనుండి తాళమును దీసికొనిపోయి సంగీతపుఁ బెట్టెను దీసికొని వచ్చెను. అది యొకయద్దపుఁబెట్టెలోఁ దరంగితనీలసముద్రమువలె నల్లనిరంగులగుడ్డపై నాటపడవతోఁగూడ నమగ్నబడి యుండెను. సతీశుండు సంతోషముతో దానిని వాయింపుట కారంభించెను అస్వరముతోఁగూడ నాయాట పడవ కదలుచుండెను, అప్పు డాబాటఁ దాపడవవంకను వినయుచివంకను జూచుచుఁ దనవృద్ధయోత్సాహము నడంచుకొనఁజాలక యదేవరిగ వాయింపుచుండెను. ఈవిధముగా సతీశుండు నడుమనుండి వినయుచివంకను మెల్లమెల్లగఁ దొలఁగించుచుండెను. నడుమనడుమఁ దలయెత్తి యొకసారి నుచితితోఁగూడ నాతఁడు మాట లాడుచునే యుండెను.

ఇట్లు కొంతనేవెనతరువాత లీల యాగడిలోనికి వచ్చి “అయ్యయ్య, నవ్వుయు ను మిమ్ములను మేడమీఁదికి రమ్మకు చున్నారు” అని చెప్పెను.

౯

మేడమీఁదివకాండలో నొకబల్లపైఁ దెల్లనివస్త్రము పలువలబడి యుండెను. దానికిఁ జుట్టును కుర్చీ లమగ్నబడెను. ఆప్రక్కను పట్టగోడవంచను జిన్నచిన్నకుం డీలతోఁ బూలమొక్క అంపఁబడియెను. ఆయోరనే వీధిలోనిదిగిననచెట్లకొమ్మలను, దమాలరృక్షకాఖలు నలముకొని యుండెను. వానికవపల్లవములు వర్షజలక్షోభితములై మిలమిల మెఱయుచుండెను. ఇంకను నూర్మ్యాస్తయము కాలేదు. పశ్చిమాగారము నుండి వీరెండ యావరాండాయం దొకభాగమునకుఁ బ్రసరించుచుండెను.

మేడపై నెవ్వరును లేరు. కొంతనేపటికి సతీశుండు తెల్లనినల్లని రంగులుగలకు క్కపిల్లను వెంటఁబెట్టుకొని యచ్చటికి వచ్చెను. అప్రక్కనేయెత్తుడే. అప్రక్క నేర్చి నవిద్యయంతయును సతీశుండు వినయునకుఁ జూపించెను. అది యొకకాలెత్తి సలము చేయును; తల నేలపెనుంచి పృథ్వామము చేయును; చిన్నబిస్కట్టుచుక్కను జూపి నవోఁ దోకకైఁ గూర్చుండి రెండుకాళ్ళను తోడించి భిక్ష మడుగును. ఈవిధముగా గుక్కసంపాదించిన కీరిని సతీశుండు తనవశము చేసికొని గర్వపడుచుండును. ఈయ శోలాధమాశ్రమవ శాకుక్కు కించుకంతయును త్యాజములేదు. అది కీరికంటె బిస్కట్టుచుక్కనే యెక్కువగ గౌరవించుచుండును.

ఏదియో యొకగడిలోనుండి రమణీనులులచుండహాసములును, గాతుకలనిస్వ నములును, వానితోఁగూడ నొకపురుషకంఠస్వరమును వినవచ్చుచుండెను. అంతలేని యాహాస్యలాపములు వినయుని హృదయాంతరమునం దొకయపూర్వమాధుర్యమును, దానితోఁగూడ నొకవిధముగ సీర్వావేదనమును గలిగించుచుండెను. ఈవిధముగా

మందీరములోపలి నుండరిమణుల యానందకలకంఠస్వనములను వినియోడు తనవయస్సు వచ్చినతరువాత పెచ్చండను వినియోడలేదు. ఈయానందమధురగు మాతని కెంత సమీపమున బొంగిపొరలుచున్నను, గాతని కది దూరమునం దున్నట్లే యుండెను. అప్పుడు వినియోడు చెప్పుట గొండుబుడవనట్లు సతీతుడు పలుకుచున్న పలువలలో నొక్కదానివైతే మనసుంచి వినుటకు సమర్థుడు కాజాలకపోయెను.

ఇంతలో పరేసునిభావ్య తనమత్స్యగుణవయలను వెంటబెట్టుకొని యటుకు వచ్చెను. నారితో గూడ నొకయువకుడుమాత్ర వచ్చెను. అతడు నారికి దూరబంధువు.

పరేసునిభావ్య పేరు వరదాసునంద్య. ఆమె యంతలిచ్చివయసుది కాదు. కాని యామె యంతలిచ్చి నున్నంతలో నుండించుకొని వచ్చినట్లు చూచినమాత్రముననే బోధమైనది. ఆమె చాలకాలము క్రిందటివఱకును సామాన్యస్త్రీలవలెనే కాలముగడపి యాకస్మికముగా మాత్ర యిప్పటికాలపు నాగరికయువకులను విారి నరింపవలయునని యాత్రోపదించుచుండెను. అందుచేతనే యామెసింజ్జుచీర యంతగా గరగరలాడుచుండును. ఆమె జోటివడిమి లంతగా టుక్కుకలాడుచుండును. ఆమె యాపుష్పియందలి యన్నిజువులను బ్రాప్తాసామాజిక లవయోగించునవి యగునా కాదా యని కడు జాగ్రూకతతో బ్రవీలించుచుండును. ఆకారణముచేతనే యామె నుదరితమ గాధారాజి యనుచానుమను మార్చివెచ్చెను.

ఆమె పెద్దకుమార్తె పేరు లావణ్య. ఆమెకాపుగా నుండెను. నగు మొగముతో నుత్సాహముగ నుండెను. అందఱిత్రోడను గలసి మెలసి మాటాడుట యామె కెంత యోనేకుకగా నుండును. ఆమెముఖమండలము వరులమై, కన్నులు వికాలములై, శరీరచ్ఛాయ సమజ్జ్వలశ్యామలమై యుండును. ఆమె నేవధూమజలచనలయం దంతటి వేడుకపడుస్వభావముకలదికాదు. కాని యీవిషయమున నామె తల్లి యివము ననుసరించి ప్రవర్తించుచుండును. ఎఱుకుడిచులుగలజోళ్ళను దొడుగుట యామె కిష్టము లేదు. అయినను మానుట కనగాళములేదు! ఉదయమునందే దుస్తులను దొడుగునమ యమునఁ దల్లియే యామెకు పాడరువైచి చెక్కలను రంగు వ్రేచుచుండును. ఆమె లావుగనుండుటచేఁ దల్లి యామెకు దుసులను గుత్తముగఁ గుట్టించును. వానిని చాల్చి యామె పరలో నొక్కబడినచేటవలె నుండును.

రెండవకుమార్తెపేరు లలిత. ఆమెమెల్లవిషయములందును నప్పగారికి విపరీతముగనుండును. ఆమె యక్కకంటే బాదుగు—నన్ను—మఱియు నించునలవు. ఆమె మిత్రభాషిణి—తనకుఁ దోచినపద్ధతిని మెలంగుట కిష్టపడుచుండును. ఆమె స్వప్నముగనుగనముగను, ఖండితముగను మాటలాడుచుండును. వరదాసుందరి యామె యనిన భయపడుచుండును. ఆమెవనము నొప్పించుటకుఁ దల్లి యంతమాత్రమును సాహసించుజాలదు.

విన్నవిద్ద యగులీల పదనొకొండేడ్లది. ఆమె పరుగెత్తుటయందును, కంఠుల వైచుటయందును, నల్లరిచేయుటయందును మిగులసమర్థురాలు. ఆమెకును సతీకునకును నిరంతరమును బోరాటము జరుగుచునే యుండును. విశేషించి కక్కనుగూర్చియే నాది నాది యని యాయరుపురకును జగడము ! ఇంతవఱ కది యెవ్వరిదైట్టును దేల నేలేను. ఆకుక్క యంతవఱకు నెవ్వరిని దనయధికారిగా నెవ్వరియనుకొనలేదు. కాని యాయరుపురిలోనను సతీకునే యది యెన్నుకొనియుండెను. ఏమనిన—లీలయగు మావేగమును భరించుట కాత్ముద్రజంతువు సహింపజాలకపోయెను. ఆబాణికయాదరముకంటె నాబాలపునికాననమే దానికి సహ్యముగా నుండెను.

వరదానుందరి వచ్చివ్రోడనే వినయుండు లేచి యిండుక వంటి నమస్కారము చేసెను. అప్పుడు పరేకుండు భాగ్యం గాంచి “అదినమున వచ్చిరావడమందే మేము.” అనియెను.

వర—బ్రౌను! మంచియుపకారము చేసిగారు. మీట నేననేక కష్టవాదములఁ గావించుచున్నాను.

అమాటలు విని వినయుండు సంతోషితుండై యెట్టిసత్పుత్రవరమును తెప్పజూలక పోయెను. అకాంతలతో వచ్చినయవ్వనితోడనే యాతడు కంఠానించుచుండెను. అతనిపేరు నుధీరుండు; కాలేజిలో క్రియే పరీక్షకు జయపుచుండెను. అతఃయాకృతి దర్శనీయమైనది; గౌరవర్థుడు; అతడు నులోచనములను దాల్చియుండెను. అతని కప్పుడే నూగుమీసములు మొలకెత్తుచుండెను. అతనిహృదయము చుచలమైనది; ఒక్కచో నొక గడియెనఁ గూర్చుండజాలడు; ఏదియో యొకపని చేయుచునే యుండును. అతఁ డెప్పుడు నాడువాటితోఁ గలసి నవ్వుచుఁ బరిహసించుచు నల్లరి చేయుచుండును. వారుకూడ నాతనిఁ దరించుచుండుట గాని యాతడు లేకన్నచో వారి కొకనిమిషమైన గడవదు. సర్కుసులు చూపించుటకు, జూయలాజికల్ గార్లను నకుఁ దీసికొనిపోవుటకును, మంచి మంచినపులను గొని తెచ్చి కెట్లుచుండుటకును నాతడు సిద్ధముగా నుండును. శ్రీలతోఁ గలసి యంతనిస్సంశయముగా నుధీరుండు మెలఁగుట వినయున కాశ్చర్యముగను, గ్రోతగను దోచెను. ఇట్టికృతహరమునుగూర్చి వినయుండు మొదట మనసులోనే యాతని నిండిఁగదొడగెను. కాని క్రియముగా నాతనిహృదయమునఁ దిరస్కారముతోఁబాటు నీర్హాభావము కూడ నమృతమయ్యెను.

వరదానుందరి వినయునిం గాంచి “మిమ్ముల నొకటిఁగండుసాయలు సమాజము లోఁ జూచిన ట్లున్నదే!” అనియెను.

వినయున కప్పుడు తనతప్పు బడుటఁ బడిన ట్లయ్యెను. అతఁ డనావశ్యకముగా సిగ్గుపడుచు “బ్రౌను. నేను కేకవచంద్రుని యుపన్యాసమును వినుటకై యప్పుడప్పుడు వచ్చితిని” అనియెను.

వర—మీరు కాలేజీలో జరుపుకొనుచున్నారా ?

విస—లేదు. ఇప్పుడు చదువుకొనుట లేదు.

వర—ఎంతవఱకు జరిగింది ?

విస—ఎం. యే. ప్యాసు చేసితిని.

అమాట విని బాలవనింబోలియున్న యాయవవనియందు వరదాసుందరి కత్వం తప్రేమ యుదయించెను. అప్పుడామె పలేకునివంకఁ దిరిగి నిట్టూర్పు విడుచుచు “మన మనూ బ్రతికియున్నచో నిప్పటికి వాడును ఎం. యే. ప్యాసుగును *దా!” అనియెను.

వరదాసుందరి ప్రభువునంతాన మగుమనోరంజనుడు తొమ్మిదవయేటనే మరణించెను. ఏయువకుడు పెద్దపరీక్ష ప్యాసుయినను, బెద్దయద్యోగము చేసినను, బెద్ద పుస్తకమును వ్రాసినను, మంచిపనిచేసినను దనకుమారుడుజీవించియున్నచో నిట్లుచేయఁగలుగును గదాయని వరదాసుందరి భావించుకొనుచుండును. ఏమైన నేమి; ఆతఁడు లేడో! ఇక నిప్పుడామెకుఁ దనకుమారులగుణములను జననమానమునందుఁ బ్రచారము చేయుటయే యవశ్యక రహస్యము యుండెను.

ఆమె తనకుమారులచదువునుగుఱించి విశేషముగా వినయనకుఁ జెలియఁజేసెను. తనకుమారులయదిగుణములనుగూర్చి దొరసాని యెప్పుడెప్పుడేయేరితిగా గౌరవించెనో యానంగకుటుంబ వివరమునకుఁ తెలుపకుండ నుండలేదు. ఒక్కప్పుడు గరల్ నూత్తులలో బహుమతు లిచ్చుచందచ్చమున శ్రుతి నెంటుగవర్నరదొరయు, దొరసానియు వచ్చియుండిరి. అప్పుడు వారికిఁ బుచ్చువారములు వైచుటకు బడిపిల్ల లందఱిలోను లావణ్యమయి యొక్కతెయే నియోగింపఁబడియెను. అప్పుడు దొరయును దొరసానియును గూడ లావణ్యమయి నెన్నియోషియభావణములతో నాదరించిరి. ఆనంగతియు నామె వినయనకుఁ తెలుపకపోలేదు.

కుటుంబ కామె లావణ్యమయిం బిలిచి “అమ్మా! కుటుంబనిగుఱించి నీకు బహుమానము వచ్చినది కాదా ? ఏదీ ! దానిని దీసికొనిరమ్మా !” అనియెను.

ఊబుదారముతోఁ జేయఁబడినదిలక—ఇది యాయనకి కమ్ముమిత్రులచేతను బంధువులచేతను విఖ్యాతిం గాంచినది. ఇది చాలదినములక్రిందట దొరసానిసాయముచే లావణ్యమయిచేఁ జేయఁబడినది. ఈరచనమునందు లావణ్యమయి గొప్పతన మున్నదని కాదు—నూతనముగ నుండుటచేఁ బ్రదగ్ధనీయ మయ్యెను. ఆప్రదర్శన మెందులకని పలేకుడు వారించుచునే యుండును గాని క్రమముగా నాతఁ డట్లు చెప్పుట మానుకొనియెను. లావణ్యమయి యాయూలుచిలకనువెచ్చి చూపెను. వినయండు విస్మయదీప్సారికనయనములతో నందలి చిత్రరచనముం గాంచుచుండెను. అంతలో నేవకుండునచ్చి పలేకబాబున కొకయు తరము నిచ్చెను. పలేకుఁ దాచీటిని జరుపుకొని ప్రభులవదనముతో “బాబును మేడమీడికిఁ దీసికొని రమ్మా !” అనియెను.

వర—వారెవరు ?

పరే—నాచిన్న నాటిన్నే హితుడు కృష్ణదయాళుడు. నాకు బరిచితుని జేయుటకై తనకుమారుని బంపియున్నాడు.

అకస్మిక్ముగ వినయునిగుండె గుల్మిల్లుమనియెను. మొఁము వివర మెఱుఱును. పరతీణమండే యాతడు ధైర్యము తెచ్చుకొనియెను. ఇప్పు డాతఁ డెట్టిప్రతికూల వాదము నైనను ఖండించి తన్ను సమర్థించుకొనుటకు సంసిద్ధు డైయుండెను. బ్రాహ్మ సామాజికుల నగౌరవముగఁ జూడవలయు ననియు, వారిని బాగుగఁ బరిశీలించి పరిక్షింపవలయుననియు గోరా మొదటినుండియు బోధించుచు వినయున కించుకయుతేజనమును గలిగించి యుండెను.

౧౦

ఒకతలుకులో రుద్రము లగుభాద్రవస్తువులను, తేసిటికిఁ గావలసినవస్తువులను సిద్ధముచేసి యొక సేవకునిచేఁ బట్టించుకొని సుచరిత మేదవీఁదికి వచ్చి కూర్చుండెను. ఆసమయమునకే సేవకునితోఁగూడఁ గోరాయు నచ్చటఁ బ్రవేశించెను. సుదీర్ఘమును శుభ్రము నగునాగోరాహాపమును, వేషమును గాంచి యందఱును విస్మితులైపోయిరి.

ఆతని కసాలమున గంగామృత్తికారేఖలు మువ్రికములై యుండెను. అతఁ డొక ముడుకదోవతిని గట్టి పట్టుపట్టుగలచొక్కాను దొడిగి ముడుకచాకమును భుజముపై వైచుకొని స్వదేశపాదరక్షలను దాల్చియుండెను. అతఁడు వర్తమానకాలనూ తనపద్ధతులకు విరుద్ధముగా మూర్తిభవించిని ద్రోశమువలెఁ గానవచ్చుచుండెను. ఆతని యిట్టివేషము నిద్రకణకు వినయుఁడును జూచియుండలేదు. ఇప్పుడు గోరాహృదయమున నొకనిగోధాగ్నికూడఁ బ్రజ్వలిల్లిపోవుచున్నది.

ఆతఁడు ప్రాంతకాలమున నొకస్త్రీయను నెక్కి గ్రహణస్నానమునకు యాత్రికులతోఁ గలసి త్రివేణిక బోవుచుండెను. మార్గమధ్యమున నొక్కొక్కస్తేషను నుండి చాలమంది స్త్రీలొకరిద్దఱులరుఘలసాయును దీసికొని స్త్రీయను నెక్కుచుండిరి కాని కావలసినంతచోటు లేకపోవుటచే నమృర్దముగా నుండెను. కాలిబరదచే స్త్రీయ రంతయును బాడి యగుటవలనఁ దొందరలో నెక్కునప్పుడు జాతీ కొందఱు గంగా జలమునఁ బడిపోవుచుండిరి కొందఱిని కళాసులు త్రోసివైచుచుండిరి. ఎక్కినవారు కొందఱు తమతోడివారు రాలేదని వెనుదిరిగి చూచి వ్యాకులరహుచుండిరి. నడుమ నడుమ జడివాన యొకటిరెండుసారులు కురిసి వారిని దడిపివైచుచుండెను. కూర్చుండు తా వంతయును బురుదతో నిండియుండెను. పాపపుష్పదాయాత్రికులమొఁముఱును, గన్నులును భయము, చాంచల్యము, ఉత్కంఠ, కరుణ మున్నగుభావములచే నిండి

యందెను. సామాన్యులగు నా లేమి చేయుచుండు ? స్త్రీమరు నాయకుడు మొదలు నేనకునివఱకు నెవ్వరును దమ కట్టిపాటుమును జేయుదుటచే నేమియు గత్యంతరము గానక నారు కొట్టుమిట్టాడుచుండిరి. ఇంతేకాక కళానులనూడ వారిని భయపెట్టుచుండిరి. అట్టివరులును గోరా సాధ్యమైతనవల కాయాత్రికులకు సాహాయ్యము చేయుచుండెను.

అప్పుడు డైరీ మొదలైతానుడేర్చి మీద నొకయాంగ్లేయుడును నొకనవనాగరికబంగాలీబాబును గూర్చుండి పరస్పరమును హాస్యపంభాషణము చేసికొనుచు జాట్లు కాబుకొనుచు: “శ్రీముగ జూచుచుండిరి. అప్పుడప్పు డాయాత్రికులకప్పుడును నారి యుపేక్షనుగూర్చి పరిచాసించుచు నాయాంగ్లేయుడు నవ్వుచుండెను. బంగాలీబాబును నానితో గూడ బండ్లగిలించుచుండెను. ఈవిధముగా నొకటిరెండు నేడునులు గడచుచున్నట్టి గోరా యొక గహింపజాలకపోయెను. తోడనే యాతడు ప్రాంత బోయి వచ్చి యిటు చేయుచు “చీ! మీకు సిగ్గులేదా” అనియెను. ఆంగ్లేయుడు కిత్తోర్నోసితో గోరా యాపాదను సకమును బరిక్షించెను. అప్పుడు బంగాలీయుడు “సిగ్గా ? జోను; మా జేతనును దంతమంది పశువులవలె మూఢులైపోయిరని సిగ్గుపడవలసినదే ?” అనియెను.

గోరామొగ్గ కెఱువడిపోయెను. ఆతడు తీవ్రస్వరముతో “మూఢునిమించిన పశువుకూడ నున్నాడు. వాడే హ్యాయనులేనివాడు” అనియెను.

బంగాలీ కోపముతో “నీవిక్కడ నెలువగూడను ! ఇది మొకటికాను. ఇది నీవోటు కాదు !” అనియెను.

గోరా—కాదు. నీవంటివాతో గలసియుండుచోటు నాకక్కఱలేదు. ఈ యాత్రికులున్నచోటే నావోటు! మీకానునకురమ్మని నన్ను మీరుబలవంతపెట్టవలదు.

అని చెప్పి గోరా క్రిందికి దిగిపోయెను. తరువాత నయాంగ్లేయుడు తనపడక కుర్చీచేతులవై బాదములను సాచి పరుండి యొకనవలను జదువుకొనుచుండెను. ఆతనితోనున్న బంగాలీయునకుడు మరల నాతనితో మాటాడుటకు బ్రయత్నించెను కాని యాంగ్లేయుడు విసింపుకొనలేదు. ఆతడు తాను సామాన్యులగు నేరస్థులవంటివాడను గావని నిరూపించుటకై బట్టద్రుంచిలిది “తినుటకేమైన నున్నదా ?” అని ప్రశ్నించెను. ఇట్లు “లేదు. కొంచెము లేనీరు, కొద్దియమాత్రమే యున్నది.” అనియెను. అమాటవిని దొంగ వినుచుండులాగున వింగిచుభావతో బంగాలీయునకుడు “ఈస్త్రీమరునందు గదురాయములు చాల హీనముగా నున్నవి ?” అనియెను.

దొంగ యెట్టిప్రోత్సాహము నీయలేదు. అప్పు డాతనిబట్టవ్రెనుండి న్యాను చేపడు క్రిందఁ బడిపోయెను. తోడనే బంగాలీ లేచి దానిని తీసి దొంగకిచ్చెను. కాని యాదొంగ

యాతనికొక్క ప్రికంసావాక్యమునైనను బహుమానముగ నీయలేదు. స్త్రీకుడు చందన నగరమునకుఁబోయెను. అందఱును దిగిపోవునచున్నచు నాకన్యకముగా దొర గోరా యొద్దకువచ్చి తనటోపీని దీసివైది “ఃయ్యా ! నేను జేసినతప్పునకు నీగురువుచున్నాను. నన్ను తీమింపవలయునని కోరుచున్నాను” అని వేడుకొని చెతపోయెను. కాని చదువుకొన్ని బంగారీవాడు సామాన్యులకు తన వాడిబద్ధుని గాంచుచుఁ దానేకా గొప్పవానివలె విదేశీయునితో నవ్వుచుండెనేకాని, తురకకు దళిప్పు తెలిసికొని పశ్చాత్తాపపడలేదను కొర్రముచే గోరాహృదయము దగ్గమెపోవుచుండెను. దేశము నందలి జనసామాన్యమంతయు నిట్లే తమ్ముఁ దానువమానించుకొనుచు దుర్లభి లోక పోవుచున్నారు. పశువులతో నమానముగ జేసినను సహించుచున్నారు. దేశమంతయు నిట్టియజ్ఞానముచే నిక్ష్మమైపోవుటకు గోరాగుండెలు నగిపోవుచుండెను.

దేశమునకుఁ జిరకాలమునుండి సంభవించుచున్న యవమానము, దుర్బలని గాంచుచు విద్యాధికు లగువా రేమియును కలుగజేసికొనక తప్పుగాఁజేసియుముగా సంపరించుచు నదియే తమ కెంతయో గౌరవముగా భావించుచున్నారు. ఇది యిన్నిటికంటెను గోరాహృదయమును బాధించుచుండెను. అంచేతనే యాతఁ డిప్పుడు విద్యాధికు లగువారిను సత్ప్రసక్తిజ్ఞానమును, వారి యనుకరణసంస్కారములను సంపూర్ణముగ నాత్యేపించుటకే కఠాలమున గంగాక్షుత్తికారేఖలనుదాల్చి చెప్పులజోడు తొడిగి కొని విశిష్టహృదయముతో బ్రాహ్మసామాజికలయింటికి వచ్చియుండెను.

గోరా యిప్పటివేషముం గాంచి యుదవేషమని వివరముఁ దెనుకొనియెను. గోరా యిప్పు డచ్చటి కెందుకొఱకు వచ్చెనో తెలియకుండుటచే వివరమునివ్వవలయున భయమును నించుకనంకోచమును, విరోధభావమునుగూడఁ గలిగెను.

వరదానుందరి వివరమునితో మాటలాడుచున్నంతసేపును సతీకుఁ డొకమూలఁ గూర్చుండి బొంగరము త్రిప్పుకొనుచు జాటలాడుకొనుచుండెను. గోరా వచ్చినతోడనే యాతఁ డాయాట మాని, వివరమునిప్రశ్నకు వచ్చి నిలిచి తదేకదృష్టితో గోరాను జూచుచు వివరమునిచెబిచెంతఁ జేరి “నీన్నేహితుఁ డిహఁడేనా ?” అని ప్రశ్నించెను. వివరముండు “ఔను !” అనియెను.

గోరా మేడమీఁదికి వచ్చినప్పుడే యొకసారి వివరముని మొగమువంకఁ జూచెను. మఱి యాతని జూడనట్లే యుండెను. ఆతఁడు పశుకునకు ననుస్కారము చేసి, నిస్సంకయముగా తేలిలుకడనున్నయొక కున్నీ నీవలకు లాగి వారికిఁ గొంచెము దూరముగా నైచికొని కూర్చుండెను. అచ్చట నాడువాం బ్రాహ్మరసియైన నాగేడు లక్ష్యముచేయలేదు. అట్లు చేయుట యాతనికి గౌరవముగా నగపడలేదు. అట్టియన భృద్ధరిత్రుఁడయ్యెడునుండి తనబిడ్డలను దీసికొని పోవలయునని వరదానుందరి భావించెను.

చుచుండెను. ఇంతలో బరేఖుఁ డామెను బిలిచి “ఈతనిపేరు గౌరవాచార్యుడు. నాన్నే హితుఁడగు కృష్ణదయాళుని కుమారుడు” అని చెప్పెను.

అప్పుడు గోరా యామెవంకకుఁడిరిగి నమస్కారము చేసెను. నుచరిత యిది కరకే విషయునికలవ గోరాసంగతి వినియున్నను, నీవచ్చినవాఁడే విషయుని మిత్రుఁడని యామె తెలిసికొనఁజాలకపోయెను. ప్రభువుదృష్టియందే యామెకు గోరాపై గోపము కలిగెను. ఇంగ్లీషుచదువుకొన్నవారిలో నింతటి పూర్వాచారపరాయణత్వ ముండుటం గాంచి సహించియుండునంతటి సంస్కారమును, సహనభావమును నామెకులేవు.

పరేఖుఁడు తనబాల్యమిత్రుఁడగు కృష్ణదయాళునిసంగూర్చి గోరాకుఁ జెప్పఁదొడంగెను. మాచిన్నతనమున మేమిరువురమును గాలేజీలో జతగానుండి చదువుకొన్నాము. మాయురపురిబుద్ధులును గొండశిఖరములపై నుండెడివి. ఎట్టిదానిని విశ్వసించువారముకాము; హాటలులో భుజించుటయే కర్తవ్యకార్యముగా భావించెడివారము. మేమిరువురమును జాలదినములు సంధ్యాసమయమున గోళదీర్చి కయందుండి మసల్మానుదుకాణమున కబాలులను దినుచు రాత్రి రెండుజాములవఱకును హిందూసమాజసంస్కారవిషయమునఁ జర్చించుచుండెడివారము.

వరదానుందరి యంతయును విని “ఇప్పు డాయన యేమి చేయుచున్నారు ?” అని పరిశ్నించెను.

గోరా—అయన యిప్పుడు హిందూమతాచారములను బాలించుచున్నారు.

వరదానుందరి కోపముతో మండిపడుచు “అట్లుచేయుట కాయనకు సిగ్గులేక పోయినదా” అనియెను.

గోరా నవ్వుచు “సిగ్గుపడుట దుర్బలత్వభావుల లక్షణము ! కొందఱు కొందఱు తండ్రిపేరు చెప్పుకొనుటకుఁగూడ సిగ్గుపడుచుండురు” అనియెను.

వర—పూర్వ మాతఁడు బ్రాహ్మసామాజియఁడు కాఁడా ?

గోరా—ఒకప్పుడు నేను కూడా బ్రాహ్మసామాజియలోనివాఁడనే.

వర—ఇప్పుడు మీరు సాకారోపాసనమునఁ విశ్వసించుచున్నారా ?

గోరా—కారణము లేకుండ సాకారమును నిరసించునంతటి కుసంస్కారము నాహృదయమునకు లేదు. సాకారమును నిందించినంతమాత్రమున దానికి లోపము కలుగునా ? ఆకారరహస్యమును భేదించుటకు సుబురు లేవ్వరున్నారు ?

పరేఖుఁడు మందహాసము చేయుచు “ఆకార మనగఁగే యంత విశిష్టమై యుండును.” అనియెను.

గోరా—అంతము లేకున్నచో బ్రాహ్మమేలేదు. అనంతుఁడు దనప్రకాశము కొఱకే యంతము నాశ్రయించుచుండును. కాకున్నచో నాతనికి బ్రహ్మమెక్కడిది ?

ఎక్కడికీ బ్రాకాశము లేదో యాతనికి సంపూర్ణత్వమును లేదు. బాక్యమధ్యమనందలి భావమువలెనే యాకారమధ్యమన నిరాకారము పరిపూర్ణమైయున్నది.

వరదాసునందరి తల యూచుచు “నిరాకారముకంటె సాకారమే పరిపూర్ణమైనదనియో మీరు చెప్పుచున్నారు?” అడిగెను.

గోరా—నేను చెప్పకపోయినంతమాత్రముక వచ్చిన దేమియును లేదు. ఈప్రపంచమునందాకారము మనమాటలపైనాధారపడి యుండిలేదు. నిరాకారమే సత్యముగాఁ బరిపూర్ణత్వము నందియున్నచో నిత నాకారమున కెప్పుడు జోటులేకయే యుండను.

ఈయుద్ధమున వాదమును ఖండించి యెక్వలైన సీతనికీ బరాధము కల్పించిన బాగుగ నుండు నని నుచరిత వేదకపదుచుండెను. వినయుఁ డాతనిమాటల నానికిఁ గుచు నూరకుండట యామెకుఁ గ్రవముగా నుండెను. గోరా యెంతతీవ్రముగ మాటలాడుచుండెనో యాతనిఁ దిప్పకొనిపవలయునను నుద్దేశము నుచరితచూడయములో సంతకంపైఁ దీవ్రమగు చుండెను.

ఇంతలో నేవకుండు తేనీరుకొఱకు వేడినీళ్ళను దెచ్చెను. నుచరిత లేచి తేనీరు సిద్ధముచేయుపనియుం దుండెను. నడుమనడుమ నొకసారి వినయుండు భయముతో నుచరిత మొగమువంకఁ దిలకించుచుండెను. ఉపాసనాసందర్భమున నిష్ఠుడు గోరాచెప్పిన మాటలయెడలఁ దనకభిప్రాయభేదము లేకపోయినను బిలువనిపేరంటముగా నితరమతముల యిఁటికి వచ్చి గోరా వారికి విరుద్ధ మగుతనయభిప్రాయమును నిస్సంశయముగాఁ బ్రకటించుట వినయునకుఁ జాలకష్టముగా నుండెను. గోరా యిప్పటికేహాచరణముతోఁ బరేకునియాత్మసమాహితప్రసన్న భావమును బోల్చి యెల్లవిధముల విమర్శింపఁగా వినయునిహృదయము పరేకునియెడల భక్తిప్రపూర్ణమైపోయెను. అప్పు డాతండు తనలో “అభిప్రాయభేదములతో నిమిత్తము లేదు. అంతఃకరణమధ్యమనఁ బూర్ణత్వము, ప్రబత్వమా, ఆత్మప్రసన్నత్వము—ఇయే యన్నిటికంటెను దుర్లభము లైనవి. మాటలలోఁ గొన్ని సత్యములును, గొన్ని యసత్యములను గ్రహినియెంతతీవ్రమైన నేమిలాభము? అనుభవమునందు సత్యమైన దేదియో యదియే శుద్ధసత్యము!” అని భావించుకొనియెను.

పరేకుండు సంభాషణసమయమునందప్పుడప్పుడు తనకన్నులను మూసికొని తన హృదయంతరాళమునందలి దివ్యతక్తి నాకర్షించుచుండెను. ఇది యాతని కభ్యాసము. ఆపవిత్రపరేకుని నిర్మలాంతఃకరణవిశిష్టంబగు కాంతకదనమును వినయుండు తడకదృష్టితో గాంచుచుండెను. అట్టి వృద్ధునియందు భక్తినిఁ జూపక నెండివాదము చేయుచున్న గోరాను చూచి యాతడు చిరాకుపడుచుండెను.

నుచరిత తేనీరునిదనుచేసి పరేకుని మొగమువంక జూచెను. ఎవ్వరి కీయవచ్చు నో యెవ్వరి కీయఁగూడదో యని యామెకు సంశయముకలిగెను. అప్పుడు వరదానుం దరి గోరాను జూచి “మీరిని యేమియునుఁ దీసికొనరు కాఁబోలును!” అనియెను.

గోరా—తీసికొనను.

వర—ఏమి ? జాతిపోవునా ?

గోరా—జేను.

వర—మీరు—జాతిని విశ్వసించురా ?

గోర—ఏల విశ్వసింపఁగూడదు ? సమాజమును గౌరవించుచున్నప్పుడు జాతినిగూడ గౌరవించవలయును.

వర—సమాజము చెప్పినవాని నెల్ల మీరు నమ్మెదరా ?

గోరా—నవ్వుకున్నచో సమాజమునకు భంగము కలుగదా ?

వర—కలిగినచో నవ్వుమేమి ?

గోరా—అందఱును గూర్చుండియున్నకొమ్మనిరిగిపోయినచో నవ్వుమేలేదా? నుచరిత మననులో నత్యంతవిరక్తయై “అమ్మా! ఈవృథావాదములను నేమి లాభము ? వారు మనతేనీరు త్రాగురు!” అనియెను.

అప్పుడు గోరా తనతీవ్రదృష్టి నొకసారి సుచరితవంకకు మరలించెను. నుచ రిత విషయమువంక జూచి యింనుక సంశయముతో “మీరో?!” అనియెను.

విషయం డెప్పుడును తేనీరు త్రాగలేదు; ముసల్మానులు చేయకొట్టెలను, బిస్కట్లను దినుట యారోఁడు చాలదినములు మానివెచ్చెను. కాని యిప్పుడు తినుటండ నుండుటలేదు. విషయం డెప్పుడు ధైర్యముతో మొగ మెత్తి “తినుకేమి ?” అని గోరా మొగమువంక జూచెను. గోరా యొనప్రాంతమున రేఖామాత్రముగనున్న కిత్తోరహా సమాతని కగపడియెను. విషయం కాతేనీరు తిక్తముగను, నరుచిగనే యుండెను; గాని యారోఁడు త్రాగుటమాత్రము మానలేదు. అప్పుడు వరదానుందరి తనలో ‘అహ! ఈవిషయమూరారు చాల మంచివాఁడు.’ అని యనుకొని గోరాయొద్ద నుండి తనదృష్టిని విషయని వంకకు మరలించెను. అది చూచి పరేకుఁడు తనకుర్చీని గోరాకు సమీపముగఁ దీసికొని మృదులస్వరమున నాతనితో సంభాషించుచుండెను.

ఇంతలో చీనాబాదమునాల్వా నమ్మవార డొకఁడు వీధిని బోవుచుండఁగా లీలచూచి చప్పటలు చలుచుచు “అమ్మా ! నుగ్గీరా ! ఆ చీనాబాదమువానినిఁ బిలు వుము !” అనియెను. ఆమాటలోనే సతీకుఁడు లేచి వరాండా పట్టుకొడయొద్దకుఁబోయి వానిని గేకలుచెడి పిలువఁదొడంగెను.

అసమయమునఁ దొక పెద్దరునుఘ్నం డచ్చటికి వచ్చెను. అతని నందఱును “పానూబాబూ” అనిపిలుకురు. కాని యాతనిపేరు హారానచంద్రి నాగుఁడు. ఈతఁడు

బుద్ధిగుండుడెరియ, విద్యాంసుఁ డెరియ సమాజములొక బ్రాస్థియున్నది. ఏపక్షమందును, నెట్టిచూటయు నింతఃకృత స్వప్నముగాఁ జెప్పకపోయినను, నీతనికిని నుచరితమును బెండ్లియగునను నూహ యాకాశమువలకు నావరించి యుండెను. పానూబాబువచ్చదయము నుచరితయందు లగ్నమయ్యెననుట కెట్వొకిని సంభేదము లేదు. దీని ననుసరించియే యాకస్యలందఱును సర్వదా నుచరితను బరిహాసము చేయఁచుండిరి.

పానూబాబు స్కూలుమాస్టరుపని చేయఁచుండెను. వరదానుందరి స్కూలు మాస్టరుని చెప్పి యాతని గౌరవించుటలేదు. ఆతఁడు తనవారై లలో నెవ్వరినైనఁ బ్రేమించుటకు సాహసించుచుండగా యనియే యామె కాశయెడల గౌరవము! ఆమెకుఁ గాఁబోవుబామాతల డిప్యూటీమేజిస్ట్రేటుగిరి యడలత్వమును భేదంపఁగలవారై యుండవలయు నని యామెకోరిక.

నుచరిత హోరానబాబున కొకకప్పు లేనీటి నిచ్చుచుండగా లాఁగణ్య దూరము నుండి యామె మొగమువలకుఁ జూచి తానించుక మొము త్రిప్పుకొని నవ్వెను. ఆనవ్వును వినియుండు చూడఁబోలేను. స్వల్పకాలములో నీ యొంటిరెండువిషయములందు వినియుని దృష్టి యించుక తీక్షణమును సత్కర్మముగను బ్రవర్తింపఁబడంగెను. పూర్వమాతని కింతటిదర్శననైపుణ్యము లేదు. హోరానబాబును, నుధీరుఁడును నీయింటిలోని యాచారవాండ్రీ కందఱువను చాలదినములనుండి పరిచితులై యుండిరి. వారు వీరిజీవితచరిత్రముతో నేకీభవించి యుండుటయే కాక యింటియందలి శ్రీల పరస్పర రహస్యసంజలకుఁ గూడ లత్యక్షులై యుండిరి. ఇది కేవలమును వినియున కనవచ్చుముగాఁ దోచెను.

హోరానబాబు వచ్చుటవలన నుచరితవ్రాసమునందొక్కింత యాశకలిగెను. ఆతఁ డెట్లయిన వాడెంచి గోరాకు గర్వభంగము చేసి తనయొవలియంటు చల్లార్పు నని యామె యుద్దేశము! ఆతనితర్కముల కామె యిదివఱ కనేకపర్యాయములు విరక్తియే యై యుండెను, కాని యిప్పు డాతర్కవీరునిం గాంచి నుచరిత యానందముతో రొట్టెయునుఁ డేసీరును నొసంగెను.

పరే—పానూబాబూ! ఈతఁడు నాన్నేహితుని—

హోరా—నేనీతనిని బాగుగ నెఱుంగుదును. ఈతఁ డొకప్పుడు మనబ్రాహ్మ సమాజమునందత్తుతానాము గలసభ్యుఁడై యుండెను.

అని చెప్పి హోరానబాబు గోరాతో మాటలాడమండగ నే లేసీరు తాగిగుటుకై యుండుచుండెను. అప్పుడు నుధీరుఁడు సివిల్ సర్వీసు పరీక్ష పాస్యయి యింగ్లండు నుండి వచ్చిన యొకబంగాలీయవలన గౌరవించుసందర్భమునుగుఱించి ప్రస్తావించెను. హోరానబాబు తూర్షిభావముతో మనబంగాలీ లెంతెంతటిపరీక్షలు పాస్యయినను సరియే, బంగాలీయమును జేయఁజాలరు. ఏబంగాలీయన గల్గెదరువని చేసెనా? జడిపని

చేసేనా? బిల్లాపై సధికారము వారికి దొరకదు" అని బంగళీచరిత్రమునందలి దోషములను, దుర్బలత్వమును వ్యాఖ్యానము చేయ నారంభించెను.

చూచిచూచి గోరాముఖ మెఱ్ఱనైపోయెను. ఆతఁడప్పుడు తనసంహనాదమును సాధ్యమైనంతవఱకుడంచుకొని "ఆమాటయేసత్యమైనచో నింతయానందముతోఁజేచిలు నొద్దఁ గూర్చుండి రొట్టె నాఁగించుటకు మీకు సిగ్గు కలుగుట లేదా?" అనియెను. హారా; బాబుచిస్మితుఁడై కనుబొమలు ముడివైచి "ఏమిచేయుచున్నయెడవు?" అనియెను.

గోరా—బంగళీచరిత్రమునందలి కళింకమోచనమును జేయనైన జేయవలయును కాదేని గొంతున వేరి పోసికొని చావనైన బావవలయును. అంతే కాని వట్టి మాటలతో బంగళీజాతి నిష్ప్రయోజన మైనదని నిందించుట? ఆరొట్టెముక్క మీగొంతులో నడ్డుకొనుట లేదా?

హారా—నే నీమి యనత్యము చెప్పితివా?

గోరా—కోపపడవలదు. కాని యీసంగతి సత్యమే యని మీరు నిశ్చయముగా భావించియున్నచో నింతయు తాన్విచాముగను, నింత విలాసముగను, బలికియే యుండదు. ఇది యనత్యము కావుననే యీమాట మీనోజీనుండి యలవోకగా వెలువడినది. హారానబాబూ! ఆసత్యము పాపము! ఆసత్యమింద యంతకంటెను బాపము! స్వజాతి నన్యాయముగ నిందించునంతటి పాపము మఱియొకటి లేనే లేదు.

హారానబాబు కోర్కెధోర్తిస్త్రుఁ డయ్యెను. అప్పుడు గోరా మరల నందికొని "అయ్యో! మీజాతివా రందఱికంటెను మీరే గొప్పవారు కాఁబోలును? మీరు కోపపడియెడ రని మాపిశ్చపితామహులను నిందించుచుండఁగా మేము సహింపవలయునా?" అనియెను.

హారానబా బిడ సహించి యుండఁజాలక కంఠస్పర్శమును మఱింత హెచ్చించి బంగళీలను మఱియును నిందించుట కారంభించెను. బంగళీసమాజమునందలి దురాచారముల నన్నిటి నుగ్గడించి యధిక్షేపించెను. బంగళీ లెండులక్షనను బఁకినత్తురను నాశ యంతమాత్రమును లేదని సిద్ధాంతముచేసెను.

గోరా—మీ రిప్పుడు చెప్పిన దురపవాదము లన్నియు ఇంగ్లీషుగ్రంథములలో జదివి వల్లించినవే—అంతే కాని మీరిందులో స్వయముగా గ్రహించిన దొక్కటియును లేదు. ఇంగ్లీషువారి నమస్తదురాచారములనుగూడ నీమర్యాదగాఁ దిరస్కరించుటకు మీరు నమరులు కాఁగలిగినచో నప్పుడు మీ కీవిషయమున మాటలాడుట కధికారము కలుగును.

హరకుఁ డీవాదము నడంచివేయవలయు నని వ్రాయుటచెను. కాని కుమారుడగు హారానబాబు విరమింపఁ డయ్యెను. మర్యాదస్థయమయ్యెను. మేముములలో పఱచుండి యొకనిధమగు నపరహేళక కాంతి వెలువడి యాకస్మము నంతయు తాత్కాల్య

మయముగఁ జేసివెచ్చెను. ఆతర్కకోలాహలముచే వినియునిచెవులు గింగురుమనిపోవుచుండెను. తరేతుఁడు సాయంకాలప్రార్థనమునకై లేచిపోయి యుద్వానమునందలి యొక చంపకవృక్షవేదికపైఁ గూరుచుండెను. వరదాసుందరికి గోరాయెడల సంతటివై యుఖ్యముకలిగినో హారానబాబునెడలసంతటిసోముఖ్యము కలిగియుండెను. ఆయుధయుల వాదము నామె కసన్యాసముగా నుండుటచే వరదాసుందరి వినియుని గాంచి “వినయ బాబూ! మనము లోనికిఁబోవుదము రమ్మ!” అనియెను.

ప్రేమపూర్వక మగు నామెయాదరమునుబట్టి వినియున కటనుడి తేప్పక లోనికిఁబోవలసినచ్చెను. వరదాసుందరి తనకుమార్తెలనుగూడఁ బిలిచెను. సతీతుఁ డావాదమునకుఁ బూర్వమే కొంచెము బాదముచాలాన దీసికొని తనకుక్కతో నంతరాసుఁడైపోయెను.

వరదాసుందరి లోపలికిఁబోయి లావణ్యం గాంచి “అమ్మా! నీనోటుబుక్కును దీసికొనివచ్చి వినయబాబునకుఁ జూపుము!” అనియెను.

ఆయింటికిఁ గొత్తగ వచ్చినవారి కందఱకును దననోటుబుక్కును జూపుట లావణ్యమయి కల్భానమై యుండెను. వినియునకుఁ జూపవలయునని యామెయును వేరకపడుచునే యుండెను, గాని యావృథావాదము జరుగుచుండుటవలన నవకాశము కలిగినది కాదు.

వినియుఁ డాబుక్కును దేజించి మాచెను. అందు మూర్, లూగ్ ఫెల్లో మొదలగు నింగ్లీషుకవుల పద్యములు లిఖింపఁబడి యుండెను. అందలియక్షరములు పటిపటి వ్రాసినట్లు చక్కగా నగపడుచుండెను. వినియుఁడు నామెయును, బద్ధముల ప్రభు మాతీరములును, జక్కని జిలుగక్షరములతో వ్రాయఁబడియెను. అదనూరి చూచి వినియుఁడు నిజముగా విస్మితఁ డయ్యెను. అదనములలో నట్టి యింగ్లీషుపద్యముల నాడువాండు) కాపీచేయఁగలుగుట యెంతగౌరవము! అప్పటివినియుని యాభిమతముగాంచి వరదాసుందరి తనరెండవబిడ్డయగు లలితంబిలిచి “అమ్మా! నీకీపద్యములు——” అనియెను.

విస్మయముగా “అమ్మా! నా పద్యములు రావు. నా కవి బాగుగ జ్ఞప్తియందులేవు” అని చెప్పి దూరమునందున్న కిటికీయొద్దకుఁబోయి పీఠినంకఁ జూచుచుండెను.

వరదాబాబూ! ఈమె కన్నీయును వచ్చును. కాని యాడంబరముగాఁ దనకు వచ్చునని చెప్పకొనుట దీని కిష్టములేదు. ఈమె చిన్నతనమునుండియు నిట్లే యున్నది. ఎంతదుఃఖనమయినదైన నీమె కన్నీరు పెట్టుకొనదు. ఈనియమమున నీమె తృప్తిని బోలినది.

అని యీవిధముగా లలితవిద్యాబుధులను గుఱించి వినియునకుఁ బరిచయము కలిగించెను. ఇతఁ లీల వంతువచ్చినది. మొట్టమొదట మాత్రము లీల సిగ్గుపడియెను. కాని పిమ్మటఁ గిలకిలనవును సుగీతపుఁబైత్రవలె నరములేకుండ నొక్కగుక్కలతో

“Twinkle Twinkle little Star” అను పద్యమును గడగడ జదిపివైచి యింక గురి
గీతవిద్యాపరీక్ష జరుగునని యనుకొని యొక్క పరుగున నటనుండి వెడలిపోయెను.

ఆవల మేడపై నింకను బ్రబలముగా వాదము జరుగుచున్నయుండెను. కృమ
నుగా హారానబాబు కోపము వుదురుటచే దర్కమును విడిచి తిట్లలోనికి దిగుచుం
డెను. ఆతని యనువాదభావమునకు వారకయై నుచరిత సిగ్గుపడి గోరాపక్షము నవలం
బించెను. అది హారానబాబునకు హృదయశల్యముగా నుండెను. ఆకసమున సంధికార
మును, శ్రావణ మేఘములను ఘనీభవించుచుండెను. వీధిలోఁ జువ్వులమ్మువారు పువ్వు
హారములను దీసికొని కేలువైచుచు బోవుచుండిరి. ఎదుటనున్న తమాలశాఖయందలి
చిగురుజొంపమున నిలుచు పురుగులు మిలమిల మెఱయుచుండెను. ఆప్రక్కనున్న
పుష్కరిణీజలఃబులపై నీటిదాంధ్ర కారచ్ఛాళులలమికిని యుండెను.

పరేకుడు సంధ్యోసానము గా విందుకొని మరల మేడమీదికి వచ్చెను. ఆత
నింగాంచి గోరాయును హారానబాబును సిగ్గుపడి తమవాదమును విరమించిరి. అప్పు
డు గోరాలేచి నిలువఁబడి “రాత్రియైపోయినది. నేను మరల నింకొకప్పుడు వచ్చె
దను!” అనియెను.

ఇంకలో విషయండును లోపలినుండి నెలవుగైకొని మేడమీదికి వచ్చెను. పరే
కుడు గోరాను జూచి “బాబూ! నీవు బుద్ధిపుట్టికప్పు డెప్పుడైన నిటకు వచ్చుచుం
డుము! కృష్ణదయాళుడు నాసోదరునివలె నుండెడివాడు. ఆతనికిని నాకు నిప్పుడు
మతభేదము కలిగినది. అందుచే జూచుకొనుటయైనఁ దటస్థించుటలేదు. ఉత్తరప్రత్యు
త్తరములైనను లేవు. ఆయినను జిన్ననాటిన్నే హాళావముమాత్రము రక్తసాళములలోఁ
బ్రకటింపుచున్న యున్నది. కృష్ణదయాళుని సంబంధమువలన నీవు మాకుఁ జాలదగ్గ
అవాడవైతివి” అని ప్రేమయు కాంతస్వరముతోఁ బలుకుచు వాదముచే నలసి
యున్న గోరాహృదయమునకుఁ క్రొంగితిని గలిగించెను.

మొట్టమొదటమాత్రము గోరా పరేకునంత గా లెక్క చేయలేదు కాని వెడలి
పోవునప్పుడుమాత్రో మాత్రం భక్తిపూర్వకముగాఁ బరేకునకుఁ బ్రణామము చేసిపో
యెను. అప్పుడు గోరా నుచరితతో నెట్టిమాటయు నాడకుండఁగనే నెలవు గైకొన
కుండఁగనేపోయెను. ఆడుది యగు నుచరిత మగవాఁ డగుతనయెదుట నుండుటకుఁ
దా నాచరణరూపముగా నంగీకరించుటయే యగౌరవమని గోరాకుఁ దోచెను. విన
యండును బరేకునకు వంగి నమస్కరించి నుచరితవంకఁదిరిగి యామెకును నమస్క
రించి సిగ్గుపడుచుఁ దత్తరముతో గోరా వెనువెంటనే వెడలిపోయెను.

విషయండును గోరాయు నట్లు వెడలినతోడనే హారానబాబు తొందరగాఁ
బరేకునియొద్దకువచ్చి “మనశ్రీల నింటికివచ్చినవారందఱితోడను మాటాడనిచ్చుట
నాకంతభాగుఁడోయెటలేదు!” అనియెను.

నుచరిత యిదిగోతే లోలోపల గోరభముతో మండిపోవుచుండెను. ఇంక నా మె యడచుకొనజాలక “బాబా! అట్టివియ్యమునే గౌరవింపకలసినవచ్చిచో నితటినుండి మేము మీతోఁగూడ మాటాడుట న్యాయము కాదు!” అనియెను.

హారా—సమాజమువారితో మాత్రం మే మాటలాడవచ్చును నియను మొకటి యుండవలయును !

పరేశుడు నవ్వుచు “నీవు పారివారికజనానాపదతి నొకదానినిఁజూపి కృప ముగా సమాజమున కంతకును మరల జనానాపదతిని కల్పింపఁజూచుచున్నట్లున్నావు! కాని సకలమతములయందలి పెద్దమనుష్యులతోడను కలసి స్త్రీలు సంభాషించుట యుచిత మనియే నాయుద్దేశము! అట్టియనకాశము కల్పింపవచ్చుచో బలవంతులగు వారిబుద్ధిశక్తుల నడ్డగించినవార మగుదుము. ఈవిషయమున భయపడుటకఁగానె, సిగ్గు పడుటకఁగాని కారణ మేమియును లేదు” అనియెను.

హారా—భిన్నమతములవారితో స్త్రీలు కలిసియుండఁగూడదని చెప్పుటలేదు. స్త్రీలయెదుట వెల్లు మసలవలయునో యితరమతములవారి కాగౌరవము తెలియదని చెప్పుచున్నాను.

పరే—కాదు కాదు అట్లునుకొనుట తప్ప! అది గౌరవము తెలియకపోవుట కాదు. అది కేవల మొకవిధమైన సంకోచము—స్త్రీలతోఁగలసి మెలసి యుండినఁ గాని యట్టి సంకోచము పోనేరదు.

అదినమున వాదమునందు గోరా నొడిచి నుచరితయెదుటఁ దనజయవతాకను సాపింపవలయు నని హారానబా బెంతో యాశపడి యుండెను. మొదట నుచరితయు నట్టియాశతోనే యుండెను. కాని దైవయోగముచే నది విపరీత మైపోయెను. భర్తవిశ్వాసమునందును, సామాజికయమములయందును గోరా భిన్నాభిప్రాయుండై యున్నను స్వదేశకాభిమానము, స్వజాత్యభిమానము ననునిషయముల యందుగల నుచరిత్యభిప్రాయమున కారణ డెనుకూలుఁ డైయుండెను. ఆమె యెల్లప్పుడును శ్వదేశవ్యవహారములను గూర్చియే యాలోచించుచుండునది కాకపోయినను, స్వజాతీనిందను విన్నంతమాత్రమున గోరా యప్పు డాకస్మికముగ సింహనాదము చేయుచు విజృంభించుట యామె హృదయాంతరమునం దున్న దేశకాభిమానభావమున కనుకూలప్రతిఫలమిలె నుండెను. ఇంతటి ధైర్యముతో, నింకటివృథావిశ్వాసదంతో నామెయెదుట దేశమునగూర్చి యీ విధముగా మాటాడినవా రింతవఱ కెవ్వరును లేరు.

ఇంతే కాక గోరాయును వినయుండను వెడలిపోయినతరువాత హారానబాబు వారియెడలనవమానకరమగు నవవాదము నాగోషించెను. అప్పుడే నుచరిత నీచస్వభావుఁ

డగవారా బాబుకంటే గోరాయే నిశ్చలమృదయందని నిశ్చయించుకొనియెను. అందుచేతనే మొదటినుండియు గోరాను జూచి యగ్రహించుకొనుచున్న సుచరిత్ర మృదయము మాటపోయెను. కాని యాతని హిందూమతప్రచారాభిమానమిట్లుంటే నామె మృదయమును వేధించుచునే యుండెను. “హిందూమతమునం దొకవిధమగు ప్రతికూలభావమున్నది. ఇది గహాముగ్ర ప్రాంతమైనది కాదు—ఇది కేవలమును స్వభావవిశ్వాసములమీదనే యాధారపడియున్నది—ఇది కేవల మితరులను బాధించుటకే యెల్లప్పుడు సుగ్రభావముతో బ్రయత్నించుచుండును” అని హిందూమతమునుగూర్చి యామె యొకమాదిరిగా దెలిసికొనఁగలిగినదై యుండెను.

ఆనాటిసంధ్యాసమయమున మాటలాడునప్పుడును, బనులులేయునప్పుడు, భుజించునప్పుడును, లీలకుఁ గడలు చెప్పునప్పుడును గూడ సుచరిత్రమృదయాంతరమానంజేమోకాని యొకవిధమగు వేదన కలిగి యుండెను. ఆమె దాని నేయుపాయముచేతను మరలించుకొనఁజాలకుండెను. ముల్లగుచ్చుకొన్నచోటును దెలిసికొనఁగలిగినచోముంటిని దీసివేయవచ్చును. సుచరిత్ర తనమనసులో నాటికొన్న కంటకమును వెదకి తీసివైచుకొనుటకై యానాటిరాత్రి యామెదమిడిమరాండాలో నొక్కతెయును గూర్చుండి యుండెను. ఆగ్రభీరాంధకారమతోఁ దనమృదయమునందలి యకారణపరితాపమును గలిపివేయవలయునని యామె యెంతయో ప్రయత్నించెను; కాని, యెట్టిలాభమును లేకపోయెను. అప్పుడామె తనమృదయమునందలి నిర్దేశింపరానియనుభవమును గూర్చి యేడువలయు నని కోరుకొనియెను—కాని కన్నీరు వచ్చినదికాదు!

అపరిచితుఁ డగునొకయక్షకుడు కపాలమునఁ జిలకమును ధరించి వచ్చెను. అతనిని వాదముననొడిచి గర్వభంగము నేయుట తటస్థించినదికాదు—ఇందుచేతనే నామృదయమట్లు పరితపించుచున్నదా యని సుచరిత్రయిత సేవటికటనునాలోచించుచుండెను. ఇంతకంటెను బరిహాసాన్నద మగువిషయ మేమైననుండునా యని యామె యాతలంపును దనమనమునుండి త్రొసివైచుకొనియెను. అప్పుడు ప్రధానకారణ మామెమనసునకుఁ దచ్చెను. తోడనే యామెకుభరింపరానంతస్థిగతోఁచెను. సుచరిత్రనేఁడావినయినిసన్నిధిని నాలుగైదుగంటల సేవటికటనును గూర్చుండి యున్నది. నడుమనడుమ నాతనిమాటలతో చూటలనుగూడఁ గలిపినది. కాని యొక్కసారియైనను నాతనిఁగన్నెత్తి చూడనేలేదు! పెదవిపోవునప్పుడైనను నొక్కసారి కన్నులారఁ జూడవలకపోయెను. సంపూర్ణముగ నీయుపేక్షాభావమే యామెమృదయమును భేదించుచుండెను. సంజేహములేదు—ఇతర స్త్రీలతోఁగలసి మెలసియుండుటయభ్యాసములేనివారి కెట్టిసంకోచముండునో యట్టిసంకోచమే వినయనిపనులలోనగ పడుచుండెను. కాని, యాసంకోచమధ్యమున నొకవిధమగు లజ్జయు, నమృత్యుమును మిలితములై యుండెను—గోరాయందట్టి

లక్షణము-లేకమాత్రమును లేదు—అంతటి కఠోరమున, బ్రబలము నగునాతని యుదాసీనభావమును గమించుటకుఁగాని, తిరగ్మరించి త్రొక్కివేచుటకుఁగాని నుచరిత కిప్పుడసంభవముగా నున్నదా? అతమండిప్రతిజ్ఞయొడకు నాతఁ డాత్మగౌరవమును బోగొట్టుకొనకుండ బ్రాగ్భ్యముచే మండిపడచు వాడముగట దీక్షానియెను. ఆగమయమానం దొకప్పుడు నుచరిత హారానబాబుచేసిన యశ్చాయవాదమును విని మెచ్చుకొనినట్లుగఁపడియెను; అప్పు డొకసారి గోరా యామె మొగమువంకఁ జూచెను. ఆచూపునందు లేకమాత్రమైనను సంతోషభావము లేదు. ఆచూపులలో నెట్టిభావ మున్నదో యశోద్యముగా నుండెను. “ఈయవతికి సిగ్గులేదా? ఈమె కింతగర్వమా? మగవారలు మాటాడుకొనుచుండఁగాఁ బిలువనిపేరంటముగా నిచ్చటి కేల వచ్చినది?” అని యప్పు డాతఁడు తనమనసులో ననికొనియుండువా? ఒకవేళ నిజముగా నప్పు డాతనిమనసులో నట్లేయున్నను క్షింతమాత్రమునఁ బోయినదేమి? ఏమియునులేదు. కాని నుచరిత హృదయ మింకను బరితపించుచునే యుండెను. దానిని హఠవిపోవుటకును, గప్పివైచుటకును నామె యనేకప్రయత్నములను జేయుచుండెను. కాని సాధ్యముగట లేదు. గోరావై నామెకుఁ గోపమున్నది; ఆతఁడు దురాచారి యనియు, నుద్యతుఁడనియు నామె మనసులో నిండించుచుండును. కాని, విప్రులకాయుండును వక్రికంఠుఁడు నగునాతని నిస్సంకోచదృష్టి స్మృతినమ్ముఖమునఁ దానొతయోహీనముగా నుంటిని నుచరిత యనుకొనుచుండెను. వివిధములేతను నామె తన గౌరవమును నిలుపుకొనఁజాలకుండెను.

నుచరిత యీవిధముగాఁ జాలరాత్రివఱకును మహాపరితాపము ననుభవించుచుఁ గూరుచుండెను. దీపములను నన్నముగఁ జేసికొని యింటివా రందఱును నిద్రించుచుండిరి ఇంతలో ద్వారము మూసినచప్పు డయ్యెను. సేవకులు పనులను ముగించుకొని నిద్రించుటకుఁ బ్రయత్నించుచున్నట్లూమె గ్రహించెను. అప్పుడు లలిత రాత్రిదుస్తులను చాల్చి యచ్చటికి వచ్చి నుచరితతో మాటాడుకుండ నామెప్రక్కనే యొక గోడ నానుకొని నిలిచియుండెను. లలిత తనపైఁ గోపగించెనని గ్రహించి నుచరిత పనులలోనే నవ్వుకొనియెను. “నేడు లలితయును నామెను బరుండవలయునని నిశ్చయించుకొనియుండిరి. నుచరిత యామాటయే మరచిపోయెను. కాని మఱచినోయితి నని చెప్పినమాత్రమున లలిత తమించునది కాదు. అన్నింటికంటె మఱపునే యామె గొప్పతప్పుగా భావించుచుండెను. సమయోచితవాక్యములచే నామె సమాధానపడునదియును గాదు. ఇంతవరకు నామె యెట్లోనూహించి యుంటిగాఁ బరపువై బడియుండెను. ఆలస్యమైనకొలదియు నామెకోపము హెచ్చిపోవుచుండెను. తుద కామె యెట్లును సహించఁజాలక ప్రక్కవిడిచి లేచివచ్చి మానముచేతనే తానింకను మేల్కనియున్నట్లు తెలియఁజేయుటకై యచ్చటికి వచ్చెను.

సుచరిత కుర్చీనుండి లేచి మెల్లమెల్లగా లలితయొద్దకు బోయి యామెను గాఁగిలింపుకొని “కన్నబిల్లి! లలితా! కోరించుకొనేకమ్మ!” అనియెను.

లలిత సుచరితచేతులను కదలించివైచి “లేదు. నాకేమి కోపము? నీవు గూర్చుండఁగూడదా?” అనియెను.

సుచరిత యామె చేతులను బట్టుకొని “సోదరీ! కమ్మ! శయనింతుము రమ్మ!” అనియెను.

లలిత యెట్టిప్రత్యుత్తరమును దెప్పకుండ మానముతో నిలువబడియెను. తుదకు సుచరిత బలవంతముగా నామెను ఒడవటింటికిఁ దీసికొనిపోయెను. అప్పుడు లలిత రుద్ధకంఠస్వరముతోఁ—“ఇంతయాలస్య మేలచేసితివి? ఇదునొకండుగంట లయ్యెను. నేనిగ్గుంటలను వినుచునే యున్నాను. ఇప్పుడా నీకు నిద్రముచ్చట?” అనియెను. సుచరిత లలితను గాఁగిలింపుకొని “నేనీతివమునఁ జాలతప్ప చేసితిని తల్లీ!” అనియెను.

తప్పు నొప్పుకొన్నతోడనే లలితకు గోపము వదలిపోయెను. ఆమె యొక్క పారిగాఁ బ్రసన్నమై “సోదరీ! ఇంతసేపటివఱకు నొంటిగాఁ గూర్చుండి యెవ్వరి సంగతి నాలోచించుచున్నావు? పానూబాబునుగూర్చియో?” అనియెను. సుచరిత యామెను దర్శింపఁ గొట్టుచు “చాబును” అనియెను.

లలితకు పానూబా బనిన నంతగా నిష్ఠములేదు. అందఱుసోదరీమణులవలెనే పానూబాబుపేరుచెప్పే ముచరితను హాస్యమాడుట లలితకలవాటునులేదు. పానూబాబు సుచరితను బెండియాడఁ దలంచె ననుమాటయే యామెమనసునకుఁ కప్పముగా నుండును. లలిత కొంతసేపటివరకు నూరకుండి “అక్కా! వినయబాబుమాత్రము చాల మంచివాఁడు! నిజమేనా!” అనియెను.

ఈప్రక్కలో సుచరితనోభావము తెలిసికొనవలయు ననునదేళ్ మున్నదియో లేదో చెప్పఁజాలము!—అప్పుడు సుచరిత లలితవంకఁ జూచి “శయనబాబు మంచి వాఁడు కాకేమి? చాల మంచివాఁడు!” అనియెను.

సుచరిత యెట్టికంఠస్వరముతోఁబ్రత్యుత్తర మియవలయునని లలిత వాంఛించి యుండెనో యట్టిస్వరముతో సుచరిత మాటాడలేదు. అప్పుడు లలిత మరల “సోదరీ! నీవేనున్న సరియే—కాని గౌరవోపమానబాబుమాత్ర మంత మంచివాఁడుగా నగ పడలేదు. అసహ్యకరమగు రూపము—అతఁ డీప్రద్యయం దెవ్వరిగూడ లక్ష్యము చేయకు!—నీకెట్లు లోచుచున్నది” అనియెను.

సుచ—అతఁడు విశేషముగ హిందూమతాభిమానము కలవాఁడు.

లలి—కాదు కాదు. మామేనమామగారు గొప్పహిందూమతాభిమాని—కాని యాయన యొకరకము! ఈతఁ డేరకపువాఁడో నేను సరిగాజెప్పజాలను.

సుచరిత సవ్యుచు 'ఏదియోయొకరకము !' అని చెప్పుచు నున్నతను ప్రిలూటమున దిలకధారణము గావించి యున్నచు గోరామూర్తి నోసారి మనసునకు దెచ్చుకొని తిరస్కరించెను. అట్లు నిందించుటకు గారణ మేమనగా—ఆకలి కపాలమునందలి గంగావృత్తికాతిలకమునందు జెడ్డుజెడ్డులు తీరములతో "మీలో నాకెట్టి సంబంధమును లేదు!" అని లిఖింపబడి నట్లుండెను. ఈ భేదబుద్ధిసంబంధమగు దుర్బర్యమును ధూళిపాలు చేయఁగలిగి పప్పుకుగాని సుచరితయొకలిమంట చల్లారదు—

క్రమముగా నాలోచన లడఁగిపోయె. ఇరువురును నిగురించిరి. రాత్రి రెండుగంటలవేళ సుచరిత మేల్కొనిచి చూచెను. కర్షణ ము తురియుచుండెను. నడుచునడుచు దోసుతెరను భేదించుకొని వచ్చి విద్యుత్కాంతము కన్నుల మియమిట్లుగోలుపుచుండెను. గదిలో నొకమూల నింతగఱకును వెలుగుచున్నదీప మాఁబోయెను. అనిశ్శబ్దనిశీధనమయమునందు—ఆ యంధకారమునందు—ఆ యనిరామవరనిస్సవమునందు—సుచరితస్వానయమునందేదియో యొకవిధమగువేదన యగుచుండెను ఆమె యిటు నటు దొరలుచు నిద్రించుటకుఁ బ్రయత్నించెను. లలిత హాయిగ గాఢముగ నిదురించుచున్నందుల కనూచుపుట్టినది గాని సుచరిత కించుకంతయైనను నిద్రొప్పట్టినదికాదు. ఆమె చిరాకుతో శయ్యనుండి లేచి వెలువలికి వచ్చి తలుపునొద్ద నిలిచి చూచుచుండెను. అప్పుడప్పుడు వాయువేగముచే బానజల్ల మెత్తె కచ్చుచుండెను. ఇప్పుడు మరలఁ దిరిగి తిరిగి సాయంకాలపు సంగతులన్నియు నొక్కొక్కటిగా నామెహృదయమున బాడకట్టవారంభించెను.

అసంధ్యారాగరంజితమగు వరాండానుం దాగోరాప్రచండవదనమండలము సృష్టిచిత్రమువలె నామెస్మృతిపటుమనఁ దోచుచుండెను. మఱియు వాదమునందు విని మఱచిపోయినమాట లన్నియును గోరాగంభీరప్రచండస్వరముతోఁగూడ నొక్కొక్కటిగా జ్ఞప్తికిరచ్చుచుండెను. చెవులలోఁ బ్రతిధ్వనించుచుండెను—“మీ రెవ్వరి నవివేకు లనుచున్నారో, నే నాజాతివాడనే. మీ రేసంస్కారము దుష్టమైన దనుచున్నారో, అసంస్కారమే నాది. మీరు మీ దేశమును బ్రేమింపనంతవఱకు—మీ దేశమునందలిప్రజలతో సమానముగ నిలువబడనంతవఱకు—దేశమును నిందించు మీ నోటినుండి వెలువడు నొక్కయత్తురమునైనను నేనుసహింపబాలను!” అని గోరాపలుకుచుండును. దానికిఁ బ్రత్యుత్తరముగా హారానబాబు “ఇట్లున్నచో దేశమును బాగుచేయుటెట్లు?” అనియెను. గోరా గురించి లేచి “బాగుచేయుటయూ? అది తరువాతిమాట ! బాగుచేయుటకంటెను బ్రేమించుట గొప్పది. శ్రోద్ధకలిగి యుండవలయును. మనమందఱ మేకము కావలయును. అప్పుడు దేశము తనతంటఁదానే బాగుపడును. మీరు నేత్ర దేశమును ఖండఖండములుగఁజేయుచున్నారు. దేశమంతయును జెడ్డసంస్కారములతో నిండియున్నదనియు మేము మంచి సంస్కారములతోఁగూడిన సామాజికులమనె

యును మీరు చెప్పుదురు. ఎవ్వరికంటెను శ్రేష్ఠుడను గాకుండుటయు నెవ్వరినుండియు వేటుగాకుండుటయు నన్నిటికంటెముఖ్యమైన నాయాకాంక్షయని నేను చెప్పుచున్నాను. తరువాత నే నంస్కారముగఁదనో, యేంస్కారము పోవునో దేశమే తెలిసికొనుఁ గాక! దేశవిధాతయగుదేవుడే పాలించును గాక!" అనియెను. దానిపై పానూబాబు "ఇన్ని మతములు నిన్ని భేదములుగలదేశ మంతయు నేక మగుట పొసఁగదు!" అనియెను. అమాటకు గోరా "మీకట్లు తోచినచో ముందుగా నట్టిభేదభావమును నిర్మూలము చేయవలయును, అప్పుడు దేశ మంతయు నేకమగును. అప్పుడేహిందూ ధర్మసముద్రమున మనవిహారాక నిఁపాయముగ నిహరించుటకుఁ బ్రయత్నింపవలయును. అహంకారమును, అవజ్ఞతను దూరము చేసి నమృభావముతోఁ బ్రేమమయస్వాదయమున సర్వకార్యముల నాచరి పవలయును. ఆప్రేమభావమునెదుట వేయి యపరాధములును, వేయిలోపములును గూడఁ బరిమారితము లైపోవును. పృథివీదేశమందును, పృథివీసమాజమునందును నేవియో కొన్నితప్పులును, లోపములు నుండియే యుండును; కాని, జనులలో స్వభావత్వభిమానమును బ్రేమయు నున్నంతవఱ కాలోపమనియె విషయ సమాజమునకు గాయమునుమాత్రీ మే చేయఁగలిగియుండును కాని క్షుల్భించి దుర్గంధమును వ్యాపింపనీయదు. దుర్గంధమునకుఁ గారణము క్వాసములందే యున్నది. సమాజము జీవించి యున్నచో నిది గాయముగ నేయుండును. చచ్చినచోఁ గుల్మ కంపుకొట్టును. మీరు దేశమును బాగుచేయుచు మని చెప్పుకొనుమాటలను మేము సహింపఁజాలము. మీరు గాని మీమిషనరీలుగాని యట్లు చేయఁజాలరు." అనియెను. పానూబాబు "ఎల చేయఁజాలము?" అనియెను. అంతట గోరా "మనబాగుకొఱకు మనతల్లిదండ్రులను చెన్నినబోధనలను మనము వినఁగలము కాని పోలీసువాఁడు చెప్పినయధికారవాక్యము లింపుగా లేకుండుటయే కాక యవమానకరముగఁగూడ నుండును. అట్టిబోధనలనే సహింపవలసివచ్చినచో మనవ్యత్యయము జంపుకొనవలసియుండును. అందుచేతనే ముందుగ నాత్మీయుండు కాకుండ సంస్కృత కాఁగూడదు. ఆత్మీయుండు కానివాఁడెంతమంచిమాటలతో సంస్కరణము వారంభించినను బ్రజలకనిష్టముగ నేయుండును" అనియెను — ఈవిధముగా వారి వాక్యోపవాక్యము లన్నియును నుచరితప్రవాదయమునఁ బ్రతిధ్వనించుచుండెను. వానితోఁగూడ ననిర్దేశ్య మగునొక వేదనకూడఁ గలుగుచుండెను. అప్పుడు నుచరిత యాయాశ్రమతో మరల శయ్యయొద్దకు వచ్చి చేతులతోఁ గట్టిగఁ గన్నులను మూసికొని సకలాలోచనములను దోగిసిక్తచి నిర్మించుటకుఁ బ్రయత్నించెను కాని, యామె మొగమును జెవులును మండిపోవుచుండెను. మరల సర్వమును దలంపునకు వచ్చుచుండెను. ఆమెహృదయ మంతయును గంధరగోళముగా నుండెను.

౧౨

గోరాయుని విషయమును విధిలోనికి వచ్చినతోడనే విషయము “సోదరా! గోరా! కొంచెము మెల్లగా నడుపుము! నీయడుగులు నాయడుగులకంటె జాలనెదవి. ఏ వడుగులు సాచి వడిగ నడచుటచే నా నీతో గలసి వచ్చుట కామానముగా నున్నది” అయెను.

గోరా యీసోదరిగనే పోవడలచితిని. నా కి నేకవిషయములను గుఱించి యాలోచించుకొనవలసి యున్నది.

అని చెప్పచు నాతడు స్వాభావికకీర్పుగ్రమముతోఁ బోవుచుండెను. విషయని హృదయము పరితపించిపోవుచుండెను. విషయం దిప్పుడు గోరాకు విరుద్ధముగా నియమోల్లంఘనమును గావించెను. ఈవిషయమున గోరా యాతనికి దిగస్కరించి చీవాట్లు పెట్టినచో విషయవతు సుఖముగనే యుండును. ఒక్కచుపాను పట్టినచో వారి చిరకాలస్నేహ మనునాకాశము నిమగ్నంక మే యైయుండును. అట్లు జరిగినచో విషయం దొక్కనిట్టార్ప విడిచి బ్రతికితి ననుకొనియే యుండును.

గోరా యిట్లు కోపగించి తన్నుఁ బరిత్యజించి పోవుట విషయన కన్యాయము గా నగపడలేదు. అయితప్పరి చిరస్నేహసంబంధమున కింతికామున కిప్పు డొకవిధ మగు సమీక్షాసము కలిగెను.

అవర రాత్రియందలి నిస్తబ్ధాంధకారమును జరింపజేయుచు నడుమనడుమ వర మేఘ ముహూనించుచుండెను. విషయని హృదయమున దుప్పహ ముదభారము తోఁచుచుండెను. చిరకాలమునుండి పట్టియున్న మార్గమును విడిచి తనజీవిత మిఁకొక నూతనమార్గమునకు మరలుచున్నట్లాతనికిఁ జూడకలెను. ఆంధకారమధ్యమునం దప్పుడు గోరా యొకవైపునకుఁ పోయెను; విషయండు మఱియొక వైపునకుఁ బోయెను.

మఱునాటియుదయమున లేచునప్పటికి విషయనిహృదయము లేలకయైపోయెను. రాత్రి యంతయు నాలోచనలతో నాతడు తఃహృదయవేదనను నిష్కారణముగఁ జెంచుకొనియెను—ఉదయమున లేచి విచారించుగా గోరాతోడిస్నేహమునకును, బలేకుని పరివారముతోడి సంభాషణసంబంధమునకును గేవలము పరస్పర్యవిరోధ మేమియును లేదని యాతనికిఁ దోచెను. అప్పుడు విషయండు తాను రాత్రి పడిన పరితాపమునంతను దలంచుకొని “ఎంతటి జ్ఞునినది” అని యొకపారి నవ్వుకొనియెను.

తోడనే యాతఁ డొకయుత్తరమును వ్రలి వ్రెచుకొని త్వరితగమనముతో గోరాయొంటికిఁ బోయెను. అప్పటికి గోరా క్రిందగదిలోఁ గూర్చుండి; వార్తాపత్రికను జదువుకొనుచుండెను. విషయండు వీధిలో నుండఁగనే గోరా చూచెను. కాని విష

యఁడు వచ్చెనని తెలిసికొనియిందయ్య గోరా తనదృష్టిని వార్తాపత్రికనుండి మర
తింపలేదు. వినియఁడు లోపలఁ బ్రవేశించియుఁ బ్రవేశింపకుండఁగనే గోరాచేతియం
దలిపత్రికను మాటాడకుండ లాగికొనియెను.

గోరా—వినియా ! నీవు పొరపాటు పడితి కనుకొనుచున్నాను. నేను గౌర
మోహనుడను. ఈసంస్కారాచ్చునుడ నగు నొకపిఁదువును !

విని—నీవే పొరపాటు పడుచున్నావు ! నేను శ్రీయుత వినియభూషణుడె
ను. అట్టికుసంస్కారాచ్చునుడ డగు గౌరమోహనుని మిక్కిలిదను.

గోరా—కాని, గౌరమోహనుఁ డెంతదైర్యము లేనవాఁడైనను, నాతఁ డెన్నఁడు
నెవ్వరియొద్దను దన కుసంస్కారమునకై సిగ్గుపడి యుండలేదు !

విని—వినియఁడుమాడ నట్టివాఁడే ! కాని యాతఁడు తనసంస్కారమూలము న
నితరుల నాకృమింపవలయు ననుస్వభావము కలవాఁడుమాత్రియు కాఁడు !

చూచుచుండఁగనే యిరువురకును వాదము పెరిగిపోయెను. వినియఁడు గోరా
యొద్దకు వచ్చిన ట్లిరుగుపొరుగు వారందఱకును దెలిసిపోయెను.

గోరా—నీవు పరేశబాబు చృహమునకుఁ బోవుచు వచ్చుచున్న ట్లూదినమున నా
యొద్ద నొప్పుకొనకుండుటకుఁ గారణమేమి ?

విని—ఏమియును లేదు. పొవుట లేకుండుటచేతనే యప్పుడొప్పుకొనలేదు !
ఇన్నాళ్ళకు నిన్నటిదినమే మొదటిసర్వాయముగా నే నాతనియింటికిఁ బోయితిని.

గోరా—నీ కభిమన్యునిపలె లోకలఁ బ్రవేశించు తోగ్రయేగాని, కలపలికి
వచ్చుమార్గము తెలియదని నాకు సందేహముగా నున్నది.

విని—అట్లే కావచ్చును. అదియే నాసహజప్రకృతి యైయుండును. నేనెవ్వ
రినిఁ జేమించుచుందునో, గౌరవించుచుందునో, వారి నెన్నఁటికిని బరిత్యజింపఁ
జాలను.

గోరా—అట్లయినచో నింతటినుండి నీకచ్చటికి రాకపోకలు జరుగుచుండు నను
కొనియెదను.

విని—గమనాగమసామర్థ్యము నాకొక్కనికే కలదనియూ నీయుద్దేశము ?
నీకును జలనశక్తి యున్నది ! నీవు కేవలమును సావరపదారమవు కావు !

గోరా—నేను పోగలను; రాగలను—కాని నీలక్షణమునుబట్టి చూడఁగాఁ
బోవుటమాత్రిమే నీకుఁ దెలియునని తోచుచున్నది. అవేడితేనే రెట్లున్నది ?

విని—కొంచెము దుస్సహముగానే యున్నది !
గోరా—ఎందుచేత ?

విని—దానిని దీసికొనకుండుట యంతకంటెను దుస్సహముగా నుండెను !

గో రా—శుభాజరక్షణ మనఁగాఁ గేవలమును గౌరవమును గాపాడుకొనుట యేనా?

విన—అన్ని సమయములందు నట్లు కాదు. చూడుము గోరా! సమాజశాసనము నాహ్వాదయమునకుఁ గవ్వముగా నున్నప్పుడు మానీయ నేను—

గోరా యింక కాంతమును వహింపఁజాలక వినయు నింక మాటాడనీయక గరించుచు “నీవు మాటిమాటికిని నీహ్వాదయమాతమునుగూర్చియే చెప్పుచు సమాజము నల్పమైనదానిగను, నీచమైనదానిగను దోగి నీకెచుచున్నావు కాని సమాజమున కాధూతమైనచో నాబాధ యంతవఱకు వ్యాపించునో నీవనుభవమునకుఁ దెచ్చుకొనఁగలిగినచో నీవనుకవ్వమునుగూర్చి తెలుపుటకు సిగ్గుపడియే యుండువు! పరేశబాబుకుమారెల హ్వాదయముల కించుకవ్వమును గలిగించుట నీకు దుస్సహముగాఁ దోచెను. కాని స్వల్పమాత్ర మగునీమనుకవ్వముకొఱకు సంఘము నంతను బాధించుటకు సిద్ధపడఁగలిగితివి!” అనియెను.

విన—గోరా! అట్లయినచో సత్యము చెప్పుచున్నాను. ఒక్కగాను తేసీరు త్రాగినంతమాత్రముననే దేశమున కంతకును బాధ కలిగినచో నాబాధయందే దేశమున కుపకారము కలగఁగలదు. ఈమార్గము ననుసరించియే ప్రయత్నించిచో దుర్బలమగు మనదేశము నుదరింపవచ్చును.

గోరా—ఓమహేశ్వర! ఈయుత్తర లన్నియు నేను నెఱుంగుదును. నేనంతటి బుద్ధిహీనుఁడ నని తలంపవలదు. కాని యిది యన్నియును బ్రకృతివిషయములు కావు. జబ్బుచేసినలిడ్డ మందు మింగినప్పు డాలోగ్యవతి యగుతల్లి యాపదమును దాను నేవించి యాతనికి బోధించును. నీకును నాకును గలసంబంధ మట్టిది. ఇదియు కేవల నము గాదు. ఇందుఁ జేరు ప్రధానమైనది. అట్టిప్రేమయే లేకున్నచో దలికిని, లిడ్డకును గలసంబంధము నవ్వమెసోవును. ప్రేమ లేకున్నచో గార్యమును నవ్వమెసోవును. నేనిప్పుడు లేనీటిగానునుగూర్చి వాచించుటలేదు. కాని సమాజములోఁ దేసీటిని బరిత్యజించుట యేపాటిపని? పరేశబాబుకుమారయహ్వాదయములకుఁ గవ్వము గలిగించుట యొక్కలెక్కయా? తేకియు లగునందఱితోడను గలసి మెలసి యేకమైయుండుటయే యిప్పటియవస్థలో మనకన్నిటికంటెను బ్రధానకార్యమై యున్నది. అట్లు కలిసికొన్నప్పుడు తేసీరు త్రాగుటయా, మానుటయా యనువిషయము రెండుమాటలలో సిద్ధాంతము గాఁగలదు.

విన—అట్లయినచో నాకు రెండవలేనీటిగాను చాల కాలమువఱకును లభింపదు గాఁబోలును!

గోరా—అక్కలలేదు. ఎంతయో కాలము పట్టుదు! కాని, వినయా! ఇంకను నేనెందులకు? హిందూమతమునందలి ప్రియవిషయములతోఁగూడ నన్నును విడువవలసినసమయము వచ్చినది! కావునచో పరేశబాబు తుల్యికలకు మనుకవ్వముగానుండదా?

ఇట్లు సంభాషణ జరుగుచుండగా, అవినాశుడు వచ్చి గదిలోఁ బ్రవేశించెను. అతఁడు గోరాకివ్యూఁడు. గోరా చెప్పినయుపదేశములన్నిటి నాతఁడు తనబుద్ధితో సంతకములుగను, దనభాషచే వికృతములుగనుజేసి యెల్లయెడల బోధించుచుఁ బ్రచారముచేయుచుండును. గోరాయుపన్యాసములను గొంచెమైనను గ్రహింపజాలనివారందఱు నవిభాశునిమాటలను బాగుగ గ్రహించి ప్రశంసించుచుండురు. అవినాశుడు వినయుని యెడల ననూయ కలిగి యుండెను. అందుచేతనే యాతఁ డవకాశ మైనప్పుడెల్ల వినయుతో బుద్ధిహీనునివలె వాదము చేయుచుండును. వినయుఁ డాతనిమాట తప్పును, సహింపఁ తోర్కరించుచుండును. అట్టివేళల గోరా అవినాశునిపక్షమును గైకొని వినయునితో వాక్కులసాములు దీక్షింసుచుండును. అప్పు డవినాశుడు తనయుత్తరే గోరానోటినుండి వెలువడుచున్నట్లానందించుచుండును ! అవినాశుడు వచ్చి నతోడనే వినయుఁడు గోరాయొద్దనుండి లేచి పైకిఁ బోయెను.

అప్పు డానందమయి వంటయింటియెదుటఁ గూర్చుండి కూరలను దఱుగుచుండెను. ఆమె వినయునిం గాంచి “బాబూ ! నీమాట చాలనేపటినుండి వినబడుచునే యున్నది ఇంత పెండలకడ వచ్చితి వేమి ? ప్రాణకాలభోజనము చేయకుండఁగనే బయలుదేరితివా ?” అనియెను.

వంటయొకప్పు డైచో “నేను భోజనము చేయలేదు” అని చెప్పి యానందమయియొద్దఁ గూర్చుండి వినయుఁడు భుజించియే యుండును కాని యిప్పు డాతఁడు “అక్కఱలేదమ్మా ! భుజించియే వచ్చితిని !” అనియెను.

ఇప్పుడు వినయుఁడు మరల గోరా కివ్వములేని యింకొకపనిచేయుటకు సాహసింపజాలకపోయెను. వినయుఁడు పఠకునియింటికిఁ బోయినందులకే గోరాకుఁ గోపముగూడున్నది. అది యింకను కారతింపనేలేదు. అది యంతవఱకు వచ్చునో యనియే వినయుని స్వార్థము పఠపఠించుచుండెను. వినయుఁ డప్పుడు తనజేబులోనుండి చాకునుదీసి యానందమయిచెంతఁ గూర్చుండి బంగాళాదుంపలను దఱుగుచుండెను.

పదిపందొండు మిషనులకుఁ దరువాత వినయుఁడు క్రిందికివచ్చి చూచెను. గోరా అవిభాశుని పెంటలెట్టుకొని వెలుపలకుఁ బోయియుండెను. వినయుఁడు చాల పేపటివఱకును గోరాగదిలో మానముతోఁ గూర్చుండి యుండెను. తరువాత వార్తాపత్రికను దీసికొని కూర్చున్నాడయముతో విజ్ఞాపనమును జూచుచుండెను. పిమ్మట నొక దీర్ఘ క్వాసమును విడిచి యటనుండి వెడలిపోయెను.

౧౩

సంభాషణ భోజన మైనతోడనే వినయునకు గోరాఁయింటికిఁ బోవలయునని తొందర కలిగెను. గోరాయెడల విధేయుఁడై యుండుటతో భుజించు డెన్నఁడును నొక

చించి యుండలేదు. కాని, వినయుండు తనగౌరవముమాట యేమైనను స్నేహగౌరవమును మాత్రము బాగుగఁ బరిశీలించుచుండును. పరేశబాబునింటికిఁబోయి తాను గోరా యెడల నెన్నఁడును జేయనియపచారమును జేసితివని వినయుండు తెలిసికొనియే యుండెను. కాని యట్లు చేసినందులకు గోరా తన్నుఁ బరిహసిించి తిరస్కరించు ననిమాత్రమే యాతఁడు నిశ్చయించుకొనియెను. అట్లు కాక గోరా యావిధముగాఁ దన్నుఁ దృణీకరించి పోవునని యాతఁ డూహించియైన నుండలేదు. వినయుఁ డిట్లు విడిచి కొంతదూరముమాత్రము పోయి మరల వెనుకకుఁదిరిగి వచ్చెను. మిత్రభావమున కెట్టి యగౌరవము కలుగునో యనుభవముచే నాతఁడు గోరాయుంటికిఁ బోఁజాలకపోయెను.

అప్పుడు వినయుండు గోరా కొకయంత్రమును వ్రాయుడలఁచి కలమును, గాగితమును దీసికొని గూర్చుండెను. అతఁడు వ్రాయుచు నకారణముగాఁ గలము మొద్దుగ వ్రాయుచున్నదని వినిగొని యొకకత్తితో దానిని బాగరూకతతో సంస్కరించుచుండెను. ఇంతలోఁ గ్రిందినుండి “వినయా!” అనుకేక వినఁబడియెను. తోడనే వినయుండు కలమును గ్రిందఁ బడవైచి తొందరగాఁ గ్రిందికిఁ బోయి “సోదరా! మహిమా! దయచేయుము! పైకిరమ్మ!” అనియెను.

మహిమాండు మేడమోడికి వచ్చి వినయలిమించుముపైఁ గూర్చుండి యింటి యందలి వస్తుసమదాయమును బాగుగఁ బరిశీలించుచు “చూడుము వినయా! నాకు నీయిల్లు తెలిసికొనవలయుననియే కాక నుప్పుడప్పుడు నీక్షేమసమాచారములు తెలిసికొనవలయుననికూడఁ గోరిక కలుగుచుండును. కాని మీరు ప్రకృతకాలపునాగరిక బాలములు. మీయింట తంబాకు దొరకుట కవకాశము లేదు—అందుచేతనే విశేష ప్రయోజనములేక—” అనియెను.

వినయుండు తత్తరముతో లేచెను. అతనిం గాంచి మహిమాండు “నీవిప్పుడు బజారునకుఁబోయి నాకుతంబాకు తెచ్చిపెట్టవలయునని యనుకొనుచు క్షాప్తుకాఁబోలును! అక్కఱలేదు. నూతనముగా నపరిశుభ్రము లగుచేతులతోఁ జేసినహుక్కాను నే నుపయోగింపఁజాలను” అనిచెప్పి యొకవిననకట్ల నడుగొని విసరుకొనుచు “నేటి యాదివారమునఁ బగటినిద్రకు నీళ్ళురదలుకొని నీయింటికి వచ్చుట కొకముఖ్యకారణమున్నది. నీవు నాకొకయంపకారము చేయవలయును!” అనియెను.

విన—ఎట్టియంపకారము ?

మహి—చేసెద నన్నతోఁ చెప్పెదను.

విన—నాచేత నెవఁడో జేసెదను.

మహి—అది కేవలము నీచేతనే కాగలదు. మఱియేమియును గాదు. నీవో క్కసారి “హే! యనినఁ జాలును !

విను—కన్నంతగా నడుగులయినా? నేను మీ యింటివాడనే యన మీరు నెఱుంగుదురుగదా! చేతనెవో మీవపకారము చేయుటకంటెను నాకు గావలసినదేమున్నది?

మహి—మహా తుల్యులనుండి తములపాపలను దీసి కొన్నిటిని వినయన కిచ్చి కొన్నిటిని దననోట వైచుకొని నమలుచు ‘మా శశిమఖిని నీవెఱుంగుడువుగదా! ఆమె చూపుల కతగాఁ గురూపినీకాదు. తండ్రినైన నన్ను బోలలేదు. ఆమె కిప్పుడు పుష్పేంద్రయీను వచ్చినని, పెండ్లిచేయవలసిన సమయము! ఏకాగ్రుని చేతులలోఁ బెట్టవలసినప్పుడో యని నాకు రాత్రులయందు నిద్ర పట్టుట లేదు.’ అనియెను.

వి—అంత తొందరపడియెడలేల? ఇంకను గావలసినంత కాలమున్నది.

మహి—నీకొక్కయ్యుండబిడ్డయున్నచో నప్పుడు నాతోందరగూర్చి గ్రహించుకొనియుండువు. వత్సవములు గడచినకొలదియు వయసు తనంతనే వచ్చును గాని వయడట్లు వచ్చునా? అందుచేతనే పినమలు గడచినకొలదియు నావ్యాఖ్యలత్వము వర్తిలిపోవుచున్నది! ఇప్పుడు నీవు నాకిచ్చుక యూజుట కలిగించినచో నేను ధైర్యము వహించి యుండఁగలను.

విను—నాకతగా నెవ్వరితోడను విశేషపరిచయము లేదు. కలఁతైనగరమున మియిలుతక్క మఱి యేయిల్లును నీనెఱుంగ ననియే చెప్పవచ్చును. అయినను నేను ప్రయత్నించి చూచెదను.

మహి—శశిమఖి స్వభావచరిత్రముకూడ నీకుఁ దెలియునుగదా!

విను—తెలియకేమి? ఆమె నెన్నాళ్ళనుండి చూచుటలేదు! ఆమె కడుఁ జక్కనిబాలిక!

మహి—అట్లయినచోఁ జాలదూరము పోయి వెదకుట యెందులకు బాబూ! అబిడ్డను నీచాస్తములయందే సమర్పింతును.

విను—దొక్కసారిగా నదరిపడి “ఏమనుచున్నారు?” అనియెను.

మహి—ఏమి? నీసేమైన దప్పాకితినా? కులగౌరవమున మాకంటె మీరు గొప్పవారనుమాట నిజమే కాని, వినయా! ఇంతగాఁ జదివినమీవంటివారే కులము కొఱకు సంశయించుచున్నచో నిరక జెప్పవలసిన దేమున్నది?

విను—కాదు. కులముమాట కేమిలేదు! కాని—రయన్ను—

మహి—ఏమనియెదవు? శశిమఖినిమాత్ర మంతచిన్నవయసా? ఆమెకొందువులయింటిబిడ్డ గాని దొరసాని కాదుగదా! సమాజనియరుమును బాలింపకున్నచో నేమి భావము?

మహిమఁడు సాధారణముగా విడిచిపెట్టుకొనిన మనుకలవాఁడు కాఁడు. ఆతఁ డిప్పుడు విషయస్థితిమితముగా కేసిపెట్టెను. విషయం దేమిచెప్పటకును దోచక తుదకు “అలాచించుకొనుటకు నాకించుక గడు విషయమును!” అని జేయుకొనియెను.

మహి—అలాగే! నేనుమాత్రమి రాత్రిత్రయే నిద్రపట్టువు మని చెప్పితివా?
విన—కాని, నేను మావాళ్ళతో—

మహి—ఔను, వాళ్ళతోఁ దలఁపకుండ నెట్లు? మీపితఁడొక్కఁడే వినించుకొను ఁడగా నాతనియిట్లు మచ్చివల్ల నడుచుకొనవలయును.

అని చెప్పి మహిమఁడు తన జేబులో మిగిలియున్న తమలపాకుల నన్నిటిని దీసి కొని నమలకొనుచు దనయభీష్టమునఁఫలమైనట్లుగనే భావించుకొనుచు వెడలిపోయెను.

ఈవివాహవిషయమునుగూర్చి యానందమయి యంతఃకముందే వివరముయొద్ద నశ్వాసదేశముగాఁ బ్రస్తావించి యుండెను. కాని విషయం దెప్పు డామాట చెప్పిలే టనేలేదు. ఇప్పటి ప్రస్తావనయైన విషయం దంతగాఁ బాటించలేదు. కాని యాప్రశ్న యాతనిహృదయమునం దొకచో స్థానమును గాంచకపోలేదు. ఈవివాహము నిరపడి నచో విషయండు గోరాకుటుంబములోనివాఁ డగును. అప్పుడు గోరా విషయమి నుల భముగా విడువఁజాలఁడు. వివాహవ్యాపారమును హృదయవేగముతోఁ గళిపి మాడి పెట్టుట యింగ్లీషుపద్ధతయని యాతఁడంతవఱకును బరిచాసించుచుండెను. అందుచేతనే శశిమధుని బెండ్లియాడుట యాతని కసంబద్ధముగాఁ దోచుట లేదు. ఈవిషయమును గుఱించి మహిమఁడు గోరాతోఁ బ్రస్తావించక ముందేని యాతఁ డనుకొని సంతోషించెను. ఈసందర్భమున గోరా కన్ను నిర్బంధించు నక్షమాడ నాతఁడు భావించు కొనియెను. తాను మహిమనియొద్దఁ దనసమ్మతిని చెల్లపఁజూపుటచే మహిమఁడు గోరామూలమునఁ దన్ను నిరోధించుటకుఁ బ్రయత్నించుననియును భావించు కొనియెను.

ఈయాలోచనలతో విషయనిహృదయ మవగన్నుపైపోయెను. విషయం దెప్పు డు గోరాయెంటికిఁ బోవలయునని యుత్తరీయమును పైపైపైకొని బయలుదేరినను. ఆతఁడు కొన్నియడుగులు నడచునప్పటికి వెనుకనుండి “విషయభాబూ” అని పిలిచి నట్లయ్యెను. విషయండు తిరిగిచూచెను. సతీశుఁ డాతని బిలుచుచుండెను. అప్పుడు సతీశుని వెంటఁ బెట్టుకొని విషయండు మరల నింటఁ బ్రవేశించెను. సతీశుండు జేబు నుండి యొకరుమాలుమాటును బైకిదీసి “దీనిలో నేనున్నదో చెప్పుకో!” అనియెను.

విషయండు “తలకాయ, కుక్కపిల్ల—” అని యీవిధముగా నసంభవములగు మాటలు చెప్పి సతీశునిచేఁ గాదనిపించుకొనియెను. అప్పుడు సతీశుండు మాటను విప్పి యెదునల్లనిపండ్లను బైకిదీసి “ఇదియేమియో చెప్పుము చూతము!” అనియెను.

వినయఁడు నోటికివచ్చినపేరు లన్నియును జెప్పి తానోడిన ట్లంగీకరించుటయు నప్పుడు సతీకుఁడు “రంగూనులో మామామ యున్నాఁడు. ఆయన యచ్చటియింపండ్లను మాచువట్లకు బంపినాఁడు. అత్యు యాయెనుపండ్లను నీకుఁ బంపినది!” అనియెను.

బక్కాదేశమునందలి మంగుస్తానీపం డాదినములలోఁ గలకత్తా కంఠసులభముగా వచ్చుటలేదు. అందుకలన వినయు దాపండ్లను దిగిప్పి తిగిప్పి వేసుకఁగాఁ జూచుచు “సతీశబాబూ! ఈపండ్లను దిందురా” అనియెను. సతీకుఁడు వినయునియెఱంగునతనము నకు నవ్వుచు “చూడుము! వానిని గొఱికి తినవలదు! కత్తితోఁగోనికొని తినవలయును” అనియెను.

సతీకుఁ డింతకుముం దాపండ్లను గొఱికి తినవలయునని ప్రియత్నించి తనవారందఱియెదుటను హాస్యాస్పదఁ డయ్యెను. అందుచేతనే యిప్పు దాతఁడు వినయుని యజ్ఞానమునకుఁ దనవిజ్ఞానోచితమగు సత్వ నష్టి తనపరాభవమును దూరమున చేసికొనియెను. ఈకబోడుగాని యాయితవురమిత్రులకును నీవిధముగాఁ గొంత నేపటి వఱకు ముచ్చటఁ జరిగెను.

సతీ—వినయబాబూ! మీకుఁ గొంచె మవకాశ మున్నచో మాయింటి కొకసారి రమ్మని యమ్మ చెప్పినది. నేఁడు మాతీలపుట్టిన రోజు!

విన—బాబూ! నా కిప్పుడు తీరికలేదు. నేనొకచోటికిఁ బోవలసియున్నది.

సతీ—ఎక్కడకుఁ బోయెదవు?

విన—నామిత్రునియింటికి—

సతీ—ఆన్నేమితుండెనా?

విన—జేను.

మిత్రునియింటికిఁ బోవుటకును, దమయింటికి రాకపోవుటకును గల పోతువును సతీకుఁడు తెలిసికొనఁజాలకపోయెను.

విశేషించి వినయుని యామిత్రునియెడల సతీకున కంతగా నిష్ఠములేదు. ఆతఁడు తనస్కూలులోని ప్రధానోపాధ్యాయునికంటెను జెడ్డవాఁడుగా నాతని కగ్రహముచుండెను. ఆతఁడు తనసంగీత ప్రతిభను వినిపించి మెప్పించుటకుఁ దగినవాఁడుకాఁడు. అట్టివానియొద్దను వినయుఁడు పోవుట సతీకునకిష్టము లేకపోయెను. అప్పుడు సతీకుఁడు వినయునిం గాంచి “వినయబాబూ! అక్కడకుఁ బోవలదు. మీరు మాయింటికే రండు!” అనియెను.

వినయనకప్పుడు సతీకునిమాటను మన్నించుటకెంతయో నేపుపట్టలేదు. “పోనా; మాననా!” అని యొచ్చించి యొచ్చించి తుదకు వినయుఁ దాబాలకునిచేయు పట్టుకొని తిల్లుగా 78 నెంబరు గృహమువైపునకే పోయెను. ఒక్కొక్కటి దుర్లభములలోఁ

గొన్నిటిని దనకుఁ జేరచుతూర్వకముగఁ బంపి తనయెడల నాత్మీయత్వమున బ్రకటింపి యున్న యామెను గొంపింపకుండుట వినయునకు యర్హమయ్యెను.

వినయుఁడు పరేశబాబు నింటియొద్దకుఁ బోవు పప్పటికి లోపలనుండి సానూబాబును, మఱిగొందఁ జరిచితివ్వట్టులును వెలుపలికి వచ్చుచుండిరి. ఆనాఁడు లీల జన్మ దినము కావున వారందఱును మాధ్యాహ్నకభోజనమునకు నిమంత్రితులై యుండిరి. అప్పుడు సానూబాబు వినయుని జూచియుఁ జూడనట్లు వెడలిపోయెను.

లోపలఁ బ్రవేశించునప్పటికి వినయునకు హాహోలాహలధ్వనులు, గమనాగమనపదకబ్బములు విననయ్యెను. సుధీయఁడు లావణ్య తాళపుఁజేతిన దొంగిలియెను; అంతేకాదు—ఆమె ద్రావరలోని నోటుబుక్కును దీసి దండదలి కవియశఃస్ఫూర్తి నుల నధిక్షేపింపవద్దయెడ నాదొంగ నలుపురియెడలను జనుపుటకుఁ బ్రయత్నించుచుండెను. అది కారణముగా నుభయపక్షములకును సంఘర్షణ మగుచుండెను. అప్పుడాసంకుల సమరరంగమున వినయుఁడు ప్రవేశించెను.

అతనిం గాంచింత నే లావణ్యపక్షియనా రందఱు నంతరాస మెపోయిరి. సతీ శుఁడు వారియానందమును బంచుకొనుటకై వారివెన్నంటియే పోయెను. మఱిగొంత నేపటికి నుదంత యాగదలొనకవచ్చి “అమ్మ మిమ్ముచుక నే పాఠమన్నది. ఆమె యిప్పుడే వచ్చును. తండ్రిగా రనాథబాబు గారియింటికిఁ బోయియున్నారు. ఆమెన కూడఁ ద్వరలోనే వచ్చెదరు!” అనియెను.

సుచంత యప్పుడు వినయుఁడుకోదభావము వెలవించుటకై గోరాప్రసాదము నెత్తినవ్రువ “అయిన యింక నెప్పుడును మాయంటికి రారని తోచుచున్నది!” అనియెను.

విన—ఎందుచేత ?

సుచ—మేము పురుషులయెడల బహిరంగముగా సంపదించుట యాతనికి విరుద్ధముగాఁ దోచినది. అందునా దీర్ఘ విడిచి బయటికి వచ్చుట యాతఁడు సహించఁజాలఁడని తోచుచున్నది.

దీనికిఁ బ్రతికృత్యతరము చెప్పటకు వినయుఁడు చిత్కులఁబడియెను. ఆవాదము ను ఖండింపవలయు నని యాతనికిఁ గుతూహలముగనే యుండినది. కాని యసత్యము చెప్పట యెట్లు ? వినయుఁ డప్పుడు సుచరితం గాంచి “అడువాండ్రోరు గృహకార్యములయందు సంపూర్ణ మగుకృద్ధ లేకయున్నచో వారిస్వభవస్మృతు నప్పయు కలుగునని గోరాయుద్దేశము!” అనియెను.

సుచ—అట్లయినచో శ్రీపురుషులు కలిసి యింటిపనులను వీధిపనులను బ్రత్యేకముగ విభాగించుకొనుట బాగుగా నుండును; అప్పుడు పురుషుల లోపలికి రావచ్చినచో వారివీధిపను లన్నియును జెడిపోవునని చెప్పవలసియుండునుగదా! మీరును మీమిత్రుని మఠములోఁ జేరినవాకనా ?

విషయము దంతవజ్రము శ్రీసీతీసంబంధమున గోరాచరమునే యవలంబించి యుండెను. ఆచరము ననుసరించియే యాతడు పత్రికలకుఁగూడ వ్రాసియుండెను. కాని యీవిషయమున విషయని స్వతంత్రాభిప్రాయ మితవజ్రమును వెలువడి యుండలేదు.

విస—కేవలము సీసందర్భమున మన మందఱము నభ్యాసమునకు దానులమై యున్నాము. అందుచేతనే శ్రీబ్రహ్మ, వీధిగోడ దిరుగుచుండఁగా జూచినప్పుడు మనః కన్దము కలుగుచున్నది. అది యన్యాయ మనిగాని, యకర్తవ్య మనిగాని యితరులు నిందించినచో దానిని ఖండించుటకు మన మనేకవిధములకు పరిమాణములను నిరూపించుటకుఁ బ్రయత్నించుచుండుము. ఈసందర్భమున యుక్తి కేవలము నుపలక్ష్యమా త్రిమైనది. సంస్కారమే పరిధానము !

నుచరిత గోరాప్రస్తావమును విశుభక యేవియో చిన్నచిన్న ప్రశ్నలను వైచుచుండెను. విషయమును గోరాపక్షమున దాను జెప్పవలసిన దంతయును బాగుగనే చెప్పుచుండెను. ఇంతయుక్తియుక్తముగను నితయుదాహరణపూర్వకముగను, నితస్పష్టముగను విషయము దిద్దివేసికెన్నడును మాటలాడి యుండలేదు. తనమతమును గోరాసయిత మితస్పష్టముగను, సమజ్జ్వలముగను జెప్పజాలునో, చాలఁడో సందేహమే! తనబుద్ధికిని, బ్రాబోధసామర్థ్యమునను నింతటియపూర్వోత్తేజనము కలిగియుండుటకు విషయని వ్యాపయమున నొకవిధమగునానంద ముదయించెను. ఆయానందముచే నాతని వదనమండలము దీప్తిమంతము కాఁజొచ్చెను. విషయము దప్పుడు నుచరితం గాంచి “మాచుచు ! ‘ఆత్మానంద విది’ తన్నుఁ దాను దెలిసికొనవలయు నని శాస్త్రములు చెప్పుచున్నవి. అట్లు కావన్నచో ముక్తిలేదు. మాగోరా యీయాత్మప్రబోధమును భరితవృత్తి మంతటను వ్యాపింపజేయుటకే యావిర్భవించెనని చెప్పఁగలను ! నేనాతని సామాన్యమానవుఁగాఁ దలఁచుటలేదు. మనవంటివారివ్యాపయము లన్నియును, దుచ్చాకర్షణములకును, నవీనప్రలోభములకును వికళములై పోవుచున్నప్పుడుగూడ నాతఁడొక్కఁడే యీసమస్తసృష్టిపతామభ్యమున నున్మీరుండై నిలవఁబడి సింహగర్జనముతో ‘ఆత్మానందవిది’ అను పురాతనదివ్యమంత్రమును బ్రాబోధించుచుండును.”

ఈవిధముగాఁ జాలసేపటివఱకు నాలోచన జరుగుచునే యుండెను. నుచరితయు నాత్రముతో వినుచునే యుండెను. కాని, యంతలో నాకస్మికముగా సతీకుడు ప్రక్క గదిలోనుండి కేకలు వైచుచు,

“సర్వదృష్టమైన + జగము మాయ యటంచు

సర్వజీవితంబు + స్వప్నమనుచు

సత్య మరయకుండ + స్వరము తొట్టిబుచ్చుండ

బోధనంబు నేయఁ + బోతుమాయి !”

అని యొకగీతమును బాడుచుండెను. పాపము, సతీకునకుఁ దమయింటికి వచ్చి పోవువారియెడఁగల దనవిద్యాప్రాగల్భ్యమును జూపుట కవకాశము లేదు. లీలగూడఁ దన యింగ్లీషుకవిలాభతనముచే సభలో మెప్పుందుచుండును. కాని వరదానుందరి యెన్నఁడును సతీకుని సభకుఁ బిలుచుట లేదు. మఱియు నెల్లవిషయములందును సతీకుఁడు లీలకుఁ బ్రీతివ్వఁజేయు యుండెను. ఎట్లయిన నామెను గర్వభంగము చేయు వలయుననియే యాతనిప్రధానోద్దేశము! నిన్నను వినయునియెడుట లీలకుఁ బ్రీతియైనది. అప్పు డనాహూతుఁ డగు సతీకుఁ డామె నోడించుట కెట్టిప్రయత్నమును జేయలేదు. చేసేనను, వరదానుందరి యాతని నడ్డగించియే యుండును.

అందుచేతనే యిప్పు డాతఁడు ప్రక్కగడిలోఁ గూర్చుండి యుచ్చైస్వరముతో నీవిధముగాఁ గార్యవర్చయందుఁ బ్రకృతుఁడై యుండెను. అపాట నాలకించి సుచరిత నవ్వు నాఁపుకొనఁబాలకపోయెను.

ఇంతలో లీల విడిపోయినజడ వెన్నునఁ జీరాడుచుండ నచ్చటికివచ్చి సుచరితను గాగిలింపుకొని యామెచెనిలో నేమియో చెప్పుచుండెను. అప్పుడే సతీకుఁడును జటాబున వచ్చి లీలవెనుక నిలువఁబడి “లీలా! చెప్పుము చూతము! మనోయోగము అనగా నేమి?” అనియెను.

లీల—చెప్పును.

సతి—ఓన్! చెప్పవు తెలియదు గనుక చెప్పువు!

వినయుండు సతీకునివగ్గఱకుఁ దీసికొని నవ్వుచు “నీవు చెప్పుము! మనోయోగమునగా నేమి?” అనియెను.

సతీకుఁడు సగర్వముగాఁ దలయెత్తి “మనోయోగమనగా, మనోనివేశము!” అనియెను.

అప్పుడు సుచరిత “మనోనివేశ మనఁగా నీకేమిబోధపడినది?” అనిప్రశ్నించెను.

అత్యైయుని విషయనఁ బడఁద్రోయుట కాత్యైయుండు కాక మఱియెవ్వఁడును మరుఁడు కాఁగలడు? సతీకుఁ డాద్రశ్యమును వినియు విననట్లుగా నొక్కపరుగునవ్వ లకుఁ బోయెను. వినయుండు పఠకునింటినుండి వెలుపు నైకొని గోరాయింటికిఁ బోవఁ దలఁచి వచ్చియుండెను. ఇంత నేపటినుండియు గోరాప్రస్తావమే చెప్పుకొనుచుండుట వలన నాతని కాయుద్దేశము మఱియును బ్రబలమయ్యెను. అందుచేతనే యాతఁడు గడియారము నాలగుగంటలు కొట్టుట నాలకించి చటాబున గుర్చినుండిలేచెను.

అప్పుడు సుచరిత “మిరిప్పుడే పోవలయునా? అమ్మ మిఁకొకఁడే నీరు ల్లము చేయుచున్నది. ఒక్కొండుక నేపాఁగి పోగూడదా?” అనియెను.

వినయున కిది శ్రద్ధగాలేదు—అజ్ఞులెనుండెను. అందుచే నాతఁడట్లే కూర్చుండిపోయెను. ఇంతలో లావణ్య నిల్చుదున్నట్లును ధరించి యచ్చటికి వచ్చి “పోదరి! లేనీరు సిద్ధమైనది, అమ్మ మేనమీదికి రమ్మన్నది !” అనిచెప్పెను.

మేనమీదికిఁ బోయి వినయుఁడు టీతాగ్రుటయందుఁ బ్రవృత్తుడై యుండెను. అప్పుడు వరదానుందరి తనపుత్రికల జీవితచరిత్ర మంతయు నాతనికిఁ దెలుపుచుండెను. లలిత సుచరితను గదిలోనికిఁ దీసికొనిపోయెను. లావణ్య యొకకుర్చీపైఁ గూర్చుండి క్షుట్టుపని చేసికొనుచుండెను. క్షుట్టుపని చేయునప్పు డామెకోమలాంగుళము లెంతయో నుందరములై యుండు నని యెవ్వరో యొకప్పుడు ప్రశంసించి యుండిరి! అప్పటినుండియు నామె యేదియో ప్రత్యేక కారణ మున్నప్పుడుతప్ప యెల్లప్పుడును బదిమంకియెదుటనే క్షుట్టుపని చేయుచుండును.

ఇంతలోఁ బరేశుండు వచ్చెను. సాయంకాలమయ్యెను. నేఁ డాదివారము డిపాననామందిరమునకుఁ బోవలసియుండెను. అప్పుడు వరదానుందరి వినయునిం గాంచి “అభ్యంతరము లేకున్నచో మీరును మాతోఁగూడ సమాజమందిరమునకు వచ్చెదరా ?” అనియెను. వినయునినుండి వ్యతిరేక భుగప్రకృత్యుత్తరము రాలేదు. తరువాత రెండుబండ్లు వేసికొని యందఱును బార్ధనామందిరమునకుఁ బోయిరి. వారచ్చటినుండి వెలుపలికి వచ్చి మరలఁ బండ్ల నెక్కుచున్నప్పుడు సుచరిత యాకస్మికముగా నదరిపడి “అదిగో ! గౌరమావాసబాబు బోవుచున్నాఁడు !” అనియెను.

గోరా వారిని జూచియే యుండుననుట కెట్టిసంశయమునలేదు. కాని చూడనట్లే యాతఁ డతిత్వరితముగఁ బోవుచుండెను. అప్పటిగోరాయాదృత్యమునకును, సకలవృత్తమునకును వినయుఁడు లజించి పరేశబాబుయెదుటఁ దల వంచుకొనియెను. కాని తన్నుఁ జూచియే గోరా యింటిటిబ్రబలవేగముతో విముఖుడై పోవుచుండె నని వినయుఁడు స్పష్టముగాఁ దెలిసికొనియెను. అందుచే నింతవఱకు నాతని హృదయమున వెలుగుచున్న యానంద తేజోలేక మొక్కసారిగా సంకరాన మైపోయెను. వినయుని భావపరివర్తనమును, సందులకుఁ గల కారణమును సుచరిత యప్పుడే గ్రహింపఁగలిగెను. మిక్కిలిఁడగు వినయుని యెడల నిటు బ్రవించినందులకును, బాగ్యసమాజము నితయన్యాయముగ నగౌరవించినందులకును గోరాయెడల సుచరితకు మరలఁ గోపము కలిగెను. అతని నెట్లయిన బరాభవింపవలయు నని యామెచనునలోనే సంకల్పించుకొనియెను.

౧౪

గోరా కుధ్యాన్న భోజనము చేయుచుండెను—అనందమయి యటకు వచ్చుచు వచ్చుచు “నేటియుదయమున వినయుఁడు వచ్చియున్నాఁడు ! నీవాతనిఁ జూచితివా ?” అనియెను.

గోరా భోజనపాత్రనుండి మొగము నెత్తకయే “అ! చూచితిని!” అనియెను. అనందమయి కవిపదమునకు వచ్చి కూర్చుండెను; చాలసేపటివఱకును మాటాడలేదు. తరువాత నామె “అతని నుండు మని చెప్పుచునే యున్నాను. ఏమో గాని యాతఁడు పరాకుగ లేచిపోయినాఁడు.” అనియెను.

గోరా యెట్టిప్రత్యుత్తరము నీయలేదు. మరల నానందమయి “అతనిమనస్సున కేదియో కష్టము తోచినది. గోరా! అతఁడట్లుండుట నేనెన్నఁడును జూడలేదు! నామన సంతయును గలగిపోవుచున్నది!” అనియెను.

గోరా మాటాడక భోజనము చేయుచుండెను. అనందమయి గోరా నత్యధికముగ బ్రేమించుచునే యుండును గాని యాతఁడనిన నించుక భయపడుచుండును. అప్రసన్నుడైయున్నప్పుడామె యాతనితో మాటలు పెట్టుకొని తొందర కలిగింపదు. ఇప్పుడైనను నామె మాటాడకయే యుండును. కాని వినయునికొఱ కామెమనమున వేదన కలుగుచుండుటచే నీట్లు సంభాషించినది. ఆమె మరల గోరానుద్దేశించి “బాబూ! ఇటు చూడుము! పరమేశ్వరుఁడనేకజీవులను సృష్టించెను కాని యందఱకు నొక్కటే త్రోవను దెఱచియుంచలేదు! వినయుండు నిన్నుఁ బ్రాణముతో సమానముగఁ బ్రేమించి యున్నాఁడు. వాడు నీవు చేయువాని నన్నిటిని సహించుచున్నాఁడు. కాని, అతఁడు నీత్రోవనే రాకలయు నని బలవంతపెట్టుట సమంజసము కాదు!” అనియెను.

గోరా—అమ్మ! మఱికొంచెముపాలు తెచ్చిపెట్టుము!

ఇంతటితో సంభాషణ మాగిపోయెను. అనంతర మానందమయియును భోజనము చేసి తనపఱపునై మానముతోఁ గూర్చుండి వ్రట్టుపని చేసికొనుచుండెను. ఇంతలో లక్ష్మీ వచ్చి యొక నేవకుని యపచారమునుగూర్చి యామెకు నివేదింపవలయు నని వృథాప్రయత్నము చేసిచేసి తుద కొకబల్లవైఁ బరుండి నిదురించెను.

గోరా యుత్తరములను వ్రాసికొనుచుఁ జాలసేపు కాలక్షేపము చేసెను. గోరా తనవైఁగోపముగ నున్నాఁడని వినయుఁ డిదివఱకే స్పష్టముగ గ్రహించియుండెను. కాని యాకోపము నెట్లయిన కాంతింపఁ జేయుటకై వినయుండు గోరాచెంతకు వచ్చి యుండలేదు. కారణము తెలియక గోరా యెల్లవనులయందును వినయునియడుగుల వప్పుడు వినటుకై చెవి యొగ్గియే యుండెను. పొద్దు పోవుచుండెను. వినయుండు వచ్చుటలేదు. వ్రాయుట మాని గోరా లేచుటకు సిద్ధముగనుండఁగా మహిమఁ దాగిదిలోకి వచ్చి కుర్చీవైఁ గూర్చుండి “గోరా! కళిదాళిపెండ్లిమాట యెమాలోచించితివి!” అని ప్రశ్నించెను.

ఈమాట గోరా యొకప్పుడైనను భావించి యుండలేదు. కేవలము నపరాధము చేసినవానివలె నాతఁడూరక నిర్విణ్ణుడై కూర్చుండెను. అప్పుడు మహిమండు ధర

కుల్కుములు హెచ్చుటను గూర్చియు, గృహమున భవాభివృద్ధి యుండుటంగూర్చి యుం దెలిసి యుపాయ మాలోచింపు మనియెను. గోరా యెంతయో యాలోచించి కర్తవ్యమును నిశ్చయింపజాలకపోయెను. మహిముఁ డెప్పుడు విషయునిమాట నూచించెను. మహిముఁ డింతతలక్రిందుగా నిప్పుడు మాటాడవలసినపనిలేదు. కాని గోరా యభిప్రాయ మేమో, యాతఁ డేమి చెప్పినో యని మహిముఁడు భయపడుచుండెను.

ఈసందర్భమున విషయునిమాట వచ్చునని గోరా యెన్నుచును స్వప్నమునం దె నను భావించి యుండలేదు. పెండ్లి యాడకుండ దేశోద్ధరణకార్యములయందే జీవితములను గడపవలయు నని గోరాయెను విషయుఁడు నిరీక్షణకే నిశ్చయించుకొని యుండిరి. అందుచేతనే గోరా యప్పుడు “విషయుఁడు పెండ్లిచేసికొనునా?” యని ప్రశ్నించెను.

మహి—ఇదియేనా మీహిందూత్వము? ఎన్నిపిలుక అందుకొన్నను, పెన్ని బొట్లు పెట్టుకొన్నను నెడుకలను బట్టియున్న యింగ్లీషుపద్ధతిమాత్రము మిమ్ములను విడువదు. కాస్త్రప్రకారము బ్రాహ్మణమహారాజునకు వివాహ మనునది యొకసంస్కారమని యెఱుంగరా?

మహిముఁ డిప్పటియువకులవలె నాచారము నుల్లంఘించుటయును లేదు; కాస్త్రముల ననుసరించుటయును లేదు. హొంటులలో భోజనములు చేసి గొప్పతనమును బ్రదర్శించుట గాని, గోరావలె నిరంతరమును శుభ్రతస్కృతులరాదాంతసిదాంతములు చేయుచుండుట గాని వివేకవక్షణముగా మహిముఁడు భావించుట లేదు. కాని “ఏదేకమునం దాయాచారము!” అనునట్లు గోరాయెడుట కాస్త్రమునే ప్రదర్శింపవలసినవాఁ డయ్యెను.

ఈప్రస్తావము తెలుసుదినములకు ముందునే జరిగినచో గోరా వినిపించుకొనకుండెడివాఁడే—కాని యిప్పు డాతఁ డెంతమాత్రము నుపేక్షింపఁ జాలకపోయెను. ఇంతేకాక యీప్రస్తావమునుబట్టి యిప్పుడే విషయునింటికిఁ బోయి యొకచోరి చూడవలయునని గోరా కుద్దేశము కలిగెను. తుట్టుతుడకు గోరా మహిముని జూచి “మంచిది! విషయుని యభిప్రాయ మెట్లున్నదియో చూచెదను!” అనియెను.

మహి—అది తెలిసికొనవక్కఱలేదు. ఆతఁడు నీమాట నెంతమాత్రము నతిశ్రమింపజాలడు. కాని వెళ్లుటయును మంచిదే. నీవుగూడఁ జెప్పవచ్చును.

ఆసంధ్యాఃకమయముననే గోరా విషయునియింటికిఁ దుపాసువలెఁ బోయిచూచెను. ఇంట నెవ్వరునులేరు. సేకకునిఁదిలిచి యడుగఁగా “బాబు 78 నెంబరుగృహమునకుఁ బోయియున్నాడు” అని చెప్పెను. పరేకుబాబు కుటుంబముమీదఁడు, బ్రాహ్మణమాజముమీదను గోరా కొక్కసారిగా విరుద్ధభావమును, విరక్తభావమును కలిగెను. అప్పుడు గోరా తనహృదయమున భయంకరవిద్రోహభావము తాండవ ముడుచుచు

డేగాఁ బరేశునియింటిపైపునకుఁ బోయెను. వినయుఁ కనిపఱచుక నున్నను బ్రాహ్మసామాజికులగు వారిహృదయములు మండిపోవునట్లు స్పష్టముగా మాటలాడవలయునని గోరా నిశ్చయించుకొనియెను. అతఁడు తిన్నగాఁ బరేశునింటికిఁ బోయెను గానియచ్చట నెవ్వరును లేకపోయిరి. అండ్లను బ్రార్థనాచుందిరమునకుఁ బోయియుండిరి. వినయు డుకూడఁ బోయియుండునా యని యాతని కొక్కిరింపనేపు సంతయము కలిగెను. కాని యాతఁ డిహిటికి జాయింటికి పోయియుండు నని గోరా యనుకొనియెను.

గోరా యింక నటు నిలువఁజాలక స్వాభావిక మగుశరభేగముతో మందిరముపైపునకుఁ బోయెను. గుమ్మమునందద్దకుఁ బోయిమాచునప్పటికి వినయుఁడు వరదాసుం దలితోఁగూడఁ బండి నెక్కొచ్చుచుండెను. నట్లునడిచితిలో పిగ్గులేక యితరప్రభులు బ్రష్ట్రీలతోఁగలసి యొక్కబండిపై నెక్కి చనుచుండుటయా ? మూఁడు ! ఈవిధముగా నింతలోనే నాగసాశబద్ధుడవైపోయితివా ? ఇంతకిప్పుముగ—ఇంతకులభముగ—ఇంక నేమిచూచునకు గౌరవములేదు !—గోరా గిట్టునడిగిరిగి ప్రిబలభేగముతో వెడలి పోయెను. బండిలోనియంధ కారయధ్యులును మండి వినయుఁడు వీధివకఁ బడికిలింపుచు మానముతోఁ గూరుచుండెను.

“అచార్యునిముపదేశ మిహనిహృదయాంతరాళమునఁ బనిచేయుచున్నది. ఈత డేమియును మాటాడుట లేదు.” అని వరదాసుందరి యనుకొనియెను.

౧౫

గోరా రాత్రి యింటికివచ్చిచీకటిలో మేడమీఁద నిటునటు తిరుగుచుండెను. మహిముఁడు వగర్చుకొనుచు నచ్చటికివచ్చి “మనుష్యులు అక్కలు లేనివారగదా! వారు మూడంతస్తులమేడలు కట్టుకొనుటయెందులకు ? భూవరు లగుమానవు లాకాళ విహారము చేయుటకు భేదములు సహించురా ?—గోరా ! నీవు వినయునియొద్దకుఁ బోయితివా ?” అనియెను.

గోరా దానికి సరిగాఁ బ్రత్యుత్తరము చెప్పక వినయునితో “శశిమాఖికిఁ బెండ్లి యగుట యసంభవము !” అనియెను.

మహి—ఏమి ? వినయున కిష్టము లేదా ?

గోరా—నాకిష్టము లేదు !

మహిముఁడు చేతులు త్రిప్పుచు “సరిసరి! మరల నింకొక నూతనచాంచల్యము కలిగిన ట్లుండే ! నీిష్టములేదా ? కారణమేమి ?” అనియెను.

గోరా—వినయుని మానమాజునకు నెలిపి యుంచుట చాలకష్టమని నాకుఁ దోచుచున్నది. మనయింటిబిడ్డ నాతని కిచ్చుట నాకిష్టము లేదు.

మహి—ఎంతమందియో హిందూమతాభిమానులను జూచితిని. కాని నీవంటి వాని నెచ్చటను జూడలేను. నీయెదుట గాకిపండితులకూడ నెలువనటు కనబడుచున్నది. నీవు భవిష్యత్ఫలమును నిర్ణయించువానివలె నగపడుచున్నావు. అతడు క్రిష్టియనుడయ్యుంటును, గోమాంసమును దినుజాతివాడైపోయినట్లును నీకు గల వచ్చినదని కూడ నెత్తుడో యొకప్పుడు చెప్పుదువు.

అని యిట్లెన్నియో మాటలాడి మహిముడు తుదకు నేను నాబిడ్డ నొకమాటనిచేతిలో జెట్టజాలను. చదువుకొన్నవాడు, బుద్ధిమంతుడైనవాడెప్పుడైనా కాపుత్రము నతిక్రమించుచు గాక ! అతప్పున కారణితో పాడించి యాతని దిగస్కరింపవచ్చును. కాని యాతని పెండ్లి కడ్డయవచ్చి “నాబిడ్డకు కాస్తీ చేయుచున్నావేమి ? నీవన్నియును దలక్రిందులాలోచకములు !” అని చెప్పుచు మహిముడు క్రిందికి దిగిపోయి యానందమయి గాంచి “అమ్మా ! నీవొకసారి గోరాను మందలించును.” అనియెను.

అనందమయి యుద్విగ్నచిత్తుతో “ఏమి జరిగినది ?” అనియెను.

మహి—విషయము మనశశిముఖిని బెండ్లియాడునటు నేనొకవిధముగా నంగీకరింపజేసి యుంటిని. సాయంకాలము గోరానుగూడ సమ్మతింపజేసితిని. ఇంతలోనే గోరా విషయము సంపూర్ణముగ హిందువుడు కాడనియు, మనుపరాశరలకుతముతో నాతనికి గొంచెమో గొప్పయో యభిప్రాయభేద మున్నదనియు స్పష్టముగా గ్రహించినట్లు చెప్పి మండిపడుచున్నాడు. తోషము కలిగినప్పుడాతడెటుండునో నీకే తెలియును. కలియుగమున జనకుడెవ్వడైనను బలము నేర్పజచి ప్రదర్శించినప్పుడుగాని గోరా సీతాదేవివైనను, శ్రీరామచంద్రువైనను గౌరవింపడని నేను పంజెమువెచ్చి చెప్పగలను. మనుపరాశరలకుడదరువాత నీప్రపంచములో నాతడు నిన్నొక్కతెనుమాత్రమే గౌరవించుచుండును. కావున నాబిడ్డ యగ్రరింపబడుటకు నీవిప్పుడొకగతిని గల్పించుము ! అటువంటివరుడెంతప్రయత్నించినను మన కింకలభింపడు !

అని చెప్పి మహిముడు మేడమీద గోరాకును దనకును జరిగినసంభాషణ మంతయు నెఱింగించెను. విషయనియెడల గోరా విరోధభావము కలిగియున్నట్లు తెలిసికొని యానందమయి మిగుల సుగ్రహ్యవృత్తయమై పోయెను, తోడనే యామె మేడమీదికి బోయెను. గోరా యప్పటికి బ్రచారమును మాని గదిలోనికి బోయి యొక కుర్చీపైగాళ్ళు సాచి యొకకుర్చీపై బయండియుండెను. అనందమయియును నొకకుర్చీపై దెచ్చుకొని యాతని కడుదగ్గర గూర్చుండెను. గోరా యానందమయిని గాంచి రెండవకుర్చీపైనున్న పాదములను దీసివెచ్చి లేచి కూర్చుండెను.

అనం—బాబూ ! గోరా ! నాది యొకమాట యున్నది. విషయనితో జగడమాడకుము ! మీయిరువురును సోదరులుగ నేను భావించుచున్నాను. మీయిరువురిలో నెడబాటు కలిగినచో నేను సహింపజాలను !

గోరా—బంధువు బంధమును ద్రోంచుకొనడవలచుచుండగా నూరక యాతని వెనువెంటఁ దిరుగుచు నేను నాకాలమును వ్యర్థము చేసికొనఁ జాలను !

అనం—బాబూ ! మీయిరువురిలో నేమి జరిగినదో నే నెఱుఁగను. కాని, విన యుండు బంధమును ద్రోంచుకొనడవలచుచుండెను విశ్వసింపజచ్చుచున్నావు, అట్లయినచో నిక నీ స్నేహబంధమునకు ద్విధత్వ మెక్కడ నున్నది ?

గోరా—అమ్మా ! నేను తిప్పినదవహిమాత్రి మే పే)మింతును. రెండవనాక యందఱుగు పెట్టుస్వభావముగలవారిపొదములు నానాకను :డితోలింపఁబడినవి నేదో ఇది నాకుఁ గట్టమైనను సరియో, వారికి గట్టమైనను సరే—

అనం—ఏమి జరిగినదో చెప్పుము మాతము! బ్రాన్యాసామాజీకులయింటికిఁ దఱచుగఁ బోవుచుండుటయేనా యాతనియవధానము ?

గోరా—ఇంకను జాలసంగతులున్నవి తల్లీ !

అనం—ఉండిన నుండనిమ్ము! కాని నేకొక్కమాట యడిగెదను నీవు సకల విషయములను దిరస్కరించుచుందువు. నీవు పట్టినపట్టు నీవ్వయను విడిపింపఁజాలరు. అట్టి నీవు వినయునిపట్టు నంత తేలికగాఁ జూచెద నేమి? ఒకచేరీ నవినాకుండు మీసంఘమునుండి విడిపోవడలఁచినచో నీవు చులభముగా నాతనిని విడువఁలవా? నీకన్నులయెదుట వినయుఁ డింతలోపువ యైపోవును నీ స్నేహితుఁ డగుటచేత నేనా ?

గోరా మాటమాటాడక భావించుకొనుచుండెను. ఇప్పటి యానందమయిమాటలవలన గోరాకుఁ దనవృద్ధయము విస్మయముగాఁ గానవచ్చెను. స్వభర్యనిర్వహణముకొఱకాతఁడు మిత్రీత్వమునుగూడఁ బరిత్యజింపవలయు ననియే యింతవఱకును దలంచుకొనుచుండెను. ఇప్పు డేది యంతయును దప్పతో)వయని యాతనికి స్పష్టముగా నగపడుచుండెను. గోరా తనకు స్నేహభిమానమున బాధకులుగుటచే వినయునకు స్నేహసంబంధమున సంతృప్తితో చేయవలయునని ప్రతిబుద్ధియై యుండెను. కాని యిప్పుడాతఁడు వినయునితోడి సంబంధమును నిలుపుకొనుటకు స్నేహమే సర్వసమర్థమైనదనియు, మఱియుఁ విధముగాఁ బ్రాయత్నించుట స్నేహమున కగౌరవ వనియు నంపూర్ణముగ గ్రహించుకొనియెను.

తనమాట గోరావృద్ధయమునకు నాటివదని యానందమయి గ్రహించి మఱియేమియు మాటాడకుండఁ జల్లఁగా తడలిపోవుట వద్దమించెను. ఆకస్మికముగ గోరాయనదరిపడి లేచి చిరుకొయ్యనున్న యుత్తరీయమును పైని వైచికొనియెను.

అనంద—ఎక్కడకుఁ బోయెదవు బాబూ ?

గోరా—వినయునియొద్దకు—

అనం—నంట యొకటి. భోజనముచేసి మఱి పొమ్ము !

గోరా — నేనెప్పుడు పోయి వినయనీ దీసికొని వచ్చెదను. ఆకడకుడ నెచ్చటనే భుజించును.

ఆనందమయి మాఱుమాట చెప్పక కిందికి బోవుచు మెట్లపై నడుగులచప్పుడు విని యాగి — “ఇదిగో ! వినయండు వచ్చినాడు !” అని యామె యనుచుండఁగనే వినయండు వచ్చి పడియెను. ఆనందమయికన్నుల నీరు నిండిపోయెను. ఆమె ప్రేమాద్వైతముతో వినయనీ వెన్నుపై జేయివైచి దువ్వుచు “బాబూ ! వినయా ! నీవు భోజనము చేసి రాలేదా” అనియెను.

విన — లేదమ్మా !

ఆనం — నీవిక్కడనే భుజింపుము !

వినయండు గోరావంకఁ జూచెను. అప్పుడు గోరా “వినయా ! నీకు వేయేండ్ల యాయుస్యమున్నది. నేనెప్పుడో నీకొఱకు రావలయు ననుకొంటిని. నీవేవచ్చితిని !” అనియెను. ఆనందమయి హృదయభారము తీరిపోయెను. ఆమె తత్తరముతోఁ గిందికి దిగిపోయెను.

ఇరువురమిత్రులు గోలొక గూర్చుండిరి. ఎవ్వరినోటికిని మాటలు వచ్చుట లేదు. అప్పుడు గోరాయే యేమియో యొకమాట యెత్తుకొని “వినయా ! మనచిన్నతనమునం దొకజమ్మన్నపిక్టీద రుండెడివాడు. ఆతడు మంచిబోధకుడు కుమా!” అనియెను. కాని తమ మనసులొనిమాటలను తెలువరించుట తెవ్వరును సాహసించజాలకుండిరి.

తిరువాత వారిరువురను భోజనమునకుఁ బోయిరి. భోజనసమయమున వారిమాటలనుబట్టి యానందమయి వారిమనసులొని తెర యింకను మాయమైపోలేదని గ్రహించఁగలిగెను. అప్పు డానందమయి “వినయా ! చాలరాత్రి యైనది. నీవీరాత్రి యెచ్చటనే వరుండుము ! ఇంటికిఁ గలుగు పంపెదను !” అనియెను.

వినయండు గోరామొగమునకుఁ బెదరిపెదరి చూచుచు “భక్త్యారాజవదాచలేత” భుజించి వీధులవెంటఁ దిరుగుట కాస్త్రసమ్యక్తము కాదు. కావున నేనిచ్చటనే కయనించెదను” అనియెను.

భోజనాంతరమున నిరువురమిత్రులును మేడమీఁదికిఁబోయి యొకచాంప డాబాపైఁ బఱచుకొని కూర్చుండి యుండిరి. భాద్రీపదమాసము — శుక్లపక్ష చంద్రికలలో సాకాశము తేలిపోవుచుండెను. పలువనైపోయిన తెల్లనిమేఘశకలములు కునుకుపాటు పడుచున్నవియుంబోలె నప్పుడప్పు డొక్కొక్కసారి చంద్రికాంతికి మాంద్యమును గల్పించుచు బోవుచుండెను. ఎల్లయెడలపిగంతములపర్యంతమునుగల నానావిధమందిరముల నిర్మాణతత్పద శ్రేణులయందును, వాని నడుమనగుమనున్న సమవేన మున్న

గ్రములయందును గూడ వెన్నెలను, ఛాయలను సమీకృతములై యనిర్వచ్యమగును, నప్రయోజనమును నగునొకప్రకారాదస్వరూపమును దాల్చియుండెను.

సర్వలోని గడియారము పదునొకండుగంటలు కొట్టెను. మంచునమ్ముచాడు తనకుడికేకను వైచి వెడలిపోయెను. బండ్లనడచుచప్పుడు తగ్గిపోవుచుండెను. గోరాయఁ టివీధియందు బాగవజలక్షణము లేవియునులేవు. కేవలము సమీపమునందలి గుట్ట పుసాలలోని గుట్టములకకిలింపులును, కుక్కలభౌభౌరావములు, నపుడతప్పుడు వినక చచ్చుచుండెను. ఇరువురును గొంతనేకటివఱకు మానముతోనే యుండిరి. వినయుండు మొట్టమొదటఁ గొంచెము సంశయించి కృతముగా ధర్మము వహించి తనమనసులో నిమాటలకు బంధవిముక్తిని గావించెను. వినయుండు “సోదరా! గోరా! నావ్యావయ ము నిండిపోయినది! ఈమాట లన్నియును నీకు నచ్చ కని నేనెఱుగుదును. కాని నీకుఁ జెప్పవచ్చుచో బ్రదుకఁజాలను ! అది మంచిదియో చెడ్డదియో నేనెఱుంగను— కాని దానియెదుట నెట్టిచాతుర్యమును నిలువదనిమాత్రము నిశ్చయముగఁ జెప్పఁగలను. పుస్తకములలో ననేకవిషయములనుగూర్చి చదివి నాకన్నయును దెలియు నని నేటిటివఱకును, సంతోషించుచునే యున్నాను. చిత్రపటమున నదిని జూచినప్పుడు— ఈయ ట నుఁ భ్రమే యని భావించుకొంటిని— కాని యిప్పుడు నిజముగా జలమధ్యమునఁ బ్రవేశించి యీందుట సాధారణకార్యము కాదని స్పష్టముగాఁ దెలిసికొనఁగలిగితిని!” అని యీవిధముగా వినయుండు తనజీవితమునఁ దోచినయాశ్చర్యభావోదయమును గూర్చి రహస్యముగా గోరాయెదుట సుపోద్ఘాతమును గావించెను.

వినయుండు చెప్పుచుండెను:— ఇప్పు డాతనికి సమస్తదినములయందును, రాత్రిలయందును, నెచ్చటను దెరపి లేనట్లును, సమస్తాకాశమునందు నెచ్చటను నెట్టి విచిత్రములు లేనట్లును దోచుచు సమస్తము నొక్కసారిగ విండి నివిదేశ్యతమైయుం డెను. వసంతకాలమున మధుపూర్ణమగు వికసనోన్మఖకదళీకుసుమమువలె నుండెను. ఇప్పుడు సమస్తమును నాతని కభిముఖముగా నుండెను. సమస్తము నాతని స్పృశించుచుండెను. సమస్తమును నొకవిధమగు మాతనభావముచేఁ బరిపూర్ణమై యుండెను. ఈప్రపంచము నింతగాఁ జేరిమించుచున్నట్లును, ఈయాకాశము నింతయాశ్చర్యముగఁ గాంచుచున్నట్లును, ఈయాలోకము నింతయపూర్వముగఁ బ్రకాశించుచున్నట్లును, ఈవిధులయందలికథిప్రవాహము నింతసత్యముగ భావించుచున్నట్లును, నాతఁ డింత కఠినకఠిన్యముననే యెఱుంగుడు ! అతఁడు తనశక్తి నంతను వాకాశమునందలి సూర్యుని వలెఁ బ్రపంచమువఱకు జీరంతనసామగ్రిగాఁ జేయువలయునని సంకల్పించుకొనియెను.

ఈవిధముగా వినయుండు దా నెవ్వరినిగూఁటించి యీమాట లన్నియును జెప్పుచుండెనో సులభముగా బోధపడకుండఁనట్లు మాటలాడు చుండెను. ఎట్టి నామస్మరణము

లేయటలేదు. మానవ చేయటలేదు. నాతనికి సంతోషము కలిగెను. ఇట్లు మాటాడి తా సపరాధము చేయుచున్నట్లుకూడ నాతడు గ్రహింపఁగలిగెను. జౌను ఇది యన్యాయమే—అకమానమే—కాని యిప్పు డీవిజ్ఞాననికేధసమయమున—నీని సభాకాళమధ్యమున మిత్రుని సమీపమునఁ గూర్చుండి వినయఁ దీయపరాధలేకమును, బరిచారి తముగఁ జేసికొనఁజాలకపోయెను.

అహ! ఏమి యావదనమందలము! అకోమలవదనమున జీవకళ యెంతసుకుమారముగఁ బ్రకాశించుచున్నది! ఆనవ్వులలో నాయంతకరణ మెట్టివంత కాంక్షలతో విస్ఫులమగుచున్నది! ఏమి యాలలాటమునందలిజ్ఞానలేజను! ఏమి యాచిగురులొంగలిఁబెప్పలనీడల మిలమిల మెఱయు నాకన్నుదోయి యనిర్వచనీయసౌందర్యము! అహ! ఆ నా స్త్రములు నేనకును స్నేహమునకును నియోగించి తమసౌందర్యమును సార్వకపటచుకొనుచున్నవి.

వినయఁ దీవిధముగాఁ బ్రకాశించుచుఁ దనజీవనమును, యావనమును ధన్యమైన వానిగా భావించుచుండెను. అతనిహృదయ మంతయు నానందప్రపూర్ణమై యుండెను. లోకములోఁ జాలమందిజనులు దేనిని దమజీవితమునందు సంపూర్ణముగాఁ గనుఁగొనఁజాలకుండఁగనే చుకొనించుచున్నారో, యట్టిప్రేమమూర్తి నిష్పాకు వినయఁడు తనకన్నులయెదుట మూర్తీభవించఁజేసికొని సందర్శించుచు నానందించుచు న్నాడు! ఇంతకంటె నాశ్చర్యవిషయ మేమిచ్చును?

కాని, ఇది యేమివెట్టి! ఇదియేమి యన్యాయము! అన్యాయమే యగుఁగాక! ఇంక నవరించుకొనుట కుపాయము లేదు. ఈప్రవాచమునంత వది యేదియో యొక యొద్దవకుఁ జేరవలయును. లేదా దీనిలోనే తేలిపోవలయును! లేదా దీనిలోనే మునిగిపోవలయును! ఇంక నుపాయాంతరము లేదు! ఉదరింపఁబడవలయు నను తోరికయును లేదు. ఎప్పుడైన నీసమస్తసంస్కారములు, నీసమస్తస్థితులను మఱచిపోఁగలుగుటయే జీవితమునకు సార్వకపరిణామము!

గోరా మాటాడక వినుచుండెను. ఈమేడపై నాయరువురకు ననేక సుభాషణములతో నిద్రవఱ కన్నయో వెన్నెలరాత్రులు గడచిపోయినవి. వివిధ సాహిత్యములను గూర్చి వివిధలోకచిత్రములనుగూర్చి వివిధసమాజహితపథ్యములనుగూర్చి భవిష్యజీవన సంబంధమున నితవురకును గలుగుచుండు వివిధసంకల్పములనుగూర్చి యిదివఱకాయుద్దతికిని సంభాషణము జరిగెను గాని యిప్పటిమాదిరిసంభాషణ మెన్నడును జరగియుండలేదు. మానవహృదయమునందలి యట్టిసత్యపదార్థము, ఇట్టిప్రబలప్రకాశము ఈవిధముగా వెన్నెడును గోరాకుఁ బ్రత్యక్షగోచరము కాలేదు. ఇట్టివిషయము లన్నియును

గవిత్వాకర్షణములనియెంచుచు నింతకాలమువఱకును గోరా సంపూర్ణముగ నుపేక్షించి యుండెను. కాని యది యిప్పుడు ప్రత్యక్షసీద్రము లగుటచే నాతడు త్రోసివేయఁ జాలకపోయెను. ఇంతే కాదు—ఆ యావేగ మాతని హృదయమునందును వ్యాపించెను. ఆయుచ్ఛ్వాస మాతని నకలాంగకములయందును విద్యుత్ప్రేగమున నుట్పించెను. ఆతని యావనకుంబంధ మగునొక యగోచరస్థానము నాడించుకొనియున్నతెర యప్పుడొక్కనిమిషములో విడిపోయెను! ఇంతకాలమునుండియు రుద్రమై యున్నయగోగమున శరన్నిరీధచంద్రక లాంకసారిగాఁ బ్రవేశించి బహువిధ మగ్నప్రేమను వ్యక్తజేసెను.

చంద్రుఁ డప్పటికిఁ గ్రిందికి దిగిపోయెను సిద్ధప్రోవుచున్నవాని మొగమునందలి నవ్వువలె నప్పుడు తూర్పుదిక్కునం దాలోకాభాస మల్పమాత్రమై యుండెను. ఇంత సేపటికి విషయునిమనసు లేలకపడియెను. అప్పు డాతని కిండుక సంగోళము కలుగుటచేఁ గొంతసే పూరదండిపిచ్చుట “గోరా! ఇప్పటి నాసంభాషణ మంతయును నీకు ముద్రముగాఁ దోచియుండును. నీవు నీమనసులో నన్ను నింజించుచుంటిని కాబోలును! కాని యేమి చేయుదును. నీయెదుట నెన్నడు నేకయు వాఁడుజాలను—ఇప్పుడును బాఁపలేదు. నీవు గ్రహించినను నరియే, గ్రహింపకన్నను నరియే!” అనియెను.

గోరా—విషయా! ఈసమస్తవిషయములను నేను నరిగాఁ దెలిసికొంటి నని చెప్పజాలను. రెండుమాడుదినములక్రిందటివఱకు నీవును దెలియదు ! జీవితమునందలి యిట్టియావేగముజను, నా నశమును ముప్పియలెనవని నేనింతవఱకు నుపేక్షించుచున్న మాటమాత్రము సత్యమే—కాని నిమిషగా నివి ముద్రములు కావు. వీనికేసి, వీనిగాఁభీర్యమును, నేనుప్రత్యక్షముచేసికొనలేదు. అందుచేత నే యిది యనన్తువులని యు మాయమాత్రము లనియు నేననుకొంటిని. కాని నీమనఁ దప్పు డెట్టివ్యాసుభవమును గన్తులారఁ జూచియుండియు నేనెట్లత్యము చెప్పగలను ? ముఖ్యవిషయ మేమనెన—శ్వభగ్గునిరతుఁ డగువాఁ డితరభగ్గుములయందలి సత్యము తనకంటె నల్పమైనదిగా భావించుకన్నచోఁ గార్యనిర్వహణము చేయఁజాలఁడు. అందుచేతనే పరమేశ్వరుఁడు దూరవస్తువులు మానవదృష్టులకు నూత్నము లగునట్లుగాఁ జేసియున్నాఁడు. సర్వసత్యములను సమానముగఁ బ్రత్యక్షముచేసి మానవుని కిప్పుడుగ్గునిగాఁ జేయలేదు. మన మొక్కటేదిక్కు ననుసరించి పోవలయును; అన్నిటి నొక్కచో గుడి గునిచ్చవలయు ననులోభమును దృఢపరలయును—అప్పుడుగాని సత్యము గ్రహింపఁజాలము. నీవిప్పు డెచ్చటనిలిచి నీసత్యమూర్తిని బ్రత్యక్షము చేసికొంటివో, యాసత్యమూర్తినిగూర్చి నేనును నీవు నిలిచినచోటున నిలిచి యభివాదము చేయఁజాలను. అట్లయినచో నాజీవితసంబంధమగు సత్యమునుకదలకొన వలసివచ్చును. ఈమార్గమైనఁ గావలయును; లేదా యమూరమైనఁ గావలయు !

విను—సోదరా: వివరము తెన్నుటికిని గోరా కాజాలడు! నేను నన్ను భరించుకొని నిలిచి యున్నాను; నీవు విన్నుఁ ద్వజించుకొని నిలిచియున్నావు!

గోరా యగహ్యభావముతో “వివరము! మాటమాటకును గవిత్వము చేయకుము. నీమాటలనుబట్టి నేనొకసంగతిని క్షున్నముగా గ్రహించితిని. నీజీవితమున నీవిప్పు డొకప్రబలశత్రుమునెదుట నిభిముఖుడవై నిలిచి యున్నావు. దానితో నాటలాడిన లాభములేదు. సత్యమును గ్రహించినంతనే దానియం దాత్మసమర్పణము చేయవలయును. అంతకంటె మజియొకయుపాయము లేదు. నే కనుసరించినమార్గమునుబట్టి యందలిసత్యమునుగూడ నెప్పటికైన నీవలెనే నేనును సంపాదించగల నని నాయుద్దేశము. నీవెప్పుడును బుస్తకములను జదివి ప్రేమపరిచయమునందే పరిత్యజింపఁ దగుచుంటిని. నేను నట్లే చదువుచు స్వదేశప్రేమనే తెలిసికొనుచుంటిని. పుస్తకములలోని ప్రేమకంటె ననుభవసిద్ధుడుగు ప్రేమ యెంతసత్యమైనదియో నీవిప్పుడు గ్రహించగలిగితివి. ఇప్పుడా ప్రేమ నీవచరాచరసమస్తప్రపంచము నావరించుకొని యున్నది. దీనినుండి నిన్నుతి నందుటకు నీకెచ్చటను దావు లేదు—ఈవిధముగానే స్వదేశప్రేమ యెప్పటికైన సంపూర్ణరూపముతో నాకుఁ బ్రత్యక్షమైనచో నాదినమున నాకును తోటు లేకుండఁ బోవును. అదినముననే యది నాసమస్తభవప్రాణములను, నాయస్థిభారక్రములను, నాయాకాలోకములను, నాసర్వస్వమును ననాయసముగ నాక్కించివైచును. స్వదేశసంబంధముగునాసత్యమూర్తి యెంతయాత్మర్థకరమైనది! ఎంతయపురావమైనది! ఎంతనుశ్చితమైనది! ఎంతమృత్యుసన్నమైనది! ఆయాసందము, ఆవేదన ఎంతప్రచండమైనది! ఎంతప్రబలమైనది! అది వననిగరిజింబోలి యొక్కనిమిషములలో జననమరణములను దాటిపోవును! నీమాటలనుబట్టి నా కాసత్యమూర్తింగూర్చినయనుభవము కొంచెముగాఁ గలుగుచున్నది! నీజీవితమునందలి యాయనుభవ మిప్పుడు నాజీవితమున కాధూతమునలె నున్నది. నీవలె నేనె గూడ నాసత్యము నెప్పటికైన ననుభవించఁజాలదునో చాలనో చెప్పఁజాలకున్నాను. కాని నేను పొందగోరినయనుభవమును ఛాయామాతృముగ నీమూలముననే గ్రహింపఁ గలిగితిని!

అని పలుకుచు గోరా లేచి యటునిటుఁ దిరుగ నారంభించెను. పూర్వదిక్కునందోచినప్రభాతకాంతలు లాతనియెదుట మాటబాడుచున్నట్లును, వార్తలనుబ్రకటించుచున్నట్లును, బ్రాచీనతపోధనసంబంధములగు వేదమంత్రముల నుచ్చరించుచున్నట్లును బొడకట్టెను. గోరా సర్వాంగకములును బులకించిపోయెను. ఒక్కనిమిష మాత్రమే స్తంభితుడై నిలువబడిపోయెను. ఆతనిబ్రహ్మరంధ్రము భేదించుకొని యొకజ్యోతిర్రేఖ నూత్నమృతాశ్రయంబోలి బయలుదేఱి యొకజ్యోతిర్గమ్యతకతప్రముఖ సమస్తాశాశ్రయమందు వ్యాపించువాగున వికసింపఁ జేసినట్లాతనికిఁ దోచెను. అతని సమస్తప్రాణములును

నమస్తే తనములును, నమస్తే తనములు నొక్కసారిగా దానియని వానందను కృషితములై పోయినట్లు పాడకటెను !

గోరా తన్నుం దానే మఱచుచుకొని వచ్చి యాకస్మికముగా “ఎవరాయా! నీ షిట్టి ప్రేమనుగూడ వాటవలసి యున్నది. అచ్చటనే యాగిపోయినవో లాభము లేదు. నన్నిపు డాహ్వానించినవహాళక్తి యెట్టిసత్యస్వరూపిణియో యొకప్పుడు నీకు జూపించెదను. నాహ్వానము మిప్పు డానందముచే నిండిపోయినది. నేనిప్పుడు నిన్ను మఱి యెవ్వరి చేతులలోనను విడువజాలను !” అనియెను.

వినయుండు గోరానమోహమునకు వచ్చి నిలువఁబడియెను. గోరా యప్పు డా తని నొకవిధమున పూర్వోత్సాహముతోఁ గాగిలించుకొని “తమ్మడా! వివరయా! మనము మరణించినవో నొక్కసారిగా మరణించెదము! మన మిరువురము నొక్కటిగా నుండము! మన కెవ్వరును విచ్ఛేదమును నల్పించఁజాలరు! భేదమును గూర్చఁజాలరు!” అనియెను.

గోరా యీగభీరోత్సాహవేగము వినయుని హృదయాంతరాళమునుగూడఁ దరంగితముగఁ జేసివైచెను. వినయుఁ డేమియు మాటాడనిండ గోరా ప్రేమాకరణమున కాత్మసమర్పణముం గావించుకొనియెను. ఆయన పురుషుడై కాగిలించుకొని పరిచారము చేయుచుండిరి. పూర్వాకాశమున నుదయరాగ మలవికొనియెను. అప్పుడు గోరా “సోదరా! నేను నాదేవిమూర్తిని గాంచినసానము సౌందర్యస్థానము కాదు—అది దుర్భిక్షదారిద్ర్యములును, దుఃఖావమానములును గలసానము! అక్కడ బాటలు పాడి పువ్వులతోఁ బూజకాదు—రక్తమునర్పించి పూజింపబడిన బూజింపవలయును! నాకుమాత్రీ మదియే యన్నిటికంటె నానందముగా నుండును. అచ్చట నుభవిస్ఫూర్తి యంతమాత్రము లేదు! ఆత్మకీర్తిపూర్ణమునగుబాగరభామే నిండి యుండును! అది మధురమోవానమూర్తి కాదు!—దుర్జయమును దుస్సహము నగు నొక యాదిరాక్షసము! ఎంతనిష్ఠురమైనది! ఎంతభీకరమైనది! అందలికెన యుంకారము నస్తస్వరముల యేకీభావని నాదముకంటెను గభీరతమందై యుండును. తలఁచుకొన్నచో నాహృదయమున నుల్లాసము పొంగిపోవుచున్నది. ఇదియే పురుషానంద మని నాకుఁ దోచుచున్నది—ఇదియే జీవితసంబంధ మగు తాండవవృత్తము! పురాతన ప్రళయయుజ్జతుండమునందలి యగ్నిజ్వాలలలో నూతనమనోజ్ఞ దిగ్భ్రమూర్తిని దర్శించుటకే పురుషునిసాధన! రక్తవర్ణ మగునాకాశక్షేత్రమున బంధముక్తజను, జ్యోతిర్మయంబు నగుభవిష్యత్తును జూడఁగలిగితి! ఈయాసన్నప్రళితకాంతులలోపలను జూడఁగలిగితి! చూచుచు వినయా! నానుండెలలో నివ్వరో వచురకమును మ్రోగించుచున్నార!” అని వినయుఁడేయు పట్టుకొని గోరా తననుండెలివైఁ బెట్టుకొనియెను.

విస—సోదరా! గోరా! నేను నీతోడనే యుండెదను. కాని, నీ తన్నుడును నన్ను వేటియొకలాగు తలంపవలదు, విధివలె నిర్దయుడవై నీవునన్నొక్కసారిగా నీతో నీడ్చుకొని పొమ్ము! మన మిరువురము నొక్కదారినిబోవుదము. కాని నాకు నీయం తటి శక్తిలేదు!

గోరా—మనయిరువురిలోనను బ్రక్కపడేద మున్నది. కాని యొకమహానందమున ముగిసిన బ్రక్కతులను మన మేకము చేసికొనవలెను! నీయడను నాయడనుగల పేరును ఈ మాయనంత్రేమమానందైవముచేయవలయును. అపేమయట్టి సత్య స్వరూపమును చాల్చుకంతఃకట మనయిరువురిలోనను ననే కాఘాతములను, సంఘా తములను, పిరోధములను, పిచ్చేదములను గలుగుచునే యుండును. మనపేరకు సత్యత్వము కలగినచో నన్ను మనము భిన్నత్వమును బంధుత్వమును గూడ మఱచి పోయి పుచ్చడడుగు నాత్మసమర్పణ మధ్యమున నాత్మబలముచే నేకీభావములగాంచి నిలువఁగలము! ఈదుర్భాగానంద మేమనమిత్రత్వమునకు శేవ పరిణామము కావలయును!

విసయడ—గోరాచేయి పట్టుకొని “అట్లే యగుగాక!” అనియెను.

గోరా—అంతఃకటము నేను నిన్ను నేకవిధముల బాధించుచుండును. నాబాధ అన్నియును నీవు సహించవలయును. ఏమన—ఈమనమిత్రత్వమే మ; జీవితమునకుఁ జరమలక్ష్యముగాఁ జూచుకొనఁ గూడదు. అయినను దానినివర్జిల జేసికొనుటకే ప్రయత్నింపవలయును; కాని తృణీకరింపరాదు. అదిలేకున్నచో నుపాయములేదు. అది పరిశిష్టపూజే మనయత్నము సర్వము సార్థకము కాఁగలదు.

ఇంతలోనడుగులచప్పుడు విసవచ్చుటచే గోరాయదరిపడినూచెను. అనందమయి మేడమీదికి వచ్చి తోడనేయాయురవురను రెండుచేతులఁ బట్టుకొని గదిలోనికిఁగిరి కొనిపోయి “పాండు! ఈపాటిఁ బరుండుడు!” అనియెను. అప్పుడు గోరావిసయు లిరువురును “మాకిక నిద్దుర రాదమ్మా!” అని చెప్పిరి. “వచ్చును!” అనిచెప్పుచు నానందమయియొక్కయ్యచై వారిద్దఱిని బరుండఁజేసి తలపులుమాసి వారిప్రక్కయొద్దఁ గూర్చుండి విసరుచుండెను.

విస—అమ్మా! నీవు విసరుచుఁ గూర్చున్నచో మాకు నిద్దురరాదు.

అనం—ఎందులకు రాదో చూతము! నేనిక్కడనుండి లేచిపోయినచో మీరు మరల మాటల కారభింతురు.

అయిరువురును నిద్రించినతరువాత నానందమయి మెల్లగా గదినుండి వెలుపలిఁ బోయెను. ఆమె మెట్టును దిగుచుండఁగా మహిమఁడు మీడికెక్కుటకుఁ బ్రయత్నిం చుచుండెను. అనందమయి యాతని నడ్డగించి “ఇప్పుడు వలదు! రాత్రి యంతయును నాళ్ళకు నిద్రలేదు. ఇప్పుడే నేను వారిని నిద్రింపఁజేసి వచ్చుచున్నాను!” అనియెను.

మహి—అహహ! ఏమిమిత్రిత్వము! పెండ్లిమాట లేమైన జరిగినవేమో తెలిసినదా ?

ఆనం—తెలియలేదు—

మహి—ఏమియో కొంచెము జరిగియే యుండును. ఎప్పటికి లేచెదరు? శిష్యుడుగాఁ బెండ్లిజరుగకున్నచో నెన్నియో షిష్యులు తటస్థులు.

ఆనందమయి నవ్వుచు “వారిద్రోహాశ్రయమాత్రము షిష్యులులేవు. వారిదిసమర్థమునందే లేచెదరు!” అనియెను.

౧౬

“మిత్ర సుచరిత్ర కిరణు బెండ్లిచేయుట కాదా?” అని వరదాసుందరి ప్రశ్నించెను.

పరేశబాబు స్వాభావికకాంతగంభీరభావముతోఁగొంతసేపటివఱకును గడ్డమును దువ్వుకొనుచుఁ బిమ్మట మృదుస్వరముతో “వరుఁడెక్కడనున్నాఁడు?” అనియెను. పర—ఏమి ? పానూబాబునకు సుచరిత్రము బెండ్లిమాటలు జరుగ నే జరిగివి, మన మందఱును నెఱుంగుదుము. సుచరిత్రయు నెఱుంగును.

పరేశ—రాధారాణి పానూబాబుకు సరిగా నెన్నుకొన్నట్లు నామఁ దోచుట లేదు—

పర—ఈమాటలు నాకంతబాగుగాఁ దోచుటలేదు. సుచరిత్రను మనము మన విడ్డబకంటె నెప్పుడైన దక్కువగాఁ జూచితిమా? అందుచేతనే యీమాటకూడఁజెప్పవలసినదయ్యుచున్నది. ఆమె కీప్రత్యేకభావమే ? పానూబాబువంటి విద్వాంసుఁడు, ధార్మికుఁడు తన్నుఁ గోరియున్నాఁడు. ఈయనకాశము సామాన్యముగఁ బోఁగొట్టుకొనవలసినదా ? మీరేమన్నను సరియే. మనలావణ్య యీమెకంటె నెన్నియోవిషయములందధికురాలు ! నేనిప్పుడు చెప్పుచున్నాను. ఆమె సుచరిత్రవలె మనము నిర్దేశించినవరని బెండ్లియాడవని చెప్పదు. ఎన్నటికినిఁ జెప్పదు ! మీరీవిధముగా సుచరిత్ర యహంభావత్వమును వర్ణింపజేయుచున్నచో నెఱ నామెకుఁ దగినవరుఁడు దొరకుటయే దుర్లభమైపోవును.

పరేశుఁ డికఁ నేమియు మాటాడలేదు. వరదాసుందరితో నాతఁ డెప్పుడును వాదము చేయఁడు ! విశేషించి సుచరిత్రవిషయమున నసలే వాదము చేయఁడు !

సుచరిత్రతల్లి సతీకుని బ్రసవించి మరణించెను. అప్పటికి సుచరిత్ర కేడేడ్లదయను. ఆమెకుఁడ్రో కామశరణనావల్దూరు. భార్యయరణాంతరమున బ్రాహ్మసామాజి కుడయ్యెను. మఱియు రైతులదుర్మార్గమువలన నాతఁడు స్వగ్రామమును విడిచి దాకాను తచ్చి పోవసేకులూ నుద్యోగము పంపాదింపకొని యుండెను. ఆసమయము

నందే యాతనికిఁ బరేశబాబుతో విశేషమైత్రి కలిగెను. అప్పటినుండియు నుచరిత పరేశుని దనతండ్రితో సమానముగఁ జూచుకొనుచుండెను. ఇంతలో రాజుశరణుఁడా కన్యకముగ మరణించెను. ఆతఁడు మరణసమయమునఁ దనవర్తనమును బ్రతీకాపు త్రిశులు సమానభాగములుగాఁ దీసికొనవలయు ననియు, వారు పెద్దవా రగువఱకును బరేశబాబు శ్మశనాశించుచుండెడియు ననియు మరణకాసనము వ్రాసి బిడ్డలను బరేశున కొప్పగించెను. అది మొదలుగా నతీరుదున; నుచరితయుఁగూడఁ బరేశునిట్లుం బ్రమువారై యుండిరి.

పానూబాబు విశేషాత్సాహము గలబ్రాహ్మసామాజికుఁ డనియు, సకలసమా జకార్యములయందును నాతఁడేయి యుండుననియుఁ బాతకు లివివహకే వినియున్నారు. ఆతఁడు రాత్రిపాతకాలయందు శిక్షకుఁడ; పత్రికాసంపాదకుఁడు; స్త్రీవిద్యాలయ శార్యదర్శి—ఆతని కెంతమాటైనను కాంతిలేదు. ఈయువకుఁ డెప్పటికైన బ్రహ్మ సమాజమునం దత్తున్న తాధికారముం గాంచునని యందఱు నాశపడుచుండిరి. ఆతని యిట్లగు భాషావైశిష్ట్యమునుగూర్చియు, దర్శనశాస్త్ర శారదర్శిత్యముం గూర్చియు సమాజమునందేకాఁ వెలుపల విద్యార్థులలోఁగూడ విఖ్యాతి వ్యాపించియుండెను. ఈ సకలవిశేష కారణములను గైకొని సమాజమువారివలెనే నుచరితయును, పానూబాబు ను విశేషముగ గౌరవించుచుండెను. ఆమె డాక్టరుండి కొత్తగాఁగలకత్తావనిచ్చిన దినములలో నెట్లయిన పానూబాబుతోఁ బరిచయము చేసికొనవలయునని యామెకు గుతూహలము కలుగుచుండెను.

తుట్టుతుడను నుప్రసిద్ధుఁడగు హారానబాబుతో నామెకుఁబరిచయము కలుగు టయేకాదు—హారానబాబు రెన వ్యూకయమునందలి ప్రేమభావమును నుచరితయెదు ట నిస్సంకోచముగఁ దెలుపఁగలుగునంతటి చనవుకూడఁ కలిగెను. అంతటినుండి యా తఁడు నుచరిత భోషములను బూరించుటయందును, నామెతత్వమును సవరించుటయం దును, నామె యుత్సాహమును వర్ధిల్లజేయుటయందును, నామెయున్న తీసాధనముం గూర్చి యాలోచించుటయందును నిమగ్నుఁడైయుండెను. దీనినిబట్టి యాతఁడామెకు దనకుఁ దగినసహధర్మిణిగాఁ జేసికొనఁగారి ప్రయత్నించుచుండెనని యెల్లరకుకు స్పష్టపడిపోయెను. అంతటి నుప్రసిద్ధుఁడగు హారానబాబుకూదయమును జయింపఁ గలిగినందుల కష్టము నుచరితయును దనమనసులో భక్తిసమ్మిళిత మగుగర్వానుభవ మును గాంచియుండెను.

పెద్దవారలెవ్వరును బ్రస్తావింపకపోయినను నుచరితను హారానబాబునకేయిచ్చుట నిశ్చయమని యందఱును భావించుకొనిరి. నుచరితయును దనమనసులో నట్లే యనుకొని యాతఁడు సమాజసౌతమునకై తనజీవితము నెట్లు ధారపోయుచుండెనో యట్లే తానును శిక్షాసాధనములమూలమున నాతనిమనయుత్తురాలను గావలయునని యొకవిధముగ ను

త్కంఠ కలిగియుండెను. ఈవివాహకల్పన మామెట్లు భయము, సంభ్రమము, బాధ్యతా నిర్దేశము మొదలగువానిచే గత్పింపఁబడిన యొకవిధమగుజాతికొనునర బోధ యగుచుండెను. అది యుద్ధముచేయుట తుపయోగించునదిగాని సుఖముగ నివసించుటకు కాదు—అది యైతిహాసికము గాని, పారివారికము కాదు !

ఇట్టిసితిలోఁ గూడ గవ్యకపక్షమువారి కంధఃకు నీవివాహము సౌభాగ్యదాయకమనియే తోచుచుండెను. కాని హారానబాలుమాత్ర మన్యోన్యమురాగము లేకుండ బాగుగ నుండునన్నంతమాత్రముననే పెండ్లి చేసికొనుటపరమోత్కృష్టజీవితబాధ్యతల నెఱిగియున్న తనవంటివానికి దగినపని కాదని భావించుచుండెను. ఈవివాహము వలన బ్రహ్మసమాజమున కెంతవఱకు లాభముకలుగునో సంపూర్ణముగఁదెలిసికొనకుండఁ గార్యప్రస్థుత్తుఁ డగుట కారణము సంశయించుచుండెను. అందుచేతనే యాతఁ డాది క్కనుండి సుచరితను బరీక్షించుచుండెను.

పరీక్షించుటయును, బరీక్షింపఁబడుటయుఁ గూడ నయ్యెను. హారానబాలు క్రిమముగాఁ బరేక్షనిట్టుంబడునకుఁ బరిచితుఁ డైపోయెను. ఇట్టివా రందఱు నాతని పానూబాబని పిలుచునంతటి చనవయ్యెను. ఇప్పు డాతనివిగ్రహము నిగ్గిఱువిద్యా భాండారముగను, దత్తజ్ఞానాధారముగను, బ్రహ్మసమాజమంగ శాపతారముగను జూచుట యసంభవమయ్యెను. ఇప్పు డాతఁ డందఱియెదుటను నొకమానవమాత్మగఁజేయుండెను. ఇప్పు డాతఁడు కేవలగౌరవసంభ్రమముల కధికారిగాక, గుణదోషములకుఁ నిష్టాన్నిములకును నధీనుఁడై పోయెను.

ఆత్మర్యవిషయ మేమనిన—హారానబాలుసంబంధ మగునేభావ మిదివఱకు సుచరితభక్తి నాకర్షించి యుండెనో, యాభావమే యిప్పు డామెచ్చదయమున కాఘాతమగుచుండెను. హారానబాలు బ్రహ్మసమాజమునకు రక్షకుఁడై యుండి సమాజ సత్వమును, సమాజమంగళమును, సమాజసౌందర్యమును బాలించుభారమును వహించు పట్టున నసమర్థునివలెఁ గానవచ్చుచుండెను. మానవునకు సత్యముతోడిసంబంధము భక్తి సంబంధమే—అది మానవుని విచయవంతునిగాఁ జేయును. అది లేక యహంకారమును నాదత్త్యమును గలమానవునియందు సత్యము నెదుట తుదగిత్వముగ నగపడుచుండును. ఈవిషయమున సుచరిత హారానబాలును, బరేక్షునితోఁ బోల్చి చూచి భేదమును గ్రహింపకుండ నుండఁజాలకపోయెను. పరేక్షునిప్రశాంతవదనమును జూచినంతనే యాతని హృదయమందలి తత్వమనాత్మ్యము కన్నులఁ బడుచుండును—హారానబాలు మంగమునందట్లుగపడుట లేదు. ఆకనిబ్రాహ్మత్వ మనియెను నొకవిధమగు నుగ్రమెనయాత్మ ప్రకాశమన్నిటికంటెను మించి మాటలయందును గార్యములయందును నమంగళస్వరూపముతోఁ బహిరత మగుచుండును.

హారానబాబు బ్రాహ్మసమాజముంగళమును గూర్చి యాలోచించుపట్టునకు బరే శబాబునందుగూడఁ గట్ట పట్టకమానడు. అట్టిసమయములయందు నుచరిత యాహార భుజింగినవలె నగ హిష్టురాలెప్రోవుచుండును. ఆకాలమున బంగాళాదేశమునందలి యింగ్లీషువిద్యార్థికులలో భగవద్గీత చదువునాచారము లేదు. కాని పరేశబాబు నుచరితచే నప్పుడప్పుడు గీతను జదివించుచుండెను. మహాభారత మంతయు నాతఁడు నుచరితకుఁ జదివి వినిపించియుండెను. హారానబాబు కది సమృతముగా లేను. ఆత్మజీర్ణింధము లేవియు బ్రాహ్మగృహములం దుండఁగూడ దనుపక్షములోనివాఁడు! ఆతఁడు వీని గెన్నఁడును జదువలేదు. రామాయణము, భారతము భగవద్గీత—ఇవి యన్నియు హిందువులగ్రంథము లని యాతఁడు వేఱుపఱచుచుండును. శాస్త్రచర్చలయందును మంచి చెడ్డల నిర్ణయించునకల విషయములందును బరేశబాబు బ్రాహ్మనియమములను, నబ్రాహ్మనియమములనుగూడఁ భండించుచుండును. అది హారానబాబునకు న్నాదయశోభ్యముగా నుండును. పరేశునియందు బహిరంగముగఁ గాని రహస్యముగఁ గాని దోషాదోషము చేయుట నుచరిత యొంకమాత్రమును సహింపఁజాలకుండెను. హారానబా బట్లు ప్రకర్తించుచుండఁటచేతనే క్రిమముగా నుచరిత కాలనియందుఁ గలుపు దోఁచెను.

ఈవిధముగాఁ దనసాంప్రదాయశోభానుజ్ఞానవేగముచే హారానబాబు నుచరిత న్నాదయమునండి నానాటికి వైముఖ్యమును బొందుచుండెను. కాని యిప్పటికిని వారి వివాహ విషయమై యెక్కడికె పెట్టినంశమునకు గలుగుట లేదు. ఎక్కడైన నొకఁడు ధర్మసమాజమును దుకాణమునందుఁ దనపేరుఁ బెద్దయత్తురములతోడి పెద్దతఁగతి టిక్కెట్టును గొనియున్నను, గ్రామముగా నితరలోకమునకు వాతఁడు తనయల్పముల త్వమును దానే గ్రహింపఁగలఁడు! తందుచేతనే పరేశబాబు హారానబాబునాంధ్రము నుగూర్చి యసహ్యించుకొనలేదు. హారానబాబు నందఱును సమాజమునకు భవిష్యదా లంబనస్వరూపముగ భావించుచుండిరి. ఆతఁడను వారియభిప్రాయముల నంగీకరించియే యుండెను. హారానబాబుకుటి వానియెడల నుచరితకు సమృత్తికలిగినో లేదో యను విషయమే విచారణీయము—హారానబాబు నుచరితకంఠవజ్రు నచ్చియుండెనో యానంగతి యామెన్నాదయమునకే తెలియకుండెను.

ఈవివాహవిషయమున నుచరితయుద్దేశము తెలిసికొనుట ముఖ్యమని యెవ్వరును భావించలేదు. అట్లే నుచరితయును దననంగతిని భావించుకొనలేదు. బ్రాహ్మ సమాజమునందలి యందఱవలెనే యామెయును బ్రకర్తించుచుండెను. హారానబాబు “నే నీమెను బెండ్లియాడెదను” అని చెప్పిననాటినుండియు నామె వివాహరూపమును కర్తవ్యము నంగీకరించియుండెను.

ఈ విధముగ నే జరుగుచుండెను. ఇట్లుండగా నాదినమున గోరాయెడకు నుచరిత హారానబాబుం గూర్చి యొకటిలాడు తీవ్రవాక్యముల నున్నవని యింటుండెను. ఆస్వరమునుబట్టి యామె హారానబాబు నంజగా గౌరవించుట లేదని పశకుండు నంజయించెను. ఆయిరువురిస్వభావములను గలియవంతుటకు గారణ మున్నదని యెంచుచు పశకుండు వచనానుదరింపునకు బూర్వముగా తన యెప్పుడు ప్రత్యుత్తర మీయజాలకపోయెను. అప్పుడు వరదానుందరి నుంజితను రూపముగఁ బలికి “నీవు మీతండ్రిగారికి విచారమును గూర్చుచున్నావు.” అనియెను.

ఆమాట విని నుచరిత యదరిపడియెను. ఆమె పారపామున నెనను, బరేశుని హృదయమున కెన్నడును గట్టము గలిగింపజాలరు. అప్పుడు నుచరిత వివర్ణపదముతో “అమ్మా! ఇదియేమి? నేనేమిచేసితిని!” అనియెను.

వర—కాకెట్లు తెలియును తల్లీ! నీవు పాపానబాబుకు ప్రేమించుటలేదని యాయకుఁడొచ్చినది కాబోలును! నీకు నాతనికిని పాపానబాబు స్థిరపడినట్లు బ్రహ్మ సమాజమువా రందఱు నెఱుంగుదురు. ఇట్టిసితిలో నీవునాత్రి యి—

నుచ—అమ్మా! అట్లనియెడదేమి? నేనెవ్వరియొద్దను ననుబద్ధముగ నేమియు మాటాడలేక!

నుచరిత కాశ్చర్యపడుటకు గారణ మున్నది. ఆమె హారానబాబు నెడలఁ గనలము విరక్తయై యున్నమాట నిజమే—కాని వివాహమునుగూర్చి యామె యెప్పుడును మనసులో నైనను నెట్టియాలోచనమును జేసికొ యుండలేదు. తన సమస్తజీవిత సుఖదుఃఖములు నీవివాహమునందే యుమిడియున్నవని పాప మామెకుఁ దెలియదు. అదినమునఁ బరేశబాబు నెదుటనే తాను హారానబాబుకు దివస్కరించినసంగతి యామెకప్పుడు జ్ఞపికివచ్చెను. అందుచేతనే యాతఁ డుద్వీగింపఁడై యుండెను గ్రహించి నుచరిత పరతపించి పోవుచుండెను. ఆమె యిట్టిత ప్రవర్తన కెన్నడును జేసి యుండలేదు. ఇంక నెన్నడును జేయ నని సంకల్పించుకొనియెను.

అంతలో హారానబాబు వచ్చెను. వరదానుందరి యాతని తనగదిలోనికిఁ బిలిపి “నుంచిది. పాపానబాబూ! నీవు మానుచరితను తెఱ్ఱియొడెన నని యందఱు ననుకొనుచున్నారు. కాని నీశోభినుండిమాత్రి మెప్పుడు నొక్కమాటయైనను వినలేదు. నీకు నిజముగా నట్టియభిప్రాయమే యున్నయెడల స్పష్టముగాఁ జెప్పకపోవుటకు గారణమేమి?” అనియెను.

హారానబాబు లింక విలంబమున కోర్వజాలకుండెను. ఎట్లయిన నుచరితను దనబండిగాఁ జేసికొనుటయే సుఖ మని యాతఁ డనుకొనియెను. తనయందలి ప్రేమను గూర్చి, బ్రహ్మసమాజహితమునుగూర్చి యొక్కతాపరికీలనను నుగూర్చి యొచ్చింతుట

యంతరకరణీయముగా నాననికె ట్టించెను. తోడనే యానందు పరచానుందరిం గాంచి “పునరుక్తగా నుండవని నేనీవిషయమునుగూర్చి మాటాడట లేదు. నుచరిత కదునెనిమిదవ యేటికొకరు బ్రతీక్షించుచున్నాను” అనియెను.

పర—మీరింకను బాడిగించుచున్నారా? నేను పదునాలుగేండ్లవయస్సే చాలు ననుకొనుచున్నాను.

ఆనాడు లేసిన తాగినవప్పుడు పరేశుడు నుచరితభావముంగాంచి యాశ్చ ర్య పడియెను. ఆమె యంతకృతినో హాసనాబాబు నెన్నెనను గౌరవంపలేదు. ఆ తాడు పెడలిపోవుట కద్యమించుచుండగా లావణ్యచేసిన శిల్పకళను బ్రతీక్షింపవల యు నని చెప్పి నుచరిత యంతగి శాపి కూర్చుండ జేసెను! అందుచే బరేశుని చ్చూడయము నిశ్చింతమయ్యెను. అతఁ డప్పుడు తాను పొరపాటు పడితి ననికొనియె ను. “ఈయిపురిలోనుండి కిరణము కొంచెమును ప్రణయకలరాము జరిగినది. మరల నిరు పురు నెప్పటివలెనే కలిసికొన్నార!” అని భావించి యాతఁడు మనసులోనే నవ్వు కొనియెను.

హారానబాబు పెడలిపోవునప్పుడు పరేశుడయెదుట వివాహప్రసావముం దెచ్చె ను; ఇత నాలవ్యము చేయుట నాకిష్టములేదనుకూడ జెప్పెను! పరేశుఁ డీచుక యాశ్చర్యముతో “నీవు పదునెనిమిదే యున్నవతియవారత గాని కన్యలకుఁ జెడ్డి చేయరాదని చెప్పితివి కాదా? ఇట్లు నీవు పరికలలోఁ గూడఁ బ్రవేశించితివి!” అనియెను.

హారా—ఈమాట నుచరితయెడల వర్తింపదు. ఏమైన—ఆమె మనఃపరిణా మము కనెల్పదు లగుస్త్రీలకంటెను మించియున్నది.

పరేశుఁడు ప్రకాశకదృఢస్వముతో “హానూబాబూ! అట్లే యుండుఁగాక! అయినను విశేషమగు సహితము లేనప్పుడు నీమతము ననుసరించి రాధారాణివయసు పూర్ణమగువఱకును బ్రతీక్షించుటయే కర్తవ్యము!” అనియెను.

హారానబాబు తనదౌష్ట్యము బయల్పడినందులకు లజ్జితుడై “నిశ్చయముగాఁ గర్తవ్యమే. కేవల మిప్పుడు నాయుద్దేశ మేమనిన—ఒకదినమున మనవారి నందఱను విలిది యాశ్వరపూర్ణముగావించి సంబంధము నిరపఱుకొనవలయునని—” అని యెను.

పరేశుడే—నరే; మంచిమాటయే!

౧౭

రెండుమూఁడుగంటలు నిద్రించినతరువాత గోరాకు మెలకువవచ్చెను. పూర్వ మున నింకను విషయండు నిద్రించుచుండుటం గాంచి యాతనిస్వప్నదయ మానందప్ర పూర్ణమై పోయెను. ఒకప్రియ మెవననువును బారవె చికొన్నట్లు కలఁగని యంతలో మేల్కొనియున్నను బాచికొన్నప్పు డంతయానందముగ నుండునో గోరా కిప్పు డటంబున. ఏమయని బలశ్రద్ధలతోడనుకూడ వికారమునకుఁ గుంటుననిపించునో

గోరా యిప్పుడు మేల్కొని లేచి ప్రక్కను నిద్రించుచున్న వినయవీణాచి యనుభవమునకుఁ దెచ్చుకొనియెను. ఈ యానందాఘాతముచే నాతఁడు చంచలుఁడై తొంకరగావినయని మేల్కొనిపి “పనియున్నది రమ్మ !” అనియెను.

గోరాకుఁ బ్రతిదినమును జేయు విధానక కార్య మొకటి యున్నది. ఆతఁడు చదువుకొన్న నిమ్మజాతి బాల్కరయి. ద్దగఁ బోవుచుండును. వారికుకకారముచేయుటకుఁ గాని, యుపదేశము చేయుటకుఁ గానికాదు— కేవల మొకసారి వారిని జూచుటకేపోవుచుండును. తనతోఁ జదువుకొన్నవారినిగూడ గోరా యంతగాఁ జూడఁడనియే చెప్పవచ్చును. ఆపాఠకు లందఱును గోరాను వాదాతాకూ రని పిలుచుచు నాతని హక్కుమూలమున నభ్యర్థించుచుండురు. కేవలము వారియాభివృద్ధును స్వీకరించుటకే గోరా తంబాకును నేపించుచుండును.

వారిలో నందుడనువాఁడు గోరాకుఁ బ్రధానభక్తుఁడై యుండెను. ఆతఁడొక వద్రొంగికొడుకు! ఇరువది రెండే డ్లవాఁడు. ఆతఁడు తనతండ్రియొక్కమునందుండి కట్టిపెట్టెలను జేయుచుండును. ఆతఁడు ఫుట్ బాబు, క్రికెట్టు మొదలగు నాటలయందద్వి తీయుఁడు. ఫేల్సరంగమునందాతని మించినవాఁ డెవ్వఁడును లేడు. గోరా యొక ఫేల్సరంగమును సాపించి యందు గొప్పయింటికిఁబెట్టెతోఁ గూడ నీవద్రొంగిపిల్లలను గలిపి యాటలాడించుచుండెను. నందున కన్ని యాటలాడు నుమానులగాఁ దెలియును. ఆతఁ డాటలయందు మేలజేయి వడయుచుండుట గొప్పయింటిపిల్లల కందఱకు ననూయా కరముగా నుండెను. కాని గోరాకాననముచే నాతని నెవ్వరు నేమియుఁ జేయజాల వుండెరి.

ఒక వాఁడానందురీతిలో “ఉల్లి” గొచ్చుకొనియెను. అందుచే నాతఁ డాటలకు నచ్చుటలేదు. గోరా కొన్ని దినములనుండి వినయనుగూర్చి విచారము కలియుండెను. అందుచే నాతనికి నందుని జూచుట తటస్థమైతేదు. వేటిప్రాంతికాలమున గోరా వినయని వెంటఁబెట్టుకొని నందుని జూడవలయునని బయలుదేరియెను. వారట్లు నందు నియింటిగుమ్మనుకొద్దకుఁ బోవునప్పటికి లోపలనుండి యాడువాండ్రొకదనభృని వినవచ్చెను. నందునితండ్రిగాని, మరి యితరపురుషులుగాని లోపలలేరు. అప్రక్కనొక తంబాకునుకాని మున్నది, ఆయంగడివాఁడు వచ్చి నేటి తెల్లవారుజామున నందుడు మరణించెనని చెప్పెను.

నందును మరణించెను ! అంతటి స్వాస్థ్యము, అంతటికి అంతటిలేదము, అంతటి వృద్ధతము, అంతటియల్పవయసు— అట్టినుందుఁ డీ తెల్లవారుజామున మరణించెను! నందుడొక సామాన్యుడగు వద్రొంగిపిల్లవాడు— ఆతనియభావముచే నింతటి ప్రపంచము నందొకచిన్న కుటుంబమునకుమాత్రము కొలది నేవుమార్చి మే కవ్వముగా నుండును. కాని, గోరా కిప్పుడు నందునిమరణ మతిబాధనయగును, ననంగతముగను, నసంతోషము

గను దోచెను—అతడు ప్రతివస్తువును జీవశక్తితో జూచుచుండును. ఇంతమంది జీవించియున్నార కాని యాతనినంటి ప్రమరపాపి యెక్కడ నున్నాడు !

అతడు ధనుర్మాతముచే పురజించెనని తెలియవచ్చెను. నందునకండి దాకర కొఱకు బ్రతుక్కుచున్న గాని కందునెల్ల సుఖము కనబడకు భూతము పట్టినదని చెప్పి దాక్కు వలసిన బలవంతముగ నడగించెను. భూతవైద్యుడు రాత్రి యంతయు నాతనికేరిమిని రక్షించెను; కొట్టెను; మంత్రములు చదివెను. జబ్బు హెచ్చుచేసెను. ఆ బలవంతముగ నందుడు గోరాను బలవంతమునని బలవంతముచేసెను. అతడువచ్చి దాకరువైద్యుని చేయించు నేమో యనుభవముచే దల్లి సమ్యక్తంపలేదు. గోరా యీ కష్టము లన్నియును తెలిసికొనియెను.

అటునుండి తిరిగివస్తున్నప్పుడు వినయుండు “అహ! ఎంతటి మూఢత్వమున కెంత కాసియెవడి !” అనియెను.

గోరా—ఇట్టి మూఢత్వము నొక మూలకుఁ ద్రోసి వైచి వెలుపల నున్నచో కాంతి లభించునని నీవనుకొనుచున్నావు కా.బోయిన ! కాదు. ఈ ప్రపంచ మూఢత్వమునకుఁ బ్రబలశక్తి యయ్యెనని నీవు బుద్ధులుగాఁ దెలిసికొనఁగలిగినను, నీవీ విషయమును నీసన్నిధి నుండి యొక్క యాత్మే పోక్తి మాత్రమునఁ ద్రోసి జేయఁజాలవు.

మనసునందలి రాజ్యతేజసముచే గోరా పాదవిక్షేపము క్రియముగా జేగవంతముగు చుండెను. విషయం దాతని మాటల మాటల చెప్పక జేగముగా నాతనితో నడచుటకుఁ బ్రయత్నించుచుండెను. గోరా యిందుకనే పూరవండి యాకస్మికముగా “కాదు వినయా ! నానందుని జ ప్తచిన భూతవైద్యునిదెబ్బ నన్ను బాధించుచున్నది నాదేశ మనంతను బాధించుచున్నది. ఇట్టి విషయములన్నియు స్వల్పము లనిగాని, విచ్ఛిన్న ఘటములనిగాని నేనె తమతాత్రీను నూహింపఁజాలను” అనియెను.

అప్పుడుగూడ వినయుండు నరుత్తరుడైయుండుటచే గోరాగ్జరించుచు “వినయా ! ఇప్పటి నీవునుసులూరియుద్దేశము నేను గ్రహించితిని ! ఇట్టివానికిఁ బ్రతీకారములేదనియు, నున్నను నట్టిది లభించు కాలము చాలదూరమునందున్నదనియు నీవునుకొనుచున్నావు! నేనట్లునుకొనుట లేదు—అనుకున్నచో జీవింపఁజాలకయే యుండును—నాదేశమున కెట్టి యాఘాతమైనను దానికిఁ బ్రతీకార మున్నది. అది యెంతగొప్పదైనను నేనే చేయఁగలను. అది నాకెంతమాత్రము నసాధ్యముకాదు—ఈవిశ్వాసము నాహృదయమున దృఢముగా నుండుటచేతనే నేనీదిగంత వ్యాప్తముగు నింతటిదుఃఖమును, నింతటిదగ్ధుని, నింతటియవమానమును సహింపఁ జూచుచున్నాను!” అనియెను.

విన—ఇంత తీవ్రముగా దేశమంతట నాక్రిమించుకొనియున్న యాప్రబలదుర్గతికెదురుగా నిలవఁబడి విశ్వాసమును నిలిపి యుంచుకొనునంతటి సాహసము నాకు లేదు.

గోరా—దుర్గతి చిరస్థాయియై యుండుననుమాట నేనెన్నటికిని విశ్వసించజాలను. ఈ సమస్తప్రపంచసంబంధ మగుజ్ఞానశక్తియును, బ్రాహ్మశక్తియును దానిని ద్రోసివైచుటకుఁ బ్రయత్నించుచునే యున్నది. వినయా! ఈసంగతి నీకు నేనెన్నయో సాచులు చెప్పితిని. ఇది యాసంభవ మని నీవు కలలోనైనను భావించవలదు. మనదేశ మనకు మూర్ఖులభించును! ఈమాట మనుసువం దుంచుకొనియే మనకు వ్యతిక్రమమునను సంసిద్ధులమై యుండవలయును. భారతవర్ష విముక్తికై యెప్పుడో ముందోకప్పుడు మహావిఘ్నము జరుగఁగలదని మీరందఱును దానిపై నాధారపడి నిశ్చింతులై యున్నారు. నేను చెప్పనడచునన, యుద్ధము జరుగుచునే యున్నది! ప్రతినిమిషమును జరుగుచునేయున్నది. ఇట్టిసమయమున మీరందఱును నిశ్చింతులై యుండుటకంటె గాఢపురుషత్వము మఱియొకటి లేదు.

విన—గోరా! నీవును మాకును జాలభేద మున్నది! మనదేశమునందలి మార్గము లందును, ఘట్టములందును బ్రీతిదీపమును జరుగుచుండునంఘటనముల నన్నిటిని నీవెప్పటికప్పుడే నూతనదృష్టులతోఁ బరీక్షించుచుందువు. ఇట్టివాని నన్నిటిని మేము మాని క్యాసప్రక్యాసములను మఱివినట్లే మఱిచిపోవుచుండుము. వీనియందు మాకాశగాని నిరాశగాని లేదు. ఈవిషయమున మాకానందమును లేదు! దుఃఖమును లేదు! దినములపై దినములు గడచిపోవుచున్నవి. ఈప్రపంచమధ్యమున మాకెచ్చటను మమ్మును గూర్చి గాని మాదేశమునుగూర్చిగాని యనుభవము కించిన్మాత్రమును లేదు!

అకస్మికముగ గోరాముఖ మెఱ్ఱవడిపోయెను. అతని కపాలమునందలి రక్తకాళములు పొంగిపోయెను. అతఁడు రెండుచేతులను విడికితిలపటి వీధినడుమ రెండుగుఱ్ఱముల బండిపైనుక నే నడచుచు వజ్రగర్జన స్వరముతో నీధిలోనివారందఱును భయభీతునట్లు “బండివాపుము!” అని కేకవై చెను. లావుపాటిబంగారీబాబోకఁ డాబండిని నడపుచుండెను. అతఁ డొకసారి పెనుకరుఁ డాచి తనచురుకైనగుఱ్ఱములను జబుకుతో నదలించి యొక్కనిమిషములో నదృశ్యుడైపోయెను.

అప్పు డొకముసల్మానువృద్ధుఁ డొజంగిడిలో ఫలములు, కూరలు, రొట్టెలు, పెన్ను, మొదలగునాహారపదార్థముల నుంచి తలపైఁబెట్టుకొని యొందొరగారి వంట సాలపై వునకుఁ బోవుచుండెను. ఆ బంగారీబా బాతనిని దప్పుకొనుచుని కేక వైచెను గాని యావృద్ధుఁ డాకేకను వినినవకుండగ నే బండి యాతని తలపైఁ బడునట్లు వచ్చెను. అతఁడెట్లో తిప్పించుకొని బ్రీతికను గాని నెత్తిపై నున్న పదార్థములు చెల్లాచెదలై క్రిందఁ బడిపోయెను. ఇంతేకాక యాబంగారీబాబు బండిపైనుండియే యాతనినంకఁ దిరిగి చూచి, యావృద్ధుని నోటికి వచ్చినట్లు తిట్టి చబుకుతోఁ గొట్టెను. అందుచే నాతని మొగము చీకఁగొనిపోయెను. పాద నూవృద్ధుఁడు “అల్లా”న న్కురిందచు నట్లున్నాడు.

విడుచుచు బడిపోయినవస్తువులను జంగిడిలోని కెత్తుకొనుటకుఁ బ్రయత్నించుచుండెను. గోరా చటాలున నచ్చటికిఁ బోయి యావస్తువుల నేరి యాతనిజంగిడిలోనికిఁ జేర్చుచుండెను. గోరావంటిగొప్పవాఁడట్టిపని చేయుచుండుట కావ్యధుఁడు సులలితుఁడై “బాబూ! మీరేల కష్టపడియెదరు ? ఇంత నివయెండులకును బనికి రావు! అనియెను. అని చెప్పిపోయినఁ పని గోరాకుఁ బెరియును. తానాపని చేయుచున్నందుల కావ్యధుఁడు సిగ్గుపడుచుండెననియు నెఱుంగును. సాహాయ్య మనుకారణమునఁ జేయుచున్న యీపనిలో నంతనిశేషము లేననియును నెఱుంగును. కాని యొక పెదమనుష్యుఁడా వృద్ధు నవమానింపఁగా పటిమిక్ పెదమనుష్యుఁడాయమూనితునితోఁ దన్ను సమానులగాఁ జేసికొని భక్త్యంతోభమునందు సామంజస్యమును గల్పించె నని లోకులు గ్రహించుటకై యాతఁ డాప్రయత్నమును జేసెను. కాని యీసంగతిని గ్రహింపఁ గలుగుట లోకులకుఁ జాలకష్టము! జంగిడిపూరి యయ్యెను. గోరా యాచుసల్కామనిని గాంచి “నీకుఁ జాలకష్టము కలిగినది. నీవు దీనికి భరింపఁజాలవు రమ్మ! మాయుంటి యొద్ద నీకు వీనిమూల్య మంతయు నిచ్చితైచెదను. కాని నిన్ను బంగారీబాబు తిట్టి నప్పుడు నీవొక్క మాటయైన నాడక యవమానమును సహించియుంటిని ! అల్లా నిన్నీ విషయమున తమింపఁజాలఁడు!” అనియెను.

వృద్ధు—బాబూ! ఎవ్వఁడు దోషియో, యల్లా వానికి కాస్తీచేయును. నాకేల చేయును ?

గోరా—దోషమును సహించువాఁడుకూడ దోషియే. ఏమనిన—వాడు ప్రపంచమున దొకదోషమును సృష్టించినవాఁడగుచున్నాఁడు. నీకు నామాట బోధపడలేదు. కాని యిప్పుడు తెలిసికొనుము. మంచితనముగ నుండుటయే మతభర్తయు కాదు అటుండుటలన దుష్టులను వరిలఁజేసిన టగును. మీరువామృ దీసంగతిని స్పష్టముగ గ్రహించుటచేత నే యాతఁడు మంచితనమును రూపమునిచ్చి మతమును వ్యాపింపఁ జేయలేదు!

అక్కడకు గోరాయిలు దూరమగుటచే వృద్ధుఁడు వినయునింటికిఁ గొనిపోఁబడి యెను. గోరా వినయునిద్రోవరునొద్ద నిలువఁబడి “సామ్యుతీయుము!” అనియెను.

విన—అంతతొందర యేల—కొంచెమాఁగుము ! నేనిచ్చెదను.

అని యాతఁడు తాళిమును పెదకుచుండెను. అప్పుడలేదు—గోరా యింత నాఁగక ద్రోయరుతలుపును బలంతముగఁ బట్టిలాగెను. తోడనే దుర్బలమైయున్న బీదము పట్టువదలి రలుపు తెరివఁబడియెను. అప్పుడు గోరాకు ముందుగా నాపెట్టలో నొక చిత్రీపటము కన్పించిబడియెను. అది పరేకుబాబు కుటుంబచిత్రీపటము ! వానిని వినయుడు సతీశునికలన నుంపాడించి యుండెను.

గోరా కొంతసామ్యు తీసి ముసల్కామనకిచ్చి యాతనిఁ బంపితైచెను. కాని యా చిత్రీపటమునుగూర్చి యేమియును మాటాడలేదు. ఆతఁ డెల్లూరకుండుటం గాంచి విన

యూదును మాటాడజాలకపోయెను. తరువాత నొకటి రెండు మాటలు జరిగెను. విన యూదు స్వస్థుడై యెప్పుడు ఆస్వపడు గోరా యాకస్మికముగా లేచి “నేను పోయెదను” అనియెను.

విన—ఓహో! నీవొక్కడవే పోయెదవా? ఆమ్మ నన్ను గూడ మియిం యికి భోజనమునకుఁ దిలికినది. కావున నేనుకూడ వచ్చెదను.

ఇంతపుడు బయలుదేరి. తొలినలో గోరా యేమియును మాటాటలేదు. ఆద్రాక్షుడులోని చిత్రకటమును జూచినతొడనే గోరా యాకస్మికముగాఁ దడచి తమతో కెట్టింపర్కమును లేని యొకమార్దము ననుసరించి వినయునిచ్చునయ మిం కను బ్రేరేపించుచునే యున్నదని స్పష్టించుకొనెయెను. గోరా యట్లు మానమును వహించుటకుఁ గారణమును వినయుఁడు గ్రహించెను గాని దానిని బలవంతముగ భం గించుట కాతఁడు సంతయించెను. గోరాస్వప్నయము దెసినతొట నొకవిధమును నిగూఢసత్య మున్నదని కూడ వినయుఁడు గ్రహింపఁగలిగెను.

ఇంటియొద్దకుఁ బోవునప్పటికి మహిమఁడు ద్వారమునొద్ద విధిరకఁ జూచుచు నిలువఁబడి యుండెను. ఆతఁ డామిత్యు లిరువురను గాంచి “విశేషము లేమి? రాత్రి యంతయును మీకు నిద్దరయే లేదు. ఇంతనేపటికేమి నింటికి రాకుండుటచే నేతొలినలోనైన హాయిగ నిద్రించుచుంటి రెవఁ యనుకొంటిని. తక్కువతొద్ద పోలేదు! వినయా! పామ్మ! స్నానమునకుఁ పామ్మ!” అనియెను.

అట్లు వినయుని స్నానమునకుఁ బంపి మహిమఁడు గోరానుజూచి “గోరా! నీతోఁ జెప్పినమాటనుగూర్చి యేమైన నాలోచించితివా! వినయుఁ డనాచారి యని నుంజేసిందినవో నీరోజులలోఁ దగిన హిందూవరుఁ డెక్కడ దొరకును? కేవలము హిందువైన నేమిలాభము? చదువుకొన్నవాడు కావలయును. అనియు నిదియును గలిగియున్నవో కాతఁడు కేవలము కాస్త్రపుత్రుఁడును గాదు—కాస్త్రునిస్థిదుఁడును గాఁడు మధ్యముఁడై యుండును. నీకొక్కకూతురున్నవో నామతముతో నీ వేకే భవించి యుండువు!” అనియెను.

గోరా—అమ్మా! మీరు చెప్పినమాట సత్యమే. వినయుఁడుకూడ సభ్యంతర ము చెప్పఁ డనుకొందును.

మహి—ఓక్కమాట వినయునియంగీకార మెవ్వరికిఁ గావలయును? నీయంగీ కారమే సర్వప్రధానమైనది! నీవొక్కసారి వినయునితోఁ జెప్పుము! నాకింతకంటె నేమియు నక్కఱలేదు. నీమాట ఫలించిన నరియే ఫలింపకున్న నరియే—

గోరా—సరే—అలాగే!

మహిమఁడు తనలో “ఈసారి మికాయుడుకాణమున భక్త్యములకును గొల్ల వాని దుకాణమునఁ బాపకెలుగులకు ను ర్తదత్త చేయఁడును” అని యనుకొనెను.

గోరా తొండకగా విషయనిగలసికొని “వినయా ! కళిమభిని నీకు చెండ్లి చేసిననని దాదా గట్టిపట్టు పట్టి యున్నాడు. నీయభిప్రాయ మేమి?” అని ప్రశ్నించెను.

విన—నీయభిప్రాయ మేమో ముందుగా చెప్పుము !

గోరా—నాకది యేమో చెడ్డగాఁ దోచుట లేదు.

విన—ఇదిగత నీవు చెడ్డ యనియే చెప్పితివి. మనయిరువురిలో నెవ్వరను చెండ్లి చేసికొనఁ గూడదనియే నిశ్చయించుకొంటిమి.

గోరా—ఇప్పుడు సవరించుకొందము. నీవు చెండ్లి చేసికొనుము—నేను చేసి కొనను.

విన—ఒక్కయారత్రయందు పృథక్పృథక్ మేమి ?

గోరా—పృథక్పృథక్ మగుననుభయముచెతనే నేనిట్లేర్పఱచితిని. పరమేశ్వరుఁ డొక్కొక్కమానవుని విశేషభారగ్రస్తునిగను, నొక్కొక్కని సమాజముగనే భార విహీననిగను గల్పించుచుండును. ఈయిరువురును సమానముగా నుండవలసివచ్చినచో నిం దొకఁడు బహిర్భాగమును దప్పఁజెట్టుకొనవలసి యుండును. నీవు వివాహభార మును వహించినచో నప్పుడు నీకును నాకును సమానత్వము కలుగును.

వినయుఁడు నవ్వుచు “నీవు చెప్పిన కారణములనుబట్టి నాజైవుననే బరువుండ వలయును !” అనియెను.

గోరా—ఈభారమును వహించుటకు నీకభ్యంతర మున్నదా ?

విన—తూనిక సమాన మగుటకుఁ జేతికి దొరకిన జేడి జైచినను సరివమును. అది రాయెననేమి ? ఇటుక యైననేమి ? ఏమైనను నటయే—

గోరా యీవివాహమును గూర్చి యంతయు తానుమాత్రం చెప్పుటకుఁ గారణము వినయుఁడు గ్రహింపకపోలేదు. పరేశ్వరులు నింటిలోనివారి నెవ్వరినైనఁ దాను చెండ్లియాడుదు నని గోరాయకుమానించుచుండె నని తెలిసికొని వినయుఁడు నవ్వు కొనియెను. మధ్యాహ్నభోజనానంతరమున రాత్రినిద్రకు దీర్చుకొనుటయాలముననే పగలు గడచిపోయెను. ఆపగలు వారి కెట్టిసంభాషణమును లేకపోయెను. సంధ్యాంధ కారచ్ఛాయలు జగద్రంగమునఁ దెరవైచినప్పుడు—అమిత్రులయిరువురొక్కదయము లలోనను దెర దిగిపోయినప్పుడు—మేడమీఁద వినయుఁ డాకాశమువంకఁ జూచుచు “గోరా ! చూడుము ! నేనొక్కమాట చెప్పుచున్నాను. మనస్వదేశకప్రేరయం దొకనిధమగు గొప్పయసంపూర్ణత్వ మున్నట్లు నాకుఁ దోచుచున్నది ! మనము మన భారతవరమును సగముగాఁ జేసి చూచుచున్నాము !” అనియెను.

గోరా—ఎట్లు చూచుచున్నాము ?

విన—మన మీ భారతకర్షణ కేవలము పురుషుల దనిమాత్రమే చూచుచున్నాము. స్త్రీని యెంతమాత్రమును గాదనియే—

గో రా—నీవు లోకలను, వెలుపలను, జలములను, సులములను, కూన్యములను, ఆహారములందును, శామోదములందును, కార్యములందును, సర్వస్వములను స్త్రీని గూర్చి యింగ్లీషువారివలె జూడఁదలంచుచున్నావు. పురుషులకంటె స్త్రీలనే యధికముగఁ జూడవలయునని నీయుద్దేశము; కానియందుమాత్రము దృష్టిసామంజస్యమునకు నవ్వము కలుగలేకా ?

విన—కాదు కాదు. నీవీవిధముగా నామాటలను ద్రోసివేయవలదు. ఇంగ్లీషువారివలె జూడవలయునని యెవ్వరు చెప్పిరి? మనదేశమునంగలి స్త్రీభాగమును గూర్చి మన మంతగాఁ దగురీతి తాలోచించుట లేదని చెప్పితిని. నీమాట చెప్పుచున్నాను— నీవొక్కనిమిషములో నైనను స్త్రీలను గురించి యాలోచించుట లేదు. ఈప్రపంచము స్త్రీపీఠమైనట్లుగానే నీవు భావించుచుండువు. ఇట్టిజ్ఞాన మెన్నటికిని సత్యజ్ఞానము కానేరదు.

గో రా—నేను మాయత్మను జూచినప్పుడు ఆమెను భావించినప్పుడు—ఈదేశమునందలి సమస్తస్త్రీల నాస్థానమునందే చూచి తెలిసికొనుచుండును.

విన—ఇవి మఱిపించుటకుఁ జక్కగాఁ గూర్చినమాటలేకాని వేఱు కావు. ఇంటి పనులలో నిఁటిలోనియాత్మీయస్త్రీలతోఁ బరిచయ మున్నంతమాత్రమున నది స్త్రీకాతీయండుంకటను సత్యపరిచయముమాత్రము కాదు. ఇంగ్లీషుజాతియు ననుసరించి మాటాడినచో నీవుమండిపడియొడవు. నేనట్లు చెప్పఁదలచుకొనను లేదు. మనస్త్రీ లెంతఁ జేవిధముగా సమాజమునఁ బ్రకాశితలైయున్నచో వారిమర్యాదకు భంగము కలుగకుండ నుండునో నేను చెప్పఁజాలను. కాని వారిని బ్రచ్చన్నులందేసి యుంచుటచే మనదేశము లందఱు సర్వసత్యజ్ఞానులై యున్నారనియు, వారిహృదయములకుండుఁ బూర్ణప్రేమయు, బూర్ణశక్తియుమాత్రము ప్రకటితమగుట లేదనియు నేను చెప్పఁగలను.

గో రా—వినయా! పగలు, రాత్రి యనునవి రెండు సమయములు. అట్లే పురుషులు స్త్రీలను సమాజమునకు రెండు భాగములు. సమాజస్వభావముననుసరించి స్త్రీలకుఁ రాత్రిఁబోలిప్రచ్ఛన్నలు. వారిసమస్త కార్యములను సగూఢములు, నిభృతములు—అస్వాభావికసమాజమునందు బలవంతముగ రాత్రి పగలు చేయఁబడుచుండును. అందు దీపప్రకాశములచే రాత్రియంతయును న్యూన్యములచేఁగఁదచిపోవుచుండును. అంతమాత్రమున నేమిలాభము? రాత్రిసంబంధము లగునన్నిభావనిభృతకార్యముల కన్నిటికిని సమముకలుగును. క్లాంతి యతిశయించుచుండును. క్షతిపూరణము గాక యుండును—మానవుఁ డున్నట్లుఁడెవోవును. మనము మనస్త్రీలను బహిరంగకర్మచేత్రి

మునకు దెచ్చినచో వారి నిగూఢకార్యవ్యవస్థ యంతయును జెప్పిపోవును. అందువలన సమాజస్వాస్థ్యమునకును కాంతికిరణభంగముకలుగును. సమాజమునందొకవిధమగు మత్త పుట్టేడించును. అటు కథయే శక్తి యనుభాగింతి కలుగును. కాని యాశక్తియే చిహ్నక నమును గలిగించును. సమాజశక్తి శోకభాగము పురుషుడు; రెండవభాగము స్త్రీ— పురుషుడు వ్యక్తుడు. వ్యక్తుడెన్నంతమాత్రముననే పృథానుడు కాడు. స్త్రీయవ్యక్తక; ఈయవ్యక్తకశక్తిని వ్యక్తగాఁ జేయఁదలంచినచో సమస్తమూలభవమును వ్యయపఱచి సమాజమును దారిద్ర్యమున ముంచివేచినట్లుగును. అందుచేతనే పురుషు లందఱును యజ్ఞతేత్రమున నిలిచి, స్త్రీలందఱును భౌందారములయందు నిలిచియున్నచో నప్పుడు స్త్రీలదృశ్యత్రయమును యజ్ఞము సర్వగుంపన్న మగునని చెప్పుచున్నాను. నడు సశక్తి శోక్కుసారిగా నొక్కచెవున నొక్కచోట నొక్కరీతిగా నుపయోగించువాఁడుగుత్తు దేకాని వేఱుకాదు !

విన—గోరా ! నేను నీమాటకుఁ బ్రతివాదము చేయఁదలచుకొనలేదు. కాని నేను చెప్పినమాటకు నీవును సరిగాఁ బ్రతివాదము చేయుటలేదు! పృథానాంశము—

గోరా—వినయా ! దీనినిగుఱించి యెంత మాటాడినను వాదము ముగియదు. స్త్రీలవినయమున నీవు యోచించుచున్నంతభాగుగా నేను యోచించుట లేదని యంగీకరించుచున్నాను. నీకావిషయమున ననుభవమున్నది. నాకాయనభవమునుగూర్చిన ప్రియత్న మెప్పుడును సఫలముకాలేదు. అందుచే నీసంబంధమున నాకభిప్రాయభేదము కలుగుచున్నది. ఇంతవఱకు నేనంగీకరించుట చాలునా ?

గోరా యీప్రసంగమును దాటివెచ్చెను. కాని బీజమును విడిచివెచ్చినను నదియొక ప్రదేశమునందుఁ బడి యనుకూలసమయమున నంకురించుట కభ్యంతర ముండదు. గోరాయంతవఱకుఁ దనజీవితతేత్రమున స్త్రీలను దూరముచేసియేయుంచెను. అట్లుచేయుట యభావమనిగాని లోపమనిగాని యాతఁడు కలలో నెఱచు భావింపలేదు. ఇప్పుడు వినయునియవస్థ గాంచుటచే లోకమున స్త్రీలకుఁ గూడ విశేషశక్తియును బ్రభావమును గలవని గోరాకు గోచరించెను. కాని “వారిసాన మెక్కడ, వారిప్రయోజనమేమి” అను విషయములంగూర్చి యాతఁ డింకను సిరపఱచు కొనజాలకుండెను. అందుచేతనే వినయునితో నీవిషయమున వాదించుట యాతనికి బాగుగలేకపోయెను. వినయుని యభిప్రాయము సంగీకరించుటకుఁ గాని త్యజించుటకుఁ గాని గోరా శక్తుడు కాకపోయెను. కావుననే యాతఁ డావాదమును వదలుకొనియెను!

వినయుడు రాత్రి యింటికిఁ బోవుచున్నప్పు డానందముయి యాతనిం బిలిచి “వినయా! కళిమాఖని నీవు పెండ్లిచూడునంతి నిశ్చయమైనదా?” అనిప్రశ్నించెను.

వినయుడు సిగ్గుతో నవ్వుచు “అమ్మా! సిరపడినది. ఈకుభకార్యమునకు గోరా యే సంధానకర్తయై నాఁడు,” అనియెను.

అనం—కళిమభి గుంచివిడ్డ—కాని, బాబూ ! నీవు చిన్నతనపుటని చేయవలదు. నీహృదయము శేనెజుంగుదును! కొంచెము మోతాటపెట్టుచున్నా రనియెంచి తొందరపడి పనిచేయకుము. అలాగించుకొనుటకు నీవలగావలినంతసమయము మున్నది! నీవైనను బాలుడేవు కావుగదా ! ఇంతగొప్పకార్యము నక్కర్థగాఁ జేయఁగూడదు !

అని బోధించుచు నాతనివీపుపై దువ్వుచుండెను. వినయుఁ డేమియు మాటాడక మెల్లమెల్లగా నెడలిపోయెను.

౧౮

వినయుఁ డానంద జయిమాటలను భావించుకొనుచు నింటికిఁ బోయెను. అనంతము ముఖ చెప్పినయెమాటయును వినయుఁ డింతవఱ కన్నఁడు నుపేక్షించి యుండలేదు. ఆరాత్రి యాతనిహృదయమునం దొక గొవము ముద్రింపఁబడియెను.

మఱునాటియుడయమున లేచునప్పటి కారా కొకవిభవగు బంధమునుండి విడితడినట్లుగా ననుభవమునుఁ దోఁచెను. విశేషమాల్యము నొసంగి గోరాన్నేపాటును నును దీర్చుకలిగితి నని యనుకొనియెను. వినయుఁ డొకవైపున కళిమభినిఁ బెండ్లియాడి జీవితవ్యాప్తమగు, నొకబంధమును గల్పించుకొనుటకు కంగీకరించి మఱియొకవైపున నింకొకబంధమును వదల్చుకొనుటకు బాధ్యుఁడైయుండెను. వినయుఁడు బ్రాగ్భూ వివాహము చేసికొనుటకు అబద్ధుఁడై యుండె నని గోరా యనుమానించి యామిథ్యాసంకయమునకు కళిమభివివాహమును జామీనుఁ జేసి నిశ్చింతఁడై యుండెను. అటుతరువాత వినయుఁడు నిస్సంకయముగాఁ బరకేళానింటికి రాకపోకలు సాగించుట కారంభించెను.

వినయుఁ డెంతచనపుగలచోటనైనను నాత్మీయునివలె సంఘటనస్వభావము కలవాఁడు కాఁడు. కాని గోరావిషయమున సంకేతము దూర మైనతోడనే యాతఁడు క్రమముగాఁ బరకేళునియింటివారందఱికిని జిరకాలబంధునివలె నెఱిపొయెను. నుచరితహృదయము వినయునిపై నిండుక వ్రాలి యున్నదని భావించి మొట్టమొదటఁ గొంతకాలము వఱకును లలితహృదయము వినయునిపైఁగల్గితిని దూయుచుండెను. కాని నుచరితభావమంతగా నాతనియొడఁగ జట్టిపాతిము వహింపలేదని లలిత యిప్పుడు గ్రహించెను. అందుచే నిప్పు డామెహృదయమునందలివిద్రోహము దూర మయ్యెను. వినయ బాబు చాల మంచివాఁడని చెప్పుటకు లలితహృదయమున కిప్పు డెట్టికమమును లేకుండఁబోయెను.

పానూబాబుకూడ నింతవఱకును వినయునియొడల విముఖుఁడైయుండెను. అతఁడు కూడ నిప్పుడు వినయుఁడు పెద్దమనుషుఁడే యని యంగీకరించుచుండెను. అతఁడు గోరా మంచివాఁడు కాడని చెప్పుటచేతనే వినయుఁడు మంచివాఁ డనుభావమును

నూచించుచుండెను. వినయుఁ దెప్పుదును పానూబాబుతో వాదము పెట్టుకొనుట లేదు. అట్టివాడము జరుగవలయునని సుచరిత్ర ప్రయత్నించుచుండెను ! అందుచేతనే తీరేబిలునొద్ద నివయుండు కాంతిభంగము చేయకుండ నుండెను.

కాని పానూబాబు లేనప్పుడు సుచరిత్ర వినయునితో నాతనిచుతవిషయమును గూర్చి మాటలాడుచుండెను. ఇంతటివిద్యాధికులగుగోరానును వినయుండును గూడఁ బ్రాచీన దురాచారముల నేల పుట్టించుచుండినో తెలిసికొనవలయు ననుభూతుల మామెను వర్ణించుచుండెను. ఇట్టినుతము నవలంబించియున్న గోరాను గాని, వినయుని గాని యామె స్వయంబాగా నెఱుంగకయే యున్నచో సుచరిత్ర రెండటమాట వినకుండ వారిని గర్హించియుండును. కాని గోరాను జూచినప్పటినుండియు నామె యాతని నంతగా నెగొరవించి వినసులొనుండి ప్రోనేతముజాలకుండెను. అందుచేతనే యామె గోరానుకుమను, జీతమును సంపూర్ణముగఁ దెలిసికొనుటకై ప్రశ్నలపైఁ బ్రశ్నలను వెలిపి వినయు నడుగుచుండెను. అన్నిచుతములనుగూర్చియుఁ దెలిసికొనుటయే సుచరిత్ర బుద్ధిమతి యగుట ప్రపంచమున పరేశబాబు నిశ్చయించుకొని యుండెను. అందుచేతనే యాతఁ డెన్నఁడు నానాదమున కిభ్యంతరించును గల్గింపఁడయ్యెను.

ఒకనాఁడు సుచరిత్ర వినయుని గాంచి “గోరమోమానుండు నిజముగానే జాతి భేదమును గొరవించుచుండెనా? కాక డేకాభిమానముచే నట్లు చెప్పుచుండునా?” అని ప్రశ్నించెను.

విన—సోపానపరంపర యొక దానికంటె నొకటి మీఁదై విభాగింపఁ బడవలయు నని నీ వంగీకరింతువా ?

సుచ—అట్లున్నచోఁ గ్రిందినుండి మీఁదికెక్కుట కనుకూలముగా నుండు నని యంగీకరింతును. లేకున్నచో వానిప్రయోజనమేలేదు. సమానప్రతికేమున సమానముగ నున్న మెట్లతోఁ బ్రయోజన మేమున్నది ?

విన—మనసమాజ మిహూడ నట్టి సోపానపరంపరయే క్రిందినుండి మీఁది కెక్కించుటయే దానియుద్దేశము ! అది మానవజీవితమున కొకవిధమగు పరిణామమును గల్గించుచుండును ! సమాజమే ప్రపంచమే పరిణామకాల మైనదని చెప్పఁజూచినచో నితఁడెట్టివిభాగ స్వరూపతోడను నిమిత్తమే లేదు. కాని యట్లయినచో నైరోపీయ సమాజములవలె నొక దాని నొకటి మించవలయు ననుయద్దేశములు ప్రబలి నిరంతరించును బోరాటములు జరుగుచునే యుండును.

సుచ—మీమాట నాకు స్పష్టముగా బోధపడుటలేదు. ఏయుద్దేశముచే సమాజమున వర్తవిభాగము కల్పింపఁబడెనో యాయుద్దేశము సఫల మైయు మీకు నిరూపింపఁగలరా ?

విన—ఈపరిపంచమున సఫలతాస్వరూపమును నిరూపింపఁగలుగుట యసాధ్య కార్యము! భారతవర్షము సామాజికప్రశ్నకు జాతిభేద మనున తరము నిచ్చి యున్నది. ఆయు తర మింకను విస్మృతము గా లేదు—ఇప్పటికీ నాస్తిత్వ తరము భూత్యంతరాశ ముల బ్రతిధ్వనించుచు నేయున్నది. యూరపుఖండ మింకను సమాజప్రశ్న కింతకంటె మంచియు తర మేదియు నిచ్చియుండలేదు. అచ్చట కేరళము గంధర్వకోశమును బోరాటమును మాత్రమే జరగుచున్నవి. కాని, భారతవర్ష సంబంధము గు నీప్రశ్న తర మింకను సాఫల్యముకొఱకు బ్రతీక్షించుచు నే యున్నది.

నుచరిత సంకోచముతో “మీరు కోపపదవలను. సత్యము చెప్పుడు ! ఇది యన్నియును గౌరవహానిని పొటలకుఁ బ్రతిధ్వనులేనా? కాక మీరు సంపూర్ణముగ విశ్వసించియే చెప్పుచున్నారా? అని పిల్చించెను.

వినయుండు నవ్వును “నేను సత్యమునే చెప్పుచున్నాను. గోరా మతమునే విశ్వ సింపలయునను బలవంతము నాకులేదు. సమాజమునందు జాతిభేద మయమునఁ గాన వచ్చు వికృతులను జూచినప్పుడు నాసంశయముల నాతనికిఁ జెప్పుచునే యుండును. కాని యప్పు డాతడు గొప్పవస్తువునందలి ప్రత్యేకస్వల్పభాగమునుబట్టి పరీక్షించిన చో సందేహములు కలుగుననియు, విడిగినకొమ్మనుబట్టి గాని, రాలినయాకును బట్టి గాని వృక్షసంబంధము గు చరమపరిణామమును నిశ్చయింపరాదనియు, వనస్పతి నే పరీక్షించి దానిమంచిచెడ్డల నెఱుంగుటకుఁ బ్రయత్నింపవలయు ననియు బోధించుచుండును.

నుచ—ఆటలను, గొమ్మలనుబట్టి నిర్ణయింపరాదు గాని ఫలమునుబట్టి నిర్ణయిం పవచ్చును. జాతిభేదఫలము మనదేశమున కంతరీక్ష కుపకరించినది?

విన—నీవిప్పుడు చెప్పినది యవస్థాఫలముకాని, కేవలము జాతిభేదఫలము కాదు. కదలినదంతముతో నమలినచో మనకు బాధగానుండును. అది దంతములతప్పు గాదు—కదలినదంతముతప్పు! నానాకారణములచే మనలో వికారమును దౌర్బల్యము ను గలుగుచుండును. అంతమాత్రమున భారతవర్షాభిప్రాయమే ఏకైక మైనదిగా మనము భావింపఁగూడదు. గోరా యిందుకొఱకే తిరుచుగా “స్వస్థుడై వైయుండుము—సబలుండఁజెయుండుము !” అని బోధించుచుండును !

నుచ—మంచిది. అట్లునుచో బ్రాహ్మణులు నర దేవతలని మీరంగీఁరింతురా?

విన—ఈపృథ్వియందలి గౌరవము లన్నియును జాలవఱకు మనము కల్పించుకొ న్నవే—బ్రాహ్మణుని యధార్థ బ్రాహ్మణునిగాఁ జేయఁగలిగినచో నది సమాజమునకు సామాన్యలాభ మనుకొంటివా? మనము నర దేవతల నే కోరుకొనుచున్నాము—మనము బుద్ధిభూర్వకముగా యధార్థముగా సమస్తాంతరీక్షకరణములతోడను వాంఛించినచో నర దేవతలను బడయఁగలుగుదుము ! అట్లుకాక మూఢులమై ప్రవర్తించినచో నమస్త

దమ్మగ్నములను జేయుచు మనకిరంజులకై బాదధూళిని జరిసించుమూలముననే జీతమును గడపుకొనుచుండు సరదేశకలను వర్ణించెనువార మగుదును.

సుచ—మీరు చెప్పిన యిట్టిసరదేశకల లెచ్చటినున్న నున్నారా ?

విచ—ఉన్నారు! బీజములందు వృక్షము లిమిడియున్నట్లే యున్నారు. భారత వర్ష సంబంధ మగు నాంతరంగిక భిష్టియమిట్టి పరియోజనమధ్యమునందే యున్నది. ఇతరదేశము లన్నియును విలింగ్ టన్ వంటి సేనావతులను, హ్యుటన్ వంటి నైజానికుల ను రాత్ ఛెల్లవంటి లక్షాధికారులను గోరుకొనుచుండును—కాని, మనదేశ మెప్పు డును బ్రాహ్మణులనే కోరుకొనుచుండును. ఎవ్వడు భయంకరుడను కాకుండునో, యెవ్వడు లోభమును నిరసించుచుండునో, యెవ్వడు దుఃఖమును జయించునో, యెవ్వ డభావమును లక్ష్యము చేయకుండునో, యెవ్వడు పరబ్రహ్మమునం జిత్రమును నిలిపి యుండునో యాతడే బ్రాహ్మణుడు! గభీరుడును, కాంతుడును, ముక్తుడు నగు నట్టిబ్రాహ్మణునే భారతవర్షము వాంఛించుచున్నది. అట్టియధార్థబ్రాహ్మణునిజొంద గలిగినప్పుడే భారతవర్షమునకు స్వాతంత్ర్యము లభింపవలదు! మనము రాజునెదు టుం దలవంచి యుండియు సత్యాచారము లనియెహజభవములలో మెడలు దూర్చు చుండుటలేదా? కేవలమును మనము మనభయములకు విసతులము; మనలోభములకు విసకులము! మనమూఢత్వములకు దాసానుదాసులము!—బ్రాహ్మణులను వదలని చేయనివ్వు; వారే భయమునుండియు, లోభమునుండియు, మూఢత్వమునుండియు మనల నుదరించెదరుగా! మనము వారినుండి యుక్తమును గోరవలదు! వాణిజ్యమును గోరవలదు! మఱి యెట్టియోజనమును గోరవలదు!

ఇంతవఱకు నూరక వినుచున్న పరేశబాబుప్పకు వృదులస్వరముతో “భారత వర్ష మననేమో నే నెఱుంగుదుని చెప్పజాలను; మఱియు దానివాంఛితమేమో, యది యెవ్వడు సిద్ధించునోకూడ నిశ్చయముగాఁ జెప్పజాలను. కాని జరిగిపోయినది మె ప్పటికైనఁ దిరిగి వచ్చువా? వర్తమానమున సంభవమగుదానినే మనము సాధింపవల యును కాని యతీతవిషయములకై చేతులు చాచుచు వృథాకాలహరణముచేయుట వలన నేమిపరియోజనము?” అనియెను.

విచ—నేనును మీ రూహించినట్లే యూహించి చాలసారులు గోరాతోఁజెప్పి యుంటిని. అప్పుడు గోరా “అతీత మతీతముని తొగిసివైచి కూర్చున్నంతమాత్రమున నది యతీత మగునా? ఏకత్యమునుగూడ నెన్నటికి నతీతము కాజాలదు!” అని చెప్పుచుండును!

సుచ—ఇప్పుడు మీరు చెప్పిన యాపదకులు సాధారణజనుల కలవియగునట్లు లేవు. అందుచే మీభుతము జేయున కంతకును వ రింపజేమో యని గంభీరము కలుగు చున్నది!

విను—మేము పరమహింసపుల మని యభిప్రాయముతోఁ జెప్పకొనుచుండుడేకి యెలదఱును హిందూబంధువులే యని గోరా యెన్నడును నంగీకరింపఁడు. ఆతఁడు హిందూభక్తము సంతరంగములనుండియే బాగుగఁ బరిక్షించుచుండును. ఆతఁ డెన్నఁ డును హిందూమతను సుఖప్రాప్తి యని తలంచి యుండలేదు. అది యెప్పుడు నేని యో కొన్ని యాకస్మిక సంపర్కములచేఁ గృతించుచు, నకారజాఘాతములచే బాధ పడుచు నుండునని యాతనియొద్దేకము !

సుచ—కాని యాతఁ డీయాకస్మిక సంపర్కములవలనయమునఁ జాలవఱకు సా వధానుఁడై యుండుననియే తోచుచున్నది !

విను—ఆతిథి సావధానత యత్యద్భుత మైనది ! పుష్పించినంత మాత్రమున నా తఁడు ఇతరమతసంపర్కములచే జాతి పోవు చనియు, నితరమతభోజనముచే బాపము కలుగుననియు, నిని యన్నియు, నభ్రాంతిసత్యము లనియు, వీని నన్నిటిని నే నంగీక రింతుననియుఁ జెప్పుచుండును. కాని యిటున్నియు నుచ్చేత్తపూరితము లగునగుల లని నాయభిప్రాయము. ఆతఁ డీసంగతుల నందరియెదుఱును పిగ్గఱగాఁజెప్పుచుండును. సా ధారణజనుల కెక్కడ మతిగొందమునం దశ్రద్ధ కలుగునో యనియు, నితరమతముల వలనఁ దనకెక్కడ నపజయము కలుగునో యనియు నాతఁడెల్లప్పుడును హిందూమత మందలి సామాన్యవిషయములను గూడఁ ద్రోసివేయఁ గొంచుచు బాగరూఢుఁడై యుండెను. నాయొద్దఁగూడఁ దనకెఱిగియును బ్రకటింపవలె జాగ్రత్తిగా మెలగు చుండును.

పరే—బ్రహ్మశిష్యాజనులందుఁగూడ నట్టివారు చాలమందియున్నారు. వారు హిందూవదతుల నన్నిటి నసాలోచితముగఁ బరివారించుచుండురు. కాని, వారు తమ మతిమనందలి తుల్యసాక్షరములనుగూడ నంగీకరించుచుండు రని యితరు లనుకొనున ట్లుగాఁ బ్రవర్తించుచుండురు. ఈప్రపంచమునం దట్టివారెవరైనములు సమాజములు గానుండవు. దొరక నటనమాత్రమునే గొందరిగోలము చేయుచుండురు. వారు సత్య మును దుర్బల మైనదానిగా భావింతురు. సత్యమును గౌరవముచేతను బలవంతముచే తను రక్షించుటయే వారి కర్తవ్యవిషయము. “సత్యము నాతి నాధారపడి యున్నది. నేను సత్యమునై నాధారపడి యుండలేదు” ఇదియే వారిప్రధానమాత్రము. నే నెప్పుడును పుమేశ్వరున కభిముఖుడనై బ్రాహ్మసమాజమునందైనను సరియే, హైందవ బచండీమండపమునం దైనను సరియే శర్వస్థలములయందును, సత్యమునకు సర్వదా విసతుడనై స్వభావముగ విద్యోహరహితముగ సాక్షాంక్షప్రణామము చేయుదును— నహింసతము లగు నెట్టి యాత్మంశములను నన్నుడగింపజాలవు.

అనిచెప్పి పరేశబాబు తనస్వకయమును హృదయాంతరమున సమాధానము చేసినట్లు తుణకాలము స్థబ్ధుడైయుండెను. ఇంత సేపటివఱకును జరిగినమాటలపై నిప్పటి పరేశునిమాట లాకవిధమున మధురస్వరముతోఁ గలసి యుండెను. అది కేసలము మాటలలోని మధురస్వరమే కాదు—పరేశబాబుజీవితమునందలి గంభీరప్రకాంతసంబంధ మగుమధురస్వరము! అప్పుడు లలితాను చరితలవదనకవలయులం దానందభక్తి తేజము ప్రకాశితమయ్యెను. వినయుండఁ జూచునంతోనుండెను. గోరాయుండుఁ బ్రచండనిరోధభావ మున్నదనియు మతోద్ధారకులకు మనోవాక్పర్యములయందు సహజ సరళకాంతభావనా లుండవలయు ననియు, గోరా యిట్లు లేవనియు వినయుండెడితొగియై యుండెను. ఇప్పటిపరేశునిమాటలను విని వినయుండఁ గలిగితియును స్పష్టముగా గ్రహించెను.

ఆరాత్రి సుచరిత పరుండి యుండఁగా లలిత వచ్చి మంచముపై నొకపార్శ్వమున గూర్చుండెను. అప్పుడు లలితయనసులో నేడియొయదేశ మున్నదని సుచరిత గ్రహించెను. అది వినయనిసంబంధమై యుండు నని కూడ ననుకొనియెను. అందుచేత నే సుచరిత తానే మాటాడుట కారంభించి “లలితా! వినయుండు చాలనుంచివాడు నుమా!” అని యెను.

లలి—అతఁ డెప్పుడును గోరా మాటలనే చెప్పుచుండుటచే నీకు మంచివాడు కాకేమి ?

ఈమాటలలోని భావమునుమాత్రము సుచరితగ్రహింపలేదు. అందుచే నామెసరళభావముతో “అమాట నిజమే! అతఁడు గోరామాటలు చెప్పుచుండఁగా వినటనాకుఁ బరమానందముగా నుండును. నిజముగా గోరానుజ్ఞానియైయుండును!” అనియెను.

లలి—నాకంతయానందముగా నుండదు—కోపముగానుండును.

సుచ—(అశ్చర్యముతో) ఏమి ?

లలి—గోరా, గోరా, యని రేయింబవలు గోరామాటయే! వినయనిమిత్తుడగు గోరా గొప్పవాడే యగుఁగాక! వినయుండుకూడ మనుష్యుడేనా ?

సుచరిత నవ్వుచు “ఏమి? నీ కీసంశయ మేల కలిగినది?” అనియెను.

లలి—అతనిమిత్తుఁడు వినయనిఁ దనప్రత్యేకత్వమును బ్రకటింపకానశాలనం తటియనమర్థుగాఁ జేసివైచివాడు! గాజాపురుగు బొడ్డిగను బట్టుకొన్నట్లున్నది! ఈసితిలో నాకు గాజాపురుగునందును గోపమే; బొడ్డిగయందు నగౌరవమే !

లలితమాటలయందలి తీవ్రత్వమును గాంచి సుచరితయేమియు మారాడక నవ్వుచుండెను. అప్పుడు లలిత “సుచరితా! నీవు నవ్వుచున్నావు! గోరా వినయనింబోలె నన్నెవ్వరైన నాకిద్దించి యసమర్థురాలిగాఁ జేయదలంచినచో నే నెంతమాత్రమును సహించుకాలను. లాట లేమనుకొన్న నేమి? నీవుమాత్రము నన్నట్లాకిద్దించి యాప

స్మారాలని గాఁ జేయలేదు. నీ స్వభావము గూడ నట్టిది కాదు. అందుచేతనే నేను నిన్నుఁ జేమించుచున్నాను. నీవు తండ్రి గారియొద్దనుండి యీయవదేశమును బడయఁగలిగితివి. ఆయన ప్రకృతుల ననుసరించి నీ నమలను నిర్ణయించుచుండును.” అనియెను.

ఈటటుంబమునందులలితయు, నుచరితయుమాత్రమే పరేశునకుఁబరమభక్తలై యుండిరి. తండ్రి పేరు విన్నంతమాత్రముననే వారిహృదయములు వికసించి పోవును.

నుచ—తండ్రి గారితో సమాను లెవ్వరున్నారు ? కాని వినయబాబు మాత్రమతనిపుణముగా మాటలాడఁగలఁడు ! నీవేమన్నను సరియే.

లలి—అమాట లాతనివి కావు గనుకనే యంతచిత్రముగానున్నవి. ఆతఁడు స్వయముగానే మాటలాడినచో నింతకంటె దివ్యముగను సహజముగను నుండును. ఆలోచించి యాలోచించి జ్ఞప్తికిఁ దెచ్చుకొని పలికినయాపటము నాకంతబాగుగ లేవు. అచమత్కారభాషణములకంటె స్వభావభాషణములే నాకుబాగుగానుండును.

నుచ—తోపగింపకుము. సోదరీ ! గోరామాటలే వినయవనస్వభాషణములయి పోయినవి !

లలి—అట్లే యైనచో నది యంతయుగౌరవము ! ఈశ్వరుడు బుద్ధి నిచ్చుట యితరులమాటలను వ్యాఖ్యానము చేయుటకా ? వాక్కు నిచ్చుట యితరులమాటలను జనుత్కరించుటకా ? ఇట్టిచమత్కార భాషణములతో నాకుఁ బనిలేదు !

నుచ—కాని వినయమును గోరా నంతగాఁ జేమించుచుండెనని యేల భావింపఁగూడదు. ఆతనితో నీతనివనను కలసిపోయినది !

లలి—(వినుఁగుతో) లేదు ! లేదు ! లేదు ! పూర్తిగాఁగలిసిపోలేదు ! గోరా చెప్పినట్లు మెలఁగుట యాతని కభ్యాస మైపోయినది ! అది ప్రేమకాదు—దాసత్వము ! ఆయిరువురిమతము నొక్కటియే యగుటాడ నీవు సాహసించి చెప్పుచున్నావు. (ప్రేమయున్నచో నాతనిమతముతో నేకీభవింపకున్నను నాతని గౌరవింపవచ్చును. గుడ్డితనము లేకున్నను నాతనికే దన్నర్పించుకొనవచ్చును. నీవట్లు తలంచుటలేదు. వినయమును గోరాను గౌరవించుచునే యున్నాడు. ప్రేమచేతినే—మఱియుకవిధముగా గౌరవించుచున్నట్లు నేవంగీకరింపను. ఆసంగతి యాతనిమాటలలోనే స్పష్టపడుచున్నది. సోదరీ ! నీవు గ్రహింపలేదా ? నిజము చెప్పుము !

నుచరిత లలితయూహించినట్లు హింపలేదు. గోరా సంపూర్ణస్వరూపమును గ్రహించుటయందే యామె వ్యగ్రియై యుండెను. ప్రత్యేకముగ వినయనిస్వభావమును బరిక్షించుటయం దామెకుఁ గుతూహలము లేదు. అందుచే నుచరిత లలిత ప్రశ్నకుత్తరము చెప్పక “సోదరీ ! నీపిదాంతమే నిశ్చయ మనుకొంటిదము ! యిప్పుడు నీయుతకముమీ ?” అనియెను.

అలి—

అతనిమిత్రుని నిర్బంధమునుండి వివరము విడిపించి స్వాధీనము చేసి కొనవలయు నని వాయుదేశము !

నుచ—సోదరి ! ఆటయినచో బ్రతుకెంతయు చేయగూడదా ?

అలి—నాప్రియత్నచూత్రమున లాభము లేదు. నీవు కొంచెము తలచుకొన్న చో నగును.

వివరములు తనయందనురాగము కలిగియుండె నని నిగూఢముగ నెఱిగియుండియు నెప్పుడు సుదీర్ఘ రోగామాటలు నవ్వులాటకిందఁ ద్రోసివైచుటకుఁ బ్రయత్నించెను.

అలి—ఆతఁడు గోరాబంధమునుండి విడివడి నీకనుకూలములగు పదతుల నవలంబించి యున్నచో నవ్వుడు నేను వివరము మంచివాఁడందును. ఈతనిమిత్ర మింకను గోరాతోఁగలిసిపోలేదు. ఈసిటిలో మఱియొకఁ డెక్కడైన నైనచో నీపాటికి బ్రహ్మసమాజబాలికలను దిట్టించు నొకనాటకమును వ్రాసియేయుదును ! ఈతఁడెఱుకను శాంతముగ నేయుత్సాహముగ నేయున్నాడు నిన్నుఁ బ్రేమించుచున్నాఁడు. తండ్రిగారియెడల భక్తికలిగి యున్నాఁడు. ఆతఁడు గోరావంటివాఁడు కాఁడనుట కిదియే ప్రమాణము. అక్కా ! వివరములు నెట్లయిన స్వతంత్రునిగాఁ జేసితిరవలయును ! ఆతఁటివాఁడు కేవలమును గోరాకుఁ బ్రచారముఁడై యుండుట నాకసహ్యముగా నున్నది !

ఇంతలో “అక్కా ! అక్కా ! అని పిలుచుచు సతీకుఁ డాగదిలోనికి వచ్చెను. వివరముఁ దాతని సర్కసులోనికి దీసికొనిపోయెను. సతీకునకు సర్కసు చూచుట యదియే మొదటిసారి. అందుచే నాతఁడు చాలరాత్రి యైనను నుత్సాహముతో సర్కసునుగూర్చి వర్ణించుచు “అక్కా ! వివరములు బయండుట కిక్కడకే తీసికొనిరావలయు నని ప్రయత్నించితిని గాని శేపు మరల వచ్చెద నని చెప్పి తనయింటికిఁ జొరినాడు ! అక్కా ! నిన్నుఁగూడ నొకసారి సర్కసు లోనికి దీసికొనిపోవలయు నని యాతనితోఁ జెప్పితిని !” అనియెను.

అలి—ఆతఁ డేమనియెను ?

సతీ—అడునాండు ప్రెక్షపురిని జూచి భయపడుదు రేమోయని చెప్పినాఁడు ! కాని నేనుమాత్రము పురిని జూచి భయపడలేదు !

అని చెప్పి యాతఁడు తనపాదమును బ్రకటించి గర్వముతోఁ గూర్చుండెను.

అలి—కాదా మఱి ? మీవివరములు నాహృదము తెలిసిపోయినది. సోదరా ఈసారి మేమే యాతని బలవంతముగ సర్కసుకుఁ దీసికొనిపోయెదము.

సతీ—శేపు పగలే సర్కసు జరగును.

అలి—అట్లయినచో కాగుగ నున్నది. పగలే సోపుకము !

మఱువాడు వినయుండు వచ్చినతోడనే లలిత “వినయబాబూ! నవయము నకు వచ్చితిరి! తెండు!” అనియెను?

విన—ఎక్కడకు? బోవలెను?

లలి—సర్కసునకు.

పగటివేళ బహిరంగముగా నాడువాండ్రును వెంటబెట్టుకొని సర్కసునకుఁ బోవుట! వినయన కేమియుఁ దోచకుండబోయెను.

లలి—గోరాబాబునకుఁ దెలిసినచోఁ గోపపడునా యేమి?

లలిత యిట్లు బ్రశ్నించుటకు వినయఁ డదరిపడియెను. లలిత మరల “అందు వాండ్రితోఁ గలసి సర్కసునకుఁ బోవుట గోరా కిష్టముండనా?” అనియెను.

విన—నిశ్చయముగా నుండును.

లలి—అయివ్వు మెట్టిదియో వ్యాఖ్యానముచేసి చెప్పఁడు! నేను సోదరి నుచ రితను దీసికొని వచ్చెదను. ఆమెకూడ వినును.

ఆమాట పొడిచి నట్లున్నను వినయుండు నవ్వివెచ్చెను. అప్పుడు లలిత “వినయ బాబూ! నచ్చెదలేమి? అందువాండు పులినిఁజూచి భయపడెదగని రాత్రిమిరుసతీ కునితోఁ జెప్పితిరంట! మిరుమాత్ర మెవ్వరికిని భయపడదరాబోలును?—” అనియెను.

తరువాత వినయఁ డాడువాండ్రితోఁ గలసి సర్కసునకుఁ బోయెను. గోరా కును దనకును గలసంబంధమునుగూర్చి లలితయు నాయింటిలోనిస్త్రీ లందఱు పెట్టియొ ద్దేశముతో నుండినో వారిమాటలను బట్టి వినయ డూహించుకొనఁదొడంగెను—

మఱియొకప్పుడు వినయఁడాయితీకి వచ్చినప్పుడు లలిత రి త్తవ్యతూచాలముతో “వినయబాబూ! ఆనాటిసర్కసుకథ యంతయును మీరు గోరాబాబునకు నివేదించి తిరా?” అనియెను.

ఈయెత్తిపాడుపుమాట వినయనచెవులలో గింగురుమనియెను. ఆతనికర్థమూ లము లెఱుపడిపోయెను. అప్పుడు వినయఁడు “ఇంకను చెప్పలేదు!” అని యొత్తర మిచ్చెను. ఇంతలో లావణ్య యటకు వచ్చి “వినయబాబూ! ఒకసారి వచ్చెదరా?” అనియెను.

లలి—ఎక్కడకు? సర్కసునకా?

లా—సరిసరి! ఈవేళ సర్కసుకొద్ద నున్నది? నా రుమాలుపైఁ బెన్పొ తో నందముగా నొకచిత్రమును వ్రాసి పెట్టినచో నేను ఊలుతోఁ గుట్టుకొందను. వినయబాబు కాళ నుందరముగాఁ జిత్రింపఁగలఁడు!

అని చెప్పి లావణ్య యాత్మని దీసికొనిపోయెను—

౧౬

మఱువాటియుదయమున గోరావ్రాగినికొనుచుండగా వినయుఁ దాకస్మికముగా వచ్చి యనావశ్యకముగనే “ఒకనాడు నేను పరేశబాబుకుమార్తెలను సర్కసు లోనికిఁ దీసికొనిపోయితిని” అనిచెప్పెను.

గోరా వ్రాగినికొనుచునే “ఎఱిగిని !” అనియెను.

దేవయ్యఁడు విస్మితుడై “ఎవ్వరు చెప్పిరి ?” అనియెను.

గోరా—అవినాశుఁడు—ఆతఁడఁకూడ నాదినమున సర్కసునకుఁ బోయెను. అని చుటి దేవుమియు మాటాడకుండ గోరా వ్రాగినికొనుచుండెను.

గోరా కిడివరకే యీసంగతి తెలిసినది అవినాశుఁడఁకూడ మరలఁ జెప్పియుండెను ఈవిదయమున వర్ణనములను వ్యాఖ్యానములను గూడ జరిగియే యుండును. తన పూర్వసంస్కారమును బట్టి వినయున కిది యంతయును లజాకరముగా నుండెను. ఈ సంగతి యితరుల కెవ్వరికినిఁ దెలియకున్నచో వినయునకు సంతోషముగా నుండును !

రాత్రి యంతయును గలలో లిత్తో వాక్కులచూచు జేసినసంగతు లన్నియు వినయున కప్పుడు స్మృతికి వచ్చెను—“పిల్లవాఁడు తనసంరక్షకునకు భయపడినట్లు వినయుఁడు గోరాకు భయపడుచుండును. ఇట్టితప్పుత్రోవను బడినచో మనుష్యుఁడు తనమానవత్వమునే మఱివిపోవును. వినయుఁడను గోరాయును కుమారులు ఇట్టిచో నసమానత్వము నానోపించి గోరాను బూజించుట వినయునితప్పు ! అట్లు పూజ చేయించుకొనుట గోరాకును దప్పే—వినయుఁడు బాలకుఁడు కాఁడు. గోరా యీతనికి సంరక్షకుఁడు కాఁడు !” ఇదియే లలితవాదము.

గోరా మాటాడక వ్రాగినికొనుచున్నకొలఁదియు వాడిబాణములరంటి లలిత మాటలు వినయునిహృదయమునకుఁ దాఁచుచునే యుండెను. ఆ గోరాఘాతములను వినయుఁడు తప్పించుకొనఁ జాలకుండెను. చూచుచుండగనే వినయున కొకవిభవగు కోపము గలిగెను. “సర్కసునకుఁ బోయినంతమాత్రమున నేమి ? ఈనాటివయము నుగూర్చి గోరాయెదుటఁ దీవ్రముగా విమర్శించుట కవినాశుఁ డెవ్వఁడు ? ఆకుళ్లు గుమ్మడికాయ చేయు విమర్శనములను గోరామాత్రే మేల చెడయొగి వినవలయును ? నేనేమి గోరాకు బ్రాసనా ? ఎవ్వరితోఁ గలసితినో, యెక్కడకుఁ బోయితినో యీసంగతు లన్నియు నాతనికి నేనేల నివేదించవలయును ? చెప్పకున్నంతమాత్రమున నేమిచూచున కేమైన నుపద్రోము కలుగునా ?” అని యిట్లాతఁడు భావించుకొనుచుండెను.

వినయునకు సహజముగాఁ దనమనసులోని పిటికితన మగపడుచున్నది ! అందుచే తనే యాతఁ డవినాశునియెడలను, గోరాయెడలను సంతగాఁ గోపపడుచుండెను. ఇంత నేపటికలకును దనతో నొక్కమాటయైన నాడలేదని వినయునకు గోరామీఁదఁ గూడఁ గోపము.

కలిగెను. సర్కసునకుఁ బోవుటనుగూర్చి గోరా కఠినముగా నొడిచి రెండుమాటలన్న చో మిక్కిలిత్వమునకు సమభావము కనబడి విషయునకుఁ గొంచెముఱుట కలిగియుండును. కాని గోరా గంభీరముగ నధికారిత్వముచేతనే విషయు నవమానించెను. అందుచే లలిత వాఁడిబాణములనంటిమాటలు విషయుఁ దృప్తమును నుమాటికిని భేదింపఁ దొడంగెను.

ఇంతలో మహిముఁడు ముక్కాతో నచ్చటికివచ్చి డబ్బీలోనితములపాకులను గొన్నిటిని విషయునకిచ్చి “బాబూ! విషయా! మేమంతయును సిరపకముకొన్నాము. ఇంక మిషినకండియొద్దనుండి జాబు వచ్చినచో నిశ్చింతగా నుండును. నీవాయనకు తరము వ్రాసినదివా ?” అనియెను.

ఇప్పు డీవెండిమాట విషయునకుఁ జిరాకుగా నుండెను. ఇందు మహిముని తప్పేమియు లేదని యాతఁ డెఱుంగును. మాటయిచ్చుటయు నెఱవీయఁడి. కాని, విషయున కది యెంతో దీనత్వముగా దోచుచుండెను. ఆన దమయి యాతని నొకవిధముగా హెచ్చరించినది! ఆతనికిఁ గూడ నీవివాహ మంతయుష్టముగా లేదు. కాని గందరగోళములో నొక్కనిమిషములో నెట్లు సిరపడిపోయిడి! గోరా యాతని బలవంత పెట్టెనని చెప్పుటకు వలనుపడదు. విషయుఁ డభ్యంతరము చెప్పినప్పుడుగదా గోరా బలవంతపెట్టెట ? అట్లు జనగలేదు! కాని—ఈకానిమిషనే లలితమాట బల్లెత్తఁ బోటునలే విషయుని దాఁకెను—అప్పుడెట్టిబలవంతమును లేదు గాని చిరకాలము నుండియున్న ప్రభుత్వమాతని లోఁబఱచుకొనియెను. విషయుఁడు ప్రేమచేతను మంచి తనముచేతను గోరాయధికారము ననాయాసముగా సహించుట కలవాటుపడి యుండెను. అందుచే నాయధికారమే మిక్కిలిత్వము నెత్తికెక్కి కూర్చుండెను! విషయుఁ డీసంగతి యింతవఱకు నూహింపనేలేదు. కాని యిప్పు డంగీకరింపకుండుట మహిము లేదు. అందుచే నాతఁడు శశిమాఖిని వెండియాడి తీవలయును!

విష—లేదు. ఇంకను మాతండ్రిగారికి జాబు వ్రాయలేదు.

మహి—అది నాదేతప్ప. ఆయు తరము నీవు వ్రాయకలసినది కాదు. నేనే వ్రాయవలసినది—వారిసంపూర్ణనిలస మేమో చెప్పెదవా ?

విష—మీ కింతతొందర యెందులకు? ఆశ్విజ శార్దికమాసములలోఁ బెండిండ్లు జరుగుట కవకాశము లేదు కదా! ఇంక మార్గశిరమా—కాని దానికిని గొడవయున్నది. మాకుఁబయలులో నెప్పుడో యెవ్వరికో యామాసమున గస్తమా కలిగినది. అప్పటి నుండియు మాకుఁబయలునందు మార్గశిరమాసమున శుభకార్యములు జరుగుటలేదు.

మహిముఁడు ముక్కా నొకమూల నుంచి “విషయా! విద్యాధికు లగుమిషవంటి వారే యిట్టివెట్టిలో మునిగిపోయినచో నింక మీ చదువంతయును వల్లించి చచ్చుట.

శేనా? ఈపాడుదేశములో శుభమువలన గ్రామాలు దొరకుటయే కష్టముగా నున్నది. అందువై నింటింటికి నోకపడతి యని యభ్యంతరములు కల్పించుకొన్నచో నిత శుభ కార్యము లెట్లు జరుగను?” అనియెను.

విన—భాద్రపదవాశ్విజమాసములను మీ కేల యంగీకరించుటలేదు?

మహి—శేనా? ఏమిచేయునును బాబూ! భగవంతుని నమ్మకపోయినను సరియేకాని భాద్రపదవాశ్విజములను, శనిశుభములను తిథిరక్షత్రములను సంగీకరింపక పోయినచో నింటిలో నెలువనేలేదు? అంగీకరింపక యేపనియైనఁ జేసినచో నాకెట్టి లోపమైనఁ గలిగినయెడల మనముఁకుం గన్బముగ నుండును. లోకము ననుసరించి పోవలయును! మలేయాజ్వరమునకు భయపడెనట్లు లోకాభిప్రాయమునకు భయపడ వలయును! నేను సామాన్యముగాఁ దొగిసివేయఁజాలను!

విన—మావాళ్ళ కఁగూడ మార్గశిరమాస మనిన నడియేభయము! ఇంతకు మా పితల్లి యసలే యంగీకరింపదు!

అని చెప్పి వివరముఁ దెప్పటి కెట్లో తప్పించుకొనియెను. ఆతని మాటలయందలి స్వరమునుబట్టి వినయునియుదేశము మారినదని గోరా గ్రహించెను. కొన్ని దినముల నుండి వినయునిరాక లేదు. పరేసుంటి కాతఁడు తఱచుగఁ బోవుచున్నట్లు గోరా వినియుండెను. వివాహసంబంధమున నిప్పటివరకునిమాటలు గోరాకుఁ గన్బమును గలిగించెను. గోరా యింక వ్రాయుట మాని యొకమెత్తి “వినయా! నీవొకసారి యంగీకరించితివి. మరల నన్ను గారి నిప్పుడేల సంశయములలోఁ బెట్టి బాధించెదవు?” అని యెను.

వినయుఁ డాకస్మికముగ ననహిష్టుడై “నేనంగీరించితివా, బలవంతముగ నంగీకరింపఁబడితివా” అనియెను.

గోరా విస్మయముడై కఠినస్వరముతో “నిన్నెక్కడ బలవంతపెట్టి?” అనియెను.

విన—నీవు—

గోరా—శేనా? శనీవిషయమున నీతో నైదాటుమాటలకంటె నెక్కువ ప్రసంగించితివా? అదియేనా బలవంతము!

నిజముగా వినయుఁ డన్నమాటకు నిరర్థకము లేదు. గోరా చెప్పినమాటయే నిజము. గోరా కొలఁదిగ నే మాటాడెను; బలవంతము చేయలేదు. కాని యొకమాట సత్యము! గోరా వినయునికడనుండి యాతనికమ్మతిని లాగికొనియెను. తీసికె బాహ్య ప్రమాణమల్పమే. కాని, యిట్టికల వుండు మానవహృదయమునఁ దోచుపంజోభము మాత్రమల్పమైనది కాదు! అందుచేతనే వినయుఁ డసంగతకోధస్వరముతో “బలవంతముచేయుటకు విశేషప్రసంగ మక్కఱలేదు!” అనియెను.

గోరా యొక్కయుదుటన బల్లయొద్దనుండి లేచి “ఏదీ! మఱియొకసారి చెప్పు ను! నిన్ను యాచించియో, బలాత్కరించియో మహానిండుట కీసమాట నరాలమాట కాదు!” అని పలుకుచు “దాదా!” యని పిలిచెను.

ప్రక్కగదిలో నున్నచుహిమ:కు పిల్లివలె నచ్చటికి వచ్చి నిలువబడియెను. గోరా యాతనింగాంచి “దాదా! శరణుభిని విషయము పెండ్లియాడదని నేను మొట్ట మొదటనే చెప్పితిని గాదా? నాకిప్పుడు లేదనికూడ జెప్పలేదా?” అని ప్రశ్నించెను. మహి—టేను. నీవుతక్కువతయ్యెవ్వడు నట్లు చెప్పలేదు. మఱియొకసారి దండెవరో నన్ను బిడ్డ పెండ్లినిషయమున మొదటినుండియు నుత్సాహముగ నేయుండును!

గోరా—విషయమింతో జెప్పచుని మీరు నన్నెందుకు గోరితిరి ?

మహి—నీవు చెప్పినచో బని జరగునని నేననుకొనితిని. ఇంతకంటె గారణ మేమిచ్చుది ?

గోరా మొగ ముడ్డుచేసికొని “నాకీవ్యాపారములతో నిమిత్తము లేదు. పెండ్లిండ్లను గూర్చుటయే నాపని కాదు! నాకింకను బాలమను బున్నవి!” అని చెప్పచు నాతడొడిచినుండి వెడలిపోయెను. చాలబుద్ధి యుచుచుహిమ: డిమాండును మూలదమండగ నే నినయుండు నటనుండి లేచిపోయెను. మహియును గోడమఁ జేరగిలించి మామ్రుండి నోటమాట లేకుండ మాక్కాను బీబ్బుకొనుచుండెను.

గోరావిషయాలలో జరప్పరము నిదివఱకనే వాక్కలచూయుట జరిగినది కాని యంతటిప్రచండాగ్నివ్యాలకుంటివ్యాపార మెన్నయును జరుగలేదు. విషయండు తాను చేసినయీపనికి బ్రధమమున సత్తికుండ్రపోయెను. అక్కడికి. బోయితనవ్యాసయతల్యును బెరికివైచుకొనుటకు బ్రమత్తుముచేయుచుండెను ఇంతిక్కుముగా గోరా వ్యాసయమున కంతటిమాఘాతమును గలిగించిండుల కాతని కాహించిపోయెను పైన వ్యాభావము కలిగెను. విశేషించి గోరాపై దోషకోపణము చేయుట యాతని కిద్దురముగను, ననంగతముగను దోచెను! అబాధచే నాతనివ్యాసయము పరితపించి పోవుచుండెను. అతడప్పుడు కళ్ళయముగా “నేను చేసినది—అన్యాయము! అన్యాయము! అన్యాయము! అని యనుకొనెను.

రెండుజాము లైంతరువాత నానందమయి భోజనముచేసి కుటుంబము చేసికొనుచు గూర్చున్న సమయమున విషయండు వచ్చి యామెచెంకె గూరుచుండెను. పారిక:కాలమున జరిగినసంగతి యంతయు నానందమయి మహిమనింప ననిదమకీ వినియుండెను. భోజనసమయమున గోరా మొగము చూచినప్పుడే తోచో పుట్టియునిగినదని యామె గ్రహించియుండెను.

విశ—అమ్మా! నేను తప్పు చేసితిని. శరణుభి పెండ్లివిషయమున నే నీయుదయమున గోరానన్నమాటలు చాల నసహ్యములైయున్నవి.

అనం—అగుఁగాక! బాబూ! మనసునకుఁ గష్టముగా నున్నప్పు డిట్టిపనులే జరగుచుండును దానికేమి ! ఈకోప మొకటిరెండు దినములకు నీవును మఱచిపోవుదువు; గోరాయును మఱచిపోవును.

విన—కాని, అమ్మా! శశిముఖినిఁ బెండ్లియాడుటకు నాయభ్యంతర మేమియు లేదు. ఆమాటయే నీకుఁ జెప్పవచ్చితిని.

అనం—వత్సా ! లొంగరపక్షి పోయి తగ్గించుకొనవలయు నని పృథుత్నించి మఱియొకపోయి తెచ్చుకొనవలదు. వివాహమనునది జీవితకాలబంధము—నిరోధము రెండు మూఁడుదినములనాటికి !

వినయుఁ దా మెమాటలను వినిపించుకొనలేదు. మరల గోరాయొద్దకుఁబోయి తన యభిప్రాయమును దెలుపుట కాతనికి ధైర్యము లేకపోయెను. వినయుఁడు మహిముని కడకుఁబోయి “పెండ్లి కెట్లుభ్యంతరమును లేదు. మాఘమాసమునఁ జేయవచ్చును. మాతండ్రి గారి సంకరింపఁజేయుభారము నాకే” అని చెప్పివైచెను.

మహి—తాంటూలములు పుచ్చుకొనవలయునుగదా, ఎప్పుడు ?

విన—అన్నియును గోరాతో నాలోచించి చేయవచ్చును.

మహి—మరల గోరాతో నాలోచనయా ?

విన—అది లేకుండ నేదియు జరుగదు.

మహి—అట్లయినచో నట్లే చేయుదును. కాని—

అనిచెప్పి యాతఁడు తమలపాపములను నోట వైచుకొని నమఱచుండెను.

౨౦

ఆనాటికిఁ గాక మఱునాడు మహిముఁడు గోరాగదిలోనికిఁ బోయెను. అతని నీవిషయమున మరలనొప్పించుట చాలకష్టమని మహిముఁడనుకొనియెను. కాని మహిముఁడు వచ్చి వినయుఁడు చెప్పినమాటల నన్నిటిని జెప్పినతోడనే గోరా “మంచిది! తాంటూలములు పుచ్చుకొనవచ్చును !” అనియెను.

మహి—నీప్పుడు సరియే యంటిని. మరి యెప్పుడైన నడ్డము చెప్పుదువు.

గోరా—నే నెప్పుడును నూరక యడ్డము చెప్పను. నిరోధించి—

మహి—అందుచేతనే నిన్నుఁ జేడుకొనుచున్నాను. నీపూరకుండవలదు; నిరోధింపనువలదు ! కరుణతోనునందలి నారాయణబలముతోఁగాని, పాండవపక్షమునందలి నారాయణబలముతోఁగాని మాకు నిమిత్తములేదు. నేనే నాయుష్టమురచ్చినట్లు చేసికొందును. నేను పొరపాటు పడితిని. నీసాహాయ్య మింతనికరత మైనదని నాకిదివఱకుఁ దెలియదు. ఎట్లయిన నేమి ? ఈశుభకార్యము జరుగుట నీకును నా ?

గోరా—ఆ ! నాకివ్వు.

మహి—అట్లయినచో నీయిష్ట మే నాకుఁజాలను. నీప్రయత్నముతోఁబనిలేదు. ఇంక విషయమిది దూరమునం దుంచరా దనియు, నాకనివిపత్తేత్రమునఁ దాను గావలి యుండవలయు ననియుగోరా తలచెను. తానుగూడఁ బరేశునింటికిఁదఱచుగాఁ బోవుచున్నచో విషయ నొకహద్దులో నిలిపి యుంచినట్లుగు నని యాతఁడు నిశ్చయించుకొనెను జగదము జరిగినమఱునాఁడే యపరాహ్ణతమయమన గోరా విషయమింటికిఁ బోయెను. ఇంతలో గోరా తనయింటికి వచ్చునని విషయం దెనుకొనలేదు. ఆకారణముచే విషయనిష్పాదయమన నాశ్చర్యమును సంతోషమును గలిగెను. ఇంతేకాక ముందుగా గోరా యెట్టివిరూపభావము నగపడకుండఁ బరేశబాబుపుత్రికలమాట యెఱుఁగు మఱియు నాశ్చర్యకరముగా నుండెను. ఈవిషయమన విషయనిష్పాదయమన కుత్సేషము కలిగించుటకు గోరా విశేషప్రయత్నము చేయనక్కఱలేకపోయెను. వారామాటలను మరలమరలఁ జెప్పుకొనుచుండఁగనే రాత్రియైపోయెను.

గోరా యామాటలనే తలంచుకొనుచు నొంటిగా నింటికివచ్చి నిదురించువఱకును బరేశునిపుత్రికలనుగూర్చియే భావించుచుండెను. అభావము నాతఁ డేవిధమునను దినవ్యాదయమునుండి మరల్చుకొనఁజాలకుండెను. గోరా జీవితమునం దిట్టిభావమివఱకెన్నఁడును గలఁగలేదు. అందువాండ్రునుగుఱించి యాతఁ డెన్నఁడును యోచించియే యుండలేదు! ఈజగద్వ్యాపారమునందు స్త్రీవంబంధ మగునాలోచనము కూడ నొకవిషయమేయని విషయం దీసారి సప్రమాణముగ నిరూపించియుండెను.

మరునాఁడు విషయండు గోరాయొద్దకువచ్చి “పరేశునింటి కొకసారి పోవుదమా చాలదినములనుండి పోవుటలేదు. వారెప్పుడును నీమాటయే యడుగుచుందురు” అనియెను.

గోరా మాటమాట చెప్పక యంగీకరించెను. ఆతనివ్యాదయమునఁ బూర్వమువలె నిరతత్వాహభావములేదు. గోరాకుఁ బ్రీతిప్రథమమునఁ బరేశబాబుపుత్రికలయెడలఁ గేవల ముదాసీనభావమే యుండెను. తరువాత వారియెడల నవజ్ఞాపూర్ణ మగునిరోధభావ ముండెను. ఇప్పు డాతనివ్యాదయమున నొకవిధమగుకుతూహలభావ ముత్పరించుచుండెను. విషయనిష్పాదయ మేకారణముచే నింతగా నాకర్షింపఁబడుచుండెనో తెలిసికొనవలయునని గోరా కిప్పుడు విశేషాభిలాష కలిగెను.

ఆయిరువురును బరేశునింటికిఁజూపునప్పటికి సాయంకాల మయ్యెను. అప్పుడు మేడ రెండవయంత్రస్థులపై దీపమునొద్దఁ గూర్చుండి హారానబాబు పరేశున కొకయిల్లములేఖనజదివి వినిపించుచుండెను. పరేశబాబు మాటయిత్రీ మేగాని యాచదువు నుచరిత వివరలయునని హారానుని యుద్దేశము. నుచరిత యెదురుగా టేబిలునకు దూరమునంతొక కుర్చీపెంకూర్చుండి వివరకట్టును తెలుతులలో మొగమునకుఁ జాటు చేసికొని

మానముగో గూర్చుండి యుండెను. సుచరిత తమబాధ్యతను ననుసరించి వినవలయు నని విశేషపు కుత్సము చేయుచునే యుండెను గాని యుండియుండి యామెకుననుచు దగరిపోవుచుండెను.

ఇంతలో నేపరుడువచ్చి గోరాకినయులయాగమనమును దెలియజేసెను. అప్పుడు సుచరిత యాకస్మియగు బురితయైపోయెను. తోడనే యామె లేచిపోవుట కుద్యమించుచుండగా బరేశుడు “రాధా! ఎక్కడనుబోయెదవు? వారు మనగోరాయను, వినయమును” అనియెను.

సుచరిత సంప్రదియె కూర్చుండెను. హోరానుని దీర్ఘ లేఖ తన మాగిపోయినందులకామెకు పరిలోపము కలిగెను. గోరావచ్చెనని యామె కుత్సాహము కలుగపోలేదు గాని సామాఖా బుడడగా వచ్చిచందులకామె కించుకనంకోడము, నన్యస్థతయుగలిగెను, ఇరువురును వాగమును గలనామును గలుగువనియో మఱియెందుచో తనో గాని యామె యబ్బుండెను. దానికిఁ గారణమిట్టిదని చెప్పుట కవద్యముగా నుండెను.

గోరాపేరు విన్నంతనే హోరానుని వినము విముఖభావముకలిగెను. గోరానకు స్కాముక కెట్లో ప్రీతివనుస్కారముచేసి గంభీరభావముతో నాతడు కూర్చుండెను. హోరానుని జూచినతోడనే గోరా యుద్ధముచేయుటకు శక్త్యుపన్యమై యుండెను వరదాసుదరియును, ముగ్ధురేశవయలును నెచ్చటికో విందునకు బోయిరి. సాయంకాలమునకు దరువాత వారిని పరేశబాబు తీసికొని రావలసియుండెను. ఇంతలో గోరా వినయము వచ్చుటచే బోవుటకు బరేశుడించుక నంకయించెను గాని వారి నింటికి దీసికొనిరన్నటు తప్పువిధం యయ్యెను. అప్పుడు పరేశుడు హోరానుని, సుచరితను గాంచి “మీరు మీతోఁగూడఁ గొంచెము నేటివఱకును మాటలాడుచుండుడు! నేనిప్పుడే తిరిగివచ్చెదను!” అనిచెప్పి వెడలిపోయెను.

చూచుచుండఁగనే గోరాకును హోరానబాబునకును వాదము ప్రబలిపోయెను. ఆ వాదమునకు విషయమిది:—పరేశబాబు డాకాలో నున్నప్పటినుండి యుం గలకత్తాకు సమీపమునందలి జిల్లాకలెక్టరు పొ)నుదొరగారితో స్నేహము గలిగియుండెను. పరేశబాబు భార్యను, బుత్రికలను జననాలో నుంచుట లేదని యాదొర యాతని విశేషముగ గౌరవించుచుండెను. ఆదొర తనప్రీతిజన్మనినయనుచును గృహిప్రదర్శన సమావేశమును గూర్చుచుండును. ఈసారివరదాసుందరియాదొరగారిదొరసానితోఁగలిసికొని తనకుమార్తెల ఇంగ్లీషుభాషావిజ్ఞానమునుగూర్చి విశేషముగ ముచ్చటించెను. దానిపై నాదొర సాని రాజబోవుసమావేశమునకు కెప్పి నెంటుగవర్తురు భార్యాసహితముగ వచ్చుననియు నప్పుడు నీతనయచో నొకచిన్నయింగ్లీషునాటకమును వారియె కుట నభినయంపజేసినవో బాగుగనుండునని యుం జేప్పెను. అందుచే వరదాసుదరియుత్సాహము మితిమీరిపోయెను. ఆమె యిప్పుడు తుదిదశను పదివిననాటకమును ముందుఁబ్రవేశించి చూచుకొ

నుటకై బిడ్డలతోఁగూడ నొకమిక్కిలియింటికిఁ బోయెను. — ఈసమావేశమునకు గోరా వచ్చునా రాదా యనుకొన్న కచ్చిగమిఁచిట గోరా యనాశక్తికొరత్యులమతో “రాదు!” అని చెప్పెను. ఈప్రసంగామున స్త్రీ పువారికిని, బంగారీలకును బర స్పరనమొత్తససాకగ్యముల ననుసరించి వాద మారంభ మయ్యెను.

హోరా—బంగారీలదే తప్పు! ఇన్నిసారాచారములు, నిన్నిదుష్పక్షతులును గల మన మింగ్లీషువారితోఁ గలసి యుండుటకు యోగ్యులు కాము!

గోరా—మీమాటయే నిజమెవరో నిరంజనముగొన్నితల మను మనమింగ్లీషు వారితోఁ గలియకలయు నని యాత్రప్రశ్నచుంకట లజ్జాకరము గాదా?

హోరా—కాని యోగ్యులగువారే వారిమొద్ద గౌరవమును బడయుచుందురు. వీరివలెనే—చనపలేకబాబు తనయలకలెనే!

గోరా—ఒక్కరికిమాత్రము కలుగుగౌరవమువలన ననేకుల కగౌరవము కలు గుచున్నప్పుడు నేనట్టిగౌరవము నవమానమున నే నరిగజేయును!

అయిదువును నిట్లువాదించుకొనుచుండఁగా నుచిత దూరమునందుండి విసన కట్ట చాటునుండి యేకాగ్రిన్వప్తితో గోరావంకఁ జూచుచుండెను. అట్లు రెప్పవా ల్పక చూచుచున్నట్లు గ్రహింపఁగలిగియేయన్నయెడల నుచిత సిద్ధపడియే యుం డును. కాని యప్పు డామె యాత్మవిస్మృత యైయుండెను. గోరా యప్పుడు తన భావబద్ధమును బేర్చిపె సాచి మంజుశీక వంగి జూర్చుండి యుండెను. అతని ప్రశస్త శుభ్రలిలాటమైన దీపకాంతి ప్రసరించుచుండెను. అతని మొగమునం దొక ప్ప డవజ్ఞాపూర్ణ మగుహాసము, నొకప్పుడు ఘృణాపూర్వకమగు భ్రుకుటియును దరంగితములగుచుండెను. అతనిమాఖమునందలి ప్రతిభావమునందును నాత్మగౌరవ ముపలక్షితమగుచుండెను. అతనిమాటలు కేవలము సామాజికతర్కములును, నాత్మ పోకులును మాత్రమే కావు; అతని ప్రతిభావమునందును జీరంతనవిజ్ఞానమునము ను, జీరకాలానుభవమును నిన్సందిగ్ధరూపమున మూర్తిభవించి యుండెను. అమాటల యందు ద్వైధీభావము గాని, దౌర్భ్యము గాని యాకస్మికత్వము గాని యగుపడుట లేదు. అతని కంతస్థగమే కాక మాఖమండలమున; నమస్తకీరమును దృఢభావము ను బ్రకటించుచుండెను.

నుచిత యది యంతయు శాశ్వర్యముతోఁ జూచుచుండెను. విశేషమానశక్త్య మును, విశేషపాఠవత్త్యమును గలయొకపురుషుని గాంచఁగలగుట యామె జీవితము నం దిదియే ముగిసిపోరి. గోరాకుఁ బ్రతిపక్షమునం దున్నహోరానబాబు చాల లోకు వగా నగవడుచుండెను. అతని ముఖశరీరాకృతులును, హావభావములును, వేషభాషణ ములునుగూడ హాస్యాస్పదములుగాఁ దోచుచుండెను. ఇన్నాశ్శృకుండియు విసయని కలన గోరాసంగతులను వెలిసికొని యాతఁ డొకవిప్లవతమమునకును, విప్లవసూచము

నకును సంబంధించిన యసాధారణపురుషుఁ డని నుచరిత భావించుకొని యుండెను. అతనిచే నేతనొకవిధమగు దేశక్షేమము సాధింపఁబడు ననికూడ నామె నిశ్చయించు కొని యుండెను. ఆమె యిప్పు డేకాగ్రదృష్టితో గోరాను సమ సమభావములకును, సమ సమతములకును, సమసోదేశములకును వేరుచేసి కేవలమును గౌరవహానునిగ నే కాంచుచుండెను. పూర్వచంద్రుని గాంచినతోడనే సమ సప్రయోజనములను, సమ స్తవ్యవహారములను నతిక్రమించి సముద్ర ముప్పొంగిపోవునట్లే, గౌరవహానునిం గాంచి నుచరితహృదయ మిప్పుడు సమసాలోచనములను, సమ ససంస్కారములను, సమ సజీవితమును నతిక్రమించి సమ సమును మఱచి సమ స్త స్వరూపముతో నుచ్చృ న్నితమై పోవుచుండెను. మాఁవుఁ డన నెట్టివాఁడో, ఆత్మ యన నేమో యామె యి ప్పుడే ప్రప్రభవమునఁ గ్రహింపఁగలిగెను. అందుచే నామె యిప్పుడు తన్నుఁ దానే మఱచి యుండెను.

నుచరిత తన్మయత్వమును హారానబాబు గుర్తించెను. అందుచేఁగూడ నాతని నాదక కి విజృంభింపఁజాలకపోయెను. అతఁడు మిగుల నధీరుఁడై చటాబున లేచి యెంతో యాత్మీయునివలె “ఒకసారి లోనికిరమ్ము! నీతో మాటలాడవలసి యున్నది!” అనియెను.

నుచరిత తన్నెవ్వరో యాకస్మికముగఁ గొట్టినట్లుగా నదరిపడియెను. హారాన బాబునకు నుచరిత నట్లు పిలుచుటకుఁ దగినంతచసపు లేకపోలేదు. మఱియొకప్పు డట్లు పిలిచినచో నామెకును సంశయము లేకయుండును. కాని యిప్పుడు గోరా విన యులయెదుట నుండుటచే నామె కామాట యవమానకరముగాఁ దోచెను. విశేషిం చి యామె వదనమువంకనే యేకమనస్కుఁడై చూచుచున్నగోరా యామె యిప్పటి హారానునిమాట కనన్యపతచున్నట్లు గ్రహించెను. మొదట నామాట వినినట్లే యామె చూసముతోఁ గూర్చుండి యుండెను. అప్పుడు హారానుడు మరల విరక్తకంఠస్వ రముతో “వినఁబడలేదా? నీతో మాటాడవలసి యున్నది! లోనికి వచ్చెదవా?” అనియెను.

నుచరిత యాతని మొగమువంకఁ జూడకయే “ఇప్పుడు కాదు—తండ్రిగారు వచ్చెదరు! అప్పుడు మాటాడవచ్చును?” అనియెను.

వినయుండు లేచి మేము “పోవుదమా?” అనియెను.

నుచరిత తత్తరముతో “వలదు; వినయబాబూ! లేకవలదు! తండ్రిగారు మిమ్ముల నుండుఁడని చెప్పియున్నారు. ఇప్పుడే వచ్చెద నని చెప్పిరిగదా!” అనియెను. నేలకాని జేటిలోఁ బడిపోవుచున్న విభీతహరికేంద్రమునతోలి యప్పటియామె కంత స్వరమున వ్యాకులానునయభాసము విన్నవ మగుచుండెను.

“నేనిక నుండఁజాలను; పోయెదము; అని హారానుడు తొందరగా వెడలిపోయెను. కోపముతో వెడలిపోయెను గాని యానిమువమునడే యాతనికిఁ బశ్చాత్తాపము కలిగెను. కాని మరల లోనికి వచ్చుట కుపాయము మేలున్నది? హారానబాబు పోత

నవ్వుడు నుచరిత గభీరలజ్జార క్తవదనమండలము నవనతముగఁ జేసికొని కూర్చుండియుండెను. ఏమనఁజాలయనో, యేమిచేయవలయునో యామె భావించుకొనలేదు. ఆసవయమున నామె నెమ్మొగమును స్పృహముగఁ జూచుటకు గోరా కనకాశము కలిగెను.

చదువుకొన్న కాంతలు పగిల్పితయు, నాదత్త్యమును గలిగియుండు రని గోరాయూహించి యుండెను. కాని యిప్పుడు నుచరితఁ ఖిలీలాగము నందు ఛాయామూత్రము గనైన నట్టిభావ మున్నదా? ఆముఖము నందు సముజ్జ్వలబుద్ధిశక్తియే నిస్సందేహముగఁ బ్రకాశితమగుచుండెను. ఆకోమలగుండరకదనము లజ్జానమృత్వములచే నెంతటి మనోజ్ఞ విలసితమై యున్నది! ఆముఖకాంతి యెంతసుకుమారమైనది! కనుబొమ్మలపై నున్నయాగున్నీగఁ లాటము శరదాకాశఖండమువలె నెంతనిర్మలమై, యెంతస్వచ్ఛమై యున్నది! ఆమెయోషాధరపల్లవము లచంచములుగ నే యున్నది; కాని యాయను చ్చారితవచనమాధుర్యము వానినడుమఁ గోమలకోరకముఁ బోలి యెట్లు బ్రాస్థిలుచున్నది! నాగరికమణిమణిలు నేవభావణముల నిదివఱకెన్నఁడను గోరా యితగ్నమముగాఁ జూచియుండలేదు. అట్టివానియందాతని కగత్యభావముకూడనండెను. ఇప్పుడు నుచరితరమణియదేహమునందలి నూతనరచనలుగల దుస్తులయలంకార మాతనికన్నులకుఁ బాల పొగుగ నే యగుపడియెను.

నుచరితఁజేయియొకటి లేచిలుపై నుండెను ఆజాకెట్టుజూలునడుమనుండి కానవచ్చుచున్న యాకోమలకరపల్లవ మామెకోమలహృదయముండి వెడలివచ్చిన కుభసం వాదమో యనునట్లుగా గోరా కనుభవ మగుచుండెను. దీపప్రకాశిత మగునాకాంత సంత్యాసనయమున నుచరితను బరిచేష్టించియున్న యామందిరమునందలి కాంతియును, గుడ్డములయందలిచిత్రప్రతిమయును, గృహోపకరణరచనయు గృహలంకారమును నొకవిధమగువింతసౌందర్యమును కలిపి యున్నట్లు గోరాకు దోచెను. ఆహృదయ మంతయు నేవాకుశల యగునారవణి తోటిన్నే హోపచారములచే సౌందర్యమండితమై గోరాకన్నులయెదుట నిమిషములఁ బ్రత్యక్షమైపట్టుకపడుచుండెను. చూచుచుండఁ గనే కృమముగా నాతనికి నుచరితకపోలములయందలి చెదరినకుంతలములు మొదలు, పాదముల జీరాఁడచీరకుచ్చేశ్వరజీవను గలసమస్తమును సత్యసౌందర్యయముగను, విశేష తేజోమయముగను గానవచ్చుచుండెను. ఒక్కసారిగా నామె సమగ్రశరీర సౌందర్యమును బ్రత్యేకాంగకస్వతంత్ర సౌందర్యమును గోరాదృష్టుల నాకర్షించి వైచెను.

కొంత నేపటివఱకు నవ్వరు నేమియు మాటాడఁజాలక యొక్కలే విధముగఁ గుంతితులై యుండిరి. అప్పుడు వినయుండు నుచరితవంకఁజూచి వెనుకఁ దాము మాటాడుకొన్న ప్రస్తావము నెత్తి “నుచరితా! మనము మననేకమునుగూర్చిగాని, మనస

మాజన నుగూర్చిగాని యేమియు నాశపడుట కవకాశము లేదనియు, నెప్పటికిని రక్షి
తబాలకులవలె నింగీప్రవారిరక్షణమునందే నియంతులమై యుండవలసియుండు ననియు
నీకాదినమునఁ జెప్పియుంటిని. మన దేశములోఁ జాల మందియభిప్రాయముకూడ నిదియే.
ఇట్టిసితిలో మానవుఁడు స్వార్థపరుడైనఁ గావలయును! ఉదాసీనుడైనఁ గావలసి
యుండును. నేనిట్లు నిశ్చయించియే గోరావంద్రి నెట్లయిన బలవంతపెట్టి పొంగించి
యొక యుద్వోగమును సంపాదించవలయు నని తలంచితః. కాని గవర్న మెంటునాకరీ
నీవు చేయవలదని గోరా నన్ను నిరోధించెను—”

ఆమాటకు నుచితమొగమునందుఁ దోచినయాశ్చర్యచ్ఛాయం జూచినతోడనే గోరా “గవర్న మెంటుమే గోపముచే నేనిట్లు చెప్పితి నని భావింపవలదు! ఆ
యుద్వోగమునఁ జేరినతోడనే గవర్న మెంటుకత్తి తనకత్తిగనే భావించి గర్వముచే
దా మీదేశకుల మనుమాటయే మఱచిపోవుదురు! దినములు గడచినకొలదియు గర్వ
ము వర్ధిల్లుచునే యుండును!—మాబంధుఁ డొకఁడు డిప్యూటీకలెక్టరుగా నుండెడివాఁ
డు. ఆయన నొకప్పుడు జిల్లా కలెక్టరు చూచి “నీతీర్థులలోఁ జాలమందికి విడుదలలే
యగుపడుచున్నవి. కారణమేమి?” అని ప్రశ్నించెను. దానిపై నాతఁడు “దొరగా
రూ! దానికి గారణమున్నది మీరెవ్వరిని జైలుకుఁ బంపుదురో వారిఁ గుక్కలు
గను, బిల్లులుగను మాకిరి మీ మీరు భావింతురు. జైలునకుఁ బంపవలసినవా రుదఱును
నాసోదరులని నేను భావింతును. ఇదియే నాతీర్థులలో శిక్షితులసంఖ్య తగ్గుటకుఁ
గారణము!” అని ప్రశ్నార్థమిచ్చెను. జిల్లాడిప్యూటీకలెక్టరులును, కలెక్టరులును
నిప్పుడుగూడ లేకపోలేదు. కారికిరుముగా నుద్వోగమే జినితమునకుఁ బ్రధానాలు
కారముగాఁ జూచుకొను నీకనములలో డిప్యూటీలు తమదేశకులకు గుక్కలకంటె
సఖములనుగాఁ జూచుచున్నారు. వారియుద్వోగము వర్ధిల్లుచున్నకొలదియు దేశకు
లకుఁ గేవల షర్యోగతి కలుగుచున్నది. ఒకరిపై నాధారపడి యున్నతి నందగోరువాఁ
డు తనవారిని నీవముగాఁ జూడవలసి యుండును. అందుచేత నే నారి కన్యాయము
చేయుటకుఁగూడ బాధ్యుఁడు గావలసివచ్చును. కావున గవర్న మెంటునాకరీలన దేశ
మున కెట్టిభాషమును గలుగఁజాలదు!” అని గోరా బల్లపై నొకగుద్దు గుద్దెను. వత్తి
దీపస్తంభము గడగడ వడఁకిపోయెను.

విను—గోరా! ఈబల్ల గవర్న మెంటుకాదు—ఈదీపము పరేశబాబుగారిది!

ఆమాట విని గోరా యుద్భస్వరముతో నవ్వు నారంభించెను. ఆ హాస్యప్రబల
స్వరముతో నామందిర మంతయు నిండిపోయెను. అట్లు బాలకునివలె నతిప్రచురముగ
నవ్వుచున్నగోరాను జూచి నుచిత యాశ్చర్యపడియెను. “ప్రబలవిషయములను

గూర్చి బాగుగ జూదముచున భావింపఁగలవారే ప్రాంతపము పొంగిపొరలునట్లు నవ్వఁగలరు!" అనుసంగతి యామెను దెలియదు.

అదివఱకున గోరా యెన్ని మోవిషయములనుగూర్చి మాటలాడెను. సుచరిత్ర మానవుతో నున్నను నామెముఖవాచమునందు సమృత్తియగుపడుటచే గోరా యత్నా నాపూరితవృద్ధయై డైపోయెను. తునకాతఁడు నుచిత్రనే సంబోధించి "మాడుము! ఒక్కమాట మనసునందుంచుకొనుము! మనఁజెచ్చారములు భ్రాంతిమంతము లనియు, నింగీవుపద్ధతుల నవలంబించున్నచో మన కేవిధముగను నున్నతి లభించుట కవకాశము లేదనియు భావించుట యవినేరము. అట్లు వారిపద్ధతులను గేవల మనుకరణమాత్రముగ నవలంబించుచున్నచో గృహముగా మనసుఁజీతప్రాకారద్వారములను దెలుపి జెరుకొనుటయే యగును గాని, యసంభవము నున్నతి యామూలమున నెన్నఁటికిని సంభవము కానేరదు. నీ కిభావతత్వము నందే యుండుమని నేను నిన్ను వేఁచుకొనుచున్నాను. ఈ భారతవర్షమునందలి గుణదోషములవ్యవస్థలనునందే నుస్థిరముగా నిలిదియుండుము! వికృతి యేమైననున్నచో లోపలినుండియే పరిశోధించుటకుఁ బ్రయత్నింపుము! సర్వధా, పర్యధా దీనినే చూచుచుండుము! భావించుచుండుము! తెలిసికొనుచుండుము! ఎప్పుడును నీ మొగము నానందకే మరలించియుండుము! దానితో నైకమైపొమ్ము!—దీనికి విరుద్ధముగ నిలిచి వెంటపలనుండి క్రిష్టియను సంస్కారములు చిన్నతనము మొదలుగా మనయొక్క కలహమును వ్యాపించిపోవుచున్నవి. అందుచే నీసంగతి నీవెంతమాత్రము నూహింపఁజాలకున్నావు! ఈసంస్కారములను గేవలమును దోరిసి నేనువలయును. ఏవిషయమునందును నీని సంతమాత్రమును విశ్వసించరాదు!" అని చెప్పెను.

గోరా వేఁచుకొనుచుంటే నని చెప్పెను గాని, యది నిజముగాదు. ఆతఁ డిట్లా జ్ఞాపించెను. ఆతనిమాటలనుండలి తీవ్రనేగ మిత్రులయ్యుగ్గికారము నపేక్షించి యుండదు! సుచరిత్ర తల వంచుకొని యంతయును వినియెను. ఇళయాదరముతో నీమాటలను దన్నుదేశించియే గోరాచెప్పుటచే నామెవృత్తయనునది దొంగిలెదమకు నాందోళనయు కలిగెను. సుచరిత్ర యప్పుడు తన సంకుచితభావమును విడిచి సహజముగా విషయనిం గాంచి "నే నెన్నఁడును దేశవిషయమున నింతగా, విశేషముగా, సత్యముగా భావించి యుండలేదు! కాని యొక్కప్రశ్న చేయుచున్నాను—మతమునకును దేశమునకును సంయోగ మన నేమి? మతము దేశమున కతీతమైనది కాదా?" అని యెను.

సుచరిత్ర మధురకంఠస్వరము గోరాచెవుల కతిమధురముగా నుండెను. ఆమె వికాసమునములలో నాప్రశ్న మడియను మధురముగాఁ దోచుచుండెను. అప్పుడు

గోరా “దేశముకంటె సతీతమైనదియు దేశముకంటె నధికమైనదియు నగునస్తువు దేశమునుండియే పుకాశించుచున్నది. ఈశ్వరుఁ డిట్లే విచిత్రభావమునందుఁ దనయనంత స్వరూపమును వ్యక్తపఱచుచున్నాఁడు! సత్యమేకమైన దనియు, గావున నేకమతసంబంధమైనదియే సత్యమనియు, ఏకమతసంబంధమగు నేకమాత్రస్వరూపమే సత్యమనియు భావించువారు కేవలము, నేకము నగు సత్యమునుమాత్రమే గ్రహించుచుందురు—కాని యనంతమగు సత్యమును వారు గ్రహింపఁజాలరు. అనంతమగు నేకత్వమనంతమగునేకత్వమునందుఁ దన్నుఁ బ్రకాశింపజేసికొనుచున్నది. నేను నిశ్చయముగాఁ జెప్పచున్నాను! భారతవర్షమునందలి వివృతగ్రాహ్యములనుండియే నీవు జ్ఞానసూత్రుని సందర్శింపఁగలవు! అందుకొఱకు నీవు సత్యాద్యములను దాటిపోయి క్రైస్తవనారాధనమందిరము లందరికిఁబికిలయొద్ద గూర్చుండనక్కఱలేదు!” అని యెను.

నుచ—భారతవర్ష ధర్మశాస్త్ర మొకవిశేషమార్గమున దేవుని సన్నిధికిఁ గొని పోవునని మీరు చెప్పుచున్నారుగదా! అవిశేషత్వమెట్టిది?

గోరా—నిర్విశేషుఁడయ్యును విశేషమధ్యమున వ్యక్తుఁడగునాతఁడే బ్రహ్మ! నిరాకారుఁ డగునాతనియొకార మనంతమైనది. హృస్వదీర్ఘసూలనూత్నానంతప్రవాహమాతనిదే. అనంతవిశిష్టుఁడగునాతడు నిర్విశిష్టుడు. అనంతరూపుఁడగునాతఁ డెరూపుఁడు! ఇదియే భారతవర్ష ధర్మవిశేషము. ఇతరమతము లన్నియు నయ్యుత్పత్తియని గోఁడెగనో గొప్పగనో యెడోయొకవిధముగ నేకమాత్రవిశేషమధ్యమున బంధించుటకుఁ బ్రయత్నించుచుండును. భారతవర్షమునూడ నిశ్చయని విశేషమధ్యమున గనుఁగొనవలయునని ప్రయత్నించుచుండును గాని యావిశేషమే యేకమాత్రమనియు, నేకప్రధానమనియును బరిగణించుట లేదు. ఈశ్వరుఁ డావిశేషమున కనంతగుణములతోఁగిమించియున్నాఁడనుమాట భారతవర్షమునందలి యేభక్తుఁడు నెప్పుడు సంగీకరింపఁబడ నుండఁజాలడు!

నుచ—సరే జ్ఞానియగువాఁ డట్లుచేయఁడు. అజ్ఞానియో?

గోరా—అజ్ఞాని యగువాఁడు సమస్తత్వమును, సమస్తదేశమును గూడ వికృతముగ నే చూచు నని నేనిదివఱకే చెప్పితిని.

నుచ—కాని వనదేశమునుండి యూరికార మొకను దూరముగఁ బోలేదా?

గోరా—పోవును. ధర్మసంబంధము లగుసూలనూత్నములును, బహిరంతరములును, దేశోత్పత్తియు గలనయే పరిపూర్ణ ధర్మ మని తెలిసియుండియు నూత్నమును గ్రహింప జూచినవారు సూలమును, దీసికొని యనేకాదృశవికారఘటనములను గానించుచుండుదు. కాని యెవ్వఁడు రూపమునందును, సరూపమునందును, సూలమునందును,

సూక్ష్మమునందును, ధ్యానమునందును, బ్రత్యక్షమునందునుగూడ సత్యమెయ్యందెనో యట్టివానిని జనోవాక్యాయుకన్యలుచే సాధించుటకై భారతవర్షము సర్వతోభావముగనద్భుతప్రబలప్రయత్నములను జేయుచున్నది! ఇప్పట్లున మనము యూరపుఖండ సంబంధమగునస్తాదశకతాద్వికమైన యాస్తిక్యాన్తిక్యకర్మక్రితరుగు నొకసంజ్ఞానీరస వికారమతమునే యేకమాత్రీకరణ్యముగ నవలంబించుట సమంజసముకాదు.

సుచరిత్ర యేమియు మాటాడకూరకుండెను. గోరా మరల “నీవు నన్ను దురభిమానిగా భానింపవలదు. హిందూమతసంబంధమున దురభిమాను లగునామ చెప్పనట్లు నేను చెప్పటలేదు. భారతవర్ష సంబంధము లగునానావిధప్రదర్శములయందును, విచిత్రచేష్టితములందును నొకటభముగా భీరమును, బ్రహ్మాండము నగునైశ్వర్యమును గాంచి యాయానందముచే నేనుస్మత్తుండనై పోవుచుందును. ఈయైక్యానంద పారశక్యముచేతనే భారతవర్ష మునందలి మూఢజనులతోగూడఁ గలసిపోవుటకు నాకెట్టిసంకోచమును గలుగుట లేదు. వారందఱును భారతవర్షసందేశమును గ్రహించిను గ్రహింపకపోయినను సరియే—నేను నాభారతవర్షమునందండఱితోడ నేకమై యుండును. నాకి నానర్హస్వమునందును స్వత్వ మున్నది! వారందఱిలోననుగూడఁ జిరంతనభారతవర్ష నిగూఢానిర్భావము నియతకార్యావరణము గావించుచునే యున్నదనుటకు నాకెట్టిసంకోచమును లేదు” అనియెను. అతని గ్రభీరకంతస్వరమునకు మందిరమును, గోడలను, బల్లలను, సకలజనుప్రలుకుగూడఁ గలించిపోవుచుండెను.

ఈమాట లన్నియును సుచరిత్రుడు స్పష్టముగా బోధపడునట్టివికావు. కాని యనుభూతిసంబంధ మగుఁ స్పష్టసంచారము ప్రప్రథమమున సతిప్రబలవేగముకలదై యుండును. జీవన మనునది కేవలమును నాలుగుగోడలనడుమను గాని సమాజమధ్యమునఁ గాని బంధింపఁబడునది కాదనిదెలిసికొనుట సుచరిత్రుడుచయుమనకు బీడాకారము గానుండెను.

ఇంతలో మెట్లయొద్ద శ్రీలక్ష్మణవృత్తో గూడిఁ పరకేటములు వినవచ్చును. వరదానుందరిని, బిడ్డలను వెంటఁబెట్టుకొని పరేశబాబు వచ్చియుండెను. మెట్లకెక్కుచుండఁగా సుధీరుఁ డెవయో పరిహాసము చేయుటచే నాకాంతలలో హాసధ్వని బయలుపడెను. లావణ్యయు, లలితయు, సతీశుడును నింటఁ బ్రసేరించినతోడనే గోరానుజూచి నివ్వక పడి నిలిచిపోయిరి. లావణ్య యటనుండియే వెదలిపోయెను. సతీశుడు వినయునికుర్చీ యొద్ద నిలవఁబడి యాతనితో నేమేమో విస్మయభావము లాడుచుండెను. లలిత సుచరిత్రవెకును కుర్చీ నానుకొని యామె వెనుక నగపడియు నగపడనట్లు మార్చుండెను.

పతే—నేనుసుచరిత్రుడు కాలస్యమెపోయితి! పానూబాబు వెదలిపోయెనా?

నుచరిత యాపత్రిక్ష కటియుత్తరము నీయలేదు. అప్పుడు వినయుండు “బోను, ఆతః దాఁస్యమును సహింపఁజాలకపోయెను!” అనియెను. అంతలో గోరా లేచి “ఇంక మేము నెలవు కైకొందుము!” అని చెప్పుచు వినతుండై పరేశునకు సమష్కరించెను.

పరే—నేడు మీతోఁ గలసియుండుట కవకాశము కలిగినదికాదు. బాబూ! అప్పు డప్పుడు తెఱవి చేసికొని యొకసారి వచ్చుచుండుడు!

గోరాయును, వినయుండును వెడలిపోవుట కుశ్యమించుచుండఁగా వరదానుం దరివచ్చెను. ఇరువురు కామెరు సమస్కారము చేసిరి. అప్పుడామె “మీ రిప్పుడే పోయెదరా?” అని పుల్కించెను.

గోరా—బోను!

వర—వినయబాబూ! నీవు భోజనము చేసి పోవుదుగాని—నీతో మాటాడ వలసినపని యున్నది?

సతీకుండు గంతులు వైచుచువచ్చి వినయుచేయి పట్టుకొని “బోను; మాయమ్మ వినయబాబూను బోనీయను! ఈతఁ డీరాత్రికి మాయింటనే యుండును!” అనియెను. వినయుండు కుండెతుండై మారుమాట చెప్ప జాలకుండుటం గాంచి వరదానుందరి గోరాను జూచి “వినయబాబూనుగూడ మీరు వెంటబెట్టుకొని పోయెదరా? ఈయ నతో మీ కాశశ్శక్తకుగుపని యున్నదా?” అని పుల్కించెను.

గోరా—ఏమియును లేదు—వినయా! నీవుండును! నేనుపోయెదను!

అని చెప్పి గోరా వెడలిపోయెను. వినయు నాఁపునుని వరదానుందరి గోరాను గోరుచున్న సమయమునందే యొకసారి వినయుండు లలిత మొగమువంకఁ జూడఁబడ నుండఁజాలకపోయెను. లలిత చిఱుంగువుతో మొగము మరల్చుకొనియెను. లలిత కా వించుచుండు న్నిటికొంటెతనపుఁజిఱునవ్వులబరిహాసముల నెదిరించుటకు వినయుండు సమర్థుడు కాఁజాలకుండెను—ఇప్పటి లలితచిఱునగవుతోడియెరచూ పొతనికి మఱి యొకవాఁడి బాణ మయ్యెను. అప్పుడు లలిత వ్యుచలస్వరముతో “వినయబాబూ! మీరీదినమునఁ దప్పించుకొని పోయిన బాగుగ నుండును!” అనియెను.

విన—ఏమి?

లలి—అమ్మ మిమ్మొక విపత్తునఁ బడద్రోయఁ జూచుచున్నది. జిల్లాకలెక్టరు వారి కృషిభద్రార్పణమిమ్మేతనసమయమున నాటకమును బ్రదర్శించుట కొకయభి నేత తక్కువగా నున్నాఁడు. అమ్మ యందుకొఱకు మిమ్మేర్పాటు చేసికొన్నది.

వినయుండు వ్యస్తభావముతో “ఎంతపనిజరిగినది! ఈపని నావలనఁగాదు!” అనియెను.

లలి—(నవ్వుచు) ఆసంగతి నేనవ్వుతో ముందే చెప్పితిని. ఈయభిసమున బ్రోవేయుచుట మిమ్ములను మీ మిత్రుల డంగీకరింపనియఁ దనికూడఁ జెప్పితిని!

విసయమునకు మఱియొక యాఘాత మయ్యెను. అతఁడు “నామిత్రునిమాట య టుంచుము! నప్తజన్మములనుండి యెప్పుడును నేభిసము మన నేమో యెఱుంగను! నన్నేల బలవంతపెట్టెదరు?

లలి—జన్మజన్మాంతరముల నభిసయింపయే వచ్చితి మని మేచుందజము నను కొనుచున్నాము!

ఇంతలో వదదానుందరి వచ్చెను. లలిత యామెం గాంచి “అమ్మా నీపూర్వక ముండుగా విసయబాబు నభి:యజనకుఁ బిలువఁదలఁచితివి. ఆతనిమిత్రుఁ డంగీకరించి నతరువాత నెవరో—” అనియెను.

విసయమును కాకరశ్వరముతో “ఇందు మిత్రునియంగీకారముతో నావశ్యకము లేదు. అభిసయించుటకు నామ సామర్థ్యము లేదు!” అనియెను.

వర—అందుకొఱకు మీరు సంశయింపవలదు. మేము ముందు మీకు నేర్పియే తీసికొనిపోవుదము! చిన్న చిన్న బిడ్డలకే తెలియుచున్నప్పుడు మీకుఁ దెలియదా?

విసయముకేకఁ దప్పించుకొనుట కుపాయము లేకపోయెను.

౨౦

గోరా స్వాభావిక వేగమును విడిచి యవ్యయముక్కుండై మెల్లమెల్లగ నడచుచు నింటికి బోవుటకు సహజమార్గమును వదలి చాలనేపు తిరిగి తిరిగి గంగ ముడ్డురోడ్డునుబట్టి పోవుచుండెను. ఆ కాలమునాటికి గంగానదీజలప్రదేశమునఁ గాని, గంగాకూలసలపర్తి దేశమునందుఁగాని వర్తకసభ్యతాసంబంధమును లాభలోభ మాంబుమిచుకొని యుండ లేదు. అప్పటి కింకిను గంగాతీరముపై రైలుగాని, గంగానీరముపై వంతెనగాని కల్పిం పఁబడియుండులేదు. అప్పటి శీత కాలసంధ్యాసమయములందు నగరనిక్వాసకాలువ్య మాకాశము నింతఁబిడచుగా నాంబుమిచుకొనుట లేదు. అప్పటిగంగానది బహుమార మునందలి నిర్జన హిమాలయశిఖరమునుండి కలకత్తాఁగరఁజొలిపత్తవ్యస్తతామధ్యమునకు కాంతిసందేశమునే మోపికొని తెచ్చుచుండెను.

గోరామనసు నాగ్నించుటకుఁ బ్రయత్నింపఁగల కెన్నఁడు నరకాశము కలఁగ లేదు. గోరాహృదయమెప్పుడును స్వకార్యాలోచనములలోనే కొట్టుకొనిపోవుచుం డెను. దాని కీస్థలజలాకాశములతో నెంతమాత్రము నిమిత్తమే లేకపోయెను. అది వీనిని లక్ష్యముచేయుటయే లేదు. కాని, యిప్పుడు గంగాజలోపభాగమునందలి యా కాశము తననడుత్రములచే నభిషిక్తమైయున్న యుధకారమూలమున నాకనిహృదయ మును నిశ్శబ్దముగా స్పృశింప నాగంభించెను. గంగానది నిస్తరంగితమై యుండెను.

తీరమునందలి కొన్ని నాకలూ దీక్షములు కలుగఁగఁచుండెను; కొన్ని దీక్షపాఠములై యుండెను. తీరమునందలి కట్టములు చెట్లగుఁపులలో గాఁచుచు ఘనీభూతమై యుండెను. వానివైచిత్ర్యమున బృహస్పతిగ్రహ మంధకారాంతర్యామింబోలి తిమిరమును భేరించుచు తరయఃపేవ దృక్కితో నుగ్గిరమై యుండెను.

ఇప్పుడీ ప్రగాఢనిద్రాప్రకృతి గోరావృద్ధయశరీరములపభిభూతములుగాఁ జేయుచున్నట్లుండెను. గోరావృద్ధిఁడనంజనేయమతాళమున నాకసమునందలి విరాధంధకారమూర్తి సర్వము చేయుచుండెను. ప్రకృతియంతకాలమునకు ధైర్యమువహించి గోరాయఁతఃకరణమునందలి యేద్యారముఁ జెఱవఁబడియెనో గాని యాత్రోపము నిమిషములలోఁ బ్రజేపించి భద్రతావ్రభూర్జమును నాతనివృద్ధయద్భుతము నాకమించుకొని యెను. గోరా యంతకాలముఁజనున దనఁద్యాబుద్ధులచేతనే యాలోచించి పనులను గావించుచుఁ గేవలమును స్వతంత్రుడై యుండెను—ఇప్పుడేమైనది? ఆతఁ డిప్పుడొక్కించుక ప్రకృతి సంగీరించినమాత్రముననే గభీరమునీనీలజలమును, నిదిదమగు నీనీలకూలమును, సముదారమును నీనీలాకాశమును నాతని నొక్కసారిగా నావరించుకొనియెను! కావున నాతఁ డిప్పుడు ప్రకృతికట్లో లొంగిపోయెను.

వీధిప్రక్కనున్న చక్రకార్యస్థానమునందలి యుద్యానమున విశేషలత యొకటి యుపరిచితములగు పువ్వులనుండి వెలువడఁగొవలత్తునులపరిమళములచే గోరావ్యాకులవృద్ధయమువై హస్తసారణము గావించుచున్నట్లుండెను. అగంగా నది యాతని కీలోకాలయకర్మత్రేత్రమునుండి దూరముననున్న యొకయనిరేళ్ళస్థానము నంగుళినరేళ్ళమునఁ జూపించుచున్నట్లుండెను. ఆయనిరేళ్ళస్థానమున నిర్జనదీతీరమునందలి వృక్షములు కాఖలచే దట్టముగ నొండొంటి నలముకొని వింతపూవులను బూచియుండెను; వింతనీడలను ప్రసరించి యుండెను. అచ్చటి నిర్మలనీలాకాశముక్రిందిపగళ్ళు వికచనయనదృగ్విభాషములంబోలియు, రాత్రులు లజ్జావనతనయన పక్షచ్ఛాయలంబోలియు విలసిల్లుచుండెను!—నలాదెసలనుండియు వధురావర్తములు బయలుదేరి యభూర్వశక్తులతో నాతని నాకర్షించి యిదిఁజ కన్నఁడు నెట్టిపరిచయమును లేనిగభీరస్థానమునకు గొనిపోవుచున్నట్లయ్యెను! ఒక్కసమయమునందే యాతనిసమస్తవృద్ధయమును వృధాచూర్ణములతో నీవైపునుండి యావైపునకుఁ గొట్టుకొనిపోవుచుండెను. ఇప్పుడీహేమంతనిశానయమునందు—ఈ నదీతీరమునందు—ఈయన్య కనగరకొలాలమునందు—ఈ యనుష్టు నక్షత్రాభాకమునందు—ఃశ్యవ్యాపినియు, నవకుంఠితయు, సజ్జాతయు నగునొకమాయాపినిసాన్నిధ్యమున గోరా యాత్మవిస్మృతుడై నిలువఁబడి యుండెను. ఇంతవఱకు నీతఁ డీమాయాదేవిని సంగీరింపఁబోవుటచేతనే యిప్పుడా మెకానసంబంధమునింద్రజాలము శనసహస్రవర్ణనూత్రముతో గోరాను జలస్థలాకాశసహితముగా

నటుడెవలనుండియు బంధించివైచెను ! గోరా తన్నుగూర్చి తానే విస్మయపడెపోయి యా నిర్జనదీపుట్రమునం చొక సోపానమునైఁ గూలఁబడిపోయెను.

అతఁ డప్పుడు తనలో “నాజీవితమునం దీకొత్తయనుభవ మేలకలిగినది? దీని తో నేమైనఁ బ్రయోజన మున్నదా? నాజీవితసంకల్పానుసారముగా నాచ్యుదయఁ జేసఁ బదిలఁజుచుకొన్న విధిఁబంధములలో దీనికిఁగూడ నెచ్చటనైనఁ జోటున్నదా? కాక యిది వానికి విరుద్ధమైనదా? అయినచో దీనితోఁ బోరాడి జయమందగఁ నా?” అని యీగిభముగా దృఢముపైయై ప్రశ్నించుకొనుచుండెను. ఆత్మణమునందే నున్నప్పుడెలా లనయనములనుండి వెలువడినవిజ్ఞానోజ్జ్వలంబును, వివేకమోమలంబును, విభావనుంద రంబును, వివేకవాదపూర్వంబును నగునొక మనోజ్ఞదృష్టి యాతనిమనోమధ్యమునందా కస్మికముగ జ్వలిత మయ్యెను. అనింద్యనుందరమగు వాస్తవలక్షణమునందలి తోమలాం గుళిస్పర్శ సౌఖ్యస్వరంభ మగునొకానొకయనాస్వాదితమధురగుధారను మాతని ధ్యానసమృద్ధిముననువలీత మయ్యెను! గోరాసహస్రకరీరమును బులికితమైపోయెను ! ఏకాకియై యున్నయాతని నాయంభకారమధ్యమునందలి ప్రేమాధానుభవము సమస్త ప్రశ్నలనుండియు, సమస్తద్వైధీభావములనుండియును మరల్చివైచెను. అప్పుడాతఁడా నూతనానుభవమును మనఃపూర్వకముగ ననుభవించుచుండెను. దీనిని దృఢింపవలయు ననుకోరిక యాతనికిఁ గలుగ నేలేదు.

గోరా యింటికిఁ బోవునప్పటికిఁ జాలరాతిఁ యయ్యెను. అనందమయి యాత నిం గాంచి “బాబూ! భోజనమునకు వేళ మించిపోయినది. ఇంతరాతివరకు నేమిచే యుచుంటివి ?” అనియెను.

గోరా—నామన నేమైపోయినదో నాకుఁ దెలియలేదమ్మా ! చాలకేపటికఱు కను గంగయొడ్డుననే కూరుచున్నాను !

అనం—వినయుండుకూడ నున్నాఁడా ?

గోరా—లేదు ! నేనొంటిగ నే యుంటిని.

అనందమయి కది యత్వాశ్చర్యముగా నుండెను. గోరా యిదివఱు కెప్పుడును నిష్ప్రయోజముగ నింతరాతిఁజూకును గంగయొడ్డునఁ గూర్చుండి యుండలేదు. అతఁ డూరక కూర్చుండి యాలోచించు శ్వభావముకలవాడె కూడఁ గాఁడు. భోజనము చేయునప్పుడు కూడ గోరా యశ్యమనన్ముఁడై యెయుండుట యా మెకు సంగోళముగా నుండెను. అనందమయి కొంతసేపైనతరువాత మెల్లగా “నేడు నీవు వినయనియిం టికిఁ బోయితివా ?” అనియెను.

గోరా—లేదు. నేడు మేమిరువురమును బరేశునింటికిఁ బోయితిమి.

అమాటవిని యానందమయి కొంతసేపాలోచించి “అయింటి వారందరితోడను నీవే బరిచయమైనదా?” అని ప్రశ్నించెను.

గోరా—బడదీ!

అనం—అయింటిలోని యాడువాండ్రో కవరోధము లేదంటున్నావా?

గోరా—ఎంతమాత్రమను లేదు.

ఇదివఱ కిట్టిప్రశ్నలకు గోరా తీవ్రముగ బ్రతికొత్తర విచ్చెడివాడు. ఇప్పుడట్టిబట్టణము కాన రావండుటచే నానందమయి మరల మరక కూర్చుండి యాలోచింపఁ దొడంగెను.

మఱునాటియుదయమున గోరా యెప్పటివలె బెందలకడలేచి ముఖప్రక్షాళనము చేసికొని తనపనులయందుఁ బ్రవేశింపలేదు. ఆతఁడు తనగదిలోనికిడికిని దెఱచుకొని కొంతసేపటివఱకును నిలువబడి తూర్పువైపునఁగల వీధినిండఁ జూచుచుండెను. అవీధికి దూర్వభాగమున దొకపాఠశాల యున్నది. ఆపాఠశాలయవరణమునందున్నపురాతన జంబూవృక్షముకై బలచని లెల్లనిమంచుకృత్యముకొని యుండెను. కృమముగ నుదయారుణకిరణములు వ్యాపించి గోరా చూచుచుండఁగనే కొంతసేపటి కా మంచు తెరను వదల్చివెచ్చెను. పృథితబాలాతప మాతరపత్రియలగుందునుండి మిలమిల మెఱయుచుండెను. చూచుచుండఁగనే గలకత్తానగరవీధు లన్నియును జనకోలాహల ప్రభూరములైపోయెను.

ఇంతలో ననినాకుండు కొందఱుశిష్యులతోఁ గలసి వచ్చుచు సందుమలపునందగపడి గోరాభావావేశజాలమును బలవంతముగాఁ దెగిపెచ్చెను. అప్పుడు గోరా తనమనమును దానే నిండించుకొనుచు ‘ఈపద్ధతి యేమియును బాగుగలేదు! ఈయాలోచన కెన్నటికి నెడమియఁగూడదు!’ అని యనుకొనుచు గదినుండి వెలుపల్లికి బోయెను. తన కమాజమువారిడికి వచ్చునప్పటి కసంసిద్ధుడై యుండుట గోరా కిదివఱ కెన్నఁడును దట్టించి యుండలేదు. ఈసామాన్యసంచారమునకే గోరా తన్ను నిండించుకొనియెను. ఇక నెన్నటికిని బరేకునిడికిఁ బోఁగూడదనియు, విసయునితోఁ గొంతకాలముకలుపును గలసి యుండఁగూడదనియు నాతఁ డప్పుడు మనసులో నిశ్చయించుకొనియెను. తరువాత నాతఁడు తనసమాజమువారితోఁ గలసి యొకనిశ్చయము చేసికొనియెను ఒకరిద్దఱు మిత్రులతోఁ గలసి గోరా వెంట నొకదమ్మడియైనఁ దీసి కొనకుండ మార్గమధ్యమున దొరకియాలిధ్యమును గృహించుచు గ్రాండుట్రంపు రోడ్డునుబట్టి కొంతకాలము దేశ సంచారము చేయుట కేర్పఱచుకొనియెను.

ఈయత్యార్యసంకల్పముచే గోరా యత్యుత్సాహపూరితుఁ డైపోయెను. సమస్తబంధములను దెగించుకొని యావిధముగాఁ నిరాభావకమార్గము నవలంబించి పోవుట

యాతనికై బరమానందముగా నుండెను. ఆతనివృద్ధయమం దివీపము లోలోపలనుం డియే మట్టుకొనియున్నబాల మిహాకల్పమాత్రమున విచ్చిన్న మైపోయి నట్లాతనికి బొడకట్టెను. ఈసమస్తభావావేశమును మాయమాత్ర మునముం ద్రు యొక్కటియే సత్వ మైనదనియు నీప్రబోధవచన మతతస్త్రియఁ నాతనివృద్ధయమున బ్రతిభవనిం చుచుండెను. ఆతఁడు ప్రయాణోద్యమం దై బడినుండి వెడలు బాలమనంబోలి తనగది నుండి బయలుపడెను. ఆసమయమునఁ గృష్ణదయాళుఁడు గంగాస్నానము చేసి కమండలువుతో గంగాజలమును దీసికొని నామామిడిని బారాయణము చేసికొనుచు నింటికి వచ్చుచుండెను. తీవ్ర వేగముతోఁ బోవుచున్న గోరా యాతనిపైఁ బడినతోడనే లజ్జితుండై తత్తంముతో నాతనిపాదములకుఁ బ్రణామము చేసెను. “ఉండుము ఉండుము!” అని పలుకుచుఁ గృష్ణదయాళుఁడు మోమున జరిగెను. పూజ కామండఁగ నే గోరా ముట్టుకొనుటవలన నాతని గంగాస్నానఫలము మంటఁ గలసిపోయినది ! కొంచమును గాపాడుకొనుటకై యాతఁ డితరసంపర్కము కలుగకుండ మెలంగుచుండె ననిమాత్ర మే యింతవఱకు గోరా యనుకొనుచుండెను. కాని ముఖ్యముగాఁ దనసంపర్కమునే నిషేధించియుండె ననుసంగతి గోరా గ్రహింపనేలేదు. కృష్ణదయాళుఁడు మైత్రి యని యానందమయిని దూరముగఁ బరిత్యజించెను. మహిమఁ దువ్వోగము నందే మునిగియుండువాఁ డగుటచే నాతనితోడి సంపర్కమున కవకాశమే లేదు. ఒక్కశశిమోఖినిమాత్ర మే తనయొద్దఁ జేర్చుకొని యామెను సంస్కృతస్తోత్ర ములను జెప్పుచుఁ బూజార్చనావిధులయొ చామెను దీక్షితురాలిం గావించుచుండెను.

కృష్ణదయాళుఁడిప్పు డట్లు తనసంపర్కమునకు సంశయించినసంగతి స్పష్టముగా గోరాకుఁ దెలిసిపోయెను. అందుల కాతఁడు మనసులో నవ్వకొనియెను. ఈవిధముగాఁ దండ్రితోడిసంబంధ మంతయుఁ దనకు విచ్చిన్న మైపోయినను, దండ్రి తనతల్లి ననాచారిజి యని యెంత నిందించుచున్నను గోరామాత్రము తల్లియగునానందమయిని బ్రాసనమాసమగు భక్తిసమర్పణముం గావించి పూజించుచుండెను.

గోరా భోజనమైతరవంతఁ గొన్నిబట్టలను మూటగట్టి నిలాతీబాట సరికరె వెన్నునకుఁ గట్టుకొని తల్లియొద్దకు వచ్చి “అమ్మా! నేను కొంతకాలముతలకును సుచారముచేసి వచ్చెదను” అనియెను.

అనం—నక్కడకు. బోయెదవుబాబూ !

గోరా—ఆసంగతి నేనింను నిరపజమకొనజేదు.

అనం—పని యేమి ?

గోరా—చెప్పటకు బోధపడినపని కాదు. పోవుటయే యొకపని.

అనందమయి యేమియు మాటాడ కూరకుండెను. అది చూచి గోరా “అమ్మో నన్నుడ్డగింప వలదని వేడుకొనుచున్నాను. నీకు నాసంగతి యంతయును తెలియును. నేను నిన్యాసి నగుదు నని భయపడవలదు. తల్లివగునిన్ను విడిచి చాలకాలము నేనొంటిగా నుండజాలను!” అనియెను.

తల్లియందుఁ దనకుఁ గల ప్రేమను గూర్చి గోరా యంతవఱ కెన్నఁడును నోటి తోఁ జెప్పియుండలేదు. అందుచే నాతఁ డిప్పు డించుక లజ్జితుఁ డయ్యెను. అనంతపు లకిత యగు నానందమయి యప్పు డాతనిభావమును మఱలించి “బాబూ! విషయం దుకూడ వచ్చునా?” అని ప్రశ్నించెను.

గోరా—రాడవమ్మ! విషయండు రాదు. పినయ్యఁడీ లేకున్నచో మార్గమునందును, ఘట్టములయందు నీగోరాకు రక్షణము లేదనుకొనుచున్నావు కాబోలును! అమ్మ! విషయంఁడే నాకు రక్షణం దున్నీవు పొరపాటు పడుచున్నావు! నేను నిరపాయముగ నింటికి వచ్చినతిరువాతనైన నీపొరపాటును గవరించుకొనఁగలవు.

అనం—ఆప్పుడప్పు డుత్తరములు వ్రాయుచుందువా?

గోరా—వ్రాయుననియే యనుకొనుము! వ్రాసినచో మంచిదే. భయము లేదమ్మ! నీగోరా నెవ్వరు నెత్తికొనిపోరు! అమ్మ! నీవు నన్నెంతయో విలువగలవానిగా భావించుచున్నావు. ఇతరులందఱు నట్లు చూడరు. ఎవ్వరైన నాయుముఁబట్టిన లోభ పడినచో వారి కప్పుడే దీని నిచ్చివేసెదను. అంతే కాని దీనికొకట నాప్రాణదానమును జేయను. ఈసంగతి నిశ్చయముగా నమ్మి యుండుము!

అని చెప్పి గోరా యానందమయిపాదములకుఁ బ్రణామము చేసి యామె పాదధూళిని దలవై చాల్చెను. ఆమెయు నాతనిమస్తకముపై నాస్తమునంచి చేతిని ముద్దునెట్టుకొనియెను. ఓక్కనిషేధవాక్య మైనను బలకలేదు. తనకెంతకష్టముగ నున్నను నమంగళకంఠే నామెయెన్నఁడును బ్రయాణసమయమున నిషేధవాక్యములు పలుకదు. ఆమె తన జీవితమునందే యనేకకష్టముఖముల ననుభవించినది. ఈబహిః ప్రపంచ మంతయు నామె కివరిచిత మైనది కాదు. ఆమె న్నాదయమున భయమును మాటయే లేదు; గోరా కేమైనఁ గష్టము కలుగుననుకొనియే యామెకుఁ గలుగలేదు. కాని గోరాహృదయమునందేదయో విప్లవము కలిగినదనిమాత్ర మేమె నిన్నటినుండి యను భావించుకొనుచుండెను. ఇప్పుడీగోరా యాకస్మికప్రయాణ మేమెనంశమును నకు మఱింత తోడయ్యెను.

గోరా మాట కట్టుకొని యిల్లు వెళువతోడ నీ యెట్లని జుట్టుగులాచిపువ్వుల గుత్తిని తేతఁ బట్టుకొని విషయం దాతని కెదురుపడియెను. ఆప్పుడు గోరా “విషయా! నీకళ్లనము మంచిదో కాదో యిప్పురూపమునందే తేలును!” అనియెను.

విన—ప్రయాణమా యేమి ?

గోరా—జూను.

విన—ఎక్కడకు ?

గోరా—ప్రతిభస్వని ప్రతిభ్యతరము—ఎక్కడకు ?

విన—ప్రతిభస్వనికంటే మంచియుత్తరము లేదా ?

గోరా—లేదు. నీవమ్మయొద్దకుఁ బోయినచో నంతయును జెలియును. నేను పోయెదను.

అని యాతఁ డతివేగముగఁ బోయెను. వినయును బోయినచో యానంద మయికి నవస్ఫురించి యామెపాదధూళిని శైలిని యాకులాదిపూవుల నామె పాద ములపై నుంచెను. ఆనందమయి “ఈపువ్వులెక్కడివి ?” అనియెను.

వినయుఁ డాపువ్వుల సువ్వులుగా నుత్తరము చెప్పక “మంచివస్తువు లభింపజేయుదుగాఁ దల్లిపూజకొఱ కుపయోగింపఁ దలచితిని! అని చెప్పదు నామె పర్యంకమునై గూర్చుండి “అమ్మా! ఇదియేమి యన్యమనస్కువై యున్నావు ?” అనియెను.

ఆనంద—ఎందుచే నట్లనుచున్నావు ?

విన—నీవు నాకెప్పటివలెఁ దాంబూలము నిచ్చుట మఱచిపోయితివి !

ఆనందమయి లజ్జితయై వినయునకుఁ దాంబూలము నిచ్చెను. తరువాత రెండు జాములవఱకును వారికి సంభాషణ జరిగెను. గోరాప్రయాణమునుగూర్చి వినయుఁ డొక్కమాటయైనను స్పష్టముగాఁ జెప్పజాలకపోయెను. ఆనందమయి ప్రసంగవంశమున “నీవు నీన్నటిదినమున గోరాను బరేశునింటికిఁ దీసికొనిపోయితివా?” అని ప్రశ్నించెను. వినయుఁడు సర్వమును స్పష్టముగాఁ జెలియఁజేసెను. ఆనందమయి ప్రతివిషయమును మనఃపూర్వకముగాఁ జెలిసికొనియెను. వినయుఁడు నెలపు దీసికొనునప్పుడు “అమృతపూజ సాంగమైనది. ఇంక నీవరణప్రసాదము లగు నీనిత్యమునుమములను దలచై బెట్టుకొని పోయెదను!” అనియెను.

ఆనందమయి నవ్వుచు నాకులాదిపువ్వులను విషయనిరీతి కిచ్చెను. అప్పుడామె తనలో “ఈకును సములు కేవలము సౌందర్యముచేతనే యింతగా నాదరింపఁ బడుటలేదు—ఈయుద్విజ్ఞతత్వమున కతీతమగు నిఁకొకభీతత్వ మేదియో నిశ్చయముగా నీసిల్పఁపల నున్నది!” అని యనుకొనియెను.

అపరాధ-సమయమున వినయుఁడు వెడలిపోయెను. అప్పుడాతనిహృదయమున నెన్నియోభావములు తోచెను. అతఁ డప్పుడు ప్రయాణమున గోరా కెట్టియసౌఖ్యమును గలుగఁతుండుగాఁ ! గోరాకును నామచ గలమిత్రత్వమున కన్నఁడు నెట్టియాతంకమును గలుగఁతుండుగాఁ ! అని పరమేశ్వరునిఁబ్రార్థించెను.

౨౨

గులాబీపువ్వులను గూర్చి యొక చిన్న కథ యున్నది !

నిన్న రాత్రి గోరా పఠేమనిలు విడిచివచ్చెను. కాని రాత్రి నాటకాభినయము నుగూర్చి ప్రసంగము జరిగి వినయునిహృదయమునకుఁ జాలకష్టమును గలిగించెను— ఈ విషయమున లలిత కెట్టియుత్సాహమును లేకుండుటయే కాక, యీ వ్యాపార మామె కెంతమాత్రము గుర్తులేదు. కాని యెట్లయినను విషయం నీయభినయమునం జేర్పవలయునని యామెకుఁ బట్టుదల కలిగెను. గోరాకు విరుద్ధము లగుపనులన్నియును వినయునిచేఁ జేయించవలయునని యామె రోషముతోఁ బూనుకొని యుండెను. వినయుడు గోరాకు విధేయుఁడై యుండుట లలితకు మిత్రలేనంతయును హ్యముగా నుండెను. ఎట్లయినను సమస్తబంధములను ద్రోవించివైచి విషయని దనకు స్వాధీనునిగాఁ జేసికొంటుంటే జీవితమునందే జరితార్థత యని యామె భావించుకొని యుండెను.

అప్పుడు లలిత లలిత పేజీబంధము చలించునట్లు తలయూచుచు “ఏమయ్యా! అభినయమునందు దోష మేమిచ్చును ?” అని ప్రశ్నించెను.

విన—అభినయమున దోషము లేకుండుగాక! ఆదొరయింటికెఁబోయి అభినయించుటమార్తము నాకంతబాగుగాలేదు.

లలిత—ఇది మీమనసులోనిమాటయేనా? మఱి యువ్వరియభిప్రాయమైన జెప్పుచున్నాగా ?

విన—ఇతరులపనులలోనిమాట చెప్పువలసిన భారమేదియు నామీఁదలేదు. అట్లు చెప్పుటయును గష్టమే— నాయభిప్రాయమే నేను చెప్పుచున్నట్లు నీకువచ్చుకములేదు ఒకప్పుడు నాయభిప్రాయమును, నొకప్పుడు తరరాభిప్రాయమును జెప్పుచుండునని నీయూహ కాబోలును ?

లలిత యీమాట కెట్టియు తీరమును జెప్పక యొక్కించుక చిఱునవ్వుమాత్రము నవ్వి కొంచెము సేపూరకుండి “దొరగా రొకవేళ నాహ్వనించినను నిరాకరించుటయే పీఠత్యమని మీమిత్రు డభిప్రాయపడును గాఁబోలును—ఈమూలమునైన నింగ్లీషు వారితో యుద్ధము చేసినఫలము లభించుననికూడఁ దలంచును గాఁబోలును !” అనియెను.

వినయుఁ డుల్లేరుఁడై లేచి “నామిత్రుఁ డట్లునుకొనకపోయినను దప్పకుండ నేనట్లే భావించును! యుద్ధము కాకేమి? కేవలమును వారు మనల ననాదరించుచుండురు. వారు తమకడవ్రేలితో సంచ్ఛేదసి పిలిచిన తమాత్రముననే మనలను గృతార్థులనుగాఁ జేసినట్లు తలంచుచుండురు, అట్టియు పేక్షా భారముతో నుపేక్షామూలముననే పోరాడవచ్చునో నిక నాత్మగౌరవమును నిలుపుకొనుటయెట్లు!” అనియెను.

లలితయును సహజముగా భిమానకలి వివరములయొక్క భిమానవాక్యము లామె కలిపియనులే యెయ్యెను. కాని లలిత యభిమానకలి యగుటచేతనే తనపక్షమున యుక్తిదౌర్బల్యము కలిగినప్పు డకారణముగ నెత్తిపొడుపుమాటలచే వివరముని నాహతునిగావించుచుండును—తుట్టుతుడకు వివరములు “లలితా! ఇంతవాగ్వాద మెందులకు? “నీవభియమున కంగీకరింపవలయును. ఇట్లంగీకరించుటయే నాయుత్తము!” అని చెప్పగూడదా? అట్లయినచో నీకోరిక మన్నించి నాయభిమానమును విస్మరించుకొని నుభవపడునుగాదా!” అనియెను.

లలి—సరిసరి! నేనెట్లెల చెప్పుదును? నిజముగా మీకొకమతమే యున్నచో నది నాకోరికకొఱ కేల పరిత్యజింపఁజడవలయును? కాని యది సత్యముగా నుండవలయుననియే నాయుద్దేశము!

వివ—మంచిది. నాకు నిజముగా నెట్టియభిప్రాయములేదు—కాని నీవిషయము నన్నుగోరకుండఁగ నే నీవాదమునకు విజితుఁడనై యాయభిప్రాయమున కంగీకరించితిని అనుకంఠలో వగదానుందరి యటకువచ్చెను వివరముఁడామెం గాంచి నేనీయభిప్రాయమునకు సిద్ధుఁడనైతిని. ఏమి చేయవలయునో చెప్పుడు.” అనియెను.

వరదానుందరి గర్వముతో “అందుకొఱకు మీరాలొచ్చింపనక్కఱలేదు. మేము ముందుగా మీకు నేర్పి సిద్ధముచేసియు తీసికొనిపోవుదుము! కేవల మభ్యాసముకొఱకు మాత్రము మీరు ప్రతిదినమును నియమితకాలమునకు వచ్చుచుండవలయును!” అనియెను.

వివ—మంచిది! నేటికి నెలపు తీసికొందును.

వర—అదియేమిమాట! భోజనముచేసి మటిపొందు.

వివ—నేడు భోజనము చేయును.

వర—అలాగు కాదు.

ఇక మాటుమాటాడక వివరములు భోజనముచేసెను. కాని మనుషటికలె స్వాభావికప్రపులత్వముమాత్రములేదు. అప్పుడు నుచరితకూడ నగ్రయగ్గయై యూరక కూర్చుండియుండెను. లలితకును వివరమునకును వాదము జరుగుచున్న సమయమునం దామె వరండాలోఁ బ్రచారము చేయుచుండెను. ఆరాత్రి యింక నెట్టిసంభాషణమును జరుగలేదు. వెడలిపోవునప్పుడుమార్చియు వివరములు లలిత గంభీరవదనమండలము నుపలక్షించి “నేనూరక యంగీకరించితిని—కాని నీకు సంతోషమునుమాత్రము గలిగింపఁజాలకపోయితిని!” అనియెను.

లలిత యెట్టిప్రత్యుత్తరమును జెప్పక వెడలిపోయెను. లలిత సహజముగా నేడు పుడుననేమో యెఱుంగదు. కాని యిప్పుడామె ఎయనకమలములనుండి కన్నీరు పొంగిపారలిపోవుచుండెను. ఏమిజరిగినది? ఎత్తిపొడుపుమాటలచే మాటిమాటికిని వివ

యని హృదయమును బాధించుచుంటిని యామె యిప్పుడు న్యయముగా దుఃఖించుచున్నది కాబోలును ?

వినయుఁ డభినయమున కంగీకరింపకున్నంతవఱకు లలితపట్టుకల హెచ్చిపోవుచునే యుండెను. కాని యిప్పుడాతఁ డంగీకరించినంతనే యామెయుత్సాహ మంతయునుదగ్గిపోయెను. అంగీకరింపకుండటమఁ గలప్రబలకారణములెప్పు డామెకు విశ్వసనీయములైయుండెనో యిప్పుడే యామెహృదయమునకుఁ బరితాపము కలిగెను. అందుచేతనే యామె తనలో “కేవలమును వాణ్ణోరికను మన్నించుటకే వినయబా విట్లంగీకరించుట యుచితముకాదు. కోరిక—వీల మన్నింపవలయును ? వాణ్ణోరికను మన్నించి నన్ను గౌరవించితిని యాతఁ డనుకొనియెను. కాని యాతని యీ గౌరవమును బడయుఁ గలుగుటచేతనే వాకింతటిబాధ !” అని భావించుకొనుచుండెను.

కాని యిప్పుడు వ్యతిరేకించుట యెట్లు ? నిజముగా లలితయే యంతవఱకును వినయు నభినయమునకై నిర్బంధించినది. వినయుఁడు గౌరవము నాలోచించి తనకోరికను మన్నించినందులకుఁగూడ లలిత కోపించుటయా? — ఈసంఘటనముచే లలితకుఁ దనయుండు దనకే యసహ్యభావమును సిగ్గును గలిగెను. ఇట్లుగునని యామె భావించి యొక నుండలేదు. లలితకు మనశ్శాంతలభ్యము కలిగినప్పుడు తఱచుగా సుచరితయొద్దకుఁ బోవుచుండెడిది. ఇప్పుడట్లు చేయక తనభావమును తనహృదయమునందే యడచుకొనుటచే నామె కన్నులనుండి యశ్రువులు వెలువడఁదొడంగెను. కాని యాకన్నీటి నామెయే సరిగాఁ జూచుకొనలేదు !

మఱునాఁటియందయమున గుడ్డిరుఁ దోకపూబంతిని లావణ్య కిచ్చెను. అం దెట్లుగులాచి పువ్వులజంట యొకటి యుండెను. లలిత యాబంతిని విప్పి యాగులాచి గుత్తిని దీసికొనియెను. అది చూచి లావణ్య యాబంతిని బాధుచేసినందులకుఁ గోపించెను. అప్పుడు లలిత “వట్టి యాకులకును, వట్టిపువ్వులకును, నడుమ మంచిపువ్వులను బంధించుట నాకుఁ గష్టముగాఁ దోచినది. ఈవిధముగా నన్నటి నొక్కోచో బలవంతముగ సమానముగఁ గూర్చియుంచుట యనాగరికపద్ధతి!” అని చెప్పవచ్చు నాపువ్వుల నన్నిటిని గృహమునం దచ్చటచ్చట వేలువేలుగ వలంకరించి యాగులాచిపువ్వులను మార్చిము తాను దీసికొనియెను.

ఇంతలో సతీశుండు వచ్చి “అక్కా! ఈపువ్వు లెక్కడివి ?” అనియెను ! లలిత యామాటలకు బదులు చెప్పకయే “నీవీదినమున నీమిత్రుని యింటికిఁ బోలేదా?” అనియెను. సతీశున కిప్పుడు వినయనిమాట మనసులో లేదు. కాని లలిత కలఁపునకుఁ దెచ్చుటచే నాబాలుఁడు గంతులు జెచ్చుచు “కాను ! ఇప్పుడే పోయినాను” అని యాతఁడీయెను.

లలిత యాతని బట్టుకొని అక్కడకు చోయి యేమి చేసెదవు? అని పుట్టించెను. సతీకుడు సుత్యేజముగా మాటలాడెను! అని చెప్పెను. అప్పుడు లలిత సీతాతండ్రిని బొమ్మల నిచ్చెను. దా—నీవాతని కేమియు నీయనక్కఱలేదా? అని మరల బ్రతికించెను.

వినయుండు వార్తావల్లికలబానిబొమ్మలను గత్తివంచి సతీకున కిచ్చుచుండెను. దాని నాబాలకుడు వరుసగా నొకపుస్తకములో నంటించుకొనుచుండెను. ఈవిధముగా మంచిబొమ్మలతోఁ దనపుస్తకమంతయు నిండించుకొనవలయు నని సతీకుడు మిగుల వేడుక కలిగియుండెను. లలిత యిప్పటిమాటవలన నీబొమ్మల నన్నటిని వినయునియొద్ద నూరక తీసికొంటి నని యాతనికిఁ దోచినంతనే చాల కష్టముగా నుండెను. ఈప్రపంచమునందు బ్రతిడినమును నశ్వేభాగ్యతలవల లోను గావసరమును నయి యప్పు డాతనిమనసులో నప్పువచ్చుముగాఁ దోచెను. కాని యాబొమ్మలను దాతకి నాతండ్రి డెడలించుకొనుట కష్టముగా దోచెను. కాని వారి నూరక దీసికొనట యాతని కిప్పుడు చిన్నతనముగా నుండెను. అప్పుడు సతీకునియన్నిగ్గుకదనముఁ గాంచి లలిత యాతనిఁ గొల్గలించుకొని బాబూ! దానికేమి తెచ్చు! చుట్టిముకలా గనుకొనవలదు—ఈగులాదిపువ్వులను దీసికొనిపోయి నీవాతని కిచ్చు! అనియెను.

సతీకుఁ డప్పు డీవిషయ మింతసామాన్యముగాఁ దేలిపోయినందున సంతోష మొదయుండై యాపువ్వులను గైకొని యప్పుడే తనమిత్రునిముఖమును దీర్చుటకై వెడలిపోయెను. వినయుండు పిథిలోనే యాతని కగపడియెను. సతీకుఁ డాతని గట్టిగాఁ బిలుచుచు సమానునకుఁబోయి చొక్కాలోపలఁ బువ్వులను దాచుకొని సీతీతకు సేనేమి తెచ్చితిశో చెప్పగో! అనియెను. తుద కట్లో వినయునిచేఁ జెప్పకొనలే ననిపించి సతీకుడు పువ్వులను బయటికిఁ దీసెను.

అప్పుడు వినయుండు అహ! ఈపువ్వు లెంతయందముగా నున్నవి! కాని సతీకా! ఇవి నీవి కానట్లున్నవే! ఈదొంగను చుడకుఁ బోలీసువారి కొప్పగింపవలసి వచ్చునేమో? అనియెను. సతీకుఁ డాపువ్వులు తనవని చెప్పవచ్చునో కూడదో యావస్థికముగ నిశ్చయించుకొనఁజాలక యాతండ్రిండు సేవలోఁబడిచి మానోదరి లలిత యాపువ్వులను మీకేక్కుని నాజేఁ బంపింపి! అనియెను. ఈమాటల కిచ్చుట నే నిన్ను తియ్యి పోయినది. నేను మధ్యాహ్నము మియింటికి వచ్చెద నని చెప్పి వినయుండు సతీకునిఁ బంపివెచ్చెను.

నిన్నటిరాత్రి లలిత దెప్పలవలన గలిగినపాద వినయుఁ డొకను మఱకఁజాలకుం డెను. వినయుఁ డెవ్వరికిని గవ్వము కలిగించునర్హులముకలవాఁడు కాదు. అందుచేత నే యొక్కఁడను దన్ను నొక్కనాడనుండవలయు నని కోరుకొనుచుండును. ఇదివఱకు

వినయుండు లలితను, మచరితను సమానముగ భావించుచుండెను. కాని యిప్పు డంత కప్పులబోటు తిన్న యేనుండు మావటివానిని మఱచజాలనట్లు వినయుండు లలితను మఱచజాలకుండెను. ఎటులైన లలితను బ్రసన్ను చాలించి వినినందవలయునని యే యాతని ముఖ్యలోచన మైయుండెను. అతడు సాయంకాలమింటికి వచ్చెను. లలిత చిఱుగవుచు జ్వాలామయము లైయున్న యామాట లన్నియు నొక్కొక్కటిగ నాతని హృదయమున బ్రతిధ్వనించుచుండుటచే నాతనికినిద్రాపట్టలేదు. గోరాకుఘాయా మాత్రిక వనియు, నీకుఁ బ్రతేకత్వియు లేదనియు నామె సరిహసించి యుండెను. ఆమాట సత్యముకాదని నిరూపించుట కితఁ డెన్నియో కారణముల నూహించుకొని యెను కాని యాముఖ్యలక్షణ నాతనికిఁ బ్రయోజన మగపడలేదు. ఏమనిన— ఆమె యావిషయమున వినయునకు స్పష్టముగా కృతీకరించి వాదించలేదు. అందుచేఁ బ్రతివాదము చేయుట కవకాశము లేకుండఁ బోవుచున్నది. ఇన్నియుపపత్తులన్నను వాదించుట కవకాశము లేకపోయినందులకు వినయునకుఁ గష్టముగానుండెను. తెల్ల వారినతరువాత నైనను లలిత ప్రసన్నురాలుకాలేదు. అతఁడనితఁడైయుంటికివచ్చి “సత్యముగా నేనింతటియవజ్ఞాసాక్షుడ నేనా?” అని భావించుకొనఁదొడంగెను.

సతీకుఁ డిప్పుడె వచ్చి లలిత పంపిన దని చెప్పి గూలాభివువ్వల నిచ్చుట వినయుని హృదయమున కిండుక యుల్లాసమును గలిగించెను. అప్పు డాతఁడు తనలో “నే నభినయమున కంగీకరించుటయే స్పృహకి నిదర్శనమైయున్నదిగా నుంతు” అని తా కీపువ్వలను బంపినది!” అని భావించుకొనియెను. అతఁ డాపువ్వల నింటియందుంచి బయటఁ దేవలయమునని మొదట ననుకొనియెను గాని “ఈకాంతిమనుచుములను జల్లిపాదములమెంచి పదిత్రములుగఁ జేసి తీసికొనిరావలయును!” అనియెంచి యానందమయ మొద్దకుఁ బోయెను !—

ఆసాయంకాలము వినయుండు పరేకునింటికి పోవునప్పటికి సతీకుండు లలితయొద్ద బడిపాఠమును జెప్పించుకొనుచుండెను. వినయుండు లలితం గాంచి “రక్తవర్ణముయంద గూచక మైనది! కావున సందేహమునుములు న్యేతములైనచో నుచితముగా నుండును!” అనియెను. లలిత యాభావమును గ్రహింపజాలక వినయునివరక జూచుచుండెను. వినయుండుప్పుడు తెల్లపూలగుత్తి నొకదానిని రుమాబునుండి తీసి లలితకుఁ జూపుచు “నీ పువ్వుము లెంతయందము కలదైనను వానియందు దిండుక క్రోధవిహ్నమున్నది! నాపువ్వుము లంతయంద మైనవి కాకపోయినను కాంతిని కుభ్రతను, సమ్రతను నూచించుచు నీసన్నిధిని నిలిచియున్నది !” అనియెను.

లలిత తనకర్మములయందుఁ గెంజాయ గదుర “మీ రేపువ్వలను నాపువ్వల అని చెప్పుచున్నారా ?” అని ప్రిశ్నించెను.

వినయూఁ డప్రతిభుడై నేను పొరపాటు పడితిని. ఈసతీకు దెచ్చరిపువ్వుల నెవ్వరికిచ్చెనో ?" అనియెను.

తోడనే సతీకుఁ దుచ్చైస్వరముతో "నరిగి! అక్కయే యీపువ్వుల నిచ్చుని చెప్పినది !" అనియెను.

విన—ఎవ్వరి కిచ్చుని ?

సతీ—మీకే—

లలిత మొగ మెఱచేసికొని సతీకుని వెన్నుపైజెఱచి "నీవంటి మాధు నెచ్చటను జూడలేదు. వినయబాబు బొమ్మల నిచ్చినందుల కీపువ్వుల నిచ్చెదనంటివి కాదా?" అనియెను.

సతీకుఁడు చాతబుద్ధియై "దేను, ఆమాటనిజమే—కాని నీవే యిట్లెవ్వని చెప్పి తిది !" అనియెను.

సతీకుని మఱింపఁబోయి లలిత మఱియొకచిక్కనఁ దగుటకొనియెను. ఆపువ్వులు లలితవే యని వినయూఁడు స్పష్టముగా గ్రహించెను. కాని యట్లులేలియవండవలయు ననియే లలితయభిప్రాయ మనికూడ గ్రహించెను. అప్పుడవినయూఁడు "నీపువ్వుల కంటె నావి చిన్నవియేకాని, నాపువ్వుములో నీప్రమానములలోవలె బొటపాటేమి యును లేదు. మనపరస్పరవివాదనిష్పత్తి కీకుమముల శుభనూచకములై యున్నవి!" అనియెను.

లలిత తలయూఁచుచు "మనవివాదమేమి; దానికి నిష్పత్తియేమి?" అనియెను.

విన—ఒక్కసారిగా సర్వమును మాయయేనా? వివాదము, పువ్వులు, నివృత్తి యన్నియును మిథ్యలేవా? శుక్తియందు రజతభ్రమయే కాదు—కేవలము శుక్తియే భ్రమయా ! దొరగారియింట నాటకాభినయము మాటకూడ—

లలి—అది భ్రమకాదు ! దానినిగూర్చి కలనామేమున్నది? దానికొఱకు మీ రంగీకరింపవలయునని నేను పోరాడితినియు, మీరంగీకరించినంతనే నేను కృతార్థురాల నైతినియు భావించుచున్నాఁడబోలును ! నిజముగా మీకిష్టమే లేకయున్నచో నొకరిమాటవిని యేల యంగీకరింపవలయును ?

అని చెప్పుచు లలిత యాగదిలోనుండి వెడలిపోయెను. ఆమె నాటకాభినయము నకు బలవంతపెట్టినందులకు వినయనియెడుటఁ దనతప్పు నంగీకరింపవలయునని యిదివఱకు సిరపఱచుకొనియుండెను. కాని యీప్రసంగముతో నిప్పు దామెయైదేక మంతయును మాఱిపోయెను. ఆయభినయమునుగూర్చి తానింతదూరము వ్యతిరేకముగ వాదించుటవలనఁ గలిగినయామెచునకన్దు మింకను బోలేదని వినయూఁ డనుకొనియెను. వినయూఁ డావిషయమునఁ బైకంగీకరించెను గాని లోపల నాతనికిఁ గన్దుముగనే యుం

దేని లిలితమనస్సు తోల్గించుచుండెను. ఆమె హృదయమున నట్లు బాధపడుచుండటం వివరమునకు నెవ్వరూ నే యుండెను. ఇంక నీవిషయమున నెన్నడును బరిహాసమునకునై వాడింపగూడదనియు నీయభివ్యక్తమునందుఁ దా నుదాసీనుడైయున్నట్లీతరు లెవ్వరును దోషారోపణము చేయవలయునట్లు మిగుల కృత్రిమతోను నైపుణ్యముతోను గార్యమును సంపూర్ణముగ నెఱవేర్చవలయునోయు నాతఁడు నిశ్చయించుకొనియెను.

సుచరిత్ర నేటిప్రాతఃకాలమునుండియుఁ దనగదిలో నొంటిగఁ గూర్చుండి “క్రైస్తవనామకరణము” అనునొక యింగ్లీషుచతుశ్రంభమును జరుపుటకుఁ బ్రయత్నించుచుండెను. నేఁడామె యితర కార్యములయందు మనసు పెట్టలేదు. కాని యప్పుడప్పుడామె మనసు చెదరుచుండుటచే నతరములు ఛాయామాత్రము లైపోవుచుండెను. ఆపరక్షణమునందే యామె తన్ను నిందించుకొనుచు మఱితస్కిబుద్ధితోఁ జరుపుటకు బ్రయత్నించుచు చేయుచుండెను— ఒకప్పుడొక కఠినస్వర మామెను వినవచ్చుటచే వినయబాబు వచ్చుచుండెను. యామెకుఁ దోచెను. తోడనే యామె యదరపడిలేచి మఱియొకగదిలోనికిఁ బోవలయునని యాశ్రియియెను. కాని యంతలోనే తనయస్తి మిశ్రభావమును నిందించుకొనుచు తురలఁగూర్చుండి చదువుకొనఁదొడంగెను. మరల కొదియో శబ్దమెన్నట్లు తోలుటచే నాలించి వినుటకుఁ బ్రయత్నించెను.

ఈమఁగా కనముఁడు ముందు వచ్చుటయును, దరువాత గోరా వచ్చుటయును జరుగుచుండెను. నేడుకుడ నట్లే జరుగు నేమోయని యామెకు భయముగా నుండెను. ఆమెకప్పుడు గోరావచ్చునేమోయను భయమును, రాకంపునేమోయను సంశయముచే హృదయావేదనమునుగూడఁ గలుగుచుండెను.

ఇంతలో లలిత యామె గదిలోనికి వచ్చెను. సుచరిత్ర యామె మొగమువంకఁ జూచి “ఏకేషము లేని?” అనియెను.

లలి—ఏమియును లేవు.

సుచ—ఇంత సేపటివఱకు నెచ్చట నున్నావు?

లలి—వినయబాబు వచ్చియున్నాడు—ఆమెన నీతో మాటలాడఁదలఁచి యున్నట్లున్నది.

సుచ—నీవుకూడ రావా?

లిలిత యధీరస్వగముతో “నీవు పోయి మాటాడుము. నేను తరువాత వచ్చెదను!” అనియెను.

సుచరిత్ర వెలుపలగదిలోఁ బ్రవేశించి సతీకునితో మాటలాడుచున్న వినయుని గాంచి “వినయబాబూ! తండ్రిగారు పికారపోయినారు. ఇప్పుడే వచ్చురు. తమనా

టకపాఠము నొప్పగించుటకై లీలయును లాభణ్యయును మానదుగాని టిక్కిబోయినారు-
లగితమార్చిను పోలేడు. మీరుపోయి కలిగియున్న వందని చెప్పి వారిని బంపివెచ్చిన
ది." అనియెను.

విగ—నీ కీనాటకమున సంబంధములేనా ?

సుచ—అదటను నాటక మాదువా రైనవో నెకం జూచువారెవరు ?

ఇట్టి సందర్భములలో వరదాసుండుని సుచరితను మాటలచేతనే సంతోషపెట్టి
తప్పించివైచుచుండును. అందుచేతనే యీసాహిత్యము నుచితము దనసామర్థ్యము ప్ర
దర్శించుట కవకాశము గలిగినదికాదు. విషయమును సుచరితయుఁ గలిసికొన్నప్పుడు
సంభాషణమునకుఁ దెంపులేకుండ నుండెడిది. కాని, యిప్పు డభయపక్షములయందు
ను విప్పుము తటస్థించుటచే మాటలే తోచుట లేదు. సుచరిత యింక గోరామాట
యెత్తగూడదని యెటువెన్నుకొని వచ్చియుండెను. విషయమున మునుపటికంటె
గోరానుగూర్చి మాటాడవలెనందెను. అంతయు కాక యిట్టివా రందఱును గోరా
నొక నీవోషగ్రహముగా భావించుచున్నారని యెంచి విషయం దీక నాతనిమాట
యెత్తకయే యుండెను.

సుచరిత విషయనితో నెట్లొయ్యకటి కంఠుమాట లాడి సతీకునిబొమ్మలపుస్తక
మునుగూర్చి సతీకునితో నేనేమో సంభాషింపఁ దొడఁగెను. మఱియు నడుమనడుమ
బొమ్మలను సరిగా నంటించుకొనలేదని సతీకునివై గోపపడుచుండెను. సతీకుఁ డామె
తో బిగ్గఱగా వాదిప్రతివాదములు చేయుచుండెను. ఇంక విషయండు బల్లపై నుంచిన
తనపువ్వులగు త్తివంకఁ జూచుచు లజ్జాసంకుభితవ్యాదయుతో "ఈపువ్వులను గౌర
వముకొరకైన లలిత కిచ్చుట యుచితముగా నుండును!" అని భావించుకొనుచుండెను.
ఇంతలో నడుగులచప్పుడు వివచచ్చుటచే సుచరిత వెనుదిరిగి చూచెను. హారానబాలు
వచ్చుచుండెను. సుచరిత బెదరిచూచిన టుందఱికిని స్వచ్ఛపడుటచే నామె మొగ మె
ఱువడిపోయెను. హారానుఁ దొకఁడుగొప్పై గూర్చుండి "ఏమి విషయబాబూ! మీగోరా
బాలు రాలేదేమి?" అనియెను.

అనావశ్యకముగ హారానుఁ డిట్లు ప్రశ్నించుటకు విషయండు తిరక్తుండై
"ఏమి ? మీకాతనితో బని యున్నదా?" అనియెను.

హారా—మీరు వచ్చితిరి. ఆయన రాలేదు ! పోయినాముగా నిట్లు జరుగుట
లేదు. కాన నిట్లు ప్రశ్నించితిని.

విషయమంతఁ జాలకోపము కలిగెను గాని యది వెల్లడి యగునను నుద్దేశముతో
సంతోషముగా "అతఁ డిప్పుడు కలకత్తానగరమున లేడు!" అని చెప్పి యూరకుండెను.

హారా—ప్రచారమునకుం బోయె ననుకొందును!

వివేకమునకు సహింసరానంత్రకోపము కలుగుటచే దాని కట్టిపత్తుత్తరము నీయలేదు. నుచరితయును మాటాడకుండ నటనుండి లేచిపోయెను. హారానుఁ డతివేగముతో నామెను వెంటఁబెంచెను గాని యామె యాతని కందలేదు. దూరమునుండియే యాతఁడు “నుచరితా! నీతో మాటాడవలసివని యున్నది!” అని కేక వైచెను.

నూచ—నాకిప్పుడు నిమిత్తముగా లేదు.

అనిచెప్పచు నామె తన కయనగృహమునకుఁ బోయెను.

ఇంతలో వరదాసుందరి వచ్చి నాటకాభినయమునుగూర్చి కొన్ని సంగతులను బోధించుటకై వివేకమునిఁబిలుచుటచే నాతఁడు గదిలోనికిఁబోయెను; తరువాత నప్పుడే వచ్చి చూచుకొనియెను గాని, వివేకమున కాబల్లపైనున్న పువ్వు లగపడలేదు. ఆరాత్రి యభినయపరీక్షకు లలిత యెంతమాత్రమును రాలేదు! నుచరిత యాయెంగ్లీ షువు స్తకము నొడిలో నుంచుకొని తోపలిదీపము నొకమూలఁ జాటుగా నుంచి చాలరాత్రి వఱకును వెలువలియంధకారమును లాచుచుఁ గూర్చుండి యుండెను. అప్పు డామె కన్నులయెదుట నొకయపూర్వము నపరిచితమునగు దేశము మరేచికంబోలి కానవచ్చుచుండెను. ఆమె చీలితమునందలి సమస్తజానానుభవములకును, ఆదేశమునకును విశేష భేద మగపడుచుండెను. అచ్చటివాతాయనములయందలి దీపకాంతులు తిమిరసిక్కిరియింపఁగలిగియున్నవలె బోలి నుదూరమగు రహస్యమునందు! మనసునకు భయము గొలుపుచుండెను. మఱియు నామె కప్పుడు “నాచీలితము తుచ్చమైనది ఇంతకాలము నేను నిశ్చయ మనుకొన్నది సంకయాకీరమైనట్లు తోచుచున్నది. నేనిదివఱకుఁ జేసిన పను లన్నియు నరహీనములైనవి! ఇచ్చటనే జ్ఞానము సంపూర్ణము కావచ్చును, కర్మము మహత్వమును గాంచవచ్చును! చీలితమునకు సార్థక్యము లభింపవచ్చును! ఈయ పూర్వజ్ఞున, నపరిచితంబును, భయంకరంబు నగు దేశమునందలి యజ్ఞాతసింహద్వారము నెదుట నన్ను నిలిపినవా రెవ్వరు? నాహృదయ మిట్లెరిక్టుకొనుచున్నది? అగ్రసరంబులు కాఁగోరియు నాపాదము లిట్లెల స్తంభించి పోవుచున్నవి?” అని యావిధముగా నాలోచనములు తోచుచుండెను.

౨౩

నుచరిత కొన్ని దినములనుండి యుపాసనఁజేయు మనసుంచియుండెను. కాని మునుపటికంటె నధికముగానే పశుకు నాశ్రయించుటకుఁ బ్రయత్నించుచుండెను. ఒక నాఁడు పశుకు దొంగిల్లగాఁ గూర్చున్నప్పుడు నుచరిత వచ్చి యూరక యాతనిచెంతఁ గూర్చుండెను. అప్పుడు పశుకఁడు పుస్తకమును బట్టపై నుంచి “ఏమిరాధా!” అనియెను.

నూచ—ఏమియును లేదు.

అనిచెప్పి బల్లపైనున్నపుస్తకములను, గాగితములును సవరించుచు నొకనిమిమ మైన తరువాత “బాబా! పూర్వమువలె నన్ను జదివించుట లేదేమి ?” అనియెను.

పరేశుడు సప్రేమముగఁ జిఱునవ్వు నవ్వుచు “అమ్మా! నీవు నాపాఠశాలలో నంతయును జదివి యుత్తీర్ణురాల వైతివి. ఇక నీవు స్వయముగనే చదువుకొని గ్రహింపఁగలవు!” అనియెను.

సుచ—కాదు. నేనేమియును గ్రహింపఁజాలను. మనుషటివలెనే మీయొద్దఁ జదివెదను.

పరేశ—మంచిది, కేవలమిది యారా భింపుము !

సుచరిత కొంతనే పూరకుండి యాకస్మికముగా “బాబా ! ఆదినమున విషయ బాబు జాతిభేదమునుగూర్చి విశేషముగఁ జెప్పియున్నాడు. మీరు నాకావిషయమున నేమియును బోధింపలేదేమి ?” అనియెను.

పరేశ—అమ్మా ! నేనుగాని యితరులుగాని, బోధించినబోధనలనుమాత్రమే చిలుకపలుకులవలె నెరుక్కొనుట గాక మీరు స్వయముగా నెల్లవిషయముల నాలోచించి తెలిసికొనవలయు నని నాకోరిక ! ఈసంగతి నీకును దెలియును. ప్రశ్న సరిగా మనసులో జాగరితము కాకముందే యుపదేశము కావించుట యాఁకలి కాకముండే యన్నముపెట్టుటవంటి దగుచున్నది. అందువలన నరుచియు, నజీర్ణమును గలుగుచుండును. నీవు నన్నిప్పుడు ప్రశ్నించితివి. కావున నాకు దెలిసినదానిని జెప్పెదను.

సుచ—నేను మిమ్ములను బ్రశ్నయే యడిగితిని. మనము జాతిభేదమును నిందించుటకు గారణ మేమి ?

పరేశ—ఒకపిల్లి విస్తరిల్లో గూర్చుండి యన్నము తినినను దోషములేదు. కాని యొకమనుష్యుఁ డాయుటఁ బ్రవేశించినచో నన్నమును పారవేయవలయును. మనుష్యు నంటే మనుష్యున కసవ్యాభావమును బుట్టించు నీజాతిభేదపద్ధతి యధర్మము కాక మఱి యేమందువు ? మనుష్యుల నింతభయంకరముగా నవమానించుట తత్కృమానించుటయే యగును !

సుచరిత గోరామాటల ననుకరించి “ఇప్పటిసమాజవికృతుల ననుసరించి యనేక దోషములు కలుగవచ్చును. అది సమాజదోష మనవలయుఁ గాని యాదోషమును బ్రధానభగ్గుచున కారోపించుట యేల ?” అనియెను.

పరేశ—అప్రధానవస్తు వెక్కడ నున్నదియో తెలిసినచోఁ జెప్పిగలిగి యందును. కాని దేశమునందు మానవులు మానవులనే యసహించుకొనుటయు, నవమానించుకొనుటయు, బరస్పరభేదముతోఁ జూచుకొనుటయు మనము కన్నులారఁ జూచు

చున్నాను ! ఇట్టియవస్థలో నేనికా కాలానికే ప్రధానధర్మమునూట యాలోచించుచు
వున్నను కూడ గలిగించుకొనుట యెట్లు ?

నుచరిత చాలనే పటివఱకును బరేకునిమాటలభావమును మనమునఁ బట్టించుకొ
నుచు దుదకు “బాబా ! అట్లుయినచో నీ సంగతి యంతయును విషయబాబునకు బోధిం
పఁగూడదా ?” అనియెను.

పరేకుడు నవ్వుచు “విషయబాబు గ్రహింపఁజాలఁ దన నేనాతని కిది యంత
యును బోధించుట మానలేదు. వారెప్పుడు సర్వోత్కృష్టసత్యమును గుఱర్మమునైపునండి
తమహృదయములం దీవిషయమును గూర్చి యాలోచింతురో యప్పుడే వారి కిది యంత
యును నీకుండి” గాని బోధనఁజేతే నిమిత్తము లేకుండఁగనే స్పష్టపడిపోవును. ఇప్పుడు
వార్యదిక్కునండి చూచుచున్నారు. కావున నిప్పుడు వారియెడల నాబోధనము
లెంతమాత్రమును బుచ్చేయఁజాలవు.”

గోరాశాక్యములను శ్రద్ధతో విచించున్నప్పు డెవడు నామెహృదయమున సంత
యసహిత మకుచివాడమే కలిసి బాధాభయముగా నుండెడిదిగాని శాంతి లలిగెడిది
కాదు. ఇప్పు డామె పరేకునితో మాటలాడి తనకాలములో నావిరోధభావమునండి
విముక్తిపందఁగలిగెను నుచరిత గోరాను గాని, విషయము గాని పరేకునికంటె గొప్ప
వారుగా నెట్లును భావించి యుండలేదు. పరేకునియందైతేనుతో శిక్షింపనివని వారి
యెడల నామెకు గోపముకూడఁ గలుగుచుండెను. ఇప్పుడు గోరాతో మాటలాడినతరు
వాత నామె కాతని మాటలయందవజ్జితనుగాని, కోపమునుగాని, చూపఁజాలకుండుట
యామెకుఁ గష్టముగనే యుండెను. అందుచే నామె చిన్నతనమునందులలే నే పరేకు
నాశ్రయించి యెల్లప్పుడునుండవలయు నని వ్యాజలపడుచుండెను. ఆమె లేచి ద్వార
మునఱకును బోయి మరల వచ్చి పరేకునివెనుక భాగమునఁ గుర్చిపైఁ జేతు లానుకొని
నిలిచి “బాబా ! నేడు మీరు నాతోఁ గలసియుపాసన చేయవలయును!” అనియెను.

పరే—అలాగే తల్లీ !

తరువాత నుచరిత తనగదిలోనికి బోయి తలుపు మూసుకొని కూర్చుండి గోరా
మాటల నగానివ్యామూలముగాఁ జేసికొనుటకు బ్రయత్నించుచుండెను. కానిజ్ఞానవిశ్వాస
ప్రదీప్త మగుగోరాముఖ మామెన్నులకుఁ గట్టినట్లై యుండెను. “గోరామాటలు వట్టి
మాటలుకావు, ఒక్కొక్కమాటయు నొక్కొక్కగోరాయే ! గోరామాటలలో నాశ్చ
రియున్నది ; గతి యున్నది ; ప్రాణమున్నది ! ఆమాటలు విశ్వాసపలుకఁజేతను, స్వదే
శప్రేరుకృతాపముచేతను, బరిపూర్ణములైయుండును. అని ప్రతిపాదములకు లోచనము
నవికావు. వానియందు సంపూర్ణమానవత్వ మున్నది. అది సామాన్యమానవత్వముకాదు.
వానిని చూర్వపశుము చేయుట కెవ్వరును సమర్థులు కాఁజాలరు!” అని యానందముగా

నామెహృదయమునకుఁ దట్టుచుండెను. ఇట్టిద్యుండ్యభావమభ్యమునం బడుటచే నుచరితకుఁ గన్పూల నీరు నిండుచుండెను. ఎవ్వకో తన్నీద్యైధీభావమభ్యమునఁ బ్రాప్తితైచి తామూరక దూరమునుండి చూచుచున్నట్లు నామె వినుభవ మగుచుండెను. అందుచే నామె హృదయము పగిలిపోవుచుండెను; మఱకావముచే నామె తన్నుఁ బ్రాప్తినింఁగింపుకొనిన కొండలెను.

౨౪

“ద్రోహక” కవిచేఁ బద్యరూపముగ రచింపఁబడిన “సంగీతకక్తి” అనునాటకమును, వినయుడు ముఖ్యము చేసికొని చదువుటకును శ్రీలంఘన నభినయరంగమున వేరరచనలతో నుండి కావ్యతీభిరీవాప్తిపాఠములను గూర్చి మూకాభినయములఁ గావించుటయే కాక సమయోచితము లగుసంగీతపాటలను, బద్యములను జదువుచుండుటకును నేర్పాటు జరిగెను. వరదాసుందరి కన్తపడి నాటకాభినయమునకు వినయునిఁ దయారు చేయవలసియుండునని యనుకొనియుండెను. ఆమె కింగ్లీషునందు జ్ఞానము సామాన్యమే యైనను సమాజమునందలియొకరిద్దఱుపండితులవై నామె యావిషయమున నాధారపడి యుండెను.

కాని ప్రదర్శన మారంభించినతోడనే వినయుడు చదువుట కారంభించి వరదాసుందరికిని బండితులకునుగూడ సత్యాశ్చర్యమును గలిగించెను. తమసమాజము వారు కాని వినయుని దిద్దితీర్పలయునను కోరిక వరదాసుందరికిఁ దీరినది కాదు. ఇంతవఱకును వినయుని సామాన్యముగఁ జూచుచు రందఱు నిప్పటియాతనియొద్దగేయ భాషవైద్యమును గాంచి విప్రీతులై యాతని గౌరవింపవలెననుండఁబాలకపోయిరి. హారానబాబుకూడఁ దనపత్రికకుఁ గొన్నిలేఖలను వ్రాసి యాయవలయునని యాతని వేడుకొనియెను. సుధీరుడు తమవిద్యార్థిసమాజమునం దొకటికెం దుపన్యాసముల నీయవలయు నని యాతని ప్రార్థించెను.

లలితయవస్థ యత్యద్భుతముగా నుండెను. వినయుఁ డిప్పు డీయభినయవిషయమున నెవ్వరినహము నవేక్షింపకుండుట యామెకు సంతుష్టిగను, నసంతుష్టిగను గూడనుండెను. వినయుడు తమసమాజములో నెవ్వరికిని లోబరపడకుండుటయే కాక యందఱికంటెను గొప్పవాఁడనూడ నయ్యెను. అతఁ డిప్పుడు తనకేర్పవత్తమును భావించుకొనును. అతని కిప్పు డెవ్వరియొద్దను నేర్చుకొనవలసిన దేనియును లేదు—లలితకదియే కన్తముగానుండెను. వినయునిపట్ల నామె యేమి కోరుకొనుచున్నదో, యెట్లుండిన నామెకు కాంతిగా నుండునో యామెకే భోధపడుటలేదు. అప్పుడప్పు నామె యభినయర తిన్నతిన్న విషయములయందలి తీవ్రభావమునందు స్పష్టపడుచు విషయవతులతో మగుచుండెను. వినయునిపట్లఁ దానిట్లుండుట గౌరవము కాదని లలిత

తెలిగోనగిలే యుండెను. తెలిగోని యామె పరితపించుచుండెను; తనతప్పు బిడ్డకొనకలయు నని కష్టపడే ప్రయత్నించుచునే యుండెను; కాని సామాన్యవిషయ ములందుగూడఁ గలుగుచున్న యామె యంతర్జ్వాలను కాంతింపఁ జేసికొనుట కామె కట్టియుపాయమును దోచుటలేదు. ఇకవఱ కామెయే యీవిషయమున విషయమి బలవంతపెట్టి యొప్పించినది. ఇప్పు డాతని నొక్కసారిగా మరలింపవలయు ననునట్లే కమామెను గలఁచివైచుచుండెను, కాని యిప్పు డీసమస్తాయోజనమును విపర్యస్తముగఁ జేసి వినయుండకారణముగ నేమని చెప్పి తప్పించుకొనఁగలఁడు? సమయము కూడ సమీపించినది! వినయుండు తన నైపుణ్య మంతయును జూపి తానే యీవిషయమునం దుత్సాహముతోఁ బని చేయుచున్నాఁడు! ఇఁకఁ దప్పించుట తుపాయ మేమున్నది? తుదకు లలిత కేమియుం దోచక తల్లిం గాంచి “నేనీయభినయమునఁ బని చేయఁజాలను!” అనియెను.

వరదాసుందరికిఁ దనబిడ్డ యగులలితసంగతి బాగుగఁదెలియును. అందుచే నామె యత్యంతమును కంకితయై “ఎందుచేత?” అని ప్రశ్నించెను. “ఈపని నాచేతఁ గాదు!” అని లలిత ప్రత్యుత్తర మిచ్చెను.

వినయుం దనకుఁగడు కాఁదని నిశ్చయింపఁబడినప్పటినుండియు లలిత వినయుని యొద్దఁ దననాటకభాగము నొప్పించుటకుఁ గాని యభినయభాగముఁ గావించుటకుఁ గాని యిష్టపడలేదు. ప్రత్యేకముగ నేనే యభ్యాసము చేసికొందు నని చెప్పి వైచెను. ఇందువలన నందఱీయభ్యాసమునకును భంగము కలిగెను. కాని లలిత యెంత మాత్రము నంగీకరింపలేదు. తుదకు వారు లలిత లేకుండఁగనే యభ్యాసము కావించుకొనుచుండిరి. తుట్టతుద కిప్పుడు లలిత స్వోత్సాహమునకును భంగము చేయుటకు నిష్టపడి యుండెను. ఇది వరదాసుందరికిఁ దలచై బిడుగుపడిన ట్లుండెను. లలిత యిఁకఁ దననాట వినదని వరదాసుందరికిఁ దెలియును. అందుచే నామె యిప్పుడు పరే శునిశరణమును గోరెను. పరేశబాబు సామాన్యవిషయములలోఁ దనకుమా రైలంబుస్థానిష్టములను కానించువాడుకాఁడు, కాని యాతఁడు కలెక్కరునొద్ద నంగీకరించి యీయభినయవిషయముగఁ బోత్సాహమును గూర్చుచు నుండెను. సమయముకూడ సమీపించినది. ఇది యంతయు జూపించుకొని పరేశు లలితను బిలిచి యామెకు స్రవమున హస్తము నుంచి “అయ్యో! లలితా! నీవిప్పుడు నదలకొన్నచోఁ జాలదప్పుగా నుండునునుమా!” అనియెను.

లలిత రుద్రకంఠస్వరముతో “బాబా! నేనీపని చేయఁజాలను. నాచేతఁగాదు.” అనియెను.

పతే—నీవు బాగుగ నిభవయింపజాలవున్నచో నపచారములేదు; కాని, తే
తల మభవయింపజుండుట తప్ప !

లలిత తలవంచుకొని నిలువబడి యుండెను. పతేనుచు మరల “అమ్మా ! ఈ
భారమును నీవు వహించినప్పుడు నుకా దీర్చవలదా ? ఇది కోపముతెచ్చుకొని
తప్పించుకొనవలసినసమయము గాదు. నన్నుగా నున్నను నీకిది కర్తవ్యము. అంగీక
రింపవా తల్లీ !” అనియెను.

లలిత తండ్రి మొగమువంకఁ జూచి “అంగీకరింపరని.” అనియెను.

ఆ సాటిసాయంకాలముననే లలిత వినియునియొద్దఁ దన సమస్తసంకోచమును
దురము చేసికొని యనుభవసామర్థ్యముతోఁ బఠము వట్టించియున్నచో దనయభి
సయభాగము నొప్పగించివైచెను. వినియుఁ దిడిరజ కామియవును వినియుండలేదు;
ఇప్పుడు విని పరమాద్భుతమగున్నదెఱిపోయెను. అహ ! కేవలమును నాయుచ్చా
రణ మెంతప్పుడుగా నున్నది ! అందెచ్చటను నొక్కొక్కమొదలు దడఁబాటు లేదు.
ఆభావప్రకార మెంతనిస్సంకోచముగ నున్నది ! విని వినియు దాకాతీయ బహువా
నందము ననుభవించెను. ఆమెనోహరకంఠస్వర మానినపీనులయ దుఁ జాలనేపటివఱకు
ను బ్రతిభవించుచుండెను. పాతపల మధురకలతస్వరమునుబట్టికావఁ గ వితలు శ్రో
తలకు మనోహరమకరములై యుండును. చెలువంపుఁజిగు రుగోమృతలలో వికసించిన
పువ్వులవలెనే పాతపలకలస్వరములలోఁ దులకించుకొనిలు శ్రోభానందములై
యుండును !

లలితయును గ్రామముగా వినియునియొద్దఁ గవితాప్రసంగమును గావింప నా
రంభించెను. ఆమె యంతవఱకును దవతీవ్ర గ్రామముచేతనే వినియు నుత్తేజికునిం గా
వినియించుండెను; సమయము వచ్చినప్పు డెల్లఁ దిరస్కారరచములచేతను దీవ్రహాస్య
ములచేతనే వినియుని నొప్పించుచుండెను. లలిత యెప్పు డేమి జేయునో, యెప్పు
డేమనునో యనియే వినియుఁడు సంకోచింపవలసినచున్నది. ఆమె యసంతో
షభావరహస్యమును భేదంపజాలక వినియుఁడు నిరంతరము నామెను గూర్చియే యా
లోచించుచుండెను. తెల్లవారి నిద్రానుండి లేచునప్పటికే యాతని కామెమాటలు
స్మృతికి వచ్చుచుండెను. ఆతనికిఁ బ్రతిదినమును లలిత యీవేళ వెల్లుందునో యను
నాలోచనమే తోఁచుచుండెను. ఆమెయం దొక్కొక్కచో ప్రసన్నభావ మగపడిన
నాడు వినియుఁడు నిట్టూర్పు విడిచి బ్రదికితి ననుకొని యామె యెల్లప్పుడు నిట్లు
డుట కేమిచేయవలయునో యని యాలోచించుకొనుచుండెను. కాని యేయుపాయ
మును దోచుకొనక కేవల నును వినియుఁ దామె కధినుఁడై యుండెను.

ఈ విచారములనడుమ నిప్పటికి లిత కావ్యకృతనమాధుర్యము వివరమునకుఁ బరమా నందదాయక మయ్యెను. తనయానందమునుగూర్చి యెట్లు ప్రకటించుటయొనో యా తనికొక వోచుటలేదు. లిత మోగమునెదుట మంచిమాట చెప్పుటఁగూడ నానికి సా మానము కలుగుటలేదు. మంచిమాటలకు మానవులు సంతోషింతు రనుసామాన్యనియ మము లలితకు వర్తింపజేసెనా యని యాతనికి సంశయము కలిగెను. అందుచేతనే విన యాడు తనయానందావేశముకు బట్టజాలక పరదాసుందరితో లలితభాసావైరుష్యము నుగూర్చియు, బరమాధుర్యమునుగూర్చియు విశేషముగఁ బ్రకటించెను. అందువలన వినయాని విద్యార్థులుదులయెడల వరదాసుందరికి గౌరవమును విశ్వాసమును మఱింత తృప్తిపడియెను.

మఱియుఁ వింతసంగతి ! లలిత తనయాభివ్యక్తకాల్యమును వాక్పాఠ్యమును జ్ఞానసేవయును బ్రేరేపింపించినతోడనే నిరుపకృతవరమగునోడ కుమార్తెతరంగ ములనుండి దాటిపట్టుగా నామె తనకర్తవ్యాసభిజ్ఞతనుండి తరింపఁగలిగెను. అప్పటి నుండియు లలిత తనతీవ్రప్రభావమును వినయనియెడల నుపయోగించుట లేదు. విన యానకు వైముఖ్యమంగూర్చుపని యేదియు నామె చేయుటయే మానవైచెను. ఈ యభివ్యక్తకాల్యమునం దామె యుత్సాహముతో వినయనితోఁ గలసిమెలసి పని చేయుచుండెను. చదువుటయందు, నభినయించుటయందును నామె వినయని యుపదేశమునే గ్రహింపచుండెను.

లలిత యిట్లు మాటల వినయనిగుండెలలోని పెద్దబతువు దిగిపోయినట్లయ్యె ను. ఆతనికిప్పు డానందముయొద్దకుఁ బోయి బాటనువలె నాటలాడుకొనవలయు ననునంతటి యానందము కలిగెను. వినయనకప్పుడు నుచరిత్రతో నెన్నియో మాటలా డవలయు నని యుండెను. కాని నుచరిత్ర నేర దాతని కగ్రపడ నేలేదు. అవకాశము కల్పించుకొని లలితయొద్దఁ గూర్చుండి సామధానముగ మాటలాడవచ్చును. కాని లలిత తన మాటలను దీప్తియుగా విమర్శించు ననుసంకయముచే నహజముగా నాతనికి మాటలే తోజుకవు.

లలిత—యప్పుడప్పుడు “ఇది నీమాటలేవా ? మఱియొకరివా ?” అనుచుండు ను. “నాకింత వియకు వచ్చినను, పుస్తకజ్ఞానమే గాని యనుభవజ్ఞానము కలుగలేదు! అందుచే నాజ్ఞానము గ్రంథముద్రాణాలయమునంటి దైపోయినది” అని వినయాడు చెప్పుచుండును. “నీవు బాగుగా మాటాడుటకుఁ బ్రయత్నింతును? నీమాటలే నీవు సరి గా మాటాడ వలయును. నీవు చమత్కారముగా మాటాడినప్పు డెల్ల నీమాటలు నీవి కావని సంశయము కలుగుచుండును !” అని లలిత చెప్పుచుండును. అందుచే నివు యముగా మాటాడినచో లలిత సంశయించునని వినయాడు నులభముగను, సంక్షేపము

గను మాటాడవలసివచ్చుచుండెను. ఏదైన నలవాటుచే నొక యలంకారవాక్యము నోటినుండి వెలువడినంత నే వివరమునకు సంకేతము కలుగుచుండెను.

ఆకారణముగఁ గ్రహింపఁబడినట్లు నదతి లలితస్థానము మిప్పుడు నిర్వలమై యుండెను. ఆ మెవనిన దనఁగ గాంచి వరదానువరియు నాశ్చర్యపఱియెను. లలిత యిప్పుడు మాటమాటకు నడ్డము చెప్పుచు విముఖియై యుండుట లేదు. అన్నిపనుల యందును నుత్సాహముతో మెలంగుచుండెను; రాజోవు నభినయసందర్భమునకు వలయుపరికరములనుగూర్చి నూతకోత్సాహముతో నాలోచించుకొనుచుండెను; ఆ విషయమున నందఱును బోత్సహించుచుండెను. వరదానువరి కందుచే సంతోషము కలుగవలసినదే కాని యామె కప్పుకు భనవ్యయముగూర్చి యాలోచన కలిగెను. ఆకారణముచే లలిత యుండుచివలపును కూడ నామె క్రియకు కష్టముగ నే యుండెను. కాని యామె లలిత యుత్సాహము నడ్డగించుటకు చాహసించఁజాలక పోయెను. లలిత సంతోషముతోఁ జేయుపనులయందు వెట్టిలోపము కలిగినను నహింసజాలదు. అందుచేతనే యామె సామాన్యముగ నెట్టిపనికిని బూనుకొనదు !

లలిత యిట్లుత్సాహముతో నుచరితయైవచ్చి కనేకపర్యాయము లాశ్రితుతోఁ బోయియుండెను. నుచరిత నవ్వుచు నే మాటాడినది. కాని లలితకుమాత్రం మేమో మనసునకుఁ గన్దుముగఁ దోచుచుండుటచే మనసులోనే కోపగించుకొని మరలి వచ్చుచుండెను. ఒకనాఁడు లలిత తండ్రికిఁడనుఁ బోయి “బాబా! అక్క నుచరిత యింటనే కూర్చుండి చదువుకొనుటయును, మేముమాత్రము నాటక భినయమునకు శ్రమపడుటయునా? ఇది తగదు! ఆమెకూడ మాతోఁగలసి పని చేయవలయును!” అనియెను.

నుచరిత కోలఁదినిములనుండి చెలులతోఁ గలియక వేఱగ మెలంగుచున్న సంగతి పరేకుఁడు గ్రహించియే యుండును. ఈయనన యామెనడవడి కుచితము కాదని కూడ నాతఁడు శంకించుచుండెను. ఇప్పటిలలితమాటలవలన నుచరితవృద్ధయమున సంతోషముగ నందఱితోడను గలసి యుండఁజాలనంతటివ్యక్తస్తభావ మేదియో కలిగియుండెనని పరేకుఁ డనుకొనియెను. అప్పుడు పరేకుఁడు “అమ్మా! ఈసంగతి మీయమ్మతోఁ జెప్పలేదా?” అనియెను.

లలి—అమ్మతోఁ జెప్పెదను. కాని యక్క నంగీకరింపఁజేయుభారము మీయంజేయున్నది !

పరేకుబాబు చెప్పినతోడనే నుచరిత యెట్టియశ్యంతరమును జెప్పఁజాలక తన కర్తవ్యపాలనమున కగ్నిపర యయ్యెను.

నుచరిత నదినుండి వెలుపలికి వచ్చినతోడనే వివరము దామెతో మునుపటి కలిగిన మాటాడఁదలచెను. కాని యామె యాభిమాన్యుమును జడయఁజాలకపోయెను.

ను. ఆమె మొగమునందును, జూపులయందును బ్రీచివ్వత కానరావంతుటచే నాతఁ డామెను సమీపింపఁజాలకపోయెను. కలసి మెలపి యుండుటయందును, బనుబయందు నుచరిత మునుపుగూడ నిర్లప్తతతోనే యుండెడిది. కాని యిప్పుడది స్పష్టముగా నగపడుచుండెను. సుచరిత కృచుముగా నభిసయాభ్యాసనయములయందుఁగూడఁ బ్రత్యేక్షముగనే యుండెను; బనుబలో నానశ్యక మైవంతఃకలకే కలుగఁజేసికొనుచుండెను. ఈవిధముగాఁ జూచుచుండఁగనే సుచరిత వినయనకు దూర మైపోయెను!

కొలఁదిదినములనుండి గోరా లేవంతుచే వినయమును తలచుగాఁ బరేశునింటికి వచ్చుచుఁ బోవుచుండెను. వినయనిస్వభావమునం దిట్టియవారికభావముం గాంచి పరేశునియింటిపా రెల్లరును పరిత్రోషయతో నుండిరి. వినయమును నిరాపాధక మగు స్వాతింత్ర్యలాభముం గాంచి యెన్నఁడు నిఱుంగనియానందము ననుభవించుచుండెను. అయింటిపా రందఱు నాతని గౌరముగాఁ జూచుచుండుటచే నాతఁడు తనగౌరవము ను మఱిత కవర్ధిలఁజేసికొనుటకుఁ బ్రయత్నించుచుండెను. ఇట్టిప్రకృతిప్రసారబలము యమున—ఇట్టి స్వాతింత్ర్యానిభవనమయమున వినయనకు సుచరిత దూర మైపోయె ను. ఈలాపము—ఈయనూతము మరియొకప్పు డైచో దుస్సహముగనే యుండు ను. కాని యిప్పుడది సామాన్యముగ జరిగిపోవుచుండెను. లలితకూడ సుచరితభావాం తరమును గ్రహించి యామెను మునుపటివలె నావరించుటలేదు! చదువునందు, నభిని యమునందును గలయుత్సాహమే యిప్పుడు లలితచ్ఛావయమున నిండి యున్నదా యేమి ?

ఆకస్మికముగ సుచరిత యభిసయమునఁ జేరుటం గాంచి హారానుముకు నుండుములో నుండెను. హారానుఁ డప్పుడు తానుగూడ "Paradise Lost" నుండి కొంతభాగమును జదివెద ననియును Dryden నామకమునై సంగీతమునుగూర్చి యొక చిన్నియువశ్యాసము నిచ్చెద ననియును జెప్పెను. కరదాసుందరి కీమాట యసస్యా గా నుండెను. లలితకును సంకుష్టిగా లేదు. కాని, హారానుఁ డిదివరకే యీవిషయ మును గూర్చి కలెక్టరులో మాటలాడి వచ్చెను. లలిత యీవిషయమునఁ గలెక్టరు సమ్యక్తంబుఁ దని చెప్పినప్పుడు హారానుడు కలెక్టరుగారి యుత్తరవును జూచి యామెను నిరతరం గావించెను.

గోరా పని తేకుండఁగనే ప్రయాణము చేసెను. ఎప్పుడు వచ్చునో యెవ్వరి కిని తెలియదు. సుచరిత ఇలావిషయమున నేమియు నాలోచింపకపోయినను నెప్పటి కప్పుడే గోరా నేడు వచ్చు ననునాకే యామెమనస్సులొక గలగుచుండెను. ఆ యాకే నేనిధముచేతను నామె ప్రోత్సహించుకొనఁజాలకుండెను. గోరాయుదాసీనత యొకదనమనకునందలి యపార్ధకమును సుచరితను వీక్షించుచున్నప్పుడు, ఎట్లుండు

నీజానును ద్రించుకొని పాటిపోకయు నని యామెహృదయము వ్యాకులపడుచున్నప్పుడు హానానుడు మచరితవై ధిసంబంధమును సిగ్గుపడవలయునని మరల నొకసారి పరేకునిని గోరెడిది ! అప్పుడు పరేకుడు “మైడ్లి కిరేమ క్కొనాన మున్నది కదా ! ఇంతింతదలగా సిగ్గుపడుచుకొనుట యెందులకు ?” అనియెను.

హా—వివాహమునకును దుర సంతకాల మిసంబంధమునల్లో గలయాపనము చేయుట యొకయులహృదయపరిణామములతో ననుకూలముగా నుండును. సాంసారిక బాధ్యతలు లేకుండియు సంబంధము కలిగి యుండుట యనునీవివాహపూర్వ పరిచయ మొకవిధముగా వాధ్యాత్మిక సంబంధమునకంటె, ఇది చాల నుపకారకమైనది.

పరే—మంచిది. ఉటయినచో నుచరిత నడిగి చూడుము !

హా—అమె యిదివఱకే యంగీకరించినది కాదా ?

హా—నునీయెడల నుచరితమనోభావముగూర్చి పరేకున కింకను సందేహము గనేయుండెను. అందుచే నాతడు నుచరితను విలిచి హానానును బ్రతిపూర్ణమును దెలిపెను. నుచరితయును దనవిధాగ్రస్తతీనము నెచ్చటనో యొచ్చుట సంపూర్ణముగా నర్పించివైచుకొనుటయే మంచి దని యెంచి తోడనే నిశ్చింతతో, దనసమ్మతిని దెలియజేసెను. పరేకునిసందేహ మంతయును దూరమైపోయెను. వివాహమునకుముందే బంధింపబడుట యుక్త మగునో కాదో బాగుగ తాలూచింపుకొమ్మని పరేకుడు చెప్పెను గాని నుచరిత యంతమాత్రము నభ్యంతరము చెప్పలేదు. నాటకాభినయ మొనర్చువాత నొకనాఁ డుడతడు విలిచి వివాహసంబంధము సిగ్గుపడుట కేర్పాటు జరిగెను.

నుచరితకుఁ దనహృదయ మప్పుడు రాహుగాగ్రస్తమునాడి ముక్తమైన ప్రియముకనేపు తోచెను. అప్పు డామె తనలో “హానానుని బెడ్లియాడి సమాజకార్యములయందే నాహృదయమును బంధించి యుంచవలయును ! హానాబాబునొద్దఁ బ్రతిదినమును ధర్మతత్వసంబంధము లగుగ్రంథములనుజనిని యాపస్తంబుల ననుబంధించి యుండవలయును” అని స్థిరపఱచుకొని యప్పియ మని తోచుచున్నను నాకార్యమును జేయుటకు మనఃపూర్వకముగఁ బ్రతిజ్ఞ చేసికొనియెను.

హానానుడు పోకటించుచున్నపత్రిక నెన్నడును నుచరిత చదివియుండలేదు. అపత్రిక యిప్పుడు ముద్రితమైనతోడనే నుచరిత కంటెను; హానానుడే పంపుచుండెనని నుచరిత గ్రహించెను. అపత్రిక నందికొని యామె గదిలోనికి బోయి ప్రియత్న పూర్వకముగ నందలి మొదటిపాక్షిమండియుఁ జదువ నారంభించెను; తాను కిష్కూరలుగా భావించి క్రొత్తతో నందలియుపదేశముల ననుభవమునకుఁ దెచ్చుకొనుచుండెను.

కాని పడవ నడచుచు నడచుచు కాకస్మికముగాఁ గొండకుఁ దాకి వెనుకకు మరతెను—ఆపత్రికలో “పూర్వకాలవాయుగ్రస్తులు” అనుపేరితో నొక వ్యాసమున్నది. అందు వర్తమాన కాలమునందుండి పూర్వకాలమునకు మొగము దిప్పి చూచు వారినిగూర్చి నింద అన్నది. యుక్త లంతయుసంగతముగఁగ లేవు ఇట్టియుక్తులను సంధానించుట సుచరిత కిష్టమే—కాని యావ్యాసమున్న జదివంతనే యానింద లన్నియును గోరానుగూర్చియే యని యామెకుఁ దోచెను. అందు గోరాపేరు లేదు; ఆతనివ్యాచితల యుల్లేఖమును లేదు. తుపాకిగుడ్డతో నొకమానవుని గొట్టి యొక్కపైనికుండునంతోపించునట్లే యావ్యాసము పృథివాక్యముచేతను నొకశతపదార్థమును భేదించి యొకవిధమగు హింసానందముచే బ్రస్తుతిత మైయుండెను.

అందుచే నావ్యాసము సుచరితకనవ్యాముగా నుండెను. అందలి పృథియుక్తిని బ్రతివాదముచే ఖండించివేయవలయు నని యామెకుఁ దోచెను. గోరా తలచుకొన్న దీనిని దుప్పున నెగురగొట్టి ధూళిపాలు చేయఁగలుగు నని యామె యనుకొనియెను. తోడనే గోరానముజ్జ్వలవదనమండల మా మెకన్నులకు గట్టిపట్టె యాతనిగభీరకంఠస్వర మామెవ్వుదయాంతరాళమునఁ బ్రతిధ్వనించుచున్న ట్లయ్యెను. ఆతని యసామాన్య వదనము నెదుట ఆతని గభీరభావజములయెదుట నీవ్యాపలేఖకుండు నీచాతినీచునిం జూలి కానవచ్చుచుండెను. సుచరిత యస్పదాపత్రికను గిరిందఁ బాఠపై చెను.

చాలకాలమున కానాఁడే సుచరిత వినయునికడఁ గూరుచుండి పృసంగవశమున “మంచిది. మీరిదివఱకుఁ బత్రికలకు వ్రాసినయుపన్యాసము లన్నియును నాకుఁ జదువుట కిచ్చెద నంటిరి. ఈయలేదేమి?” అనియెను. సుచరితకృతయమున భావాంతరము కలుగుటచేఁ చానాకాగితముల నిచ్చుట కవకాశము లేకపోయె నని చెప్పక వినయుండు మర్యాదగా “నేను వాని నన్నిటిని సంగ్రహించి యుంచితిని. లేవు తెచ్చి యిచ్చెదను” అనియెను.

మఱునాడు వినయుండు పుస్తకమును, గొన్ని కాగితములను దెచ్చి సుచరిత కిచ్చెను. సుచరిత వానిని దీసికొనియెను గాని చదువలేదు. ఒకపెట్టెలో భద్రముగా దాచి యుంచెను. చదువలే నని కోరిక యుండియును జరువలేదు. ఆమె తనచిత్త మానకుం జాంచల్యము కలిగింప నట్లు పృథిజ్ఞ చేసికొని హారానునికాననాధీనముగాఁ జేయవలయు నని మఱియొకసారి తన్నుఁ దానే పాచ్చరించుకొనియెను!

౨౫

ఆదివార మదయమున నానందమయి లేసీరు సిద్ధము చేయుచుండెను. ఆమె చెంతఁ గూర్చుండి శశిమధి తాండూలములకు వక్కలనుగొత్తించి పోగుచేయుచు

నింతలో వినయండు కచ్చుటచే దనయొడిలోనున్న తమలపాతల నట భారవిడిచి యొక్క పరుగున గదిలోనుండి యవ్వలకుఁ బోయెను.

వినయం కందటియందును సమభావమే. ఇంతకంటకు శశిమఖి యాతనికడ నెంతయో చనువు కలిగి యుండెడిది; ఆయభయులకు నెన్నియో వాదములు జరుగుచుండెడివి. శశిమఖి వినయని జోళ్ళను దాచి యాతనితో వాదము పెట్టుకొనుచుండెడిది. వినయం దామె చిన్నతనపుట్టుకలను గొన్నింటిని మెఱుగులు పెట్టి వరించి వరిచాసించుచుండెడివాడు. ఆవియన్నియు నసత్యములని యామె మొదటినుండియు వాదించుచుండెడిది. తుద కట్లు నిరూపింపజాలక యటనుండి పాటిపోవుచుండెడిది. ఆమెయును వినయం నేదోవిధముగాఁ బరిచాసింపవలయునని ప్రయత్నించుచుండెడిది. కాని రచనాశక్తియందు వినయనితోఁ బోలేకపోవుచుండెడిది. ఎట్లయినను వినయం డింటికి కచ్చిన మొదలు శశిమఖి యాతనితో నల్లరిచేయుచునే యుండెడిది. ఒక్కొక్కదినమున నాయరువురియల్లరిం గాంచి యానందమయి శశిమఖింగూర్చి కోపముకూడఁ జూపుచుండెడిది. కాని దోషము శశిమఖికి కాదు. వినయం దామె కట్టియు ద్రోకముం గూర్చుచుండెడివాడు. అందుచే నామె యంతానాము నడచు కొనజాలకపోయెడిది.

అట్టిశశిమఖి యిప్పుడు వినయనిఁ జూచినంతనే పరుగెత్తిపోయెను! అది చూచి యానందమయి నవ్వెను. ఆనవ్వు గుఖమైనవచ్చెను. ఈయల్పసంఘటనము వినయం నకు దారుణాఘాత మగుటచేఁ గొంతనేపట్టకట నాతడు మాటాడజాలకపోయెను. శశిమఖివినయంల వివాహ మసంగత మైనను జిన్నచిన్నమాటలచే నని యెట్లో సిగ్గుపడి పోయినది. వినయండు గోరామిత్రత్వము నాలోచించియే సమ్మతించెను; అంతే కాని బాగుగ నాలోచించుకొనలేదు. ఇంతేకాక వినయండు మనజేశమున వివాహము వ్యక్తిగతము కాదనియు, నది పారివారిక మనియు వ్యాసములనుగూడ వ్రాసియుండెను! అతడు కూడ నీవిషయమున పెట్టియాలోచనమునకును నెడ మీయలేదు. ఇప్పుడు శశిమఖి తన్నుం జూచి మగఁ డని సిగ్గుపడిపోవుటం గాంచుటచే వినయం కప్పు దామెకును దనకును గలభావసంబంధము నప్పగిచెయెను. తనవ్యభాకమునకు విరుద్ధముగాఁ దన్నెంతవఱకు గోరా యాడుకొనిపోయెనో తెలిసికొని వినయండు కోప మతోఁ దన్నుఁ దాను నిందించుకొనియెను; మొదటినుండియు నీవిషయమునఁ దన్ను నిషేధించుచున్న యానందమయి దూరదృష్టింగూర్చి ప్రశంసించుచు వినయం దామె యెడల భక్తిపూర్ణుడయ్యెను.

ఆనందమయి వినయనిమనోభావము తెలిగి యాతనిస్వభావమును మఱియొక పెనుపగుఁ ద్రిపునెంచి "బాబూ! నిన్నటి నమున గోరాయు క్తమునచ్చినది నుమి!"

అనియెను. వినయుండు పరాశురనే “ఏమని వ్రాసినాడు?” అనియెను. “తనసంగతులమియును లేవు. దేశమునందలి నిమ్మబాతులవారి దుర్దశలను గాంచి దుఃఖపడుచు వ్రాసినాడు. కలెక్టరుచేయు నశ్చయములకు ఘోషపురమువారు పడుతాధలనుగూర్చి వరించి వ్రాసినాడు.” అని యానందమయి చెప్పెను.

వినయుండు పరాశురనే గోరామొడలం గలిగినవికదృభావోద్దేశముచే నసహిష్ణుడై “గోరాదృష్టి యెప్పుడు నితరులమీదనే— మనసమాజమునందలి దురాచారములను మనము తొలగింపఁగలిగినప్పుడు మనకీపని చాల నుత్తమ మైగదని చెప్పుకొనుట బాగుగ నుండును!” అనియెను. ఆకస్మికముగ నిట్లు గోరాపై దోషాశోపణము చేసి వినయుండు దాను పృథ్వీకముగ నిలిచినందుల కానందమయి చిటునవ్వునవ్వెను.

విన—అమ్మా! నీవు నవ్వుచున్నావు. వినయున కాకస్మికముగ నింతకోపమేల కలిగిన దనుకొనుచున్నావు కాబోలును! చెప్పెదను వినుము! సుధీర్ఘ దోషనాడు నన్ను నైహట్ స్నేహనునొద్దనున్న తనమిత్రునిబంగా కావఁ దీసికొనిపోయెను. మేము సేయాలన్నను విడిచినప్పటినుండియే కర్ష మారంభ మైనది. శోదపురపు సేవకునొద్ద బండి యాగినప్పు డొకవిశేషమును జూచితిమి. దొరదుస్తులను దాల్చియున్నబంగారీ యొకఁడు తన నెత్తిపై మంచిగొడుగు వైచుకొని తపభార్యను బండినుండి దింపెను. ఆమె చందీబిడ్డ నెత్తికొని యొకముడుకగుడ్డ నాబిడ్డవైగప్పి యావాసలోఁ దడియుచు నొకపక్కను నిలువఁబడియుండెను. చలిచేతను, సిగుచేతను నామె బడిపోవుచుండెను. ఆతఁడుమత్రము నెత్తిపై గొడుగువైచుకొని హాయిగా మాటాడక చూచుచుండెను. అనిమిషమునందే నామె “అమ్మా! ఈమనదేశములో నెండలోనైనను, వాసలోనైనను, గొప్పవారికైనను, గొలుడివారికైనను నామెవాండ్లొక నెత్తిపై గొడుగుకట్టలేదా?” అని విచారము కలిగినది. ఆతఁడట్లే సిగులేక గొడుగు వైచుకొని చూచుచునే యుండెను. పాప నామె యట్లే మాటాడక తడిసిపోవుచుండెను. ఇంతకంటె లజ్జాకర మగువ్యాపార మేమైననున్నదా? ఈసంగతి స్నేహనులోనున్న యొక్కనొకై నను దప్పుగాఁ దోచినదా? స్త్రీల నెల్లవిధముల వట్టిమాటలతోఁ గావండ హృదయ పూర్వకముగ నాదరింపవలయునని నేనప్పుడే పృతిజ్ఞచేసికొంటిని.

అని చెప్పుచు వినయుండు తనధోరణికి జిక్కుకొని “అమ్మా! వినయుండు దప్పు దప్పు డీవిధముగా నుపన్యసించియుండె ననియు, నిదియు నొకయుపన్యాసమే యనియును నీవు భావింపవలదు. ఆభ్యాసవశమున నామాటలే యుపన్యాసములకలె నుండును. ఇందివ్వుడు వక్తృతావిశేష మేదియును లేదు. దేశమునం దాడువాండ్లొక భాగమైయున్నారని నేనిదివఱకుభావింపలేదు. ఎన్నఁడు నాలోచించియు నుండలేదు. అమ్మా! నేనింక విశేషించి మాటలాడను. అట్లు మాటలాడినతో మనఃపూర్వకముగఁ

జెప్పినది కావని యితరులు విశ్వసించకపోవచ్చును. అందుచే నీక వక్ష్యత్వమును దగ్గించెదను.” అని చెప్పి తోడనే యుత్సాహాదీ ప్రహృదయముతో శైలవుగైకొనిపోయెను.

అప్పు డానందమయి మహాముని బిలిపించి “బాబూ! మన శకముభిలో వినయనకుఁ బెండి తుదురదు.” అనియెను.

మహి—ఏమి ? నీకివ్వఁగల లేవా ?

ఆనంద—ఇది తుదకు జరుగదు గావున నాకివ్వఁగల లేదు. జరిగినచో నివ్వఁగలకెమి ?

మహి—గోరా యివ్వపడియెను. వినయఁ దంగీకరించెను. ఇంకను సంశయ మేమున్నది ? ఇంక నీకివ్వఁగల లేకున్నచో వినయఁడు మానుకొనవచ్చును. ఈసంగతి నాకు బాగుగఁ దెలియును.

ఆనంద—వినయనిగూర్చి నాకు నీకంటె బాగుగఁ దెలియును !

మహి—గోరాకంటెనా ?

ఆనంద—అ—అందుచేతనే యెల్లవిధముల నాలోచించి నాయభిప్రాయమును జెప్పితిని.

మహి—మంచిది. గోరా వచ్చునుగాదా ?

ఆనంద—మహిమా ! నామాట వినుము ! డీనినిగూర్చి బలవంతముగఁ బ్రయత్నించినచోఁ దుడకుం గందరగోళము పుట్టును. గోరా మరల నీవిషయమున వినయ నితో మాటాడుట నాకివ్వఁగల లేదు !

“అట్లే చూచుకొందము” అని తములపాకులు నమఱుచు మహియుఁడు కోపముతో వెడలిపోయెను.

౨౩

గోరా బయలుదేరినప్పు డాతనితో, అవినాశుఁడు, మతిలాఁఁడు, వసంతుఁడు, రమాపతియు నలుగురును గలసి పోయిరి. కాని, గోరా నిర్దయోత్సాహవేగమునకు వారు తాళమును వేయఁజాలకపోయిరి. అం దవినాశవసంతులు జబ్బు చేయుటచే నాల్గుదండిములలోనే కలకత్తాకుఁ దిరిగి వచ్చిరి. గోరాయందలి భక్తిచే రమాపతియు మతిలాఁఁడుమాత్ర మతని నొంటిగా విడిచి పోఁజాలకపోయిరి. కాని వారాత నితోఁ బదుకష్టములకుఁ బరిమితి లేదు. గోరా పోయినచో నొక్కటే పోక—నిలిచినచో నొక్కచోటనే నిలుకడ ! విధినిగ్రాము లేదు ! గోరా బ్రాహ్మణుఁడని చెప్పి యేర్పూహఁడైన నాతిభ్యమునకుఁ విలిచినచో నాయుంట నెట్టియనదుపాదుములున్నను నాతఁ డచ్చటనే దినములకొలది నిలిచిపోవుచుండెను. ఆతనియుపన్యాసముల నాట కించు మహాపాపముతో గ్రామములందఱు నాతని విడువజాలకుండిరి.

కలకత్తాకు వెలుపలనున్న గొప్పటటుంబములవారును, చదువుకొన్నవారును నెట్లుండిరో తెలిసికొనఁగలుగుటకు గోరా కిదియే మొదటిసారి. ఈప్రకాండగ్రామ్య భారతీయ మొత్తమును విచ్చిన్నమై, సంక్షీర్ణమై దుర్బలమై యుండెనో, అత్యంత నెఱుంగక యాత్మమంగళము నాలోచింపక యెంతవఱకు తుదాసిన మైయుండెనో, కొలఁదిదూరమునందలి గ్రామములలోనే యెంతటివరస్పదవ్యత్యాసము కలిగియుండెనో, ఈవికాలకగ్మజ్జేత్రమునఁ బ్రయాణముచేయుట కాత్మకల్పితము లగునెన్నెన్ని యడ్డంకులు పులిహతములై యుండెనో, నీచత్వమే యెంతవఱకు గౌరవముగఁ జూడఁబడుచుండెనో, దానియెదుట సంస్కారమున కెంతవఱకు నెట్లు నిజమనీడ లేకుండఁ బోవుచుండెనో, దానివృద్ధయే మెట్లు నిద్రించుచుండెనో, పూర్ణ మెట్లు కడలఁటి యుండెనో, చైతన్య మెట్లుక్షీణమైయుండెనో యిది యంతయును గ్రామ్య జనులనడుమ మెఱంగుకొన్నచో గోరాకు దెలియకపోయియుండెను. గోరా యొక గ్రామమునం దుండఁగా నందొకయిల్లుంటుకొనియును. ఊరివారందఱును గోలపెట్టుచుఁ బరుగులేత్తుచు నేడ్చుచుండుటయే కాని పుత్రికామును జేయఁజాలకపోయిరి. విఠప్పృథ్వీకారమునెడల గ్రామ్యజను లెంతయునరుద్రులైయుండిరో గోరా యెప్పుడు తెలిసికొనియును. ఆయూరికి సమాపముఁ జెఱువైనను లేదు. అందువాండు దూరమునుండి నీరులే నచ్చుకొనుచుండురు. ఇట్లున్నను భవవంతులకువారికైనను దమయింట నొకనూయి లిప్పించుకొనవలయు ననుచువా తోచలేదు. ఇదివఱకుఁగూడ నాయూరు చాలసారులు కాలిపోయినది. అది దైవదుర్విపాక మనియెంచి నిరుపాయులై యుండిరే కాని యూరివారైవరునుసమాపమునందొక చెఱువైనను ద్రవిష్టించుకొనలేదు. ఒక్కయూరునుగూర్చియే యిట్లుండఁగా దేశమునంతనుగూర్చి యాలోచించుట గోరా కప్పుడెంతయో కష్టముగాఁ జోచెను. ఈవిషయమున మతిలాటగాని, రహస్యతగాని యేమియు నాలోచింపకుండుట గోరా కన్నిటికంటెను వాళ్ళవ్యయగా నుండెను. అంతేకాక గోరా సంక్షోభపడుచుండఁగా వారిది యసంగత మనికూడ నని యుండిరి. “సామాన్యలండలు నిట్లేయుండురు; ఇట్లే భావించుచుండురు; ఈకష్టములు వారికిఁ గష్టములుగాఁ దోచవు; ఇంతకంటె నెక్కుడుగా మెలంగుట వారికి డంబముగాఁ దోచును ! ఈయజ్ఞానము, ఈమాంద్యము, ఈదుఃఖానుభవము— ఇది యంతయును జేరి యెంతటిభయంకరదుస్సహభార మైయున్నది ! మనదేశమునందలి శిక్షితులు, నశితులు భనిము దరిద్రులు మొదలగు నందఱితలలమీఁదను నీ భారము పడియే యున్నది ! అది యెవ్వరినిగూడ ముందఱికిఁ గదలనిచ్చుటలేదు ! అని గోరా యప్పుడు స్పష్టముగాఁ దెలిసికొనియును. అందుచే రేముంబర లాతనిచ్చుదయము కివ మెపోవుచుండెను.

ఇంటికడనుండి బాబు వచ్చిన దని మతిలాలు వెదలిపోయెను. ఇంక గోరాతో రమాపతియొక్క యమాత్రమే యుండెను. అయిదుపురుగు గ్రహముగాఁ బోయి యొక యేటియొద్దను నున్న ముసల్యారుపల్లెయందుఁ బ్రవేశించిరి. అందు బసకొఱుకు హిందూ గృహములను వెతుక గాఁ దుదకొక మంగలివానియి ల్లగపడియెను. ఆమంగలియు నాతని భార్యయునొక తురకపిల్లవానిని బెంచుకొనుచుండిరి. నిశాపరుడగు రమాపతి కతి కేవలమును నిక్కవైచుగాఁ దోచెను. ఆమంగలి యనాచారమునుగూర్చి గోరా నిందించుచు “అయ్యో! మనము వారీ యందుము; వారు అల్లా యందురు. దీనిలో నేమియుభేద మగుపనుటలేదా?” అనియెను.

ఆప్పటి కప్పుడే యెండ తీసి మ్రెపోయెను; ఏరు దూరము; ననుమ నిమక కాలి యున్నది. రమాపతి వాచాతాపముతో “హిందువులకుఁ బానయోగ్య మగుజల మెచ్చటదొఱును?” అని పుశ్చించెను. ఆమంగలియింట నొకనూయి యున్నది; కాని యాచారము లోపించు నని రమాపతి యానీటిని ద్రాగుటకు విరక్తుడయ్యెను. ఆప్పుడు గోరా “ఈబాబునకుఁ దల్లిపిండ్రు జన్మారా?” అని పుశ్చించెను “ఇరువురు నున్నారు; కాని లేనట్లే!” అని మంగలి బదులు చెప్పెను. “అదియేమి?” అని గోరా యడిగెను. మంగలి యాకథ యంతయును జెప్పెను—

వారు నివసించుజమిందారీ యంతయును నీలిపంట పండించుదొరలయిజారా క్రిందనుండెను. ఏటియొద్దనుఁ బండించునీలిపంటనుగూర్చి రయితులకును దొరలకును దీరనివివాదము కలిగెను. అందఱు సంగీకరించిరి. కాని ఘోషపురపు రయితులమాత్రమేటివాడవను దొరలకు నకపజుచుట కంగీకరింపలేదు. ఆయారివా రందఱును దురకలే. వారి నాయకుఁ డగు ఫరూసర్దారు దేవునికైనను భయపడువాఁడుగాఁడు. ఆసంక్షోభములో నతఁడు పోలీసువారి నెదిరించి జైలునకుఁ బోయి వచ్చెను. ఆతని కింట నన్నము లేకుండఁ బోయెను. అయిన నాతఁ డట్లే యుండెను. మేనేజరుదొరగారు పోలీసులతో స్వయముగ వచ్చి యాయూరిరయితులపంట లన్నియును బలవంతముగఁ దీసికొనిపోయిరి. ఆకలహములో ఫరూసర్దారుకుడిచేయి విరిగిపోయెను. ఆ తరువాతఁగూడ గ్రామమునఁ బోలీసుగండరగోళము పెట్టి పుజల బాధల కంతము లేకపోయెను. పుజలసాక్షులకుఁ గాని, స్త్రీలగౌరవములకుఁ గాని, రక్షణ లేకుండఁ బోయెను. అందుచే నూరిలోనివారు చాలమంది లేచిపోయిరి. ఫరూకుటుంబమునకు గతి లేదు. కట్టుబట్టు తిప్ప వారి కేమియును లేదు. వారట్టువనలో బయటికిరాఁజాలకుండిరి. వారి కొక కుమారుఁ డుండెను. వాఁ డామంగలిభార్యకు “పిన్నీ” అని పిలుచుచుండును. అందుచే నామె యాచిడను దవయింటికే దెచ్చి పెంచుచుండెను. ఆమూరితోని కల్లోలమింకను నడఁగ నేలేదు. పోలీసువారి నేన యొకను నిశిచి యున్నది. వారెప్పుడు

వచ్చి యేమి చేసినను నూరివారికి దిక్కు లేదు. పోలీసువారు మంచిచెడ్డలఁ జూడఁ గుండఁ దనదినము నందఱును బాధించుచుండిరి. ఇదివఱ కెన్నడును పోలీసువారిగ్రామము నకు వచ్చి యింతదౌర్జన్యము చేయుట లేదు. ఈయూరిలో నొక్క యవకుఁడు మా త్రము దొరకకుండఁ బాటిపోయెను. అతఁడునుసంధానముకొఱకు పోలీసువా నింకను నిచ్చట నున్నారు. ఇకవఱ కిచ్చటివారిని జాలమందిని వారు జైలునకుఁ బంపి యున్నారు. ఈగ్రామాచార మెప్పటికి వదలునో తెలియదు—ఇది కథ !

గోరా యాకథవినుచు నింకను లేవదలఁచుకొనలేదు. రమాపతిప్రాణములు పోవునుండుటచే “ఇచ్చటికి హిందూగ్రామ మేమియైన సమాధమున నున్నదా?” అని పోల్కించెను.

మంగ—ఇక్కడకు మూడుమైళ్ళదూరమున నీలిఘాట్టరీ యున్నది. దానికిఁ తనశీల్వారు బ్రాహ్మణుండే. ఆతనిపేరు మాధవదాస్.

గోరా—మంచివాడేనా ?

మంగ—యమదూఁవంటివాడు ! అంతసిర్దయుఁడు, నంతటి చమత్కారియు నెచ్చటను లేడు. ఆతఁడే యీపోలీసువారికర్ప లన్నియును మామీదఁగట్టినవాడు ! అం దాతనికి గూడఁ కొంతలాభముండి యుండును.

ఆమంగలిభార్య యాకురకపిల్లవానికి దిల యంటి స్నానము చేయించుచుండు టంగాంచి రమాపతి యసహ్యించుకొని యింక నచ్చట నిలువఁజాలక “గోరాబాబూ ! పోవుదము రమ్మ ! అనియెను. గోరా బయటఁజేయఁజూపుచు మంగలిం దిలిచి “ఈబా ధలు పడుటకంటె నెక్కడకైనను బోఁగూడదా ? నీకచ్చటను జాప్తుము” లేరా” అని పోల్కించెను.

మంగ—చాలదినములనుండి వీరితోఁ గలసి యున్నాను. నేను హిందువును; నాకు భూమితోఁ బనిలేకుండుటచే ఘాట్టరీవారు నన్ను బాధించుట లేదు. ఇప్పు డీయూరిలోఁ దగినమగవాడే లేడు. నేనుకూడఁ బోయినచో నిచ్చటియాడువాం ద్రందఱును బెంగ పెట్టుకొని చచ్చిపోవుదురు.

గోరా—మంచిది. భోజన మైనతరువాత మరల వచ్చి నిన్నుఁ గలిసికొందును.

ఆతనినేడిచే రమాపతి కీయూరివారిమీదఁగూడఁ గోపము కలిగెను. ఇంతటి బలద్యోరధమునకుఁ దల యొగ్గుట వారిబుద్ధిహీనతయే యని యాతనికిఁ దోచెను. వీనికి దగినకాస్తియే యైనదని యాతఁ డనుకొనియెను. ఇట్టిదరిదుర్గలను బోలీసునిర్బంధమునందుంచవలసినదేయనియు, గొప్పవారితోఁగలసి యుండవలయును గాని విరోధము తెచ్చుకొని పొరుషులు చూపుట తగ దనియు, ఘాట్టరీదొర లీనిషయము బానుగనే చేసి రక్షణ నాతఁడు భావించెను.

అయెడలో నినుకలో గోరా యేమియు మాటాడక రమావతితో నడచిపోయి ఘోర్వ రీతిమీపమందున్న చెట్టునుంపునఁ బ్రవేశించి ‘మావతి! నీవు భోజనమునకుఁ బోయ్యు! నే నామంగలియింటికిఁ బోయెదను’ అనియెను.

రమా—అయేమి? నీవు! భోజనము చేయవా! చట్టరీయింట భుజించి మఱి పోవుదము.

గోరా—నాకర్తవ్యమును నేను, చేసికొందును. నీవు భోజనముచేసి తిన్నగా గలకత్తాకుఁ బోయ్యు! నాకింకను భూమిపురములోఁ గొన్నిదినము లుండవలసినప్పు నని తోచుచున్నది—నీ వట్లుండఁజాలవు.

గోరావంటిమతాచారి మేచ్చునంట నుండెద నని చెప్పకచే రమావతిసవ్యాం గకములును గంటకిరము లైపోయెను. గోరా యిప్పు డ్దురానములకు వ్యజించి ప్రా యోపవేశము చేయఁదలంచెనా యని యాతఁడు భావించెను అయితచే నాకాకి నిమి వమొక యుగముగా నుండెను. అలాగించుట కకకాళము లేదు. ఎట్లయినఁ దప్పించుకొని పోవలయు నని యెంచి రమావతి గోరాను బలవంతపెట్టలేదు. చూచుచుండఁ గనే గోరా దీర్ఘశరీరము, దీర్ఘచ్ఛాయతోఁగూడ నెండ్రొంటి నిర్జనతప్తవాలుకా మధ్యమునుండి యొంటిగాఁ దిరిగిపోయెను.

మంగలి యొంటిగావచ్చినగోరాను జూచి యాశ్చర్యపడియెను. గోరా యా మంగలిచేదతోనే యానాతిసీత్య తోడికొని త్రాగెను. తరువాత గోరా యాతని యింట వంట చేసికొని భుజించి “నేను నీయింట నాలుగుదినము లుండెదను” అని యెను. ఆమంగలి భయభక్తులతోఁ జేతులు జోడించుకొని “ఈయెల్లనీయింట మీ వంటివా రుండఁగోరుటకన్నను గావలసిన దేమి? కాని మీరిచ్చట నుండుట పోలీసు వారి కనుమానముగ నుండునేమో యని భయముగా నున్నది” అనియెను.

గోరా—నేనుండఁగాఁ బోలీసువారు నిన్నేమిచేయుటకును సాధానింకఁజాలరు. అట్లు జరిగినచో నేను నిన్ను రక్షించును.

మంగ—అయ్యా! మీరు రక్షించినను నాకు రక్షణ ముందరు. నే నేదియో మోసము చేయుటకై మిమ్ము దీసికొని వచ్చితిమని పోలీసువారు తప్పసాక్ష్యమును నిద్రము చేసి నన్ను దండింతు రేమో? ఇంతవఱకు నేనీయల్లిలోఁ జక్కొనకుండఁ దప్పించుకొని యుంటిని. నేనుగూడ నీయూరు విడిచి పోవలసినదొచ్చినచో నచ్చటివా రందఱును జచ్చిపోవుదురు.

గోరా పట్టణమునందే పెరిగినవాఁ డగుటచే మంగలిభయమునకుఁ గారణమును దెలిసికొనఁజాలకపోయెను. శ్వాయపక్షమున నుసరముగ నిలుచుటయే యశ్వాయపక్ష మునకుఁ బ్రతీకార మని గోరా యుద్దేశము! ఈవిషయ గ్రామమును నిస్సహాయస్థితి

లో విడిచి పోవుట యాతని కిష్టము లేకుండెను. అప్పుడు మంగలి యాతని పాదములపైఁ బడి “బాబూ ! మీరు బ్రాహ్మణులు. మీరు మాయింటి కతిథులై వచ్చి యుండఁగాఁ బొమ్మనుటకంటె నపచారములేదు. కాని, మీరు మాయింట నున్నచోఁ బోలీసువారివలన భయము కలుగు నని నాయందు దయలవారు కావుననే మీతో మనవి చేసికొనుచున్నాను.” అనియెను.

మంగలి బుద్ధితోక యకారణముగ భయపడుచుండె నని విరక్తుడై గోరా యపరాహ్లాసమునుననే యాయిల్లు విడచి పోయెను. ఆమెచ్చాచారునియింట భోజనము చేసినందుల కాతనికిఁ గష్టముకూడఁ గలిగెను. అతఁ డాయాసముతో సాయంకాలము నకు నీలిఘ్నాక్షరీ కచేరికిఁ బోయెను. రమాపతి భోజనము చేసిజేయకుండఁగనే కలకత్తాకుఁ బోయి యుండుటచేఁ గోరా కగపడలేదు. మాధవచట్రీ గౌరవముతో గోరా శాంతిధ్యమునకుఁ బిలిచెను. గోరా యగ్నిజ్వాలవలె ఖండుచు “మియింట నేను మంచినీళ్లయినను దాగిను ” అనియెను. మాధవుఁడు విస్మితుడై కారణ మడిగెను. గోరా యాతని వత్సాచారి యనియు, వశ్యానుపగర్తకుఁ డనియుఁ దూలనాడి నటించున లేచెను. అప్పుడు తుర్పివై గూర్చుండి మాక్లాను నేవించుచున్న పోలీసు ఇనస్పెక్టరు గంభీరముగఁ గూర్చుండి కఠినస్వరముతో “ఎవరు నీవు? ఏయారు ?” అని ప్రశ్నించెను.

గోరా యామాటకు బదులు చెప్పక “నీ వివస్వెక్టరుని యెఱుంగుదును. నీవు ఘోషపురమునఁ జేసినచోట లన్నియును విన్నాను. ఇంకను నిల్లే చేయుచున్నచో-” అనియెను.

ఇన—ఉరితీయించెదవు కాబోలు నేమి? అట్లే యగపడుచున్నావు కడుపుఁ గూటికి నచ్చి కన్ను లెఱచేయుటయా? ఎవ రక్కడ ?—

మాధవుఁడు తత్తరముతోఁబోయి యాతనిచేయి పట్టుకొని “అంతపని యెందులకు ? పెద్దమనుష్యు నవమానింపవలదు!” అని నేడుకొనియెను.

ఇన—ఎంటువంటి పెద్దమనుష్యుఁడు? ఈతఁ డిట్లు మాటాడుట మి త్యక్రమానించుట కాదా ?

మాధ—అతఁ డన్నమాటలోఁ దప్పలేదు. కోపపడిన నేమిలాభము ? మన మీ ఘ్నాక్షరీదొరలయన్నము తినుచున్నాము. ఇంతకంటె నింకఁ జెప్పనక్కఱ లేదు. కోప మెందులకు బాబూ ! నీవు పోలీసుఇనస్పెక్టరువు; నిన్ను యమభటుఁ డనినఁ బిట్టగునా? పెద్దపులి మనుష్యునిఁ జంపి తినును. అది సాధుత్వము కాదని దానికే తెలిసియుండవచ్చును. కాని యేమిచేయును? దాని కట్లే తిని జీవింపవలసి యున్నది.

మాధవుడు నిద్రయోజనముఁ గోపమును బ్రకర్షించునట్లుచేయు కలవాఁడు కాఁడు. ఎవ్వనికలన నెప్పుడెవకార జగదునో, యెప్పుడెవకార మగునో నుండు గాఁ దెలిసి యెవ్వరు చేయులరు? మాధవుఁ డెప్పుడు నెవ్వరికైన నవమానము గాని యశిష్టముగాని బాగుఁ నూచించియే చేయుచుండును; కాని యూరక వృధాశోపముచే నిరతులను నొప్పించి తనసామర్థ్యమును దుర్వినియోగము చేయువాఁడు కాఁడు.

అప్పు డీనస్వేక్తరు గోరాను జూచి “బాబూ ! మేము సర్కారు పనివాండ్రమై వచ్చి యున్నాము. ఈవిషయమునుగూర్చి యేమి చెప్పినను గందరగోళము పుట్టి మాకొంపలు మునిగిపోవును.” అనియెను.

గోరా యేమియు మాటాడక వెడలిపోవుచుండెను. మాధవుఁ డాతని వెంట డించి “అయ్యా! నీమాటలొక దప్పులేదు. మేము కనాయిపని చేసేతిమి. ఆ యినస్వేక్తరును జూచితివా? ఆతనిచొక్కను గూర్చుండుట కూడఁ బాపము! ఆతనిచే నోటితోఁ జెప్పఁబాలనంతటి దుష్కర్మల నెన్నిటినో చేయించితిని. ఇక నెంతయో కాల ముండను. నాబిడ్డపెండ్లికి దగినదబ్బ రెండుమాండ్రెండ్లలో సంపాదించుకొని కుటుంబముతోఁ గాళిక బోయెదను. ఒక్కొక్కప్పుడు రివెల్వకొని చావవలయు నని తోచుచుండెను. బాబూ ఈరాత్రి యొక్కదళుఁబోయెదరు? ఇక్కడనే భుజించి పరుండుడు. ఆ యినస్వేక్తరు మీసమీపమున కైన రాకుండునట్టి యేర్పాటుచేయుదును.” అని నేడకొనియెను.

అందఱింపెను గోరా కాఁగలి యెక్కువ! నేటిమధ్యాహ్నభోజన మాతనికి సరిపడలేదు. కాని యిప్పు డాతనియొడలు మండిపోవుచున్నది; ఇక్కడఁ నుండుట కిష్టములేక తుద కాతడు “నాకు జాలఁ బనియున్నది!” అని చెప్పివెచ్చెను.

మాధ—అట్లయినచో నాగుండు, మీకు లాంతరు నిచ్చెదను.

అమాటకు బదులుచెప్పక గోరా వెడలిపోయెను. మాధవుఁ డింటికివచ్చి యిన స్వేక్తరును జూచి “ఈతఁడు కలెక్టరునొద్దకుఁ బోవును. నీవుకూడ నేఁడొక వనస్పతిని బంపుము!” అనియెను.

ఇన—ఎందుకొకరు?

మాధ—మఱియేమియునులేదు. ఈవెదమునుఘ్యుఁడొక్కడనుంచినప్పి యొక్క డిసంగతులను దెలిసికొనఁబ్రయత్నించుచుండెనో తెలిసికొనివచ్చుటకు మాత్రమే.

౨౭

కలెక్టరు బ్రౌన్ దొర సాయంకాలమున నేటియొద్దను పికారు తిరుగుచుండెను. అతనితో మాగానబాటుకుడ నుండెను. మాగమున దొరసాని వరకునితనయలను

వంటలెట్లకొని బండికై గాలిసికారుకేయించుండెను. వ్రాసినదొర తటచుగాఁ జెప్ప మన మ్యలకుఁ దోఁటఁగించు కేయించుండెను; కథకార్యమలకుఁ బిలిపినచో గొప్ప వారియింద్రకు బోవుచుండెను. పాఠశాలయందలి 2 మాత్రములపరిశీలకు సభాపతిత్వముం గాంచుచుండెను. ఉత్సవములు గాననభలకును బోవుచు నందఱితోడను గలసి మెలసి యుండును.

అతనిభార్య మివ నెరికన్యయగుటచే వారియింటఁ దటచుగా మివ నెరికన్యలకు డిప్టార్టీ జరుగుచుండెను. ఆతఁ డాజిల్లాలో నొకబాలికాపాఠశాలను స్థాపించి బాగ్రతగాఁ జరిపాలించుచుండెను. పరేశునితనయులు బాగుగఁ జదువుకొన్నవారగుటచే నాదొర వారిని గౌరవించుచుఁ దటచుగా బాబులు వ్రాయుచు క్రిష్టమనులొ వారికి మతగ్రంథములను బహుమానముల నిచ్చుచు నుండెను.

కృషిప్రదర్శనసమావేశ మారంభ మగుటచే మోరానుడు, కుద్దీరుడు, వివ యాడు, వరదానుందరి, యామెలిడ్డజనుగూడ వచ్చియుండిరి. పరేశుఁ డీసమ్యర్థమున నుండఁబాలక యొంటిగా నింటనే యుండిపోయెను. అతనిసంరక్షణకు నుచరిత యాఁగఁడలఁచెను గాని పరేశుఁడు మరియొకకాదని చెప్పి యామెనుగూడఁ బంపివె చెను. కారందఱు నిప్పుడు సర్కారుబంగాళాలో నుండిరి. కమిషనరుదొరగారు నశ్రీకృష్ణ వచ్చిననాటిసాయంకాలమే నాటకాభినయమున కేర్పాటు జరిగెను. అందుకొఱకు కలెక్టరు తనజిల్లాలోని దొరలనెల్ల నాహ్వానించెను. కొందఱు బంగాళీ బాబులుగూడ నాహ్వానింపఁబడి వచ్చియుండిరి. వారికి వంటల కొకబ్రాహ్మణుఁడు కూడ నియమింపఁబడియెను.

మోరానబాబు విశేషముగాఁ గ్రీస్తుమతమునుగూర్చి కలెక్టరుతో మాటాడుచుండెను. అతనిమతజ్ఞానమునకు కలెక్టరు మిగుల నాశ్చర్యపడి యింకను నీపిమతము నేల స్వీకరింపలేదనికూడ నడిగియుండెను. ఈసాయంకాలము దొరగారు మోరానబాబుతో బ్రహ్మసమాజమును గూర్చియు, హిందూసమాజమును గూర్చియు నాలోచించుచుఁ దిరుగుచుండఁగా గోరా యచ్చటికి వచ్చి “గుడ్ ఈవింగ్ సార్” అని యెఱుఁట నిలువఁబడియెను. గోరా కచేరీసమయమునందు దొరను జూడవలసినదే కాని డాఫేదా రనకు లంచమియ్యనిచో దర్శనము దొరకదు. అట్లు చేయుట యవమానముగా భావించి యాతఁ డీసికారుసమయమునఁ జూడవచ్చెను. అప్పుడు మోరానుడుగాని, గోరా గాని యొకరి నొక రెఱిగియున్న టైటిభావమును ప్రకటింపలేదు.

గోరాయొద్దపాడుగురుగులను గాంచి బంగాళీలలో నిట్టివారిని జూడలేదని కలెక్టరు విస్మితుఁ డయ్యెను. అతనిదుస్తులన్నియును మాసియుండెను. పికరములను వలకునాట్టుకొని వెదురుకట్టను బట్టుకొని గోరా నిలువఁబడి “నేను ఘోషాశ్రయమునుండి

వచ్చితిని" అని చెప్పెను. కలెక్టరు విస్మయపడెను. ఘోషపురవ్యవహారములను గురించి యెవ్వడో వచ్చి యాక్షేపించెనని దొర కన్ననే వినియుండెను. అతడే యాతడై యుండఁనని యనుకొని కలెక్టర్ రాతనియాపాదము స్పృశును దీప్తిదృష్టితోఁ జూచి "నీ వేజాతివాడవు?" అని ప్రశ్నించెను.

గోరా— బంగళీబ్రాహ్మణుడను.

దొర—అలాగా! పత్రికలతో నీకు సంబంధమున్నదనుకొనియెదను.

గోరా—లేదు.

దొర—అట్లుయినచో నీవు ఘోషపుర మెందులకు వచ్చితిని?

గోరా—ప్రయాణము చేయుచు మార్గశయన వచ్చితిని. పోలీసువారి దొర్ల న్యమలచే నాగ్రామమంతయు దుర్బతిపాలై యున్నది. ఇంకను నుపద్రవములు కలుగు నని తోచి ప్రతీకారమును గోరి మీయొద్దను వచ్చితిని.

దొర—ఆగ్రామము లండఱును జాలదురౌఢము.

గోరా—కాదు! నిర్భీకులు; స్వతంత్రులు! వాచస్పాయశాలను, వైద్యచారములను నిశ్శబ్దముగ నుకొంచి యుండఁజాలరు!

దొర—(హాసముతో) ఇక్కడివారి యంగతులు నీవు బాగుగాఁ దెలియవు.

"ఇక్కడిసంగతులు నాకంటెను మీకెక్కువ తెలియుండవు?" అని గోరా మేఘగంభీరస్వరముతో బదులుచెప్పెను.

దొర—నీవుఘోషపురవ్యాపారమునఁ గలుగఁజేసికొన్నచోఁ జిహ్నులలోఁ బడి పోవుదువు! జాగ్రత్త!

గోరా—మీరే యిట్టిదొర్లవ్యభుల నడఁగింపవచ్చును, గ్రామముల నింకను బాధింపవలయు నని మీకే పట్టుల యున్నప్పుడు నాకేక నుపాయ మేమున్నది? పోలీసువారి నెదిరింపవలయు నని నేను గ్రామముల నందఱును బోత్సహించుటకై ప్రయత్నింపవలసియుండును.

పచాయతేయుచున్నదొర యాకస్మికముగ నాగి గోరాను దీప్తిదృష్టితోఁ జూచి గర్జించుచు "అబ్బా! అంతపంతమా?" అనియెను.

గోరా మఱి యేమియు మాటాడక ధీరగంభీరగ మనముతో వెదలిపోయెను.

దొర—హానబాలూ! ఇప్పుడు మీదేశస్థు లందఱిలోనకు నిట్టి దుర్లక్షణము లగవడుచున్నవేమి?

హోరా—చదువులో నింతగంభీరభావము లేదు! ఆధ్యాత్మికచారిత్రికవైఖణ్ణాన మనలే లేదు! అందుచేత నే యిట్లున్నాను! ఇంగ్లీషు చదివెనకే గాని యందలి మంచిని గ్రహించుట పీడిక జేక గాదు. స్వభారతవర్షము నింగ్లీషువాడు పాలించుట

భగవద్దేశముని యాదిశ్వాసహీను లంగీకరింపదు! ఎంత చదివినను మీరి కనుభవజ్ఞానము లేదు. అదియే దీనికంతయు గారణము.

దొర—తీర్తు నంగీకరింపకున్నచో నీ భారతవర్షమున కెన్నటికిని సంభారణ ర్మబోధము కలుగదు.

హీరా—ఇదియు నొకవిధముగా సత్యమే!

అని హీరానుడు తనక్రిస్తుమతజ్ఞానమునుగూర్చియు, నందలి యభిమానమును గూర్చియు విశేషించి మాట లాడుచుండెను. ఇంతలో దొరసాని యింటికి బోవుచు న్నామని కేక వైచుటచే దొర యదరిపడిపోయి తనబండ్రి నెక్కి హీరానునితో మనము రాత్రిమాటాడుద మని చెప్పి వెడలిపోయెను.

హీరానుడు బంధాకాళుఁ బోయి యారాత్రి కలెక్కరుతోఁ గ్రీస్తుమతమును గూర్చియే విశేషముగ మాటలాడెను. కానియప్పు డగవడినగోరా ప్రశంసయేయై తలెడు.

౨౨

ఏదో యొకవిధముగా వేరమును విచారించుకుండఁగనే గ్రామస్థులకు భయము పుట్టించుటకై నలువదియేడుగురుపౌరులు కైదునం దుంపఁబడిరి. కలెక్కరును జూచిన తరువాత గోరా వకీలకొఱకుఁ బ్రయత్నించుచుఁ దనసహపాతియును సాతకడీహవల్లర చ్చట వకీలుగా నుండెనని తెలిసికొని యారనియొద్దకుఁ బోయెను. సాతకడీ యాతనిం గాంచి “ఓహో! గోరామోహముడా? ఇచ్చటికేల వచ్చితివి?” అనియెను.

గోరా—ఘోష పురపౌరులను జామీనుమీఁద విడుదలచేయించుటకై వచ్చితిని.

సాత—ఎవ్వరు జామీనుండురు?

గోరా—నేనే.

సాత—నలువదియేడురవు జామీ నుండుట నీకు సాధ్యమగునా?

గోరా—సామ్య జామీనుమీఁద విడుదల యిచ్చినచో నేను చెల్లించితిమి.

సాత—తక్కువసా మ్యగుననుకొంటివా యేమి?

మఱుఁనాడు కలెక్కరు గారియొద్ద జామీనుకొఱకు దీరఘాస్తుచేయఁబడెను నిన్నటి మలిసవస్త్త్రధారి యగువీరమూర్తిని గాంచి కలెక్కరాదరఘాస్తును ద్రోసిపెట్టెను. పదునాలుగేండ్లబాలుడు మొదలు, పండ్లూడినవృద్ధునివఱకును గలవారందఱును కైదు లోఁ బడి కష్టపడవలసి వచ్చెను.

గోరా యీయభియోగమును నడిపింపవలయు నని సాతకడీని గోరెను. ఆతఁడు గోరాను గాంచి “సాక్షులెక్కడ దొరకుదురు? సాక్షులందఱు నపరాధులే. మఱియు నిది దొరలతోడికలవాడు కావున నిరుకుపారు కు గ్రామ స్థులనా రందఱును! విచారిం

పంబడిరి. ఇందుఁ జదువుకొన్న గొప్పవారిపోతానా ముందు నని కలెక్టరునుమాన పడుచున్నాఁడు. నన్నుఁ గూడ ననుచునించు నేమో? ఇట్టియల్లరులకుఁ బ్రతికారము చేయవచ్చుచో దొరలు గ్రామములలో నుండుటకే యిట్లుం కలుగునని యింగ్లీషుపత్రికలు వ్రాయుచున్నవి. ఇట్టిసితిలో జేకనులే జేకనునందు సుఖముగా నుండుట కవకాశము లేదు. దొరస్వయంబులు బుగుచుండె నని తెలిసియు నూరకుండవలసివచ్చుచున్నది.” అనిచెప్పెను.

గో.రా—(తీవ్రస్వరముతో) ఏల యూరకుండవలయును ?

సాత—నీవింకను స్కూలులో నున్నరీతి నే యగ్రపడుచున్నావు. ఎందుల కందువా? నాయుంట భార్యాపుత్రు లున్నారు. డబ్బు సంపాదించుటన్నచో దినము గడవక యుపవాసము చేయవలసివచ్చును. ఇతిరులబాధలు పెత్తిపైఁ బెట్టుకొనుటకును, సంపాదమునకును జాలదూరము. ఇంతే బాక యీ జేకనున నొక్కనిపైఁబడిమండితులం బమాధారపడి యుండును. అట్టిచో మఱిపదిమందిని భరించుట కవకాశ ముండదు.” అనియెను.

గో.రా—అట్లయినచో ఏ నేమియును జేయవా? హైకోర్టునకు—

సాత—ఇది యింగ్లీషువారిని బాధించిననేర మని నీకుఁ దెలియలేదా? ప్రతి దొరయును రాజే—ఒక చిన్నదొరను బాధించినను నది రాజదోషమే. ఉత్తయోగము లేనివిషయమునఁ బనిచేసి కలెక్టరునకుఁ గోపము కలిగించుట నాకిష్టము లేదు.

అప్పుడు గో.రా రేపటిపదిగంటలబండిలోఁ గలకత్తావఁ బోయి యొకనకిఱును దీసికొనిరావలయు నని నిశ్చయించుకొనియెను. మరునాఁడాతడు స్త్రీమననకుఁ బోవుచుండగాఁ దోషలోకే ప్రయాణమున కారంభము కలిగెను.

ఆప్రదర్శనసమాజేశమయమున నాయూరివిద్యార్థులును గలకత్తావిద్యార్థులును రెండుపక్షములుగాఁ జేరి పోటీగా క్రికెట్టు నాడుచుండిరి. అప్పుడు పౌరపాటున ఖండిచెదరి యొకనికాలికఁ దగిలి గాయమయ్యెను. ఇరువురువిద్యార్థు లాతనిదీసికొని పుష్కరిణియొద్దకుఁబోయి యొకగుడ్డను దడిపి యాతనిగాయమునకుఁ గట్టు కట్టుచుండిరి. అప్పుడు చెరువుకావలీనాడు వచ్చి వారినిఁగొట్టుచుఁ దిట్ట నారంభించెను. (తాగుటకొరకు నియమింపఁబడిన యాపుష్కరిణిలో నెవ్వరును తిగఁగూడదు. ఆసంగతి విద్యార్థులకుఁ దెలియదు. తెలిసినను నొకసామాన్యుడగు పారావానియాజును బాలించునంతటి సహనభావము విద్యార్థుల కుండదు. అందుచే వారందఱు నేకమై యాపారావానిని బావఁగొట్టి నారంభించిరి. ఇంతలో మఱికొందఱు పోలీసువారు వచ్చి తిట్టుచు విద్యార్థులను లాటిలతోఁ గొట్టుచుండిరి. ఆసమయమునకు సరిగా గో.రా యచ్చటికి వచ్చెను. ఆవిద్యార్థు లందఱు నాతఁ డెఱిగినవారే. వారి కిట్టి

యశమానము కలుగుట గోరా సహించక పోలీసువారిని డిక్టేనియేను. ఇంతలో జాల మందివిద్యార్థులు వచ్చి పోలీసువారిని జీరుకగొట్టి పంపివైచిరి. దానినే పోవువారందఱును గుఱువుగా వచ్చి యిది యంతయును జూచి యానందించిరి. కాని యీ తమాషా యంతయును దమాషాగా జోలేదు.

మూడు నాలుగు టంటలవేళదాక బంగాళాలో వినయుండు, హోరానుండు, లలిత మొదలగువారందఱు నభినయప్రదర్శనమును సరిమాచుకొనుటకుఁ బ్రవృత్తులై యుండిరి. అప్పుడు వినయుఁ డెఱిగిన యుపురువిద్యార్థులు వచ్చి గోరాను మఱి కొందఱు విద్యార్థులను పోలీసువారు తీసికొనిపోయి చెఱయించుచు రసియు లేపు కలెక్టరునొద్ద విచారణ జరుగు ననియుఁ జెప్పిరి. 'గోరా చెఱయించున్నాఁడు!' అను నీమాటకు హోరానుండు తప్ప నందఱు నగతీపడిరి. వినయుండు తతఁజమే లేచి తనసహపాతి యగుసాతిఁడీయొద్దకుఁ బోయి సర్వమును డెలిసి యతని వెంటఁబెట్టుకొని కార్యచర్యనొద్దకుఁ బోయి గోరాను జూచి "ఈసాతకడీ నీపక్షమున వకటిగా నుండి నన్ను జూచునై విడుదల చేయించును!" అని చెప్పెను. గోరా "నాకు వకటిను వలదు; నావిడుదలకొఱకుఁ బ్రయత్నమును వలదు!" అని చెప్పెను.

సాతిఁడీ వినయునవంకఁ జూచి "ఇది యేమిమాట? చూచితివా? గోరా ఇంకను బడిపిల్ల వానివలెనే మాట లాడుచున్నాఁడు. ఈతనితీవ్రస్వభావ మిప్పటికి నట్లే యున్నది!" అనియెను.

గోరా—అదృష్టవశమున నాకుఁ గావలసినంతభగనమును, మిత్రులు నున్నారని యెంచి యామూలమున జైలునుండి విడుదల నందవలయు నని నే నూహించుట లేదు. మన డేశమునందును నీతిధర్మము లున్నరని రాజు గ్రహించునట్లు చేయవలయును. ప్రజలయెడల ననిచారుఁడై యుండుట రాజునకు ధర్మము గాదు. కాని, యీతేశమున వకీళ్ళకు డబ్బు నిచ్చుకొనలేనివారు జైళ్ళలోఁ బడి చావవలసి వచ్చుచున్నది. కోర్టులలో న్యాయము కోట్లకొలది వెచ్చించికొనవలసి వచ్చుచున్నది. వచ్చినను సరియే గాని నేనీవిచారణమున యొకదమ్మిడియైనను వెచ్చించదలఁచుకొనలేదు.

సాత—కాజీపరిపాలన మొనచో లంచములకుఁ దలలే యున్నకొనవలసి యుండును.

గోరా—లంచములఁదీసికొనవలయునని రాజకాసనము లేదు. అది యధికారుల చేతులలోనున్నది. ఇప్పటిన్యాయసభలలో నిలువఁబడి వాదియైనను, బ్రతివాదియైనను, బోషియైనను నిర్దోషియైనను గన్నీరు విడువవలసిగడేగదా! మఱియు నిర్ధనుఁ డగువానికి వ్యవహారమున జనుతగాని, గొనుముగా లేదు. ఇక దొరతనమువారే వాడులగు నావ్యవహారమునఁటివానిలో వకీళ్ళను బృథ్వియులును వారిపక్షమే నానున్యాయము

లభించినచో జరిగితే. లేకన్న నాయద్యము! విచారణయందు శక్తితోఁ బ్రయోజనమే లేకప్పుడు సర్కారు పక్షమున శక్తిలేదు! ప్రయోజనమున్నచో నవర్త మెంటు నకు రుద్ధవిపక్షమునఁగూడ నొకవకీలుండవలసివయ్యావశ్యక మేమున్నది? ఇది ప్రజల యెడల శత్రుత్వము కాదా? ఎట్టి రాజభ్యుత్థము!

సాత—సోదరా! కోపపడియెడ నేమి? నీవిలిక్షనను చాకనగుదు కాదు. నూత్యునిచారణ కావలసియున్నచో నూత్యుకావలయుల జేయవలయును. అట్లు చేసినచో కానవ్యవసాయకులు లేక పను లాగిపోవును. వ్యవసాయము బున్నప్పుడే క్రయ విక్రయములుండును. అందుచేతనే కోర్టులు న్యాయవంపాదమును జేయు క్రియనిక్రియ కావలయులే నిందపరిచినవైనను—ఇచ్చట ధనములేనివాని కవసరమే—కాని, నీవు రాజవైనచో నేమిచేసెదవో చెప్పుము.

గోరా—జేలకొలఁదిజీతములు తీసుకొనుచున్న యధికారులకే యర్హముగాని చట్టము బున్నప్పుడు నిర్భాగ్యులగు వా ప్రతివాదుల పక్షపు వకీళ్లున్ను దొరకన వారు భరించిన బాగుగా నుండును. న్యాయముగతీర్పు జరిగినతరువాత కర్షులు ప్రజలకే గట్టవచ్చును.

సాత—మంచిది. ఆదినము లింకనుకాలేదు. నీప్రభుత్వముకాలేదు. నీవిప్పుడు సభ్యప్రభుత్వమువారికోర్కనందుఁ బ్రతివాదివై యుంటివి. నీవు నీవను నెచ్చింపవలయును. లేదా వకీళ్ల నాక్రయింపవలయును. ఇతరులె నీకిప్పుడు మూతవగతిలేదు.

గోరా—ఏప్రముత్తమును జేయవచ్చుచో నేనుగూడ యా తియే నాకు గల గనియ్యి. ఈరాజ్యమున గవఃము నిరుపాయుండగువాని కే తియో నాకు నదియే—

వినయుఁ డెన్నియోవిధముల ననుమించెను. కాని గోరా వానిని జెవినిబెట్టక “అకస్మికముగా నీ విచ్చటి కేలవచ్చితివి? అనియెను. వినయునిము మెజ్జరయ్యెను. గోరా జైలునం దుండెను గాని లేకున్నచో వినయుఁ డాతనికి దీక్షిముగానే బదులుచెప్పి యుండును. ఆతఁడు “నామాటకేమి?—ఇప్పుడు నీవు”—అనియెను.

గోరా—నేను రాజుగాతి, యతిథిని. నన్నామున గౌరవించుచున్నారు. నిన్ను వ్యధ నిటకుఁ బిలువలేదే!

వినయుఁడు గోరాకు విడుదలయగుట యసంభవ మనియెంచి వకీలు నేర్పఱచుటమాని “నీవిక్కడ భుజింపఁజాలవు. నీకు భోజనము పంపుఁ జేయఁజుట చేయుదును” అనియెను. “నీజేల వృధాశ్రమపడెదవు? జైలులో నందఱివలెనే నేనును భుజింతును. నాకుమాత్ర మితరభోజన మేల?” అని గోరా బదులుచెప్పెను.

వినయుఁడు మనఃకన్దముతో బంగాళాకుఁ బోయెను. సుచరిత యొకగదిలోఁ జలుపులు చూసికొని యుండి కిటికీనుండి వినయునిరాక కెదురుచూచుచుండెను.

అందఱతోడను గలసియుండటం యామెకు దుస్సహముగా నుండెను. దీనిదనముతో తచ్చుచున్న కేసయునిం గాంచి యామెవృద్ధయమున భవసుతయములు కలిగెను. ఆమె యెట్లో మనసు కుడుకుకలుచుకొనుటకుఁ బ్రయత్నించి పుస్తకమును జూచుకొనుచుఁ గూర్చుండెను. లలిత యిట్లుములేకపోయినను నొక కదిలోఁ గూర్చుండి కుట్టుపని చేసికొనుచుండెను. లావణ్య సుధీరునితో నాడుకొనుచుండెను. లలిత వారిని జూచుచుండెను. హారానుడు కాబోవుట ప్రదర్శనమునుగూర్చి వరదానుందరితో నాలోచించుచుండెను. వినయుడు వచ్చి సుజరితతో గోరావృత్తాంతముఁ జెప్పెను. సుజరిత కొంతవడిపోయెను. లలిత కుట్టుపని మానివైది కంఠినమొగముతో వెలుపలకు వచ్చెను.

వర—వినయబాబూ ! నీవు మఱియొకలా నుండవలదు. గోరాబాబునుగూర్చి నేను దొరపానిని వేడుకొందును.

విన—వలదు. మీరట్లుజేయవలదు. ఇది గోరాకుఁ దెలిసినచో తీవ్రతమున్నంత వలకు నన్నాకఁడు క్షమింపఁడు.

సుధీ—అతనిపక్షమున సమర్పించుటకుఁ దగినయేర్పాటు చేయవలయును.

జామీనునకుఁగాని, వకీలును బెట్టుటకుఁ గాని గోరా యిట్లపడుట లేదని వినయుడు చెప్పెను. హారానుఁ దనవ్యభావముతో ‘పోనిమ్మ! ఎందున కీవట్టిగొడవ’ అనియెను. లలితకు హారానునయం దెట్టిభావ మున్నను నింతవఱ క్కామె యాతని నెదురించుట లేదు. ఇప్పు డామె తీవ్రభావముతోఁ దలయూచుచు “ఇది వట్టిగొడవకాదు! గోరాబాబు మంచిపదియే చేసెను. కలెక్టరు మనకై నేరము మోపినప్పుడు మనలను మనమే కాపాడుకొనవలయును. వారిపెద్దజీతములకొఱకు మనము పన్నుల నిచ్చుకొనుచునే యున్నాము. ఇంకను వారిపాదలనుండి తప్పింపుకొనుటకు వకీళ్ళకు ఖీజులు కూడ నిచ్చుకొనవలయునా? ఇట్లు న్యాయమును సంపాదించుటకంటె జైలునకుఁ బోవుట మంచిది!” అనియెను.

లలిత యిట్లు తన్నెదిరించునని యాతఁ డెన్నఁడు ననుకొనలేదు. ఇప్పు డామె యింతతీవ్రముగ భాషించుట యాతని కాశ్చర్యముగా నుండెను. హారానుఁ దప్పుడు లలితను దర్శించుచు “ఈసంగతులన్నియు నీకేమి తెలియును? వట్టిచదువులనుమాత్రము చదివి యెట్టియనుభవజ్ఞానమును లేక, యెట్టిపాధ్యకయును లేక తిరుగుచుండు నాత తాయలయన్నతప్రళాపములను విని నీతల తిరిగిపోయిన ట్లుంది” అని మందలించి నిన్ను గోరాకును, కలెక్టరునకును జరిగిన సంవాదమంతయును దెలిపెను. ఘోషపుర వ్యాపార మిదివఱకు వినయునకుఁ దెలియదు. అదివిని వినయుఁ డింక గోరాను కలెక్టరు క్షమించుట యసంభవమని యనుకొనియెను.

హారానుఁ దేయుడేకముతో నీసంగతి చుంకయును దెలిపెనో యాముడేకము నిమ్మలమైపోయెను. ఇంతకాలము హారానుఁడు గోరాను జూచినట్లే చెప్పక యూరకుండెను. ఇప్పుడు గోరాయెడల నమూనాను బ్రకటింపము మాటాడెను. ఇందువలన నాకని నీచత్వము తెల్లడియగుటచే నుచరితకు హారానునియవల గోపమా కలిగెను. ఎదిరించి మాటాడవలయునని యుద్దేశము కలిగెను గాని యామె యెట్లో మనసు ద్రిక్పక్షకొని పుస్తకము విప్పి కంపితకరములతోఁ బ్రకృతులను దిరుగజేయించునెను. అప్పుడు లలిత యుద్ధతభావముతో “హారానబాబు వొంటిపై పాయముతో నేకీధరించుఁగాక! ఎట్లయినను ఘోషపురవ్యాపారమున గౌరవోహనబాబు గొప్పతనమే స్పష్టపడిచున్నది!” అనియెను.

౨౭

నేడు లెప్పి వెంట్రుక వర్షపునచ్చుటచే కలెక్టరును గాబువిగంటలకుఁ గ చేరివచ్చి విచారణలన్నియును ద్వారగా ముగించుటకుఁ బ్రయత్నించుచుండెను. సాతకడిబాబు విద్యార్థులపక్షమున నిలిచి యామూలము గాఁ దనమిచ్చునకు పకారము చేయదలఁచెను. కాని విచారణపద్ధతులనుజ్జి నేరము నంగీకరించి వేడుకొనుటయే మంచిదని యెంచి విద్యార్థులు బాధ్యత లెఱుంగనివా రనియు, వ్యవహారజ్ఞానము లేనివా రనియు నెన్నియోచెప్పి తీయించవలయు నని కలెక్టరును వేడుకొనియెను. కలెక్టరు విద్యార్థులవలన నున్న, నేరమును ననుసరించి యెరుచున లిరువదియైదువఱకును వారికి లెక్కపెట్టు లగిత్తును విధించెను. గోరాకు నీటిని లేడు. గోరా నియముగ నే పోతీసువారిదార్జన్యమును గుఱించి చెప్పదలఁచెను గాని కలెక్టరు రాతనిఁ దీర్చియింపఁ దిరస్కరించి మాటాడనీయక పోలీసువారి నడ్డగించిన నేరమునకై యాతని కొక నెల కఠినశిక్షను విధించి దయయుఁచి నీకీప్వల్పశిక్ష వైచిత్ర్యము చెప్పి తన్నుదాను గీర్తియొనరియెను. అప్పుడు ముధీరుఁడును వినయుఁడును గోరునందే యుండిరి. వినయుఁ డింక గోరా ముగము చూడఁజాలకపోయెను. ఆతనియూపీరి యాగిపోయిన ట్లయ్యెను; ఇంక నట నిలువఁజాలక వినయుఁడు చట్రాలున వెలుపలికిఁ బోయెను. అప్పుడు ముధీరుఁడు బంగాళాను స్నానభోజనములకై పోవుచును రమ్మని వినయుని వేడుకొనియెను. వినయుఁ డొక చెట్టునీడను గూలబడి “ముధీరా! నీవు బాబూ! నేను కొంచెమునే పొంగి వచ్చెదను!” అని చెప్పెను. ముధీరుఁడు వెడలిపోయెను.

ఎంత నే పట్టు కూర్చుండెనో వినయునకుఁ దెలియుటయే లేదు. మూర్ఖుఁడు తలమీదినుండి పడమటి కొంగిపోయినతరువాత నప్పుకొకబండి వచ్చి యాతనిసమీపమునందాగెను. వినయుఁడు తలయెత్తియాయనప్పటికి నుచరితానుధీరులు బండినుండి దిగి యాతనియొద్దకు వచ్చుచుండిరి. అప్పుడు తత్తరపడి వినయుఁడు తేచి నిలువఁజూచి

యెను. సుచరిత యాతని సమీపించి ప్రేమార్ద్రస్వరముతో “వినయబాబూ! రమ్మ!” అనియెను. వినయమున కాక స్మితముగాఁ జెల్లెను కలగెను. అప్పుడు వీధిగోలివారందఱును దమ్ము వింతగాఁ జూచుచున్నట్లు తోచుటచే వినయముడు తత్తరముతో బడి నెక్కిెను. త్రోవలో నెవ్వరు నెట్టిమాటయు నాడఁజాలఁజోయిరి.

అందఱును బంగారముఁ జోయిరి. అప్పటి కొకకలనా మారంభమయ్యెను. నేను కలెక్టరుదొరయింటికి రానని లలిత పట్టుపట్టి కూర్చుండెను. వరదాసుందరి విషమసంకటమునఁ బడిపోయెను లలిత యసంగతద్రోహమునకు హఠానుఁడు ప్రోధవినకుఁ డైపోయెను. ఇన్నటిబాలికాబాలకు లందఱును గ్రహపడేశమున గుంకికరింపక చెడిపోవునుండిరనియు, నుంచిచెడ్డల నెఱుంగక యెల్లవారితోడఁగలసిమెలసి యుండుట చేతనే యిట్లు తటస్థిమయిందే ననియును, హఠానుఁడు తఱచుగాఁ జెప్పుచుండును.

వినయముడు వచ్చినతోడనే లలిత “వినయబాబూ! నన్ను తుమింపుము! నేను మీవిషయమున గొప్పయవకాశము చేసినిని. మీరప్పుడు చెప్పినమాట నేజెంతమాత్రమును గ్రహించఁజాలనైతిని. ప్రపంచజ్ఞానములేకుండుటచేతనే నాకట్టివారపాలు కలిగినది! ఈభారతవర్షమునకు దొరగారిశాసనమె యీశ్వరవిధానమని పామాబాబు చెప్పుచున్నాఁడు! అట్లయినచో నీశాసనమును మనోవాక్కర్మములచే నిందింపవలయు నను నిచ్చ కలుగుటయును విధాత్మవిధానమే” అనియెను. హఠానుఁడు మృద్ధుడై “లలితా! నీవు—” అనియెను.

లలిత హఠానుభవంకనైనఁ జూడఁ “ఊరకుండుఁడు! నేను మీతో మాటాడుట లేదు!—వినయబాబూ! మీరెవ్వరికొఱకును మన్నింపనక్కలేదు. నేఁడెట్లును సభినయము జరుగదు!—” అనియెను. వరదాసుందరి సంభ్రమముతో నామాటను ద్రోసివైచి “లలితా! నుంచిదానవే! వినయబాబునకు స్నానభోజనములమాట యూహింపనక్కఱలేదా! ఒంటిగుంట దాటిపోయినది చూచితివా? చూడుము! చూడుము! వినయబాబునెఱుంగ మెట్లు వాఁడిపోయినదో!” అనియెను.

విన—మన మందఱుమును దొరగారియతిధులము! నేనీయింట స్నానభోజనములు చేయఁజాలను.

వరదాసుందరి వినయని బ్రతిమాలుకొని బుజ్జగించుచు సుచరిత వెంటలగువారందఱు నూరకుండుటం గాంచి కోపించి “మీరందఱు నేమి చేయుచున్నార? నుచరితా! వినయబాబునకు నీవైనను బోధింపనక్కఱలేదా? మనము మాట యిచ్చితిమి; అంజఱకు నాహ్వానములు జరిగినవి; ఏమిగో మర్యాదగా మన మీతియు గడపుకొనవలయును; లేకున్నచో వారేమనుకొందురో! చూడుము! ఇంక మనకు వారియెదురుఁదల యెఱుకొనఁగలమా?” అనియెను.

నుచరిత మాటాడక తల వంచుకొని కూర్చుండెను. వివరములకు సమీపముననే యున్న నదియొద్దకుం బోయి స్త్రీమరువై వెక్కిరిపోయెను. ఆస్త్రీమరు రెండుగంటలకు లోపలనే యటునుండి బయలుదేలి కలకత్తాకు బోయి శేషవెనిమిదిగంటలకు మఱల నిచ్చుటకివచ్చును—మారానలూలు శ్రోధముతో గోరావనములను నిండించుట కారంభించెను. నుచరిత చటాటన గుర్చినుండి లేచి గదిలోనికి బోయి తలుపు మూసికొని కూర్చుండెను. కొలదిసేపటిలోనే లలిత యాగదిలోఁ బ్రవేశించెను. అప్పుటికి నుచరిత రెండు చేతులతోడను గన్నుల మూసికొని పఱపునై బోవగలఁ బడియుండెను. లలిత లోపలినుండి తలుపు గొల్లెమువైచి మెల్లమెల్లగఁ బోయి నుచరిత కక్కును గూర్చుండి యామె నీలకిరోజములను గరాంగుకులతో సంస్కరింప నారంభించెను. చాలసేపటికి నుచరిత కాంతయైనప్పుడు లలిత బలవంతముగ నామెను వెలికిలఁ ద్రప్పి మొగమునొద్ద మొగముచేర్చి చెవిలో “అక్కా! నాకుఁ గలకత్తాకు బోవలెనని యాస్పతి. నేడు దొరయింటికి బోవకాలము!” అనియెను.

నుచరిత చాలసేపటిపఱకునుబయలుచెప్పలేదు. లలితమాటిమాటికి నట్లేచెప్పుచుండుటచే నుచరిత లేచి కూర్చుండి “సోదరీ! అది యెట్లు? నాకుమాత్ర మివ్వుమన్నదా? తండ్రిగారియజ్ఞ యగుటచే వచ్చితివి! ఆయజ్ఞ చెల్లింపకుండ మనము పోవుట యెట్లు?” అనియెను.

లలి—తండ్రిగారి కిచ్చట నిట్లు జరుగు నని తెలియదు, తెలిసినచోఁ జంపకయే యుండుదు.

నుచ—సోదరీ! ఆసంగతి మన కెట్లు తెలియును?

లలి—అక్కా! నీవుండఁగలవా? ఆదొరయింటికి బోఁగలవా? నేనము చేసికొని నాటక మాడఁగలవా? నానాటక కోసినను రక్తమైన వెలుపడును గాని యొక్కమాటయెవ వెలువడదు!

నుచ—ఆసంగతి నాకును తెలియును తల్లీ! కాని యానతిక వాధను సహించునల యును. ఇతఁ గర్మంతరములేదు! ఈదినము జీవితముండెప్పుడును మఱపురానిదినము!

నుచరిత యిట్లు చెప్పుటయు లలిత కోపముతో నాయిల్లు విడిచి తల్లియొద్దకుం బోయి “అమ్మా! మీరు బయలుదేలరా?” అనియెను.

వరదా—నీకు మతిపోయినదా? క్షీరాతి) నాటక మైనతరువాతఁ బోవచ్చును.

లలి—నాకిప్పుడు కలకత్తాకు బోవలసి యున్నది.

వర—అదియే మట్లునుజ్ఞానము?

లలి—నుధీరా! నీవిక్కడనే యుండువా?

గో రాకు కిత్తీ యగుట నుద్దేశమున గుఱుగనే యుండెను. కాని పెద్దదొరల యొద్దఁ దనవిద్యను బ్రదర్శింపవలయు ననుకొనిక నాతఁడు త్వరితంపలేక యగుప్పవ్వర మతో విడిచివచ్చుట కిష్టము లేనట్లు నూచించెను.

అప్పుడు వరదాసుండరి “ఈగొడవలతోనే పొద్దు పోషచున్నది! అయిదుగంటలవఱకు నెవ్వరును నిక్కలనుండి లేవవలదు. కొంచెము కేళిమింపకున్నచో రాత్రి యభినయసమయమున మొగములు వాడి వికారముగా నుండును” అనిబెప్పి బలవంతముగా నందఱును నిదురింపజేసెను. నుచరితఱు నిద్రొప్పటలేదు. లలిత పఱపునై గూర్చుండియే యుండెను—ఇంతలో స్త్రీమరు కూసెను. కదలుటకు సిద్ధముగా నుండెను. వినయుండు డెక్కుమీఁదనుండి చూచెను. ఒక స్త్రీ యతివేగముగ స్త్రీమరునొద్దకు వచ్చుచున్నట్లుతని కగపడియెను. వేషభాషణములనుబట్టి యామె లలిత యెయుండు ననుకొనెను గాని నమ్మకము లేకపోయెను. సమీపించినప్పటి కామె లలితయే! వినయుం డప్పుడాయె తన్నుఁ దీసికొనిపోవుటకై వచ్చుచుండె నని భావించెను. ఆమెకుఁ గూడ నీయభినయ మిష్టములేదు గదాయని మరల ననుకొనియెను. అంతలో లలిత వచ్చి స్త్రీమరునెక్కినను. డెక్కునుండిదిగి వినయుం డామెయొద్దకు వచ్చుటయు లలిత “నన్నుఁ బైకిఁ దీసికొనిపోము” అనియెను.

విన—స్త్రీమరు కదలిపోవుచున్నది.

“అసంగతి నే నెఱుంగుదును” అని చెప్పుచు లలిత మెట్లనెనుండి వైకెక్కిపోయెను. స్త్రీమరు కూయుచుఁ గదలిపోయెను. వినయుండు లలితను మొదటితరగతి డెక్కునై గూర్చుండఁజేసి యామె మొగమువంకఁ దిలకించి నిక్కబ్రహ్మముంగావించెను.

లలి—నే నిక్కడ నుండఁజాలక కలకత్తాకు వచ్చుచున్నాను.

విన—వారందఱు నెఱుంగుదురా?

లలి—ఇంతవఱ కెఱుంగరు. చీటివ్రాసిపెట్టితిని- చూచినచోఁ దెలిసికొందురు.

ఆమె చుస్సానాసకార్యమునకు వినయుండు స్తంభితుడై నుకోచముతో

“కాని-”

లలిత యింక మాటాడనీయక “స్త్రీమరు కదలిపోవుచుండగా నింకను కాని యేమి? అఁడువాండ్రొ పుట్టుటచేతనే నర్వమును సహించి యుండవలసినదా? మా పక్షమునఁగూడ న్యాయాన్యాయములు, సంధివాసంధిపములు నున్నవి! నేటి యాహ్వానమును గౌరవించి పోయి యచ్చట నభినయించుటకంటె నాత్మనాత్మ చేసికొనుటయే మేల్పని తోచినది!” అనియెను. ఇంక నీవిషయమున మంచిచెడ్డ లాలోచించి మనసు పొడుచేసికొను మెండుల కనియు అరుగవలసిన వేదియో అరిగిపోయె ననియు వినయుండు భావించి యూరటండెను. కొంతనేపక్షతరువాత లలిత “నేను

మిగోరాబాబు నోకమాదిగా భావించి యుంటిని. ఎండకేగి నో గాని మొదటినుండియు నాతనిని జూచుట, యాకనిమాటలు వినుట నా కవ్యాభావముగా నుండెను. ఆతని తీవ్రభావములను విని మిరడకొన ను దల లూచుచుండుట నాకు గోపముగా నుండెను. నాస్వభావమే యట్టిది. పనులయందును, మాటలయందును దీవ్రభావము గలవారిని నేను వింటింపలేను. కాని గోరాబా బిరయలవిషయముననే గాక కవివిషయమునగూడ నట్లే యుండెను. ఆతనిస్వభావమే యట్టిది. అట్టివానిని నేను చూడలేదు."

లలిత యీవిధముగా విడువకుండ మాటాడుచుండెను. ఇది కేవలము గోరాయెడల ననుభావముచేతి నే కాదు—తా నిప్పటి కన్నియును ద్వంద్వబద్ధి తప్ప చేసివచ్చితి ననునంత మామెచ్చాదయమున దలనూపుచుండెను. చేసినపని మంచిదగు నాకాదాయనుసంగతి తేల్చుకొనవలసియున్నది. ఇంతేకాక కవయోగి నొంటిగా క్షీమగుపై నుండట—ఇది యింతటిసాహసకృత్యమని యామె మొదటభావించెను. కాని సిగ్గుపడినచో చేసినపనియంతయు లజ్జాకరమైపోవునని యామె చూచుచును కొట్టుకొనిపోవుచుండెను. అందుచేత నే యామె యిట్లు విధవకులక మాటలాడుచుండెను. వినయుండు మాటాడఁజాలకుండెను. ఒకవంక గోరాయవమానము, ఒకవంక దొరయంటికి విసోదమునకు వచ్చితి ననునీగు, ఒకవంకలలితసంబాధమగు నాస్మి కావస్థ—ఇన్నియును గలనీ వినయుని వాక్యహీనునిగాఁ జేసివైచెను.

పూర్వమైనచో లలితసాహసమును వినయుండు విరస్కరించియే యుండును. ఇప్పు డట్లు తోచుట లేదు. ఆతనికి విస్మయముతోఁగూడ నానందముగఁ గలిగియుండెను. అందఱిలోనను దానును లలితయుమాత్రమే గోరామిత్రమానమునకు సామాన్య ప్రతికారమును జేయఁగలిగితి మనునానందముకూడ వినయునకుఁ గలిగియుండెను. ఈ విషయమున వినయున కెంతయూత్రమును గన్పడును లేదు. కాని లలిత మాత్రమే తనవిర్య ఫలమునఁ జాలదినములవఱకును బాధపడవలసియుండును. లలితకు గోరాయెడల ననుభావము నుండెనని వినయుఁ దెనుకొనియును. ఆలోచించినకొలదియు నామె యద్భుతపరిణామమును, సాహసమును, నభ్యర్థమునందలి నిరసన తాతమును వినయునకుఁ బ్రశంసనీయును లగుచుండెను. అవిషయమునఁ దనకుఁగలిగినభక్తిభావము నెట్లు ప్రకటింపవలయునో వినయునకుఁ దోచుకొండెను. లలిత యిదివఱకు వినయునిఁ బరిత్యజుఁడని యు సాహసహీనుఁడనియు నిందించుచుండెను. వినయుఁడప్పు డవి విశ్మయమే యనుకొనియును ఆతఁ డెన్నఁడును దనబంధుమిత్రుల ను కేషించి యట్లు సాహసించి తనయుజ్జేతమును నిలుపుకొనలేదు. అజేతసమయములయందు వినయుఁడు గోరాకుఁ గన్పడుముగా నుండునని తన స్వభావమును మార్చుకొని యుండెను. అజేతసమయములయందు

గోరామతమునే తనమతముగాఁ జిన్న చిన్నయుక్తులతోఁ దన్ను దానే ముపించుకొనియెను. విషయం దంతయు నాలోచించుకొని లలితయే తనకంటె స్వతంత్రచ్ఛాదయ యని నిశ్చయించుకొనియెను. తానిదికలకు లలితను మనసులో నిందించినంత తిరఁచుకొని విషయండు లజ్జతుఁ డయ్యెను. అప్పుడాతఁడు లలితను జేరి త్నమాప్సార్థనముం గావింపఁదలచెను. కాని యెట్లు గావింపవలయునో యాతనికిఁ దోచలేదు. లలిత కమనీయమూర్తి. విషయనిమనోనయనములను మహిమామయములుగఁ జేసివైచెను. ఆరమణీయమూర్తి యపూర్వపరిచయముచేఁ దనబీనతను. పార్థక మయ్యెనని విషయం దప్పుడు భావించుకొనియెను.

30

లలితను వెంటఁబెట్టుకొని విషయండు పరేకునింటఁ బ్రవేశించెను. స్త్రీమరు నుండి దిగువఱకును విషయండు లలితయందలి తనమనోభావమును గ్రహించుకొని యుండలేదు. ఆతనిచున్ననెప్పుడును లలితకు విరోధముగనే యుండెను. ఆమెను కాంతింపఁజేయకలయునను నాలోచనతోనే యాతనిదియు గడవిపోవుచుండెను. విషయని జీవితమున స్త్రీమధుర్యులృజితముతో నుచరితయే తుండుగ సంధ్యా తారవలె నుదయించినది. అనందరృచానందమే విషయని ప్రకృతికిఁ బరిపూర్ణత్వము బ్రసాదించినది. కాని యింతలో నింకొకనక్షత్రము జ్యోతిర్మయమూర్తితో నుదయించుటయు, మొదటినక్షత్రము దిశాంతగాళమున కొరఁగుచుండుటయు విషయంతు స్పష్టముగా ననుభవ మగుచుండెను.

అందఱిని విడిచి వచ్చి లలిత స్త్రీమరెక్కిననాఁడే యామెయు నేను నేకపక్షమై యుండఱును బ్రతిక్షాళముగనుంటి మని విషయం దనుకొనియెను. ఇందు లలిత యందఱును బరిత్యజించి తనపక్షమునకు వచ్చియుండె ననుసంగతి నాతఁడు ముఱవఁజాలకుండెను. ఏకారణముచే నేమి లలిత కిక్కడు విషయం దందఱిలో నొక్కనివఁటివాడు మాత్రము కాదు. లలితపార్శ్వమునం దాతఁ డొక్కఁడే—ఒక్కఁడుమాత్రీమే. ఆమె బంధుమిత్రులందఱును దూరమున—అతఁడొక్కఁడే సమీపమున ! ఈసాక్షాత్కరణంబంధ మగుపులకపూర్ణస్పందనము విద్యుద్గర్భాంబుదమునబోలి యాతని స్పృహ యంతరాళమున విజృంభించుచుండెను. అప్పు డాదెక్కువై బయిండి లలిత నిద్రించుచున్నప్పుడు విషయండు తానుసూడఁ దనతావున నిద్రింపఁజాలక జోళిను విడిచి వెంటవల నిశ్చయముగఁ బదారుచేయుచు నామె కెట్టియాభావమును గలుగఁకుండునట్లు చూచుకొనుచుండెను.

రాత్రి గంభీరాంధకారము—మేఘశూన్యమగునంతరాళము తారకాచ్ఛన్నమై యుండెను. తీరములందలి తరుకేరేణి నీలభీత్రికవలె నిలిచియున్నది యుండెను. క్రింద నడీజలము నిశ్శబ్దముగా బ్రవహించిపోవుచుండెను. లలిత నిద్రించుచుండెను! మఱియేమియునులేదు—నుందరమును విశ్వావృత్తార్థము నగునీనద్రుమత్రామే లలిత వినయును మానములకు దప్పించిపోయెను. ఈరివ్రాసే మహామూల్య మగు రత్నముగా భావించి విషయము దీనిని క్షియించి భారమును వహించి యుండెను. తల్లిదండ్రులు, సోదరీసోదరులు నెవ్వరును లేరు విషయపరిచితశయ్యయందు దప్పము తన నుందరదేహమును వాల్చి లలిత నిశ్చింతతో నిదురించుచుండెను! అనిద్రాకావ్యము నందలి ఛందఃపరిమాణముల నిరూపించుచు నిశ్వాపనిశ్వాపములు కాంతభావముతో యాతాతాతము లగుచుండెను. ఆగమజీవ్యాదయమునంకలి మధురకోమలత్వముచే మండియును కరపల్లవములు శయ్యపై సంతృప్తవిశ్రాంతిఁ గాంచుచుండెను. అనుందరీమణి నిపుణఃకర్తవ్యమునం దొక్కవేషయను కైదరియుచులేదు. కుసుమకుసుమారంబులకు నామె పాదములు తమ వధురగతిచేర్చుట తృప్తవాపనానందసంగీతములవలంబోలె న్వస్తి చెప్పి శయ్యపై సన్నిధితములై యుండెను. ఆయే కాంతసమయమున నా మధురమూర్తి విషయని వ్యాపయమును గల్పనలతో నింపిపై చను. శుక్తిమధ్యమున ముక్తామణియుం బోలి గ్రహితారాలంఘితనిశ్శబ్దమురావృతాకాశమండలమధ్యమునందు లలితానుందరి యానివ్రా—ఈడోలానుందరసంపూర్ణ విశ్రామము—ప్రపంచమున కేమత్రైశ్వర్యమువలె విషయనియెదుటఁ బ్రతిభాసితమగుచుండెను. “నేను మేల్కొంచి యున్నాను! నేను మేల్కొంచియున్నాను—“అను నీవాక్యము వినియుని విస్ఫూరితచక్షుఃకుసారములనుండి యభయకంఠస్వనింబోలి బయలుదేరి మహాకాశమునందలి యనిమేషజాగ్రత్కురుషుని నిశ్శబ్దసవ్యసముతో సమ్మలితమై పోయెను.

అక్కపక్షరాత్రియందు దింకొకమాటకూడ వినియునివృద్ధయమును బాధించుచుండెను—నేటిరాత్రి గోరా కైలాలో నున్నాడు! ఇప్పటివఱకును వినియుండు గోరా శుభద్యుఃఖములకు కుసుభాగియై యుండెను; వేటగుట కిదియే ప్రథమము! కైలాలో నుండుటకు గోరా భయపడువాడు కాదని వినియుండెను. కాని నొందటి నుండియు నీవ్యాపారమున వినియునకు సంబంధము లేకపోవుటయు, గోరా కొక్కనికీ మాత్రమే యాశతో జరుగుటయుఁ దటస్థించినది! ఈమిత్రులజీవితప్రవాహము తీర్థమున నే విచ్చిన్నములై పోయెను. మరలఁ గలియుట తటస్థించినచో నవ్వడిగోపము తీరవా? ఇప్పుడు బంధుత్వమునందలి సంపూర్ణ త్వమునకు భంగము కలగలేదా? జీవితమునం దింతటి దుర్లభమును నింకటియభందము నగుబంధుత్వము! జక్కరాత్రియందే;

వినయన కొకవంక కూర్చుత్వమును, మఱియొకవంక బూర్ణత్వమును నొక్కసారిగా ననుభవమునకు వచ్చుచుండెను—జీవితసంబంధము లగుస్వస్థిప్రళయములు సంధ్యా కాలమున సుబద్ధులై యంధకారమునకు నిరీక్షించుచుండెను!

బండి పరేకునింటియందు వచ్చెను. దిగునప్పుడు లోతపాదము లెట్లు వడఁ కెనో, లోపల బ్రవేశించుట కామె యెట్లు బెదరుచుండెనో, వినయుడు స్వప్నముగా గ్రహించెను! కోర్కె భావేశమున దాను చేసిన యపరాధ మింత యని లలిత నిశ్చయించుకొనఁజాలక యుండెను. పరేశబాబు తనతో నెట్టిసంభాషణమును జేయఁదగి లలిత భావించెను. హఠాదవంతుడయే గొప్పశిక్ష! ఆశిక్షయే యన్నిటికంటె నధిఃముగా భావించి లలిత భయపడుచున్నది. లలిత సంకోచమును భావించి వియ్యం దిక్ నేఁ జూచుననియెను. లలితకు దనయునికి యిష్టమున్నదోలేదో తెలిసికొనవలయు ననియే యాతఁడెట్లు చెప్పెను. అప్పుడు లలిత “రమ్మ! తండ్రి గారియొద్దకు రమ్మ!” అనియెను.

లలిత యీ యాంధ్రీమానురోధమునకు వియ్యం దానందితుఁ డయ్యెను. ఆమెను లోపల బ్రవేశింపఁజేయుననే యాశనిపని లేరేమో! ఈవ్యాపారమునందు లలితతో నాతఁడే తమన కొంచితవంధము కలిగినది. అందుచేతనే యాతఁడు లలిత పార్శ్వమునఁ దైర్యముతో నిలువఁబడి యుండెను. లలితభార మంతయుఁ దనపైనున్న దనుభవము వినయన కొకమధురస్వర్ణమువలె సకలాంగకములను విద్యుత్సంచారము చేయుచుండెను. లలిత దనదక్షిణవాస్తవమును గ్రహించియున్నట్లాలని కనుభవ మయ్యెను. అందుచే నాతనిపురుషాదయము పూర్ణానందపూరిత మైపోయెను. లలితపై పరేశుడు కోపించినచోఁ దప్పంతయుఁ దనపైఁ జెట్టుకొనవలయు నాయెను. ఆమె యవమానమును దాను భరింపవలయు ననియు, భర్తృవచనమలె నామె కెట్టియాఘాత మును గలుగకుండఁ దాను గాపాడవలయు ననియు వినయుడు నిశ్చయించుకొనియెను. కాని లలిత నిశ్చయాభిప్రాయమును వినయుడు గ్రహింపఁజాలకపోయెను. ఆమె తప్పంతయు వినయనిపైఁ జెట్టదలఁచుకొనలేదు. సర్వమును దండ్రితో స్వప్నముగాఁ జెప్పదలఁచుకొనియెను! దానివలనఁ గలుగుఫల మంతయుఁ దానే గ్రహింపఁదలఁచుకొనియెను! అంతేకాని యేవిషయమును గప్పిపుచ్చుట యామె కిష్టము లేదు.

నేటియుదయమునుండియు లలిత వినయునిపై మనసులో నేమో కోపించి యుండెను. అదియసంగతిమే యని యామె తెలిసికొనియెను. అందుచే నామెకోపము తగ్గుటకు బదులుగా హెచ్చిపోయెను.

స్త్రీమరులో నున్నంతి నేవును నామె మనోభావ మన్యవిధముగానుండెను. లలిత చిన్నప్పటినుండియుఁ గోపముచేతను, బట్టుకలచేతను నభావన యములగుననేక కార్యములను జేసియుండెను. కాని యీపనిమాత్రము దుష్కార్యమైవని! ఇందు విషయము

గూడఁ గలనియుండుట యొకవంకఁ సంకోచముగను, మఱియొకవంక సంకోచముగను నామెకుఁ దోచెను. ఈవార సంకోచములచే నామెమనసు మధిరమై పోవుచుండెను. ఆమె యిప్పు డితరపురుషు నాశ్రయించియున్నది; ఆతనితో కచ్చియున్నది; ఇంత నెవ్వరును బంధువులు లేరు—ఇదియే యామెసంకోచకారణములు! సంకోచజనకంబగు నిట్టి యవస్థలో వినయుండు గౌరవముగాఁ బ్రకరించిన తన సుకుమారశిలమును బ్రదర్శించుటచే లలితకుఁ బరమానందముగా నుండెను. ఇప్పుడు వినయుండు తనుతో విలాసముగాఁ గాలక్షేపము చేయుచుఁ దమ సేవకులయెడలఁ గూడ నాత్మీయతను బ్రదర్శించుచు మెలంగువినయుండుమాత్రమే కాదు! ఆతడు లలితభద్రభార్యారమున సంపూర్ణముగ వహించియుండియు, గౌరవముతోఁ దనమారత్వమును రక్షించుకొనుచు లలితవృద్ధయమునకు మఱితడగ్గఱినాఁ డైపోయెను. ఈయూహలతో లలితకు రాత్రి సరిగా నిద్రపట్టలేదు. ఆమె కఠిన్మయుగఁ దెల్లవారినట్లు తోచెను. ఆమె మెల్లగా క్యాచినుతలుపు తెఱచి చూచెను. శేషరాత్రి యందలి శిశిరాద్ధిమగుసంధికార మింకను నాకాశనదీతీరవనశ్రేణుల నాక్రమించి యుండెను. శిశివారములుమాత్రము నదీ జలములఁ గల స్వనమును బాగరితముగఁ జేయుచుండెను. కళాసులు పనులు చేసికొనుచుండుసవ్యది వినవచ్చుచుండెను. లలిత వెలుపలకు కచ్చి చూచెను. అనతిదూరమున బెత్తెఱుగురీతి దుప్పటకు గప్పుకొని వినయుండు నిద్రించుచుండెను. రాత్రి యంతయు వినయుఁ డిచ్చటనే కావలి కాచి యుండె నని గ్రహించి లలితవృద్ధయము కొట్టుకొనిపోయెను. ఇంతసమీపమునం దుండియు నింతదూరము లలిత ద్వారముకడ నిలిచియాహేమంతపరీక్ష్యాసంధికారమున, నపరచితనిదీప్తశృంగధ్వమున నొంటిగ నిద్రించియున్న వినయునివంకఁ జూచుచుండెను. ఎదుట దిగంతములం దోచు తారకలు నిద్రించుచున్న వినయుని బరివేష్టించి యున్నవియుంబోలె నగపడుచుండెను లలితవృద్ధయ మప్పుడు గాంభీర్యమాధుర్యములచేఁ బరిపూరిత మైపోయెను. చూచుచుఁ జూచుచుండగఁనే లలితకన్ను లకుఁగ్రూరములై పోయెను. ఆసంగతి యామెకుఁ దెలియనే తెలియదు! తనతండ్రితో గలసి తా నుపాసించుచున్న దేవత యప్పుడు సాక్షాత్కరించి చేయి పట్టుకొన్నట్లు లలితకుఁ దోచెను. మఱియుఁ దరులల్లనివిడంజును నిద్రితంజును నగునదీతీరమున,—సంధికారమునకును నవీనాలోకమునకును బ్రభవ నిగూఢసమాగమస్థానమునఁ, బరికిరిసింధిక్షామునఁ —బరిపూర్ణనక్షత్రసభామధ్యమున ననానాశబీజానిర్గత మగుదివ్యకంగీతము దుస్సుహృదవదనముం గూర్చుచు మెలచి పోవుచుండెను.

అసమయమున నిద్రించుచున్న వినయునిచేయి యొకటి కదలింకనే లలిత తటామునఁ దలపు మూసికొని పర్యంకమునఁ బడియుండెను. ఆమె సకలార్థము

లును జల్లనెపోయెను; గుండెలు కొట్టుకొనెపోవుచుండెను. అంధకారియు దూరమయ్యెను. అప్పుడు లలిత మొదలు కడిగికొని వెలుపలకు మరల వచ్చెను. అంతకు ముందే వినయుండు లేచి పూర్వతీరమునందలి ప్రభవప్రభాతాభ్యుదయము గాంచుచుండెను. అతడు లలిత వచ్చుట గాంచి దూరముగాఁ దవ్వకొనుట కుద్వేగించుచుండెను. అప్పుడు లలిత “చివరవాబూ!” అని పిలిచి వినయుండు సమాపించినంతనే “రాత్రి నీకు నాగు నిట్టి ట్టలేదనుకొనెయొకను!” అనియెను. “పట్టకపోలేదు!” అని వినయుండు బదులుచెప్పెను.

తరువాత నెవ్వరును మాటాడలేదు. ఆత్మలియొద్దకు కిలకిల క్రమగునాకాశవనము సమాసన్న మార్యోదయవర్ణరకాంతిని సముజ్జ్వలముగఁ జేయుచుండెను. అయిదువురు నుగూడఁ దరుజీవితమునని దట్టిప్రభాతమును గాంచియుండలేదు! ప్రభాతాలోక మీవిధముగా వారి నెన్నుదును స్పృశించియుండలేదు—ఆకాశము శూన్యము కాక, యొకవిధమగు విస్మయనిశ్శబ్దానందస్పష్టివంక కనిమేషస్పృష్టితోఁ జూచుచున్నట్లు గ్రహింపగలుగుట వారి కిదియే ప్రభవపర్యాయము!

స్త్రీమకు కలకత్తాకు వచ్చిన తరువాత వినయుఁడొకబండినిగుదిర్చి లలితను దాని పై నెక్కించి తాను బండివానిప్రక్కను గూర్చుండెను. ఆసమయమునఁ గలకత్తా పీఠులఁ బడి బండి పోవుచున్నప్పుడు చటాలన లలితహృదయభావము మాటిపోయెను. ఈప్రతికూలసమయమున రాత్రి వినయునితో స్త్రీమకునందుండుట, వినయు నా శ్రీయించి యుండుట, సురక్షణనిబోలి వినయుండు తన్ను బండిపై నెక్కించి తీసికొనిపోవుట—ఇది యంతయు నామెకు బాధాకరముగఁ దోచెను. ఘటనావశమున దనకర్తృత్వభారము వినయునిపైఁ బడుట యామె కసహ్యముగా నుండెను. ఇట్లు గుటకుఁ గారణమేమి? రాత్రిసంబంధ మగు నాచుధురసంగీతము వినసంబంధమగు కర్మక్షేత్రమునకు వచ్చి యాస్మికముగ నింతకతోర మైపోయినదేమి?

అందుచేతనే ద్వారమువఱకును వచ్చి వినయుండు పోయెద ననుటచే లలితకు మఱింతకోపము కలిగెను. తాను వినయునితోఁగూడి తండ్రియొద్దకుఁ బోవుటకు సంశయించు చున్నట్లు వినయుఁ డనుకొనెనని లలిత భావించెను. అట్టిసంశయ మెంత మాత్రమును లేదని నిరూపించుటకును, దండితో నన్ని సంగతులును దెలుపుటకును నిశ్చయించుకొనుటచేతనే లలిత యపరాధినివలె వినయునిబోనిచ్చినదికాదు. వినయుని తోడిసంబంధము పూర్వమువలెనే నిర్మలముగాఁ జేయవలయు ననియే యామెయుదేశము! అంతేకాని నడుచునడుచు సంశయములు లోపములు గల్గించి తన్ను వినయునకు భారముగాఁ జేయవలయు నని యామె భావింపలేదు!

30

విషయం, లలితను జూచినంతనే సతీకుండు పరుగుతుకొనివచ్చి యిరువురిమీదు
మను నిలచి యిరువురిచేతులను బట్టుకొని “వెద్దక్కరా లేవా ?” అని ప్రశ్నించెను
విషయం డిటుగంటు నలుడెసలఁ బడించి “నువ్వెంతయో ? ఏమైందీ ? తిప్పిపోయిందీ!”
అనియెను! సతీకుండు విషయం దొగినివైచి “వట్టిమాట! సోదరి! లలితా! నీవు
చెప్పుము!” అనియెను. అప్పుడు లలిత “వెద్దక్క రేపువచ్చును” అనిచెప్పి సరేక
బాట గడిచెపునకుఁ బోవుచుండెను.

సతీకుండు డాయరువురి చేతులను బట్టుకొని “ఇప్పుడు వనయింటికప్పుర వచ్చి
కో చూపించెదను రచన!” అనియెను. లలిత యాతనిని బొమ్మని త్రోసివెనుచు
“ఎప్పుడు వచ్చినామీ ? నాకు జీరాకు కల్లింకకుము! ఇప్పుడు నేను తండ్రిగారి
యొద్దకుఁ బోవలయును!” అనియెను. అప్పుడు సతీకుండు “అయిన పికారు పోయి
నారు. ఇంతలో రాదు” అనియెను.

ఆమాట లలితావిషయం కిరువురకును గట్టచున్న యుండెను. అప్పుడు లలిత
“వచ్చినవా రెవ్వరు ?” అనియెను. సతీకుండు “చెప్పెను! విషయబాబూ! నీవు చె
ప్పుకో!” అనియెను. విషయం దెవ్వయోకేళ్ళు చెప్పి తుడకు మీయక్క లలిత
చూచి వచ్చినంతయవఱ నేనుగూడ వారిని జూడవచ్చెద ననియెను.

సతీ—మీరిరువురును రావలయును.

లలి—ఏగదిలో నున్నారు ?

సతీ—మూడవయంత్రముగదిలో నున్నారు.

అందరును మూడవయంత్రమునకుఁ బోయిరి! అచ్చట నొకచోఁద వ్యాధిగ్రస్తులగు
యగు నొకస్త్రీ వర్షివై గూర్చుండి నులో నవములనువచ్చి కృత్రివాసరామాదులు
ను జరుపుకొనుచుండెను. ఆమె కేడియెడేడ్డవయనుండును; మొగమునెరుట కుంతల
ములు విరళములైయుండెను; కాని మొగ మింకను బరిహృతమునకుఁబోలి పుష్పిగ నే
డిండెను. ఆమెభూమిధ్యమున బచ్చాకుబొట్టుండెను. శరీరమునం దలంకారములు
లేవు. విధవవలె నగవకుచుండెను. ఆమె వారిని జూచినతోడనే చటూలున లేచి మేలి
మునుగు సురంఘకొని లోకకేబోవుట కుద్దమించెను. అంతలో సతీకుండు డామెచేయి
పట్టుకొని “బాడ్డమ్మా! పారిపోయెదనామీ ? ఈమె మాసోదరి లలిత! ఈయన విష
యబాబూ! వెద్దక్క రేపు వచ్చును” అని చెప్పెను. లలిత యామె నెఱుంగదు కావున
మాటాడక నిలువఁబడిపోయెను. విషయం డామెకు ననుగ్రహించుటయు లలితగూడ
నాతని ననుకరించెను. అప్పు డామె తత్తరముతో లోకలికిఁ బోయి చావఁదెచ్చి
వైచి “బాబూ! అమ్మా! కూరుచుండుడు!” అనియెను.

లలితావిషయము కూర్చున్న తరువాత నామెయును గుడిచేతితో సతీకుని గాఢి లింపుకొని కూర్చుండి “మీరు నన్నుఁగారు! ఈసతీకునితల్లి మాచెల్లెలు” అనియెను. అమె విశేషముగ మాటాడలేదు గాని యామెజీవితమునందలి గభీరకోకాశ్రమసంస్థిత మగునొక పవిత్రితేజ మామెముఖమునందును, గతవ్యర్థమునందును స్పష్టముగ గాన వచ్చుచుండెను. సతీకునిఁ జేరిమతోఁ గాఢిలింపుకొన్న యదౌద్దమ్యం గాంచిసంతనే యింతవఱకును రమణీజీవితచరిత్ర మించుకఁతయు నెఱుంగని వినయువివృత యము కరుణ రసపూరిత మైపోయెను అప్పుడు వినయుఁడు “సతీకుఁ డింతవఱకును నన్ను దాచా యని పిలువక వినయబాబూ యని పిలుచుట తనదౌడ్డమృ నాకును దౌడ్డ మృయే యగునని కాఁబోలును! ఇంక పట్టు పిలిచినచో నేను జగదము చేయక మానను.” అనియెను.

అప్పు దాదౌడ్డమృత మనను విశేష మైపోయెను. ప్రియదర్శనమునను, ప్రియ భాషియు నగువినయుని సతీకునిగ నే భావించి యమె “బాబూ! మీయమ్మయె చ్చుటనన్నది?” అనియెను. విషయము “మాయమ్మ చాలకాలముక్రిందటనే లేదు! కాని లేదని నేను నానోటితోఁ జెప్పఁజాలను” అని చెప్పి యార్చివయనములతో నానందమయి నొక్కసారి భావించుకొనియెను. తరువాత వారిరువురకును గ్రౌఠతే తండఁ జాలవఱకు సంభాషణ జరిగెను. లలిత మాటాడక కూర్చుండి యుండెను.

లలిత లేచి పోదలఁచెను గాని పోఁజాల దయ్యెను. ప్రభవదర్శనమునఁ జాల నేవు! అంతే కాక యామెమనసు బాగులేదు. అపరిచితయగునామెతో వినయుఁ డనాయాసముగా సంభాషించుచుండుట యామె కంతయిష్టముగా లేకుండెను. అందు చే వినయుఁడు లఘుచిత్తుఁ డని తనమనసులో లలిత నిందించుచుండెను ఆతఁడు విచారముతో నూరక కూరుచున్నచో నప్పుడుమాత్రము లలిత సంతోషించునా? తండ్రి గారియెదుటఁబడి భాషించుభార మంతయుఁ దననెత్తివీడనే పడినట్లు వినయుఁ డిట్లున్నాఁ డేమని యప్పుడు నిందించును! ఇంతకును గారణము నిన్నటిరాత్రి మధుర సంగీత మ్రిపగఁజేత బాధాకర మైపోయినది! విషయము సుఖకరముగ లేదు. అందు చేతనే నేడు లలిత మనసులో బ్రతివిషయమునందును వినయునితోఁ గలపించుచుండెను. ఇప్పటివినయుని యేవ్యాపారమును లలితమనసులోనిపోరాటము నడిగింపఁ జాలకుండెను. ఇది యెట్లు సంకోధిత మగునో యంతర్యామి కొక్కనికే యెఱుక!

అలస్య మైపోవుచుండెను. పరేకబా చింకను రాలేదు. లేచిపోవలయునను నుద్దేశము ప్రబల మగుచుండెను. వినయుఁడింకను దౌడ్డమృతో మాటాడుచునే కూరుచుండెను. లలిత యింక నధీరయై వినయునిమాటల కడ్డము వచ్చి “మీ రెవ్వరికొఱకుఁ గాలక్షేపము చేయుచున్నారు? తండ్రిగా రెప్పుడు వత్తురో తెలియుట లేదు. మీ

సారి గోరాబాబుకల్లయొద్దకుఁ బోగూడదా? అనియెను. వినయుఁ దడరిపడియెను. లలితవిరక్తస్వరమాతఁ డెఱింగినదే. ఆతఁ డప్పుడు లలితమొగమువంకఁ జూచి చటాటున లేచెను. ఆతఁ డెవ్వరికొక కాలగ్యముచేయుచున్నాడు? ఇక్కడ నేమియును బనిలేకపోవుడచేతనే యాతఁడు పెడలిపోయెద నని ద్వారమునొద్దనే చెప్పియుండెను. లలిత యాతనిఁ జోవద్దనిశెప్పి మరల నిట్లు ప్రశ్నించుటా?

వినయుఁ దడరిపడి లేచుటం గాంచి లలిత విస్మిత యైపోయెను. వినయునిముఖమునందలి సహజమందహాస మొక్కపూర్వార్థముతోఁ దీపాలోకమువలె సంతరించి పోయెను. వినయునివ్యధిరవదనమునుగాని, యాతనియొక స్మితభావపరివర్తనమునుగాని లలిత యెన్నఁడును జూచియుండలేదు. అప్పటియాతని మొగము చూచినంతనే లలిత హృదయముఁ దీవ్రసరితాపకాఘాత మీదైతఁడనుకొని యాదైత్యునకు మరలమరల కబ్బాయమానము కాఁజొచ్చెను. అప్పుడు సతీకుఁ డాకృతితో లేచి వినయుఁచేయి పట్టుకొని బ్రతిఱులుచు “వినయబాబూ! కూరుచుండుము; పోవలదు! దొడ్డమ్మా! వినయబాబునకు భోజనము పెట్టుచు! అక్క! లలితా! ఈయన నేల పొమ్మనియె దవు?” అనియెను.

విన—సతీకా! ఇప్పుడు కాదు. మఱియొకప్పుడు వచ్చెదను. ఆలస్య మైపోయినది!

ఒంటలు స్వల్పమే కాని కంఠస్వర మశ్రుయద మైనట్లుండెను. ఆకరుణస్వరము సతీకుని దొడ్డమ్మ చెవులకుఁ గూడఁ దోచెను. ఆమె యొకసారి వివరమువివరింప నొకసారి లలితవంకను జూచి యిరువురనుడవను నేనియో యద్భుత్యలీల కేవలము చేయుచున్నదని భావించెను.

త్రోడనే లలిత యేదియో సాకు చెప్పి లేచి తనగదిలోనికి పోయెను. ఆమె తనకుఁ దానే యీవిధముగా దుఃఖము దెచ్చుకొనుట యిదివఱ కన్ని సార్లలో యొకటి!

32

వినయుఁ డప్పుడు లజ్జానేదనలచే హృదయము పరితపించుచుండ నానందమయి యింటిపై పునకుఁ బోయెను. ఆతఁ డింతనేపటివఱకును దల్లియొద్ద కేలపోలేదు. మఱియి పోయెను! లలితతోడనే విశేషప్రయోజన మున్న ట్లాతఁడు భావించెను! ఆతఁడు కలకలాతు వచ్చినతోడనే యానందమయిని దర్శింపలేదని యీశ్వరుఁ డాతని ప్రయోజనమును భగ్నముచేసి తగినకాస్తి గాంచెను. తుదకు లలితనోటినుండి “గోరాబాబు తల్లియొద్దకైన బోగూడదా!” అనుమాట వెలువడియెను. గోరాబాబుకల్లమాట వినయునికంటె సరికనుగా లలితహృదయమునఁ దోచుట యెన్నఁడైన జరుగునా?

లలిత యామెను గోరాబాబుతల్లియనేమాత్రమే యెఱుంగును. కాని వినయున కామె జగన్మాతృసంబంధ మగు నేకమాతృప్రత్యక్షప్రతిమ!

అనందమయి స్నానముచేసి మేజాపై గూర్చుండి మంత్రోద్రవము చేసికొను చుండఁగా వినయుఁడు తత్తరముతోఁ బోయి యామె పాదములపైఁ బడి పొరలుచు “అమ్మా!” అనియెను. అనందమయి యాతనితలవైధూని దులుపుచు “బాబూ! వినయా!” అనియెను. అతల్లివంటిమధురకంఠ స్వర మెవ్వరి కున్నది? వినయుని నమస్తరీరమునను గరుణరసము ప్రవహించెను. అతఁ డెక్కుజలమును గంతమునం దడఁచుకొని మృదుకంఠముతో “అమ్మా! నే నాలస్యము చేసితిని!” అనియెను. అనందమయి నా కంతయుఁ దెలిసినదని చెప్పి గోరా శిశువుఁ బూర్వమే వ్రాసినయత్తరమును వినయునకుఁ జూపెను. అం దిట్లున్నది :—

“అమ్మా! నీగోరాకుఁ గారాగ్నము మనసఁ గప్పములేదు. కాని నీమనసు కష్టమగుట యాతఁడు సహింపఁజాలడు! నీదుఃఖమే నాకు శిక్ష యగును; కాని కలెకర నన్ను శిక్షింపఁజాలడు! నీవిడ్డ కొక్కనికే యిట్టిగతి గలుగుట లేదుతల్లీ! ఎందఱో తల్లులవిడ్డ లెట్టితప్పులులేకుండ జైలులోఁ బడియున్నారు. నేనును వారితో నమఁకుఖ దుఃఖముల ననుభవించుకొనుచున్నాను. నాకోరికఫలించునప్పుడు నీవునంతోభింపవలదు అమ్మా! ఒకప్పుడు కఱువుదినములలో నారూపాయలనంచి పోయిననంగతి నీకు జ్ఞపి యున్నదా! అయిదునిమిషములలోఁ దిరిగివచ్చి చూచునప్పుటి కేఁబదిరూపాయలనంచి యును బోయినది. వానితో ఖటికొన్నిరూపాయలను జేర్చి నీపాదజలమునకుఁ గలశమును జేయింపవలయు ననుకొంటిని! అప్పుడు నాకాదొంగపై వృధాకోపాశేషము కలిగినది! అంతలో నాకస్త్రీకముగ దేవుఁడు నాకు మంచిబుద్ధిని బ్రసాదించుటచే ఈ దుర్బుద్ధిదినములలో నాతఁడీసాముతో నుఖముగాఁబ్రదుకును!” అని తోచినది. అంతలోనే నాహృదయంతోభిమంతయుఁ కాంతించినది. ఇప్పుడు నన్నే నేను కోరుకొని జైలు నకుఁ బోవుచుంటి నని భావించుచున్నాను. అందుచే నాకెటికష్టమును దోచుటలేదు. ఎవ్వరిమీఁదను గోపములేదు. ఆహారవిహారకష్టములుగల జైలునందే నేనాతిథ్యమును గ్రహించితిని. ఇప్పటిసాసంచారమునందు దొరికినచోఁ దిని దొరకనిచోఁబడుచుండి కష్టముఖముల ననుభవించితిని. కష్టముల కలవాటుపడితిని. అందుచే జైలునందు నా కెట్టి కష్టానుభవమునుండదని నీవు నమ్మియుండుము! నే నింటియొద్ద నుఖముగా నున్నప్పుడు నాకు వెలుపలనున్న కష్టములను దెలిసికొనుట కవకాశము లేకపోయినది. ఈప్రపంచమునందలి యపరాధులును నిరపరాధులునుగూడ ననేకప్రజ లీశ్వర తత్వమగువిశ్వాధికారమునుండి వచ్చితులై బంధనావమానములపాలగుచుండి రనుసంగతి నాకంతఃకలకున దెలియనేలేదు. ఇప్పుడు నేనట్టివారి కష్టముఖములకు భాగవారిని యుండఁజలఁచితిని.

ఈప్రపంచమునకుం బాలమండి కృత్రిమతైయుండియుం బెద్దమనుష్యులుగా గౌరవింపఁబడుచున్నారు. అట్టివాఁతొఁజేరి గౌరవమునువరిల్లఁజేసికొనుట నాకిష్టములేదు. అమ్మా! నేనీసారి ప్రపంచముతోఁ బరిచయముజేసికొని యనేకశిక్షల ననుభవించితిని. ఈజగమునందు విచారభారమును వహించువారే కృపాపాత్రులు! తాము శిక్షల ననుభవించుచు, నొకలను క్షింపక జైలునందుండువారికే పాపకాంతి కాలుదు! వారే పాపశులను, వానికి దగినస్వాస్థ్యత్రములను నిరూపించుచెద్దలు! జైలుశ్చ వెలుపల నుండి సుఖసన్మానముల ననుభవించువారి కెన్నటికిని నేవిధముగను బాపకాంతిలేదు. నేటినుఖసన్మానములను ధిక్కరించి మానవశౌంకమును చిన్నమును వక్షమునం దాల్చి వెలువడితిని! అమ్మా! నీవు కన్నీరుపెట్టుకొనకుండ నన్నాకిర్పడింపుముతల్లీ! భృగువహర్షి పరాధాతముచేఁ గలిగినచున్నను త్రిచవోవిష్ణువు చిరకాలమువలకును వక్షమున భరించియుండెను. ప్రపంచమునందలి యాదృత్య మెచ్చట నన్యాయముగఁ బరాధాతముచేయునో యాచిన్నమునే పరమేశ్వరుడు తపశ్చముపై గాఢతతముగఁ జేసికొనుచుండును! అదిన్నామే యాపరాత్నమన కలంకారమైనచో నప్పుడిది నాకొరకు మనస్తాప మెందులకు? నీవు నాకొఱకు దుఃఖించుట యెందులకు? — ౧

ఈయుత్తరమువచ్చినతోడనే యానందమయి మహిమని గోరాయొద్దకుఁబంపఁబ్రకుత్పించెను గాని మహిమయు దొరతనకు నెలవీఁడనిచెప్పి గోరాతోందరనుగూర్చి నిందించుచు నీవ్యవహారమున దాను గలఁగజేసికొన్నచోఁ దనయుద్యోగము కూడఁ బోవునని చెప్పెను. ఈసంగతి భర్తకుగుక్ష్మదయాళునకుఁ దెలుపుట యనావశ్యకమని యానందమయి భావించెను. గోరానుగూర్చి యామె భర్తయెడల మర్యాదతికాభిమానముకలిగియుండెను. కృష్ణదయాళుడుగోరానుయితునిగ నేభావింపకవిరుద్ధభావముతోనుండెను. ఆనందమయికృష్ణదయాళులదాంపత్యమధ్యమనగోరావింధ్యపర్వతమువలె నడ్డుమాగానుండి యాదాంపత్యమును విభజించిపెట్టెను. అందొకవంకఁగేసల శుద్ధాచారి యగుకృష్ణదయాళుడు; మఱియొకవంక మ్లేచ్ఛ గోరాసహితయగునానందమయి! గోరాజీవితచరిత్రము నెఱింగియున్న యాయరువురినడుమను గలతోర కట్టువడియుండెను. ఈకారణములచే గోరాప్రేమబాధ్యత లన్నియు నొక్క యానందమయిమీఁదనే పడియుండెను. గోరాయభ్యుదయమున కామెయే యెల్లవిధములఁ బ్రయత్నించుచుండెను. గోరామంచిచెడ్డల కన్నిటికి నామెయే యుత్తరవాదిని యైయుండెను. గోరాదుశుభువనములనుగూర్చి యనేకులనేకవిధములుగా నామెకుఁ జెప్పించుండిరి. ఆమె యందఱకును దగిన సమాధానములు చెప్పకొనుచుండెను. గోరాసామాన్యుఁడా? ఆతని మండలిండుట కవ్వరికైన సాధ్యమా? అయినను నానందమయి యాతని కట్టికష్టమును గలఁగకుండఁ బెంచి చెడ్డవానిని జేసెను! పడరాని మా

టలఁ బడినది, ఎవ్వరి నేమియు ననలేదు. పడరానికష్టములఁ బడినది; ఎవ్వరికి నెట్టి కష్టమును గల్గింపలేదు !

కృష్ణదయాళుఁడు గంగాస్నానము చేసి కుచివేషముతో మంత్రజపము చేసి కొనుచు లోపలికివచ్చుచుండఁగా నానందమయి కిటికిలోనుండి చూచెను; కాని యాతని దర్శింపఁజాలకపోయెను; నిషేధము; నిషేధము; సర్వత్రనిషేధమే ! తుద కొక నిట్టూర్పు విడచి యానందమయి మహిమనియింటికిఁ బోయెను. మహిమఁ దప్పుడు పీటపైఁ గూర్చుండి పత్రికను జదువుకొనుచుండెను. భృత్యుఁ డాతనికరిరమునఁ దైల మర్దనము గావించుచుండెను. ఆనందమయి యాతనిఁగాంచి “మహిమా ! నీవొకమనుష్యుని దోడిచ్చినవో నేనైనను బోయి గోరాను జూచివచ్చెదను. ఆతఁడు జైలునకుఁ బోయినవో నీక నాకుఁ జూచుట కవకాశమే యుండదేమో!” అనియెను.

మహిమఁడు పైకెట్లున్నను గోరాయం దాతనికిఁ జేసె యున్నది. “అనిర్భాగ్యుని జైలునకుఁ బోనిమ్ము ! ఆశేకుకమాడఁ దీరనిమ్ము !” అని పెంటపే మహిమఁడొకగల్లవానిఁ బిలిచి వకీలుకర్చువ కాతనిచేతికిఁ గొంతసామ్మిచ్చి గోరాకడకుఁ బంపించి నెలవు దొరకివచోఁ దాను గూడఁ బోవుటకు నిరపజుచుకొనియెను. మహిమఁడెన్నఁడును గోరాపైఁ గోపము మహింపఁజాలఁదని యానందమయి యెఱుంగును. ఆతఁడు కావలసినపని జేయుటం గాంచి విని యామె తనగదిలోనికిఁ బోయెను. గోరా యిప్పుడున్న యపరిచితస్థానమున నాతని కిష్టమగుపరివారము గాని, లోక సంబంధము లగు వేగుకలుగాని యుండ వని యానందమయి కృష్ణముగా గ్రహించి యుండెను. ఆమె యప్పుడు తన చూపులయందలి నిశ్శబ్దవేషనచ్చాయ లాష్టాధరముల ముద్రితము లగుచుండ నూరకకూర్చుండి యుండెను; ఇంతలో లక్ష్మీదాసి యేడ్చుచు రాఁగా నామెను మఱియొకగదిలోనికిఁ బంపివైచెను. సమస్తోద్వేగమును నిస్తబ్ధభావమునందే పరిపాకము గావించుట యామెకుఁ జరకాలాభ్యాసము ! నుఖ దుఃఖముల నామె యెంతకొంతభావముతో గ్రహించుచుండునో యామెనృతయముకంటె హృదయాంతర్యామికే గోచరించుచుండును !

ఆనందమయి కేమిచెప్పుటయునో వినయునకు బోధపడలేదు. కాని యామె యెవ్వరిసాంత్యనవాక్యములకును నిరీక్షించియుండలేదు. పృథికారములేని దుఃఖము కలిగియున్న తనయొద్దకువచ్చి యితరులూజిల్లఁజేయుట యామెస్వభావమునకు సంకోచముగాఁదోచుచుండెను. ఆమె యప్పుడేమియుమాటాడఁజాలకున్న వినయునిఁగాంచి “బాబూ ! నీకింకను స్నానము లేనట్లున్నది! పొమ్ము! స్నానమునకుఁబోమ్ము! పొద్దు పోయినది!” అనియెను. వినయుఁడు స్నానముచేసినపిమ్మి భుజించుచుండఁగా నాతనిద్రుక్కను గోరాలేకుండుటఁగాంచి యానందమయి హృదయమునందల్పదుఃఖాకాశము

కలిగెను. “గోరా యిప్పుడు జైలులోనియన్నము తినుచున్నాడు! ఆయన్నమునిర్వము కాసనముచే గట్టుకైనది. దానిలో దల్లిచేరులయంకలి మాధుర్యము లేదు!” అని తలంచుకొని యానందమయియును సహించబడక యటనుండి వెడలిపోయెను.

33

పరేశుడు డింటికి వచ్చినతోడనే యసహాయమున వచ్చినలలితం గాంచి యీ కొంటెబిడ్డ యేదియో కొంటెపని చేసినదని గ్రహించి జిజ్ఞాసుదృష్టితో నామె మొగమువంక గాంచుటయు లలిత “బాబూ! నేను చక్కవచ్చితిని; అచ్చట నుండలేక పోయితిని!” అనియెను. పరేశుడు “కారణ మేమమ్మా” అనియెను. గోరాబాబును గల్తెరు జైలునఁ బెట్టివాఁడని లలిత చెప్పెను. ఈనందర్థమున గోరా యెట్లు వచ్చెనని పరిశ్నించి పరేశుడు లలితవలన నంతయును దెలిసికొనియెను. వోడనే యాతనికి గోరాతల్లిమాట తలంపుట వచ్చుటయు నాతడు మిగుల విచారించెను. ఒకదొంగకువలెనే గోరాకును శిక్ష విధించుట కల్తెరునకు నులభిసాధ్య మయ్యెను. ఇది కేవల మనాగరికత యనియు, నధర్మమనియుఁ బరేశుడు భావించెను. మానవుని యెడల మానవునిదౌరాత్మ్యము ప్రపంచమునందలి యన్నిపాంసలకంకలైన భయంకర మైనది! దానిపై సహజశక్తియు రాజశక్తియును గలసి యెట్లు బ్రవదప్రకాండము ను గావించుచుండెనో, గోరాశిక్ష వినుటవలనఁ బరేశున కది యంతయును గన్నులఁ గట్టినట్లుగపడుచుండెను. పరేశుడూరక యాలోచించుచుండుటం గాంచి లలిత యుత్సాహముతో “బాబూ! ఇది దారుణ మగునన్యాయముకాదా!” అనియెను.

పరేశుడు సహజకాంతస్వముతో “గోరా యేమిచేసెనో నాకు సరిగాఁ దెలియలేదు. కాని యాతడు తన కర్తవ్యబుద్ధియందలి ప్రబలాద్రోకముచే నధికారోల్లంఘనము గావించి యుండు ననుకొందును. అది గోరాపక్షమునఁ దప్పని చెప్పుట ప్రకృతివిరుద్ధము సందేహములేదు! కాని అమ్మా! ఏమిచేయము! ప్రకృతకాలమున న్యాయబుద్ధి యింకను నంతటివివేకలాభమును గాంచియుండలేదు. ఇప్పటికి బోర పాటునకును, నపరాధమునకును నొక్కటేకీజ్జ జరుగుచున్నది. దీనింగూర్చి యొక మానవునిపై దోషారోపణముచేయుట కనకాశములేదు. ఈపాప మందటి నెత్తిమీదను బడియున్నది” అని యాకస్మికముగాఁ బరేశుఁ డాప్రస్తావమును మార్చి “అమ్మా! నీవెవ్వరితో వచ్చితివి?” అనియెను.

లలిత బలవంతముగా ధైర్యము తెచ్చుకొని “వినుతుబాబుతో వచ్చితి” నని యెను. ఆమెపై కంతధైర్యముతో నున్నను లోపలిదుర్బలత్వ మగపడుచునే యుండెను. ఆమె యామాట సహజస్వరముతోఁ జెప్పఁబాలకపోయెను. ఎచ్చటనుండియో

నిన్ను విచ్చిపడియెను. ఆసిగ్గును మొగమునం దగపడరియకుండఁ బ్రయత్నించినకొలఁదియు నది వలెపోవుచుండెను.

ఆనలము దుర్జయమునగు లలితను బరేశుండు తనకు లండఱికంటె వధికముగఁ జేయించుచుండెను. ఆమెపను లండఱును వెంటగనే దోచునుగాని యామె నడవడిలో దత్తవత్స మున్నది. పరేశుండు దానినే గౌరవించుచుండును. ఆమె లోపమే యందఱికిఁబ్బడి బడుచుండును గాని యలోక సామాన్యమగు వామె గుణము నెవ్వరకు గ్రహించి యాచరింప రని కూడ నాతఁ డెఱుంగును. పరేశుండా గుణమునే యత్నిత్రా వ్యయముగఁ జరికించుచుండెను. ఆమె తీవ్రస్వభావము నడ్డగించి యామెచ్చరయమునందలి మహాత్వమునకు భంగము కల్పించుట పరేశున కిష్టము లేకుండెను. ఆరెరి తక్కినయిరువురుతనయులు జక్కినవారనియే చెప్పవచ్చును. వారి కరీరచ్చా నయు మోఖులజ్ఞులునుగూడ నుండరముగా నుండును గాని, లలిత వారికంటెనలపు. ముఖసౌందర్యనిన యునునఁగూడ మతభేద మున్నది! అందుచేతనే లలిత కఁ ద్వరగాఁ బెండ్లి చేయవలయు నని వరదాసునందలి తొందరపడుచుండెను. పరేశుండు లలితమోక్షమునందలి వర్ణసౌందర్యమును గాని, యామెకరీరమునందలి యవయవ సౌందర్యమును గాని చూడలేదు! ఆమె యంతరంగమునందలి గంభీరసౌందర్యమునే చూచుచుండెను. ఆసౌందర్యమునఁ గేవలలాలిత్యమే కాదు—స్వాతంత్ర్యమును దార్శమ్యమునుగూడ నుండెను. ఆదార్శమ్యముతో మందఱును మనోహరముగా నుండదు! అది లోపల నాకర్షించును, కాని చాలచుందిని దూరమునకుఁ ద్రోసివైచును. ఆమె యుం దింటిలో నెక్కిరి నివ్వచుండదని యెంచి పరేశుండు తఱచుగా లలితను దామొద్దనే యుంచుకొనును—ఆమె నెవ్వరును క్షమింపరని చెప్పి తానే యామెను గారించుచుండును.

లలిత విషయమితో నొంటిగ వచ్చితి నని చెప్పినతోడనే పరేశుం డామె యీ విషయమునఁ జాలదినములనుండి కష్టమును సహించి యుండెనని తెలిసికొనియెను. ఆమె చేసినతప్పు చిన్నదైనను లోకు లామెకుఁ బెద్దకట్ చేయుదురు. ఈవిషయమై పరేశుం డాలోచించుచుండఁగా లలిత “బాబా! దొరగారియాతిభ్యమునందురువదేశస్థుల కించు కంఠయును గౌరవములేదు. కేవల మనుగ్రహముతోకే. ఇది చూచి సహించి నే నచ్చట నుండుటయే యచితమా?” అనియెను.

పరేశున కీప్రశ్న సామాన్యమైనదిగాఁ దోచలేదు. అతఁడు దానికి బదులు చెప్పక నత్యయిఁ గుడిచేతితో నామెకలపై మెల్లగఁ గొట్టి “జెడ్డిదా నా!” అనియెను.

అపరాధాపమయమున నీసంఘటనముగూర్చి యాలోచించుకొనుచు నింటివెలుపలఁ బరేశుం డచూచు చేయుచుండఁగా విషయమును వచ్చి యాతనికి నమస్కరించెను.

పరేడు దారినతో గోరావిషయమున జాలవఱకుఁ బ్రస్తావించెను కాని లలితను దీసి కొనివచ్చినసంగతి యడగనే లేదు. తరువాతఁ జీడఁటిపడుచుండుటం గాంచి పరే కుడు “విషయబాబూ! ప్రోద్బుధపోయింది! లోపలికిఁ బోవునము రమ్మ!” అనియెను. విషయముఁ జేసి మాయంటికిఁ బోయెద ననియెను. పరేకుడు యెడవసారి బలవంతము చేయలేదు. అప్పుడు విషయముఁ బెదరిపెదరి యెడవయంతస్తురంకఁ జూచుచు మెల్ల మెల్లగా వెడలిపోయెను.

లలిత మైననుండి విషయని జూచుచునే యున్నది పరేకుతో మాటలాడినతరు వాతఁ బైకి వచ్చునని యామె యనుకొనియెను. ఇంతలోఁ బరేకుఁ బోక్కుండే పైకి వచ్చెను. విషయముఁ రాలేదు. లలిత బల్లపై నున్నపు స్తకములను, గాగితములను జిం దరవందరగఁ బారవైచి లేచి గదినుండి వెడలిపోవుచుండెను. “అప్పుడు పరేకుఁ దామెం బిలిచి యామెవిషయవదనమునఁ బ్రేమపూర్వకముగా నాపించి “లలితా! ఒక బ్రహ్మసంగీతమును వాడుము!” అని దీపమును వెలిగించెను.

38

మఱునాడు వరదాసుండరియుఁ దక్కినవా రందఱును వచ్చిరి. హారానుఁడు లలితవైఁ గోపము నడఁగించుకొనఁజాలక యింటికై నఁబోకుండఁ బరేకునొద్దకుఁ బోయె ను. వరదాసుండరి లలితవంకఁ జూడనైనఁ జూడక గోపముతో మాటాడక సంభ్రమ ముతోఁ దనగదిలోనికిఁ బోయెను! లీలావణ్యలక్ష్మను లలితవైఁ గోపము కలిగెను. లలితావిషయము లేక వాటిమాటకాభినయమున కల్లఁధముల లోపముకలిగెను! ముచ రిత హారానుని కోర్కెవేళుతోఁగాని, వరదాసుండరి యన్యుత్సాహముతోఁగాని లలితతోఁగాని, లావణ్యలక్ష్మనిరుత్సాహముతోఁగాని కలియక కేవలము నిస్తబ్ధయై యుం డెను. ఎట్లో యామెపని యామె చేసివైచినది. ఇప్పుడును నామె యంత్రీపుమామ్మ వలె జీవించివెనుకను నీలిచి లోపలఁ బ్రవేశించెను. ముగ్ధుఁడు లక్ష్మనతాపరంకుచి తుండై వీధిగుమ్మమునొద్దనుండియే తనయింటికిఁ బోయెను. లావణ్య యాతనిఁ బిలిచి నది గాని లాభము లేకపోయెను. హారానుఁడు పరేకునిగదిలోఁ బ్రవేశించినతోడనే “చాల నన్యాయము జరిగిపోయినది!” అనియెను.

లలిత పరేకునిగది నుండే యుండెను ఆమాట విసఁబడినతోడనే యామెతఁడిగి కుర్చీ వెనుకనుండే నిలువఁబడి హారానునివంకఁ దదేంద్రుష్టిగాంచుచుండెను. అప్పుడు పరేకుడు “హారానబాబూ! లలితవలన నన్ని సంతులము దెలిసినది. జరిగినదానిని గూర్చి యిప్పు డాలోచించుటవలన లాభములేదు అనియెను. హారానుఁడు పరేకుని కాంతసంయతభావమును ముగ్ధులస్వభావముగాఁ దలంచుచుండును. అందుచేతనే

యాతః దిష్ట్య దక్షభానుచక్రస్వరమతో "కార్యమేమో జరిగిపోయినది. కాని చరిత్ర మున్నదిగదా. అందుచేతనే యది మేమైపోవునో యిం మన మాలోచింపవలసి యున్నది! మీరింత చక్షువీరుడనుచో లలిత యంతపని చేయగలదా? ఈవ్యాపార మంతయు విన్నచో జనవిచ్చి లలితను బాదుచేసితి ననునంగతి మీరే తెలిసికొనఁ గలరు!" అనియెను.

పరేశుఁడు వెనుకకుఁ దిరిగి లలితను దక్షపార్శ్వమునకుఁ దీసికొని నవ్వుచు హారా నునిం గాంచి "బాబూ! ఓడ్డును బెద్దలం జేయుటకుఁ జేయయే ప్రధాన మైనదని నమయము వచ్చినప్పుడు నీవే తెలిసికొనఁగలవు!" అనియెను. లలిత యప్పుడు తండ్రిని గొగ్గిరించుకొని "బాబూ! మీరు స్నానమునకు వేళ్లయైనది! బెండు!" అనియెను. పరేశుఁడు హారానునివంకఁ జూచుచు మృదుస్వరమతో "కొంచుమనే పాఁగుము! వేళ మించిపోలేదు!" అనియెను. లలిత స్మిగ్ధస్వరమతో "కాదుబాబూ! మీరు స్నానము నకుఁబోండు! మీరు వచ్చువఱకును నేను పానూబాబునొద్ద నుండెదను" అనియెను.

పరేశుఁడు వెడలిపోయెను. లలిత కుర్చీపై గంభీరముగఁ గూర్చుండి హారానుని వంకసిరదృష్టిం గాంచుచు "మిత్ర మియిచ్చముతచ్చిన ట్లందఱితోడను మాటలాడుట కధికారము కలదనుకొనుచున్నారు కాఁబోలును!" అనియెను.

సుచరిత్ర లలితను బాగుగ నెఱుంగును. ఇప్పటిలలితస్థితిం గాంచి సుచరిత్రహృదయము మఱియొకప్పుడైనచో నుద్విగ్నమైపోయియుండును. ఇర్వుడు సుచరిత్ర కిటికీ యొద్దఁ గుర్చీపైఁ గూర్చుండి పుస్తకమునఁ బఠ్యములను దిరుగవ్రెచ్చుచుండెను. హృదయభావముల నదంచుకొనుటకు సుచరిత్ర చిరకాలమునుండి యలవాటు పడియుండెను. కొలదిదియులనుండి యునే కాఘాతములవేదనలు చేరి 'యామెహృదయము నెంతగా బాధించుచున్నను నామె యంతకంటెను నిశ్శబ్దముగా నోర్పుకొనియుండెను. ఇప్పుడానిశ్శబ్దతాభారము దున్నచుమెయుండెను. అందుచేతనే లలిత తన యభిప్రాయమును హారానకుఁ బెలుపుటకు సిద్ధమై కూర్చున్నప్పుడు సుచరిత్రరుద్ధహృదయమునకు ముక్తిలాభమును బడయుట కవకాశము దొరకెను.

లలి—మాయెడల మాతండ్రిగారి కర్తవ్యము మాతండ్రిగారికంటె మీజేయెక్కువ తెలియు ననుకొనుచున్నారా? ఈసమస్తబ్రాహ్మసమాజమునకును మీరే ప్రధానాచార్యు లనుకొనుచున్నారు కాఁబోలును!

లలిత యంతటియాదర్శముం గాంచి హారానుడు ప్రతిప్రభముననే హతబుద్ధియై పోయెను. కొంతనేపటి కారేడు సరిగా నుత్తరము వెప్పఁబోవుచుండఁగా లలిత వారినించి "ఇంతకాలమువఱకును మేము మీశ్రేష్ఠత్వమును నహించి యుంటిమి. కాని యప్పుడు మీరు తండ్రిగారికంటెను గొప్పవారగాఁ జూచుచున్నారు. అటుయినచో నీయుంటివా రెవ్వరు నిక సహింపఁజాలరు—మీనేవఱులపర్యంతము—" అనియెను.

హారా—లలితా! నీవు—

లలిత యామాట కడ్డము వచ్చి తీర్చిస్వరముతో “క్షోభకుండుండ! మీ మాటలను బాలగా వింటిమి! ఇప్పుడు నామాట వినుడు; మీకు విశ్వాసము లేకున్నచో సోదరి నుచరిత నడుగుడు!—మీ రె-తగొప్పవారు కాదలచియుండినో మాతండ్రిగారంతకంటె వేయిరెట్లు గొప్పవారు. మీరు మాకుపడేశింపవలసిన దేమైన నున్నయెడల మీకే యుపదేశించుకొనుచు!” అనియెను. హారానుని మొగము నల్లపడిపోయెను! అతడు చటూరున లేచి “నుచరితా!” అనియెను. నుచరిత పుస్తకమునుండి మొగమెత్తి చూచెను. అప్పుడు హారానుడు “నీయెదుటనే లలిత నన్నవమానించింది!” అనియెను.

నుచరిత మృదులస్వరముతో “మిత్రులమౌనించుట లలితయుద్దేశము కాదు. తండ్రిగారిని మీరు గౌరవింపవలయు నని చెప్పినది. ఆయనవంటి వశ్యావయోగ్యులమన కింక వెవ్వరున్నార?” అనియెను. హారానబాటు లేచిపోవలయు ననుకొనెను గాని పోలేకపోయెను. అతడు గంభీరముగ గూర్చుండెను. అయింటియం దాతనికి గౌరవము తగ్గుచున్నకొలదియును దానిని నిలుపుకొనవలయునని యాతఁ డధికప్రయత్నమును గావించుచుండెను. ఆశ్రయించినకాళి శిథిలమగుచున్నప్పుడు దానిని బలవంతముగ నూదిపట్టుటవలన భయమైపోవు ననుసంగతి యాతఁడు తెలిసికొనఁజాలక పోయెను. హారానుఁ డట్లే లోప గాంభీర్యముతోఁ గూర్చుండి యుండెను. లలిత నుచరిత ప్రక్కను గూర్చుండి మెల్లమెల్లగ నేమేమో మాటాడుచుండెను. ఇంతలో సతీకుఁ డచ్చటికి వచ్చి నుచరిత చేయి పట్టుకొని “అక్కా! రమ్మ!” అనియెను.

నుచ—ఎక్కడకు?

సతీ—రమ్మ! నీకొకశిశ్రువుచూపించెదను. సోదరి! లలితా! నీవుచెప్పలేదా? లలి—లేదు.

దొడ్డమృసంగతి నుచరితకు సతీకుడు చెప్పుటవలెను లలిత చెప్పకుండుట కంగీకరించియుండెను. అందుచే జెప్పలేదు. ఇప్పుడు సతీకుడే చెప్పెను. అతిథినిదిచి నుచరిత పోవఁజాలక “తండ్రిగారు స్నానము చేసి రానిమ్మ! నేను తరువాత వచ్చెదను!” అనియెను.

పరేకుడు వచ్చినతోడనే సతీకుఁ డిరువురక్కలను వెంటబెట్టుకొని లోనికిఁ బోయెను. హారానుడు పరేకుని గాంచి “నుచరితసంబంధవిషయమున మన మన్నుకొన్నట్లు కావించుట కింక నాలస్యము చేయవలదు. నే పాదివారము జరిగించిన బాగుగా నుండును” అనియెను.

పరే—అరిషయమున నాయభ్యంతర మేమియును లేదు. నుచరిత యిష్టపడినచో నట్లే చేయవచ్చును.

32

అనాడు లలితకడనుండి వచ్చినతరువాత మరల నచ్చటికి బోవుట వినయు నకుఁ గట్టముగా నుండెను; తనసూక్ష్మమందిరము కూడ నాతని కనవచ్చుముగనే యుండెను. మఱువాఁడియుదయముననే యాతఁ డానందమయియొద్దకుఁ బోయి “అమ్మా! నేను కొన్నాళ్ళు నీయొద్ద నుండెదను!” అనియెను. గోరాకొఱకు దుఃఖించుచున్న తన కూటట కలిగించుటకు వినయుఁ డిట్లునయెనని గ్రహించి యానందమయి పరితాప పడుచు నేమియు ననక “ప్రేమతో వినయుని దరికిఁ జేర్చుకొని యొడలు నిమరు చుండెను.

వినయుఁ డాయంటనే యాహారవిహారములఁ గావించుచు నుండెను. అప్పు డప్పుడు మనుజుటివలె దనకు సరిగా జరుగుట లేదని పట్టుపట్టుచుండెను. ఎప్పుడు నేటియో మాట్లాడుచు నానందమయిని మఱిపింపఁ జూచుచుండెను. అతనిమనసు కూడ బాగుగలేని సంధ్యాసమయములం దామె నింటిపనులు చేసికొననీయక యొకచో గూర్చుండఁజేసి తనచిన్న నాఁడికథలను ముచ్చటించుచు గాలక్షేపము చేయుచుండెను. ఆనందమయి తనకుఁబట్టినితవృత్తాంతమును జెప్పుచుండెను. అప్పుడు వినయుఁ డు “అమ్మా! ఎప్పుడు నీవు మాయవృత్తి కాకుండఁబోవునో యని నేను నిరంతర మును భయపడుచుండును.” అనియెను.

ఒకనాటిసాయంకాలమునఁ బాపవైఁ గూర్చున్న యానందమయిపాదములపై వినయుఁడు తనతల నుంచి “అమ్మా! నానమస్త విన్యాబుద్ధులను మరల దేవుని కిచ్చి వైచి బాఱఁడనై నీయొడిలో నాడుకొనవలయు నని యున్నది. కేవల మీప్రేమచ మన నీకంటె నిత నాకేమున్నదికల్గి!” అనియెను. వినయునికంతస్వరమున హృదయ భారాకాంత మగునాయాసము ప్రికిటిక మగుచుండుట గాంచి యానందమయి హృదయము విస్మయవృద్ధావలమై పోయెను. ఆమె వినయుని దరిజేర్చుకొని యాదల వల్లన దడవుచు గొంతనే పూరకండి “బాబూ! పరకేబాబునింట నందఱును డేమ మగ నున్నారా?” అనియెను.

ఈప్రశ్నకు వినయుఁ డదరపడి లజ్జితుడై “అమ్మయొద్ద నేమియును దానుఁట కతకాశములేదు అమ్మ నాయంతర్యామి.” అని యనుకొని కుంతితస్వరముతో “ఆ! అందఱును బాగుగనే యున్నారు!” అనియెను. అప్పు డానందమయి “నాకాయంటి కాంతలతోఁ బరిచయము చేసికొనవలసి యున్నది. మొదట గోరాకు వారనిన నిష్ఠము లేకుండెడిది. అట్టివాని యనవృద్ధావమనుగూడఁ దొలగించినవారు పాధారణలై యుండరు!” అనియెను. వినయుఁ డుత్సాహముతో “నీకు వారిపరిచయము కలిగింప

వలయునని నాకును గోరిక యున్నది. గోరా కిష్టమండదని నేను మాటాడలేదు" అని యెను. ఆనందమయి యూరకుండి "అందుఁ బెద్దపిల్ల పేరేమి?" అని ప్రశ్నించెను.

ఈవిధముగా మాటలు జరుగుచుండఁగా లలితప్రసంగము వచ్చెను. వినయుఁ దావిడ మమును సంతోషముగాఁ ద్రోసివైచుటకుఁ బ్రయత్నించెను. ఆనందమయి యట్లు విడువక మనసులో నప్పుకొనుచు "లలిత బుద్ధిమతి యని వినియుంటిని!" అని యెను.

వివ—ఎవ్వరు చెప్పిరి ?

ఆనం—నీకే చెప్పితివి కాదా ?

ఇదిగఱకు వినయుఁడు లలితయెడల పెట్టినంతోచభావములేక యున్నప్పుడు మోహముక్తావస్థయందు దానందమయితో లలిత బుద్ధిమతియని చెప్పియుండెను. ఇప్పుడాతఁడామాట మఱచిపోయెను. ఆనందమయి యతనిపుణ్యముగఁ బ్రశ్నించుచు లలిత యెడలం గలవినయుని హృదయభావముతోఁగూడ నాయురుపురిచరిత్రమునందలిప్రధానాశ్రమలను సంపూర్ణముగ గ్రహింపఁగలిగెను. గోరాకుమారు విచారించి లలిత యేకాకినియై తనతోఁగూడ స్త్రీకురువైనచిచ్చియున్న సంగతి గూడ వినయుఁడు చెప్పివైచెను. మాటలాడుచున్నకొలదియు నాతనియుత్సాహ మతిశయించిపోవుచుండెను. ఆప్రసంగమున కెక్కడ నడ్డును కలుగునో యనుభయముతో నాతఁడు విడువకుండ మాటాడుచుండెను. అప్పుడు వినయుఁడు లలితమూలముననే తనకింతటి శృతంత్రీకృత్ కలిగిన దనికూడ భావించుకొనియెను. ఇంతలో రాత్రిభోజనమునకుఁ బిలుపు వచ్చెను. అప్పుడు వినయుఁడు దాకన్యీకముగఁ గలనుండి మేల్కొన్నవాడునుం బోలి తనమనసుతో మాట లన్నియు దల్లికఁ జెప్పివైచితినిగాదా యని సంతోషించెను. ఆతఁడెన్నఁడును దల్లియొద్దఁ దనమనసు దాచుకొనలేదు. ఆనందమయి యంతయును విని, యంతయును గ్రహించి వినయుఁడు సిగ్గుపడకుండఁగనే నర్వమును జెప్పివైచె నని యనుకొని యెను. వినయున కింతవఱకును దనకల్లియెడలఁ దనజీవితచరిత్రమును దాచుకొనకుండఁ దెలిపి పవిత్రము చేసికొనలేదుగాదా యనువిచారము హృదయనుభవమున మచ్చరలె నుండెను. ఇప్పుడామచ్చ మాసిపోయినది !

రాత్రి యానందమయి యాప్రసంగమునుగూర్చి చాలనేపు యోచించుకొని యెను. గోరాజీవితసమస్య యంత్రోత్రజటిలమై తోచుచుండెను. పరకవాణి గృహమునందే యేదో మీమాంస తేలవలయు నని యనుకొని యామె యేవిధముగ నైన నాయుంటి యాడుసాంద్రము జూడవలయు నని నిశ్చయించుకొనియెను.

32

మహిమనియింటిలోని వారందఱును వినయునతో కళిమఖికిఁ బెండ్లి స్థిరపడినట్లు భావించి యూడిరి. కళిమఖి వినయున కగ్రతకుటకే సిగ్గుపడుచుండెను. కళిమఖితల్లితో

విషయమును బరిచయములేదనియే చెప్పవచ్చును. ఆమెచాల గుట్టయినది. ఆమె యింటికిలు పెప్పుడును మూడుబడియే యుండును. ఆమెసంగతి యేదియును భర్తకు దక్కనితరులకెంతమాత్రమును దెలియదు. ఆమెయందు భర్తకెసను స్వాంతంత్ర్యము లేదు. ఆమె గీచినగీత దాటుట కాతఃకి సాహసము లేదు! ఈవిధముగా మహిమని రాణియగు లక్ష్మీమణి కామెప్పిపాద మంతయు సంపూర్ణముగ స్వాధీనమై యుండెను అచ్చట లోపలివారు వెలుపలకును, వెలుపలవారు లోపలకును బ్రవేశించుమార్గము నిరాకారముగ లేదు. గోరాయధికారముకూడ లక్ష్మీమణిమహిమనందు బరిచేయదు. ఆరాజ్యవిధానమున ద్వైధభావములేదు. విధానాధిశ్వరి లక్ష్మీమణియే—క్రిందికోర్టు మొదలు కైకోర్టువఱకు సమస్తమును లక్ష్మీమణియే—ఎగ్జిక్యూటివ్, జ్యుడిషియల్ భేదము లేదు. ఇతర ప్రపంచమునందు మహిమగలుగు వ్యక్తులందఱుకాని, లక్ష్మీమణి యధికారమునందు మాత్రము కేవల మస్వరంధ్రుండై యుండెను.

లక్ష్మీమణి : నయ్య! దెరచాటునండియే చూచియుండెను. విషయము గోరాకు బాల్యమిచ్చి డను కారణముచేతనే యామె తనకూర్చె నాతని కీయడలఁచి యుండలేదు. అతఁడు తమయొద్దఁ గట్టుచును వాంఛింపఁ డను కారణముచేతనే కళిమఖి నాతని, కిచ్చుట కంగీకరించి మహిమనిగూడ బలవంతపెట్టెను—విషయం దిప్పుడు తఱచుగా నింటికి వచ్చుచునే యన్నను గోరానుగూర్చి సంచారముచే మహిమ దాతనియొక్క బెండ్లిమాట తలపెట్టుటలేదు.

నేఁ దాదివారము. లక్ష్మీమణి మహిమనిసప్తాహికదివానిద్రోవ భంగము కలిగించుటచే విషయం దానందభయయొద్ద బంకించుదుని కంఠదర్శనమును జరుపుచుండఁగా నచ్చటికిఁ బోయి కూర్చుండెను. అతఁడు యుండుగా విషయమును దాంబూల మిచ్చి గోరామూఢత్వమును నిందించుచు గ్రోలుచుగా నాతని కెప్పుడు విడుదల యగునో దినములను లెక్కింప నారంభించెను. అప్పు డాతని కాకస్మికముగా మార్గశిరమాసము సగము గడచిపోయినట్లు తలఁపునకు వచ్చెను. తోడనే యాతఁడు విషయమిం గాంచి “విషయా! మార్గశిరమాసము మీకుటుంబమునకు మంచిదికాదని చెప్పుట యుక్తియుక్తముగ లేదు. పంచాంగములలోని నిషేధములే కాక, కుటుంబ నిషేధములనుగూడ చున్నించుచున్నచో విడ కుభ కార్యములు జరగుట యెట్లు?” అనియెను.

విషయమును సంశయించుచుండుటం గాంచి యప్పు డానందభయ మహిమనిం గాంచి “విషయము చిన్న నాటినుండి కళిమఖిని చూచుచున్నాడు. ఈతని కామెను బెండ్లియాడవలయు నని లేకయే మార్గశిరమాసము మీకు పెట్టినాడు!” అనియెను.

మహి—ఈమాట యెడలనే చెప్పవలసినది!

తన—స్వతఃమగా ప్రహించుకొందు కనియే యాతని యుద్దేశము. మహిమా! పెండ్లికొనుటలే దొరకరా? గోరాను రానిమ్మ! వాడు చాలమంది నెఱుంగును. ఏసంబంధమైన నొకటి మాచుకొనకమ్మును!

మహిమ! మేము నల్లవడిపోయెను. ఆతఃకు కొంతసేపూకుండి “అమ్మా! నీవు విషమునిమనసు పాడుచేయకున్నచో నాకడగివయమున నభ్యంతరము చెప్పదు!” అనియెను. విషయుండు కృష్ణకృష్ణయయతో “నేమో చెప్పబోవుచుండఁగా నానందమయి వారింది “మహిమా! నీవు నిజముచెప్పితిని! నేనీతని బ్రోత్సహించజాలను. విషయుండు తుష్టవాడు; తెలియక యేపనియైనచేసిపోయెను కనుక జిహ్వలు కలుగును!” అని యానందమయి విషయునకు బాసటయై నింద యంతయుం దనమీఁదనే పెట్టుకొనియెను. అది తెలిసికొని విషయుండు తన మర్మలక్ష్యమునకు లబ్ధికుండయ్యెను. మహిమ! దీక్ష విషయుని బ్రోత్సహక “నకతిల్లి యెప్పుడును సవతితల్లియే” అని యనుకొనుచు వెడలిపోయెను.

మహిమ! డిట్లు తన్ను లోకములోని సవతితల్లులవలెనే భావించియుండె నని యానందమయి గ్రహించెను. కాని యీవిషయమున దన్ను లోకు లేమనుకొందురో యను సంశయాభాసమైన నామెకుం గలుగలేదు. ఆమె యెప్పుడు గోరా నొడియందుఁ జేర్చుకొనియెనో యాదినమునుండియే లోకులయాడికల నన్నిటిని దృఢీకరించి నైచుచుండెను. ఒక్కసత్యమును మాత్రము దాచి యుండితి నని యామె విరంతరమును బాధపడుచుండెను. లోకనింద లాబాధను జాలవలెను దగ్గించినైచుచుండెను. లోక నిందలనుండి తనపనులను వేరుచేసికొనుట మొదటికుండియు నామె కభ్యాసమై యుండెను. అప్పుడానందమయి విషయునిం గాంచి “బాబూ! నీవు చాలదినములనుండి పశుకునింటికి బోవుట లేదు కాబోలును!” అనియెను.

విష—జూను.

తన—నీవు స్త్రీ మరునండి వచ్చినతరువాత నొక్కసారియును బోలేదు.

అదియైనను జాలనాశు కాలేదు కాని విషయుఁ డిదిగఱ కానందమయికిఁగూడ దర్శనము దుర్లభ మగునట్లు తఱచుగాఁ బశుకునింటికి బోవుచుండెను. ఆతెక్కనుబట్టి చూడఁగా నిది చాలదినము లనియే చెప్పవచ్చును. విషయుండు తనయుత్తరీయమునందలి నూలుపోగులను లాగి యూరక నులివెట్టుచుఁ గూర్చుచుండెను. ఇంతలో నేనకుండు వచ్చి “అమ్మా! ఎవ్వరో స్త్రీలు వచ్చియున్నారు?” అనియెను. విషయుండు తత్తరముతో లేచి నిలువఁబడియెను. “ఎవ్వరు? ఎక్కడనుండి వచ్చిరి.” అనిప్రశ్నించుచుండఁగానే లలితానుచరితలు లోపలఁ బ్రవేశించిరి. విషయుండు గదినుండి వెడలఁజాలక స్తంభికుండై నిలువఁబడిపోయెను. ఆయరువురుమువకులు నానందమయికిఁ బ్రణామము చేసిరి. లలిత

విషయని విశేషముగ లక్ష్యపఠేను, సుచరిత్ర యాతనికి నమస్కరించి “తేమమా?” అని ప్రశ్నించి యానందమయి గాంచి “అమ్మా! మేము పరేశబాబుగృహమునుండి వచ్చితిమి!” అని చెప్పెను.

ఆనందమయి వారి నాదరముతోఁ గూర్చుండఁజేసి “అమ్మా! మాకు మీపరిచయము తెలియజేయలేదు. నేను మిమ్ములను జూడలేదుగాని మాయంటిలోనివారివలెనే మిమ్ములకు బాగుగా నెఱుంగుచును!” అనియెను. కృతముగా సంభాషణ పెరిగిపోయెను. విషయము మాటాడు కూర్చుండుట గాంచి సుచరిత్ర యాతని మాటాడింపఁజలచి “మీరు చాలవినయవంతుడి మాయంటికి వచ్చుటలేదు” అనియెను.

విషయము లలితవంక నొక్కసారిమాచి సుచరిత్ర నుద్దేశించి “తేమగా వచ్చి విరక్తి కలిగించుటచే స్నేహమునకే భంగము కలుగునేమో యని భయపడితిని!” అనియెను. సుచరిత్ర నవ్వుచు “స్నేహము తేమగా వచ్చి విరక్తిని కలిగించుటనే కోరుచుండు నని మీరెఱుంగరు కా.బోలును?” అనియెను. ఆనందమయి నవ్వుచు “అమ్మా! ఆతనికిఁ దెలియకేమి? మీకేమి చెప్పుదురు? దిన మంతయును నాతో నుండి పనితోఁచనియట్లాద నాతో మాటాడుచు నేయుండును. స్నేహమునకు నిరంతరసాన్నిధ్య మెట్టిమఖరమైనదో యీతనికిఁబూర్తిగఁ దెలియును.” అని ప్రేమచురువృత్తితో విషయవివరంక జూచెను.

దిన—అమ్మా! పరమేశ్వరుఁడు నీ కొంతస్వభావమును నామూలముగాఁ బరీక్షించుచున్నాఁడు.

సుచరిత్ర లలితకు సుజ్ఞప్తేనీ “సోదరీ! వింటివా? మనపరిక్ష ముగిసినట్లున్నది. పూర్వనైట్లు తోచుటలేదా?” అనియెను. లలిత యేమియుమాటాడలేదు. ఆనందమయి నవ్వుచు “మావిషయం దిప్పుడు తనభ్రాతృమను బరీక్షించుకొనుచున్నాఁడు. ఈతని వ్యవహారము మీకింకను తెలియుటలేదు. సాయంకాలము మొదలు మీమాటకంటె నేతోకమాటలేదు. పరేశబాబుమాటవచ్చినంత నేయొక్కసారి పొంగిపోవుచుండును.” అని చెప్పి యామె లలిత మొఁమునంకఁ దిలకించుచుండెను. లలిత బలవంతముగాఁ గన్నులెత్తెను గాని యేమిలాభము? అవి రక్తవర్ణములై పోయెను.

“అమ్మా! లలితా! మీరెండిగారినిమిత్రము మావిషయం జెందజితోడనో కల నాము తెచ్చుకొనియెను. వారీతని వాతిభ్రాతృఁడనికూడఁ బరిశీల్యంపఁజరిచి— విషయబాలూ! అట్లు చూచెదవేమి? నేను సత్యము చెప్పుచున్నాను. ఇందు నిశ్చయపడవలసినదేమన్నది లలితా?”

ఈసారి యానందమయి లలిత మొఁమునంకఁ జూచినంతనే లలితకన్నులు వారి పోయెను. అప్పుడు సుచరిత్ర “విషయబాబు మమ్ముల నాత్మీయులగానే చూచుకొను

అసాయంకాలమునఁ బశ్చిమండు లలితానుచరితలనుదీసికొని యింటికిఁబోయెను. వినయఁడప్పు డానందమయికడకుఁ బోయి “అమ్మా! నిన్నిప్పుడు పనిచేసికొననీయును. మేడమీఁదికి రమ్మ!” అనియెను. వినయండు హృదయోద్రేకము నాచికొనఁజాలకుం డెను. ఆనందమయి మేడమీఁదికిఁ బోయి కూర్చుండి నియునిం గాంచి “బాబూ! ఎమి చెప్పెదవో చెప్పుడు!” అనియెను. వినయండు “నేను చెప్పున దేదియును లేదు! నీవు చెప్పుడు!” అనియెను లలితానుచరితలఁగూర్చి యామెయభిప్రాయము తెలిసి కొనవలయునని వినయుని యూహ. అప్పు డానందమయి “నన్నిందులకేనా తీసికొని వచ్చితివి? నాకేమియును మాటలు లేవు!” అనియెను.

వినయండు “అమ్మా! నిన్నిచ్చటికిఁ దీసికొని రాకున్నచో నీనూర్యాస్తమయ సౌందర్యము నీకన్నులఁ బడునా?” అనియెను. అవినయంఁ గలకత్తాకాశమున మార్గ శిర నూద్యండు మలినభావముతో నే యస్తంభంఁ దగుచుండెను. కర్తవ్యచిత్ర్య మేమి యును లేదు. ఆధుఃపాదమృదుభ్యమున స్వర్ణకరణము లచ్చువములుగ నే యుండెను. కాని యాహ్వానసంభ్రామావరత్నముకూడ వినయంక కంఠముగ నే యుండెను. నటించెన లునాకని దట్టముగ నావరించి యున్నట్లును నాకాశ మాతని స్ఫురించుచున్నట్లును దోచుచుండెను.

అనం—లలితానుచరితఁ చాలమంచివారు!

వినయం డామాటతో నాగ్రసీయలేదు. అతఁ డిన్నాశ్శృణుండియుఁ దనకును వారికిని గలపరిచయమునుగూర్చి యెల్లసంగతులను విశేషముగఁదెలియఁజేసెను. అప్పు డానందమయి యాకస్మికముగ నొక్కొట్టూర్పు విడిచి “మనగోరా నుచరితను బెండ్లి యాడినచో బాగుగనుండును” అనియెను. వినయం డొక్కగంతులైచి “అమ్మా! ఈమాటయే నాకెన్నిసారులో తోచినది. నుచరిత గోరాకుఁ దగినది!” అనియెను.

అనం—కాని, పెండ్లి యగుటెట్లు?

విన—కాకేమి? గోరా నుచరిత నంగీకరింపకపోయెన నాయుద్దేశము!

గోరామన నెవ్వరిచేతనో యాకర్షింపబడియె నని యానందమయి యిదివఱకే గ్రహించి యుండెను. ఇప్పటి వినయునిమాటలవలన నామె నుచరితయే యెయ్యండు నని భావించుకొనియెను. ఆనందమయి కొంతనే పొలోవించి “కాని” నుచరిత హిం దువును బెండ్లియాడునా?” అనియెను.

విన—అమ్మా! గోరాయే బ్రాహ్మయునని బెండ్లియాడఁజేసె! నీకెవ్వు మున్నదా?

అనం—నాకెవ్వు మున్నది. లేకేమిబాట! స్త్రీపురుషులన్యృదయనమ్మకనకు వివాహము! దానికి మంత్రములతోఁ బని లేదు. ఎట్లయినను నీకర్వరపార్శ్వనమాతో నిరకడవలసినకే!

విషయనివృద్ధయభావము దిగిపోయెను. అతఁడు తానును తో “అమ్మా! నీవిట్లు చెప్పట నాకద్దుకముగా నున్నది; ఇంతటియోదాత్తము నీ వెవ్వరివలన నుపా దించితివి?” అనియెను. ఆనందమయి నవ్వుచు గోరామూలముననే అనియెను.

వి— గోరా యిట్లే చెప్పెను ?

ఆనంద— చెప్పలేదు ! స్వాభావమంతయును గోరాకలనం గలిగినదే. ఈశ్వరుఁడు నాకు గోరాను బ్రసాదించినప్పుడే మానవత్వ మెంతకంట నత్వమొందియో, మానవుఁడు మానవునితో భేదముకల్పించుకొని పోరాట యంతకంట కభగ్నుమొందియో యంత యను నేను గ్రహించుకొనితిఁ. బాబూ! బ్రాహ్మసామాజికులకు నేమి? హిందువులకు నేమి? మానవహృదయమున నెట్టిబాతిభేదమును లేదు! అచ్చటనే పరమేశ్వరుఁడందఱను గూర్చి తానుగూడ నచ్చటనే కూడియుంచెను! వానిని విడిచి మఃత్రిముల చేతను, మతముచేతను నమ్మకమును చేయఁజూచుట యేమిలాభము!

విషయం దానందమయిపాదములపైఁ బ్రాణమిల్లి “అమ్మా! నీయుపదేశము నా కమృతమైంది. వానిని మిగ్గుడు సార్లు మ్రోసితిని.” అనియెను.

౩౮

సుచరిత్ర పెద్దతల్లియగు వారిమోహినిమూలమునఁ బ్రేరేకునికుటుంబమునందఁకాంతి కలిగెను. ఆకారణము తెలుపుటకుఁ బూర్వమే వారిమోహిని సుచరిత్రకుఁ జెప్పిన యామె జీవితచరిత్రమును సంక్షేపముగ నీక్రిందఁ బొందుపఱచుచున్నాము!—

“నేను మితల్లికంటె రెండేడు పెద్దదానను. ఇంటియందు మేమిరువురమే బిడ్డల మగుటచే గారాబమునఁ బెరుగుచుంటిమి! పితండుగ్ని క్రిందఁ గాలుంచనీయకుండ మమ్ములను బెంచుచుండిరి. నేను నాయెనిమిదవయేటనే పాలసాయందలి విఖ్యాత వంశజులగు రాయచౌధురులయింటికోడల నెత్తిని. వారు కులవంతులే కాక భాగ్యవంతులుగూడ నైయుండిరి. కాని నాజమాత్రము సుఖపడునదృష్టము లేకపోయినది. మా పుట్టినింటివారికిని, తిండివారికిని గలనాములు కలిగెను. వారు మరలఁ బెట్టిచేసికొన వలయు ననికూడ భయపెట్టిరి. మాతండ్రి యిది యంతయు ననుభవించి భాగ్యవంతుల గాడుబిడ్డ నీయఁగూడదని యెట్లుపెట్టుకొనియెను.

నేను చిన్నతనమునుండియు నత్తవారింటనే యుండి యందఱకును వంట చేసి పెట్టుచుండెడిదానను. అత్తవారింట నేఁబదిమందిరఱకుఁ దినువా యుండిరి. ఎప్పుడును నాకు వేళకుఁ దిండి లేదు! శయనించుటకు నిర్దిష్టములేదు. అంతఃపురకాంతలలో నెవ్వరియొద్దనో పరుండి నిద్రించెడిదానను. ఇంటివారందఱకును నాయం దనశ్యా భావమే! నాభర్త గారికిఁగూడ నట్లే యుండెను. చాలకాలమురఱకును వారు నన్ను దూరముననే యుండిరి.

“నాకు బదు నేదవయ్యేట మనోమ యనునొకతనము కలిగినది. అందువల్లను గన్తుంచుట కింటివారు నన్ను మటుకబాధింప నారంభించిరి. అప్పుడులనను నాయొక పులికయే యిండుకయూరకుయు నానం పమును గల్పించుచుండెను. అవిడ్డను దండ్రి గాని యింటిలో నెవ్వరుగాని యాకరింపకుండుచే నేనే ప్రాణదముగఁ జూచు కొని మెదుకొనుచుంటిని. మఱియూడేడ్డను నా కొక మగళికువు కలిగెను. అప్పటికి నాకు గృహిణిగా నుండుటకుఁ దీనయోగ్యతకూడఁ గలిగెను. అత్తగారు నాకు లేనే లేదు—మనోరమపుట్టిన రెండేడ్లను మామగారుకూడ మరణించిరి. తరువాత నాభర్త గారు నామఱదులును వేఱుపడిరి.

మనోరమకుఁ బెండ్లియీడను వచ్చినతోడనే పొన్నాకుఁ బెన్మిళ్ళదూరము నందలి సిమాలాగ్రామమునం దామెకు సంబంధము చేసితిమి. వరుడు మమూరస్వారి వలెఁ జక్కనివాడై యుండెను. నేనెంతకష్టపడితినిో యీశ్వరుఁ డప్పుడు నాకంతటి సుఖమును ప్రసాదించెను. తుట్టుతుదకు నాస్వామికి నాడు దధికాదరము కలిగెను. ఆయన నాతోఁ జెప్పకుండ నేరనియుఁ జేయుటలేదు. ఇంతసాభాగ్యము నేకు సహిం పఁగలనా? ఇంతలోఁ గలరావలన నాభర్తయును మిక్కిలమునుగూడ నాలుగునెన ములు హెచ్చుతగ్గుగా మరణించిరి. భావించుటకుఁగూడ దుస్సహము లగుదుఃఖము లను మానవులు సహింపఁగల రని దృష్టాంతము చూపుటకుఁ గాఁబోలును, పరమేశ్వ రుడు నన్నింకను బ్రీడించి యున్నాడు!

క్రమముగా నాయల్లరినంగతి తెలియవచ్చెను. కమనీయకును మఱులచాటునఁ గాలసర్ప ముండు నని యెవ్వ రనుకొందురు? వాడు మస్సకావాసముచేఁ జెడిపోవు చున్న టైప్పుడును నావిడ్డయైనఁ జెప్పియుండలేదు! అట్లుఁ డప్పుతప్పును నాయొద్ద సామ్య తీసికొనిపోవుచుండెను. ఈప్రపంచము దింక నాకన్య యన్నార! నాసా మ్రాంతయు నింక నెవ్వరికి? అందుచేత నే కొంచె మడిగినిని నెక్కువగా నిచ్చుచుం టిని. నేను సామ్యుచ్చి తనభర్తకు బాదుచేయుచుంటి నని నావిడ్డ నావై గ్రోపపము నేయుండెడిది. నాయల్లడు త్రాగుబోలై చడిపోయెను. నేనే సామ్యుచ్చి యాని బాదుచేసితి నని తెలిసికొని విచారించితిని.

అంతటినుండి నేను సామ్యయమండుటచే మనోరమ నాచేమాన్పించినదని నా యల్లడు గ్రహించి నావిడ్డను బాధింపనొడంగెను. బిడ్డబాధమాడఁబాలుఁ చాటుగా నేనాతనికి మరల సామ్యయ నారంభించితిని. కాని, యాతఁడు మామనోరమను బా ధిలేముట మానలేదు. ఇట్లుండఁగా నొక నాఁ డాకస్మికముగా మామనోరమ పల్లకి నెక్కి మా యింటికి వచ్చెను. నిమమ్మా! కబురుపంపకుండ నిట్లువచ్చితివని నేనడిగితిని. కబురు పంపకుండ నాడుబిడ్డ పుట్టింటికి రాఁగూడదా యనిపత్నియ నామె బదులు చేప్పినది.

మనవియ్యపురాలు చాలనుత్తమురాలు! మామనోరమ యప్పుడు గర్భవతిగానుండుటచే నామెయే మాయటి! బంపినది. తనకొడుకుపాద తప్పించుటకై కోడలి నిట్లామె పుట్టింటికి బంపినదని నేనప్పుడు హాసంపలేదు.

మనోరమ మాయబంపినట్లుచే నల్లనట నాయొద్దసామ్యు తీసికొనుట కవ కాళములేమండెను. అందుచే నాతడు తనభార్యను బంపవలయు నని నన్ను నిర్బంధింప సాగెను. క్రిమముగా మనోరమయెదుటనే నన్ను సామ్యుడుగ వారంభించెను. అప్పుడు మనోరమ నావైతైతాళములను దీసికొని తనయొద్దనే యుండుకొనియెను. ఇంక లాభములేక నామల్లం దొకనాడు వచ్చి బలవంతముగా మామనోరమను దీసికొని పోయెను.

అమ్మా! ఏమని చెప్పుదును! ఆరాత్రియే గర్భపాతమై మనోరమ మరణించినట్లును, రహస్యముగ దహనంపూరము జరిగినట్లును నాకు గలుగు వచ్చెను! అప్పుడు నేను పడిదుఃఖమునుశూర్చి చెప్పుటవలన నేమిలాభము? నానర్వమును బోయినను నాకు గడ్డములుమాత్రము పోలేదు. నాభర్తయును, బుత్రుడును బోయిన పప్పటినుండియు నామజుగులు నాయాస్తికొఱ కాళపడుచుండిరి. నాయనంతరమున వారికే చెందును గాని యంతనజుకును వారు సహింపజాలకుండిరి. అది వారితప్పు కాదు నావంటి విర్యాశూరాలు బ్రతికి యుండుటయే తప్ప! నాసామ్యులలో నొక్క దమ్మిడియైన నామజుగులకు దక్కకుండ నాభర్తమిత్రుడగునీలకాంతుడు నా పక్షమున బనిచేయుచుండెను. మనోరమ మరణించినతరువాత నామజుగులు నన్ను అడించువారివలె వచ్చి “నీవీయవనలో సంసారమునం దుండుట మంచిదికాదు. తీరయాత్రలు చేసికొనుట మంచిది. నీకర్మలకు మేము తగినయేర్పాటు చేసెద”మని బోధించిరి.

తరువాత నేను మాగురువుగారికి బిలిపించి “మహాత్మా! నేనీదుఃఖము నుండి తప్పించుకొనుట కుపాయ మేమి? నేనగ్నిహోత్రమధ్యమునం దున్నాను. నాకచ్చటను కాంతి లేదు. నాయాపరితాపాగ్ని బావలలు చల్లారునుపాయమును నాకు బోధింపుడు.” అని ప్రార్థించితిని. ఆయన నన్ను బూజామండరమునకు దీసికొని పోయి యొకగోపాలశిఖరామ నిచ్చి “దీనిని బూజించుకొనుచుండు”మని బోధించెను. నేను సర్వాంతఃకరణములచేతను దేవుని రేయుంబలు పూజించుచుంటిని. కాని, యాతడు నాపూజలను గ్రహింపకున్నచో నేను పూజించుట యెట్లు? ఆతడెట్లు నాపూజలను గ్రహించునో నేనెఱుంగను!

తరువాత నేను నీలకాంతుని బిలిచి యేమియు దోచక “నాయాస్తి యంతయును మజుగులకు పొని యిచ్చినెచెద”మని చెప్పితిని. ఆతఁ డన్నియు నడిగి

పోయిన నా కాస్త యెదులకు నీలకాంతుఁ దంగీకరింపలేదు. ఆయనను నేనాతనికిఁ దెలియకుండ సర్వస్వమును మఱుదులకు వ్రాసి యిచ్చితిని. నీలకాంతుఁడై ముకుందల నీయఁబోయితిని. కాని యాతఁడు తీసికొనక కోపగించి వెడలిపోయెను. నేను పూజా మందిరముననే యుండి పూజ చేసికొనుచు నుంటిని. నామఱుదులు మరల నన్నుఁ తీరయాత్రీలకుఁ బొమ్మనిరి. ఆడువాండ్రొక్కఁడై వారింటికిఁ జేరిన నధికము లగుపుణ్య తీరములెక్కడ నుండు నని నేను చెప్పితిని.

కాని నేనాయంటిలో నుండుట కూడ వారి కిష్టము లేకపూయెను. నీదేవునిఁ దీసికొని నీవు పోవలయు నని నన్ను నామఱుదులు నిర్బంధించిరి. నాజీవితమునకేమైన నిచ్చుటకుఁగూడ వారంగీకరింపలేదు. ఇక గత్యంతరము లేక నాదేవునిఁ దీసికొని నావెండియైన ముప్పదినాలుగేండ్ల కొక్కసారిగా నత్తవారిల్లు విడిచి నీలకాంతుని కడకుఁ బోవలెఁదలచితిని గాని యాతఁడప్పుడే నాకంటె ముందుగా గుంపారమును విడిచి బృందావనమునకుఁ బోయియుండెను. అప్పుడు కొందరు తీర్థయాత్రీక్షులతోఁ గలసి కాళికి బయలుదేరిపోయితిని. కాని యీ పాపహృదయమున వెక్కడను కాంతి లేకయుండెను. నేను ప్రీతిదనమును నాదేవునద్దేకించి “దేవా! నేను నిన్ను నా స్వామితోడను సంతానముతోడను సమానముగ భావించి నమ్మకొని యున్నాను.” అని ప్రార్థించుచుంటిని. కాని యాతఁడు నాప్రార్థనము నాలకించుటలేదు. నానమ స్తాంగములను దుఃఖిజ్వాల లావరించుకొన్నను నాగుండెలు పగిలిపోవుటలేదు. ఆహ! మనుష్యప్రాణ మెంతకఠిన మైనది?

నేనెనిమిదవయేట నత్తవారింటికిఁ బోవుటయే కాని మరల నెన్నఁడును బుట్టింటికి రాలేదు. మీయమృతవెండికి రావలె నని యెంతో ప్రయత్నించితిని గాని, లాభములేకపోయెను. తరువాతఁ దండ్రి గారిజాబులవలన మీపుట్టుకఱును, మీయమృత మరణమును వినియుంటిని. తల్లియొడిచి విడిచినతరువాత మీమ్మలను నాయెడిచి జేర్చుకొనుటకు జేవుఁ డింతవఱకును నవకాళము కల్పింపలేదు! ఎన్ని తీర్థయాత్రీలు చేసినను కామరత్న మింకను వదలుటలేదు. ప్రియవస్తువున బడయవలయు ననుహృదయకృష్ణ యింకను జావలేదు! అప్పుడు మీసంగతి తెలిసికొనవలయు నని ప్రయత్నించితిని. మీతండ్రి మతభిప్రాయం దయ్యె నని వింటిని ఏమి చేయుచును? మీయమృతమును నేను నొక్కఁడే తల్లిలిడలము.

కాళిలో నొక పెద్దమనుష్యునివలన మీసంగతి తెలిసికొని యిచ్చటికి వచ్చితిని. పరశబాబు శవతాపూజను గౌరవింపఁడని యెఱుఁగుదును. కాని దేవుఁ డాతని యెడలఁ బ్రేమన్నుండై యున్నట్లుతనిమొగము చూచినంతనే తోచుచున్నది! పూజ నందినచో దేవుఁడు మఱచిపోవఁడని నేనెఱుఁగుదును. పరశబాబు బ్రతిపూజ చేసి

జేవుని బ్రగన్ముని జేసికొనియెనో నేనును దెలిసికొనవలయును. ఏమైనను నరియే ! తల్లి ! ఇక నే నొంటిగా నుండజాలను ! జేవునిదయ మెట్లున్నదో యట్లుగును, కాని నాబిడ్డలగుమిమ్ములను విడిచి యింక నేనొక్క నమిమ మైనను జీవింపజాలను !—”

3౯

పరేశుడు వరదాసుందరి యింట లేచిపొయిరి. దనయింట నాశ్రయమొసంగి యామెయచారమున కెట్టివిఘ్నమును గలుగకుండునట్టి యేర్పాటులను గావించియుండెను. వరదాసుందరి వచ్చినతోడనే తనయింట నీయభావనీయప్రాదుర్భావముం గూర్చి మండిపడిపోయెను. ఆమె భర్తం గాంచి తీవ్రస్వరముతో “నేనిది సహింపజాలను” అనియెను. పరేశుడు కాంతముతో “మమ్మందఱును సహింపజాలిన నీవు దిక్కుమాలియొకవిధమున సహింపజాలవా ?” అనియెను.

“ఈమనకు వ్యవహారజ్ఞానము లేదు. సంసారమునందలిష్ట సుఖములనుగూర్చి యాలోచనయే లేదు ! ఆకస్మికముగఁ జూచినపని చేయుచుండును ! ఎంత చెప్పినను నెంత కోపించినను, నెంతయేడిచినను, బాపణమూర్తివలె నున్నట్లే యుండును ! ఇట్టివారితో నెవ్వరోపగలరు ? ఏమి చేసిన నేమియు ననఁగూడదు ! ఇట్టియవస్థలో నేయునతి కాపురము చేయఁగలడు !” అని వరదాసుందరి యనుకొనుచుండెను.

హరిమోహినికి సుచరితను జూచినప్పటినుండియుఁ దనమనోరమను జూచినట్లే యుండెను. ఆయనపురిదియు నొక్కపేరియగు ; రూపగుణస్వభావము లొక్కపే విధముగా నుండెను హరిమోహిని యాకస్మికముగ సుచరితను కెనుకనుండి చూచి మనోరమయనుకొని యదరిపకుచుండును. ఆమె యొక్కొక్కప్పుడు సంధ్యాంధకారమున నొంటిగాఁ గూర్చుండి యేడ్చుచుండును. ఆప్పుడు సుచరిత వచ్చినంతనే యామెను గొఱిలించుకొని “అహ ! నాకు మనోరమను గొఱిలించుకొన్నట్లే యున్నది ! అది యింక రాఁదలఁచుకొనలేదు. బలవంతము నేనే దానికి నెలవిచ్చి పంపివైచితిని. ఈపుంపండునందెప్పటికీ వేనిధముగను నాశియ కరసానము లేదు. నాకుఁ గావలసిన శిక్ష యొనరి—ఈసారి యదియే వచ్చినది ! ఆరూపుతోనే, యానగు మొగముతోనే మరల వచ్చినది ! ఇదిగో ! నాబంగారుతల్లి ! నారత్నాలరాశి ! నానరాలమాట !” అని సుచరిత నెమ్మోము నిమగ్నుల మధు వెట్టుకొని కన్నీరు విడుచుచుండును. సుచరితయు నప్రతిభాతనయందయై దొడ్డమ్మను గొఱిలించుకొని “అమ్మా ! తల్లియావరము నాకెంతయోకాలము లభింపలేదు. ఇప్పుడు మాయమ్మ చుటల వచ్చినట్లున్నది ! తీవ్ర దుఃఖవేదనచే జేవునిగూడఁ బార్థిరింపజాలనప్పు దతిదారుణపరితాపముతో నంతరంగము కుప్పి మైపోయినప్పుడు—ఎన్నియో సమయములయందు దెన్నియోసారులు నే

నమ్మాయని విడిచితిని. ఆపిలుపుల నాలకించి మాయమృత్యు యెచ్చ డిట్లు వచ్చినది!" అని చెప్పుచుండును !

హరిమో—అమ్మా! ఆటనకలదు. నీమాటలు నాకానందమునే కాక భయమును గూడఁ గల్పించుచున్నవి!—ఓగోపీవల్లభా! మరలఁ నాకీదృష్టి కల్పింపకుము! నాకుఁ జేమింపవలయు నని లేదు! మనసు జాయితేసికొనఁదలంచితిని! కాని సాధ్యపడుట లేదు! స్వామి! దుర్బలహృదయ నగునన్న దయఁజూడుము! నన్నిక బాధింపవలదు! అమ్మా! పామ్మ పామ్మ! నాయెదుట నలువకుము! అమ్మా! నాకు భాగింతినిఁ గల్పింపకుము!—గోపాలకృష్ణా! జీవితేశ్వరా! గోపాలా! నానీలవణి! నన్ను మరల విపత్తునఁ బడదొల్పకుము!—

గురు—అమ్మా! నీవు నన్ను బలవంతముగా విడిసించుకొనఁ జాలవు! నేను నిన్నెన్నఁటికిని విడువను. నే నెప్పుడును నీయొద్దనే యుండెదను.

అని చెప్పి యామెవత్తునఁ దల నుంచి బాలికవలె నూరకుండెను. శంకుడిన ములలోనే యాతల్లిబిడ్డల యిరువురిసంబంధమును గాలముచేఁ బరిగఱింపరానంతటిఁ బీఠరత్నమైపోయెను. అందుచే వరదానుందరి విరక్తయై “విమి! సుచరిత్ర యేనాడును మాయాదరము నెఱుంగనట్లేయున్నది! ఈదొడ్డమ్మ యిన్మాళ్ళు నెక్కడ నున్నది? చిన్నతనము నుండియుఁ బెంచినది మేము! ఇప్పటికి దొడ్డమ్మ యిలావేల్చయినది! ఎంత పెంచినను బ్రెమెప్పులే కాని దీనిమఃను మంచిది కాదని నేనిదివఱకే నాశాధునకుఁ జెప్పి యుంటిని. మేము దీనికిఁ జేసిన దంతయును బూడిదలోఁ బోసినపన్నీ రైపోయినది!” అని యనుకొనుచుండెను.

తననాధుఁడు తనయిచ్చమును జెల్లనీయఁ దనయు, హరిమోహినింగూర్చి యేమి తప్పుగఁ జెప్పినను నాతనికిఁ గట్టువుగనే తోఁచు ననియును వరదానుందరి యెఱుంగును. అందుచేతనే యామెకుఁ గోపమాఁపెచ్చి పోవుచుండెను. పశుకుఁ జేమనుకొనినను సమాజములోని పెద్దమనుష్యులచే నాతనికిఁ జెప్పింపవలయునని యామె ప్రయత్నించుచుండెను; సమాజమువారి నందఱును బిలిపించి వారియెదుట హరిమోహిని సంకతులను దెలిపి యాక్షేపించుచుండెను; ఆమెహిందూత్వము, ఆమెపూజలు, ఆమె యాచారములు ఇవి యన్నియు నింటిలోబిడ్డలకుఁ గుసంస్కారబోధకములై బాధించునని యామె నిరంతరమును వాదించుచుండెను.

ఇంతే కాక యామె యెల్లవిషయములందును హరిమోహినికిఁ బ్రాతిహేళ్యము లను ఘటింపఁజేయు చుండెను; ఆమెకు నీళ్ళు తెచ్చు గొల్లవానికి నమయమానకు మఱియొకపని చెప్పుచుండెను; ఇది యేమని యడిగినచో రామకీమనిజేఁ దెప్పించుకొనఁ గూడదా యనుచుండెను; రామదీనుఁడు హీనకుఁ డగుటచే హరిమోహిని

యాతనినీళ్ళు త్రాగదని వరదానుందరి యెఱుంగును “అంతయాచారము కలది మా యింట నేల యుండవలయును ? ఇక్కడ జాతిభేదము పెట్టుకొనుటకు వీలు లేదు.” అని యావిధముగాఁ జెప్పుచు నామె కృతిఘటించుచుండెను “బ్రహ్మసమాజ మిది వఱకే కృతముగా నిర్దిష్టమై పోవుచున్నది! కృతముగాఁ బనిచేయుట లేదు. నానా ధర్మమైనంతవఱకు నేనట్లు కాకుండఁ జూచుకొందును ! ఇతరులు నన్ను నిందించిన నరియే! నాబంధువులు నాతో విరోధించినను నరియే! నేనన్నిటికిని దలయొగ్గి యుండెదను. ఈప్రపంచమున నత్యంతవ్యూహము చేయుమహాపురుషు లందఱును నిందా విరోధములను సహింపవలసియే యుండను !” అని వరదానుందరి యందఱితోడను జెప్పుచుండెను.

హరిమోహిని నావిఘ్నము లేవియును జయింపఁ జాలకపోయెను. ఆమె కష్ట సాధన నీహంతముం గాంచవలయు నని పంతులుపెట్టెనా యన్నట్లుండెను. ఆమె తనయంతరమునందలి దుష్టహరుఃఖముతో సమానముగ బావ్యమునఁ గూడఁ గళి రాచారములచే దినదినమునఁ గష్టములను సృష్టించుకొను చుండెను. ఈవిధముగాఁ గష్టముల నలవాటు చేసికొనుటయే యామె సాధన!—జలము దొరకుట కష్టమునఁ దోచినంతనే యామె వంటయే మానివైచి దేవునకు నిశేదించినపండ్లను, పోలను మా త్రామె యాహారముగఁ గైకొని కాలము గడపుకొనఁదొడంగెను. అది నుచరితరుఁ గష్టముగా నుండుటం గాంచి హరిమోహిని “అమ్మా! ఇదియే నాకు నుఖముగా నున్నది! నాకిందువలన లాభ మున్నది. ఈయాహారము నాకానందముగనే యున్నది” అనియెను. నుచరిత కష్టముతో “అమ్మా ! నేనిక నేయితరుల జలాహారములను వీసి కొనకొన్నచో నీవేవఱు బనికవత్తువా!” అనియెను.

హరి—అది యేమి తల్లీ! నీకు నచ్చినవరమునందే నీవుండము ! నాకొఱకు నీవు మాటుతోవఁ ద్రొక్కవలదు. నిన్ను దరికిఁజేర్చుకొని, కాగిలించుకొని ప్రతి దినమును జూచుకొనుభాగ్యము నాకు లభించినది. ఇదియే నాకానందము. పరేక బాబు నీకు గురువు; తండ్రివంటివాడు; నీవాయనయుపదేశమునే గౌరవించి మెలంగినచో నీకర్మగడు నీకు శుభ మొసంగును !

వరదానుందరి కల్పించుకష్టముల నన్నిటిని గొంచెమైన నెఱుంగనట్లే హరిమోహిని నహించి యుండెను. పరేకుడు ప్రతిదినమును వచ్చి “మీకెట్టిలోపమును లేదు గద ?” అని యడుగుచుండెను. ఏమియు లోపము లేదని యామె చెప్పుచుండెను. వరదానుందరి యవ్యాయమునకు నుచరిత మండిపడిపోవుచుండెను. కాని యామె తృప్తీకరించు స్వభావముకలది కాదు. అవివయమునూర్చి యామె యెప్పుడును బరేకునితో నెట్టిమాటయుఁ జెప్పలేదు. ఇది పెల్లడించుట మర్యాదకాదని యామె

లోలోపలనే సహించియుండెను. ఈకారణముచే నుచరిత క్షల్పమును దొడ్డమ్మ యొద్దనే యుండవలసివచ్చెను. నుచరితకుఁ గష్టముగా నుండుటఁ గాంచి క్రమముగా మరల హరిమోహిని వంటచేసికొనఁ దలంచెను. అప్పుడు నుచరిత “అమ్మా! నన్ను నీవెట్లుండుమన్న నట్లే యుండెదను. నేనే స్వయముగా నీకు జలము తెచ్చునట్లును గ్రహింపుము!” అనియెను.

హరి—అమ్మా! నీవు తెచ్చెదవు. కాని నీనీళ్ళు నాదేవున కుపయోగించునా? నీవు మఱియొకలా గనుకొనవలయు!

నుచ—అమ్మా! నీదేవునకు జాతిభేద మున్నదా? ఆతనికి బాప మున్నదా? ఆయనకును సమాజమున్నది కాబోలునేమి?

కుదకు హరిమోహిని, నుచరిత నిష్ఠతోఁ దన కుపచారములుచేయుట కంగీకరించెను. సతీశుఁడుకూడ నామెయొద్దనే భుజించుచుండెద నని పట్టుపట్టెను. ఈవిధముగా నాయుద్ధరును గలసి పరేకునింటియందు మఱియొకచిన్నసంసార మయ్యెను. లలిత యీరెండుసంసారములకును నడుమ నేతువువలె నుండెను. వరదాసుందరి తన తక్కినబిడ్డల నావంకకుఁ బోనిచ్చుట లేదు. కాని లలితనుమాత్ర మేమె యడ్డగింపఁ జాలకపోయెను.

౪౦

వరదాసుందరి తమసమాజమువారిని దళచుగాఁ బిలిపించి తమమేడమీఁదనే సభలు చేయుచుండెను. హరిమోహినియును సహజగ్రామ్యసరళభావముతో వందల నాదరించుటకుఁ బ్రయత్నించుచుండెనే గాని వారు తన్నవమానింతు రని సంశయించుటయైనలేదు. ఏదో యొకవిధముగా హిందూసమాజాచారములనుగూర్చి వరదాసుందరి వారియెదుట నాత్మేపించుచుండెను. చాలమంది స్త్రీలు వింతగా హరిమోహినిం గాంచుచు వరదాసుందరిమాటల నామోదించుచుండిరి. నుచరిత తల్లిచెంతనే కూర్చుండి యిది యంతయును గహించి చూచుచుండెను; నేనును నాతల్లిపక్షమే యని వారికిఁ దోచునట్లు ప్రయత్నించి ప్రవర్తించుచుండెను. ఒకరోజున విందు జరిగినప్పుడందఱును నుచరితను భోజనమునకు రమ్మని పిలిచిరి. నుచరిత రావనియెను. అప్పుడు వరదాసుందరి “కేవలమిప్పుడు నుచరిత హిందువైపోయినసంగతి మీకుఁ తెలియదా? ఈమె యిప్పుడు మన తేనీరు త్రాగదు.” అనియెను. “నుచరిత హిందువైనదా? ఏకాలమునకేమి జరగునో యెవ్వరు చెప్పఁగలరు!” అని యొక రనిరి. అప్పుడు హరిమోహిని వ్యస్తవృద్ధయతుతో “రాధా! వెళ్లుమమ్మా!” అనియెను. సమాజమువారందఱును నుచరిత నిట్లుదెప్పుచుండుట హరిమోహినికిఁ గష్టముగానుండెను. కాని నుచ శీతమాత్ర మంగీకరింపవలయును.

ఒకనాఁ డొక బ్రాహ్మయువతి నేడుకొఱకు బాదరక్షలతో హరిమోహిని యంటఁ బ్రేవేంపఁ జూచుటయు నుచిత యామె నడ్డగించి “లోపటికి రావలదు” అనియెను.

యువ—ఏమి ?

నుచ—లోపల నామెదేవుఁ డున్నాఁడు.

యువ—దేవుఁడున్నాఁడా ? ఆ మెద్రతిపించుచు నేవునిఁ బూజించునా ?

వారి—జేను. పూజించలేమి ?

యువ—ఆదేవునియం నామెకు భక్తియున్నదా ?

వారి—భక్తి సామాన్యముగ లభించునా తల్లీ ! భక్తి వొడికినో బ్రీడికియేపోవును ! నేను దురదృష్టవంతురాలను !

ఆస్వగు లతికూడ నచ్చటనుండెను. ఆమె మొగ మెఱ్ఱఁజేసికొని యాయువతి నుద్దేశించి “నీ వుపాసించునే వ్రోయుదు నీకు భక్తియున్నదా ?” అని ప్రశ్నించెను.

యువ—సరిసరి ! భక్తిలేకున్నచో నెట్లు ?

లలిత తీవ్రముగఁ దల నూచుచు “నీకు భక్తి లేనేలేదు సరిగదా; అదియెట్లు లభించునో కూడ నీకుఁ దెలియుదు !” అనియెను. నుచిత సమాజమునుండి వేఱుపడఁ టుండుటకై హరిమోహిని యెంతయో ప్రయత్నించెను గాని లాభములేకపోయెను.

ఇదివఱకు వరదానుందరిహారానలకుఁ బరస్పరము మనోభావములు చెదరియుండెను. ఈవ్యాపారమువలన నిర్భయ మరల వారికి సమభావము కలిగెను. బ్రహ్మసమాజాదర్శకులకు భంగముకలంగకుండ వేయికన్నులతోఁ జూచుచుండువాడొక్కహారానబా లేయని వరదానుందరియూ, బ్రాహ్మకుటుంబములు నిష్కలంకములుగా నుండుటకై కష్టపడి పనిచేయుగృహిణి యొక్కవరదానుందరియే యని హారానుండును నందఱియొద్దఁ బొగడుకొనుచుండిరి. వారిపొగడ్డలలో ఛాయామాత్రముగఁ బరేశబాబును గూర్చి నిందకూడ నుండెను. హారానబా బోకనాడు పశేషునియొద్ద నున్న నుచితం గాంతి “నీవివ్వుడు విష్ణుప్రసాదమును భుజించుట కారంభించితివట ! ‘నిజమేనా ?’ అని ప్రశ్నించెను.

నుచిత మొగ మెఱ్ఱఁచేసికొని యామాట వినిపించుకొనకుండఁగనే బల్లపై నున్న కలందానుపైఁ గలములను నవరించుచుండెను. పరేశుండు కరుణార్ద్రదృష్టితో నొకసారి నుచితం దిలకించి “హారానబాబూ ! మనము భుజించుచున్నదిమాత్ర మిశ్వరప్రసాదముకాదా ?” అనియెను.

హారా—కాని, నుచిత మనయ్యాశ్వరనిఁ దృణింపఁజూచుచున్నది !

పరేశ—ఆశ్వయేనచో నందుకొఱకు విచారించుటవలన లాభమేమున్నది ?

హా—విడిసిబడి కొట్టుకొనిపోవునుండగా నట్లో యెప్పుడే ప్రయత్నిం
చుట మంచిదికాదా ?

పరే—కాని యందఱును గలసి తలపై రాళ్లను విసరుటమాత్రము తీరమునకు
జేర్చుప్రయత్నము కానేరదు. హానాబాబూ ! నీవు నిశ్చింతంబుడవై యుండుము. నే
నీనుచరితను జిన్నప్పటినుండి యెఱుంగుచును. ఈమె మునిగిపోవుచున్నచో నాకు
మిఱుందతికంటెను ముందుగనే తెలియును. నే నడవితిలో నూరునుండగలనా ?

హా—నుచరిత యిచ్చటనే యున్నది. మీ రడుగఁగూడదా ? ఈమె మన
యందతిలేసేయను బ్రాగుటలేదట ! అని యనత్యమా ?

అప్పుడు నుచరిత మామము విడిచి “నేను లేసేయ కాగ్రుటలేదని తుడిగి
రెఱుంగుదును. అయిన సహించియుండుటచేతనే శ్లేష్టు చేయుచుంటిని. మీ కిష్టము
లేకున్నచో మీరందఱును మిఱియింపుట వచ్చినట్లు నన్ను నిడివిపుడు. తుడిగిగారిని
బాధించెద కేల ? మీవిషయమున నెన్ని యోవిధముల శాంతి విహించియున్నందుల
కాయన కిదియో ప్రతిఫలము ?” అనియెను. హారానాబాబూ శ్రవ్యముతో “ఇప్పుడు
నుచరిత తనపక్షమును సమర్థించుకొనుమాటలను నేర్చియున్నది!” అని భావించుకొను
చుండెను.

పరేకుడు శాంతిప్రియుడు; తనవిషయమునఁ గాని యితరులవిషయమునఁ గాని
విశేషముగఁ దర్కించువ్యభావము కలవాఁడుకాదు. తా నెవ్వరికిని లక్ష్యముకాకుండ
నిగూఢముగ జీవయాత్రచేయుచుండెను. పరేకునియాభావమును హారానుడు నిరుత్సా
హమనియు, నాదాసీన్యమనియు భావించియుండెను. హారానుడు తఱచు గాఁ బరేకుని
యాసీతిగూర్చి యధిక్షేపించుచుండెను. పరేకుఁ డట్టిసమయములందు “ఈశ్వరుడు
సచలాచలము లనురీతి వెఱుగుల వస్తుజాలమును సృజించియుండెను. నేనందుఁ గేవల
మచలవస్తువును. నాకంటివానివలనఁ గాఁదగినపనులనే దేవుఁడు చేయించుచుండును.
తీర్చికోరింఁగఁ గోరుటవలన లాభ మేమున్నది ? నావయను చెలిపోయినది. నా కేకకై
యున్నదో యేది లేదో యాసంగతి తేలియేపోయినది. ఇప్పుడు నాకుఁ దొందరకలిగిం
చుటవలన లాభములేదు.” అని చెప్పచుండెను.

ఉదాసీనహృదయములకుఁగూడ నుత్సాహము పుట్టింపవచ్చు నని హారానుని
యుద్దేశము ! జడచిత్తమును గర్తవ్యవిధమునకు మరలించుటయందును స్థితిజీవితమును
బచ్చాత్తాపముచేఁ జేర్చుటయందును దనకు సహజసామర్థ్య మున్నదని యాతనినమ్మ
కము. ఏకాగ్రమును బలిగను నగుతనకుభావాయ నెవ్వరును జాలకాలము ప్రతిఘ
టింపఁజాలరని యాతనివిశ్వాసము. తనసహజమునందలి వ్యక్తిగతదోషములను సమర్థించు
భారమంతయుఁ దనమీఁదనే యున్నట్లుతాడు స్థిరనిశ్చయంబు యుండెను. తన

యలత్యప్రభావమే లోలోపలనుండి పని చేయుచున్నదని యాతనినిశ్చయము. సుచరిత్రులచరిత్ర మంతటిప్రకంపాపాత్ర మగుటకు దానే కారణమని యాతఁడు పొందిపోవుచుండెను. ఆమెచేదితముమూలముననే తనయదృష్టప్రభావము ప్రకటిత మగునని యాతఁ డాశీర్వాదుచుండెను. ఇప్పుడు సుచరిత్ర యిట్లు మాటిపోవుట తన సామర్థ్యలోప మని యాతఁ డనుకొనలేదు. ఆతత్త్వంతయు నాతఁడు పరేకునినెత్తికొని బెట్టెను. పరేకుబాబు నందఱును ప్రశంసించునప్పుడు హారానుఁడు వారితోఁ గలయుటలేదు. తానట్లు పొందకుండుటచేతనే తనహృదయము వెల్లడి యగునని యాతని యూహ. హారాబా బన్నియు సహింపఁగలఁడు గాని తనసమాజహితమునకై తాను బోధించుపద్ధతులను విడిచి వ్యభిచిత స్యతంత్రమాత్రముల నవలంబించువారియపరాధములనుమాత్రము సహింపఁజాలఁడు. తనయపదేశమును దిరస్కరించువఱకును వారి కారణము బోధించుచునే యుండును; మాటిమాటికిని వారి నాకర్షించుచునేయుండును. ఇంజను పనిచేయుచుండఁగా మిన్న నాఁగఁజాలనట్లే యుత్సాహము పనిచేయుచుండఁగా నాతఁ డాత్మసంవరణము చేసికొనఁజాలఁడు. విముఖకర్ణములకు జేయుమాటలు వినుపించుటకై వను నాతఁడు వెనుదీయఁడు.

ఇది సుచరిత్రకుఁ జాలకష్టముగా నుండెను. తనకొఱకుఁగారు. పరేకుబాబుకొఱకు. పరేకునిగూర్చి సమాజమువారందఱును జెప్పకొనుచుండిరి. ఈ యకాంతికి విచారణోపాయ మేమిచ్చుది! వారిమోహిని నమ్రస్వరూపముతోఁ బెంతబాగ్రత్తగఁ జూపఁజొనుచున్నను నింటిలో నందఱకు నసహ్యముగ నే యుండెను. ఆమెయవమానమును, సంకోచమును గలసి సుచరిత్రను బ్రతిదినుమును దహించివైచుచుండెను. ఈ యాపత్తునుండి విడిదగు సుపాయము సుచరిత్ర కేవిధమునను నగపడుటలేదు. ఇట్లుండఁగా మరదలును సుచరిత్రకుఁ ద్వరగాఁ బెండ్లిచేయవలయు నని పరేకునిఁ బీడించుచుండెను. సుచరిత్రభారము మననై నుండవలసినదనిలేదు. అది యిప్పుడు తనమనసు వచ్చి వట్లు పోవుచున్నది. దానిపెండ్లి యాగిపోయినచో నేను నాబిడ్డలతో మఱియొకచోఁ జేరి జీవించుచుండెదను. దానినడచి బిడ్డలకందఱకు ననిష్టకారణ మగుచున్నది. మాతము దయచాత ననుతాపపదకమానరులెందు! లలిత మునుపట్టున్నదా? అదియు ఇప్పుడు తనయదృష్టవచ్చినట్లు మనముచున్నది. దీనికంతకును గారణ మేమందురు? బిడ్డకిన్! ఆహా! చదివేసినదా! అందులో సుచరిత్రకేయి లేదందురా? మీకు మీ బిడ్డలకంటెను సుచరిత్రయెవనిఁ బ్రేమ! అందుచేతనే జేకేమియునుఁ జెప్పట లేదు, కాని యెన్నఁడు చెప్పక యూరఁజిందఁగలను. అయ్యెను.

పరేకుఁడు సుచరిత్రకై విచారించలేదు గాని, మునుపనుచున్నది యకాంతికై తింతింపఁబోవుట. మరదలుందరి చిన్నతప్పు కారణములనుగ్రహించి వానిచేయుచున్న

యాంధ్రోత్సవమంతయు నిరర్థకమైనను నది దుర్వారమైనదని పరేసుడు తెలిసికొనియెను. వివాహము సంభవముగనునేని వర్తమానావసరమును సుచరిత్రుడు భాంతుకమునే యాంధ్రుని భావించి పరేసుడు “పానూబాబు నుచరిత్రను సమ్యక్తముగా తెలిసివచ్చిందేమి జరుగుట కట్టియభ్యంతరములేదు. అనియెను. వర్తమానుడని వినుచుతొ “ఇంకను నెన్ని సారులు కావలయును మీరు మాటాడ కూరవలయును. ఇంతగంభీరగోళ మెందులకు! పానూబాబువంటివరుడు కొంచునా? మీరు గోపమైనను నిజము చెప్పుచున్నాను. సుచరిత్రయే యాతనికి దగినది కాదు.” అనియెను.

పరే—అతనియెడల సుచరిత్ర కట్టిభావ మున్నదో నాకింకను స్పష్టముగాఁ దెలియలేదు. అందుచేతనే యాయురువును సంగీకరించువలయును నే నీవిషయమునఁ జేయచేసికొనఁజాలను.

పర—ఇన్నాళ్లకుఁ దరువాత మరల సంగీకార మనవేమో నాకు బోధపడుట లేదు. దానికి బోధించుట నాచేతఁగదా. లోపల నొకలాగు, పైకొకలాగు.

అని యామె హారానబాబునకుఁ గలుగుపంపెను. నాటి వార్తాపత్రికలో వర్తమానబ్రహ్మసమాజిదగ్గరింగూర్చి వ్రాయఁబడియుండెను. అందుఁ బరేసునిటుంబ మునుగూర్చి యశ్యాపదేశముగా వ్రాసినసంగతు లందఱకును స్పష్టము లగుచుండెను. వ్రాసినరేఖకుఁడెవ్వఁడోకూడ వ్రాతలనుబట్టి స్పష్టముగాఁ దెలియవచ్చుచుండెను. సుచరిత్ర యాపత్రికను జూచి చించివెచ్చుచుండెను. ఆమెకు దానిని బరమాణువులుగాఁ జేసి పారశేయవలయు ననుచుండెడిపోవు కలిగెను. ఇంతలో హారానుడువచ్చి యామెపక్క నొకకుర్చీపైఁ గూర్చుండెను. ఆమె యొకపాదయైన మొగమెత్తి యాతనినంకఁ జూడక కాగితమును జించివెచ్చుచుండెను. అప్పుడు హారానుడు “నుచరిత్ర! నీతో నిప్పుడొక ముఖ్యవిషయమునుగూర్చి మాటాడవలసియున్నది.” అనియెను. సుచరిత్ర యట్లే కాగితమును జించుచు గోళ్ళ కిర స్వాధీనముకాకుండుటచే గత్తితోఁ గోసివెచ్చుచుండెను.

ఇంతలో నచ్చటికి లలిత వచ్చుటయు హారానుడు “లలిత! వేనిత్వము నుచరిత్రతో మాటాడవలసియున్నది.” అనియెను. లలిత వెడలిపోవఁ జూచుచుండఁగా నుచరిత్ర యామెచేఱుగు పట్టుకొని యావెను. అప్పుడు లలిత “అక్కా! పానూబాబు నీతో మాటాడునటుగాదా?” అనియెను. సుచరిత్ర బదులుచెప్పక యామెచేఱుగు వదలకయే యుండెను. అందుచే లలిత సుచరిత్రవర్చిమీ దనే యొకపక్కను గూర్చుండెను. హారానుఁ దంతరాయములకు లొంగువాడు కాదు. ఆతఁ డేక నహిష్టాకము లేకుండనే మాటాడుట కారంభించి “నుచరిత్ర! వీరు సమ్యక్తయైనచో దన కభ్యంతరములేదు. ఇంకను నెన్ని సారులు కావలయును మీరు మాటాడ కూరవలయును. ఇంతగంభీరగోళ మెందులకు! పానూబాబువంటివరుడు కొంచునా? మీరు గోపమైనను నిజము చెప్పుచున్నాను. సుచరిత్రయే యాతనికి దగినది కాదు.” అనియెను.

తరము లేదని పరేశబాబు చెప్పినాడు. అందుచే నేనిట్లు నిరపరాధునిగా ఉంటాను. లేపటి యాదివారము కాక వైవారము నాడు.”

అమాట మగింపనీయకుండగనే సుచరిత “కాదు.” అనియెను. సుచరితనోటి వెంట సమదృతముగను, సంక్షిప్తముగను, స్పష్టముగను వెలువడిన “కాదు.” అనునీమాట విని హారాను డగరిపడియెను. సుచరిత “కాదు” అను నీవాడిబాటముతోఁ దన మాటల నన్నిటిని మార్గవర్త్యమునందే ఖండించివైచుచుని హారానుడు భావించియైన నుండలేదు. అతడు తెల్లపోయి “కాదా ? కాదనుట కరమేమి ? ఇంకను గొంతకాల ముగఁగవలయుననియా ?” అనియెను.

సుచ—కాదు.

హారా—వినుచో నీయల్లిప్రాయమేమి ?

సుచ—(తలవంచుకొని) పెండ్లి నాకిష్టములేదు.

హారా—(చాతాకుఁడై) ఇష్టములేదనిన సరమేమి ?

అలిత యక్ష్మకు దృఢస్వరముతో “పానుబాబూ ! మీకిష్టమే దేశభాషా భాషనుమాడ లేకుండఁబోయినదా?” అనియెను.

హారానుడు అలితవంకఁ గఁకొరముగఁ జూచుచు “నేను మాతృభాషను మాటలచిపోయితి ననుటకైనను సంగీకరింతును గాని యింతకాలమునుండి నమ్మియున్న యీ మానవభాషామూలను పొరపాటుగ గ్రహించితి ననుట కెంతమాత్రము సంగీకరింపఁ జాలను” అనియెను.

అలి—మానవస్వభావము గ్రహించుటకుఁ గొంతకాలము పట్టును. ఈధర్మము మీయెడలను వర్తించును !

హారా—నామనమతఁ గాని మాటలలోఁ గాని యింతవఱ కెట్టివ్యత్యయమును గలుగలేదు. నావై దప్ప వట్టుటకు నే నెవ్వనికి నవకాశమియలేదని దృఢముగాఁ జెప్పఁగలను! ఇది నిజమే కాదో సుచరితనే చెప్పుచునను !

అలిత మరల నేమో చెప్పబోవుచుండఁగా సుచరిత వారింట్ల “మీరు చెప్పిన మాట సత్యమే! మీరే వేదీకరించును లేదు!” అనియెను.

హారా—తిప్పు లేకున్నచో నీవు నాయెడల నీయన్యాయ మేలచేసితిని ?

సుచ—(దృఢస్వరముతో దీనిని మీ రన్యాయమే యన్నచో నే నీయన్యాయమునే చేయుదును! కాని—

ఇంతలో వెలుపలనుండి “సోదరి !” అనుపిలుపు వినుబడియెను. సుచరిత యా నందముతో “వినుచుబాబూ! దయచేయుము!” అనియెను. అంతలో వినుముడు వచ్చి “సోదరి! పొరపాటున నీవు వినుచుబాబు వచ్చి ననుకొంటిని! లేదు. నేను వినుముఁ

దను మాత్రాహే!" అని చెప్పుచు హారానుని యప్పగింపవలయుం గాంచి "హారాన బాబూ! చాల విషయముండి యాపడట లేదని మీరు గోపముగ నున్నదా యేమి!" అనియెను. హారానుడు పరిహాసమున కన్నట్లుగా "కోపపడవలసియే యున్నది కాని మీరిప్పు దనమయమున వచ్చితిరి. నేను సుచరిత్రతో మాటాడవలసి యున్నాను" అనియెను. విషయముడు సంతయునాతో "నేను వచ్చుట కెప్పుడు మంచిసమయమో నాకేతరజాత బోధపడలేదు. అందుచేతనే వచ్చుటకు సాహసించి జాలకుంటిని." అని చెప్పి పోవుట కుద్యమించుచుండెను.

సుచరిత్ర తత్తరముతో "విషయబాబూ! పోవలదు! మామాటలైపోయినవి. కూర్చుండుము!" అనియెను. తాను వచ్చుటచేతనే సుచరిత్ర కష్టమునుండి విడిపడియె నని గ్రహించి విషయముడు కుర్చీపై కూర్చుండి "ఆశ్రయమిచ్చినచో నేను విడువ జాలను కూర్చుండు మని చెప్పినచో కూర్చుండుటయే నాస్వభావము! సోదరి! నాసంకె తెలిసికొనియే నన్నుండుమనవలయును. కాదేని మనకిరువురకును గడ్డముకలు గును!" అనియెను. హారానుడు మానముతోని స్తబ్ధుడై కూర్చుండి "నేను చెప్పవలసిన మాటలు చెప్పవలయునట్లే వేచియుండెదను." అని మానముచేతనే తెలియజేసెను. వెలుపలనుండి విషయనికంఠస్వరము వివచ్చినతోడనే లలితహృదయరక్తము పొంగి పోయెను. ఆమె యతికన్యముతో భాగగోపము చేసికొనఁ బ్రయత్నించెను గాని సాధ్యము కాకపోయెను. విషయముడు లోనికి వచ్చినతరువాత లలిత యాతనతో నెప్పటివలె మాటాడజాలకపోయెను. ఆమెదిక్కులు చూచుచు దోచనిపనులు చేయు చుండెను; ఒకసారి లేచిపోవలె ననికూడఁ బ్రయత్నించెను గాని, సుచరిత్ర చెఱఁగు వదలినది కాదు!

విషయముడు సుచరిత్రతోడనే మాటాడుచుండెను. అంతటివాక్పటుత్వము గల యాతఁడుకూడ లలితతో నొక్కమాటయైన నాడజాలకపోయెను. అందుచేతనే ద్విగుణ నేరముతో నాతఁడు సుచరిత్రతో మాటాడుచుండెను. కాని లలితావిషయాల యీనూతనసంకోచము హారానునకు గోచరము కాకపోలేదు! తనతో నింతప్రగల్భయై భాషించిన లలిత యిప్పుడు విషయనియొద్ద సంతోషపడుచుండుటకు హారానుడు మండిపడుచు నుమాజనునకు భిన్నులగుచారితోఁ దనప్రతికలకుని నిరాఘాటకరిచయావ కాళముం గల్పించి తురాచారములకుఁ ద్రోవచూపుచున్న పరేకుని మనసుతో నిండి చుచు దీనికిఁదగినఫల మాతఁడెప్పటికైన ననుభవించు నని శపించుచుండెను.

చాలసేపు గడచెను. హారానుడు లేచిపోదని తేలిపోయెను. అప్పుడు సుచరిత్ర "విషయబాబూ! దొడ్డత్యునిమ్ముఁ జూచి చాలనాశ్చర్యమిది. ఆమె తఱచుగా నీమాట యడుగుచుండును. ఒకసారియామెను జూడవలదా?" అనియెను. విషయముడు

చటాటున లేచి “దొడ్డమ్మను నేను వజ్రచిహ్నముతో నని నన్ను నిందింపవలదు!” అని యెను. సుచరిత్ర వినయుని హరిహరిని యొద్దకుఁ దీసికొనిపోయెను. అప్పుడు లలిత యును లేచి “పానుబాబూ! మీకు నాతో మాటాడవలసినపని యేమియు లేదను కొనియెదను!” అనియెను.

హారా — లేదు. నీకు మఱియొకచోటఁ బని యున్నదని తోచుచున్నది! నీవు ను బోయెదవు కాబోలును !

లలిత యామాటలోనిభావమును గ్రహించెను. ఆమె యుద్ధతభావముతోఁ దలయుచును నాభావమును స్పష్టముగఁజేసి “బ్రాహ్మణ్యమును చాలవలయును నన్నును. అతనితో మాటాడవలదా? అంతకంటెను మీరొంటిగఁ గూర్చుండి యేమి చేయుదురు? మీరు వ్రాసినవ్యాసమునైనఁ జదువుకొనకుండ సోదరి సుచరిత్ర యా కాగితమును దునకలుచేసి తుక్కులొక బాటవైచినది. ఇతరులవ్యాసములు మీకు నవ్యాసము తై నచో నీకాగితములను జదువుకొనుడు!” అని చెప్పచు ద్రావిడవలలో దాచియుంచిన గోరావ్యాసములను దీసి యాతనిచేతి కిచ్చి చటాటున పెడలి పోయెను.

హరిహరిని వినయునిం గాంచి పరమానందభరిత యయ్యెను. కేవలము విన యుండు ప్రేమదర్శనం దనిమాత్రమే కాదు — ఈయింటికి విచ్చువారందఱును హరి హరిని వెరసుగాఁ జూచుచుందురు. అందఱును గలకత్తావాళి. అందఱును బాగుగఁ జదువుకొన్నవారే — కాని వారిభేదభావమును, దిరస్కారావహానములు నామెచ్చు దయమునకు బాధాకరములై యుండెను. వినయుండు వారికంటెఁ దక్కువచదివినవాఁ డుకాదు. అతడును గలకత్తావాడే. అయినను వినయుండు దామె సంతమాత్రము వగారించుటలేదు. ఆత్మీయురాలినిగా భావించి గౌరవించుచుండెను. అందుచేఁ గొలదిపరిచయముచేతనే వినయుండు హరిహరిని కార్యముఁ దైపోయెను.

వినయుండు హరిహరినియొద్ద నున్నప్పుడు లలిత యచ్చటికి సహజముగాఁ బోయాలకుండెడిది. కాని యిప్పుడు హారానుని యెత్తిపొదుపుచుటచే నామెసంకోచ మంతయును బోవుటవలన లలిత యుత్సాహముతో మేడమీదికి హరిహరినియొద్దకుఁ బోయి యెడతెగకుండ వినయునితోడనే సంభాషించుట కారంభించెను. నిమిషము లో నదియొకసభ యైపోయెను. నడుచునడుచు వారినవ్వులు క్రిందిగదిలో నొంటిగఁ గూర్చుండియున్న హారానునకుఁ గర్ణులములై వినవచ్చుచుండెను. అతఁ డింక నొంటిగఁ గూర్చుండఁజాలక వరదాసుందరితో మాటాడి తనస్వూరియంతాపమును కమింతుఁ జేసికొనఁదలంచెను. సుచరిత్ర హారానునిఁ తెండ్లియాడెను కంగీకరింపజే దనుసంగతి వరదాసుందరి విని యింక ధైర్యమును నిలుపుకొనఁజాలక “పానుబాబూ! నీవిప్పుడు

చల్లగా నూరకున్నచో లాభములేదు, ఆమె ఉంజూరముగా సమాజమునా రిందటియే దుటను నంగీకరించివది. అందఱు నీపెండ్లికై యెదురుచూచుచున్నారు. ఇట్టిస్థితిలో నది వలదని చెప్పినంతమాత్రమున సంతయు వదలుకొనఁగూడదు నీయవకాశమును నీవెంత మాత్రమును విడువవలదు, తరువాత నది యేమిచేయుకో చూతము!" అనియెను.

ఈవిషయమున హాసానున కుత్సాహము కల్పింపనక్కఱయే లేదు ఆతఁడు దృఢచిత్తుడై సూర్యుండి తనలో "ఆకారణముగా బాధ్యత నేలవదలుకొనవలయును! సుచరితను వదలుకొనుట నాకొకగొప్పపనికాదు కాని సమాజమునఁ దలవంపులకు సహింపఁబాలను." అని యనుకొనియెను.

వినయు. ఈ తనయాత్మీయతను బలపఱచుకొనుటకై హరిమోహినినేమైనఁతెట్లు మని యడిగెను. హరిమోహిని తొందరతో నొకపల్లెమునఁ గొన్ని వానఁబోసిననెవఁడూ మీఁగఁడ వెన్న, పంచదార, అరటిపండ్లును కేర్చి యొకంచు చెంబుతోఁబాలనుగూడఁ దెచ్చి యాతనియెచుటఁబెట్టెను. వినయుఁడు నవ్వుచు "ఆసయమున నాఁకలి యని చెప్పి దొడ్డవృత్తుఁ దొందర కలిగింపఁదలఁచితివి; కాని నాకే పరాభవ మైనది!" అని యాదంబరముతో వానిని భుజించుటఁకుఁసూర్చుండెను. ఇంతలో నటకు వరదాసుందరి వచ్చుటయు వినయుఁ డామెకు నమస్కరించి "నేను క్రిందఁ జాలనే పుంటిని. మీ దర్శనముకాలేదు." అనియెను. వరదాసుందరి యామాట కెట్రియుత్తరమును జెప్పక సుచరిత నుపలక్షించి "ఇదిగో! ఇక్కడనే యున్నది! నేననుకొన్నట్లే యైనది! శభ చేసివారు! సరసామోక్షములతో నున్నారు! పొద్దుటినుండి పానూబాబు వీరితోఁడు మాల్గలె వీరికొఱకుఁ గాచుకొని యున్నాఁడు! చిన్ననాటినుండి వీరినిఁ దెంచితిని. ఎన్నఁడు నిట్లు లేదు! యిప్పుడు వీరి కీబుద్ధు లెట్లు పుట్టుచున్నవో తెలియుట లేదు! మాయుట నెన్నఁడు లేనిపదక యిప్పుడారంభమైనది. సాటివారియెదుటఁ దల యెత్తు కొనుటకు సిగ్గుగా నున్నది. ఇన్నాళ్ళనుండి నేర్చినవిద్యబుద్ధులు తుద కీరీతిగాఁ బరిణమించినవి! ఏమిది నీ అనియెను.

హరిమోహిని వ్యస్తకృదయముతో సుచరితం గాంచి "క్రింద నెవ్వరో వేచి యున్నారని నే నెఱుంగను. ఎంతతప్పు! అమ్మా పామ్మ! కిప్పుముగఁ బామ్మ! నేనప రాధము చేసివై చితిని!" అనియెను. ఇందు లేకమాత్రమైననుహరిమోహినితప్పు లేదని లలిత చెప్పఁజూచెను, కాని సుచరిత యామె నడ్డగించి మారుమాట చెప్పక క్రిందికి దిగిపోయెను.

వరదాసుందరికి వినయునియం దిచ్చుచు కలిగియుండెనని యిదివఱకే చెప్పియుంటిమి. వినయుఁడు తమకుఁబుంబగారవఁబుంబట్టి కృమముగా బాహ్యసమాజికుఁ డగు నని కూడ నామె నిశ్చయించి యుండెను. ఆతనిని చానే యంతవానిగాఁ జేసితి నని

యామె గర్వపడుచుండెను; ఒకరిద్దరితోఁగూడ నట్లు చెప్పియుండెను. అట్టివిషయంఁ దిప్పుడు శత్రుశివరమునం దుండుటం గాంచి యామె వ్యాధులయ మైపోయెను. మఱి దనతనయ లలితయే యాతనిపునఃపతనమునకు కారితో నుండుటం గాంచి యావ్యాధిలు ద్విగుణీకృతము లైపోయెను. అప్పు డామె మాకు స్వరముతో “లలితా! ఎక్కడ నీకేమెఱచి యున్నావో?” అనియెను.

లలి—ఈన్నది. విషయబాబు వచ్చియున్నాఁడు. — అందుచేత

వర—విషయబాబెచ్చుట వచ్చుచో యచ్చుటనే యాతిభయమును నెఱుఁగును! నీవు క్రిందికి రమ్ము! వని యున్నది!

తన్నుఁగూర్చియు, విషయబాబుగూర్చియు, హారానుఁడు తల్లితో నేనుయోచిప్పియుండు నని లలిత నిశ్చయించుకొనియెను. అట్లు చెప్పుట కారణ డెవ్వఁడని యామె కోపముతో “అమ్మా! విషయబాబు చాలనాశ్చర్యవచ్చినాఁడు; అతనితోఁగొంచెము నేవు మాటాడినవైనను” అనియెను. వరదాసుందరి లలితకంఠస్వరమును గ్రహించి మఱి బలవంతము చేయలేదు. లలిత యవిధేయత జూపినచో హరిహరిని యెదుటఁ దనకుఁ బరాభవ మగునేమో యని వరదాసుందరి సంశయించి విషయబాబుతో నిక మాటాడకుండగ నే వెదలిపోయెను. లలిత విషయబాబుతో మాటాడినవైనను తల్లితోఁ జెప్పినదికాని, వరదాసుందరి వెదలిపోయితిరువాత వచ్చుట నెవరికి నుత్సాహములేక పోయెను. మువ్వకు నొక్కటేకీర్తిని గుంతితులై యుండిరి. కొలది నేపటిలోనే లలిత తనగదిలోనికి బోయి తలపు మూసికొనియెను.

హరిహరిని యాయుంటియం దెట్టియకసలోనున్నచో విషయబాబు బాగుగఁ దెలిసిపోయెను. పృథ్వీవశమున నామె చరిత్రముకూడ నాతఁడు గ్రహించెను. అన్ని మాటలునైనతరువాత హరిహరిని “బాబు! నావంటియనాఫల కీల్పకమునఁ జోటు లేదు. విత్తిరమునకైన బోయి యాశ్వరసేవానిచ్చునై యుండుట నాకుచితమైనపని. నాయొద్ద నిష్పటికి మిగిలియున్న స్వల్పభవముతో నాకింకను గొన్నిదినములు గడచును. ఇంకను జీవించియున్నచో నెవ్వరియింటనైనఁ గంటచేసివెట్టి కాలము గడవవచ్చును. కాకిలో నెందఱులు జీవించుటలేదు! కాని పాపాత్మురాల నగు నేనట్లు చేయుఁ జాలకున్నాను. పింటిఁగ గూర్చున్నచో నాసమస్తదుఃఖములను స్ఫురితివచ్చుచుండును. నాగోపాలమూర్తి! నాకడ నెవ్వరి నుండనిచ్చుటలేదు. ఒక్కొక్కప్పుడు మఱి పోవునేమో యని భయముకూడ నగుచున్నది. ఈరాధారాణీసతికుటు నాచావున కభ్యంతరముగా నున్నారు. వీరియెడఁబాటు తలచుకొన్నంతనే నాప్రాణము లెగ్గి పోవుచుండును! అందుచేత నే నీ సెక్కడ విడువలసినదన్నచో యని రేయుంబడు భయపడుచుండును. కాకున్నచో సర్వమును బోగొట్టుకొన్న నేను కోరికదినముల

అనే నీ నింతగా నేల చేపింపవలయును ! బాబూ ! నీకొక్కటేమాట చెప్ప
చున్నాను ఈవిద్వలకు మార్గమును దీని దుఃఖార్థముగ నాదేవతాజ
సాగుచున్నది. నీ లోక విజయము నుపసంహరించు నాదేవుడు ఇలరాయయిపోవు
ను!" అని చెప్పచు నామె వస్త్రాచలముచే నున్న లోతుకొనియెను.

౪౦

సుచరిత్ర ప్రాంతముననున్న హరనునొద్దకుఁ బోయి "మీరు మాట్లాడవలసిన
దేమియు చెప్పఁడు" అనియెను. హరనుఁడు కూర్చుంటు మనియెను. సుచరిత్ర కూ
ర్చుండలేదు. అట్లే నిలవఁబడి యుండెను. అప్పుడు హరనుఁడు "సుచరిత్రా! నీవు
నాయెడల నన్యాయము చేసితివి" అనియెను. "మీ లోక నాయెడల నన్యాయము చేసి
తిరి." అని సుచరిత్ర బదులుచెప్పెను. హరనుఁడు "ఏమి! నేను నీతో నేచుని చెప్పి
యెట్లుచేసితివి?" అనియెను. సుచరిత్ర వెంటనే మాటలో మాట గలిపి "న్యాయాన్యాయము
మాటలలో నేనా? మాటలపై నాధారపడి మీరు నాయెడల నన్యాయముగ
బ్రకర్తింప వలంబితిరా? ఒక్కనక్కడు నేయనక్కములకంటెను గొప్పవానా? నేను
పొరపాటుపడి యుండవచ్చును. మీరు పొరపాటుననే నిలవఁబెట్టవలయుట
న్యాయమా! నేను పొరపాటు పడితినిని యిప్పటికిఁ జెలిసికొన్నాను. కావుననే నెను
కటిమాట లేవియు నంగీకరించుట లేదు. తెలిసినవెనుకఁ గూడ నంగీకరించుట యన్యాయము
గాదా!" అనియెను.

Chandrasekharendra

హరనుఁ డెంత యోచించినను సుచరిత్ర యిట్లు మాటలుకుఁ గారణ ము
హింసజాలఁ దయ్యెను. అమె సహజ సభక్తియును నమృత్యుయును నిప్పు డెట్లు పరిణా
మించిపోయినవో తెలిసికొనుకత్తి కూడ నాకంక్ష లేకపోయెను. అతఁ డప్పుడు సుచ
రిత్రనుతనపరిచితులనుగూర్చి భవనులోనే నిందించుచు "సుచరిత్రా! నీవు పొరపా
టు పడితివా!" అనియెను.

Chandrasekharendra

సుచ—అప్రకృతిలన్నియు నేల? మానుపు నాకిప్పుడున్నది. ఇప్పుడు లేదు.
ఇది చాలదా?

Chandrasekharendra

హర—నువము నమానమావారియెదుటఁ బ్రకృతిత్వము చెప్పవలయును
గాదా! అప్పుడు నీవు మాత్రం మేమి చెప్పగలవు! నేనైన నేమి చెప్పగలను?

సుచ—నే నేమియుఁ జెప్పను. మీకుఁ జెప్పవలసియున్నచో సుచరిత్ర యల్ప
వయస్కు యనియు, బుద్ధిమాలిన దనియు బలిలేని దనియు మీయిచ్చయు వచ్చివట్లు
చెప్పఁడు! కాని యిప్పుడును నదియే నాకుదిమాట!

హర—ఇదియే కుదిమాట కానేరదు. పరకేదాబు—

20

అనుమండ్రనే పశ్చనుడు వచ్చి “పానూబాబూ ! నామాట వచ్చినదేమి ?” అని ప్రశ్నించెను. అప్పుడు సుచరిత గదిలోనుండి వెవలిపోవుమండ్రగా హారానుడు. “సుచరితా ! నీవు పోవలదు ! పశ్చకుబాబునొద్ద నంతయుఁ జేరిపోవలయును” అనియెను. సుచరిత వెనుకకుఁ జిక్కినను. హారానుడు బరేకుం గాంచి “ఇన్నాతై నతరువార నిప్పుడు సుచరిత పెండ్లి కంగీకరించుట లేదు. ఇంతటికునవిషయమునం దిన్నాళ్ళవఱకు నీమె యీకథముగా నటించుట యుచితముగా నున్నదా! ఇది మీకుఁగూడ నగౌరవము కాదా!” అనియెను.

పశ్చకుడు సుచరితయొడలఁ జదవుచు “అమ్మా ! నీవిచ్చటనుండనక్కఱలేదు పొమ్ము!” అనియెను. అచిన్నమాట కొక్కనిమిషములో సుచరితకన్నుల నీరు నిండి పోయెను. తోడనే యామె యటనుండి వెవలిపోయెను.

పశ్చ—సుచరిత తనకును తాను బాగుగఁ దెలిసికొనకుండ్రనే యీ పెండ్లికి నమ్మకించినదనసంకయము నాకుఁ జాలకాలమునుండి యున్నది. అందుచేతనే నే నింతవఱకును సమాజము నెదుట సంబంధఃకృత్యము చేసికొనవలయు ననునీకోరికను నెఱవేర్చఁజాలకపోయితిని.

హారా—సుచరిత యప్పుడు తెలిసియే యంగీకరించిన దనియు నిప్పుడు తెలియకయే నిష్కేళించుచున్న దనియు మీకు సంకయము కలుగుట లేదా ?

పశ్చ—ఎట్లయినను గావచ్చును కాని యిట్టిసంకయావస్థలో వివాహము కాఁజాలదు.

హారా—మీరు సుచరితకు సర్వోధ చేయఁగూడదా !

పశ్చ—నేను నాసాధ్యమైనంతవఱకు కెన్నఁడు నామెకు దుర్బోధచేయుట లేదని నిశ్చయముగా నెఱుంగును.

హారా—మీరట్లే చేసినచో సుచరిత యీవిధముగా మారుట యెన్నటికిని సంభవింపదు. మీకుఁబురుగునందు నేఁడు జరిగిన యీవ్యాపార మంతయును మీ యవివేచనాఫలమే యని నేను మీ ముగము నెదుటనే చెప్పుచున్నాను.

పశ్చ—(చిఱునగవుతో) నీవన్నమాట నిజమే—నాకుఁబురుగునందలి మంచి కెద్దలన్నియు నానిగాక మఱి యెవ్వరివి ?

హారా—మీ రిదిషయమున నెప్పటికైనఁ బశ్చాత్తాపపడకమానకు.

పశ్చ—పానూబాబూ ! పశ్చాత్తాపము భగవత్కృతులనఁ గలుగును ! నేను పాపమునకు నెఱచినట్లు పశ్చాత్తాపమునకు నెఱవను.

ఇంతలో సుచరిత గదిలోనికి వచ్చి పశ్చకునిచేయి పట్టుకొని “బాబూ ! మీ యపరాధమును నేకయైనది!” అనియెను. పశ్చకుడు పానూబాబును జూచి “ఇప్పుడే

మేడమిడికి బోయివారు!" అనియెను. ఆమాట విని లలిత యచ్చటనే నిలిచి యాతని మొగమువంకఁ జూచి నిస్సంకోచముగా "నేనెఱుంగును. ఆతఁడు నాతో మాటాడకుండఁ బోలేదు! ఈవని ముగించుకొని నేనును మేడమిడికి పోయెదను!" అనియెను.

లలిత నించుకొంతయును జంకింపఁ జాలకుండుటచే మారానునిచ్చాదయజ్ఞాల మఱింత వరిలఁదొడంగెను. వినయుండు సుచరిత్రతో నాకస్మికముగ మాటాడి పోవుటయు, నావెనుకనే సుచరిత్రయును పోవుటయు మారానుడు చూడవ్వండలేదు. నేఁడాతఁడు సుచరిత్రతో మాటాడఁ బ్రయత్నించి మాటిమాటికి నక్కతారుఁ డయ్యెను. ఒకటిరెండుసారు లాతనివిస్మయహర్షములనుగూడ సుచరిత్ర తృప్తికరించి పోయినది. అందుచే సభలోఁ దన కగౌరవము కలిగినట్లు భావించుకొని యాతనిచ్చాదయము పరితపించి పోవుచుండెను.

సుచరిత్ర మేడమిడికి బోవునప్పటికి మరిమోహిని తనసామానంతయును మాటఁ జూచుకొని యెచ్చటికో వెదలిపోవుదానివలె నుండెను. అది చూచి సుచరిత్ర "దొడ్డమ్మా! ఇది యంతయు నేమి?" అని ప్రశ్నించెను. మరిమోహిని ప్రశ్నార్థము చెప్పఁజాలక యేడ్చుచు "అమ్మా నీతికుఁ డెక్కడ నున్నాడు! ఒకసారి పిలువును! తల్లి!" అనియెను. సుచరిత్ర వినయునివంకఁ జూచెను. అప్పుడు వినయుండు "దొడ్డమ్మ యిటు నుండు టుండఱును గ్రమ్ముగ నేయున్నది. నే నీమెను మాయమృయ్యుడవఁ దీసికొనిపోయెదను" అనియెను.

మరి—అమ్మా! నేనటునుండి స్థిరమునకుఁ బోవఁదలఁచితిని. నావంటిది యీవిధముగా నెవ్వరియింటను నుండుట మంచిది కాదు. చిరకాలమునకు నన్ను భరించుటకు సహించు వారెవ్వరున్నారు ?

సుచరిత్ర యీసంగతి యిదివఱకే యూహించుకొన్నది. మరిమోహిని యీయింట నుండుట యగౌరవమే యని గ్రహించిన దగుటచే నామె మాటలమాట చెప్పఁజాలక మానముతో దొడ్డమ్మ చెంతకుఁబోయి గూర్చుండెను. రాత్రియైపోయెను. ఇంట నింకను దీపము వెలిగింపలేదు. ఆహేమంతాస్వచ్ఛాకాశమునఁ దారకలు బాసాచ్చన్నములైయుండెను. అప్పు డెవ్వరికన్నులు బాసాచ్చన్నములై యుండెనో యాయంభకారమునం దగవడుటలేదు. మెట్లమీఁదనుండి సతికుండు "దొడ్డమ్మా! నీయని బిగ్గలఁ బిలుచుచుండెను. "ఏమిటాబూ!" అని మరిమోహిని తత్తరముతో లేచి నిలువఁబడియెను. అప్పుడు సుచరిత్ర "దొడ్డమ్మా! ఈరాత్రి నీశిశువునకుఁ బేరును. శ్రవణమునయమునఁ బోవచ్చును. తుడిగారితోఁ జెప్పకుండ నెట్లు పోయెదనో చెప్పును! అది యవచారము గాదా?" అనియెను.

వరదాసుందరి హరిమోహిని నవమానించిన దని కోర్కెనుచే మండిపడుచున్న వినయం దీక్షంతి యూహించలేదు. ఒక్కరాత్రియైన హరిమోహిని యట నుండటం వినయం కష్టమనేపోయెను. హరిమోహిని దిక్కలేక స్వయమును సహించి తనయింటుం బడియుండెనని నవదాసుందరి యనుకొనుచుండెను. అమె నీ బోధోద్యమంకొరకు తిక్రియ చేయవలయునని విషయం ను హరిమోహిని నటనుండి తీసికొనిపోవుట కొనుకొంతయు విలంబము వోర్వఁజాలకుండెను. కాని హరిమోహిని యాయితట వరదాసుందరియొక్క తెలివోమాగ్రిమే సర్వసృధానంబంధము కలది కాదని యప్పుడనుచరితమాటల వలన వినయం కాకస్మితముగాఁ దలఁపునకు వచ్చెను. అగ్రిహించి యనమానించిన యామెను దృఢీకరించి పోయినబో నాదనించి యాగ్రము మొసరిన యాతనిని మఱి చిపోయి నట్లగును! అది కేరల మవ్యాధిమని తెలిసికొని వినయం ను “మండిది. పరే కబాలునకుఁ దెలుపకుండ నెంతమాదియును బో. గూడదు!” అనియెను.

ఇంతలో సతీకుండు కైకవచ్చి “వొడ్డమ్మా! రవ్యావారు భారతార్థము నాకగ్రి మింప వచ్చుచున్నారట! మంచి బాగుగ నున్నది.” అనియెను.

విన—నీ కెవ్వరిపక్షము?

సతీ—నేను రవ్యావారిపక్షము.

విన—సరే. అట్లయినబో నిక రవ్యావారికి విచార మక్కఱలేదు.

ఈవిధముగా వొడ్డమ్మభ నిండిపోయెను. పిమ్మట మెల్లమెల్లగా లేచి నుచరిత నడకపోయెను. పరేశబాబు తలచుగాఁ బరండుటకుమందేదియో చదువుకొనుచుండు నని నుచరిత యెఱుంగును. చాలదినములనుండి నుచరిత యట్టివేళకే యాతనియొద్దకుం బోయి ప్రార్థించుచుండుటచే నాతఁ డామెకుఁ జదివి బోధించుచుండెను. నేడును బరేశకుడు తననిరసమందిరమున దీపమునొద్ద గూర్చుండి యెవరన్న ను (Emerson) కవి పుస్తకమును జదువుచుండెను. నుచరిత మెల్లగా నటకుఁ బోయి కర్పిపై గూర్చుండెను. పరేశకుడు గ్రంథమును నిద్దనుంచి యామె ముగియవంకఁ జూచెను. తోడనే తామెకు సంకల్పభంగమయ్యెను. ఇక నామె యెట్లినంపారత్తుగొడవయు నాతనితోఁ జిత్తబాలకపోయెను. “బాబూ! నాకుఁ జదివి బోధింపుము!” అని ప్రార్థించెను. పరేశకుడు చదివి బుధిపించుచుండెను. రాత్రి పదిగంటలకుఁ జదువు తూర్చియయ్యెను. పరేశబాబునిదగ్గి కట్టియాటుకను కలుగునో యని నుచరిత యింక నేమియు మాటాడక లేచి మెల్లమెల్లగా నవ్వతికఁ బోవుచుండెను. అప్పుడు పరేశకుడు ప్రేమస్వరముతో “రాధా!” అని నీతిచెను. నుచరిత మరల లోనికవచ్చెను. పరేశకుడు మృదుస్వరముతో “నీవు మీవొడ్డమ్మనుగూర్చి మాటాడవలయునని వచ్చితివి. గాదా?” అనియెను.

పరేశబాబు తన మనసులో నమాలు నెట్టగినందులకు గుచరిత విస్మితయై “చౌను బాబా! కాని యిప్పుడు వలదు. రేపు మాటాడుకొందము.” అనియెను. పరేశుడు డామెను గూర్చుండు మనిచెప్పి “అమ్మా! మీ దొడ్డువృత్తి యిచ్చట కష్టపడుచుండుట నాకు విచారముగా నున్నది. ఆమెమతవిశ్వాసమును, నాచారమును లాభస్థితికి పెగటగా నుండునని మొట్టమొదట నే నెఱుంగ నెలిని. ఆమెకు బాధగా నుండెనని తెలిసినతరువాత మీదొడ్డువృత్తి నీయింట నుంచుటకు సంకోచముగానే యున్నది.” అని చెప్పెను.

సుచ—మీదొడ్డువృత్తి యిటునుండి పోవలయు ననియే నిశ్చయముగా నున్నది.

పరేశ—ఆమె పోవు నని నే నెఱుంగుదును. మీయిరువురుమాత్రమే యామె కాత్మీయులై యున్నారు. మీరామెను దిక్కుమాలినదానికలె బంపివైవం బాలనిము నే నెఱుంగుదును. అందుచేత నే నే నీవిషయమై కొన్నాళ్ళనుండి యాలోచించుచున్నాను.

తనదొడ్డువృత్తి కష్టపడుచుండె నని పరేశుడు గ్రహించినట్లుగాని, యాతడు డామెయమై యాలోచించుచున్నట్లుగాని గుచరిత యిదివఱ కనుమానించియైన నుండలేదు. అంతేకాక యీసంగతి తెలిసినవో నాతనికి కష్టముగా నుండు నని యామె బాగ్నితగా మనజుకొనుచుండెను. ఇప్పటివరకునిమాటలు విని యామె యాశ్చర్యపడియెను. మఱియు నామెనయనపడుము లక్ష్మజలములచే మెఱుగిపోవుచుండెను.

పరేశ—నేను మీదొడ్డువృత్తి కోకయిల్లు నిశ్చయము చేసితిని.

సుచ—కాని యామెకలెకలె—

పరేశ—అదై యిచ్చుకొనకలెకలె లేదు. ఆమె యిచ్చుకొనుటెల ? నీ వీయవలయును.

గుచరిత నోట మాటలేకుండలె బరేశునివంక జూచుచుండెను. పరేశుడు నవ్వుచు “అమ్మా! నీయిల్లే యున్నది. అదై నిచ్చుకొనకలెకలె లేదు.” అనియెను. గుచరిత మఱియును విస్మిత యయ్యెను. అప్పుడు పరేశుడు “అమ్మా! కలకత్తాలో మీకు రెండిండ్లుండె ననుసంగతి నీ నెఱుంగవు! అందొంటి నీది; ఇంకొంటి నతిశుభది. మరణకాలమున మీరండి) కొంతసామ్మ నాచేతి కిచ్చెను. నేను దానిని వృద్ధిచేసి కలకత్తాలో రెండిండ్లును గొంటిని. ఇప్పటివఱకు నానుద్యులనలన గొంతసామ్మచేరింది. కొలదిదినములక్రిందటనే నీయిల్లు ఖాళీయైంది. అచ్చట మీదొడ్డువృత్తి యుండుట కట్టి యాతంకమును లేదు” అనియెను.

సుచ—అచ్చట నామె యెంటిగా నుండగలదా ?

పరేశ—మీరును నావారును నుండగా నామె యెంటిగా నేల యుండువలయును ?

నుచ—మీ కీమాట చెప్పుటకే నేనిప్పుడు వచ్చియుంటిని. ఆమె యిప్పుడు పోవుటకు సిద్ధముగా నున్నది. బంటిగాఁ బంపివైచుట యెట్లు నేను సంకల్పించితిని. అందులేక నే మీయొద్దను నోరి వచ్చితిని. మీ రెట్లు చెప్పిన నట్లుచేసెదను.

పరే—ఈముఁదీక్షితువును సందెఱుఁగుదువా? అసందులో మూడిండ్లు గాఁడితరువారే నీయులు. ఈవఱందాలో నిలుచున్నచో నీయిల్లు కనబడును. అచ్చట మీరున్నచో నియములేను. నేను తఱచుఁ వచ్చి మీయొద్ద జూచి మీతో నుము తెలిసికొను మందును.

నుచ—నుచెలలో నుబువు దిగిపోయెను. తండ్రిని వదలిపోవుట యెట్లుని విచారపఱుటఁ గూడ నవకాశము లేకపోయెను. కాని పోవుటయే యామెకు నిశ్చయమై యుండెను. నుచిత యాశక్తిగ్రహణముతో మానమునువహించి పరేకునిచెంతఁ గూర్చుండెను. పరేకుడు స్వభావముతోఁ దనయంతఃకరణదుశ్శయనఁ దన్నుజేర్చుకొని కూర్చుండియుండెను. నుచిత యాశనిప్రియశిష్యురాలు— ప్రియపుత్రిక— ప్రియకుచ్చాతు! ప్రాణప్రియకును నాతనియీశ్వరోపాసనతో నామెయొక్కతెయే యేకీభావముం గాంచియుండెను. ఆమె నిశ్శబ్దముగఁ జెంతఁ గూర్చున్నయప్పుడే యాశనియుపాసన విస్తారము గాంచుచుండెను. అతఁడు ప్రీతిదినమును నుచితజీవి తమును సాక్షాత్తుచున్న సమూలమున వరిలఁజేయుచుఁ దనజీవితమునకు విశేషపరిణామమును గల్పించుకొనుచుండెను. నుచితవలె నంతటి భక్తితోడను నంతటి నమ్రభావముతోడను నాతనిచెంత కెవ్వరును జేరఁజాలరు! వికచకుసుమ మౌకనుమంకనే తిలకించుచున్నట్లామె తననమస్త్రప్రకృతి నాతనివంకకే యున్ముఖముం గావించి, యుద్ధాటితముం గావించుచుండును. ఇంతటి యేకాగ్రీభావముతో నెవ్వరైన నమీపించినచో మానవులకుఁ ద్యాగశక్తి తనంతి నే నరిలిపోవుచుండును; అంతఃకరణము జలభార విసమ్రీలదముఁబోలి పరిపూర్ణమై విసతమైపోవును! తనయెడల సత్కంబును, క్రేష్టంబును, ననుకూలంబు నగువాడనుమనకుఁ బ్రితిదినము నాత్మప్రీతానందముం గావించుకొనగలుగుకంటె మానవున కిది గౌరవదగిన జేయున్నది? అట్టిదుర్లభ మగునుయోగమును నుచిత పరేకునకుఁ గల్పించినది. అందుచే నుచితతో నాతనిసంబంధ మతిగఱియింపబడినది. ఇప్పు డట్టినుచితతోడి బాహ్యసంపర్కము విచ్చిన్న మగునుమయము వచ్చినది! తీవరన మిచ్చి పండించినఫలమును వృక్షమున విడువబడినవచ్చినది! అందువలన నాతనికిం గలుగుచున్నవిగూఢజేడన నాతఁ డంతర్యామికి నిశ్చించుచుండెను. నుచితకుఁ బాఠమును పఠింపబడిన దనియు, నిప్పు డామెతో నన్నికడకే బ్రేక ప్రపదమున కుభయభయములందును, నాపూర్వప్రీతిపూర్వములందును నూతనవిజ్ఞాన లాభముం గాంచుట కాహ్వయము వచ్చిన దనియు భావించు కొంటున్నప్పుడుండెను.

అత్యున్న సేయించుచుండెను. అతడు తనమనసుకానే “అమ్మా! నీజీవితయాత్రను ముగియుగ సాగించుకొనము! నీచిరజీవితమును గోళము నాబుద్ధిచేతను, నాయాత్మమును చేతనుమాత్రమే యాచ్ఛన్నముగ జేయుట యెచ్చటికిని బాగదు! ఈశ్వరుడు నిన్ను నన్నుండి విడిపించి యొకవిచిత్రాంతరమున నీకు బడచుపరిచాయుండునట్లుటకై యాకర్షించుచున్నాడ! అచిత్రోత్పత్త్యున నీజీవము సార్వ మగుగాక!” అని యనుకొనుచు నాతడు చిన్న తనమునుండియుఁ బ్రేమతోఁ జెందిననునతన బువిత్రోత్పత్తసామగ్రింబోలి తనదెసనుండి పరమేశ్వరునిదెసకు మరలించి విడుచుటకు సంసిద్ధుడై యుండెను. పరేశునకుఁ వరదానుందరినిఁ గోపము లేదు. సంసార విరుద్ధానుభవముల కాతడు మనసునం దెడమిచ్చుట లేదు. సంక్షోభకూలమధ్యమునం దాకస్మికముగఁ గ్రొత్తవరద వచ్చినచో నొకవిధమగుసంతోషము కలుగు ననియు, నావరదను, ప్రకృత్యేత్రమునకు మరలించుటయే దానికిఁ బ్రతీకార మనియు నాతఁ డెఱుంగును. కొలఁదిదినములనుండి తనకుఁబుచ్చుచున్న సుచరిత్రమయిన నెన్నఁ దును భావించియైన నెఱుంగనికృత్యములు జరుగుచున్న దనియు, బ్రస్తుతన స్కార నిర్బంధములచే నామె బాధింపబడుచున్న దనియు, నింకను కామె నట్లు బంధించి యుండుట తగదనియు, ముక్తిదానముం గావించినచో నామె యిచ్చుకచ్చివీరిని మెలంగుచు కాంతిలాభముం గాంచు ననియుఁగూడ నాతఁ డెఱుంగును అందుచేతనే యాతఁ డట్టికాంతిసామంజస్యమును సంఘటింపజేయుటకు నిశ్చయముగ నాయోజనముం గావించుచుండెను.

ఇరువురు నట్లు మానవత్వోఁ గూర్చుండి యుండఁగానే గడియారము పడునొకండుగంటలఁ గొట్టెను. పరేశుడు లేచి సుచరిత్ర చేయిపట్టుకొని వరాండాలోని కామెను దీసికొనిపోయెను. అప్పుడు సంధ్యాకాలమునందలి యావిరి వదలిపోవుటచే నిర్మలమైయున్న యాకాశమున సంధికారములో దారకలు దీప్తిమంతములైయుండెను. పరేశుడు సుచరితను దనచెంత నుంచుకొని యాని స్వరాత్రియం దీవిధముగా నీశ్వర ప్రార్థననుం గావించెను—“ఈప్రపంచమందలి యసత్యచంతయును మామమెపోయి పరిపూర్ణమగుసత్య మొక్కటియే నాజీవితమధ్యమన నిష్కలముగ్గి దాల్చి యుద్ధానితం బగుగాక—”

౪౩

మఱునాటియుదయమున వారిమోహిని వచ్చి పరేశునకు సాష్టాంగప్రణామముం గావించుటయు నాతఁ డదరిపడి యించుక జరిగి వలచు వల దనియెను. వారి మోహిని కన్నీరు నించుచు “నేను మీముఖము వెన్నిజుముత్తకైనను దీర్చుకొనఁజాలను. నావంటి నిరాధారరాలి కాధారముగల్గించితిరి. ఇది మీరుగాక యెవ్వరు

చేయగలడు? ఏత యిష్టమున్నను నా కెవ్వరు నుపకారము చేయజాల రనుకొంటి. — మీ యెడల నీశ్వరుడు బ్రహ్మనుగ్రహ మున్నది. అందుచేతనే మీరు మానవ జీవితముం దనుగ్రహము కలిగియున్నార” అని విన్నవించెను. పరేశుడు సంతోషితుడై లేచి “ఇందు నేను చేసినచేదియును లేదు. అంతయును రాధారాణియే చేసినది!” అనియెను. హరిమోహిని యామాట కడ్డమువచ్చి “తెలిసినది, తెలిసినది. కాని రాధారాణి మీదొడ్డకాదా? ఆమె చేసినది మీరు చేసివట్టే! చక్రవర్తియగు దల్లిదండ్రులు పోవుటచే నామె నిర్భాగ్యురాలగుటచేసి, అట్టిదీనురాలిని భగవంతుఁ డిట్టి భవ్యురాలినిగాజేయు నని నే నెట్లెఱుంగగలను? దేశభేదములు తిరిగితిరిగి వచ్చి మిమ్ము దర్శించినప్పుడే యీశ్వరుడు నాయుండగూడ దయగలిగియుండె నని గ్రహించితిని” అనియెను.

ఇంతలో విషయుడు వచ్చి “దొడ్డమ్మా! నిన్నుఁ దీసికొనిపోవుటకై యమ్మ వచ్చినది” అనియెను. సుచరిత చటాలున లేచి “ఆమె యెచ్చటనున్నది?” అని యడిగెను. “క్రింద మీయమ్మయొద్ద నున్నది!” అని విషయుడు చెప్పెను. సుచరిత యాత్ర ముతోఁ గిరిండికి దిగిపోయెను. అప్పుడు పరేశుడు హరిమోహినిం గాంచి “నేను ముందుగఁ బోయి మీయింటియందున్నయు సమకూర్చి వచ్చెదను.” అని చెప్పి వెడలిపోయెను. ఆమాటకు విషయుడు విస్మితుడై “దొడ్డమ్మా! మీకిచ్చట నొకయిల్లున్నట్లే నాకుఁ దెలియదు!” అనియెను. “నాకును తెలియదుబాబూ! పరేశబాబున కొక్కనికే తెలియును. అది మారాధారాణి యిల్లు” అని హరిమోహిని చెప్పెను.

విషయుడు సర్వము నామెవలన విని “అమ్మా! నే నీప్రపంచమునం దెవ్వరో యొక్కరికై నుపయోగపడవలయునని యనుకొనచుందును. ఎన్నటికి నాకట్లు పొరపించుటలేదు. ఇంతవఱకు మాయమ్మకు నేనేమియుఁ జేయజాలకపోయితిని. చేయఁ దగిన దంతయు నామెయే నాకుఁ జేయచున్నది. నీకును నే నెట్టియుపకారమును జేయలేకపోయితిని. నీవలన నెన్నియోవిధముల నాదరముం గాంచితిని. నిర్భాగ్యుడగువిషయున కింక బ్రతిగ్రహించుటయే కాని ప్రతిదానము చేయనద్దవ్వదు లేదు కాబోలును!” అనియెను.

కొలది నేపటిలో లలితా సుచరితలతోఁగలసి యనందమయియచ్చటికివచ్చెను. హరిమోహిని యామె కెదురుపొయి “సోదరీ ఈశ్వరానుగ్రహము కలిగినప్పుడులోప మేమియు నుండదు. నే నిప్పుడు నిన్నే పొందగలిగితిని” అని పఱుకుచు ముచ్చటయి పట్టుకొని చాచవై గూర్చుండజేసి “సోదరీ! ఈవిషయునకు నిరంతరము నీమాట తప్ప నటమాట లేనేలేదు!” అనియెను.

అనందమయి నవ్వుచు “చిన్నతనమునుండియు నీ కియే వెచ్చి, ఏమాట పట్టిన నామాటయే! దొడ్డమ్మను ద్వారక నిడికి దీసికొనిపోవలయు నని యిప్పు డీతనిపట్టు!” అనియెను.

విన—అయ్యో. నే నామాట మొదటినుండియుఁ జెప్పుచున్నాను. ఇంతవఱకును వచ్చినతరువాత నాకు దొడ్డమ్మ దొరికినది. నేనే సంపాదించుకొంటిని. ఇంతకాలము నజ్ఞును దొడ్డమ్మ లేనిలోపము నిప్పుడు నేను కష్టపడి తీర్చికొంటిని.

అనందమయి లలితవంకఁ జూచి నవ్వుచు “లేనిదానిని సంపాదించుటయును సంపాదించినదానిని బ్రాణమునలె నాదరించుటయును మా వినయనకు బాగుగఁ దెలియును. మీరందఱు నీతని నెట్లాదరించుచుంటిరో నేనెఱుంగుదును. భావించియైన నెఱుంగని యట్టియాదరము నీతఁ డాకస్మికముగఁ బొందఁగలిగెను. మీతో నీతఁడు కలసిమెలసి యున్నందులకు నాకుఁగలయానంద మేమని చెప్పడును కల్లి! మీయింటి పై మనసు నిజపుటవలన మావినయనకు వహాపకారము కలిగింది. ఈసంగతి యాతనికి బాగుగఁ దెలియును!” అనియెను. లలిత యేమియో బదులుచెప్పుటకుఁ బ్రయత్నించెను గాని యామెకు మాటలు దొరకలేదు. ఆమెమొగ మెఱుపడి పోయెను. సుచరిత్ర లలిత యగమరళం గాంచి “అమ్మా! మీవినయబాబు సకల జనులయందును గల యాంతరిక తేజమునే లక్ష్యముచేయుచుండును. అందుచే నాతనికిఁ బ్రీతిజనునియందును గలగుణముమాత్రమే కానఁబడుచుండును. ఇదియే గుణగ్రహణ పారీణం దగునీతనియందుగల విశేషము!” అనియెను.

విన—అమ్మా! నీవు నీవినయుని నెంతగొప్పవానిగాఁ దలంచుకొనుచుంటివో, నిజముగాఁ బ్రపంచమునం దాతని కంతగా గౌరవయోగ్యత లేదు. ఈసంగతి నీకు స్పష్టపఱుపవలయు నని తలంచుచుండును గాని యహంకారవశమున నట్లు నేయఁజాలకుంటిని. కాని యింకఁ జెప్పక తప్పదు. అమ్మా! ఇంకవలదు. వినయునిమాట యిప్పు డింతజుఱకే చాలును!

ఇంతలో సతీకుండు చిరపరిచిత మగుతనకుక్క నెత్తికొని గంతులు వైచుచు నచ్చటికి వచ్చెను. హరిమోహిని తత్తరముతోఁ జటారున లేచి “నాత్మండీ! సతీకా! కుక్క నిటునుండి తీసికొనిపోమ్ము!” అనియెను.

సతీ—దొడ్డా! ఇది యేమియును జేయదు. నీయింటిలో దూరదు లెమ్ము! నీవు దీని నిండుక యాదరించినచో నిది నిన్నేమియు నరదు!

హరిమోహిని యిండుక యోసరిల్లి కలదు బాబూ! దీనిని తీసికొనిపోమ్ము!” అనియెను. అప్పు డానందమయి కుక్కతోఁగూడ సతీకుని దరిఁజేర్చుకొని యొడ్డిలోఁ గూర్చుండఁజేసికొని “బాబూ! నీవేనా సతీకుండ్రవు! నీవు మావినయుని మిత్రుఁడ

వా" అనియెను. వినయుని మిక్కిలిదుగాఁ బరిచితుఁడగుట సతీశున కంతయుసంగ
తముగాఁ దోచలేదు. అతఁడు నిస్సంకోచముగా "బ్రాహ్మ!" అని చెప్పి యానందమయి
యొగ్గమువంకఁ జూచుచుఁ గూర్చుండెను. అప్పు డానందమయి "బాబూ! నేను
వినయునికల్గితిని!" అనియెను. అప్పుడు ముచరిత సతీశునితో నానందమయికి వందనము
జేయుమని చెప్పెను. సతీశుఁడు సీగుతో శ్లోక ప్రజామయముగావించెను. ఇంతలో
వరదానుందరి కైకి వచ్చి హరిమోహినివంకఁ జూడఁజేయ యానందమయిఁగూర్చి
"మీరు మాయగుట నేమైన ఫలాహారము చేయరా!" అనియెను.

అనం— ఆహారపానీయములకు నా కెట్టియభ్యంతరమును లేదు. కాని నేఁడు
మాత్రము వలదు. గోరా తిరిగి వచ్చినతరువాత నేను మీయంటు భుజింతును.

గోరా చెంత లేఖండిన యీసమయమున నానందమయి యాతని కప్రియమగు
కెట్టివనియును జేయుట మానివైచెను! అప్పుడు వరదానుందరి వినయునివంకఁ జూచి
"వినయవా చిచ్చటనే యున్నట్లున్నది! నీవు రావనుకొంటిన్న!" అనియెను.

విన— నేను వచ్చినట్లు మీకుఁ దెలుపకుండఁగ నే పోయెద ననుకొంటిరా?

వర—నిన్న నేను పిలిచినప్పుడే నీవు భోజనము చేయవైతివి. నేఁడు పిలువ
కుండ వచ్చి భుజింతువా?

విన—అట్లు చేయుటయంచే నాయాత మెండు! జీతముకంటె లంచము వ్రయ
మైనది గాదా?

వినయుఁ డీయంటుఁ దఱచుగా భుజించుచుండుననియు, నానందమయి కూడ
దాని కభ్యంతరము చెప్పలేదనియుఁ దెలిసికొని హరిమోహిని మఁగులోనే విస్మిత
యైపోయెను. అందుచే నామెమనసు లేరుకొనకుండెను. వరదానుందరి పోయినతరు
వాత నామె యానందమయిఁగాంచి నిస్సంకోచముగా "పోదరీ! నీభర్త యెవ్వరు?"
అని పిల్చించెను.

అనం— నానాథుఁడు కేవలము హిందువు!

హరిమోహిని మఱి మాటాడఁజాలకపోయెను. ఆనందమయి యామెచ్చాదయ
భారమును గ్రహించి "పోదరీ! సమాజ మన్నిటికంటెను బ్రధానమై యున్నంతకంటె
నమాజనియమములనే గౌరవించితిని. కాని యెక్కనాఁ డాకస్మికముగ నాయంటుఁ
బర మేశ్వరుఁడు సాక్షాత్కరించెను. అప్పటినుండియు నేను సమాజమును లెక్కచేయు
టలేదు. సర్వేశ్వరుఁడే స్వయముగవచ్చి నావాతినపహరించికొనిపోయెను. ఇంక నెవ్వరిని
గూర్చి భయపడవలయును?" అనియెను. హరిమోహిని కామాటలయందుబోధఁడలేదు.
ఆమె మరల "పోదరీ! ఇది నీభర్త కిష్టమేనా?" అనియెను.

అనం— ఇచ్చము లేదు. ఆయనకుఁ గోపమే—

వారి—విప్లవకో ?

అనం—వారికి నిష్ఠయు లేదు. కాని, వారిసంతోషముకొఱకేనా నాబ్రదుక్కు? సోదరి! ఈనామాట యితరులకు బోధపడునదికాదు! సర్వజ్ఞుఁడగునీళ్ళయని కొక్కనికే తెలియును !

అని చెప్పుచు నానందమయి చేతులు జోడించి వందనముం గావించెను. ఏమి నెరియునతియో వచ్చి బోధించి యీమెను సిగ్గుచేయఁగఁ జేసివెచ్చియుండునని వారిమోహిని భావించుకొనియెను. అప్పు డామెనునోవధ్యమునం దంతయు నొకవిధ మగుసంకలన ముదయించెను !

లావణ్యయు లలితయు లీలయు నుచరితమెంటునో తిరుగుచుండిరి. వారత్యుత్సాహముతో నుచరితనూతనమందిరము నలంకరించుచుండిరి. కాని యాయుత్సాహములో సర్వక్రేదకామయం బగునపుజలము ప్రిచ్ఛన్నమై యుండెను.

ఇన్నాల్పకఱకును నుచరిత యెన్నియోవిధములఁ బ్రార్థించి పశుకళాబున ముపచారములు చేయుచుండెను. పూలసజ్జలఁ బువ్వులను నింపుట, బల్లవై బుస్తకములను సువరించుట, స్వయముగాఁ బర్యంకము పెండలో వైచుట స్నానాచారసమయములను జుష్టిక దెచ్చుట—అప్పు డీసులలో విశేషమెవ్వరికిని గనఁబడలేదు. సామాన్యములునే తోచెను. కాని సామాన్యములైన యాపనులే—ఒకరుగాకున్న మఱియొకరైకరై నేజేయుట కనువుపడియున్న యాయుపచారములే—చేయకున్నను నంతగానిబ్బంది లేనియాసేనలే—ఇప్పు డిరువురిన్పూరయులును మధించివైచుచుండెను. ఇప్పుడు నుచరిత పశుకుంటి కేదిన్నపని చేయుటకై వచ్చినను పశుకున కదిచెద్దపనిగా నగపనుచుంటుచే నామెను గవ్వముగా నుండెను. ఇంక నీసేన నేడుగాకున్న రైవైన మఱియొకటిచేతికి లభించునుగా యని తలంపునకు వచ్చినంతనే నుచరిత కన్నుల నీరు నిండిపోవుచుండెను.

నుచరిత నూతనగృహంబునకు బోవునాటిప్రాతఃకాలమునఁ బశుకుడు తన యుపాసనాగృహంబునకుఁ బోయి తనవీరముచెంత సర్వసన్నద్ధమైయున్న పూలసజ్జను, సుపాసమున పరీక్షించుచుఁ గూర్చుండియున్న నుచరితను గాంచెను. అతడు లీలాలావణ్యలకుగూడ సుపాసనకు రావలయు నని విచిత్రము. గాని లలిత వారి వచ్చు టికిఁ బోనీయలేదు. పశుకుడు నిర్దనముగ నిర్మలముగ మహాసనఁ గావించినచో నుచరిత కాతని యానందమయాశ్చర్యము లభించు నని లలిత యాశ! నేటిద్రుభాతమునం దట్టియాశ్చర్యమును బడయుట నుచరిత కావశ్యకమని భావించి లలిత తండ్రి గారిపార్శ్వమునఁ బాతిభంగము కాకుండఁ జూచుకొనియెను.

పశేషుఁడు హాసనాంతరమునఁ గన్నుల నీరు నించుచున్న నుచరితం గాంచి
 “అమ్మా! వెనుకకుఁ దిరిగి చూడకుము! ఏమి పొచ్చి పించినను, ఏమి నిన్నెదురుకొనినను
 దానియందు నుపశ్రావముగ న్యక్షింపజేయఁ దలచిన నని శపథము చేసికొని
 పరమానందముతోఁ బ్రవర్తించుచున్నాను! ఈశ్వరునకే సంపూర్ణముగ నాత్మసమర్పణముం
 గావించుకొని యాతనినే యేకమాతృసహాయునిగాఁ జేసికొనుము! అట్లయినచో మ
 జుత్తు, తత్త్వ లోపము మొదలగువానిలోఁగూడ నీకు లాభకర మగుమార్గము దొరకఁ
 గలదు. నిన్ను నీవు విభాగించుకొని నీలోఁ గొంత దేవునియెడలను, మఱికొంత మఱి
 యొకచోటను వినియోగించినచో నమస్తమము దున్నక మైపోవును! అత్యల్ప మగు
 మాయాశ్రయము నీ కింక నంత యావశ్యకము కాకుండునట్లు దేవుఁ డనుగ్రహించు
 గాక!” అని బోధించెను.

అనంతరము వారిరువురను బయటికి వచ్చునప్పటికిఁ గచేదిగదిలో హారానబాబు
 కూర్చుండి యుండెను ఇతఁ నెవ్వరియందు నెట్టివిరోధభావము నుంచుకొన నని
 ప్రతినఁబూనియున్న నుచరిత యాతనిగాంచి వినమ్రమై నమస్కరించెను. తతః
 మే హారానుఁడు తిరిగిపై నిలువనఁ గూర్చుండి గంభీరస్వరముతో “నుచరితా! నీ
 విన్నిదినములనుండియు నాశ్రయించిన సత్యమునుండి వెనుకకు మరలుటచే నాకీదినము
 దుఃఖదినముగా నున్నది!” అనియెను. నుచరిత యెట్టిప్రత్యుత్తరము నీయలేదు. కాని
 యా మెచ్చదయాంతరమున కాంతకరజాన్వరస మ్రేళనమున వెలిసిపోవుచున్న సం
 గీతమునం దవృద్ధాకయవస్థరము ప్రకటించిన నట్లయ్యెను. అప్పుడు పశేషుఁడు “హా
 నాబాబూ! ఎవ్వరు ముందటికిఁ బోవుచుండిరో, యెవ్వరు వెనుకకు మరలుచుండిరో
 యానంతరి యాయంతర్యామికిఁ తెలియును. అవిషయమే మనము వెలుపలనుండి
 విచారించుట వృధాయాసమే యగును!” అనియెను.

హారా—అట్లయినచో మీచ్చదయమున నెట్టియాశంకయును లేదా? పశ్చా
 త్తాపమును కెట్టికారణమును లేదా?

చరిత—కాల్పనికంబు లగుసంశయమును నేను నామనసునకుఁ దెచ్చికొనను!
 పశ్చాత్తాపకారణము ఘట్టిలకపోయినను పశ్చాత్తాప మెప్పుడు కలుగునో నే నెఱుంగు
 నుచును.

హారా—నీతనయ లలిత యెంటిగా వినయనితో నీమరుమై నెక్కి వచ్చిన
 సంకతికూడఁ గాల్పనికమేనా?

నుచరిత మొగ మెఱుంగుచున్నాను. పశేషుఁడు మృదుస్వరముతో “హానాబాబూ!
 ఇప్పుడు నీచ్చదయ మేమేగాని తివ్రముగా నున్నది. ఇప్పుడు నీతో నీవిషయమున
 చూటాదుట నిన్ను గౌరవించిన టగును!” అనియెను.

హారా—నామాటలనుండి దీర్ఘభావ మేమియును లేదు. సమాజమున ననుగ్రహలనకాధ్యత చాలవలయు నాయున్నది. దీనికొకట మీరు విచారించవలను. నే నెప్పుడు ప్రత్యేకవ్యక్తిగా మిక్కిలుకుట లేదు. సమాజమున మాటాడుచు న్నాను. మీరు గుడ్డివారు కాకయున్నచో మీ లెలిత విషయంతో నొంటిగాఁ దిరుగుటనుబట్టి మీకుటుంబము సమాజవ్యయలను ద్యజించుట కుత్సాహించుచున్న దని తెలిసికొనియుండుదు. ఇది కేవలము మీకుఁ బశ్చాత్తాపకారణముమాత్రమే కాదు. సమాజమునకుఁ గూడ సగౌరవమే !

పరే—నిందింపఁదలచినచో వెలుపలనుండియే నిందింపవచ్చును. కాని, విచారణ నేయఁదలచినచో లోపలఁ బ్రవేశించి నిందింపవలయును. కేవలసంఘటనమునుబట్టి మానవులపై దోషాలోపణము చేయరాదు.

హారా—ఇది దిత్త సంఘటనము కాదు. దీనిని మీరు లోపలనుండియే ఘట్టిలఁ జేసితిరి. మీ లెల్లవారి నాత్మీయులుగా మీకుటుంబమునఁజేర్చి మీకుటుంబమువారిని సమాజమునకు దూరము చేయఁజూచుచున్నారు. ఎ లోపలకు వెచ్చితిరో మీకుఁ బోధపడుటలేదా ?

పరేకుఁ ది మక విరక్తుడై నాకు నీతో ముఖముభిది భావణము కుదురు' అనియెను.

హారా—కుదురకపోవచ్చును! కాని నే నీను విరికనీ సాక్షిగా వెంటితిని. ఈమెయే సత్యమును చెప్పును గాక! లెలితతో విషయము సంబంధము నట్టికాశ్యంబంబధమా? అది వానియంతరంగము! విరికమా? ఇత స్పృశించుట లేదా! సుచరితా! నీపూర్వక కప్పియకొని పోవుటకు వలనుపడదు. ఈప్రశ్నకుఁ బ్రత్యుత్తర మీ కవలయును. ఇది ప్రధానవిషయము!

సుచ—ఎట్టిప్రధానము ను మైనను నట్లు ప్రశ్నించుటకు మీ కధికార మెంత మాత్రమును లేదు!

హారా—అధికారము లేకున్నచో నేను గేరల మూరకుండుటయే కాక యీ విషయమున నాలోచనయే చేయవలయును. మీరు సమాజమును లక్ష్యముచేయకన్న సమాజమునందున్నంతవలకు మిక్కిలును సమాజము విచారించకు మానదు!

ఇంతలోఁ దుపాసువలె లెలిత యచ్చటికి వచ్చి “సమాజము నిన్నే విచారకునిగా నియోగించినచో నట్టిసమాజమును ద్యజించుటయే మాకు సర్వశ్రేయము!” అనియెను. హారానకుఁ బటానన లేది “లెలితా! నీవునువచ్చితివి సంతోషముగానున్నది! నీతత్వ నీయెదుటనే విచారించుట యుచితము!” అనియెను. సుచరిత కొంతసేపు నయనయే “పానుకాబూ! మీరు మీయి డికిబోయి మీ విచారణాలయమునకుఁ గుమ్ము

చిలిపించుకొనుడు! గృహసులగృహమధ్యమన నవమానకరముగ మీ యధికారమును జూపుట తగదు!—సోదరీ! లలితా! రమ్మ పోవుదము!" అనియెను.

లలిత యొక్కయుద్దానముగదపక "వలదు సోదరీ! నేను భయపడిపోవుదానను గాను! నామాతాబు చెప్పడలచిన దంతయు వినియే వచ్చెదను. చెప్పనిమ్మా! ఏమి చెప్పనో చూతము!" అనియెను. హారానుడు నిర్విణ్ణుడైపోయెను. అప్పుడు పరే శుడు "లలితా! కలదు! నేడు నుచరిత మనయింటినుండి తనయింటికి బోవును. ఈ ప్రాంతకాలమునం దెట్టియకాంతికిని నేనునహింపజాలను! హారానబాబూ! మాతప్పెం తట్టిదె నగుగాక! దయయుంచి వీమింపుమా!" అనియెను. హారానుడు మాటాడక గంభీరముగఁ గూర్చుండి యుండెను. నుచరిత యాతని వర్ణించుచున్న కొలదియు నామెను దక్కించుకొనవలయుననుకోరిక యాతనికి వృద్ధియగుచు నేయుండెను. అసాధ్యమైతికలముచే విజయమును బొందవలె నని హారానుడు దృఢశ్చయముడై యుండెను.

ఇతను నాకనియాక వదలలేదు. ఇప్పుడు నుచరిత తనవెద్దతల్లితో నికొక యింటికి బోవ నున్నది. అచ్చటికి బోయినచో నిక నామె తనకు దక్కుట దుర్లభ మని యాతనికి భీతి కలుగుచుండెను. అందుచేతనే యాతఁ డిప్పుడు తన బ్రహ్మశ్రు మును బదను పెట్టుకొని తెచ్చియుండెను. ఏదో యొకసంగతి నేడే తేలిపోవలయు నని యాతని యుద్దేశము. అతఁడు సమప్తసంకోచములను దూరము చేసికొని వచ్చియుం డెను. కాని యొడుటిపక్షమున లలితా నుచరితలకూడ నిస్సంకోచముగాఁ దూజును లనుండి బాణములను వెలువరచి యాకస్మికముగా నెక్కిరింతురని యాతఁడనుకొనలేదు. శైతిఃసుబంధమగు తనయాగ్నేయాశ్రమము మహాతేజముతోఁబరపక్షము నాక్రమించు నని యాతఁడునిశ్చయించుకొనియెను. కాని, యట్లుజరిగినది కాదు—సమయము మించి పోవుచున్నది! అయినను హారానుడు నిరాశపడలేదు. అతడు తనలో "నత్యమే జయమైనచో హారానునకి జయమగును! కాని విజయ మూరక లభించునది కాదు. హారాదవలచును.!" అని భావించుకొని హారానుడు సన్నద్ధుడై రజరంగమునఁ బ్రవేశించెను.

నుచరిత హరిమోహినికడకుఁ బోయి "దొడ్డమ్మా! నేడు నేనందఱితోడను గలనీభుజించెదను. నీవుమఱియొకలాగునుకొనవలదు!" అనియెను. హరిమోహిని మాటా డలేదు. నుచరిత సంత్రాసముగఁ దపయధీనయైపోయిన దని హరిమోహిని మనసులో నిరపలుకుకొనియెను. ఇప్పుడు తనసంపత్తితోఁగూడ బ్రత్యేకగృహమున నుచరిత యుండుట కరకాళము కలిగెను. అకారణముచే నుచరిత తనకే యయ్యో ననుటతో హరిమోహిని కటిసంకయమునులేదు. అందుచేత నేయిప్పుడు నుచరిత యాచారమును

ద్యుతించి యెల్లవారితోడను భుజించెననుట హరిమోహిని కిష్టము లేదనుటచే నామె యెట్టియంగీకారమును బ్రకటింపలేదు. సుచరిత్ర యాత్మను దొడ్డయ్య మనోభావముకు గ్రహించి “అమ్మా ! నేను నిశ్చయముగఁ జెప్పచున్నాను. దేవుఁడించులకు సంతోషింపఁగలదు ! నాయంతర్యామి యగు నీశ్వరుఁడు నన్నందఱితోడను గలసి భుజింపుమని ప్రబోధించుచున్నాఁడు ! ఆమాట వినుకన్నచో నాతని కాగ్రహము కలుగును ! ఆతని కోపమునకు నేను నీకోపము కంటెను మిగుల భయపడుచుండును.” అనియెను.

వరదానుందరి హరిమోహిని నవమానించుచున్నంత కాలమును నాకన్యమును బంతు కొనుటకై సుచరిత్ర యామె కిష్టమగు నాచారమును తాలించినది. ఆయవసాయమునకు నిష్క్రమితి కలిగినప్పుడుకూడ సుచరిత్ర తనస్వాతంత్ర్యము నేల చంపుకొనవలయును ననుచరిత్ర స్వభావమును హరిమోహిని సంపూర్ణముగ గ్రహింపలేదు. గ్రహించుటకామె కు శక్తియును లేదు. హరిమోహిని సుచరిత్రకోరికను స్పష్టముగా నిష్కేళింపలేదు గాని మనసులోఁ గోపగించుకొని “అయ్యో తల్లీ ! మానవుల కిట్టి దుస్సంకల్పము లేట్లుపుట్టునో నాకు జోధపడుటలేదు. ఎత్తినది త్రాగినాజన్మముగదా !” అని యనుకొని కొంత సేపురతుండి “తల్లీ ! నేనొక్కమాట చెప్పెదను నీమమచేసినను సరియే కాని రామ దీనునినీశ్వనమాత్రము త్రాగవలదు!” అనియెను.

సుచ—ఏమమ్మా ! ఆతఁడు తనయావుపాలను విదికి నీకిచ్చుటలేదా ! నీ వ్రుప యోగించుకొనుటలేదా ?

హరిమోహిని విస్ఫూరితమయినయై “చాలు నూరకుండుము ! పాలను నీశ్వను నొక్కటియే నా !” అనియెను.

సుచ—(నవ్వుచు) మంచిదమ్మా ! నేను రామదీనునినీశ్వను దాగినను. కాని సతీకునిమాత్రము నీవు త్రాగి త్రవెట్టుకొనుము ! ఆతఁ డెట్టి తప్పుచేయునో ?

హరి—సరే. వానిమాటకేమి ?

మగవాండ్రో యాచార లోపముల కంతగాఁ దప్పు లేదని హరిమోహిని యుద్దేశము.

౪౫

హారానుఁడు రణక్షేత్రిమునఁ బ్రవేశించెను. లలిత వివరమునితోఁ గలసి స్త్రీమరుతుండి వచ్చి నేటికిఁ బదునేనుదినము లయ్యెను. క్రియముగా నీమాట యీచెవి నుండి యాచెకి మెల్లగా వ్యాపించుచుండెను. కాని యీరెండైనములలోనను నా వార్త జీర్ణారణ్యమున దావానలముంబోలి యొక్క సారిగానంతట నలముకొనుచుండెను. త్రాహ్మసమాజసీతిధర్మములను తాలించువా రెల్లరు నిట్టిదురాచారములను నిహృతింప

వలయు నని హారానుఁ దండఱుకను బ్రోబోధి మచుండెను. ఈపని చేయుటయు నా తని కంతకష్టము లేకపోయెను. సత్యము ననుసరించి కర్తవ్యము ననుసరించి యితరుల యపరాధములను దిరస్కరించి కాసింపుట కుద్యమించిప్పుడు సత్యకర్తవ్యవియమ రక్షణముం గావించుట చునకంతకష్టముగా నుండెను. ఈవిషయమున బ్రహ్మసమాజమునందు హారానబా బప్రియసత్కర్మోపజయమును, > కోరక కర్తవ్యసాధనమును గావించుట కుద్యమించినంతనే యప్రియతాకకోరకల యుదరి భయముచే నాతని కుత్సానముతో సాహాయ్యము చేయుటకుఁ జాలవండి పరావ్యాఖ్యలు కాఁజాలకపోయిరి. సమాజహితార్థులగువారందఱును బండ్లమీఁదను, బల్లకులమీఁదను నొండొరుయిండ్లకుఁ బోయి యిట్టి దురాచారముల నడంగింపకున్నవో సమాజ మింకయుం దంధకారవృత్తమైపోవునని చెప్పుకొనఁదొడంగిరి. ఇంతేకాక నుచితక్రమోద్బవమయై వదనియు నామె యింక యజ్ఞయోగములతోడను, జపకపములతోడను, దేవపూజలతోడను గాలక్షేపము చేయఁగలదని కూడ నామాటతోఁగలిపి చెప్పుకొనుచుండిరి. చాలదినముల నుండి లలితమనసుతో మహాభయము జరుగుచుండెను. ఆమె ప్రతిరాత్రియు శయనించుటకు ముందుగను, బ్రతిబ్రాతమున విడుచుచుండి లేచిన వెనుకను, "నే నెన్నటికిని నిద్రలేచు గాఁజాలను!" అని శపథము చేసికొనుచుండెను. ఈవిధముగా వినయుని చింతయే యామె హృదయమంతట నధికారము చేయుచుండెను. ఒకప్పుడు క్రిందిగది లోనికి తచ్చి మాటాడుచున్నట్లు తెలిసినంతనే యామె గుఱుడై యొక్కొనిపోవుచుండెను. ఆతఁ డొకటిరెండుదినములు రాకున్నవో నామె హృదయ మభిమానముచే నింకి పోవుచుండెను. ఆమె తఱచుగా సతీశుని వినయునింటికే బోవుటకుఁ బోత్సహించుచుండెను. ఆతనివలన వినయుని స్వస్థివిషయములకు దెలిసికొనుచుండెను. అట్లు చేయుట మానలేకున్న కొలదియు నామె పరాధరవి త మఱింతవర్గి యామెనధీరురాలింజేసివైచుచుండెను. గోరావినయలతో బసవయ కలుగుట కవకాశమిచ్చిన అశకేటాదువై గూడ నామె కొకప్పుడు కొనము కలుగుచుండెను. ఏమైనను దుదివరకు బోరాడెద ననియు విడితెను గావనియు నామె ప్రతిజ్ఞచేసికొనియెను. జీవయాత్రవిషయమై యామె హృదయమున నెన్నియో సంకల్పములు యాతాయాతము లగుచుండెను. విశోపానాశీరుణుల కీర్తిచరిత్రముల నన్నిటి నామె చదివియుండెను. అట్లు చరించుట యసాధ్యముకాదని యామెకుఁ దోచుచుండెను. ఒకనాఁ డామె కందికొడకుఁ బోయి "బాబూ! నేనేదే నొక మహిళాకళాశాలకుఁ జరుపుకొనఁబోవుట మంచిదికాదా?" అని ప్రశించెను. లలితముధాతురహృదయవేదనచే నకరుణంబులగు విశాకంబులతో నెట్లుడుగుచున్నదని యామె మొగమునకుఁజూచినంతనే పరేశుడు గ్రహించి స్నిగ్ధస్వరతో "అమ్మా! చరుపుకొనకేమి? కాని యంతటికళాశాల

యెక్కడ నున్నది? అనియెను. ఆదినములలో బాలికాకాలము లిశేషించిలేవు-గొప్ప యింటియైనకు లుపాధ్యాయును గానుండు కింకరు ముందంజ వైచుటలేదు. అప్పుడు లలిత వ్యాఖ్యలవ్వాడ నుమ్రో బాబా! కదా! అయేలేదా? అనియెను.

పరే—లేదమ్మా!

లలి—బాబా! అట్టిభాగల నొకవాని స్థాపించగూడదా?

పరే—అందులకెంతయో ధనము కావలయును! ఎంతయో జనసాహాయ్యము కావలయును!

లలిత, సత్కర్మమునందు సంకల్పమును సిరముగ నిజపుటయే కఠిన మని యెఱుంగును గాని దానిని సాధించుమార్గమునం దెన్నికష్టములున్నవో ముందు నూపించుకొనలేదు. ఆమె కొంత నేపటివరకు మాటాడకూరక కూరుచుండి తరువాత మెల్లగా లేచిపోయెను. తనప్రియపుత్రికవ్వాడయకష్ట మెంతవీరియుగ నున్నదో పరేకుండలే కూర్చుండి భాషించుకొనుచుండెను. హారానుఁ దానాడు వినియునిగూర్చి నూచించిన విషయ మిప్పుడు పరేకుసు స్మృతికివచ్చెను నిట్టాయ్ విడిచి యాతఁడు తనలోనే “నే ననాలొదితముగఁ బనిచేసితివా?” అని ప్రశ్నించుకొనియెను. ఆతనికి దక్కినబిడ్డలం గూర్చి యంతయాలొచనయే లేదు—కాని లలితసత్యజీవనము వినిర్మలమైనది! ఆమె దేనినిగూడ నసంపూర్ణముగఁ దెలిసికొనుననికాదు ఆమె నుఖదుఃఖములయందుఁ గొంతసత్యమును, గొంతసంశయము ననుమాటలేదు.

నాటిమధ్యాహ్న మే లలిత సుచరితయింటికిఁ బోయెను. ఆయింటి విశేషాలంకారము లేవియును లేవు. ఒకగదిలో, రెండుకంబళములు పలువఁబడి యుండెను. అదొకవైపున సుచరితపర్యంకమును, మఱియొకవైపున హరిమోహిని కళ్యాణము నుండెను. హరిమోహిని మంచముపైఁ బరుండదు గావున సుచరితయు గ్రిందనే కలుగించుచుండెను. ఒకవంకగోడపైఁ బరేకునిదిత్రోరటము వ్రేలాడుచుండెను. ఎక్కినున్న చిన్నగదిలో సతీకునిమంచమును, దానిప్రక్క నొకచిన్న బల్లయు, దానిపైఁ గలం దాను పుస్తకములు, పలకలు చిందరవందఱ గా నుండెను. సతీకుఁడు బడికిఁ బోవుటచే నిల్లంతయు నిశ్శబ్దమై యుండెను.

హరిమోహిని భోజనము చేసి చావపైఁ బరుండుట తద్యుక్తమగుచుండెను. సుచరితవిశేషానుంతలములు వెన్నునఁ జీరాడుచుండఁ గంబళముపైఁ గూర్చుండి బాలీసు నొడిలో నుంచికొని యేకాగ్రచిత్తముతో నేమియో చడువుకొనుచుండెను. లలిత యాకస్మికముగ వచ్చుటచే నుచరిత లజ్జితయై ముందుగఁ బుస్తకమును మూసివైచి తనవీడ్చుచేతనే స్థిగు నడంమిగొని పుస్తకము నెప్పటివలెనే యుంచెను. అది గోరా యుపన్యాసముల సంపుటము!

హరిహరిని చూచునరేచి “అమ్మా! లలితా! రమ్మ! మీయిల్లు విడిచివచ్చి నది మొదలైతే మోకాని నుచరితమనకు బాగుగలేదు. అందుచేతనే మీయిల్లు యేమిచూచుచువుకొనుమఁ గూరుచుండును ! నేనిప్పుడు శత్రునింపఁదలఁచి మీరెవ్వరైన వచ్చిన బాగుగ నుండునని యనుకొనుచున్నాను. ఇంతలో నీవు వచ్చితివి! అమ్మా! నీకు వీరాయుధ్యమున్నది!” అనియెను.

లలిత తనమనసులో నీమాటలు వెలువరించుట కారంభించి “సోదరీ! నుచరితా! మనశఃపూరితమున శ్రీలక్ష్మణ కొక కళాకాలము నిర్మించుట యెట్లు?” అని ప్రశ్నించెను. ఆమాటకు హరిహరిని రెల్లపోయి “మీరు విద్యాకాల స్థాపించి యేమిచేయుదురు?” అనియెను.

సుచ—సోదరీ! అంతపని మనమెట్లు చేయఁగలము? మనకు సాయము చేయు వారెవరు? నాయనగారి నడిగితివా?

లలి—మనమిత్రులము నుపాధ్యాయులుగా నుండి పనిచేయఁగలము! పెద్దక్క కూడ దీని నంగీకరించు ననుకొనియెదను!

సుచ—ఒక్క చదువుచెప్పటతోనే తీరదు. పాఠశాలను గ్రహముగ నెడవు పద్మకుల నెఱుంగవలయును. తగినగృహమును సంపాదించవలయును. చదువుకొనుబిడ్డలను సంస్కరింపవలయును. మూలధనమును జేర్పవలయును. ఇది యంతయు నాచు బాండ్లమగు మనము చేయఁగలమా?

లలి—అక్కా! ఇట్లు చెప్పినచో జరగదు! ఆచుబాండ్లమనిచెప్పి మనకు వినియఁబట్టుకొని మండిరమధ్యమున మడఁగి యుండఁరలినదా? జగదుపకారక మగు పని యేమియుఁ జేయనక్కఱలేదా?

లలిత మాటలలోని జేదన నుచరితస్వరముచుభ్యమున భవించుచుండెను. ఆమె యేమియు బదులుచెప్పక యోచించుచుండెను. అప్పుడు లలిత “మనయితరు పొరుగుల నెందఱో బాలిక లున్నారు. వారికి మనము చదువు చెప్పెద మన్నచో వారిత్తల్లిదండ్రు లానందించెదరు. అట్టిబిడ్డలను జేర్చుకొని మనయింటనే చదివింపవచ్చును! దీనికి ధనసహాయమేల?” అనియెను.

ఎవ్వరో యెఱుఁగనిపిల్లలను దెచ్చి యాయుంటియందుఁ జదివించురనుమాట విని హరిహరిని యుద్విగ్న యైపోయెను. ఆమె యాయుంటఁ బరిశుద్ధాచారముతో గోపాలజీవార్చనము చేసికొనఁదలచి యుండెను. దానికి విఘాతము కలుగునని యామె వారికోరికను నిరాకరింపఁదొడంగెను. అందుపై నుచరిత “దొడ్డమ్మా! భయములేదు. మేము పిల్లలను గింధిగదిలో నుంచి చదివించుకొనుచుండుము. నీమేడఁమోదిగది కట్టయొత్పాతమును గలుగదు—సోదరీ! లలితా! ఎవ్వరైన పిల్లలు చదువుకొనుటకు లభించినచో నట్లే చేయుదుము!” అనియెను.

లలి—మంచిది. బ్రతుకొచ్చింది చూతము !

వారి—అమ్మా ! మీరెల్లవిషయములందును గిరస్తానీలవలె బ్రవర్తించెదరేమి ? గృహస్థులు బడిచదువు చెప్పట వారందరి తాతలవారి దెన్నెను నేను విని యుండలేదు !

పరేసురీమేదమిది యాడువాండ్రీకును, నిరుగుపారుగు మేదలమిది యాడువాండ్రీకును బరస్థరసభావణ పరిచయమున్నది. కాని పరేసునియింటి యాడు బిడ్డలకు వయసుకచ్చినను బెండికాకుండుటగూర్చి పారుగువారందఱును వింతగా జెప్పుకొనుచుండిరి. అందుచే లలిత వారితో సంతగా మాటాడుట మానిపైచెను. లావణ్యయొక్కతె మాత్రీ గీ తఱచుగా మాటాడుచు నును. ఇరుగు పారుగు సంగతులం దెలిసికొనుట యం దామెట్లం గుఱుకలము మొదలు! పారుగిండ్లయందలి ప్రధానా ప్రధానవిషయము లన్నియు నెట్లోవచ్చి యామెచెవులం బడుచుండును. ఆమె దువ్వెనతోడల దువ్వుకొనుచు సాయంకాలమున మేదమిది నభి సాగించుచుండును.

బడిపిల్లలను సమకూర్చుభారము లలిత, లావణ్యయై బెట్టెను. లావణ్య మేదమిది నుండి యుండఱు బిలిచెను. చాలమంది పిల్లలను త్యాగముతోడ జేర్చుట కనుమఱించిరి. లలిత సంతోషముతో నుచరితయింటియందొకగదిని బాగుచేయించి సిద్ధముగా నుంచెను. కాని యాడు మూలముగ నే యుండెను. తమపిల్లలను బ్రాప్త గృహంబులకుం బంపుటకు గృహయజమాను లంగీకరింపరైరి. ఇంతేకాక వారు తమ యాడువాండ్రీకు బరేసునింటియాడువాండ్రీతో సంతాపింపకుండ నిర్బంధించి పైచిరి. అంతేకాని వారిసత్సంకల్పములను మన్నింపరైరి. లావణ్య కింక మేదమిది కెక్కి పారుగువారితో ముచ్చట లాడుట కవకాశము కల్పింపయెను.

అట్లయినను లలిత తనపట్టు వదలక “చాలమంది మేదలగుబ్రాప్తబాలికలకు దొరతనమువారి బాలికాపాఠశాలలో జదువుట యసాధ్యముగా నున్నది. వారికి జదువుచెప్పుభారము వహించినచో నుపకారముగా నుండును.” అని యావిషయమునం దామె స్వయముగా బ్రయత్నించుటయే కాక గుఱియనిగూడ నియోగించెను.

ఆకాలమున బరేసునిబిడ్డలపై దువ్వెము చాలవఱకుం బ్రసిద్ధమై యుండెను. అక్కిరి నత్తలలోకమునుగూడ దాటిపోయెను. అట్టివారు చీతము గాకొనకుండ జదువుక జెప్పెదరని వినిచాలమంది తల్లిదండ్రులు సంతోషించిరి. మొదట రెండుమాడు దినములలోనే యైదారుగురుపిల్లలు చేరిరి. పరేసునితోగలసి పాఠశాలనుగూర్చి యాలోచించుటతోడను, దీనికి నియమముల నేర్పజుచుటతోడను, నిది వృద్ధియగుమార్గము లరయుటతోడను లలిత కొకనిమిషమైన దెరపి లేకుండెను. పాఠశాల క్రమముగా కరిగించుండెను. సంవత్సర మయ్యెను. పరిక్షాంతమున పిల్లల కిచ్చుబహుమానవిషయ

మున లలితాలావణ్యములకు వాదము జరిగెను. ఆమె చెప్పినపుడు సత్యము లీమెకు వచ్చి లేదు; ఈమె యుద్దేశించిన పుస్తకముల కామె యంగీకరింపలేదు. పరీక్షకులను నిర్ణయించుటలోఁ గూడ వాదము జరిగెను. లావణ్యకు హారానునియందు దంతగా నిష్ఠము లేకున్నను వాతని పొడితెవ్వరునందు గౌరవ మున్నది అట్టివాఁడు తరుపాఠశాలకుఁ బరీక్షకుఁ డైనచో గౌరవముగా నుండునని యామె యుద్దేశము కాని లలిత హారా నువ కీవిద్యాలయముతో నెట్టిసంబంధముం గల్గించుటకు నిష్ఠపడలేదు.

రెండుమాఁడుదిఁదులలో నే బడిపిల్లలరాక తగ్గిపోయెను. లలిత కట్టిబడిలోఁ గూర్చుండి యగుచుచప్పు డైనప్పు డెల్ల నదరిపడి చూచుచుండెను. రెండుజాము లైనను నెవ్వరును రాలేదు. ఏదో గోల పట్టిన దని యామె యనుకొనిఁ బూరిమందు న్ను యొకబడిపిల్లయి టికిఁ బోయెను. ఆమె యేళ్ళును “అమ్మా! నన్ను బడికి రాలి చచ్చుట లేదు. అచ్చటికి. బో. గూడ దని మాయవ్య కృషి నది. కానియు చెప్పలేదు!” అనియెను. లలిత యభిమానతి. విరళకఁ దమముగా నున్నట్లు గ్రహించినచో దానికిఁ గారణ మరయఁబాలదు! ఆమె యాబాలికం గాంచి “అమ్మా! పోగూడ దని చెప్పినప్పుడు నీ కేమి చేయుచువు?” అని చెప్పి జతయొక్కయి టికిఁ బోయెను. అప్పు డాయి టివారు “నువరిత హిందువై బాలికేదమును వాదించుచున్నా! ఆయిటు విగ్రహారాధనాగూడ జరుగుచున్నది!” అని చెప్పిరి. “ని మికివచ్చులేకున్నచో బడి మాయ టికి మార్చెదను!” అని లలిత చెప్పెను. కాని యంతమాత్రముచే నంగీకారము కుడులేదు. ఇకను సంకలముగ నే యుండెను. లలిత మఱియొక్క గామునకేగి ముద్దీనని లలిది “నుద్దీరా! దీనికిఁ గారణ మేమో సత్యముగఁ జెప్పెదవా?” అని ప్రశ్నించెను.

ముద్దీ—పానూబాబు మీకు నిరదముగ నున్నాఁడు!

లలి—నుచరితయింట డేవురాజ యగుచున్నదా యేనా?

ముద్దీ—అంతే కాదు!

లలి—ఇత నేమిన్నచో చెప్పగూడదా?

ముద్దీ—చాలసంగతు లున్నవి.

లలి—నన్నుఁ గూర్చిగూడ నేమైన సత్యము మున్నదా?

ముద్దీయఁ దూరకుండెను. లలిత మొగ మెఱచుచేసికొని “నాస్తిమరు ప్రయాణమున కిది కాసియో? తప్పుపని చేసియేయున్నచో మంచినిచేసి పొయిత్పత్తమును గూర్చుపద్ధతి మనసమాజ మంతమాత్రము నెఱుంగదు. నేను చేయుసత్కర్మములగూడ నీసమాజమునకు నిషిద్ధములేనా? నాకును, సమాజమునకును వాధ్యాత్మికోన్నతికై మీరొసరించుపద్ధతు లిదియేనా?ని అనియెను.

సుధీ—అందుకొకట గాదు. వినయబాబున కీవిద్యాలయముతో సంబంధము కలుగునేమో యని వారిభయము!

లలిత నిలువున మండిపడుచు “అ! ధనుము కాదు! భాగ్యమే! యోగ్యతచే వినయబాబుతో సమానులగువా రీవమానమునని దెంచువాడవు?” అనియెను. సుధీ యందు లలితతోపముంగాంచి సంభవించుచు “అమాటనిజమే—కాని వినయబాబు—” అనియెను.

లలి—అతడు బ్రహ్మసామాజీకుడు గాదు. అందుచే బ్రహ్మసమాజ మాతని విషించుచున్నదా? ఇట్టిసమాజమునందు నాకించుకొంతయు గౌరవ మగలదులేదు.

సుచరిత బడిపిల్లలు రావుంటుంటే గారణమును తెలిసికొని యేమియు నాచివ యమున మాటాడక మేడమీదఁ గూర్చుండి తీసునను రాబోవుననుష్ఠాపాతములను బోధించుచుండెను. లలిత సుచరితయొద్దకుఁ బోయి “అక్కా! అతయును వింటివా?” అనియెను. సుచరిత చిట్టచుట్టుతో “విలేదుగాని యంతయుఁ తెలిసితివి!” అనియెను.

లలి—ఇది యంతయు మనము సహింపవలసిందేనా?

సుచ—సహించినచో నవమాన మేమియు లేదు. తండ్రి గారన్నీటికి వెట్లు సహించియుండురో నీవు చూచుటలేదా?

లలి—సహించియున్నావుచో నన్యాయము సంకీర్ణించినట్లుగునని కాయుద్దేశము. అన్యాయమును సహింపకుండుటయే యుచితవృత్త్యుని నేననుకొనియెదను!

సుచ—అయినచో నీవిప్పు డేమి చేయఁదలచితివా చెప్పు!

లలి—అచివయమున నింకను నే నించుకొంతయు నాలోచించుకొనలేదు. ఏమి చేయఁబాలుదునో నే నెఱుంగను. కాని, యేదో పులి కారము చేసితిరకలయును. మన వంటియాడువాండ్రయెడల నీవోడేకములు కలవారు తామెంతగొప్పవారనుకొనుచు న్నును నయోగ్యలే. వారిని నే నెంతమాత్రమును లక్ష్యముచేయను! వా రేమిచేయఁ గలరో చూతము!

అని లలిత భూభాగమునఁ బదాఘాతముం గావించెను. సుచరిత మాటామాటాడక లలితచేతులను బట్టుకొని కొంతసేపైనకనువార “లలితా! ఒకసారి తండ్రి గారితో మాటాడి చూడుము!” అనియెను. లలిత చటాలునలేచి “నేనిప్పుడే యాయన కడకుఁ బోయెదను.” అని బయలుదేరియె. ఆమె ద్వారమునొద్దకుఁ బోవునప్పటికి వినయబాబు తలవంచుకొని వీధినుండిరచ్చుచు లలితంగాంచి యదరిపడినీచిచిపోయెను. లలితతో వెట్లు మాటాడవలయునో యాతనికిఁ దోచుచుటలేదు. కాని యాతఁడు మన ను క్షుదురుపఱచుకొని యామె మొగమువంకఁ జూడకుండ పోక ననుష్ఠాపరముం గావించి పడఁజుగము వెట్లుకొని నడచిపోయెను. లలిత కది త ముఠాలోకాకతో, గాల్చినట్లుచేసెను. ఆమె యతివేగముతో నిండిపోయెను.

అప్పుడు వరదానుందరి జమాఖర్చులెక్కలను జూచుకొనుచుండెను. అటు లలిత మొగముం గాంచి నిత్యవడియెను గాని లెక్కపుస్తకములనుండి దృష్టిని మరలించుట యామెకుఁ గలుగుకానుండెను. ఒక్కయంక తప్పినచోఁ గొంపమునిగిపోవునని యామెకు భయము! లలిత యొకక్షణ్విలగిగొని యామెబట్టచెంతఁ గూర్చుండెను. అప్పటికి వరదానుందరి మొఁమెత్తనండుటచే లలిత 'అమ్మా!' అని పిలిచెను.

వర—కూరుచుండు వచ్చు! నేను పనిలో నున్నాను.

లలి—అమ్మా! నేను నీకాలమును వ్యర్థము చేయను. ఒక్కమాట యడిగెదను. వినువా విచ్చటికి వచ్చినాడా?

వరదానుందరి లెక్కలనుండి దృష్టి మరలించకయే 'వచ్చినాడు!' అనియెను.

లలి—అతనితో నీవు మాటాడితివా?

వర—చాలనయితఁడు మాటాడితిని.

లలి—నానాట యేమైన వచ్చినాడా?

వరదానుందరి యింక మాటాడక తప్పుదని యెంచి "అమ్మా! నీమాటయును వచ్చినది. ఏమమా గాంధర్వగోళాగుచుండుటయు, సమాజమునందపక్షీకలుగుటయు జాలొచ్చింది యిండులకుఁ దిగిన యేర్పాటుజేయవలసినవచ్చినది!" అనియెను. లజ్జచే లలిత మొఁమెత్తుకొన్నది. అమెతల తిరిగిపోవుచుండెను. అప్పుడు లలిత "అమ్మా! తండ్రిగారు పానుబాబు నిచ్చటికి రావలదనిరా?" అని ప్రశ్నించెను.

వర—అయిన కీగొడవ యంతయుఁ గావలెనా? అట్లయినచో మొదిటనుండియు జూచుకొనే యుండును!

లలి—పానుబాబు మనయింటికి వచ్చుచుండునా?

వర—(అశ్చర్యముతో) అదియేమే! పానుబాబు రాకేమి?

లలి—నినయతాబుమూత్రే మేల రాఁగూడదు?

వరదానుందరి మరల లెక్కలఁ జూచుకొన వారంభించి "లలితా! నేను నీతో జాలలేక! నాయెడల మండింపకును! నామఁ జాలగఁ బనియన్నది!" అనియెను.

లలిత ముచిరతయింటికిఁ బోయినప్పుడు వరదానుందరి విషయనిఁ దిలిపించి యా తనతోఁ జెప్పువలసినదంతయుఁ జెప్పిచెను. లలిత కీసంగతి తెలియదనియే యామె యనుకొనియెను. కాని యొకస్మితముగ నింతలా నే తెలిసిపోవుట యామెకుఁగల్గెనుగా నుండెను. ఇది చల్లగాఁ బఠింపింప దలయు, దీనికి సామాన్యముగా నిష్క్రమితి లేదని యా నామె యనుకొనియెను. అప్పు డామెకోప మంతయు నవివేచనకుఁ దగుదుగనిపై బడియెను. ఇంతటియజ్ఞానితోఁ గాఠ్రురము చేయుట యాఁడుకానికిఁ గష్టముగాని యామెకుఁ బోయెను. లలిత చూడవచ్చుతూర్పునకుఁ గ్రక్కయిపోవుచున్నామనకుఁకును నని

చుకొని కిరిండిగదిలో నుత్తరము వ్రాసికొనుచున్న తండ్రియొద్దకు పోయి “బాబా ! వినయ బాబు మనతోఁ గలిసి యుండుటకుఁ దగినంతయొక్కందుకాదా ?” అని ప్రశ్నించెను.

అప్రిళ్ళనుబట్టి పరేశుడు సర్వమును గ్రహించెను. తన మనుంబమునుగూర్చి సమాజమునం గలుగుచున్న యాంక్షాభీన మాతనికిఁ జెలియకపోలేదు ! ఈవిషయమె యాతఁడు చాలవఱక కాలోచించుచునే యుండెను ! విషయమొకటి లలిత మనో భావముగూర్చి తనకు సంకయము కలుగకున్నచో నాతిండితరులమాటలనుజెసి బెట్టు వాడు కాదు కాని లలితకు విషయనియం దనుకాగమే కలిగినచో వప్పు జేమి చేయ వలసి యుండునని పరేశుడు మాటిమాటికిని బ్రశ్నించుకొనుచుండెను. ప్రత్యక్షముగ వ్రాసినాధర్మదీక్షం వ్రేకొన్న వెనుక నిన్నాళ్ళ కాలనివృత్తులమునం దిటిదిక్కు తట సిం చెను. అందుచే నొకవంక నాతనివ్యావయమున భయమును, గర్హమును బాధించు చుండెను. మఱియొకవంక నాతఁడు తనమనశ్శక్తి సంతను బాధించుచుండ జేసికొని “నేను ధర్మదీక్ష వ్రాసిననుసమయమున నొక్కజేవునియందే దృష్టి మంది కలెవరీక్ష యందు తీర్పుదే నెరిసి. నుభయ, సంపత్తి, సమాజము మొదలగువానికంటె సత్యమే ప్రధాన మైనదని యెంచి నాజీవితమును ధన్యులుగ జేసికొంటిని” అట్టి పరిష్కారము మగునిప్పుడుకూడ నేనాయాశ్చర్యరనియందే లక్ష్యముంచి యుత్తరంధ్రయ్యొద్దను” అని నిశ్చయించుకొనుచుండెను. అప్పుడాతఁడు లలితప్రిళ్ళకుఁ బ్రత్యక్షతరముగా “అమ్మా ! వినయుండు చాల మంచివాఁ డనియే నాయుద్దేశము ! ఆతఁ డెంతటిబుద్ధిమంతుడో యంతటి వివలచరిత్రుడు !” అనియెను.

లలిత యిండునీ పూరకుండి “బాబా ! గోరాబాబుతల్లి మొన్న మనయింటికి వచ్చినది. సోదరునుచరిత్రతోఁ గలిసి నేనొకసారి యామెయొద్దకుఁ బోవునునా ?” అని యడిగెను.

పరేశుఁ డొక్కిరిసిపడివఱకును బదులు చెప్పఁజాలకపోయెను. ప్రస్తుత మిట్టి రాకపోకలరలన నపవాదములు ప్రబలిపోవు నని యాతఁడుహించెను. కాని యీ పని యన్యాయము కావచ్చును నిషేధించుట యేటికిని యాతని మంతరాత్మ బోధించు చుండెను. అందుచే నాతఁడు “అమ్మా ! చుంచిది. పోవచ్చును. నాకుఁ బనియున్నది కాని లేకున్నచో నేనుకూడ మీతో వచ్చియే యుందును !” అనియెను.

౪౬

వినయుఁ డిన్నాళ్ళనుండియు సరిభిక్షలను, నాస్త్రియునివలెను నిశ్చింతగా తయ్యముఁ బోవుచున్న సలమునందు సమాజసంబంధ మగునిగ్నివర్తకము వగలి మంకు నని కలలోనైన ననుకొనలేదు. పరేశుని కుటుంబముతోఁ గలియుట యాతనికి మొట్ట

మొదటి సంగోచమునే యుండెను. అటు వెంతకాలము జనవు చూపవచ్చునో తెలియక గ్రహారం దెప్పుడను దిండు చుండెడివాడు! కృమముగా నాసంశయము వదలుటే కాక యెట్టి భయభీతియు లేకుండ బోయెను. ఇప్పు డాకస్మికముగాఁ దన మూలమున లలితప నింద కలుగుచున్న దని విని యాతనితలచై బితుగు పడినట్లుండెను. లలియెడల నాతని వృద్ధయశంభుధము సాధారణస్నేహభావమును మించి యుండెను. తామిరువురు నొక్కసమాజమువారు కానప్పుడు తన కట్టికోరిక యుండుట తక్కి యని విషయం దెఱుంగును. అందుచేతనే యీవిషయమున సందరికంటెను వివక్షణవిచ్ఛాదము జూల్పించుచుండెను. తానాయితీయందు విశ్వాసము గలయతిథి వలెనే యుచితముగ నిచ్చుట లేదనియు నొక్కవిషయమున గలటుముగా నుంటి ననియు, నెప్పుట్టిక సందేహమనోవాకము వెల్లడియైనచో లజ్జాకరముగా నుండు ననియు నాతఁ డెన్నియోసారులు భావించుకొనుచుండెను.

ఇట్లుండ నొకనాటిమధ్యాహ్నమున వరనానుందరి విషయనిం నిలిపించి “వినయబాబూ! నీది హిందూమతముకాదా?” అనియెను.

విన—బోను.

వర—నీహిమతమును వినువలెనావుకాదా?

విన—అసంభవము!

వర—అట్లయినచో—వెంటచేత—

ఆమాటకు విషయవశం బ్రేక్షుత్తము చోచలేదు. ఆతఁ డొక్కసారిగఁ దల వంచుకొని కూర్చుండెను. తాను దొరికిపోయితి ననియు, శూర్యచంద్రవాయువులకడఁ గూడ రహస్యముగ నుంచిన తనవృద్ధయము బయలుపడిపోయిన దనియు గ్రహించెను. పరకేళా చేతునకొనునో, లలిత యేమని భావించునో, సుచరిత యేమని తలంచునో యని యాతనికి మనోవేదన కలిగెను. స్వర్గమానుండి వచ్చినజీవదూతగా నాతఁ డింతవలతును గౌరవింపఁబడుచుండెను. అట్టి యాధికారప్రవేశమునకు లజ్జకుండె యాతఁ డప్పు డటునుండి తొలగిపోవలసిన వాఁ డయ్యెను.

అట్లు పోవుచున్నప్పుడే ప్రప్రథమమున నుచరితయింటియొద్ద లలిత యాతనిఁ కంటఁ బడియెను. అప్పు డాతఁడు లలితయెదుటఁ దనయశచారము సంగీకరించి తన పూర్వపరిచయమునకుఁ బ్రశ్నియసమాధానముం గావించి కడపటివెలపు గైకొనవలయు నని తలంచెను. కాని యందుల కేమిచేయవలయునో యాతనికిఁ దోచలేదు. అందు చేతనే లలిత మొగమున కైవసంజ్ఞాదోక యొకనమస్కారముం గావించి యాతఁడు వెదలిపోయెను.

అతఁ డిదివఱకును బరేకునికుటుంబమునకు వెలుగ నే యుండెను. ఇప్పుడు నత్తే యుండెను. కాని యింత ధేరిమేమి? నయేర్పాటివ్వ దింతకున్నాము? నున్నదేమి? అనిపింపఁజూపింపకునని తమన కెట్టిలాక్షణము నున్నదే! అతనిగోరా యన్నాడ! అని వసుయి యున్నది! కాని యాతఁడప్పుడు నీటినుండి వెలుగదినచేపవలెనుండెను. ఎవరికైనా జూచిన వెచ్చుటను జీవితావలంబము వొరకుటలేదు. సాధనంతులములును, జనాక్షిప్తములునకు నానగరరాజవీధుల దంతటను వినియుండు తనజీవితసంబంధ మగుపొందు చ్చాయామయవివాళనవిన్నమునే తిలకించుచుండెను. విశ్వవ్యాప్తమగునట్టి కుమ్మత్తమును కూశ్యత్తమును నాతని కాశ్యత్తము గల్పించుచుండెను. ఎందులకిట్లయ్యెనో యెప్పు డిట్లయ్యెనో, యేమిచేయుటచే నిట్లయ్యెనో యని యాతఁడు చూడఁజూచుచును, నిరుత్తరంబునగుకూశ్యము నెగుట మాటిమాటికిని బ్రశ్నింపఁబొందునను.

“విషయబాబూ! విషయబాబూ!”

విషయండు వెనుకరిగి చూచెను. ఎదుట సతీకుడు! విషయం దాతనిఁ గొంగిలిండుకొని “ఏమిసోదగా! ఏమిమిత్రిమా!” అని యెను. విషయనిఁడతఁడవశుక్రిత్రాగ్ర మైయుండెను. పశుకునిఁటియం దీశాలకుఁ డెట్టియానందమాదుర్యముం గూర్చినో విషయం డిప్పు డనుభవించిన పైప్పుడు వసుభవింపలేదు.

సతీ—నీవు మాకొత్తయింటికి వచ్చుటలేదేమి? అక్కలావణ్యయు లలితయు నేడక్కడ భుజింతురు. దొడ్డమ్మ నిన్ను గూడ బింతుకొని రమ్మన్నది!

విష—బాబూ దొడ్డమ్మకు వందనమని చెప్పుము! కాని నేనట్టికి రాజాలను.

సతీకుడు సానునయంబుగ విషయనిచేయి పట్టుకొని “ఏల రావు! తప్పక రావలయును. నిన్ను విడువను” అని యెను.

సతీకుఁ డింతపట్టుపట్టుటకుఁ కారణము లేకపోలేదు. బడిలో నావునగూర్చి యాతనిచే నొకవ్యాసమును వ్రాయించిరి. ఆరచనయని బేలదిఁటికి నలుగడిమార్కు లాతనికి వచ్చెను. దానిని విషయంకుఁ జూపవలయునని యాతఁడొక్కడ! విషయండు విన్వాదుఁడగునయ నాతనిన టిగజ్జుఁ డొక్కడే తనలేఖకు మూల్యమును పట్టగలఁ డనియు నాతనియభిప్రాయము. అతఁడు దానిని మెచ్చుకొనునప్పుడు లీలకూడ నుండును గావున నామె యింక నెప్పుడును దన్నుఁ దిరస్కరింపదని సతీకునియుద్దేశము! అందుచే సతీకుఁడే దొడ్డమ్మకు విషయం భోజనమునకుఁ బింతునట్లుచేసెను. విషయండు తనలేఖను బ్రకటింపించుట తనయొక్కలకూడ వినురుగదా యని సతీకుని యభిలాష! విషయం డెంతవీధివనను రాకుండుటచే సతీకుడు బలవంతవెచ్చెను. విషయం దాతనిం గొంగిలిండుకొని “బాబూ! నీవు మాయంటికిరమ్మనిండుము. తాను వ్రాసినకాగితము తనజేబులోనే యుండుటచే సతీకుడు విషయని యాహ్వానమును

దొరికి వేయలేదు. కీర్తికాండ దగునాటలకుఁ దాసన్నగిత్తొనమయమనఁజేసెఁ బట్టెను. చేయక వినయమింటికిఁ బోయెను.

వినయఁడు సతీశునిలేఖ సంకమజడివి మిగులఁ బ్రశంసించుటయే కాక బజాదరులో నాతనికిఁ భక్తిమలను గొనిపెట్టి యాతనియింటికిఁకును కీసికొనిపోయి యనావశ్యకంబగువ్యాకులవ్యవస్థతో “సతీశబాబూ! ఇంక నేను పోయెదను” అనియెను. సతీశుఁ దాతనిచేయి పట్టుకొని లోనికి రమ్మని బలవంతముచేసెను. కాని వినయఁడు పోలేదు.

న్నప్నావిష్టనింబోలి తూలుచు నాతఁ దానందమయియింటికిఁబోయెను గాని, యామెను దర్శింపఁజాలక మేడమీఁద నిర్జనం బగుగోరాపడకగదిలోఁ బ్రవేశించెను. ఆగదియం దాతనిబాల్యబంధుత్వముం గాంచిన సుఖమయంబులగు క్రమంబన శృంగారయోగదశివని! ఎన్ని యోయానఁదాలాపములు; ఎన్ని యో సంకల్పములు; ఎన్ని యో గభీరాలోచనములు; ఎన్ని యో పరిణయకలహములు; ఎన్ని యో పరిణయకలహపరిణానుభూతానానాపాపములు!—అట్టి పూర్వజీవితమధ్యమన ఎట్లే తన్నుఁదాను మఱచి యుండవలయునని వినయనివాంఛ! కాని మధ్యసలక్షణఁ గొన్నాశ్శనుండి యీనూతన పరిచయము మార్గనిరోధముం గావించెను. జీవితకేంద్ర మెప్పుడు చెదరిపోయెనో, సంకీర్ణపథమునం దెప్పుడు పవనర్జనము సంఘటిల్లెనో వినయఁ డిన్నాశ్శవఱకును స్పృశముగా గ్రహించలేదు. ఎట్టిసంకయమును లేనియాసమయమునం దాతఁడు భయపడి పోవుచుండెను.

ఆరవైవింశస్త్రమును దీసికొనుటకై యానందమయి మేడమీఁదికివచ్చి గోరాగదిలో నున్నవినయనిం గాంచి యాశ్చర్యముతో “ఏమిటాబా! ఇట్లు న్నావేమి? మొగమిట్లు వాడిపోయితివేమి?” అనియెను. వినయఁడు లేచి కూర్చుండి “అమ్మా నేను మొట్టమొదటఁ బరేసునింటికిఁబోవుచున్నప్పుడు గోరా కోపపడుచుండెను. నేనాకోపము నన్యాయముగా భావించితిని. కాని యన్యాయ మాతనిదికాదు నాకుంద మతికే!” అనియెను. ఆనందమయి నవ్వుచు “నీవుచుచోబుద్ధిమంతుడవైనవానిడ్డ కని నే ననుటలేదు. కాని యిప్పుడు నీదుర్బిదోష మెట్లు బయలుపడినది?” అనియెను.

విన—అమ్మా! నేను శాసమాజమును ద్యజించితి నని యొక్కసారియైనను భావించుకొనలేదు. వారిస్నేహము వారితోడికలయికయు నాకానందముగను, నుపకారముగనుభావించి వారిచే నాకర్షింపఁబడిపోయితిని. నాకితరచింతయేలేకుండబోయితి.

ఆనంద—నీకే కాదు. నీమఱు వినుచున్న నాకును లేకుండఁ బోయినది!

విన—నామూలమున వారిసమాజమునం దొకవిధమగుసంకాంతి కలిగినది. లోకులందఱు పెట్టు నిండించుచుండి రనగా నేనింక పట్టుకుఁ బోవుటకై న—

అనఁ—గోరా యొకప్పుడు చెప్పినమాట నాకు సత్యముగాఁ బోయెనుచున్నది. లోపల నన్యాయముండి వెకి న్యాయముగాఁ గనఁబడునది యన్నిటికంటె నపాయకరమైన దని గోరా చెప్పియుండెను. బాబూ! వారిసహజమున దశాంతికలిగిన దని నీ నేల పరిచేసినవలయును? నీవు నీవ్యవహారమున శత్రువుగా నుండినం జాలును.

ఇచ్చటనే వివరమునకు సంక్రమింపఁగలము. తన ప్రవర్తన మభివృద్ధియగుచున్నో కాదో యాతఁడు నిశ్చయించుకొని జాలఁబడెను. పరమతనురా లగులలితను బెండ్లియాడుట కవకాశము లేనప్పుడా మెయెవల ననుచున్నాఁడు కలిగియుండుట గూఢ పాపమని యాతఁడు భేదపడుచుండెను. ఆపాపమును వారునిష్కారమున కల్పితమయి మాతస్సమైట్లు గ్రహించి యాతఁడు ప్రోధపడుచుండెను. అప్పుడు వినయుఁ డాక స్మికముగా “అయ్యో! శత్రువుని నాకుఁ బెండ్లిచేయుట కేర్పాటైనదిగదా! ఆదిత్యరలో జరిగిన బాగుగా నుండును! నాకుచితమగుతావున శేను బద్ధుఁడనైయుండి యెట్లును విడివడుట కవకాశము లేనివాఁడనై యుండుటే మంచిది” అనియెను. ఆనందమయి నవ్వుచు “అనగా శత్రువుని నీ పరాధక్మికగాఁ జేసికొనకపోయినను సంకలగాఁ జేసి కొందువు కాబోలును! అనా! శత్రువు కంతయదృష్టము.” అనియెను.

ఇంతలో శేనకుండునచ్చి “పరేనుంటినుండి యిరువురు స్త్రీలు వచ్చినారు” అని చెప్పెను. ఆమాటవిని వినయునిగుండె గుభిల్లుచునియెను. వినయుని బాగ్రితగ నుంచు మని చెప్పుటకై వా రానందమయియెద్దట వచ్చియుండు రని యాతనికిఁ దోచెను. ఆతఁడు చటాటనలేచి “అయ్యో! నేను పోయెదను!” అనియెను. ఆనందమయి లేచి యాతనిచేయి పట్టుకొని “ఇట్లు విడిచి పోవలదు! క్రిందిగదిలో వేచియుండుము!” అనియెను.

వినయుఁడు క్రిందికిఁ బోవుచు “వీరితో నిరంజనిలేదు. అయినతమో యెనది. ఇక జచ్చినను నేనచ్చటికిఁ బోజాలను. అపరాధమునకు కాస్తి యగ్నిజ్వాలలవలె బ్రజ్వలిల్లినప్పు డది యపరాధి దగ్ధుఁడైపోయినను జ్వలారదు!” అని యనుకొనియెను. వినయుఁడు గోరానిధిగదిలోఁ బ్రవేశించునప్పటికి మహిముఁడు తనపెద్దపొట్టమీది కోటుబొత్తములను సడలించుకొనుచుఁ గచేరినుండి యింజికి వచ్చుచు వినయునిచేయి పట్టుకొని “ఇదిగో! వినయబాబూ! మంచిది! శేను నీకోటుకే మాయచున్నాను!” అని చెప్పి యాతని గదిలోనికిఁ గొనిపోయి టర్పివైఁ గూర్చుండఁజేసి జేబులోనిదెట్టినుండి తాంబూలమును దీసి యాతనికిచ్చి తాను మాక్కాను చెప్పించుకొని పిల్చుచు “వినయబాబూ! ఆవిషముమై యేమలోచించితిని? ఇంకను—” అనియెను.

వినయునిభారము చూపబడినట్లు నుముఖముగా నున్నట్లు మహిముఁడుగ్రహించెను. వినయుఁడు తన్నుచున్నతో నుండుటే కాక మిగిలెట్టి తప్పించుకొనిపోవునట్లుగపడ

లేదు. మహిమఁ దెప్పజేసిరకఱచుకొనవలయునని నిశ్చయించెను. అప్పుడు వినయుండు
 “గోరా యింకను రాలేదువా!” అనియెను. మహిమఁ దీంచుక యూజుట నంది
 “ఆతడు త్వఁలో నేవచ్చును ! వినయబాబూ ! ఫలహార మేమైనఁ దెప్పింతునా? అది
 యేమి నీమొ : మంతగా వాడవోయినా ? వసావ్యముగ లేనదా ?” అనియెను.

వినయండు ఫలహార మక్కడ లేకులచే మహిమఁడు తన మున్నవారణము
 చేసికొనుటకై లోనికిఁ బోయెను. వినయుఁ దెప్పడు గోరాబల్లనై నున్న యొకపుస్తక
 మునుదీసి పుటలను చిరుగ్గైచుచుండెను. పిమ్మట నాతఁ డాపుస్తకము నెప్పటివలె
 నుంచి యిది నిలువఁటఁ బ్రచారము చేయుచుండెను. ఇంతలో నేవకుండు వచ్చి
 “వినయబాబూ! అమ్మగారు పిలుచుచున్నారు!” అనిచెప్పెను.

విన—వచ్చిరి? పిలుచుచున్నారు ?

నేన—మిమ్ములనే.

విన—వారందఱు నున్నారా ?

నేన—ఉన్నారు.

బడికిఁ బోవుపిల్లవానివలె వినయుండు మేనమొదలికిఁ బోయి గదిగుమ్మటుకడ
 నిలిచి సంకయింపుచుండగా నుచిత యెప్పటి సహజసౌహృద్దయముకలతస్వరముతో
 “వినయబాబూ! రమ్మ!” అనియెను. వినయున కామాట యటంఛాబద్ధమగుచుత్నాల
 మాటలలెనుండెను. లోపలఁ బ్రవేశించినంతనే వినయుని మొదలువంకఁ జూచి లలి
 తానుచరిత్ర లాశ్చర్యపడిపోయిరి. ఆకస్మికతినాఘాతము ననుభవించుచున్న ట్లాతని
 ముఖబహుళములు గానవచ్చుచుండెను. ఆతని సహస్యవదనమండల మాకస్మికముగ
 మిడుతలగుంపువడిన నరసశ్యామలసస్యక్షేత్రమునలెనగపడుచుండెను. అప్పుడు లలిత
 వృద్ధయమునఁ గరణావేదనలతోఁగూడ నొక్కించుకయానందరేఖకూడఁ బొడకట్టు
 చుండెను. మఱియొకప్పుడైనచో లలిత కిస్సులుగా వినయునితో మాటలాడఁజాలక
 యేయుండును. కాని యిప్పు డామె వినయుండు గదిలోఁ బ్రవేశించినంతనే “వినయ
 బాబూ! నీతో మాటాడుటకే మేము వచ్చియుంటిమి!” అనియెను.

వినయునివృద్ధయమునం దాకస్మికముగ నొకశబ్దభేది యగునానందబాణము
 గుచ్చిబొట్టుటయ్యెను! ఆతఁ డుల్లాసచకితుడైపోయెను. ఆతనివివరహృదయవదన మా
 నిమిషమునంత పృథివీప్రయోయెను.

లలి—వినయబాబూ! మేము కొందఱము కలసి యొకచిన్న బాలికాపాఠశా
 లను స్థాపింపఁదలచితిమి!

విన—(ఉత్సాహముతో) చాలదినములనుండి వాకును నిట్టియూహాయున్నది!

లలి—నీ నీ వినయమున మాకుఁ దోడ్పడవలయును !

విన—నాచేతనైవంకవలదు. జేసెదను. నే నేమిచేయవలయునో చెప్పుము !

లలి—మేము బ్రక్కసమాజపువార మని హిందువులు మమ్ము విశ్వసించుట లేదు. నీవీ విషయమున బ్రయత్నింపవలయును !

విన—మీరీవిషయమున భయపడవలదు. నే నున్నాను !

అను—అమ్మా ! ఆపని యీతఁడు చేయఁగలఁడు ! మాటలచే నితరులను చకఁపఁచుకొనుటలో నీతనితో సమానులు లేరు.

లలి—విద్యాలయకార్యనియమముల నేర్పఱుపవలయును. సమయవిభాగము, తరతమ విభాగము పాఠప్రక్రమములు సమస్తమును నీవు చేయవలయును.

వినయున కీపని లెక్కలోనికి కాదు. కాని యీతనికిఁ గలవరముగా నుండెను. వినయునిఁ దనబిడ్డలతోఁ జేరవల దని కరచానుండని నిశ్చయించినట్లు గాని, యీవిషయమున సమాజమున దపనాదములు బయలుదేలుచున్నట్లు గాని లలితకుఁ దెలియదా? ఇప్పుట్లునఁ దాను లలితకోరిక నంగీకరించినచో నది యామె కనిష్ఠకారణ మగునేమో యని వినయునిశ్చయము బాధపడుచుండెను. లలిత సత్కార్యము చేయుచుఁ దన సాయమును గోరవచ్చు దాని చేయవలగుటయు నాతనికిఁ గన్దుముగా నుండెను.

ఈవిషయమున నుచరితఁడగున నాశ్చర్యముగ నుండెను. బాలికాపాఠశాలకు లలిత వినయునిసాయమును గోరు నని యామె కలలోనైన ననుకొనలేదు. వినయునింగూర్చి యిన్నియపవాదములు పుట్టుచున్న యీపయమున మరల నీపని యేమి ! లలిత యెఱింగియు, వినయుండియు మనఃపూర్వకముగ నిట్లు చేయఁదలంచుటకు నుచరిత భయపడియెను. లలితవృద్ధయమున సమాజమునెవల విద్రోహభావముండును గాక! పరాయియగు నీవినయుని నిట్టిచిక్కులలోఁ బెట్టుట యుచితమా? అందుచేత నే నుచరిత యుత్కంఠితయై “ఈవిషయమునఁ దండ్రిగారితో నాలోచింపవలయును. బాలికాపాఠశాలకుఁ బరిష్కాధికారపదమునకై వినయబా విప్రు డాకపడి యుండలేదు !” అనియెను.

నుచరిత నేర్పుగాఁ బ్రస్తావమును మార్చినదని వినయుఁడు గ్రహించెను. అందుచే నాతనివృద్ధయమున మఱియొకయాభాత మయ్యెను. “ఈపనివలన నెట్టి చిక్కులు కలుగునో నుచరితఁడు దెలిసినట్లు లలితకును దెలిసియుండవలయును కాని లలిత యాభావము నేల ప్రోఁటించుటలేదు ?” అని వినయుఁ డాలోచింపుకొనుచుండెను.

లలి—తండ్రిగారితో నాలోచింపవలసినదే. కాని వినయబా సమ్మతించి గవో నాయనతో మాటాడవచ్చును. ఆయనయెన్నటికి నడ్డము చెప్పరు. ఆయనమును

మన పాతకాలయం దుండవలయును. (ఆనందమయిం గాంచి) అమ్మా! మీరును నుమ్మలన వలగొనాడను!

అనం—(తృప్తిచే నేను మీ పాతకాలను దుడిచి శుభ్రపఱుపఁగలను! అంత కంటే నేనేమిచేయుగలను?

నిం—అమ్మా! అంతే చాలును! అందుచేఁ బాతకాల పరమపరిశ్రమ కాగలదు!

లలితాగుఁగరికలు వెదలిపోయి కరువాక నినయుండు కాలిందకతో నుద్యాన మునకుఁ బోయెను. అప్పుడు మహిముఁ డానందమయి చెంతకు వచ్చి “అమ్మా! వినయమగు చాలకడు నమ్మితిండి ట్లున్నాడు! కార్యము త్వరలోఁ దీర్చుకొనుట మంచిది. కరువా బుద్ధి మొట్టు మారునో!” అనియెను. ఆనందమయి విస్మితయై “ఏమనియెదవు? నియందు మరల నమ్మితిందెనా? నాతోఁ జెప్పలేదే” అనియెను.

మహి—అప్పుడే నేనాతనితో మాటాడితిని గోరా వచ్చినంతనే స్థిరపఱచు కొందమని చెప్పినాడు!

అనం—మహిమా! నీకు లోకజ్ఞానము లేదు.

మహి—నే వెంటమందమత్తినెను స్వప్నవచనములనుగూడఁ దెలిసికొనఁజాల సంభటి స్థలవాడను గాను!

అనం—బాలూ! నీకు నామీదఁ గోపము కలుగు నని యెఱుఁగుదును. కాని యీమూలముని గోల పుట్టునేమో మని యనుకొనుచున్నాను.

మహి—పుట్టిన బుట్టినమ్మా!

అనం—నేను నీతల్లి నగుటచే నంతయు నహించెదను. కాని యశాంతిని నహింపఁజాలను! అట్లుండుట మూఁబాగుకొఱకే!

మహి—(నీహరిముగా) మాబాగు చూచుకొనుభారము మామీదనే యుండ నిమ్మ! అట్లయినచో నీచేమాటయు విననక్కఱలేను! అది మాకును సుఖముగనే యుండును శక్తిమాభివెండ్లి యెట్లో జరిగిపోయినచోఁ దక్షవాత మాబాగు చూచుకొన నచ్చును. ఏమనియెదవు?

అనందమయి మారుమాట చెప్పక యొక్కనిట్టూర్పు విడిచెను. మహిముఁడు తేబులోని కములపాకులను దీసికొని నవలంచు వెదలిపోయెను.

౪౭

లలిత పరశునిచెంతకుఁ బోయి “బాబా! మేము బ్రహ్మసమాజపువార మని మీరువు లేవ్వరును దమిర్దిగ్దళను మాకడకుఁ జరువఁ బంపుట లేదు. ఈషణిలో హిం

దువులెక్కరైన నన్నచో బాగుగ నుండు నని యనుకొనుచున్నాను! మీయభిప్రాయమేమి ?” అని యడిగెను.

పరే—మనకు సాయపడుపొందువు లెవ్వరున్నారు ?

లలిత స్థిరపడఁచుకొనియే కచ్చెనుగాని యాకస్మికముగ వివరములేకు చెప్పుట కామె సంశయించెను. ఎట్లో బలవంతముగా నామెసంకోచమును న్యబించుకొని “లేకేమి ? విషయబా బున్నాఁడు కాదా ? కాని—” అనియెను. ఈ “కాని” యను పదము కేవలము కర్మరపుయోగమే—ఈయవ్యయవద మపవ్యయమాత్రమే. దాని కోనే సమాప్తమైపోయెను.

పరే—వివరముఁదా ? వివరముఁ దెలిపిరించునా ?

లలిత యభిమానమున కీమాట యాఘాత మయ్యెను. వివరముఁ దెలిపిరించుదా ? ఆతని సమ్మతింపఁజేయుట యసాధ్యము కాదని లలిత యెఱుంగును. కావుననే లలిత “బాబా ! ఆతఁ డంగీకరించును !” అనియెను. పరేకుండు సుస్థిరమై కూర్చుండి “బాగుగ నాలొచించుకొన్నచో నాతఁ డెన్నటికిని సమ్మతింపడు !” అనియెను.

లలిత కర్ణమూలముల రక్తస్రవణము లైపోయెను. ఆమె తన చీరచెజుగునగుట్టి సాశేపుగు తిని గడలించుచు నూరకుండెను. వీడితప్పుదారులు తగు తగుముగ మువంకఁ జూచి పరేకునివృద్ధయము సంక్షుభితమైపోయెను. కాని యాతని కెట్టి స్వాంత్యవచనమును దోచుటలేదు. లలిత కొంతనేడటికి మెల్లగ మొగమెత్తి “బాబా ! అట్లయినచో మాపాతకాల యేవిధముగను జరుగదా ?” అని యడిగెను.

పరే—ఇప్పుడు చాల నంతరాయము బున్నది. ప్రియత్నించినచో నిన్నియో యప్రియములకుఁ దల యొగ్గవలసి యుండును !

పానూబాబుపంతులు నెగును ! అన్యాయమునకు నిశ్శబ్దముగా నంగీకారము కలుగును. ఇది లలితకు దురంతదుఃఖకరముగనే యుండెను. ఇది తండ్రిగారికాసకమైనదిగాని దుఃఖియొకరిమాట యైనచో నామె యప్పుడే కృణీరించివైచును ! ఎట్టి యప్రియమునకైనను భయపడనియామె అన్యాయమును నెట్లు సహింపఁగలదు ? ఆమె మెల్లమెల్లగాఁ దండ్రీకడనుండి లేచి తనగదిలోనికిఁ బోయెను. అప్పటి కామె కొక యుత్తరము వచ్చియుండెను. మాస్తాక్షరములను బట్టి గూడఁగా నది యామె బాల్య సఖి యగు కైలబాల వ్రాసిన లేఖకలె నుండెను. ఆమెకుఁ బెండ్లియైనది. ఆమె యప్పుడు భర్తయొద్ద బాంకిపురమునందుండెను. ఆయుత్తరమునందుట్లున్నది—“చెలీ ! నీ సంగతులు చాలగ విని నామనసు చెడిపోవుచున్నది ! చాలదినములనుండి నీకు నాబు వ్రాయవలయుననుచో నుచుంటినిగాని, నమయము దొరకలేదు. నిన్ను గూర్చి యొకరి కలెన శోకసంగతి విని నాతలమై లిడుగుపడిన ట్లయితిని. వారిపే రిందువ్రాయలేదు.

కాని యాచారినివారు నమ్మకగలవారు కాదు. ఇట్లు జరుగునని నేనెప్పుడు ననుకొనలేదు. నీవొక పిండూయకదని చెడ్డయ్యాడని దలచితివట! ఈమాట నిజమైనదో—”

కొద్దముచే లలితసర్వాంగములను బ్రస్థలింపిపోయెను. ఆమె యొక్క నడుమమైన శోభక తత్వజామే యిట్లు పరిత్యక్తమవ్విపోయెను—గఖీ! ఈమాట నిజమో కాదో తెలిసికొనఁగోరి నీవు జాబు వ్రాయుట నా కాశ్చర్యముగా నున్నది; ఈమాట బ్రహ్మగమాజమవారే చెప్పినప్పు డింకను గత్యము కాదేమో యని నీకేల సంతోషము కలుగవలయును? తరువాత—నేను పిండూయకదని చెడ్డయ్యాడని ననువార్త నీకెల్లవై జిడుగుచున్నట్లుండె నని వ్రాసితివి! ఎట్టివారితో వివాహ మకని పాతముకంటె సతిదారుణముగ స్తుత్యనో యట్టి ముఁఖ్యాకసాధుయుఁడును బ్రహ్మ గమాజమనం దున్నారనియు నెట్టియైత్యవ్రాహ్మకస్యకయైనను మంజుడగిరప్రఖ్యాతయగుట హిందూగమాజమనఁగూడ లేకపోలేదనియు నిశ్చయముగాఁ జెప్పుచున్నాను. నేనింతకంటె నీకు విశేషముగ వ్రాయఁదలచుకొనలేదు—”

ఈ దినమునఁ బరేశుఁ డేపనియును జేయుట లేదు; ఊరక కూర్చుండి యాలోచించుచుండెను. తరువాత నాతఁడు సుచరిత్రయింటికిఁ జొరెను. పరేశునివిచారవదనముం గాంచి సుచరిత్రవృద్ధయను కలఁగిపోయెను! ఆతనికి విచారము కలుగకుండఁ జేయవలయుననియే యామె చాలదినములనుండి జాగ్రత్తగ మసలుకొనుచుండెను. అప్పుడు పరేశుఁడు సుచరిత్రను గదిలోనికిఁ దీసికొనిపోయి రహస్యముగా “అమ్మా! లలితనివయమై యాలోచింపవలసినసమయము వచ్చింది!” అనియెను. సుచరిత్ర కరుణామయనిలోకనములతోఁ బరేశుం గాంచి “బాబా! తెలిసినది!” అనియెను.

పరేశు—నేను సామాజికనిందను తెక్కించుటలేదు—లలిత యెట్లు—

పరేశునిసంశయముం గాంచి సుచరిత్ర స్పష్టముగాఁ జెప్పఁదలచి “బాబా! లలిత యేసంగతియు నాకడ దాఁచెడిదికాదు. కాని కొన్నాళ్ళనుండి యామె నా యొద్ద నట్లుండుట లేదు.”

పరేశు—లలితయభిప్రాయమును నేనామె నడిగిపూడఁ దెలిసికొనఁ దలఁపలేదు. ఆమెవిషయమున నేమిచేసిన బాగుగ నుండునో నాకుఁ దోచుట లేదు. నేను వినయునిఁ దఱచుగా నింటికి రానిచ్చుట యామె కనిష్టముం గూర్చినట్లయినదా యేమి? నుచ—వినయబాబునం దెట్టిదోషమును లేదని మీరే యెఱుంగుదురు. ఆతఁడు నిర్మలస్వభావుఁడు. అట్టిసాధుపురుషులు లోకమున స్వల్పముగా నుండురు.

పరేశబాబు క్రొత్తసంగతిని గ్రహించినట్లు “రాధా! నీవు సరిగాఁ జెప్పితివి. వినయుఁడు మంచివాఁ డగునో కాడో యంతర్యామియగు నీశ్వరుఁడే యెఱుంగును.”

అతడు మరచివాడే! సంతోషములేదు. ఈవిషయమున నేనాతనికి మాటమీటికి వందనము చేసెదను" అనియెను.

ఒక్కచిక్క నడకపోయెను. పరేశుని కూర్చుండితిరిగెను. పరేశుడు దేవుడయి దుట నన్యాయముగ ముగ్ధునివాడు కాదు. ఈశ్వరుడు మానవునిం దూచుటకై కూర్చిన త్రాసునందుఁ బరేశుడు నిత్యవ్యక్తము వలె కే మ్రొక్కుచూపియుండెను. సమాజ సంబంధముగు కపటగౌరవము లభించుట లేదు. యాతని కౌశలమంతయును విచారము లేదు. ఇట్టిస్వల్పవిషయము నిట్టివలకును గ్రహించబడాల" యీవిధముగాఁ బరితపించుట యాతని కాశ్చర్యముగఁ దోచెను. అప్పు డాతఁడు నుచిత యుత్తరముగఁ గునడ జరిగినవాస్తవముంచి "అమ్మా! ఇప్పుడు నీవు నాకుఁ బరిబోధమునుఁ బ్రసించితివి! అనియెను. నుచరిత తత్వమును యాతనిపాదపూజిని కలఁచునం దాల్చి "కాదుకాదు! బాబా! అట్లనియెదరేమి?" అనియెను.

పరే—సంపదించాయ మెట్టిదనఁగా తాను మానవుడ నను సామాన్యజ్ఞానమును గూడ నది వఱపించిత్తెచును; సమాజము కల్పించిన బాహ్యసాహాయ్యములేదేమే నిత్య సత్యముకంటెను బ్రధానముగాఁ దోపజేయును. ఇంతవఱకు నట్టియచిత్యమార్గమున జేరితిగిరితిగి చచ్చుచున్నాను—లలిత బాలిక పాఠశాలను సామించునట్లేమును మార్పు కొనలేదు. ఈవిషయమున విషయని ప్రమాదముగాఁ జేసికొందు నని యామె నన్నుఁ గోరినది!

నుచ.—బాబా! ఇప్పుడు వలదు. కొన్నాళ్ళు పోవించు!

తాను నిష్కేధించినచో లలితయుత్సాహమునకు భంగము కలిగించినట్లుకు నేమాయని పరేశుని కరుణార్ధివృద్ధయమునకుఁ గన్గముతోచుచుండెను. తేజస్విని యగు లలిత సమాజనిందలను లక్ష్యమాచేయక యన్యాయమునకుఁ విరక్తముగఁ బోరాడుటకు సిద్ధముగ నుండెననియు, నొక్కతొడిగి కాటనమునకుమాత్రమే తలయొగ్గి యుండెననియుఁ బరేశుడు స్పష్టముగ గ్రహించియుండెను. అందుచేఁ బరేశుడు "రాధా! ఇప్పుడేల యూరకుండవలయును?" అనియెను.

నుచ—అప్పుడు గోపముగా నుండునేమో?

ఆమాట సత్యమేయని పరేశునకుఁ దోచెను—ఇంతలో సతీశుడు వచ్చి నుచరిత చెవిలో నేమియో చెప్పెను. నుచరిత "వలదుబాబూ! ఇప్పుడు కాదు; కేళి!" అనియెను. సతీశుడు విమర్శచూడయముతో "కేళి మాకు బడియున్నది!" అనియెను. పరేశుడు "కేళిమానముతో" "బాబూ! సతీశ! ఏమి కావలయును?" అనియెను.

నుచ—నాడు—ఒక—

సతీశుడు వ్యస్తపూర్వముండె నుచరితనోటికిఁ జేయడ్డముచేసి "వలదు! చెప్పవలదు!" అనియెను.

పశే—బాబూ! అది రహస్యమేనా? నుచరితకేల చెప్పితివి?

నుచ—బాబూ! ఈరహస్య మెట్లయిన మీ చెవినిఁ బడవలయుననియే వీని ముఖ్యోద్దేశము!

సతీకుడు బిగ్గటగా “కాదు! నిశ్చయముగాఁ గాదు!” అని చెప్పుచు నొక్క వరుగున పెదలిపోయెను. వివరములు తనవ్యాసముం జదివి వ్రాసియిచ్చినప్రకంసా పత్రమును నుచరితకుఁ జూపవలయు నని సతీకునియొద్దేశము. ఆసంగతి పశేకుని యెదుట రహస్యముగాఁ జెప్పుటలో సతీకునియభిప్రాయమేమో నుచరిత వెల్లడించి తెలిసెడి. ఇంతకులభముగాఁ దనయూహ బయల్పడిపోవునని పాపము సతీకుఁ డెఱుఁగకపోయెను!

౪౮

శాలుగుదినము లై నతరువాత నొకయుత్తరమునుబట్టుకొని హాదానుండు వరదా నుందరిచేతకు వచ్చెను. ఇప్పు డీత నాతఁడు పశేకునియెడల శాశ్వతముకొనియుండెను. హాదానుఁ దాయుత్తరమును వరదానుందరిచేతి కిచ్చుచు “నేను మొదటనుండి యు మిమ్ములను హెచ్చరించుచునేయున్నాను. కాని యది మీకుఁ దెలియఁగా నుండెను. తొలఁపల నెట్టిసంగతులు జరుగుచున్నవో యీచీటి చూచినచో మీకే తెలియును!” అనియెను.

అది లలిత కైలబాలకు వ్రాసినయుత్తరము! వరదానుందఁ దానిని జదివి “ఏమని చెప్పుదును! ఇట్లు జరుగునని నేనెన్నఁడు ననుకొనలేదు! ఇది శాతకన్యకాదని చెప్పుచున్నాను. మీరందఱును విశేషముగఁ బొగడుచు నామెకన్నులను దల కెక్కించితిరి. బ్రహ్మసమాజమునం దట్టికన్యక లేవంటిరి—ఆయాదృశకన్యకనిర్మలకీర్తి మొకమలయెదుటనే యున్నదిగా! గోరావనయుల నామెయే యింటికిఁ జెచ్చిరి! అయినను నేనెట్లో వివరముని నామార్గమునకుఁ దిప్పివొంటి. దానిపై నెక్కడనుండియో హరిమోహినివచ్చి నాయుంట విగ్రహారాధనమును దెచ్చివెట్టింక; వినయవని నాకంటి కగపడకుండఁ జేసివెచ్చినది! ఇది యన్నియును మీనుచరిత చేసినపనులే. ఆమె యెంతభయోదాహుడియో నాకు సంపూర్ణముగఁ దెలిసిపోయినది. కాని నేనెన్నఁడు నేమియు ననలేదు. ఆమెను లెంచి నెద్దదానినిఁజేయుటయే కాని, నాకెద్దమునకొనుట కవకాశము లేకుండఁబోయినది. నాకుఁ దగినప్రతిఫలము కలిగినది! ఇప్పుడు నాకీయుత్తరము చూపు లెందులకు? మీయిష్టమువచ్చినట్లు చేసికొనుడు!” అనియెను.

హాదానుండు తనతప్పు నంగీకరించి వరదానుందరిని తమింపజేయుకొనియెను. అనంతర ముమె పశేకు నటుకుఁ బిలిచి “ఇదిగో, చూచుకొనుడు!” అని యాయుత్తరము నాతనియెదుట బల్లపైఁ బడతెచ్చెను. పశేకుడు లేండుమూడుసారు లాయుత్తర

మును జదివి “ఇప్పుడేమైనది ?” అనియెను. వరదాసుందరి యుత్తరస్వరముతో “ఏమైనదా? ఇంకేమి కావలయును? ఇంకను మిగిలియున్నదా? దేవపూజ, జాతిధేవము సర్వము సంపాద్యమైనవి! ఇంక హిందూయగజనితో బ్రాహ్మవివాహముకూడ నగును. తరువాతఁ బ్రాశస్త్యము చేసికొని హిందూమతప్రవేశము ! ఇంకఁ జెప్పవలసిన దేమున్నది ?” అనియెను.

పరేశుఁడు మందహాసముతో “నీవేమియుఁ జెప్పనక్కఱలేదు. ఇది చెప్పవలసిన సమయమును గాదు. లలిత హిందూవివాహముచేసికొని నిశ్చయించుకొనె నని నీవెట్లు నినపడుచుకొంటివి? ఈయుత్తరమునందట్టిభావయేమియు నగుపడుటలేదే!” అనియెను.

వర—మికట్లు కనఁబడుట కింకను నేమి యుండవలయునో బోధపడుటలేదు. మీకుఁ దెలివి యున్నచో నింతవఱ కేల వచ్చును ? ఈ ఉత్తరమునం దింత కంటె స్పష్టముగా నెవ్వరు వ్రాయుచురో చెప్పుడు !

పర—ఈచీటి లలితకే చూపించి యామెయుద్దేశము నడుగుట మంచిదని తోచుచున్నది. మీకిష్ట మున్నచో నేనే యామె నడిగెదను !

ఇంతలో లలిత తుపానువలె నటకు వచ్చి “బాబూ ! బ్రాహ్మసమాజమునుండి యొకయనామలేఖ వచ్చినది. చూడుడు !” అని యొకచీటిని తండ్రి కిచ్చెను. పరేశుఁడు చదివెను. లలితావినయాలకు వివాహము రహస్యముగ నిరపహతుఁగూర్చి నిందల తోడను, నుపదేశములతోడను నాయుత్తరము నిండియుండెను. మఱియు వివరము మంతివాఁడు కాఁడనియు కొవ్వాళ్ళకు బ్రాహ్మశ్రీనిద్యజించి హిందూయగజని బెండియాకుటకును సంకయింపదనియు నందు నూచితమైయుండెను. పరేశుఁడు చదివినతరువాత హారానుఁడుకూడ దానిని జదివి “లలితా! ఈయుత్తరము చదివి నీవు కోపపడియెట్లగునని, యిట్టితరుల బ్రాయుటకుఁ గారణము నీవు కల్పించినదే కాదా? దానికేమి! ఇది చూడుము! ఈచీటి స్వయముగ నీవేల వ్రాసినవి?” అనియెను.

లలిత స్వయమై కొంత నేపూరకుండి “వైలబాలకును నాకును నుత్తరప్రతిక్రుత్తరములు జరుగుచున్నట్లు నీకుఁ దెలియునా?” అనియెను. హారానుఁడామాటకు బదులు చెప్పక “తమ సమాజకర్తవ్యమునుబట్టి నీకీయుత్తరమువ్రాయుటకు బాధ్యయ్యెను!” అనియెను. లలిత నునీరయై నిలిచి “ఇప్పుడు సమాజ మేమనఁ దలఁచి యున్నదో చెప్పుము !” అనియెను.

హారా—వివరముతోడి నీసంబంధమునుగూర్చి సమాజమువారనుకొనుమాటల నన్నిటిని నేను విశ్వసించుటలేదు. కాని నీవలన సర్వమును వివరబ్రహ్మ యున్నాను !

లలితకన్నులనండి నిప్పు లొలుకుచుండఁ గుర్చీపైకి గంపితకరమును చూచి “సమాజమువారిమాటలే నీకు విశ్వసనీయములగ లేవా?” అనియెను. పరేశుఁడు లలిత

వెన్నున జేయించి దువ్వను “అమ్మా ! ఇప్పుడు నీమనసు బాగుగ లేదు. తనవార మాటడవచ్చును. ఇప్పుడు వలదు !” అనియెను.

హారా—పరేశబాబూ ! మీరు ప్రస్తావమును మార్చబ్రతుల్నింపవలదు !

లలిత వజీరమండీదే “తండ్రిగారు మాట మరలింప జూచుచుండిరా ? ఆయన నీవలెనత్యయమును భయపడువారుకారు. సత్యము సమాజముకంటెను బ్రధాన మైనదని నాయనగా తెలుగుదురు ! విషయని బెడ్డియాడుట యసంభవమని గాని, యన్యాయ వనిగాని నేనెంతమాత్రమును భావించుట లేదని నీకు నిశ్చయముగాఁ జెప్పచున్నాను!” అనియెను.

హారా—కాని యాతడు చాగ్గూర్పర్వమును వహించుటకు స్థిరపడియెనా ?

లలి—ఎంతమాత్రము స్థిరపడలేదు. దీక్షాగ్రహణము చేయవలయు ననునిర్బంధ మేమి స్పంది ?

వరదాసుందరి యింతకంతకును మాటాడుట లేదు. హారానుడు విజితుడై యింక దనతత్వము బరేకునియెటుట నొప్పుకొని కుమింపగోరునని యామెకుఁ దోచెను. ఇంక నామె సహింపబాలక “లలితా ! నీవు విచ్చివాన వైతివా ? అట్లుయెడ నేమి ?” అనియెను.

లలి—అమ్మా ! ఇవి సిద్ధిమాటలు కావు ! నే నాబోచించియే మాట లాడు చున్నాను. నన్నీవిధముగా నలుదెసలునుండియుబంధించుటను నేనుసహింపబాలను — నే నీహారానబాబు సమాజమునుండి ముక్తి నందెదను !

హారా—అచ్చుంఖలత్వమే ముక్తి యనుకొంటివా ?

లలి—కాదు ! నీచాకర్యమణమునుండి—యనత్యదాసత్వమునుండి విడివడుటయే ముక్తి యని చెప్పుచున్నాను ! ఎట్టియన్యాయమును, నెట్టియధర్మమును లేనిసానమున బ్రాహ్మసమాజము నన్నిట్లు బంధింపఁగలదు. ఎట్లు స్పృశింపఁ గలదు ?

హారా—పరేశబాబూ ! చూచితిరా ! తుదకిట్లుగునని నే నెఱుంగును ! సాధ్య మైనంతకంటె మిమ్ములను హెచ్చరించుచు నే యున్నాను ! లాభము లేకపోయినది !

లలి—పానాబాబూ ! చూచుము ! నీకు బోధింపవలసినవిషయ మొకటి యు న్నది ! నీకంటె నెల్లవిధముల మత్తము లగునానిగూడ మందలింపవలయు ననునసాం కారము నీమనమునందుంచుకొనవలదు !

అని చెప్పి లలిత యటునుండి వెళలిపోయెను.

వర—ఎంతవని జరిగినది ! సరే—ఇంక నేమిచేవలయునో యాలోచింపుము !

పరే—ఏది కర్తవ్యమో వానినే చేయవలయును. కాని యింకొందరినైనా వాలో చించి కర్తవ్యనిశ్చయము చేయరాదు. ఎప్పుడోమించి యిప్పుడు వాకొనియున్నాడని నేమి యుఁ జెప్పవలదు. నే నేకాంత నభిలషించుచున్నాను.

౪౯

“ఎంతవని జరిగివది ?” అని భావించుకొనుచు సుచరిత్ర యొక్కొంత సేపుండి లలితను గొంగులింజికొని “సోదరీ ! నాకేమో భయముగా నున్నది” అనియెను.

లలి—భయ మేమి ?

సుచ—సమాజమం దంతటను గగ్గోలు పుట్టింది. కాని తుదకు వినయబా బం గీకరింపకున్నచో—

లలి—ఆతఁ డంగీకరించి తీరును !

సుచ—నీ కట్టుకొనుచున్నావు. కాని వినయము తనకుతమను ద్యజించి యీవెండ్లి కిష్టపడఁడని పానూబాలు మనయుక్తుకు ప్రార్థన చేప్పి పోయినాడు ! సోదరీ ! నీవు బాగుగ నాలోచింపకుండ పానూబాలుతో నట్లేల మాటాడింది ?

లలి—అట్లు చెప్పితే నని నాకప్పటికి విచారము కలుగుట లేదు ! పానూబాలును, నాతనిసమాజమువారును నన్నొక వేటుజంతువుగా నముక్కవర్తంతమును దయ ముకొని నచ్చితిమనియు, నిచ్చటనేను వొరకిపోవుదు ననియుభావించుకొనుచున్నాను. వారి వేటుకుక్కల భయముచే వారి పంజరమధ్యమున నిలికొనియుండుటకు నేను భయపడుదును గాని, యీసముక్తియును లంఘించుటకుఁ గూడ భయపడననిమాత్రము వా రెఱుంగరు !

సుచ—ఒకసారి తండ్రిగారితో నాలోచించి చూడవలయును.

లలి—నాయనగా రట్టికూర్చులతో సంబంధము పెట్టుకొనరని నిశ్చయముగఁ జెప్పుచున్నాను ! ఆయన మనల వెన్నంటికి సంకలలతో బంధింపఁజూచుటలేదు. ఆయనతో నభిప్రాయభేదము కలిగినప్పుడు కూడ నాయన మనయెడలఁ గోపించుట లేదు. అట్టిచో సమాజచ్ఛలంబున మనల నదలించి మననోళ్ళకు మాయించుటకుఁ బ్రయత్నించునా ? ఇట్టివిషయములందమృతఁ గోపము కలుగుట గాని, తండ్రిగారు మన స్వతంత్రోద్దేశముల కెక్కడ భంగము కలుగునో యని భయపడుచుండుదు. ఆయన యీవిధముగా మనలను బెంచి యింక వారినిజేసి తుదకు మారానునెంటి సామాజిక కారాగారభటునచేతులలో వొప్పగించునా ?

సుచ—మంచిది. ఇందుఁ దండ్రిగారియభ్యంతర మేమియులేదు; ఇంకఁ జేయవలసిన తేమో చెప్పుము !

లలి—మీ భయమును జేయకున్నచో స్వయముగ నేనే—

సుచరిత తత్తరముతో లేచి “అక్కణలేదమ్మా! నీవేమియుఁజేయనక్కఱలేదు! నేనొకయుపాయము చేసెదను” అనియెను.

అసాయంబాలమున నుచరిత పరేకునిఁడనుఁ బోవఁజూచుచుండఁగాఁ బరేకుఁడే యహోహీతి కల్పెను. ఈమఱుఁ బ్రతిదినమును సుంధ్యాసమయములందుఁ బరేకుఁ డొంటిగ నుద్వాసమునఁ దలకుఁచుకొని పచారచేయుచు నేమేమో యలోచించుకొ నుచునుండెను—సుంధ్యాసమయపవిత్రాంధకారము మెల్లగ నాతనిహృదయమును సవరించుచుఁ గర్మచుయదినసంబంధము లైన కళంకములను గప్పివైచి యంతరంగ మభ్యుదయ నిర్మలకాంఠం గల్పించి రాత్రివిశ్రామమునకై యాయత్తపఱచుచుండెను. నేఁడు పరేకుఁ డట్టిసాయంకాలనిశ్చలధ్యానకాంతిసంభోగమును ద్యజించి చింతితవద నముతో సుచరిత యింటికి వచ్చెను. అడుకొనఁదగినబిడ్డ జబ్బుచే నూరక పడియున్న ప్పడు కల్లి హృదయ మెట్లుండునో యట్లే సుచరిత ప్రేమభూర్నూదయము పరేకుని మూసవదనముం గాంచి పరితప్తమైపోయెను. అప్పుడు పరేకుఁడు మృదుస్వరముతో “రాధా! అంతయు విడిచివా?” అనియెను.

సుచ—విడిచి బాబా! కాని మిఁకంతయాలోచన యేల?

పరే—మఱేమియును లేదు! స్వయముగఁ దెచ్చికొన్న యాతుపానుదెబ్బను లలిత సహింసఁగలదా యనియే నాయాలోచన! ఉద్యోగముచే వదనమునుండి హృద యములనుండి తీవ్రభావణములను, దీక్షభావములను వెలవడుచుండెను. కాని యని కృతముగా ఫలించుట కారంభించినప్పుడు వానిని సహించుకై నన్నమైపోవుచుం డును. లలిత యిట్టి సమస్తఫలాఫలములను బాగుగ నాలోచించుకొనియే తన కర్తవ్య మును నిశ్చయించుకొన్నదా?

సుచ—సమాజమునుండి కలుగు నెట్టియత్నిదనమునకును లలిత లొంగునది కాదని నేను నిశ్చయముగాఁ జెప్పఁగలను.

పరే—లలిత కేవలమును గోర్ధచ చేతనే యాదర్శత్యముం జూపుట లేదని స్పష్ట ముగఁ దెలిసికొనవలయు ననియే నాకోరిక.

సుచ—లేదుబాబా! అట్లయినచో నేనామాట కంతమాత్రమును జెని యొ గ్గియే యుండను. అమెనునులోని యెంతటిగ భీరభావ మైనను గదవినంతనే బయల్ప డిపోవుచుండును. లలిత యట్టిస్వభావము కలది. బాబా! విషయబాబు చాలమంచి బాడుచుమా!

పరే—అతఁడు బ్రాహ్మసామాజికుఁ డగునా?

సుచ—నేను సరిగాఁ జెప్పఁజాలను. ఒకసారి గోరాబాబు తల్లియొద్దకుఁ బోయివచ్చువా?

పరే—నీవోకసారి పోవుట మంచిదనియే నేనును భావించుచున్నాను!

౫౦

విషయము పరిశీలించు నుదయమునం దొకసారి యానందమయియింటినుండి తన యంటికి వచ్చుచుండెను. నేడతఁడెంతికి ననుసన్నుడై కొక యంతరము వచ్చి యుండెను. అందు వానినివారిపేరు లేదు. లలితను దెడ్డియొడివచో నీ కట్టెనుభి నును లేదనియు, నామెమూలమున నీ కవంగళ వగుననియు నిట్టియుపకేళములతో నాలేఖ నిండియుండెను. అందుఁ జిట్టచివర “నీనామెను దెడ్డియొడవ దలచినచో కొకసంగతి యాలోచించుకొనుము! ఆమెకుఁ గానకొగ మున్నవి-అది కృమముగా తయ్యకింద మాటునని దాక్తు లనుమానించుచున్నారు.” అని కూడ వ్రాయఁబడి యుండెను.

విషయం నాయుత్తరమును జూచి హతబుద్ధి యైపోయెను.

ఇట్టిమాట లూరక సృష్టింపఁబడునని యాతఁ డెన్నఁడు ననుకొనలేదు. సమాజ నియమములనుబట్టి తాను లలితను బెండ్లియాడుట యసంభవమని యందఱకును దెలిసిన విషయమే. అందుచేతనే విషయము లలితను జేమించుట తనయవసరముగా భావించుకొనుచుండెను. ఈసంగతి సమాజ మంతటను వ్యాపించినోయిన దని విషయం దాయుత్తరమునుబట్టి నిశ్చయించుకొనియెను. ఇది కారణముగా లలితకు సమాజ మునం దవమానము కలుగుచున్న దనువిచారముచే విషయనివృద్ధయము సంకల్పిత మైపోవుచుండెను. తన నామముతో లలితనామము కలసి ప్రజలనొళ్లనుండి వెలువ డుట యాతనికి మిగుల లజ్జాకరముగ నుండెను. తనపరిచయమునుగూర్చి లలిత తిట్లు కొనుచు, నిందించుకొనుచు నుండుననియు, నీక నామె తన్నుఁ గన్పెత్తి చూచుట కైన నిష్పదదే దనియు విషయనివృద్ధయము కేవలమును బాధపడుచుండెను.

అహ! ఏమి మానవహృదయము! ఈయరసలోఁ గూడ విషయనివృద్ధయమధ్య మున నిలిడంబును, గభీరంబును, నూత్నంబును, దీనోంబును నగు నొకయోనంద కేళి యీవైపునుండి యీవైపునకు సంచారము సేయుచు నాతని సమస్తసంకేతములను సమస్తావమానములను దూరము చేసివైచుచుండెను! వానికి మరల నాశ్రియ మీయ కుండవలయు నని విషయముఁ వరండాలో నటునిటుఁ బఱచుచుండెను. కాని యాప్రభాత శేజమునుండి యొకవిధమగు నుద్యోగభావమాకనిమనమున నుదయ మగు చుండెను. వీధులవెంట వస్తువుల నమ్మకొనువారిచేఁ లాతనికి మనశ్చాంచల్యమును గలి గించుచుండెను. బాహిర మగులాకనిందయే గిరిగిరిఁ జొలి లలితను దెల్పికొనివచ్చి విషయని వృద్ధయతీరమున విడిచివైచెను. సమాజమునుండి కొట్టుకొనివచ్చి యాలలి తమూర్తి నాతఁడు దృఢింపఁజాలకండెను. “ఈలలిత నాది! నాయొక్కనిదే!” అని యాతనిమనము బోధించుచుండెను. ఇంతద్వధముగా నాతనిమన నెన్నఁడును బోధిం

చుటకు పాపమింకలేదు. ఆకస్మికముగ జరిగినట్లుగనుండు దిట్టగోల వెలుగుడుటచే నిరసనాశయము కనపడుచున్నది. మూసి యుంచుకొని జాలకపోయెను.

విషయం దట్లు వచ్చియుండెడి దిగుచు వీధిని వచ్చుచున్న హారానుని జూచెను. అతడు దగ్గరకు వచ్చుచు దేనియొ సేయ నామలేక వెంటనే వజ్రయొక్క గండరగోళము పుట్టినట్లు దేనియొ విషయం దాతనినుండి నిశ్చయించుకొనియెను— ఇంక విషయం దును జరిగలేక ప్రాంతాన్ని మును జూపజాలక హారాను నొకరున్నట్లు గూర్చుండ జేసి మానముతో నాతనిమాటకొని కదురుచూచుచుండెను.

హారా—విషయమిటు! నీది హిందూమతమా?

విన—జేను, కావేమి?

హారా—నాయాపిత్తుకుం గోవిందవలదు. అనేక సమయములందు మనము మన చుట్టుప్రక్కల నున్న యవస్థల నాలోచింపక యంధులమై చరించుచుం గుర్తులను సృష్టించుకొనుచుండుము. అట్టి సమయములందు “మన మెవ్వరము? మనమా డ్దక్కడ నున్నది? మన కార్యము లెంతదూరము నజకును బరిణమించినవి?” అని యెవ్వరైన బ్రశ్నించినచో నది యిప్పియముగ నున్నను వారిని మిథులగునే భావింపవలయును!

విన—ఇంతయు పోదాత మెందులకు? అప్పియమగుప్రశ్నకై కోపించి నేనెట్టి యత్యాచారమునైనను జేయుస్వభావము కలవాడను గాను! మీరు నిర్భయముగా నన్నెల్లవిషయములను బ్రశ్నింపవచ్చును!

హారా—నేను నీవై నిచ్చాకృత మగు నెట్టియపరాధమును గూర్చియు దోషా రోపణము చేయఁదలంచుకొనలేదు. కాని వివేచనాలోపమువలనం గలుగుఫలము విషమయ మగుననుసంగతి నీకు నేఱుక జెప్పవచ్చుట లేదు.

విన—(విరక్తభావముతో) అక్కటలేనిమాట చెప్పనేవలదు. అసలుసంగతి యేమో జెప్పఁడు!

హారా—నీవు ప్రాంతపుడైన హిందూసమాజమును విడువఁజూలనప్పుడు, పరే శునిబిడ్డలకు వారిసమాజమునం దపవాదము కలుగకుండునట్లు నీవాయంట నుచితముగా మెలంగవలసినది!

విషయం దుం గంభీరభావముతో నించుకనే పూరకుడి “పానూబామూ! సమాజమవారు నేనినుండి యెట్టిమాటలను సృష్టించుచుండుకో, యని యన్నియు వారివారి స్వభావముల ననుసరించి యుండును; అట్టివాని కన్నిటికిని నేను బాధ్యుడను గాను! పరేశునిబిడ్డలతోడి సంబంధమునుగూర్చి నాసమాజము వారేమైన నిందించినచో నది నాసమాజముకన్నే గాని పరేశునితనయలది యెట్లుగను?” అనియెను.

హారా—ఒకకన్యక తల్లిని విడిచి పగవురుముతో నొంటిగా నాకాయాత్రి చేసినప్పు డావివయముఁగూర్చి నొంచించుటకు సమాజమున కధికారమే లేదనియ నీయభిప్రాయము!

వివ—బహిష్కరణకునడువకు, నాంతరంగికాపరాధమునకును మీరుగూడ నొక్కచేస్తానమును బ్రసాదించుచున్నచో నిక హిందూమతమును విడిచి మితమునఁ జేరవలసినయావశ్యక మేమున్నది? ఏమైన నేమి! పానాబాబూ! ఇట్టి తర్కవిత్ కృమాంతో నెట్లయిపయోగమును లేదు! నాకర్తవ్యము నాలోచించి నేనే నిశ్చయించుకొందును! మీరిందు నాకెట్లెస్థాయమును చేసఁజాలరు!

హారా—నీతో నేను ఒకేషముగా మాటాడఁదలచుకొనలేదు. నేనొక్కచే మాట చెప్పుచున్నాను. నీకుఁ దూరముగ నుండవచ్చుచో నేవల మక్కిమముగా నుండును. పరేకునియింటఁ బ్రవేశించి, కేవలము నొకవిధమగు సభాంశిని గల్పించి వారి కెట్లయివ్వుమును వల్లఁజేసితివో నీవింకను గ్రహింపఁజాలకన్నావు.

అని చెప్పి హారానుఁడు వెడలిపోయెను. వివయునిహృదయమున శూలాఘాత మైనట్లుండెను. సరళహృదయుఁడు, నుదాఁచివుండు నగు పరేకుఁడత్యావరముతో గోరా వివయులను దావటుంబమధ్యమునఁ జేర్చుకొనియెను. వివయుఁడు తెలియక యాబ్రహ్మగుటుంబమధ్యమున మాటిమాటికిరి దనహద్దును మీరిపోవుచున్నను నొక్క నాఁడైనఁ బరేకునిన్నే హగౌరవములనుండి వంచితుండు కాలేదు. ఈపరివారమధ్య మున వివయ్యుఁడప్రకృతికి లభించినగంభీరతమాళిగ్రమును మఱి యెచ్చటను లభింపలేదు! వారిపరిచయ మైనవెనుకనే వివయున కొకవిధ మగువిశేషసత్యము లభించెను. ఇట్టి యాదరము—ఇట్టియానందము ఇట్టి యాశ్రియము నొసంగినపరివారమునందు జీరకా లమునకును వివయునిఁబ్రకృతయే శ్రీరణకంటక మైయుండెను! పరేకునితనయల కాలని మూలమున నవమానకళంకము కలిగినది. లలితభవిష్యజ్ఞీవితమున కంతకు నాతఁడొక నెద్దమచ్చకు దెచ్చిపెట్టెను! దీనికి బ్రతీకారమేమైన యున్నదా? ఆహా! సమాజ మనుకన్దువు సత్యమధ్యమునం దెన్నిసౌకయములను గల్పించుచున్నది! లలితావినయల సమ్మేళన మెట్టిసత్యనిరుద్ధమైనదియును గాదు. లలిత సుఖసౌభాగ్యములకై వివయుఁ డు తననమ స్తటినితమును నెట్లర్పించుటకు నుసిద్ధుడై యుండునో లలితావినయల యంతర్యామి యగునీశ్వరుని కొక్కనికే తెలియును! ఆతఁడే శ్రీమాకర్మణముచే వివయుని లలిత కింతటిసమీపమునకుఁ దీసికొనివచ్చెను—ఆతని కాశ్వతధర్మవిధాన మున కెచ్చటను నడ్డము లేదుగదా! ఈజీవుడు బ్రహ్మసమాజమునందుఁ బానాబాబు వంటివా రుపాపించునట్టి దేవుడుగాక మఱియొకఁడా యేమి? ఆతఁడు మానవహృద యంతర్యామియగు విధాత కాఁడా? అట్లయినచో లలితావినయల సమ్మేళనమధ్య

సజ్జను దఃప్తాకరాభవః; న ను ద్దేయకొని నిలిచి కేవలమజమును మాత్రమే పొటించుచు, సర్వమనకర్మభుఁ డగునీశ్వరునిగూడ తెక్కింపని యానిషేధము పాప నిషేధముకాదా ?

౧౯౦

విసయనికడకు హారానుఁడు వచ్చి సమయమునంత యవినాకుఁ డానందమయి చెంతకుఁ బోయి లలితావిసయలకుఁ బెండ్లి స్థిరపడె నని చెప్పెను.

ఆనం—ఈమాట యెన్నటికిని సత్యము కాదు !

అవి—ఏమి ? విసయఁ డంగీకరింపఁదనియా ?

ఆనం—నాకానంగతి తెలియదు గాని, యంతటిముఖ్యవిషయము నాకఁ దెన్నఁ దును నాకుఁ దెలుపకుండ నుండఁడు !

అవి—ఈమాట నేను బ్రహ్మసమాజమువాడివలననే తెలిసిని. కావున నిది యసత్యము కాదు. విసయనియం దిట్టి శోచనీయపరిణామము కలుగు నని నేనిదివఱకే యనుకొంటిని. ఈవిషయమున గోరానుగూడ హెచ్చరించితిని !

అని చెప్పి యాతఁడు క్రిందికిఁ బోయి మహిమనకుఁ గూడ నీవార్తను తెప్పిల్లెను.

ఆనంతరము విసయఁ డానందమయికడకు వచ్చెను. ఆతనికవసరముం గాంచి నంతనే సంతుభితం బగునాతనియంతఃకరణము విస్పష్ట మగుచుండెను. ఆనందమయి యాతనికి భోజనముపెట్టి తనఁ దిలోనికిఁ దీసికొనిపోయి కూర్చుండఁజేసి “బాబూ! నీవిట్లుంటేలేమి?” అనియెను. విసయఁ డామె కాయంత్రము నిచ్చెను. ఆనందమయి దానిం జదివిన తరువాత “కమ్మా! పానూబాబు నేఁజ్జియదయమాన మాయింటికి వచ్చి నన్నెన్నియోవిధముల నిందించి పోయెను !” అని చెప్పెను.

ఆనం—ఎందుచేత ?

విస—నాభగవద్గ్రంథము తమసమాజమునందలి పరేకునికనయల కపవాదకారణ మయ్యె నని యాతఁడు నన్ను మందలించెను !

ఆనం—నీకును లలితకును వివాహము స్థిరపడె నని లోకు లనుకొనుచున్నారు. ఇందు నిందాకారణ మేమియు నా కగపడుట లేదు.

విస—వివాహమున కవకాశమే యున్నచో నిందకుఁ గారణమే లేదు. కాని యట్టి సంభావనమైన లేనిచోట నిట్టిమాటలు పుట్టుటయెంతయశ్చర్యము ! విశేషించి లలితవంటికన్యకయెడల నిట్టినింద కేవలము గావురవతయే !

ఆనం—నీకుఁ బాఠమేమే యున్నచో నాతనిమా స్తమలనుండి నీవు లలిత ననా యానముగఁ గక్షింపఁగలవు !

విన—అమ్మా ! ఆది యెట్లు ?

అనం—ఎట్లా నీవు లలితను బెడ్డియాడుము !

విన—అమ్మా ! ఎరుదుచున్నావు ! నీవు నీవినయుని పెట్టివానిగాఁ దలచుచున్నావు ?—వినయుఁడు కేవలము నేనొక్క మాట చెప్పినచోఁ బెడ్డియాడుట కంగీకరించు ననియు, నిక నెట్టిలోకనిందయు లేకుండ బోవు ననియు నాయంగీకారముకొఱకే యీతఁడొ జేచి యుండె ననియు నీవనుకొనుచున్నట్లున్నది.

అనం—నీక్రిందిమాటలను గూర్చి యాలోచించవలసినపని యేమున్నది ? నీవు చేయవలసినపని చేసినచోఁ జాలును ! నేను బెడ్డియాడుటకు సంసిద్ధుడనై యుంటి నని చెప్పుము !

విన—నేనింతయసంగతముగఁ బెప్పినచో లలిత కవమానము కాదా ?

అనం—అసంగత మనియెడ జేమి ? మీవివాహమునుగూర్చి వ్రావాద మెప్పుడువులైనో యప్పుడే యది నిశ్చయముగ సంగత మైపోయినది ! నీవేంతమాత్రమును సంతయుంపనక్కఱలేదు.

విన—కాని, అమ్మా ! ఈవిషయమున గోరామాటనుగూడ భావింపవలదా ?

అనం—(దృఢస్వరముతో) వలదు బాబూ ! ఇందాతనిమాటతోఁ బనిలేదు. ఆతఁడు తోపపడు నని నేనెఱుఁగుదును. ఆతనికి నీవైఁగోపము కల్గింపవలయు నని నాయుద్దేశము కాదు, కాని యేమిచేయుచును ! నీకు లలితయందు గౌరవమే యున్నచో నామెకు సమాజమునం దవమానము కలగ వుండునట్లు చేయవలదా ?

కాని, యీమాటల సామాన్యము లైనవా ? వినయుఁ డిట్లు చేయఁగలఁడా ? కారాబద్ధుఁ డగుగోరాయెడల విభయనిప్రేర ద్విగుణీకృత మైయుండెను. అట్టిచో వినయుఁడు గోరాకు వృద్ధయాఘాతముం గల్పింపఁగలఁడా ? ఇంకేకాక సంస్కారము !—సమాజమును మనసుచే లంఘింపవచ్చును గాని, కార్యరూపమునఁ ద్యజించునప్పు డనేకస్థలములయందుఁ గలదిగనో గొప్పగనో యశేకాకర్షణములు బాధించుచుండును; అపరిశీలంబు లగు నాతంకములను, ననభ్యస్తంబు లగుప్రతివాదములను గారణ మరయకుండ ననుసరించి పోవలసి యుండును !

విన—అమ్మా ! నిన్నుఁ జూచినకొలది నాకాశ్చర్యముగా నున్నది ! నీకున సొక్కసారిగా పెట్టింక నిర్మలమైతి ? నీవు పదప్రచారము చేయుటలేదు ! ఈశ్వరుఁడు నీకు అక్కల నిచ్చెనా యేమి ? నీవనుమాన కల్పొటను నించుకంఠయైన నిరోధమే లేదు !

అనం—బాబూ ! ఈశ్వరుఁడు నాకట్టినిరోధమును లేకుండ నామార్గమంతయును విరివొక్కతముగఁ జేసివైచినాఁడు.

వివ—కాని, అమ్మా! నేను నోటితో నేమి చెప్పినను, మనసుచే నిర్బంధించబడుచునే యుండును. ఇంతచదువులు, నింతబుద్ధియును బాగుగ నాలోచింపఁగ నేవలము మూర్ఖత్వముగనే యా స్మికముగ నామనసునకుఁ దోచునుండును.

ఇంతలో మహిముఁ డచ్చటికివచ్చి లలితతోఁ జి వివాహసంబంధము నిరపడిన సంగతిఁ గూర్చి వివయుని దృఢముగఁ బ్రశ్నించెను. అందుచే వివయునిహృదయము సంతుభితమైపోయెను. ఆతఁ డెట్లొ మనసు చిక్కఁబట్టుకొని మానముతోఁ దలవంచుకొని కూర్చుండెను. అప్పుడు మహిముఁ డన్ని పక్షములవారినిఁగూడ నతితీవ్రభాషణములచే నిందించుచు నటించుండి వెడలిపోయెను. వివయునివలలోఁ జిక్కించుకొని సర్వనాశనముం గావించుటకై పరేశునియింట సిగ్గులేనిప్రయత్నములు జరుగుచుండెననియు, బుద్ధిహీనుఁ డగువివయుఁ డావలలోఁ దగుల్కొనిపోయెననియునుగూడ మహిముఁడు నిందించు పోయెను.

వివయుఁడు నలుదెసల నావరించియున్న యిట్టిపరాదమూర్తిగాంచి సబుడైపోయెను. అప్పు డానందమయి “వివయబాబూ! నీకర్తవ్య మేమో తెలిసినదా?” అని ప్రశ్నించెను. వివయుఁ డామెవంక మొగమెత్తి చూచెను. ఆమె మృదుస్వరముతో “బాబూ! నీవొకసారి పరేశునిచేతఁబఁ బోవుట మంచిది. ఆతనితో మాటాడినచో సరుస్తమను బరిష్కార మైపోవును!” అనియెను.

౧౨

ఆనందమయి యాక స్మికముగ వచ్చుటం గాంచి సుచరిత్ర యాశ్చర్యముతో “అమ్మా! నేనెప్పుడో మీయింటికి రావలె ననుకొనుచున్నాను!” అనియెను. ఆనందమయి నవ్వుచు “ నీవు వస్తువనుసంగతి నేనెఱుంగను గాని, యెందుకొఱకు రాదలఁచితివో యాసంగతి నాకుఁ దెలియుటచే నిలుకఁజాలక నేనే వచ్చితిని!” అనియెను. ఆనందమయి కీసంగతి తెలిసిన దని విని సుచరిత్ర యాశ్చర్యపడియెను. ఆనందమయి మృదుస్వరముతో “అమ్మా! నేను వివయుని నాబిడ్డగనే చూచికొనుచున్నాను. ఆతనిని బట్టియే, మీసంగతి యెఱుంగనప్పుడకుడ నేను మిమ్మలను మనఃపూర్వకముగ వాకీర్పించుచుంటిని. అట్టి నేను మీకేదియో యన్యాయము జరిగిన దని విని నహించి యుండగలవా? నావలన మీ పెట్టియుపకారమైన నగునో కాదో యెఱుంగను. కాని మనసు నిలుపుకొనఁజాలక కత్తరముతో మీచేతకు వచ్చితిని. అమ్మా! వివయునివలన నేమైన నన్యాయము జరిగినదా?” అని ప్రశ్నించెను.

సుచ—ఎంతమాత్రమును జరుగలేదు. ఈగొడవ కంఠకును లలితయే బాధ్యురాలు. లలిత యెవ్వరికిని జెప్పకుండ స్త్రీమరుమై దనతోఁ బ్రయాణము చేయునని వివయబాబుయొడు నూహించియైన నుండలేదు. కాని యాయుధపురమును రహస్యములో చన

జరగియుండునని లోకు లనుకొనుచున్నారు. మణియును లలిత తీర్థస్వభావ! ఇందలి సత్యము నడిగి తెలిసికొనుట కామె యొకమాత్రము నవకాళ మొందునుగాకాదు.

అనం—దీనికేదైన నుపాయ మాలోచింపవలయును. ఈసంగతి విన్నది మొదలు వినయనివృద్ధయైన కించుకంతయును కాంతి లేదు. ఆతడు తానే యపరాధి ననుకొనుచున్నాడు!

నుచరిత యార క్తవదనమండల ను నించుక వంచి “అమ్మా! మీయుద్దేశము వినయ బాబు—” అని సంకోచపీడితయై వలుకుచుండగా నానందమయి యామాట కిద్దము నచ్చి “అమ్మా! లలితకొఱ కేమి చేయుచున్నను వినయంబుచేయగలడు! ఆతని చిన్న తనమునుండియు నేను చూచుచున్నాను. వినయం దొకసారి యాత్మసమర్పణము గా వించినచో నిక నేదియు దవకొఱ కుంచుకొనువాడు కాదు! అందుచేతనే నాతనివృద్ధయము మరలించుకొనుట కవకాళము లేకుండ నెట్టితావున లగ్నమైపోవునోయని నేను చాలభయపడుచుండును.” అనియెను. నుచరితహృదయమునందలి యొకబుగ్గు దిగిపోయెను. ఆమె యిండుకృత్యముతో “అమ్మా! లలితసమృద్ధికొఱకు మీరాలోచింప నక్కఱలేదు. ఆమెమనసు నే నెఱుంగుచును. కాని వినయబాబు తనసమాజమును ద్యజించుట కొప్పుకొనునా?” అనియెను.

అనం—అమ్మా! సమాజ మారని విమవచ్చును. కాని ముందుగా నాతడు సమాజము నేల పరిత్యజింపవలయును? ప్రియోజనమేమైన నున్నదా?

నుచ—అట్లనియెద నేమి కల్లి! వినయబాబు హిందువుగ నేయుండి బ్రాహ్మకన్యను బెండ్లియాడునా?

అనం—ఆతని కట్టితలంపున్నచో మీకేమైన నభ్యంతరమున్నదా?

నుచ—అది యెట్లు సంభవ మగునో నాకు బోధపడుటలేదు.

అనం—అమ్మా! నాకుమాత్రం మిది నులభముగ నే తోచుచున్నది. మా యింటిపద్ధతి చూడుము. నేను నాకుబాచారములను గణించుట లేదు. అందుచే లోకులు నన్ను క్రిష్టియనుగా భావించుచుండురు. కొన్నికొన్ని కర్మసమయములందు నే నిచ్చాపూర్వకముగ మాటిపోవుచుండును. నీవు వినన నవునువు! గోరా నాయంట నీరైన ద్రాగెడు! అంతమాత్రముచే నీయిల్లు నాది కాదనియు, సమాజము నాది కాదనియు నేల చెప్పవలయును? అట్లనుటకుగూడ నాకిష్టము లేదు. మంచిచెడ్డ లన్నిటిని భరించియే నేసిగ్గుచూడును, సమాజమును స్వీకరించితిని. అందుచేతనే యవి నన్నించుకంతయును బాధించుటలేదు. ఒకవేళ భరింపరానిబాధ కలిగినచో నప్పు డీవ్యుడు తోపించినకొరవనుబట్టి పోవుదును. కాని కుడిముకును నాగ్నహానిమాజము

లను నానీయనియే చెప్పుకొనుచుందును. సమాజమువారు నన్ను స్వీకరింపకున్నచో బోనియ్యి! అది వారియిష్టము!

సుచరిత కింకరు సుశేషుడు తీరక “అమ్మా! నరే కాని బ్రాహ్మణ్యధర్మములను మాత్రము వివరముగా—” అని మాట ముగింపకుండగనే యానందమయి “వాని మరలమీద నటుకుంటిదే నమ్మా! బ్రాహ్మణ్యత మనిన సృష్టిలో లేనిమతము కాదు మీపత్రికలలోని యుపదేశములను నేను తఱచుగఁ జదువుచునే యుందును నాకచ్చుటను కేద మగపడుట లేదు!” అనియెను.

ఇంతలో “సోదరీ!” అని పిలుచుచు లలిత యాగదిలోనికి వచ్చి యానంద మయి గాంచి నిద్రిపడిపోయెను. ఇంతవఱకును దనమాటలే జరుగుచున్న వని యామె సుచరిత మొగము చూచివలెనే తెలిసికొనియెను. లలిత యటనుండి పారిపోఁ దల! చెను గాని, యామె కట్టిమతకాళము దొరికింది కాదు. ఆనందమయి యామెం గాంచి “అమ్మా! లలితా! రమ్మ!” అని చేయి పట్టుకొని లలిత తనదే యైపోయినట్లుగా నామెను దగ్గఱగఁ గూర్చుండఁ జెట్టుకొని సుచరితం గాంచి పూర్వప్రస్థానము నందుకొని “అమ్మా! చూడుము! మంచితోఁ జెడ్డ కలియుట యన్నిటికంటెను గతినమే— కాని ప్రపంచమునం దట్టికలయకయును జరుగుచునేయున్నది—అందువలన సుఖమును దుఃఖమును గలుగుచునేయున్నది. అందువలన నెల్లప్పుడును జెడ్డయే కలుగుటలేదు. మంచియును గలుగుటలేదు. అట్టిసమ్యేళనమే సంభవమైనప్పుడు కేవలమతభేద ము న్నంతమాత్రమున నిరువురు మానవులసమ్యేళనమున కెట్టియభ్యంతరము కలుగునో నాకు బోధపడుటలేదు. మానవుల సమ్యేళనమునకుఁ గారణ మొక్కమతమేనా?— మీ సమాజమునందును మానవులలోఁ బరస్పరసమ్యేళన మగుట లేదా! లోకలనుండి యీశ్వరుఁ డైక్యముచేసినవారిని వెలుపలనుండి మీ సమాజము వేలుచేయునా! అమ్మా! అల్పభేదములను బాటింపక యైకమత్యముచే సర్వసమ్యేళనము గావించుసమాజ మెచ్చటను లేనేలేదా? ఈశ్వరునితో మానవుఁడు కేవలము నిట్లు పోరాడుచుండవలసివదేనా? సమాజ మనునది కేవలము నిందుకొఱకేనా!” అనియెను.

ఆనందమయి యీవిషయమున నింతతీవ్రముగ నుపన్యసించుట లలితావినయాల వివాహమునకుఁ గలయభ్యంతరమును దూరముచేయుటకేనా? సుచరిత మనసులోని శుభేయమును దీర్చుటకై యానందమయి తనసర్వశక్తిని వినియోగించుటయందు తురియొక యుద్దేశమేమైన మన్నదా? సుచరిత యిట్టిసంస్కారములలోఁ జిక్కుకొని యుండుట యానందమయి కంతమాత్రము నివచ్చుటలేదు. విషయాదు బ్రాహ్మణ్యత మున్న తీరకున్నచో వివాహము కాగూడదని సిద్ధాంత మెనయెడల, దుస్సహాయః పశ్యంతా అను నీదినములలోఁగూడ నానందమయి స్వాధ్యాయమున మునిగియున్న యాక

యంతయును నిర్మూలమైపోవును. నేటిదినమున విషయుఁ దామెచెంతకు వచ్చి “బ్రహ్మసమాజపట్టికయందు నాపేరు చేరవలసినదేనా!” అని యడిగినప్పు డామె యాశ్చర్యము లేదని చెప్పివెళ్ళినది.

నుచరిత యానందమయితో వెట్టివాదమును జేయక మానముతోఁ గూర్చుండి యుండెను. నుచరితయుద్దేశ మింకను మాజలేదని నిశ్చయించుకొని యానందమయి తనలో “నేను కేవలమును గోరాయందలి ప్రేమచేతనే నాసమాజధర్మముల నన్నిటిని వదలుకొంటిని—కాని, నుచరితహృదయ మింకను గోరాయందుఁ బూర్తిగ లన్నము కాలేదా? అయినచో నీచిన్నవిషయ మింతగొప్పవిషయము కాఁవలదు!” అని భావించుకొనియెను. అందుచే నానందమయిహృదయము కొందలపడుచుండెను. ఇంక రెండుదినములలో గోరా జైలునుండి వచ్చును. అతని కొకముఖజ్ఞేత్రిము సిద్ధమై యున్నదనియు నీసారి యతని నెట్లయిన బంధింపకున్నచో నెచ్చట నెట్టికష్టము కలిగినను నాతని కాధారము లేకుండు ననియు నామె భావించుకొనుచుండెను. కాని గోరాను బంధించుట ప్రీతిజనకమనృత మగుననియా? విశ్రాంతవశ్యమైన గోరాజ్ఞఁ బెండ్లిచేయుట యశ్చాయమని యెంచి యనేకు లిచ్చెదమని చెప్పవచ్చినను నానంద మయి యంతవజరు నంగీకరింపలేదు. గోరా నాకుఁ బెండ్లియే యక్కఱ లే దనుచుండెను. తల్లియై యుండియు నానందమయి యావిషయమునగోరాకు మారాడకుండుట లోకుల కాశ్చర్యకరముగా నుండెను. ఈనడుమ గోరాహృదయమునం దోచిన యొకటి రెండులక్షణములం గాంచి యానందమయి కానందముగా నుండెను. అందు చేతనే యిప్పటినుచరితనిశ్శబ్దవిరుద్ధభావ మామెకు కాధాకరముగ నుండెను. కాని యామె సామాన్యముగఁ బట్టు వదలునదికాదు. ఆనందమయి తనలో “సత! చూతము!” అని యనుకొనియెను.

౫౩

పశ్చాత్తుడు విషయునిం గాంచి “బాబూ! నీవు లలితను వివక్షనుండి యుద్ధరించుటకై దుస్సాహసకార్యముం గావించుట నాకిచ్చుములేదు. సామాజికప్రేరేపకముకలెక్కలానిది కాదు. నేను నేనిని గూర్చి యంతగొడవ పుట్టినదో, కొన్నాళ్ల యింతరువారత దాని నందఱును మఱచిపోవుదురు” అనియెను.

లలితకొఱకుఁ దనకర్తవ్యమును నిర్వహింపవలె నని విషయుఁడు నిశ్చయముగ నుండిదుడై వచ్చియుండెను. ఈవివాహము సమాజమునకు విరుద్ధమనియు నన్నిటికంటె ను గోరాకుఁ గ్రోధకారణమనియు విషయుఁ డెఱుంగును. కాని కర్తవ్యవిర్యకాణము వలె యాతడు సహస్రాపిఁతుకల్పనలను మనమునుండి తొగిసివైచుకొనియెను. అట్టి సితిలోఁ బశ్చాత్తుఁ డాకస్మికముగ నాతనికర్తవ్యనిశ్చయమును తొగిసివేయఁ దలఁచెను.

విషయం దానిని విరచించాలి. “నేను మీ ప్రేమలును నెట్లును దీర్చికొనఁ జాలను. నామూలమున మీ కంటుంబడున లేకమాత్రమైన నకాంతి గలుగుటకు నేను నహింపఁజాలను!” అనియెను.

పరే—విషయా! నీవు నాయుద్దేశమును సరిగా గ్రహింపఁజాలకుంటివి. నీకు నాయెడల గౌరవ మున్నందులకు నేనాందించుచున్నాను. కాని, నాయందలిగౌరవ మును బట్టి నీవు నాతనయను బెండియాడఁదలంచుట నాతనయ కగౌరవము కాదా? అందుచేతనే యీకష్టము నీవించుకంతయైనను ద్యౌగము జూపవలసినంతటి గొప్ప కష్టము కాదని చెప్పుచున్నాను.

ఎట్లయిన నేమి. విషయా! కర్తవ్య బాధ్యతనుండి విముక్తుఁ డయ్యెను. కాని, పంజరద్వారము తెఱవబడినంత నే పక్షి యెగిరిపోవునట్లైన హృదయము నిష్క్రమి నంబంధమగు నిరాతంకపథమున విహరింపఁ జాలకుండెను; ఇప్పటికిని నాతఁడు కదలఁ దలంచుకొనలేదు! కర్తవ్యముం గావించుటకై యాతఁడు చిరకాలబంధముల నన్నిటిని ద్రోచుకొని సిద్ధపడి యుండెను. ఆతనిహృదయము పూర్వ మెచ్చట నడుగుపెట్టు టకైనను భయపడుచు నపరాధినలె మఱతి పోవుచుండెనో యాసానమునందే యిప్పుడు స్థిరముగ నిలిచి లంకాకాండమును సాధింపఁజూచుచున్నది! ఇంక దానిని మరలించు తెంతకష్టము! ఆతనిచేయి పట్టుకొని యంతవఱకును దీసికొనివచ్చిన కర్తవ్యబుద్ధి యిప్పుడు ఇచ్చట శేమియును బనిలేదు. పోవుదము రమ్మ!” అని బోధించుచుండెను. కాని యాతనిహృదయము మాత్రము “మీకుఁ బనిలేకున్నచో మీరు పొందు! నేనిచ్చటనే యుండిపోయెదను!” అనుచుండెను.

పరే—దెచ్చటను నెట్టియద్దమును లేకుండఁజేయుటచే విషయా! “నేను కర్తవ్యనిరోధముచే నెట్లు చేయుచుంటి నని మీరనుకొనవలదు. మీసమ్మతి కావలయును. నాకంతకంటెను సౌభాగ్యము నేతేదియును లేదు. కాని కేవలము నాభయ మేమనిన ఒకతేరే—” అనునంత నే నత్యప్రియుఁ డగు పరేకుడు “నీవు భయపడవలసినపని లేదు. లలిత నీకుఁ బ్రీతికూలముగ లేదని నేను నుచరితవలన వింటి!” అనియెను.

విషయాని మనోమధ్యమున నానందవిద్యుల్లేఖ స్ఫుత్యము నేయఁదొడంగెను. అలిత మనసులోని గూఢోద్దేశము నుచరితకుఁ దెలిసినది. ఎప్పుడు తెలిసినది? ఎట్లు తెలిసినది? ఆభాసముగనో యనుమానముగనో యీ సంగతి యాసభిముఖుల కిరువుర తునుఁ దెలిసిపోయిన దని యెఱుంగుటచే నుతివ్రొంబును, రహస్యమయంబును నగు ముఖము విషయాని వేధింపఁదొడంగెను. ఎప్పుడు విషయా! “మీరు నన్ను యోగ్యునిగాఁ దలంచుటకంటె నాకానందము మఱి యేమున్నది?” అనియెను.

పరే—నీదిట నొక్కొంచుక నీవు నేచియుండుము. నేను మీదమీదికిఁ బోయి నచ్చేదను.

అని యాతడు వరదాసుందరికడకు పోయి యామెయందొకడు నడిగెను.
అందునా నామె “విషయండుఁ బ్రాప్తమౌతదీక్షితుండు కావలయును!” అనియెను.
పరే—అట్లే కావచ్చును!

వర—ముందాసంగతి తేలవలయును. ఆతనిని బ్రేకిఁ బిలుపుడు!

విషయండు మేడమీదికి వచ్చిపోతనే వరదాసుందరి “అట్లయినచో దీక్షాదిన
ముగ్ధిరపఱువలయును!” అనియెను.

విస—దీక్షాగ్రహణ మంతయవశ్యకమా?

వర—కాదా? కాకున్నచో బ్రాహ్మసమాజమున నీకుఁ బెండ్లి యెట్లుగును?

విషయండు మానవుతోఁ దలవంచుకొని కూర్చుండెను. విషయండు తమతోడి
సంబంధమునకు సమ్యతించుటచేతనే తమసమాజమునఁ జేరుట కొప్పుకొని యుండె
నని పరేకుఁ డనుకొనియెను. అప్పుడు విషయండు “బ్రాహ్మతత్వధర్మములందు నాకు
కృద్ధయ్యైతి. నాయాచరణముకూడ దానికి వ్యతిరేకము కాదు. ఇట్టిచో విధాయక
ముగ దీక్షయే గైకొనవలసినదని యేమున్నది?” అనియెను.

వర—మతమునఁ గలియఁదలఁచినప్పుడు దీక్ష గైకొన్నచో దోష మేమి?

విస—హిందూసమాజముతో నాకట్టిసంబంధమును లేదని నేను చెప్పఁజాలను.

వర—అట్లయినచో నీవిషయమునఁ బ్రయత్నించుట నీదే తత్వ! మాయందలి
దయచే మాకుపకారము చేయుటకై మాలిడ్డను పెండ్లియాడుట కంగీకరించితివా?

తనప్రస్థానము వారికిఁ గేవల మతమానవనక మెపోయె నని విషయనిచ్చుదయ
ము పరితపించి పోవుచుండెను. ఈనడుమ వెలువడిన సివిల్ వివాహశాసనమును ఖండిం
చుచు, గోరావిషయము పత్రికలలోఁ దీవ్రముగఁ జర్పించియుండిరి. విషయంఁ దిప్పు
దట్టిపెండ్లికి సమ్యతించి తాను హిందువునుగానని చెప్పుకొనుట యెంతకష్టము! విస
యండు హిందువుగనే యుండి లలితను పెండ్లియాడఁ దలఁచె నని పరేకుఁడనుకొన
లేదు అప్పుడు విషయంఁడొక్కటూర్పు విడిచి లేతి వరదాసుందరిపరేకులకు నకు
స్మరించి “నన్ను తీయింపుడు! ఇక నేనెన్నడు నట్టితప్పు చేయను!” అని చెప్పి
యొగడినుండి వెడలిపోయెను.

ఆతడు మెట్లకడకు వచ్చి యొకమూల బలపై నొందీగఁ గూర్చుండి యాత
రము వ్రాసికొనుచున్నలలితం గాంచెను. అడుగులచప్పుడు విని లలిత మొగమెత్తి
విషయని మొగమునకుఁ దిలకించెను. ఆకటాత్మలేక మొక్కునిమిషములో విషయని
వృద్ధయనునంతను మధించివెచ్చెను. విషయంకు లలిత నూతనపరిచిత కాదు! ఆమె
యిదిమఱ కెన్నియోసారు లాతనిం జూచినది. కాని యిప్పుడా మెదృష్టితత్వమునం
కేదియో గ్రహస్థము బయల్పడినది కాఁబోలును? నుచరిత లలితమనసులోనియందొక

మాను గ్రహించినది. ఆజ్ఞాసోభావ మప్పుడు లలితవివేచనయనపల్లవచ్ఛాయను గరుడా
ప్రభ్రూరమైనకలన్నిగ్గజ్జనుమంబోలి వినయునికన్నులం బడియెను. ఆజ్ఞాదృష్టిమా
త్రముననే వినయునిచ్చదయవేదన మెఱపుమెఱసికట్లుపోయెను. వినయుడేమియు
మాటాడకుండ లలితకు సమస్కరించి మెట్లనుండి విగిహయెను.

గీర

గోరా కైలునుండి వెలువడినతోడనే ద్వారమునొద్ద వేచియున్న పరశేఖ
లును, వినయునిం గనుఁగొనియెను. ఒకమాస మునిన దీర్ఘ కాలము కాదు! ఆతఁ డంత
కంటె నెక్కువకాలమే యాప్త్యయులను విడిచి ప్రచారము చేసియుండెను. కాని
యిప్పు డొక నెలవఱకును కైలునం దుండి విడిగడుటచే నాతనికి బరశేఖినియులను
గాంచినంతనే పురాతనబంధుపరిచిత మగుసంసారమునఁ బునరన్వయము గాంచిన
ట్లయ్యెను. ఆరాజమార్గమున, నావివృతాకాశాంతరమున, నాప్రభాతాలోకమధ్య
మున కాంతంబును, నేనాపూర్వంబును, సహజసౌమ్యంబును నగుపరశేఖనికదనమండల
ముం గాంచి గోరా భక్త్యానందములచే నాతని పాదధూళిని కిరంబునం దాల్చెను.
ఆతఁ డిదివఱకన్నఁడు నట్లు చేయలేదు! వరకుఁ దాతనిం గొఁగిలింఁచుకొనియెను.

గోరా వినయునిచేయి కట్టుకొని నవ్వుచు “వినయా! బడినిఁ బ్రేవేశించినది
మొదలొక్కవిధముగా నీతోఁ గలసి సమస్తశిక్షాలాభముం గాంచితిని కాని యీవి
ద్యాలయమునకుమాత్రము నిన్ను మోసముచేసి నేనొక్కడనే పోయితిని” అనియెను.
వినయుడు నవ్వుటకుఁగాని మాటాడుటకుఁగాని కేసుఁడు కాఁజాలకపోయెను. కారా
గృహదుఃఖరహస్యమధ్యమునుండి యాతనిమిక్రమము—మఱియును బ్రాణబంధుఁడు
విడివడి కచ్చియుండెను! ఆగంధీరసంభ్రమముచే నాతనికి నోటమాట వెలువడకుం
డెను! అప్పుడు గోరా “అమ్మ యెట్లున్నది?” అని ప్రశ్నించెను.

విన—అత్త ముఖముగనే యున్నది!

వరే—కాబూ! కమ్మ! బండి సిద్ధముగా నున్నది!

ఆమావృతను బండి నెక్కఁబోవుచుండఁగా నంతలో నవిశాకుఁడు వగడ్చుకొ
నుచుఁ బాలకదశముతో నటవనమృచుండెను. గోరా యాతనిం గాంచి కిప్పుడుగ
బండినెక్కఁడలంచెను గాని యంతకు ముందే యవిశాకుఁడు కచ్చి “గౌరమోహన
కాబూ! కొంచె మాఁగము!” అనియెను. ఇంతలో బాలకు అచ్చస్వరముతో నిట్లు
పాదసారంభించిరి;—

“లేది దుఃఖనికీధి ? కైల్లనార”

పారతంత్ర్యపాశమునకుఁ ? బట్టపాతాని

గోరా మొగ మెత్తువడిపోయెను. ఆతడు తన స్వరూపస్వరమతో "అనుచు!" అనియెను. బాలకులు విస్మయమున యూరవడిరి. అప్పుడు గోరా "అవివాళా! ఈవ్యాపార మంతయు నేమి?" అని ప్రశ్నించెను. అవివాళుడు తన భావమునండి యరటి యాకున ముడిచి తెచ్చిన కుండకును కుమారికనుఁ దైకి దీసెను. తోడనే యొక బాలకుడు స్వర్ణజలముదిత ముగ్ధనోక కాగితమును దీసి యందలి కారాగృహవిమోచనాభినందనమునఁ దనవీణాస్వరముతోఁ బఠింప నారంభించెను. గోరా యవివాళుని పుష్పహారమును గ్రహింపక కొద్దిదూరమునకుఁ జరిగెను. "మీనాటక మారంభమైనట్లున్నదే? ఇప్పుడేనడిచిదిలో నన్నుఁగూర్చి మీసమాజమున హాస్యశాటక మాడఁడలంచితిరా! ఈ నెలదినములనుండియు మీరుచేసినప్రయత్నము విదియేనా!" అనియెను.

అవివాళున కీయాచారాలవినములనుండియే యుండెను. ఇదిచాల నర్చుకముగా నుండు నని యాతఁ డనుకొనియెను. అదినములలో నిట్టి కుభ్యంతరములు లేవు. అవివాళుడు విషయవిషయమున నాలోచింపక యీగొప్పతన మంతయుఁ దా నేకహింసవలయునని భావించెను. పత్రికలకు వ్రాయవలసిన సంగతులనుకూడ వ్రాసియుండుకొనియెను. ఇటనుండి యింటికిఁ బోయినతరువాత వానినిఁ బూర్తిచేసి పంపుటకు నిరణయమొనియెను. గోరా యిట్లు తిరస్కరించుటచే నవివాళుడు సంకుంభుడై "నీరన్యాయము చేసితివి. నీవు కారాగృహమునఁ బడినవాధికంఠే మావాధ తక్కువ కాదు. ఈ నెలదినములు ప్రతినిమిదుమును మాన్పదయములు దుఃఖానలములచే మండిపోవుచున్నవి!" అనియెను.

గోరా—అవివాళాబాబూ! నీవు పొరఁబడుచున్నావు. ఇంచుక నిరన్యాయముతోఁ బరిక్షించినచో నెట్టియగ్నిజ్వాలలును నీహృదయమును బాధింపజాల వని భోధపడియుండును!

అవి—సరే దానిమాటకేమి! అధికాయము నిన్నునమీనించినను నీవు భారతవర్షమున కంతకును ముఖ్యుడై నైతివి. ఇట్టిచో మానన్యాయహారము—

గోరా—ఇక నాప్రకంప యుత్తరము.

అని యవివాళుని, నాతనిదశమును నొకప్రక్క కొత్తగించి "పరకబాబూ! బండిన నెక్కుడు!" అనియెను. పరకుడు బ్రతికితి ననుకొని బండి నెక్కును. గోరా విషయమును నాతని ననుసరించిరి.

స్త్రీమరుడై బ్రయాణముచేసి మేరనాటియందయమునకు గోరా తనయింటికి వచ్చెను. ఆతడు వచ్చునప్పటికి సమాజమువా రందఱును వ్యవహారమునఁ దూగి యుండిరి. వారి నెట్లో తప్పించుకొని గోరా యానందముయి యంతఃపురమునకుఁ బోయెను. అది పోవుకాలమునకే స్నానముచేసి సునిదయై యుండెను. గోరా

యామెపాదములకు సాష్టాంగప్రణామముం గావించుటయు నానందమయి నయనద్యయమునుండియు నశ్రుజలము ప్రవహింపఁ దొడంగెను. ఇంతకాలమునుండియు విరుద్ధమైయున్న యాయశ్రుజలముప్పు డానిరోధమును సహింపజాలకపోయెను.

కృష్ణదయాళుడు స్నానము చేసి వచ్చినంతనే గోరా యాతనిఁ దర్శించి యాతని పాదస్పర్శనము చేయకుండగనే దూరమగుచుండి ప్రణామముం గావించెను. కృష్ణదయాళుడును సంకోచముతో దూరముగ జరిగి కూర్చుండెను. అప్పుడు గోరా “బాబా ! నేను ప్రియశ్చిత్తము చేయించుకొనఁ దలచుచున్నాను.” అనియెను.

కృష్ణ—అది యంతయువశ్యకముగా దోచుట లేదు.

గోరా—నేను జైలునం దెట్టికష్టమును లక్ష్యము చేయలేదు. కేవలము నేనశుచి నైపోయితినిగాదా యనిమాత్రమే విచారముగ నుండెను. అవిచార మింకను వీరుట లేదు. ప్రియశ్చిత్తము చేసికొనియే తీరవలెను !

కృష్ణ—వలదు. వలదు. అంతగొడవతో నిమిత్తము లేదు. అది వాకిష్టములేదు.

గోరా—సరే ! పండితులతోఁగూడ నాలోచించెదను !

కృష్ణ—ఇందెట్టిపండితాలోచనయు నక్కఱలేదు. నీకు ప్రియశ్చిత్తముతోఁ బ్రయోజము లేదని నేను నియమించుచున్నాను !

కృష్ణదయాళునిపటియాచారపరుడు గోరాయాచారముల నంగీకరింపకుండుట యే కాక దానికి విరుద్ధముగా నేల యుపశేకించుచుండెనో గోరా యంతవఱకును గ్రహించుకొనజాలకయే యుండెను. నేఁ దానందమయి భోజనగృహమున గోరా ప్రక్కనే విసయనివసను వడ్డించుటం గాంచి గోరా “అమ్మా విసయనకు నాపంక్తి వడ్డింపవలదు” అనెను.

అనం—ఏమి బాబూ ! విసయఁ దేమితప్పు చేసి నాడు ?

గోరా—తప్పు విసయనిది కాదు. నాది ! నేనిప్పు డశుచి నైయున్నాను.

అనం—ఉండవచ్చునుగాని, విసయను కట్టినంతయును లేదుగాదా !

గోరా—అతనికి లేకపోవచ్చును. కాని నాకుమాత్రమిస్తుంది !

భోజన మైనతరువాత గోరావిసయఁజు మేడమీఁదిగదిలోనికి బోయి కూర్చుండి. కాని యెవరినోటును మాట లేదు. ఈమాసముదినములనుండియు నన్నిటికంటెను మించియున్న తనమనసులోని విషయము నిప్పుడు గోరా కెట్లు దెలుపవలయునో విసయను కామార్ద్రము బోధపడకుండెను. పరేళునివటుంబుచువారిం గూర్చి తెలిసికొనవలయు ననుకుతూవలెను. గోరామనసునందుఁగూడ నున్నది. కాని యాతఁడు తెల్లడించుట లేదు. అప్రకంప వచ్చుటకొక విషయము పులికించుచుండెను. “విడ్డలందఱును తేచుముగ నున్నారా ?” అని గోరా యిదిముకే పరేళునిఁ జూచుకొని

యుండెను. కాని మది కేవలము గౌరవప్రశ్న మాత్రమే—క్షేమమును తెలిసికొనుట యే కాక యింకను విశేషముల నెఱుంగవలయు ననుకోరిక యాతని మనసులో లేక పోలేదు.

ఇంతలో మహిమకు గదిలోనికి వచ్చి కూర్చుండి కొంత సేపటివఱకు మెట్లు పెక్కి వచ్చిన యాయాసముచే వగర్చుచు, నిండుక శాంతించినతరువాత “వినయ బాబూ ఇన్నాళ్లును గోరాకొఱకు వేచియుంటిమి. ఇంక పెట్టియభ్యంతరమును లేదు. ఈసారి మనము స్థిరపఱచుకొనవలయును. గోరా! నీ వేమనియెదవు? జరగిన సంగతులన్నియు నెఱుంగుచువుగదా” అనియెను. గోరా యేమియు మూఢక మండ మాసముచేసెను.

మహి—అట్లు నవ్వెదవేమి? అన్న యిమూట నింకను మఱచిపో లేదనియా? పెండ్లి కెడిగియున్నాని బిడ్డగాని పీవకల గాదుగదా! ఇది స్వప్నముగా నగపడుచున్న సత్యపదారము!—చుట్టచిసోపుట కనకాళి మేలున్నది! నవ్వవలదు! గోరా! ఈసారి స్థిరపడి తీరవలయును!

గోరా—స్థిరపఱచుకర్త చెంతనే యుండెనుగాదా!

మహి—ఎంతమాట! స్థిరపఱచుట కాతనికే స్థిరత్వము లేదు! నీవు వచ్చితిని. ఇప్పు డీభార మంతయు నీడే!

వినయ డిప్పుడు గంభీరముగ మానమును వహించి యుండెను. పరిహాసముగ నైన నాతఁ డెట్టిమాటయు ననలేదు. అప్పుడు గోరా “దాదా! ఆహ్వానించుభారము, నామాతృపత్యములను సమహర్చుభారము నాతిభ్యమును నెఱవేర్చుభారముగూడ నేనే వహింపఁగలను. కాని, వినయముడు నీరసమును పెండ్లియాడునట్లు వేయుభారమును మాత్రము మా నానై బెట్టుకొనఁజాలను. ఏప్రేమనిర్బంధముచే సంసారమున సమస్తకార్యములును జరుగుచుండునో యాప్రేమతత్త్వములఁగూర్చి నాకువిశేష తీరచయములేదు. నేను దానికి దూరమునందే యుండి ఉర్వదా నమస్కరించుచుండును!” అనియెను.

మహి—నీవు దూరమున నున్నంతమాత్రమున నది దూరమగునని తలంపకుము. అది యాకస్మికముగ నెప్పు డాక్రిమించునో చెప్పఁ జాలము! అది నీయెడల నెట్లు పనిచేయుచున్నదో చెప్పఁజాలనుగాని యీవినయునిమాత్రము చాలవఱకుఁ గలఁచిపె చినది. ఈవిషయమున సంతయును వినయునిమీదనే పెట్టి నీకంతమాత్రమును గల్పించుకొనఁగల్గునో దుదకుఁ బశ్చాత్తాపపడవలసివచ్చును.

గోరా—ఇతరులభారమును వహించుటకంటెఁ బశ్చాత్తాపమైనను నాకిష్టమే. అట్లువహించియును బశ్చాత్తాపపడుట కష్టముగదా! అది లేకుండుటకే నేను కోరు కొనుచున్నాను!

మహి—ఒక బ్రాహ్మణమాయని తులగారవములన్నియును భవసములై పోవుచుండగా నీవూరక మాయము గూర్చుండెదవా? దేశప్రజలహిందూత్వమును చక్షింపటకై నిర్మాహిములను ద్వజించుచున్న నీవు నీమిత్రుడే జాతిభిన్నుడై బ్రాహ్మమతమునకు విపరీతమండగాఁ జూచి లోకులయెదుట నెట్లు తలయెత్తుకొని తిరుగుచువు?—వివరములు! ఇది నీకు గోపముగా నుండు ననుకొనియెదను! తెలిసినవాడు నీవు లేనప్పుడైన నీసంగతులను గోరాకు జెప్పకపోయి. నేను నీయెదుటనే చెప్పితిని, ఇది యుభయపక్షములకును మంచిది కాదా? నీనివయమునం గలిగినప్రవాచము మిథ్యయైనచో నీమాటతోఁ దీరిపోవును; సత్యమైనచో నీకోరుక బోధాపకలవా?

వివరము: దెప్పటికి మూత్రలేదు. మహిముడు చటాజనలేచిపోయెను. ఆ పుష్ప గోరా “దనయా! ఇది యంతయు నేమి?” అనియెను.

జన—ఒకటిరెండుమాటలతో సర్వముం దెలుపుట కష్టము! అందుచేతనే కృమ కృమముగా నీకంతయు నెఱిగింపఁదలఁచితిని. కాని యిహప్రపంచమునం దెట్టిసంఘటనములను మన కనుపాల మగునట్లు కాంతముగను, స్వస్థముగను ఘట్టిల్లు. అది తూర్రత్యములకలఁ జాలున దాగియుండి యాకస్మికముగఁ బ్రేరణించుచుండును. కానివార మెట్లు మొదట నిపురుగవిసిననిప్పుకలె నుండి క్రమముగా జాజ్వల్యమానమై దుర్నిరీక్ష్యముగా నుండును! అందుచేతనే కర్మచాత్రము క్వలించి జాణువునలె నుండుటయే మానవులకు ముక్తియైయుండు నని నేనొక్కొక్కప్పుడనుకొనుచుండును!

గోరా—నీవొక్కడవును సాణువులలె నున్నంతమాత్రమున ముక్తి యొక్కడిది! నీతోఁగూడ జగత్తంతయును సాణుత్వముం గాంచుచున్నచో నందు నీకు సిరత్వ మొక్కడిది! అది మఱియు నుపద్రవముగా నుండును. జగత్తంతయును బనిచేయుచు వుప్పును నీవును జేయవచ్చుచో నది మోసమగును. కావున సంఘటనములు నీజాగ్రతకు భంగము కలిగించిపోతుండునట్లు చూచుకొనుచుండవలయును. ఇట్లు చేయవచ్చునచో నీవు సంసిద్ధుడవు కాకుండగనే సమస్తమును బోవును.

జన—ఈమాట నిజమే—నేనే సిద్ధముగ లేను! ఇప్పుడుకుడ నేను జాగ్రతపడి యుండలేదు. ఏదైత్రునండి యేమి వచ్చునో నాకు దెలియనే తెలియదు. కాని యెప్పుడేమి ఘట్టినను నేను దానికి బాధ్యుడను కావలసి వచ్చుచున్నది! ఏది మొదట సంఘటిల్లకపోవుటయే బాగుగ నుండెనో, అది యిప్పుడెవ్విధమైనను విధులరని చెప్పొనరిది!

గోరా—ఆఘటన యేమో తెలియకుండు దత్తాలోచనము చేయవలయును?

వచ్చెదనుండును!" అనియెను. "ఉండదు." అని చెప్పి పోయెను. పరిత్యజితుడుగ
వెడలిపోయెను.

౪౨

ఒక్కసారిగా బహిరంతరములఁ దుములసంగ్రామము నఁఘటిల్లి సుచరితను
భీతురాలినిగాఁ జేసివైచెను. గోరాయెడల నామెకుఁగలనుభావ మిన్నాశ్చర్యము
ను తెలియకుండఁగనే బలపడి గోరా జైలునకుఁ బోయిఁబట్టినది. సంపూర్ణముగ
విస్మయమై దుర్నివారముగఁ గానవచ్చుచుండెను. దానికై యేమి చేయవలయునో
యది తుద తేదిధముగఁ బరిణమించునో యామె యిందుకంతయు నూహించుకొనుట
లేదు. ఆమె యాసంగతి యెవ్వరికిని జెప్పక తనలోఁ దానే కుంతి యెహిచ్చుచుండె
ను. ఈనిగూఢపరితాపముచే రహస్యముగ నొక్కచోఁ గూర్చుండి తనలోఁ దానే
యాలోచించుకొని కార్యనిశ్చయము చేసికొనుటకైనను నామె కనకాశము దొరకుట
లేదు. పానూబాలు సమాజమునం దంతటను నల్లరిచేయుట కారంభించుచుండెను. ఈ
సంగతులు వార్తాపత్రికలముఖము వచ్చువట్టిలక్షణములు కానవచ్చుచుండెను. ఇన్నిటి
కంటెను నామె పెద్దతల్లిదండ్రుల మఱింతబాధాకరముగా నుండెను. కిస్కీయుగ
నామె తేదియో యేర్పాటు చేయకున్నచో మాటదక్కదు. సుచరిత యప్పుడు తన
జీవితమునం దిదియొకసంధిఁగా మనియు, జీరపరిచిత మగుహర్షమునఁ జీరాభ్యస్త
మగుభావముతోఁ బ్రచారముచేయునని మిఁక లేదనియు నుద్వేగుగాఁ తెలిసి
కొనియెను.

అట్టికష్టసమయమునం దామెకుఁ బరేశుఁ డొక్కఁడే కరణుఁడై యుండెను.
ఆమె యిప్పు డాతనియాదరమును గోరుట లేదు. ఆతనియుపదేశమును వాఙ్ఁచుట
లేదు. ఆతని మొఁదలువెనుటఁ జెప్పఁగూడినమాట లెన్నియో యున్నవి. లక్ష్మీకరం
బగుహీనతావశంబున నాతనిచెంత వెల్లడించుటకు యోగ్యములు కాని మాటలెన్నియో
యున్నవి. కాని కేవలమునుబరేశుబాలుజీవితమును, నాతనిస్నేహమునమాత్రమే నుచ
రితమ జనకోత్సంగమునందలి వాత్సల్యమును, జననీకక్షమునందలిప్రేమనును బ్రాప
దించుచుండెను.

ఇది శీతకాలమగుటచేఁ బరేశుడు పాఠశాలముల నుద్వాసమునకుఁ బోవుట
లేదు. ఇంటికే బడనుట నున్న యొకచిన్నగది గుమ్మునుబొద్ద నొకయాసనముపైఁ
గూర్చుండి యాతఁ డుపాసన చేయుచుండెను. శుక్లకుంతలాంకృత మగునాతని
కాంతవదనముపై వస్త్రసంగతిమార్కకాంతి ప్రసరించుచుండెను. ఆసమయమున సుచరిత
విశ్వబ్రహ్మగ వచ్చి మానముతో నాతనిచెంతఁ గూర్చుండి తనముఖాభ్యుధిగ్రహ్యక
యము నాతని యుపాసనాగ్రీరతాతరమున నిమజ్జితముం దానించి యుండెను.

నేటియ పాననాచమనముల బరేకబాటు తనచేతగల గూర్చుండియున్న ప్రియతన యయఁ బ్రియశిష్యురాలు నగునుచరితం గాంచి యనర్హననీయంబు లగుతన యాధ్యాత్మికకథారాలోకంబులచే నాబాలికను బరిశీలించి సమస్తాంతరంగంబు లచేతను నిశ్చయముగ నామె నాశీర్వాదంపఁగలఁడు !

ప్రథానసముత్తమో నైత్యము చేయుటయే తనజీవితమున కేకమాత్రలక్ష్యముగాఁ జేసికొని పరేకుఁ డెప్పుడును దనచిత్తమును శ్రేయోమయంబును సత్యతమంబును నగువస్తువునకే యభివృద్ధిముగఁ జేసికొని యుండెను. అందుచే సంసార మాతని కంత భారము కావండెను. ఈవిధముగా నాతఁడు తనలోనుండియే తానొకవిధమగు స్వా తంత్ర్యలాభముం గాంచియుండెను. అందుచేతనే యాతఁడు మతాచారములనుగూర్చి యితరులతో నెట్టివివాదములను నెట్టుకొనుట లేదు. సౌభాగ్యముంగూర్చి నిబ్బరము ను, సంసారముగూర్చి ధైర్యమున నాతనికి సహజమై పోయెను. ఈవిధముగా నాతఁ డెంతయున్నతుండైనను సమాజమువారియెదుట నిందితుఁడే యగుచుండెను. కాని యాతఁ డానింద తన్ను బాధించు ననిగాని, భేదించు ననిగాని యెంతమాత్రమును లక్ష్యముచేయుట లేదు. ఆతఁడు నిరంతరమును దనలో “నాకిక నెవ్వరియొద్దను గోరఁదగిన జేడియను లేదు—నన్ను ననున నేనాతనియొద్దనుండియే నైకొందును” అని మాటిమాటికిని స్మరించి మననము చేసికొనుచుండును.

నతఁడుని గభీరని స్థబజీవితకాంతిర్వర్మలాభమును గోరియే నుచరిత యెంతయో యాశతో వచ్చి యాతనిచేతఁ గూర్చుండెను. పాప మిప్పు డాయమానుకబాలిక విరుద్ధస్వాభియమును విరుద్ధ సామాను దన్నొక్కసారిగా విభ్రాంతిలో నుంచి నైచుటచే నొక్కసారి తండ్రిగారిసాదములవైబడి కొంతసేపు పొదఘాతం బొందిన చో దనఁ కిండుకనునశ్శాంతి కలుగునని భావించుకొనియెను. మనశ్శ క్తిసంకమ బాగరి తముఁజేసి నశ్వలధైర్యముతో సమస్తాఘాతముల నెదిరింపగలిగినచో నకలప్రాతిక్షా ల్యములును దతుంతదామే పరా స్థంబు లగునని యామె భావించుకొనుచుండెను.

నుచరితఁడై గోపించుటకుఁ గాని, యామెను శిక్షించుటకుఁ గాని, వలనుపడ జుండుటచేతను, బరేకుని స్వాధీనునిగఁ జేసికొనుట కెట్టియాశయు లేకుండుటచేతను వదనానుందరికొద్దము హరిమోహినియొడల నత్యంతదుర్దాంత మైపోయెను. హరిమో హిని తనయింట నుండుట వదనానుందరి కెల్లవిధముల యాతనగా నుండెను. నేఁ డా మెతండ్రిచృతదిన నుకుటచే నుపాసనకొకకామె వినముగఁ బిలువనంపెను. సాయం కాల ముపాసన యగును. అంతకుముందే నుచరిత మొదలగువారి సాహాయ్యముచే నామె సభాగృహము నలుకరించి యుంచెను. ఇంతలో వినయుండునచ్చి ప్రక్కనున్న పోసానములనుండి హరిమోహినియొద్దకు మేడమీదికి బోవుచుండెను. మనఃకుసల

భారముగ నున్నప్పుడు కన్నులవయములకుడు గొప్పవిగనే తోచుచుండెను. కరదానుందరి విషయనిరీక్షం గాంచినంతనే యసవ్యవగుక్రియతో నృహలంతారమును విడచి తత్తణ్ణమే హరిమోహినియొద్దకుఁబోయెను. విషయం దప్పుడు చాపవైఁగూర్చుండి యాత్మీయునివలె హరిమోహినితో మాటలాడుచుండెను. అప్పుడు వరదానుందరి హరిమోహినిం గాంచి “నీయిష్టమున్నంతకాలము నీవు మాయంట గౌరవముగా నుండవచ్చును. కాని, నీదేవునిమాత్ర మిచ్చట నుంచినచో బాగుగ జరుగదు” అనియెను.

హరిమోహిని చిరకాలము పల్లెటూరియందే యున్నదగుటచే నామె బ్రాహ్మసామాజికులను గొంచె మించుమించుగాఁ గ్రహియనులవంటివారినిగా భావించుచుండెను. వారితోఁ గలసియుండుట యామెకు విచారముగనేయుండెను. వాచుకూడ నట్టి సంబంధమునకు సంతోచించుచున్న ట్లామెయను గ్రామముగా గ్రహించెను. ఏమి చేయుటకును దోచక యాలోచించుకొనుచుండఁగా నిప్పుడు వరదానుందరి వచ్చి స్పష్టముగాఁ జెప్పివైచిరి. ఇతఁ కాలోచించుట కవకాశము లేదనియు నేదియో యొప్పదంతి సికపటమకొనవలయుననియు నామె నిశ్చయించుకొనియెను. కలకత్తాయం దెచ్చటనైన నున్నచో నప్పుడప్పుడు సుచరితానతికులను జూచుచుండవచ్చునని యామె మొదట ననుకొనియెను గాని పట్టణములో నుండగలుగునంతటికీ యామెకు లేదు.

వరదానుందరి తుపానువలె వచ్చి ప్రోయితరువాత విషయండు కొంతనేఁజిజ్ఞాసను కలకంచుకొని కూర్చుండెను. అప్పుడు హరిమోహిని “నేను తీరయాత్రకుఁ బోయినను, మీరెవ్వరైన నన్నుఁ గీసికొనిపోగలరా?” అనియెను.

విజ—అలాగే. కాని నాబుద్ధిదువము లోపికపట్టవలయును. అంతవఱకును మీరు మానువ్యయోద్ధ నుండవచ్చును.

హరి—బాబూ! నాభార వంతివమమైనది. పరమేశ్వరుడు నాతలపై నెట్టి బరువు పెట్టెనో తెలియటలేదు. నన్నెవ్వరును భరింపఁజాలరు. నాభారము నాయత్త వారికే బుచ్చనా మైనప్పుడు నాబ్రాత కులలేహీనిమైనదో చెప్పవలయువా? కాని బాబూ! సెనేమియు నెఱుంగుచిరాను! నావ్యాధయము కూర్చుమైపోయినప్పుడు దాని వెల్లయి బూర్ణముగఁ జేసికొనుటయు నని తిరిగితిరిగి వచ్చుచుందును. కాని నాదురదృష్టము నన్ను వెబడించితే వచ్చుచుండును. ఇకవలదు బాబూ! ఇక నెవ్వరియింటికీఁ బోయినను లాభములేదు. ఈవిశ్వభారమునంతను విహించునిశ్చేష్టయనిపాదపద్మములనే నేనాశ్రయించెదను. కాని నాకాయపాయము లభింపజన్పిది.

అని యామె కన్నులనీరొత్తుకొనఁదొడంగెను. అప్పుడు వినయుఁడు "దొడ్డమ్మా! నీవట్లునొనవలదు. మాయమ్మ వందటితో బాటుఁ జూడవలదు. ఆమె తనతీవితభార మంతయు నీశ్వరునకు సమర్పించినవగుటచే నితరులభార మామెకంతకష్టముగా నుండదు. నీవిచ్చటఁ బరేశబాబును జూచితివి గదా! మాయమ్మయనట్టిదే. నీవిక మారు మాట చెప్పవలదు. ఒకసారి నిన్ను నాత్మీయునఁ దీసికొనిపోయి విడిచెదను. తరువాత నీతీరమును జూడవచ్చును" అనియెను.

నారి—అట్లయినచో నామెకు ముందుగాఁ గలుగు—

విన—మనము పోవుటయే యామెకుఁ గలుగు—

నారి—సరే. రేపటియందరుమున—

విన—ఈరాత్రి యేల పోగూడదు?

ఇంతలో సాయంకాల మయ్యెను. నుచరిత వచ్చి "వినయబాబూ! అమ్మ మిమ్ముఁ బిలుచుచున్నది. ఉపాసనాసమయ మైనది" అని చెప్పెను.

విన—దొడ్డమ్మతో మాటాడుచున్నాను. నేను రాజాలను.

నేడు వరదాసుందరి యుపాసనకుఁ బిలుచుట వినయున కంతమాత్రము నిష్ట ములేదు. ఇది యంతయు విడంబనామాత్రముని యాతనికిఁ దోచెను. అప్పుడు నారి మోహిని వ్యస్తవృత్తయముతో "బాబూ! నీవు పొమ్ము! నాతో మాటాడుచుండుట యామె నహింపజాలదు. నీవని తీర్చుకొని తరువాత నిటకు రావచ్చును" అనియెను. "నీవు వచ్చుటయే బాగుగ నుండును" అని నుచరితయును తెప్పెను.

తాను సభకుఁ బోకున్నచోఁ గుటుంబకలహము కలుగుననియు నీని కంతకును దానే కారణ మగుదననియు వినయుఁ దెప్పు దూహించుకొని యుపాసనకై వెడలి పోయెను. కాని సంపూర్ణఫలముమాత్రము కలుగలేదు. ఉపాసనాసంతకమున భోజనము జేయవలసియుండెను. అప్పుడు వినయుఁడు నా కాకలి లేదనియెను. వరదాసుందరి యాతనిం గాంచి "ఇది యాకలికప్పు కాదు. నీవు మేడమీద నేనియో యారగిం చియే వచ్చియుండువు" అనియెను. వినయుఁడు నవునుఁ "బోను, లోభులగతి యు తయు నిట్లేయుండును. ఉన్న దానియందలిలోభముచే వారు రానున్న దానినిఁ బోగొ టుకొనుచుందురు" అని యాతఁడు లేచిపోవుచుండెను. వరదాసుందరి "మేడమీదకే పోయెదవా?" అనియెను. వినయుఁడు సంక్షేపముగా నానని చెప్పి వెడలిపోవుచు ద్వారముకడనున్న నుచరితం గాంచి మృదుస్వరముతో "సోదరి! ఒకసారి దొడ్డమ్మ దకుఁ బోయెదను. మాట్లాడవలసినపని యున్నది" అని చెప్పి వెడలిపోయెను.

ఆనాడు లలిత యాతిధ్యమునకు నియుక్తయయ్యెను. ఆమె అప్పుడు చారా నునికడకుఁ బోయి వడ్డించుచుండఁగా నాతఁ డేకారణముగా "వినయబా బిచ్చటలేదు;

చున్నాడని మేమెఱుంగుచును. దానికిగానియు మానందలి నునుచున్నాడు. అతని యందలి ప్రేమగర్భభావప్రేమ! అనియెను. అతడును గంతోషించి మానందమయి “అమ్మా! అంతేకాదు. నేను నీలిరి కన్నువ్వులనుండి చూచుచున్నాను. నీలిరి మా గోరా యొక్కదే మిత్రుడు. తన సంఘమువారితో స్వాంతోషము పీఠు కలిసి యెఱుంగుడు! కాని విద్యులను జూచినప్పుడునుండియు నాతో పీఠ దర్శనము దుర్లభ మైనది. అందుచే నాకు మీమీఁదల గోపముం గుండెను. కాని యిప్పుడు విద్యులను జూచి నేనను మీపక్షముననే చేరితిని. అమ్మా! మీనందవారి నెవ్వరు గౌరవించదు!” అని చెప్పుచు నామె లలితానుచరితలను స్పృశించి కరానశలచేతనే ముద్దుకెట్టు కొనియెను.

నుచరిత వినయనిరుపకష్టముం గాంచి దయాల్పించి త్రిమతో “వినుచుబాటూ! తండ్రిగారు వచ్చి కృష్ణదయానుబాదుతో మాటాడుచున్నారు!” అనియెను. విన యుండు తత్తరమతో వెలులలకుఁ బోయెను. అప్పు డానందమయి గోరావినయల పొగిణిమిత్రోత్సముం గూర్చి ముచ్చటించెను. లలితానుచరితల కానంగతి యిదివఱకే తెలియును. ఆనందమయి తనజీవితమునం దీయిరువురికే తన మాతృప్రేమార్ఘ్యముచే నర్పించుచుండెను. ఈప్రేమచమునం నామెకు విరికండై ద్విజనస్థు నేదియునులేదు. ఒక బాలిక శివునిఁ బూజించినట్లుగా వీరి నామె గవ్వనస్తూలతోఁ బూజించినది. వీరు నామె యారాధనమును సర్వమును స్వీకరించిరి. ఆనందమయి తనకొకదేశతలగు గోరావినయల చరిత్రమును ప్రేమగర్భ ముట్టిపడునట్లు మధురముగ, సముజ్జ్వలముగ వారికిఁ దెలుపుచుండెను. లలితానుచరితలు తనవితీరక వినుచుండిరి. వారి కిది వఱకే గోరావినయలయెడల గౌరవముండెను. ఈతల్లి ప్రేమయాలమున నది యిప్పుడు ద్విగుణీకృత మయ్యెను.

అప్పుడు లలిత గోరాను శిక్షించినకలెక గునందుఁ దనకుఁగల కోపమును బ్రకటిం చెను. ఆనందమయి నవ్వుచు “అమ్మా! గోరానుగూర్చి నేను పశుచున్నదుఃఖమా యంతర్యామికే తెలియును! కాని, యదొరపై నాకుఁ గోపము లేదు. నాకు గోరా సంకతి బాగుగాఁ దెలియును. వాడు తనకు మంచిదని తోచినపని చేసితిరును. కాన నమాను లక్ష్యము చేయడు! ఇప్పుడు గోరాయును, దొరయునుగూడఁ దఱతరస్వభూ లను నేసియున్నారు. ఇందువలన దుఃఖపడవలసినవారికే దుఃఖము కలిగింది. గోరా యందుకొఱ కేంతమాత్రమునుచూపించుటలేదు. అతనియుత్తరమును జూచుడు!” అని యానందమయి గోరా యుత్తరమును వారి కిచ్చెను.

ఈ తరము చదివినతరువాతఁ గొంతసేపటివఱకు మువ్వనను నిస్తబ్ధరై కూర్చుండి యుండిరి. ఆనందమయి చీరచెఱుగుతోఁ గన్నుల పొదుకొనియెను. అకస్మిటియందుఁ గేరలమాతృప్రేమదుఃఖమే కాదు—ఆనందమను, గౌరవమునుగూడ సమ్మిలితములై

యండెను. ఆమె “గోరా సాధారణుడా! కలెక్టరును గూడ తమించు వనిగాని, దయఁజూపు వనిగాని ప్రార్థించని గోరా! ఆతఁడు తప్పు నొప్పుకొని కారావాసకవృత్తారమును గోరి వెత్తివై డెట్టుకొనియెను. గోరా నిర్భయముగా నాకవృత్తమును సహింపఁ గలిగెను. గోరాతల్లిమాత్రము సహింపలేదా ?” అనుకొనియెను.

లలిత యాశ్చర్యముతో నానందముయి మొగమువంకఁ జూచుచుండెను. లలిత హృదయమునందు బ్రాహ్మణసామ్రాజ్యములే దృఢపడియుండెను. ఆధునికజ్ఞానము లేని హిందూయశులయెడల నామెకు గౌరవము లేదు. హిందూయశకుల మూఢత్వములగుర్చియే యామెకుఁ జిక్కిరియించుచుండెను. వాదానుందరి బోధించి యుండెను. అందుచే నిప్పటి యానందముయి సుభాషణసన్యాసములు లలిత కదృతములుగాఁ దోచెను. అట్టిసామర్థ్యము, అట్టిశాంతి, అట్టివైపుణ్యము, అట్టివివేచనము—అది యంతయుం గాంచి లలిత యాతేజోమూరియెడటఁ దన్నుక యల్పకణముగా భావించుకొనియెను. ఆమెహృదయము సంతోషితమై పోవుచుండటచే వివరమునవంకఁ జూచుటకుఁ గాని యాతనితో మాటాడటకుఁగాని సవరరాలు కాకపోయెను. కాని, కాంత స్నేహకరుకాపూర మగు నానందముయి మొగముచూచినంతనే లలితమనస్సాపము చల్లఁబోయెను. అప్పుడు లలిత యానందముయిం గాంచి “అమ్మా! మిమ్ముఁ జూచి నంతనే గోరాబాబును కంతకత్తి యెట్లు కలిగెనో మేము తెలిసికొనఁగలిగితిమి !” అనియెను.

అనఁ—అది సరికాదు కలీ! గోరా సాధారణతనయుండే యెవరో నాకింతటి కత్తి యెట్లు లభించును ? ఇంతటివైశ్యముతో నంతటి దుఃఖమును సహింపగల కత్తి నాకాతనిమూలముననే కలిగినది !

32

లలితహృదయ మిప్పుడింతగా నేల సంతోభించుచుండెనో దానివిగూర్చి యొకసంకతి చెప్పవలసియున్నది.

కొలదికాలమునండి ప్రతిదినమును దెల్లవారి లేచినతోడనే లలితహృదయమున “నేడు వినయబాబు రాలేదు” అని తోచుచుండెను. దిన మంతయు నామె ప్రతి నిమిషమును వినయబాబురాకే నిరీక్షించుచుండెను. వినయబాబు వచ్చి క్రిందిగదిలో, బరకబాబుతో మాటలాడుచుండెనేమో యని యామె ప్రతిక్షణమును శంకించుచుండెను. అందుచే నామె దినమంతయు వెట్టిదానివలె నటునిటుఁ దిరుగుచు రాత్రిపరం ది యేమేమో భావించుకొనుచుఁ గాలక్షేపము చేయుచుండెను. ఆమె కేమియును స్తిమితముగ లేదు. అప్పుడప్పు డెద్దుచుండెను—ఒకప్పుడు కోపముఘాదఁ దెచ్చుకొనుచుండెను. ఎవ్వరివైఁ గోపమో తెలియదు ! తనపైనే యని తోచుచున్నది ! “ఇదియేమి ! నేను బ్రతుకుట యెట్లు ?” అని భావించుకొనుచుండెను. ఏవైపుచూచినను నామెకుఁ దోచిన యగపడుట లేదు. ఈవిధముగా నెన్నార్కు గడచును ?

వినయ్యడు హిందు ననియ, నాతనితోఁ దగ్గుఁ బెండ్లి జరుగదనియు లలిత యెఱుంగును. అయినను నామె తనమనసును మరల్చుకొనఁజాలక లజాభయములచేఁ గృశించి పోవుచుండెను. వినయ్యడు తనయెడల విమలబుధుడు కాఁడని లలిత యెఱుంగును. అందుచేతనే మనసు తీర్పుకొనుట యామెకుఁ గష్ట మగుచుండెను. ఆమె మేడపైనుండి వినయని యాకావధమును నిరీక్షించుచుండియు నాతఁ డెక్కడవచ్చునో యని భయముకూడఁ పడుచుండెను. ఇట్లామె బాధపడుచు నేటియుదయమున వైశ్యము నిలుపుకొనఁజాలక వినయ్యడు రాకుండుటచేతనే తనకింతదుఃఖముగా నుండెననియు, నొక్కసారి యాతనిఁ జూచినచో కాంతి కలుగు ననియు భావించుకొనియెను.

అప్పు డామె సతీతుని దనగదిలోనికిఁ బిలిచెను. సతీతుఁ డిప్పుడు దొడ్డమ్మ మాటలలోఁ బడి సర్వమును మఱచి యుండెను. లలిత యాతనిం గాంచి “వినయ బాబుతో నీవు కరోధము వచ్చినదనుకొందును ! ఎప్పుడును నీకాతనిమాటయే కాని యాతఁడు తిరిగి చూడనైనఁ జూచుటలేదు !” అనియెను. సతీతుఁ డంగీకరింపక “అలాగా? అట్లేన్నటికిని జరుగదు !” అనియెను.

తుటుంబమునఁ జిన్న వాఁ డగుసతీతుఁడు తనగౌరవమును సప్రమాణముగ నిరూపించుకొనుటకై యెప్పుడు నిశ్చే ద్యధముగ మాటాడుచుండును. తోడనే యాతఁడు పరుగెత్తుకొని వినయనింటికిఁ బోయి తిరిగి వచ్చి “అక్కా! ఆతఁ డింటియొద్ద లేడు! మనయింటికి వచ్చుననుకొనియువను” అని చెప్పెను.

లలి—ఇన్నాళ్ళకుఁబడు రాలేదేమి ?

సతీ—ఎన్నాళ్ళయినది ?

అప్పుడు లలిత సుచరిత్రకడకుం బోయి “అక్కా! మనమొకసారి గోరాబాబు తల్లిని జూచివచ్చిన బాగుగనుండును.” అనియెను. వారితో మనస్కుఁ బరిచయము లేదుగదా యని సుచరిత్ర సంతయించెను. గోరాబాబు తండ్రికిని దమతండ్రికిని బాల్మీమిత్రత్వమునగూర్చి లలిత జ్ఞప్తికిఁ దెచ్చెను. అప్పుడు సుచరిత్ర యత్సాహికయై “సోదరి ! నీవుపోయి తండ్రిగారిని వెలవమగుము !” అనియెను. నీకేపోయి యడుగు వలయు నని లలిత బలవంతపెట్టెను.

తుదకు సుచరితయే పరేళుని వెలవడిగెను. పరేళబాబు నేనుకూడ వచ్చెర ననియెను. ప్రయాణము నిరవధినతోడనే లలితమనసు మారిపోయెను. ఎక్కడనుండి యో, యభిమానమును, సంతోషమును వచ్చి యామెను వెనుకకు లాగుచుండెను. ఆమె సుచరితం గాంచి “అక్కా ! తండ్రిగారితో నీవు పొమ్ము ! నేను రాను !” అనియెను. సుచరిత్ర లలిత చేయి పట్టుకొని “ఇదియేమి ! నీవు లేక నేనొంటిగాఁ బోవుదునా ! అమ్మవు గాదా ! సోదరిని గాదా ! రా తల్లి ! గోలపెట్టకుము !” అనియెను.

లలిత బలవంతముచే బయలుదేరినది. కాని యామె వినయనిచే విడితయైనది ! వినయ్యఁ డామెయింటికి వచ్చుట లేదు ! అట్టివినయని జూడఁ బోవుచుంటి ననుపరాధ

వాల్చిమాన మా మెచ్చదయమును బాధించుచుండెను. వినయుని జూచుటకే యానంద మయియింటికి దాను వచ్చినట్లు వినయుడు భావించుటకు లలిత యెట్లొకప్పుడె ధైర్యము వహించి వినయునివంక జూడనైన జూడలేదు ! ఆతనికి నమస్కారమైన జేయలేదు ! ఆతనితో నొక్కమాటయైన నాడలేదు. వినయుడు తనమనోభావ మా నందమయిమూలమున బయల్పడుటచే లలిత యిట్లొక జేయుచున్నదని భావించుకొని యెను. లలితకూడ దన్ను బ్రేమించియే యుండిన భావించుకొనుటకు గూడ దగిన యాత్మాభిమానము వినయునకు లేదు —

తరువాత వినయుడు పశుశునికడనుండి వచ్చి లలిత కగపడకుండ దలుపుచా టున నిలిచి "పశుశబ్దము బయలుదేరినారు ! మిమ్ములను రమ్మనుచున్నారు ! అని చెప్పెను "అప్పు డానందమయి "అదియెట్లు ? ఫలానారమైన జేయకుండగ నే! అల స్యము కాదు ! బాబూ ! నీవిక్కడ గూర్చుండుము ! నేనిప్పుడే వచ్చెదను ! వెలుపల నిలువబడియెద నేమి? లోపలికి రమ్మ!" అనియెను. వినయుడు లోనికి వచ్చి దూర ముగా గూర్చుండెను. అప్పుడు లలిత సహజభావముతో "వినయబాబూ ! మీరు మీమిక్కిల దగునీతికుని మిక్కిల్యమును బూరిగా వదలుకొంటిరో లేదో తెలిసికొను టకు వాడు నేటియందయమున మీయింటికి బోయినాడు!" అనియెను.

ఆకస్మికముగ దైవవాణి నాలకించినమానవుని బోలి వినయుడు విస్మయించె యదరిపడియెను. ఆభావ మందలకు స్వప్నపడుటచే నాతడు లజ్జకు దయ్యెను. స్వభావనిద్ర మగునై పుణ్యముతో నాతడు బదులు చెప్పలేకపోయెను. అతడు తన మొగంబునను, గర్జములములను గెంపు గదుర "నీతికుడు మాయంటికి బోయెనా? నేనింట నుండుటలేదు !" అనియెను.

లలిత యాచిన్నిమాటకే వినయునిచ్చదయ మపరిమితానందభరిత మయ్యెను. ఒక్కవిమిషములో నిశ్వాసనిరోధక మగుదుస్వప్నముంబోలియున్న యాతని ప్రిబల సంకయ మంతయును దూరమైపోయెను. ఇంతకంటె నాతని కీప్రపంచమున గోరం దగినజేమియు లేదు. ఆతడప్పుడు తనలో "బ్రదికితిని ! లలితకు గోపము లేదు ! నాయందెట్టిపంజేనాచు ను లేదు !!" అని యనుకొనియెను. క్రిమముగా నమ సుర్యం భమును వదలిపోయెను. మచరిత నవ్యయ "వినయబాబూ ! నీవు మమ్ములను భీకర నభినతకృంగములగు క్రూరజంతువులుగను, నాయుభవాణులగు దమ్ములుగను సంకయించు చున్నట్లున్నావే!" అనియెను.

వినయుడు "ఈప్రపంచమున బూకరించి మాటాడఁజాలక యూరకుండువాకే యపరాధు లగుచుందురు ! సోదరి ! నీమాట బాగుగ లేదు. నీవు దూరముగఁ బోయి దూరమెతి రని యితరులపై నేర మారోపించుచున్నావు" అనియెను. వినయుడు మచరితను సోదరియని పిలుచుట యితే మొదటిసారి. అపిలుపు మచరితచెవుల కమృత మావలెనుండెను. ప్రభమదర్శనమునందే యామె కాతనిపై సౌన్యద్యము కలిగెను. అది యిప్పుడు సంపూర్ణ మయ్యెను.

అనుటయు వినయుడు చూచున లలితకృతు నానను లిని సంబంధ మని వాద్యులు వాద్యముచే నిప్పుడు నే నామెను బెండ్లియాడవచ్చుచో సమాజమునం దామె బలికియున్నంతవరకు నానారవాపవాదమునకు లోకవలయు లేక లలిత కర్మమున! అని చెప్పివైచెను.

గోరా—అనితి యెట్టిదో చెప్పుము!

విస—చాలనగును అన్నిచి. కృతుడుగాఁ దెచ్చవను. దాని నీకుంకిరింప వేమా!

గోరా—మంచిది. అట్లే యంగీకరింతును. కాని, భుటన యనివార్య మైన పురు దావివలనం గలగుడుఁబుముకూడ ననివార్యమే యని చెప్పుచున్నాను. లలితక సమాజమునం దవమానవవలసియే యున్నచో నిక దాని కుపాయములేదు!

విస—కాని యట్లు కాకుండ జేయునుపాయము వాచేతిలో నున్నది.

గోరా—ఉన్నచో మంచిదీ. కాని సామాన్యించి యట్లు చెప్పినచో లాభము లేదు. అభావమున దొంగతనము జేయుట, వాత్సవేయుటయును, మానవుని జేతిలోని పనులే! కాని యవి ధర్మములా? లలితగౌరవరక్షణముకొఱ కామెను బెండ్లియాడుటయేనా నీవిధాయకకృత్యము? సమాజముతో నీటు బని లేదా?

విసయుడు తాను తనసమాజనియమము ననుసరించి బ్రాహ్మవివాహము నంగీకరింపలే దనుసంగతి చెప్పకుండగనే వాదించుట కారంభించి “గోరా! నేనివిషయమున నీతో నేకీభవింపఁ జాలను. నేనొక్క వ్యక్తివఁకనే మాయయ సమాజమునకు విరుద్ధముగ మాటాడుటలేదు. కృత్తి, సమాజము ననుసరించుచున్నాడనుచు భర్మము కటి యున్నది. అధర్మముమీఁదనే దృష్టి నుంచవలయును. ఒక్కకృత్తినిగాని, యొక్క సమాజమునుగాని వర్ణిజేయుటయే మనప్రధానకృత్యము కాదు. కేవల మేకమాత్ర మగుధర్మమును వర్ణిజేయుటయే మనకు బరమ కర్తవ్యము!” అనియెను.

గోరా—వ్యక్తిసమాజములతో సంబంధములేనిధర్మమును నేనంగీకరింపను.

విస—నేనంగీకరింతును. ధర్మ మనునది వ్యక్తిసమాజభిత్తిపై నాధారపడి యుండుదలేదు. ధర్మభిత్తిమీఁదనే వ్యక్తిసమాజములు నిలిచియున్నవి. సమాజవాంఛితము లన్నియు ధర్మములే యనుట యనివేకము! వ్యాయసంగతమును ధర్మబద్ధము నగు స్వాతంత్ర్యమును సమాజము నిరోధించినట్లై దట్టినిరోధము నుల్లంఘించుటయే కర్తవ్యము! నేను లలితను బెండ్లియాడుట యధర్మము కానప్పుడు—ఉచితమైనప్పుడు—అది సమాజమునకుఁ బ్రతికూలమని యెంచి యక్కార్యమును దృఢింపినచో నే నధర్మము చేసినట్లే యగును.

గోరా—ధర్మాధర్మములు నీయొక్క నియంతే యిమిడి యున్నవా ? ఈవివాహము వలన నీకుఁ గలుగఁబోవుపంతానమునకు నీకి మెచ్చట నుండవో యాసంగతి నాలోచింపవలదా ?

నిన—ఇట్టి యూహలచేతనే మానవులు సామాజిక మగునధర్మమునకు కార్యతత్వముం గూర్చుచున్నారు. ఆట్లయినచో బ్రతిదినమును బెద్దదొరగారితన్నులను దినుచు నహించుచున్న శేదయ్యదొడ్డిగిని మనల మేల నిందింపవలయును ? ఆతఁ డట్లు నహించుట తనబిడ్డలకొకే గాదా ?

పూర్వము వినయుండు గోరాతో నింతవఱకు వచ్చి వాదించుట లేదు. కొలఁది దినములనుండి యాతనివృద్ధయము సమాజవిచ్ఛేదముంగూర్చి శంకించుచు సంకుచితమై పోవుచుండెను. ఈవిద్యయమున నాతఁ డీతవఱ కేమియును విత్కొనుకొనలేదు. ఇప్పుడు గోరాతో వాదముకలుగకున్నచో వినయునివృద్ధయము తనచిరసంస్కారానుసారం బగు ప్రవృత్తికి భిన్నముగనే పోయి యుండును కాని తర్కించినకొలఁదియు నాతనిప్రవృత్తి కర్తవ్యబుద్ధి దోడుచేసికొని పుబలముకాఁజొచ్చెను—క్రియముగా వాదము పుబలిపోయెను. ఇట్టివిద్యయములందు గోరా యుక్తులకొకటకు జూచుదాఁడు కాఁడు. అతఁడు బలవంతముగఁ దనయుద్దేశమునే చెప్పుచుండును ఆబలముచేతనే గోరా యిప్పుడు వినయునియుద్దేశముల నన్నిటిని ఖండింపజూచెను గాని సాగలేదు. ఒకవంక గోరాయును, మఱియొకవంక వినయుని మతముమాత్రమును నిలిచి పోరాడి నంతకాలము వినయుఁడే యోడిపోవుచుండెను. కాని యిప్పుడు రెండుపక్షములందును వాస్తవముగా మానవులే యుండిరి- గోరా యిప్పుడు వాయుబాణముచే వాయుబాణమును నిరోధింపఁజాలకుండెను. ఇప్పుడు వాడిబాణము వచ్చిపడుచోటున శేదనాపృథ్వురఱుమగు మానవవృద్ధయమున్నది !—తుట్టుతుదకు గోరా “వినయా ! నేను నీతో విశేషముగ వాదింపఁ దలఁచుకొనలేదు. ఇదిమనసుచేఁ దెలిసికొనఁదగినదే గాని వాదించఁదగినది కాదు. నీవు బ్రాహ్మకన్యకను బెండ్లియాడి నీదేశీయులతో వేఱు వడఁద్రాంతుట నాకు మిగులఁగల్గదుగానున్నది. ఈపని నీవు చేయఁగలవు. నేనెంత మాత్రమును జేయఁజాలను. ఇచ్చటనే నీకును నాకును భేద మున్నది. జ్ఞానమునందు గాని బుద్ధియందుఁ గాని మనకు భేదము లేదు. నేను ప్రేమించుచోట నీ ప్రేమ లేదు. నీవు నీమత్రికొకట దేని నిర్భయముగా ఖండింపఁదలఁచితివో యది నాకు నాడీ సాసము ! నేను నాభారతవర్షమునే వాంఛింతును. దానిని నీవెంతమాషించినను, వెంతతిట్టినను నేను దానినే కోరెదను. నాకంతకంటెఁ బ్రీయమైన దేదియును లేదు. దానికి లేకమాత్రమైనను నష్టము కలుగుపని యేదియును నేనుచేయఁజాలను!” అనియెను.

విసయః దేశియోఽప్రిత్యై త్వము చెప్పఁబోవుచుండఁగా గోరా మరల నందు కొని “వలదు విసయా! నీవు నాతో వృధావాదము చేయఁలదు! ఈప్రిపంచమంత యను భారతవర్షమును దృఢించి యానానించుచున్నను నేనాయవమానీతమున భార తవర్షముతోఁ గలసి యాసీనుడ నయ్యెదను! జాతిభేదములును, గురుస్సూత్రము లును, విగ్రహారాధనములును గలభారతవర్షమే నాకుఁ ద్రియమైనది! నీవు దీనికి భిన్నుడవు కాదలచినచో నాకును భిన్నుడవే!” అనిచెప్పి విసుండి వెళ్ళిపోతి నచ్చి పచారు చేయుచుండెను.

విసయఃడు మానవులొక గూర్పుండి యుండెను. ఇంతలో నేనకుడు వచ్చి చాలమంది పెద్దవనుషులు నీకొఱకు వేచియున్నానని గోరాకుఁ జెప్పెను. తప్పించుకొనిపోవుట కుపాయము వొరకిన దని యెంచి గోరా యటనుండి వెడలిపోయెను. అందఱితోఁ గూడ గోరాను దర్శించుట కవినాకుడును వచ్చి యుండెను అవినాకు నకుఁ గోపమువచ్చియుండు నని గోరా యనుకొనెను గాని యాతనియందుఁ గోపలక్షణము లేనియు నగుచుండెను. అంతేకాక యత్నాచారముతో నవినాకుఁ దండఱియెదు రును గోరాను బ్రకంశించుచు “ఈగౌరవోపాసనాబలునందు నాభక్తిభావము ద్విగుణీ కృతమై పోయినది. ఇంతకాలమునఱకు నేనీతని సామాన్యనిగాఁ దలంచితిని. కాని నిన్నటిదినమున నీతడు మహాపురుషుడని తెలిసికొంటిని. మేమితని సన్మానింపఁబోయినప్పు డీతడు స్వచ్ఛముగా నుండిన వనించెను. ఈకాలమునం దట్లుచేయువా రెందఱున్నారు? ఇది సాధారణకృత్యమా?” అనియెను.

గోరాకున నీనిగఱకే వికలమై యుండెను. కాని పై నవినాకుని యత్నాచారావశ్య మాలచే నాతనియొడలు నుండిపోవుటయు, గోరా యనుమీఘుఁడై “మీరు భక్తిరూపమున నన్ను నమానంపడఁ చితిరి! యిట్టి లజ్జాఁగ మగునదతిని నేను విషేధించు ననియో మీరెఱుంగకపోయితిరి. ఇంతేకాక యానిషేధము నే మహాపురుషులక్షణము గానిను తినుచుం టిరి. మీరందఱును మనయీదేశము నువేషధారిః మాజముగా భావించితిరా? ఇందందఱును బొట్టికొరకు నటి చుచున్నవారేనా? సత్యముగఁ బనిచేయువా రిందొక్కరును లేరా?—మీరు నాతోఁ జెలివిచేసిను సరే—జగదమాడినను సరే—కాని నన్నుఁ గూర్చి యెంతమాత్రమును మతిచేయవలదు!” అనియెను.

అవినాకుభక్తి మఱియును కఠినిపోయెను! అతఁడు నత్రును గోరావాక్యముల యందలి చమత్కార మచ్చట నున్నయందఱిచ్చాదయముల న్నానించునట్లు భావ ప్రదర్శనము చేయుచు “మహాపురుష! మేయందఱును నీవలెనే నిష్కాములమై భారతవర్ష సునాతన గౌరవరక్షణమునకై యాత్మసమర్పణముం గావింపఁబాలుఁట్లు మమ్ముల నాశీర్వదింపుము!” అని పలుకుచు గోరాపాదధూళిని కైకొనబోవుటయు

శాత్రు డిండుక యోసరిలైన అప్పు డవినాకుడు “బాబూ! నీవు మావలన నెట్టి సన్మానమును గైకొనలేడు! కాని మాయానందమునకుఁగూడ విముఖుడవగుట యుతి తమా? మేమందఱమును నీతోఁ గలసి భుజింపవలయునని నిశ్చయించుకొంటిమి. దీనికి నీవు సమ్మతించవలయును!” అనియెను.

గోరా—నేను ప్రాయశ్చిత్తము చేసికొనకుండ మీతోఁగలసి భుజింపఁజాలను.

ప్రాయశ్చిత్తమా! అవినాకుని నయనద్వయమును బ్రవీక్షింపఁబోయెను. అప్పు డాతఁడు “ఈసంగతి మాకెవ్వరికిని దోచనే లేదు! కాని గౌరమోహనబాబు పాటిం పని హిందూమతవిధాన మొక్కటియును లేదే!” అనియెను. “అది బాగుగనున్నది! ప్రాయశ్చిత్తదినముననే యాతనితోఁ గలసి భుజింపవచ్చును! ఆదినముననే దేశమునం దలి వెద్దవెద్దపండితుల నందఱును విజయవచ్చును. హిందూధర్మ మింకను సజీవమై యున్నదని గోరాబాబుప్రాయశ్చిత్తనిమంత్రణములనే ప్రచారము కాఁగలదు!” అని యందఱును నిశ్చయించుకొనిరి.

ప్రాయశ్చిత్త మెప్పు డెక్కడఁజేయవలయు ననుభ్రష్టకలిగెను. అప్పుడుగోరా “ఒకమిక్కిలము గంగాతీర్థోద్యానమున నిక్కార్థముం దీర్చుటకుఁబ్రస్తావించెను. దీని కగుశ్రయమంతయు సమాజమువారే భరించునట్లు స్థిరమయ్యెను!” అనియెను. అందఱును వెడలిపోవునప్పు డవినాకుడు వారి నొక్కించుక యాచి “గౌరమోహనబాబు నకుఁ గోపము వచ్చిననుఁ బొంగిపోవుచున్న యానందముచే నే నొక్కమాట చెప్పక యుండఁజాలను! కరమేశ్వరుఁడు వేదోద్ధరణమునకై పుణ్యభూమి యగునీభారతవర్ష మున జన్మించెను; అట్లే మతోద్ధరణమునకై యీవిధముగా నవతరించెను. ఈప్రపంచమున మనభారతదేశమునందే యాఱుబుట్టువులును సమముగఁ దిరుగుచున్నవి. ఇచ్చటనే కాలానుసారముగ నీశ్వరుఁ డవతరించుచున్నాఁడు! ఇంకను నవతరింపఁగలడు! ఈనత్య మిప్పుడు మనకున్నవహటచే మనము ధన్యులము! సోదరులారా! క్షీరింపుడు! గౌరమోహనునకు జయ!—అనియెను. అవినాకునియపశ్యాదమువలన నుత్సాహ మతో నందఱును జయధ్వనులం గావించిరి. గోరా వీడితప్పగదయముతో నటనుండి వెడలిపోయెను.

కైలసుండి విడిచిడిన మొదటదినమునందే గోరాచూడయమును బ్రబలవిచార మాక్రిమించుకొనియెను. ఆతఁడు కైలులో నున్నప్పుడుకూడ నూతనోత్సాహమతో దేశమంగూర్చి పనిచేయవలయునని చాలసారులు సంకల్పించుకొనియుండెను. ఇప్పు డాతఁడు తనలో “అయ్యో! శాదేశ మొక్కడనున్నది! అది కేవలమును వాయొక్కని చెంతనే యున్నదా? శాదీతసంకల్పము లన్నిటినింగూర్చి యాలోచించు నాబాల్య మ్ముక్తుఁ డగుటనయుఁ దిప్పుడొకయువతిని బెండ్లియాడుటకు తనదేశసంబంధము లగు

భూతభవిష్యములను దనవిగానట్లుగా వేరుచేయుటకు సిగ్గుపడియున్నాడు! తిమసునూ బ్రహ్మలోనివాడే నగునన్నింత కాలమునుండి వీరందఱు నెఱింగియుండియును ఘోరమైన క్రొవ్వెమునకై జరిగించినయనతారముగా భావించుచున్నారు! నేను కేవలమును కాస్త్రమూర్తినేనా? భారతవర్షమున కిది నెచ్చటకు సానమేలేదా? వడ్డవుపులు! భారతవర్షమున వడ్డవుపులున్నవి. ఆవడ్డవువడ్డంత్రమునందే యనివాకుడు చెప్పిన ఫలము లభించినచో నందొకటి చెందజురువులు కష్టిపోయినను వడ్డములేదు! అని భావించుకొనుచుండెను.

ఇంతలో నేనటడు వచ్చి యమ్మగారు నెచ్చునుచున్నారని చెప్పెను. గోరా యదరిపడి తనలోచనానే 'ఆమ్మ రమ్మనుచున్నది' అని యనుకొనియెను. అపిలుపులో నాతని కొలనూతనానము వివరించియెను. అతడు తనలో 'ఏది యెట్లుయినను నాకు మాయమ్మ యున్నది! ఆమెయే నన్నుఁ బిలుచుచున్నది. ఆమెయే నన్నందఱితోడను దలుపుచున్నది! నావారందఱు నామెయింటనే నాకొఱకు వేలియుందురు. జైలునందున్నప్పుడుకూడ నేను మాయమ్మపిలుపును వింటిని; ఆశ్రమమూర్తిని దర్శించితిని! జైలుపెలుపలఁగూడ మాయమ్మ నన్నుఁ బిలుచుచున్నది. ఆమెదర్శనమునకై పోవుచున్నాను!' అని యనుకొనుచు గోరా యాశీతకాలపుధ్యుది నాకాశమునంకఁ బరీక్షించి చూచెను. ఒకవిధముగా జినయనియందును, మఱియొకవిధముగా నవి నాకునియందును గోరాకుఁ గలవిరుద్ధభావము నిమిషములో మాయమైపోయెను. ఆవధ్యాన్ననూర్యాలోకమున భారతవర్షము చేయె తిపిలుచుచున్నట్లుండెను. ఆసముద్రవిస్త్రుతంబు లగు నదీపర్వతజనపదంబు లప్పుడు గోరాకుఁ బ్రకృత్యక్షంబులయ్యెను. అనంతము లగుదిగంతములనుండి యొకవిగర్భుల తేజము వెలువడి యాభారతవర్షమును జ్యోతిర్మయముగఁజేసి నైచుచుండెను. గోరావ్పాదయ మానందపూర్ణమైపోయెను. అతనికన్నులు మెఱసిపోవుచుండెను. అతనిహృదయమునం దెట్టినిరాశయును లేకుండఁబోయెను. భారతవర్షముం గూర్చిన దూరఫలదాయకంబగునంతప్రయత్నమునకై యాతనిప్రకృతి యానందముతో సంపీడమైయుండెను. ధ్యానముచేఁ గాంచుచున్న భారతమహిమను ప్రకృత్యక్షముగఁ గాంచఁజాలనైతిని ననుచిచార మాతనికి లేకమాత్రమునులేకుండెను. ఆప్పు కాతడు మాటిమాటికిని దనలో 'ఆమ్మ నన్నుఁ బిలుచుచున్నది! ఆమ్మ పూర్ణ—ఆజగద్భూతి వసించియున్న చోటికే—చాలకాలమునకైనను నిమిషములోనైనను, మరణాంతరమునైనను, జీవిత మధ్యమునందైనను నేను పోయెదను. మహామహిమన్విత మగుభవిష్యమిప్పుడు దీనంబును, హీనంబును నగు కార్తమనమును సంపూర్ణసార్థకముగను, నమ బల్కముగను జేసియున్నది. నేనచ్చటికేపోయెదను. ఆయతిదూరమునండి ఆయతి సమీపమునండి మాయమ్మ నన్నుఁ పిలుచుచున్నది! అని యనుకొనుచుండెను. ఈ మానంద

మధ్యమన గోరా వినయావి వాకులయోగముం గాంచినట్లుండెను; వారతనికేబరులుగాఁ దోచుటలేదు. ఇచ్చటి స్వల్పము లకునకలివిరుద్ధభావములును ననంత మగు చరితారతముం దెచ్చుటనో విచీనములైపోయెను !

గోరా యానందమయియందొకమునఁ బ్రవేశించెను. అప్పుడాతనివదన మానందోజల్ప మైయుండెను. ఆతనిస్వప్ని యెదుటనున్న సమస్తవస్తువులను చాటి యొకదీప్యమూర్తియై లగ్నమై యుండెను ! అందుచేతనేగోరా తనతల్లిచెంత నింకొకరు కూర్చుండియున్న సంగతి మొట్టమొదట వాతస్మికముగాఁ దెలిసికొనఁజాలకపోయెను !

నుచరిత చటాలున లేచి గోరాను నమస్కరించెను. గోరా విస్మితుడై “ఇదిగో నీవెప్పుడు వచ్చితివి ? కూర్చుండుము !” అనియెను. నుచరిత రాకకు విశేష కారణముండు నని గోరా నిశ్చయించుకొనియెను. ఒకప్పుడు గోరా నుచరితకు విముఖుఁడుగ నే యుండెను. ఆతడు కవ్వపడి పనిచేయుచుఁ దిరుగుచున్నంతకాలము నుచరితమాట తన మనసులోఁ బడకుండఁ జేసికొనియెను. కాని జైలుఁందున్నప్పుడు మాత్రము గోరా నుచరితను స్మృతికథమునకు దూరముగఁ జేయఁజాలకపోయెను ! ఆతడు భారతవర్షమున స్త్రీలుకూడ నున్నారనుమాటయే భావించియెఱుంగనిదినములుగూడనున్నవి ! ఈ సర్వ మంతకాలమునకు నుచరిత తుండే నూతనముగ నుదయించెను. ఒక్కనివిషయములో నింతటి పురాతనప్రబలసత్యము వాతస్మికముగ గ్రహించి దాని యాఘాతముచే గోరా బలిష్ఠప్రకృతియంతయును గంపిత మైపోయెను. ఆతడు జైలునందుండి వెలుపలనున్న నూర్యాలోకమును, నిరాతంకవాయుప్రచారమును గాంచుచున్నప్పుడు జగమంతయును దనకర్మక్షేత్రముమాత్రమే కాదనియు, నవి కేవలమును బురుషసమాజభూషితమే కాదనియుఁ దెలిసికొనియెను. అప్పు డాతఁడెట్లో ప్రయత్నించి సుందర మగు నీజహిష్ఠంసారమునం దధిష్ఠించియున్న యిరువ్వురదేవతల ముఖమండలములనుమాత్రమే భావించి ధ్యానించుచుండెను ! మార్యచంద్రసక్షత్రికాంతు లావదనములపైఁ బ్రసరించుండెను ! నుస్మిద్ధసుందరనీలాకాశ మాముఖములనే పరివేష్టించి యుండెను ! అందొకటి యాతని కాజస్పరిచితమగుమాతృవదనమండలము ! మఱియొకటి నూతనపరిచితంబును, విజ్ఞానవిలసితంబును నగువినమృసుందరవదనమండలము !

జైలునందలి యానిరానందసంకీర్ణతామధ్యమనందుఁగూడ గోరా యాముఖస్వప్నిని నిరోధింపఁజాలకుండెను. ఈధ్యానములనంకలిగినపులకలే యాతనికే గారాగృహమును ముక్తిక్షేత్రముగఁ జేసివైచుచుండెను; కారాగృహకేసినబంధన మాతనికి ఛాయాతుయమిధ్యాస్వప్నతుల్య మైపోవుచుండెను; ఆతనిస్వందితహృదయమునందలి యతీంత్రితరంగములు కారాగృహప్రాచీరములను భేదించుకొనిపోయి యాకాశమున వినివినములై యచ్చటి కల్పకుసుమపల్లవములం దూఁచుచు మరలఁ జాగ్రపంచికర్మక్షేత్ర

మన విలాసవిహారంబు గావించుచుండెను!—ఇట్టికల్పశామూర్తిగై నమనదళలనీన పని లేదని గోరా యనుకొనియెను. అందుచేతనే సూత్రం దీ నెలవినములు నాన్పుతిని నిష్కేధింపబడెను. వాస్తవపదార్థమునకుమాత్రం మే భయపడవలయుననిగోరాయనాహా!

గోరా తైలు విడిచి వచ్చినంతనే పరేకునిం గాంచెను. తోడనే యాతనివచ్చు దయ మానందోచ్ఛ్వసిత మయ్యెను. అయానందము పరేకునిం గాంచుటచేతనే కలిగినది కాదు!—దానితోఁ గొలఁచిదినములనుండి యాతనిమనసునం దున్నస్వృతియును, నా కర్మనమును సమీకరితములై యుండెను! ఈసంగతి యాతనికి మొట్టమొదటఁ దెలియలేదు; కాని క్రిమముగా బోధపడియెను. అతఁడు స్త్రీమయనుండివచ్చుచున్నప్పుడే పరే కబాబు కేవలమును దనగుణములచేమాత్రం మే నన్నాక్షయించుట లేదని స్వచ్ఛముగాఁ దెలిసికొనియెను.

ఇన్నాళ్లకు గోరా మరల నడుము కట్టుకొన నిలిచెను. అతఁడు స్త్రీమయమైన గూర్చున్నప్పుడే “ఇంక నేనెవ్వరికిని లొంగను! నావ్యాధయమాన కేవిధమగుమాత్మ్యని రోధమునుగూడ లేనంతమారమునజకును బోయెదను” అని నిశ్చయించుకొనియెను.

ఇట్టిస్థితిలోనే గోరాను వినయునితో వాదము కలిగెను. వియోగాంతమునఁ గలసి కొన్నమిత్రులలో నింతటి ప్రబలవికర్మము కలుగుట యసంభవము! కాని ఇప్పుడా తర్కమధ్యమునం దాతఁడు తన్నుఁగూడ దర్శించుకొనుచుండెను. అతర్కమాలముననే గోరా తనప్రతిష్ఠాస్థానమును దనలోనుండి స్పష్టముగాఁ గైకొనియెను. అందుచేతనే గోరాయప్పు దంత తీవ్రముగా మాటలాడెను. అట్టితీవ్రభావముంజ్ఞా పుట యాతని కావశ్యకమయ్యెను. అతీవ్రభావము వినయునివ్యాధయమున విరోధభావమును విజృంభింపఁజేసినప్పుడు—గోరాయుండేతముల నన్నింటిని వినయుఁడు ఖండింపఁ దలఁచియున్నప్పుడు—గోరార్పంధమక్రియమయ్యెంచి వినయునివ్యాధయమంతయును విదోహము పూరితమై పోయినప్పుడు—గోరాతన్నుఁ గొట్టుకొని తనయాఘాతమునకుఁ బ్రాబల్యముం గల్పించెను! ఇట్లుజరుగునని వినయుఁ దనమానించియొననుదలేడు!

వినయునితో వాదించుట యైనతరువాత గోరా తనలో “నే నీరణక్షేత్రము నుండు యోనరిల్లినివో లాభములేదు! నాప్రాణభయముచే నేను వినయుని విడిచినవో నిక నాతనికి రక్షణము లేదు!” అని నిశ్చయించుకొనెను.

౫౫

గోరానున సిద్ధుడు భావానిష్ఠ మైయుండెను. ఇప్పుడాతఁడు శుచరిత నొక వ్యక్తిగాఁ జూచుటలేదు; భావమూర్తిగాఁ జూచుచుండెను. భారతశాసేవీకృతి యంతయును శుచరితయందు మూర్తిభవించి యాకాంక్షఁ బ్రకృష్ట మయ్యెను. భాంత గృహమునఁ బుణ్యమును, సౌందర్యమును, ప్రేమను, మాధుర్యమును, పరిశ్రీకను

వరిలఁజేయుటకే యాయావిచ్ఛానము! ఏలక్ష్యమేని భారతవర్షమునఁ బిల్లలను బెట్టల నుగాఁ జేయుచుండెనో, రోగుల కుపచారములు చేయుచుండెనో, అర్తుల నూఱడించుచుండెనో, నీచులకుఁగూడఁ బ్రేమగౌరవసానుజులను బ్రసాదించుచుండెనో, ఏదేని దుఃఖదుర్గతులయందుఁగూడ వీరతఃస్థైర్యము దృఢించి యవమానింపకుండెనో, ఏదివ్యమూర్తి మనకుఁ బూజార్హయయ్యను మనలో నయోగ్యునిగూడఁ బూజించుచుండెనో, ఏదేవీమూర్తి తననిపుణునుదరహస్తవ్యయజును గేరలమును మనకార్యములకొఱకే వినియోగించుచుండెనో, చిరసహనశీలంబగు నేరాజ్యేశ్వరికాంతప్రభూర్ణ ప్రేమామృతమును బరమేశ్వరుఁడు మనకత్తు తదానరూపముఁ బ్రసాదించియుండెనో యట్టిలక్ష్యసంబంధమగు నొకలేజమే యిప్పు డానందమయిపార్వ్యమైన మూర్తి భవించి యున్నట్లు గోరా కనుంగొని యానందమన్నుక్కువయ్యఁ డెహియెను. “మన మీమెవంకిఁ జూచుటయే లేదు! ఈమె స్వల్పకాలమైన నెరుకఁగఁ గ్రోసివెడితిమి! ఇంతకంటెను మనకు దుర్గతి యేమైన నున్నదా? దేశమా? యనిన నీమెయే! సమస్త భారతనిగూఢస్థానమునఁ, బ్రాణనికేతనమునఁ, శతశతశతాబ్దవాసీనయ్యెయున్నదే యీమెయే! మనమే యీమెకు నేరకులము! దేశమున కీదుర్గతి యీమె నవమానించుటచేతనే! ఈయవమానముగూర్చి యదానీనుల మగుటచేతనే మనపాదున మిప్పుడు లజ్జితమైపోయినది!” అని భావించుకొనఁబోదఁగెను.

గోరా తనలోఁదానే యాశ్చర్యపడియెను. శ్రీలతో సంబంధములేని యసంభూతమగుభారతవర్షమునే తానుభావించుచున్నట్లు గోరాకింతవజ్రుఁడెరిగెను. నారీమూర్తి కేకలము ఛాయామయ మనియే భావించి యాతఁడు దేశసంబంధమునం గావించు కర్తవ్యములం దన్నిటియందును నేదియో యొకవిధమగునభావమే యుండెను. అందు శక్తియున్నది గాని ప్రాణము లేదు! అందు మాంస మున్నది గాని, నరము లేదు. శ్రీజనమును దృఢీకరించి మన మెంతవజ్రుఁడు దూరము చేయుచుందుమో మన శూరులముకూడ సంతపజుట విశిష్టమై విన్నపమెసోపు నని గోరా యిప్పు డొక్కినిమిన్నములో గ్రహింపఁ గలిగెను! అందుచేతనే గోరానుచరిత నెప్పుడు వచ్చితి వని పరామర్శించెను. అది కేవలము గౌరవపరామర్శయే కాదు! ఆతనిజీవితమున నూతన లజ్జమగు నొకయానంద మందుసంభూరముగ నిండి యున్నది!

కారాగృహకష్టతీవ్నములు గోరాశరీరమున నగపడుచుండెను. ఆతఁడు మునుపటికంటె జిక్కియుండెను. కైఱుభోజన మాత్రనికి నరికడక యీనెల యంతయు నుపవాసప్రాయముగనే యుండెను. ఆతని దేహమున సముజ్వలశ్వేదకాంతి యిందుకన్యానమైయుండెను. పొట్టిగఁ గత్తిరింపఁబడిన కిరోజుములములమున నాతనిముఖకార్యము మఱింత యధికముగఁ గానఁబడుచుండెను. గోరా శరీరకృశత్వము ముచరితమృద

యమునందు నేదనం గల్పించెను. గోరాపాదములకుఁ బ్రాణమిల్లి చూతనిపాదభూమిని కైకొనవలయునని యామెకుఁ జూచెను. భూమమును గమింపునుగూడ నెంతమాత్రమును గానరాకుండ బ్రాణవల్లెదున్న పరిత్యాగివ్యాధిగఁగఁ గోరా యామెకన్నుల కగవకుచుండెను. కరుణా మిలిత మగుకత్తావేశముచే నుచితస్వాదమును కంపించి పోవుచుండెను. అందుచే నామె యెమియు మాటాడఁజాల కుండెను.

అప్పు దానందమయి “గోరా! బిరయాద విడ్డ యన్నచో నెంతనుభవతా నేనీసారి బాగుగఁ దెలిసికొంటిని! నీవు లేనిదినములలో నీమె నాకెన్నిదినముల నూజుట కలిగించిన దనుకొన్నావు! నాకరికఱకీమె పరిచయమే లేదు! కాని—దుఃఖనమయము వీలవంపచున గొప్పవారితోడను, మంచివారితోడను బరిచయము గల్పించును. దుఃఖమునకుఁ గూడ నిట్టిగౌరవ మొకటి యున్నట్లు నేనిప్పుడు తెలిసికొనఁగలిగితిని! దుఃఖమునకుఁ కాంతిని బరమేశ్వరుఁ డెచ్చట వాచియుంచెనో యెల్లనమయములయందను దెలిసికొనఁజాలకపోవుటచేతనే మనము దుఃఖము ననుభవించుచుండుము!—అమ్మా! నీకట్లు నిగ్గుపడియెదవుగాని, దుఃఖనమయమున నీవు నాకుఁ గల్పించినదుఖమును గూర్చి నీయెదుట నేచెప్పకుండ నెట్లుండగలను?—” అనియెను. గోరాగభీరకృతజ్ఞతాదృష్టితో నుచితలబ్ధివదనమునకుఁ జూకసారివీక్షించి యానందమయి నుద్దేశించి “అమ్మా! ఈమె నీదుఃఖనమయమున నీదుఃఖమును బంచుకొనుటకై వచ్చినది! మరల నీదుఖదినమున నీదుఖమును వర్జిల్లఁజేయుటకై వచ్చినది! ఉదారహృదయుల యకారణనువ్వావ్వామము లిట్టివేకావా!” అనియెను.

మనయుఁ డప్పుడు నుచితస్థనంకోచభావముం గాంచి “సోదరీ! దొంగ దొరకినవ్వడు శిక్ష తప్పనా? ఇప్పుడు నీనిందతీ యెరుటను బట్టుబడితివి! దానిఫలము ననుభవించక యెట్లుకష్టించుకొనిపోయెదవు? నాకు నీసంగతి యిదికఱకీ తెలియును. కాని వెల్లడించక యూరకుంటిని, ఇది యెంతయోకాలముచాఁగదని నేనెఱుంగుదును!” అనియెను.

ఆనందమయి నవ్వుచు, నీ జిట్టూరకుండువు? ఊరకుండునవ్వభావమానీది!—అమ్మా! నుచితా! నీనికి మీకరిచదు మైనది మొదలు మీగునాకీర్తనముం గావించుట యందలి యాశయింకను దీరుటయే లేదు!

మన—సోదరీ! వింటివా! నే నెంతకుఁ గాగ్రహిణి, యెంతటి కృతజ్ఞుడనో యిప్పుడు సాక్ష్యము భించుచున్నది!

నుచ—అందుకులనఁ గేరలము నీగుణపరిచయమే జుగుచున్నది!

మన—నాగుణపరిచయము నాయాలమున నెంతమాత్రమును గానేరదు. నాగుణములను దెలిసికొనఁదలచినచో మాయ స్మయోద్దమం బోవలయును. ఆమె యీ

విషయమున నేనుగూడ నాశ్చర్యముచే సంభించిపోవునట్లుగాఁ జెప్పుచుండును. అప్పుడే నాజీవితచరిత్రమును వ్రాయఁదలంచినచో నేనతిశక్తియుగ నే మరణించుటకు సిద్ధపడియున్నాను.

అనఁ—వింటివా వీనిమాటలు !

గోరా—వినయా ! నీతల్లిదండ్రులు నీకు సార్థకనామకరణముం గావించి యున్నారు !

విన—వారు నావలన నెట్టిగుణమును వాంఛించి యుండలేదు కాఁబోలును ! కేవలము వినయగుణమునుమాత్రమే కోరియుండును.

ఈవిధముగాఁ బ్రథమసంభాషణమునకు సంశయము వదలిపోయెను. వెడలి పోవునప్పుడు నుచరిత వినయునిం గాంచి “మిత్రాకసారి మాయుంటికి రాఁగూడదా?” అనియెను. నుచరిత వినయుని రమ్మవినట్లు గోరాను రమ్మనబాలకపోయెను ! గోరా యాభావమును గ్రహింపఁజాలకపోయెను. అది యాతనికి హృదయాఘాతమువలె నుండెను. వినయుఁ డందఱితోడను జనవుగ నుండును. కాని గోరా యట్లు మెలంగఁ జాలఁడు ! అందుకొకట గోరా యిదివఱ కన్నఁడును విచారించలేదు. ఇప్పు డాతని స్వభావమునం దట్టిసౌకర్య మభావ మైయుండెనని గోరా తెలిసికొనియెను.

౧౬

లలితవివాహముంగూర్చి యాలోచించుటకే నుచరిత తన్నుఁబిలిచిన దని విన యుండు తెలిసికొనియెను. ఈప్రస్తావనమును ముగించినంతమాత్రమున నీవ్యాపారము ముగియలేదు. ఇది మిగిలియున్నంతకాల మేపడుమువారికిని నిష్క్రమిలేదు. ఇన్నాళ్ళ కుఱుము వినయుఁ డెన్నిటికంటె నెక్కువగా గోరా నొప్పించుట యెట్లునుసంగతి నే యాలోచించుకొనుచుండెను. గోరాయనిన గోరామానవత్వము గాదు ! ఆతని సమస్త జీవితము నాశ్రయించియున్న దృఢవిశ్వాసము ! దృఢభావము ! దానితోఁ బూర్తిగాఁ గలసిపోవుటయే వినయున కభ్యాసము. అదియే యాతని కానందము. దానితో నెట్టి విరోధ మైనను నది వినయునకుఁ దనతోడి విరోధమే !

కాని యావిషయమునఁ బ్రథమసంశయము వదలిపోయెను. వినయుండు లలితను గూర్చి యొకవిషయమున గోరాతోఁ దీవ్రముగ వాదించి యుండెను. కేత్రుచిత్వ చేయుటకుఁ బూర్వము రోగిభయమునకును, భయంకరసంభావనలకునునవధియుండదు. కాని కేత్రుముచేయుట కారంభ మైనప్పుడు బాధ యగపడుచున్నను నారోగ్య నుభయముండుటచే నిరీక్షణ కనుగొనుచున్నంతభయము లేకుండజోవును—ఇన్నాళ్ళకుఱుము దనమనసుతో నైనను దర్శించుకొనఁజాలని వినయుఁ డిప్పుడుతర్కద్వారమున

దెలిచిపెట్టెను. ఇప్పుడు దాతనివనసులో గోరాతో సుత్తెరప్రతిష్టతరములు జరుగుచుండెను. ఇప్పుడు దాతడు గోరాయ క్షులను చువనులో గల్పించుకొని వారి నెల్లవిధముల బుడిచిపెట్టెను. గోరాతో ముఖానుభవి, వానించుట కలిగినచో వెంతయు జ్యోతికము కలుగునో యంతకాంతి కలుగును. కాని గోరా యీవిషయమున దురిమటను వానించుట లేదు. అందుచే విషయవివృతమును పరితపించుచుండెను. గోరా తానొప్పుకొనక యుప్పింపక కేవలమును వీరిభావమును జూపుచుండెను. ఆతీవ్రత్యమునకు విషయము వివరుడు కాజాలకుండెను ! విషయము నే నెట్లు నను సత్యపక్షమున నుండెదననుకొని చెందుచేతులతోడను సత్యశబ్దమును దనవృద్ధుల మధ్యమునం దిడుముకొని యుండెను. గోరాకు బ్రతికూలమును నోకబ్రతికటమును స్థాపించుట యావశ్యకము ! అందుచేతనే విషయం దిప్పుడు సత్యమునే చరమాన లంబనముగాఁ జేసికొనియెను. అట్టిసత్యము నాశ్రయింపఁ గలిగితిని ననగా యియే విషయమున విశేషమును నాత్మగౌరవము కలిగెను. అందుచేతనే విషయం దెవ్వరైనా సమయమున నుచరితయింటికి నిస్సంశయముగాఁ దలయెత్తుకొని పోయెను. విషయము తానునిలిచినది సత్యపక్షమో, మఱియేపక్షమో నిశ్చయించుకొనుటకుఁ దగిన యవస్థలో లేదు !

వారిమోహిని వంటచేసికొనుచుండెను. విషయము వంటయింటిగుమ్మముకడకుఁ బోయి బ్రాహ్మణకుమారుఁ దగుతనకు మధ్యాహ్నభోజనము పెట్టవలసినవాధ్యతను నూదించి మేడమీదికిఁ బోయెను. సుచరిత యప్పుడు కట్టుపని చేసికొనుచుఁ గన్నులను వంచి కరాంగుళులఁ గదలించుచునే యొదించి “విషయబాలూ ! అంతరంగిక బాధ లేనప్పుడు బహిష్కారాతికూల్యము నేల లక్ష్యము చేయవలయును ?” అనియెను.

గోరాతో వానించునప్పుడు విషయం దీవిషయమున విరద్ధముక్తిప్రయోగముం గావించెను. ఇప్పుడు సుచరితతోఁ గూడ నట్లే మాటలాడెను. ఇట్టిచోగోరాతోవిషయముఁ బ్రశ్నానుభేద మన్న దని యెవ్వ రనుకొనగలరు ? విషయము సుచరితఁ గాంచి “సోదరి ! బహిరంత గాయము లంతబాధాకరములు కావనీనీకుడు దోచుచున్నదా ?” అని ప్రశ్నించెను.

సుచ—దానికి గాఢజ మున్నది ! మాయాకంఠములు కేవలమును బాన్యములే కావు. మానమాజము మాధర్మవిశ్వాసముపై నిలిచియున్నది. కాని మీ మాజమున మీ బంధము కేవలము సాంఘికనియమము : నుసరించి యుండును ! అందుచేతనే లలిత తన సమాజమును ద్యోజించుటచే నామె కంతకష్టము కలుగునో మీకు మీ సమాజమును విడుచుటచే నంతనష్టము కలుగదు !

మత మనునది మానవవృత్తి కిగత సాధనీయ మనియు, దానిని సమాజముతో సమ్మేళనము చేయుట యుచితము కాదనియు వినయుండు వాడింపఁదొడంగెను. ఇంతలో సతీశుఁ డొకయుత్తరమును, నొకవార్తాపత్రికను దీసికొని యచ్చటికివచ్చి వినయునిం గాంచి యుత్సాహముతో నాశుక్రవారము నెట్లయిన నాదివారము గాఁ జేసికొనవలయునని కుతూహలపడుచుండెను. చూచుచుండఁగానే సతీశునకును వివరమునకును సంభాషణము ముదిరిపోయెను. ఈయనకాళమునందు సుచరిత్ర లలిత పంపినచీటిని, బత్రికను జరువఁదొడంగెను.

అవార్తాపత్రికయందు “ఒక ప్రసిద్ధ బ్రాహ్మణటుంబును హిందూకుటుంబముతో వివాహసంబంధముం గావించుకొనఁ దలఁచియుండఁగా హిందూయువకుని యసమ్మతిచే నావ్యాపారము చెడిపోయినది!” అనువిషయముంగూర్చి హిందూయువకునినినష్టముతో బ్రాహ్మణటుంబుతోచనియదృశ్యమును బోల్చి యాక్షేపాత్తులు ప్రకటింపఁబడియుండెను.

సుచరిత్ర యెట్లయిన నీవివాహమును సంఘటింపవలయు నని నిశ్చయించుకొని యుండెను. కాని యది యిాయువకునితో వాదించినంతమాత్రీయైన జరుగునదికాదు. అందుచేతనే యామె లలిత నొకసారి రమ్మని చీటివ్రాసెను. వినయుఁ డిచ్చటనే యుండె నని యందు వ్రాయలేదు!—ఏపంచాంగమును, నేగ్రహనక్షత్రసమ్మేళనమును శుక్రవారము నాదివారము (గాఁ జేయఁబాలకుండుటచే సతీశుఁడు తప్పక బడికిఁ బోవలసినవాఁ డయ్యెను. సుచరిత్రయును “వినయబాబూ! ప్నానము చేసి వచ్చెదను! ఇంచుకనే పాఁగుము.” అని చెప్పి వెడలిపోయెను.

వాదము చల్లారిపోయెను. అప్పుడు సుచరిత్రగదిలో నొంటిగఁగూర్చుండియున్న వినయునియంతరంగమున యావనపాదము జాగరితమగుచుండెను. తొవ్విత్తగంట లయ్యెను. వీధిలో జనకోలాహలములేను. సుచరిత్ర వ్రాతబల్లవై నున్న చిన్నగడియారము టిక్కు టిక్కుమనుచుండెను. అగృహసంబంధ మగునొకప్రభావ మాతని నాకర్షించుచుండెను. అగడియందలి ప్రతివస్తువునుగూడ నాతనిఁ బలంబుకలించుచున్నట్లుండెను. అచక్కనివ్రాతబల్ల, అక్షట్టుపనుచేసికొనువర్సీ, దానికినిండ బరువుబడిన కృష్ణాజీనము, గోడపై నేలీలకుచున్న యొకటి రెండు చిత్రపటములు, వెనుక నెత్తకాలువుచే మూయఁబడినపుస్తకములీరువా—యివి యన్నియును వినయునివృద్ధయ మధ్యమునం దొకవిధమగు వింతసంగీతమును భ్రమింపజేయుచుండెను. అగడియం దంతటను నేదియో యగోచరమగు సౌందర్యరహస్యము నిండియు న్నుట్లుండెను. అగడియందు నిరసమధ్యాహ్నసమయములందు లలితానుచరితల కెన్నియో యేకాంతాలలో చనములు జరిగినవి. ఆయాలోచనలజ్ఞానుందరక క్తి యింకనుఁ బ్రచ్ఛన్నముగ నం

దండఁ దోచుచున్నట్లే యుండెను. ఆయాలోచనలయందు వారెవ్వ రెచ్చట నెట్లు హుచ్చుండి యుండిరో వినయుండు భావించుకొని చూచుకొను యుండెను. “అలిత నీకు బ్రతికూలముగ లేదని నేను నుచరితవలన వినియుంటు” అని పరేశుడు చెప్పినమాట ను వినయుండవచ్చు డనే భావములతో ననేకరూపములతో ననేకవిధములుగాఁ జూచుచుండెను. అప్పు డనివ్యచసీయం బగునొకయావేగ మాతనీచునోమధ్యమునఁ గరుణాసాంత్యవస్వగంబున గానము చేయుచున్నట్లుండెను. అందలి ప్రతివస్తువునందును నిలిడఁబును గభీరతమంబు నగునొకరూప మాతనినిగూఢకృదయమధ్యమునఁగిర్రచనీయం బగునాభాసముంబోలి తోచుచుంటుండు దాని నెట్లుండఁ బ్రత్యక్షముగ ననుభవించుజాలక, కటనైనను చిత్రకారుడైనను గాఁజాలకపోయితినిగా యని వినయుండు సర్వాంతకరూపములను జంచుండైపోవుచుండెను. ఆచాంచల్యమును శాంతింప జేయుట నుపొందవచ్చు లేకట్లాతఃకిఁ దోచుచుండెను. ఆతనియెదుట నడ్డముగనుండి యలిగమింపవలెనగునొకతిమారముగఁ జేసివైచుచున్నతెగ నానిమిషమునందే ధైర్యముతో నెలుకఁబడి చించి పాఱవైచుటను వినయుండుఁ జగిలంబక క్తిలేదు !

ఇంతలో కారి మోహిని గదిలోనికి వచ్చి “కొంచెముఫలవారముచేసినవా!” అని యడిగెను. వినయుండు వలదనియెను. హరిమోహిని గదిలో నొకచోఁ గూర్చుండెను. ఆమె పరేశునియింటనున్నంతవఱకు వినయుని విశేషాదరముతోనే చూచెను. కాని నుచరితతోఁ గలసి ప్రత్యేకగృహమున స్వతంత్రీయుగ నున్నది మొదల వినయుని రాకపోక లామె కత్తంతము ననివృత్తులుగ నే యుండెను. నుచరిత యిప్పుడు తనయాచారాదులను సంపూర్ణముగ మన్నింపకుండుట కిట్టివానిసహవాసదోషమే కారణ మని యామె నిశ్చయించుకొనియుండెను. వినయుండు కేవలమును బ్రాప్తానమాజమువాఁడు కాకపోయినను నాతనికి హిందూసంస్కారసంబంధ మగుదృఢత్వములేదని యామెకు స్పష్టముగాఁ దెలిసిపోయెను. అందుచేతనే యామె మునుపటివలె నీ బ్రాహ్మణమహాదనికొఱకై విష్ణుప్రసాదమును దుర్వ్యయముగఁ జేయఁజాలకుండెను. ఇప్పు డామె ప్రసంగవశమున వినయు నుద్దేశించి “బాబూ! నీవు బ్రాహ్మణమహాదఁడవు కదా; నీకు సంధ్యార్చనము లేమియు నక్కఱలేదా?” అని ప్రశ్నించెను.

విన—దొడ్డమ్మా! రేయంబవలఁ చదువులోనే మునిగి గాయత్రిని, సంధ్యను సమస్తమును గూడఁ మఱచిపోయితిని.

హరి—పరేశబాబుమాత్రము చదివినాఁడుకాఁడా? ఆతఁడు తనధర్మానుసారముగా నేదో యొకవిధమున సంఖ్యోపాసనము చేయుచునే యున్నాఁడు!

విన—ఆతఁడు మంత్రీమును ముఖ్యము చేసికొని యుపాసించుట లేదు! అంత వాడైనచో నేను నట్లేచేయుదును.

వారి—(తీవ్రస్వరముతో) అంతవాడవు కాజాలకున్న నీకంటే తాతలమత ముగ బోగూడదా? దీనికిని దానికిని గూడ జేడియొడుట యేమిబాధము? మానవు డైనవరువాత నేదియో యొకవతపరిచయముండవలయును! రామా లేదు; గంగాలేదు; ఇట్లుండటం యెంతతప్ప!

ఇంతలో లలిత యచ్చటికి వచ్చి వినయముగాంచి యదరిపడి వారిమోహిని నుద్దేశించి “అక్క యెక్కడ నున్నది?” అని పృశ్నించెను.

వారి—రాధారాణి స్నానమునకు బోయినది!

లలి—అక్క నన్ను రమ్మరి కలువ పంపినది!

వారి—కూర్చుంచుము! ఇప్పుడే వచ్చును.

వారిమోహినికి లలితయెడలగూడ ననుకూలభావము లేదు. నుచరితపూర్వబంధ మాల వచ్చిటిని వదల్చివెచ్చి యామెను సంపూర్ణముగఁ దనదానిని జేసికొనవలయునని వారిమోహిని యిప్పుడూహించుకొనుచుండెను. పతకబాటుబిడ్డ లెవ్వని నిచ్చటికి మనుపటివలెవచ్చుట లేదు. ఒక్కలలితమాత్రమే యప్పుడప్పుడు వచ్చి నుచరితతో సంభాషించుచుండెను. అది వారిమోహిని కిష్టముగ లేదు. ఆమె తఱచుగా వారిసంభాషణమునకు భంగము కలిగించి నుచరిత నేదోపనికిఁ బిలుచుచుండెను. కాడని మనుపటివలె నిప్పుడు నుచరితకు నిరాశంకముగఁ జరుపు సాగుటలేదని యాత్రేపమైన జేయుచుండెను. మఱియు నుచరిత చదువుకొనునప్పు డాడు(వాండ్ర) కంతచదువనా వశ్యకమగుకూడ జెప్పించుండెను. కాని యామె నుచరిత వెంతజలవంతముగాఁ దననంకకుఁ ద్రొప్పుకొనఁదలంచియున్నను నామె కది యెంతమాత్రమును సాధ్యపడుటలేదు. అందుచేతనే యామె యొక్కొక్కప్పుడు నుచరితమిత్రులంగూర్చియు, నామె యభ్యాసములంగూర్చియు వోహారోపణములం గావించుచుండెను!—లలిత వినయము తోగలసి కూర్చుండటం వారిమోహిని కిష్టముగ లేకుండుటే కాక యాయురుపురిమీఁదను నామెకు గోపముకూడఁ గలిగెను. లలితావినయాలకేదియో యొకరహస్యసంబంధమున్నదని యామె యనుమానించెను. అందుచేతనే యప్పుడామె తనలో ‘మీనమా జవిధానము లెట్టివనను మాయంటిలో నీసిగ్గులేనిసమావేశములును నీకరస్థానీవ్యాపారములును జరుగుట నాకిష్టము లేదు!’ అని యనుకొనుచుండెను!

లలితవ్యాధయముకూడ విరుద్ధభావముచేఁ గంటకిత మెఱోపుచుండెను. ఆమె నిన్ను నుచరితతో నానందవయికడకుఁ బోఁదలంచెను గాని యెట్లునుఁ బోలేకపోయెను! ఆమెకు గోరాయెడల విశేషగౌరవభావమున్నను, విరోధభావముకూడఁ దీవ్రముగా నుండెను. ఆతఁ డెల్లవిధములఁ దనకుఁ బ్రీతికూలుఁ డనుమాట యామె యేవిధమునను మఱవజాలకుండెను. గోరా వినుదల యొనడి మొదలుగ లలితకు వినయముయె

డలగూడ సంశయము కలుగుచుండెను. కొన్నాళ్లనుండి విషయము జోరగా దగ్గకు
స్వాధీనుడగుచుండె నని యామె గర్వపడుచుండెను. కాని గోరాప్రభావము వాతః
దైతమాత్రమును దిరస్కరింపజాలక డనుసంశయముచేతనే యామె విషయమును విరు
దముగా సంసిద్ధయై నిలిచియుండెను.

లలితను జూచినమాత్రముననే విషయనిమనోమధ్యమున నాందోళనమువ్రజల
మైపోయెను. లలితవిషయమున విషయం దైతమాత్రమును దనసహజస్వభావమును
రక్షించుకొనజాలకుండెను. తమయిరువురి వివాహమునుగూర్చియు జనశ్రుతి సమాజ
మునక బుట్టినప్పటినుండియు, విషయనిమనసు లలితను జూచినంతనే వైచిత్ర్యచంచల
మగు చుంబకకోలాకంబోలి స్పందితమైపోవుచుండెను—ఆముటు విషయము గాంచి
సంతనే లలితకు సుచరిత్రవై గోపము కలిగెను. ఈవిషయము ప్రతికూలభావము నను
కూలముగ జేయుటకే సుచరిత్ర యీతని నిటువలె బిలిపించి బోధింపడలచె ననియు,
నీవకరను శవరించుటకే నన్నుగూడ బిలిపించె ననియు లలిత యప్పు హుహించు
కొని చటాటన లేచి హరిమోహినిం గాంచి “నాకాలస్య మగుచున్నది; మఱియొక
ప్పుడు వచ్చెదను. అక్కతో నీసంగతి చెప్పుము!” అని చెప్పి విషయనివంకఁ జూడ
కుండగనే యతి వేగముగ వెడలిపోయెను. ఇంక విషయముచెంత గూర్చుండవలసిన
యావశ్యకము లేకపోవుటచే నింటిపనుల నెపంబున హరిమోహినియును లేచిపోయెను.

ప్రచ్ఛన్నాగ్నిం బోలియుండు లలితయుభిభావము విషయముకడలి నితము కాదు!
కాని చాలదినములనుండి యీలక్షణ మగ పడుటలేదు. లలిత తనవై నాగ్నేయాస్త్రర
యోగముం కావించుచుండుదినములు సుపూర్ణముగ దిరిగిపోయిన వనియే విషయము
నిశ్చింకుండైయుండెను. అస్త్రకాలముకి వెలుపరింపబడిన యాపురాతనాస్త్రమును
మరల నిప్పు దాతఁడు కనుగొనియెను. తుప్పపట్టినడాగొక్కటియు నుదగపడలేదు!
కోపమును సహించవచ్చును గాని యవమానమును సహించుట విషయమింటి వానికి
జాలకవచ్చును! గోరా కుషగ్రహమాత్రమే యని యెంచి లలిత యొకప్పుడు తన్నరమా
నించినసంగతి విషయము కప్పుకు పట్టుతికివచ్చెను. ఇప్పుడును లలిత తన్ను సామాన్య
నిగాఁ దృణీకరించి పోయె నని విషయం దస్థిరుడైపోయెను. విషయముక ర్రవ్యబుద్ధియుం
దలినంకోచమును లలిత పిటికితనముగా భావించెను. ఈవిషయమున నొకటిరెడుమా
టలాడుటకైన నవకాశ మీయక లలిత వెడలిపోవుట విషయమునకసర్వముగానుండెను.
వాదమున కవకాశ మీతుడుండుట విషయమున కొకగొప్పకోతగా నుండును. ఏమనిన
చాగుగ వాదించి యేపక్షమునైనను సమర్థించుకొని యాతనియొద్ద నున్నది. కాని జగ
డము పుట్టినప్పు డెల్ల లలిత విషయమునకు వాదించుట కెట్టి యవకాశము నిచ్చుటలేదు.
ఇప్పుడుకూడ నట్లే జరిగినది.

అప్పుడు వినయోడు బల్లపై నున్నవార్తాపత్రికఁ దీసి యందుఁ దెన్నిలుతో గురుశేటఁబడినచోటఁ జదివి యందలినిత్యపదేశము తమయిరువురినిగూర్చియే యని గ్రహించుకొనెను. అందువలన లలిత తనసమాజమువారిజేఁ బ్రతిదినము శేటలమూనింపఁబడుచుండెనో నయినకు స్వప్నముగాఁ దెలిసిపోయెను. మఱియు నిట్టియనమానమునుండి లలిత నుదరించుటకై తానెట్టి ప్రయత్నమును జేయక కేవలము సమాజ తత్వముంగూర్చియే నూత్యుత్కృమం గాంచుచుంటి ననియు, నిందువలన లలిత మఱిజేజన్మిని యగు రమణీమణి తన్నునమానించుట తప్పు గాదనయుఁగూడ వినయోడు బోధింపఁచెను ! అప్పుడు వినయోడు సంతృప్తముగ సమాజము నుపేక్షించుచున్న లలితసాహసమును దలంచుకొని యాదృప్తయువతితోఁ దన్నుఁ బోల్పుకొని సిగ్గుపడిపోయెను.

నుచిత స్నానము చేసి కఠినునకు భోజనము పెట్టి బడికఁబంపించి వచ్చి చూచునప్పుటికి వినయోడు నిద్రయై కూర్చుండి యుండెను. నుచిత మరలఁ బూర్వ ప్రస్తావము నెత్తలేదు. భోజనమును మయ్యెను ! వినయోడు గంధూర్వమైనఁ జేసి కొనకుండ భోజనమునకు సిద్ధమగుటం గాంచి హరిహరిహరి “హరిహరి! నీను హిందూ మతమున నెంతమాత్రియను గౌరవములేదు ! ఇట్టిచో బ్రాహ్మమతమునఁ గలసిపోయినచో దోషమేమి ?” అని ప్రశ్నించెను. వినయోడు దామాటకు మనకులో నొచ్చుకొనుచు “తినుట, త్రాగుట మొదలగువానిం గూర్చిన నిరర్థకనియమమే హిందూ మత మని నాకు బోధపడినప్పుడు నేను బ్రాహ్మసామాజికుడనో, క్రిష్టియనునో, మసల్మానునో, యెవ్వఁడనో యొకఁడనైపోవుదును. కాని హిందూమతమానం దింకను నాకంతటియశ్చిద కలుగుట లేదు !” అనియెను.

అనంతరము వినయోడు నుచితయింటినుండి వెదలిపోయెను. అప్పు డాతని హృదయ మత్యంతమును వికల మైపోయెను. అతని కప్పుడు నలుదనలను బాధాకరముగ నున్న నిరాశ్రితుమగుకూన్యస్థానమధ్యమునకు వచ్చి పడినట్లుండెను. ఇట్టి యస్వాభావికస్థితి కేల వచ్చితి నని యాలోచించుకొనుచు నాతఁడు మెల్లమెల్లగా నడచి చావును నొక పుష్కరిణీతీరమునఁ జెట్టుక్రిందఁ గూలఁబడియెను. ఇంతకఱకు ను వినయోడు తనజీవితమునం దొచ్చు నల్పార్థికిసంఘటనముల నన్నింటినిగూర్చియుఁ దనమిత్తునితో నాలోచించుకొని సమర్థించుకొనుచుండెను. ఇప్పు డాతని కాత్రోవ చూసికొనిపోయెను ! ఒక్కఁడే యాలోచించుకొనవలసినదెప్పుడు !

కూన్యగతిమూలమున నిదివఱకు నీడగనున్నచోట నెండ వ్యాపించెను. అప్పు డు వినయోడు దాస్థానమును వదిలి మరల వీధిలోవునుబడ్డెను. అట్లు కొంతదూరము

పోవునప్పటికి సతీకుడు “వినయబాబూ!” అని పిలుచుచు వచ్చి యాతనిచేయి పట్టుకొని “రమ్మ! చూయింటికి రమ్మ!” అనియెను.

విన—సతీకబాబూ! నేను వచ్చుట యెట్లు?

సతీ—ఏమి?

విన—నేను తఱచుగా వచ్చుట యియ్యింటివారికి వినుడుగా నుండదా?

సతీకుఁ డిప్పటియీవినయనియుక్తికి బదులు చెప్పటకుం దా నన్నుండ నని తెలిసికొని కేవలము బలవంతముగా “ఏమియు నుండదు! రమ్మ!” అనియెను.

వినయనిసంబంధమువలనఁ దమకుటుంబమునం దెంతటి ఘనవిప్లవము తటస్థించినదో, పాపము బాలకుఁ డగుసతీకున కెంతమాత్రమైన దెలియదు! అతఁడు కేవలము ను వినయనిఁ జేమించి యుండెను. ఈసంగతి తలఁపునకు వచ్చినంతనే వినయని హృదయము విచలిత మైపోయెను. పరేశునికుటుంబము వినయనియెదుటఁ గావించిన స్వర్ణస్పృహయం దీబాబూదొక్కడే యత్యుజ్జ్వలము నానందముచేఁ బ్రేరేపింపఁ దెయ్యుండెను. ఈప్రేరేపనమయమునందుఁ గూడ నీతనిచిత్తమునం దెట్టిరక్తము మేఘచ్ఛాయయును బడియుండలేదు! వియోజాఘాతము నీతని బాధించుట లేదు! అప్పుడు వినయండు సతీకునిఁ గొఁగిలింపుకొని “తమ్ముడా! నమవుము! నేను నిన్ను యియ్యింటినుమ్మముపజును బంపినచ్చెనను.” అని చెప్పుచుఁ జిన్నతనమునుండియు లలితానుచరితల ప్రేమవాత్సల్యములకు సంపూర్ణముగ సంసాదించుకొనుచున్న యానతి కునిఁ గొఁగిలింపుకొని యాప్రేమవాత్సల్యముల సుధురస్వస్పృహభావము నడభరించి నట్లు వినయంఁ దానందించెను. త్రోవయొత్తటకు సతీకుఁ డెవ్వరభోజినితో వెన్నియోనుపొస్తుకవిషయములంఁగూర్చి భాషించుచు నవ్వితవ్వ మును గురించుచుండెను. ఆబాలకుని సరళహృదయసంగయోగమువలన వినయండు తనజీవితము సంతసుగ్రమ్ముకొనియున్న జటిలశుభవ్య నొక్కనిమిషమాత్రము పూర్తిగా మఱచిపోయెను.

పరేశునియింటినిమ్మముకడ నుండియే నుచరికయింటికిఁ బోవలసియుండెను. పరేశబాబు కూర్చుంటుండెడి వీధిలోని కక్షపశుచుండును. అయింటియొక్క వచ్చిన తరువాత వినయంఁ దొకసారి తలయెత్తి చూచుచు మానఁజాలకపోయెను. చూచినంతనే బల్లదెంత వెదురుగఁ గూరుచున్న పరేశుఁ డానీనకుండు బడియెను. అతఁడు మాటాడుచుండెనో, లేదోమాత్రము తెలియటలేదు. లలిత వీధివంక వెన్నుంచి పరేశున కెదురుగ నొకదై తత్ప్రభుర్నివై బడిపిల్లవలె నిస్తబ్ధయై కూర్చుండెను. ఆమె నుచరితయింటికడనుండి తిరిగి వచ్చి తనహృదయమునం దోచిన దుస్సహనంజ్ఞోభము నడంచుకొనుట కెట్టియుపాయము గానక మెల్లమెల్లగా దండియెద్దకు వచ్చి కూర్చుండియుండెను. అగహిష్ణురాలగు లలిత తనహృదయచావల్యము నడఁగించుకొనుటకై

యశ్చ డష్టదు కాంతిప్రభుడగు తండ్రిచెంతకు వచ్చి మానూతోగూర్చుండుచుండును! ఏల వచ్చితివని పశ్చకుఁ డడిగినచో “బాబూ! ఏమియునులేదు. మీగదిలో మిగులఁ జల్లగా నుండును! అది చెప్పుచుండును.

నేడు లలిత వీడితహృదయముతో వచ్చియుండెనని పశ్చకుఁడు స్పష్టముగాఁ దెలిసికొనియెను. ఆతనిహృదయమునందుఁగూడ నొకవిధ మగువేదన ప్రచ్ఛన్నముగా నుండెను. అందుచేతనే పశ్చకుఁడు మెల్లమెల్లగా వ్యక్తిగతజీవితమునందలి తుచ్ఛముఖ దుఃఖభారముల నడగించుకొను పద్ధతులనుగూర్చి మాటలాడె నారంభించెను—ఆతండ్రి విడ్డల యేకాంతాలోచనాదృశ్యముం గాంచినంత నే యొక్కింతనేపు విషయునకు గతి నిరోధపయ్యెను—సతీశునివాగ్ధోరణి యాతనిచెవులఁ బడెనందెను. సతీశుఁ డష్టదు యుద్ధపద్ధతులంగూర్చి ప్రసంగించుచు “చిన్నతనమునుండియుఁ బెద్దపులులను బెంచి యుద్ధవిద్య నేర్పి యొకగుంపుగా మనసేనాముఖమున నిలిపి పోరాడినచో నితరక్షతము వారేమిచేయఁగలరు?” అని ప్రశ్నించెను. అనిప్రశ్నిలకు నుత్తరము వచ్చి యీ ప్రశ్నికు రాకుండుటచే సతీశుఁడు విషయుని మొఁమునంకఁ జూచెను. అప్పుడు విషయుఁడు పశ్చకునిటివంకఁ జూచుచుండుటచే నాతఁడును బైకి జూచి యుచ్ఛస్వరముతో “అక్కా! లలితా! ఇదిగో! చూడుము! నేనీవిషయబాటును దొరకలోఁ బట్టి దీసికొనివచ్చితిని!” అని కేకవె చెను.

విషయుఁడు లజ్జాస్థితుఁ డైపోయెను. లలిత కుర్చీనుండి చటాటన లేచి నిలువఁబడియెను. పశ్చకుఁడును మొగ మెత్తి వీధివంకఁ దిలకించెను—ఇంక నేమున్నది! విషయుఁ డష్టదే సతీశునకు నెలవిచ్చి పశ్చకునిటికిఁ బోయెను. ఆతఁడు వచ్చుటం గాంచి లలిత వెడలిపోయెను. తన్నుండఱు నశాంతికరుఁ డగుదన్యునివలెఁ జూచుచు న్నూరని యనుకొనుచు విషయుఁడు నంకోచముతోఁగుర్చిపైఁ గూర్చుండెను—కుశల ప్రశ్నానంతరమునవిషయుఁడారంభించి “నేను హిందూసమాజాచారవిచారముల నెంత మాత్రమును మన్నింపక ప్రతిదినము నుల్లంఘించుచునే యున్నాను. ఇట్టిచో హిందూ మతమును విడిచి బ్రహ్మసమాజము నాశ్రయించుటయే మంచి దని నాకుఁ దోచుచున్నది. అందుకొఱకు మీయొద్దనే దీక్ష గ్రహింపవలయు నని నాకోరిక!” అని స్పష్టముగాఁ జెప్పివై చెను. విషయుని హృదయమునం దీకోరిక—ఈసంకల్పము, అయిదు నిమిషములక్రిందట స్పష్టముగు రూపముం దాల్చియుండలేదు! పశ్చకుఁ డించుక నేపు స్థుభితుఁడై “బాబూ! నీదన్ని సంగతులను బాగుగ నాలోచించుకొంటివా?” అని ప్రశ్నించెడు.

విష—ఇందంతగా నాలోచింపకలసినవిషయ మేమున్నది? అన్యాయమా, న్యాయమా యనుసంగతిమాత్రమే భావింపవలయును. అది స్పష్టముగ నే తెలియుచు

న్నది! ఇంచుక జ్ఞానముకలవా రవింఘ్నము లగునాచారములే ధర్మము లని యెంత మాత్రమును నిష్కృపటచిత్తముతో నంగీకరింపజాలరు. అట్టిదడవడి గలనేను హిందూ మతమును శ్రద్ధతో నాశ్రయించినవారితోఁ గలసి యుండుట మాటిమాటికిని చాలికి బాధను గల్పించినట్లే యగుచున్నది. ఇది యపచార మనుటకు నాకెట్టిసందేహమును లేదు. ఇట్టిచో నెట్టినిచారమును లేకుండ నాతప్పును సవరించుకొనవలయు ననియే నేను నీదపడియుంటిని. కావుననే నేను నాయాత్మగౌరవమును నిలుపుకొనజాలను!

పరేశునకు సంఘతి బోధపఱచుట కిన్నిమాటలు చెప్పనక్కఱలేదు! కాని విన యుండు తన కుద్యోగము కల్పించుకొనుటకే యుంకనఱకుఁ జెప్పెను. వినయుఁ దిప్పుడు తాను న్యాయాన్యాయముదమధ్యమున జిక్కు కొంటి ననియు, నిందు నమస్తమును ద్యలించి న్యాయపక్షమునే యవలంబించి విజయముం గాంచవలయు ననియుఁ దలంచి నుస్థిరఁడై యెదిరించి నిలువఁబడి యుండెను. మానవత్వమునకుఁ గలచుర్యాదను నిలుపుకొనవలయును!—

పరేశుడు వినయుని గాంచి “ధర్మవిశ్వాసవిషయమున బ్రశ్నాసమాజముతో నీకు మతైక్యమున్నదా?” అని ప్రశ్నించెను. వినయుఁ డిండుక సేపురకుండి “పరేశ బాబూ! నేను సత్యము చెప్పుచున్నాను! పూర్వము నాకించుకధర్మవిశ్వాస మున్నట్లు తోఁచుచుండెను. అందుచేతనే నేనావిషయమున ననేకులతో ననేకవాదములం గావించియుంటిని. కాని యిప్పుడు నాజీవితమునం దావిశ్వాస మెట్టిపరిణతిలాభమున గాంచియుండ లేదని నాకు నిశ్చయముగా బోధ యగుచున్నది. నాకు లభించిన మూల్యవజ్ఞానమైనను మీమూలమునఁ గలిగినదే మతమునందు నాజీవితమున కెట్టి సత్య ప్రయోజనమును నగపడలేదు. అందుచే దానియందు నాకెట్టిసత్యవిశ్వాసమును గలుగ లేదు. కావుననే యుక్తికల్పనాకాళమున నేనిన్నాళ్ళును మాసమాజధర్మమునకు నానావిధనూత్మవ్యాఖ్యానములచేతను గేవలతర్కవైపుణ్యముచేతను మాత్రమే పరిణతిలాభముం గూర్చుచుంటిని. ఏమతము సత్యమైనదో తెలిసికొనవలసిన యావశ్యకము నాకు లేకపోయెను. కాని నామతము సత్య మైనదని వానించి నిరూపించి విజయముం గాంచుటకే నేను పయిత్నించితిని. అట్లు వాదించుచున్న కొలది నాకమాంకారము బోధయగుచుండెను. నాహృదయమునం దెన్నఁదైన మతివిశ్వాసము సంపూర్ణ సత్యముగను, సమాజముగను దోచినదో లేదో నేనిప్పటికిని జెప్పజాలరు గాని, తదను కూలావస్థలంగూర్చియు, దృష్టాంతములంగూర్చియు నాయాలోచనలు పోవుచున్న మాటమాత్రము నిశ్చయము! అంతరాంతరమునుండి యేది నాబుద్ధి లీశించుచుండెనో దానిజయపతాకనే బ్రదికినన్నాళ్ళును వహించి తిరుగుచుండెడివైపుమును నే నింక నహింసఁజాలను!” అనియెను.

పరేశునితో నిట్లు మాటాడుచు వివరములు తనవర్తమానానకు కనుకూలము లగుయత్తుల కాకారముల నిచ్చి ప్రదర్శించుచుండెను. ఆయుతాస్పహుతో శాత్రు డు తనచిరకాలతర్కవితర్కములవలనఁ దుద కిట్టిసిరిసిద్ధాంతమునకు వచ్చియున్నట్లు నిరూపించుకొనుచుండెను. అప్పటికిని బరేశుఁ డింకను గొంత కాల మాలోచించు కొనుచుని వివరము బలవంతము చేసెను. అందువలనఁ దృప్తసంకల్పముంగూర్చి పరేశుడు సంశయించుచున్నట్లు గ్రహించుటచే వివరములు మఱితొందర కలిగె ను. అప్పు డాతఁడు తనస్వాదయము నిస్సందిగ్ధ త్రేశ్రీమున నుస్థిరముగ నిలిచి యున్న దనియు, దాని కింక నెన్నటికి నెట్టిచలనమును గలుగ దనియు మాటిమాటికిని జెప్పఁ దొడంగెను. అప్పు డాయభయములలో నెవ్వరునుగూడ లలితావివాహప్రస్తావనను నెత్తలేదు !

ఇంతలో స్వహృద్యత్యయనకై వరదాసుందరి యటకు వచ్చి వివరమునిఁ జూడ నట్లుగనే తనపనిఁ జేసికొని వెడలిపోవుట కుద్యుక్త యగుచుండెను. వివరములు తన మాతనోద్దేశమునుగూర్చి యప్పుడు వరదాసుందరితోఁ బరేశుఁడు చెప్పు నని యను కొనెను గాని, పరేశుఁ డట్లు చేయలేదు. ఇది చెప్పుకలసినసమయ మనికూడఁ బరే శుఁడు భావింపలేదు. ఈసంగతి రహస్యముగ నుంచుకొని ననియే యాతని యుద్దేశ ము ! కాని వరదాసుందరి ఈయెడల విస్మయముగఁ దిరస్కారమునఁ గ్రోధమును బ్రకటించి పోవుచుండుటకు వివరములు సహింపఁజాలక, పోవుచున్న యామెపాద ములకు సాష్టాంగప్రణామముం గావించి “నేను బ్రహ్మసమాజికిఁడనుడ నయ్యెద నని చెప్పుటకే మీనిన్నిధికి వచ్చితిని. నేనయోగ్యుడ నైనను మీరు నన్ను యోగ్యు నిగాఁ జేయుదు రని భ్రష్టమతో నున్నాను !” అనియెను.

వరదాసుందరి విస్మితయై వెనుకకుఁ దిరిగి మరల మెల్లగ గదిలోనికి వచ్చి కూర్చుండి జిహ్వానుద్వప్తితోఁ బరేశుని మోమురంకఁ దిలకించుచుండెను. అప్పుడు పరే శుఁడు “వివరములు డిక్షాగ్రహణమునకై తొందరనెట్లుచున్నాఁడు !” అని చెప్పె ను. ఆమాటకు వరదాసుందరిస్వాదయమున నొకవిధమటు విచయభారము కలిగి నది గాని సంపూర్ణానందము కలిగినదికాదేమి ?—పరేశున కెప్పటికైనఁ టిగినట్లు కావలయు నని యామె లోలోపల నెంతయో కోరికకలిగి యుండెను. ఆమె తన భర్తనుద్దేశించి మీరెప్పటికైన దుస్సహమగు పశ్చాత్తాపము ననుభవింపక మానరని భావింపుటాంతము ననేకపర్యాయములు ఘోషించియుండెను. అందుచేతనే సామాజి కాందోళనమునకుఁ బరేశుడు చంచలుఁడు కాకుండుటం గాంచి వరదాసుందరి మన సునం దినస్వాదయించుండెను. అందుచేతనే యుచితసమయమున సమస్తప్రాతికూల్య ములకును ననుకూలవిధాన మేర్పడుటవరదాసుందరి కంకిష్ఠితికరముగా లేకపోయె

ను ! అప్పు డామె గంభీరభావముతో “ఈపని కొలదిడినములకు నుండే జరగినచో మన కెంతటి యవమానమును, దుఃఖమునుగూడ లేవండఁబోవునుగదా !” అనియెను.

పశే—తునదుఃఖావమానములనుగూర్చి యెట్టిప్రశంసయును లేకుండఁగనే విన యుండు దీక్షాగ్రహణమును వాంఛించుచున్నాఁడు !

వర—కేవలము దీక్షాగ్రహణమేనా ?

పశే—మీరుఃఖావమానముల సమస్తమును నావిగనే భావించుకొనుచున్న సంగతి యంతర్వామి కొక్కరికే తెలియును !

పశే—చూడుము వినయా ! ధన్యదీక్షను గైకొనఁ దలఁచిననీవు దానియం దిం కొకయవాంఛలవిషయమును గల్పించుకొనవలదు ! మేమేమీయో యొకసామాజికవిష థ్తున ముఖియియఁబడినను యదైకముతో నీవెట్టిభువవ్యాపారమునందును బ్రవృత్తుఁ డవు కాదలదని నేనియంతకే నీకు తెప్పియున్నాను !

వర—అమాట ? బాబో—కాని మనలనందఱును జిహ్వలలోఁ బడవోసి యూరఁ చూచుచు గూడ్చిఁడుటమాత్ర మితనికి న్యాయమా ?

పశే—ఊహ గూరుచుండక చాంచల్యముం జూపినచో నాదిహ్ను మతిం త విగిసికొనిపోవును ! ఏదియో యొకపని చేయుటయే మఖ్యము కాదు—చాలసమయ ములం దేమియును చేయకుండుటయే ప్రధానకర్తవ్యమైయుండును.

వర—అట్లే కావచ్చును ! మూర్ఖులనగు నేనన్నిసంగతులను బాగుగ గ్రహింపఁజాలను ! సరే. ఇప్పు డేమి చేయుటకు నిరపజచితిరి ? నేనాసంగతినిమాత్ర మే తెలిసికొని పోయెదను. నాకుఁ జాలపను లున్నవి !

విన—నేను శ్రేష్ఠాదివారమునాఁడే దీక్షను గైకొందును. నాకోరిక యేమనిన— పశేక బాబు—

పశే—ఈదీక్షాసంబంధమున నేదియో యొకఫలమును నాకుఁటుంబమునా రా సింఁచుచున్నప్పుడు నేను నీకీదీక్ష నొసంగఁజాలను. నీవు సమాజమునకు నిశేధించు కొనుము !

అంతలోనే వినయునివృద్ధయము సంకుచిత మైపోయెను. వినయుఁ డిప్పుడు బ్రహ్మసమాజవిధుల ననుసరించి దీక్ష గైకొనుటకై విన్నపము నంపుకొనునట్టియవస్థలో లేఁడు ! విశేషించి లలితవిషయమున బ్రహ్మసమాజ మారని ననేకవిధముల నిండితి నది. ఇట్టిచో నేభావతో నేయొఁము పెట్టుకొని యాతఁ డాసమాజమునకు విన్నప ము వ్రాయఁగలఁడు ? ఆయుక్తరము బ్రాహ్మసత్రికయందుఁ బ్రకటిత మైనప్పు డాతఁ డెట్లు తల యెత్తుకొనఁగలఁడు ? దానిని గోరా చదువును! ఆసందర్భయియును జరుపును ! అందుఁ బూర్వాపరచరిత్ర మేమియు నుండక కేవలమును వినయుఁడు

బ్రాహ్మధర్మదీక్షాగ్రహణమునకు యాకస్మికముగ వాంఛించుచున్నట్లుమాత్రమే ప్రకటింపబడి యుండును! కేవలమునదియే సత్యము కాదు! దానితోఁ బూర్వాపరసంబధములు కలసి యుండవలెనని విషయని మానరకణిపాయ మగునావరణలేకములేకుండఁబోవున! విషయండు మాటమాటాడకుండుటం గాంచివరదానుందరి భయపడి “నీవు బ్రహ్మసమాజమునం దెవ్వరినిగూడ నెఱుంగవు. కావున సమస్తమును నేనేయేర్పాటు చేసెదను. నేను నేడే పానూబాబును బిలిపించెదను. ఇక వ్యవధిలేదు. అదివారము ‘శేషేంద్రా!’ అనిచెప్పచు నెప్పుడేవచ్చి మేడమీడికిఁ బోవుచున్న సుధీరునిం గాంచి ‘సుధీరా! విషయబాబు శేపుమన గమాజదీక్షం గైకొనును!’ అనియెను.

సుధీరుఁ డత్యుత్సాహి యయ్యెను. ఆతఁడు విషయన కాంతరంగిక భక్తుడై యుండెను విషయండు బ్రాహ్మమతమునఁ జేరు నని విని యాతఁ డానందపడియెను. అంతటి యాంత్యభాషాభిజ్ఞుఁడు, అంతటి విజ్ఞానసిధి బ్రాహ్మమతము నవలంబింపఁబడుట యసంగత మని సుధీరుఁ డనుకొనుచుండెను. వినియునివంటివాఁ డెట్లును బ్రాహ్మమతమునకు వెలుపల నుండఁబాలఁడని దృష్టాంతమును గ్రహించి సుధీరుఁడు పొంగి పోవుచు “శేపాదివారమునాఁడేనా? కాని యీసంగతి చాలమంకిక దెలియదు!” అనియెను. విషయనిదీక్షను దృష్టాంతముగ జనసామాన్యమునం దంతటను ఘోషింపవలయు నని యాతని యభిలాష!

వర— ఎట్లయ్యెను శేపాదివారముననే జరుగవలయును! సుధీరా! నీవు పరుగెత్తుకొనిపోయి పానూబాబును శిష్యునిముగఁ దీసికొనిరమ్మ!

వినిచ్చుకొని దృష్టాంతముగఁ జూపి సుధీరుఁడు బ్రాహ్మసమాజ మజేయకై మంత్రమేనదని లోకమునఁ ప్రచారము చేయఁదలంచి యుత్సాహితుడై యుండెనో, యాయధీరుఁ డగువిషయని హృదయ మప్పుడు సంకుచితమై యొక్కసారిగా బిందుమాత్ర మైపోవుచుండెను. కేవలమును మానసికంబు లగునాలోచనలచేతను, యుష్టలచేతను మాత్రమే కల్పింపఁబడి నిజముగా నెట్టియాకృతియను లేనివస్తుసంబంధమగు బ్రాహ్మలీలను గాంచియే విషయం డెప్పుడు వ్యాకులపడిపోవుచుండెను. వరదానుందరి పానూబాబును బిలువనంపుటం గాంచి విషయండు చటాలునలేచెను.

వర—విషయబాబూ! కొంచె మాఁగుము! పానూబా బిప్పుడే రాఁగలడు!

విష—వలదు. నన్ను తీమింపుము!

ఈయావరణమునుండి యెట్లో తప్పించుకొని దూరముగఁబోయి బహిరంగస్థానము సమస్తవిషయములను బాగుగ నాలోచించుకొనుట కవకాశము దొరకినచో బ్రదుకుదు నని విషయం డనుకొనియెను. విషయండు లేచినంతనే వశకుండును లేచి యాతనిభుజముపై కేయిలైచి “విషయా! నీవు తొందరపడి యేమియును జేయకుదు.

కాంతముగ, సీరముగ నిన్ని పంటల నాలోచించి చూచుకొనుము. నీహృదయమును నీవు బాగుగ దెలిసికొనకుండ జీవిత పంబంధ మగు నింతటికుకార్యమునఁ బ్రవేశింప వలదు." అనియెను.

వరదాసుందరి భర్తగూర్చి మనసులో నసంతృప్తయై "మొట్ట మొదట శివ్య రును బాగుగ నాలోచించి పనిచేయలేదు. అనర్థములు తటస్థించినతరువాత మెల్లగఁ గూర్చుండి యాలోచింపుమనుచున్నాను ! మీరు సీరముగ గూర్చుండి యాలోచింప గలరు. కాని, మా నాణెము లెగిరిపోవుచున్నవి." అనియెను.

అనంతరము వినయసుధీరు లిరువురు నొక్కసారిగనే వెడలిపోయిరి. యథోచితముగ భుజింపక పూర్వమే రుచులను జూచవలయునను కోరికగలవానివలె సుధీరుఁ డు చుచఁజూడెపోయెను. వినయు వెట్లయిన నప్పడే తగమిత్రుబృందముకడఁగఁ దీసి కొనిపోయి యానువార్తకు దెల్పవలయు నని యాతఁడు మతూహలపడుచుండెను. కాని సుధీరుని యీ యుత్సాహతరంగాఘాతముచే వినయునిమనసు మఱింత క్రంగి పోవుచుండెను. అప్పుడు సుధీరుఁడు "వినయబాబూ ! మన మిరువురమునుగూడఁ బానూబాబునొడ్డుఁ బోవునము రమ్మ !" అనియెను. వినయుఁ డామాట చెవినిఁ జెట్టుకయే యాతనిచేయి నదలించుకొని వెడలిపోయెను. కాంతమారము పోవునప్పటికిఁ గొందఱితోఁ గలసి యుత్సాహముతోఁ బోవుచున్నయవినాకుఁ డాతని కగపడియెను. అతఁడు వినయునిం గాంచి "ఎనిగో ! విరయబాబు ! మంచిది. రమ్మ ! మాతోఁగూడ రమ్మ !" అనియెను.

విన—ఎక్కడకు ?

అని—కాశీపురోద్వామనకు—అక్కడ గొంపమోహనబాబు పోవుచున్నత్ర సభ జరగును.

విన—వలదు. నాకిప్పుడు కచ్చట కరకాళము లేదు.

అని—అదియేమిమాట ! ఇది యెంతటిగొప్పవిషయమో మీరు బోధపడుట లేదా ? కాకున్నచో గొంపమోహనబాబు నావశ్యకముగ నేల చేయును ? ఈదినము లలో హిందూ సమాజశక్తిని బ్రవర్ధింపవలసి యున్నది. ఈపోయెన్నిత్రముచే దేశ మంతటను గొలదిగనో, గొప్పగనో యాందోళనము కలుగకమానదు. దేశదేశములందుఁ గలగొప్పగొప్పబ్రాహ్మణపండితుల నందఱు నాహ్వానించితిమి. ఇది హిందూసమాజ మన కుపయోగకర మగు ఘోకార్యము ! మనమింకను బ్రవీణియుంటిమనియు, హిందూసమాజ మింకను జానలేదనియు లోకమునకు దెలియవలయును !

వినయుఁ డెట్లో యవినాకునిబారినుండి తప్పించుకొని పోయెను.

౫౭

వరదాసుండరి పానూబాబునకు సమస్తమును దెలిపెను. అప్పుడతఁ డిండుక నేపు గంభీరుఁడై కూర్చుండి యనంతరము “ఈవిషయమున నొకసారి లలితతో నా లోచించి చూడవలయును!” అనియెను. ఇంతలో లలిత వచ్చుటయు, హారానుఁడు తనగభీరభావమును బాతాళమువలెఁబ్రకటన సాగించి “లలితా! నీజీవితమున నొకగొప్ప బాధ్యతను గల్పించునమాయము వచ్చినది. నీమతమునకును, నీప్రవృత్తులకును నడుమ నుండి యొకయనుకూలమగుమార్గమును నీవేర్పఱచుకొనవలసి యున్నది!” అని చెప్పి యిండుక యాగి యాతఁడు లలిత యొగమువంకఁ దిలకించెను. హారానుఁడు తనస్వా యానలప్రదీప్తం బగుదృష్టియెదుటఁ దిఱికితనము కంపిత మగు ననియు, గాఢబుద్ధియు భక్తిభూతమగుననియు, జేజోమయంబును, నాధ్యాత్మికంబును నగుతనదృష్టియే బ్ర హ్మసమాజమున కమూల్యసంపత్తి యనియు ననుకొనుచుండెను—లలిత యేమియు మాటాడ కూరకుండెను.

అప్పుడు హారానుఁడు “లలితా! నీయవస్థ గాంచియో, మఱియోకారణము ననో విశయంబు మనసమాజిత్వఁ ద్రొక్కనుటకు సత్కృతించె ననుసంగతి నీకుఁ దెలిసియే యుండుననుకొనియెదను!” అనియెను. లలిత కీసంగతి యిదిగఱకుఁ దెలియలేదు. ఆక స్మికముగ వినుటచేఁ గలిగినతనహృదయభావమునుగూడ నామె ప్రకటించలేదు. ఆమె నయఃద్యయము ప్రవీణ మైపోవుచుండెను. కిలాపితిమవలె నామెసిరభావముతోఁ గూర్చుండెను.

హారా—రినయునియుద్దేశమునకుఁ బరేశబాబు మిగుల సంతుష్టుఁ డైయు న్నాయు కాని యిది సంతోషవిషయ మగునో కాదో నీవే సిరపఱుపవలసి యుండెను. అందుచేత నే నేనిప్పుడు సమాజపక్షమున నిన్నుడుగుచున్నాను. నీవు నీయున్నత్రప్రవృ త్తుల నొకవంకకుఁ ద్రోసి కేవలమును ధర్మమువంక దృష్టినిలిపి “ఇందు సంతోషించుట కేదైన యధారకారణ మున్నదా లేదా?” అని నీహృదయమునఁ బ్రశ్నించుకొనుము!

లలిత యిప్పుడును మాటాడలేదు. హారానుఁడు తానేమో గొప్పపని చేయుచు న్నుట్లు భావించుకొని ద్విగుణీకృతోత్సాహముతో “దీక్ష! దీక్ష! యనుకడి జీవితమునం వెంటటిపదిత్రీమావూర్తహా నీవే చెప్పుము! అట్టిదీక్షనుగలుపితముగఁజేయవచ్చునా? ముఖేష్వరములయందలి యానందీచే నాకరింపఁబడి మనమేసమాజమునందనత్యమునకుఁ ద్రోవనిచ్చుచున్నాము. కావల్యము నాదరించి యాహ్వానించుచున్నాము. లలితా! నీవే చెప్పుము! సమాజము నీజీవితముతోఁ గూడ జరకాలమువలెకును గలంకచరిత్రమి యిర మైయుండువలసివచ్చేనా?” అనియెను. ఈసారికూడ లలిత యేమియు మాటాడక కద్యితేకులపై నానుకొని సిరముగాఁ గూర్చుండెను. హారానుఁడు మరల “లలితా!

అసక్తి యనఁచి ద్రోమాలమున దౌర్బల్యము దుర్నివార్యమై మానవు నెట్లాకరిమించు కొనునో తఱచుగఁ జూచుచునే యున్నాము ! అట్టి మానవునిదౌర్బల్యము శేషిభముగా తుహింపవలయునో కూడ నేనెఱుంగుదును. కాని యట్టిదౌర్బల్య మొక్కవ్యక్తికిఁబడెనునే కాక శతసహస్రజీవితముల కాకలియఁజూసము నొక్కసారిగా బాధించుచున్నప్పుడు— నీవే చెప్పము ! ఆబాధ నొక్క నిమిషమైనను సహించఁగలమా ? అతటికనునక క్షిణి మన కీశ్వరుఁడు ప్రసాదించి యుండెనా ?" అనియెను.

లలిత కుర్చీనుండి చటాఱున లేచి "వలదు! వలదు! పాపాపాపా! నీవు సహించవలదు. నీకేరోధమే యుండఱుట వలనా టైపోయినది. నీనవనభావ మందఱుటనుగూడ నసహ్యముగ నే యుండు నని తోచుచున్నది!" అని చెప్పి యాగడినుండి వెడలిపోయెను.

వరదానుండరి హారాననిమాటల కుర్చీగ్న యైపోయెను. ఆమె యిప్పు డెట్లును వివరముని విడువఁజాలకుండెను. ఆమె యెన్నియోవిధముల వ్యర్థాలాపములతో హారాను ననునయించుచుఁ దుదఱుఁ గోపముతో నాతనిఁబంపివై చెను. పరేకునిగాని, హారానునిగాని, తనపక్షమున నిట్టిహారణాలకుండుట యామెకుఁ గష్టముగా నుండెను. ఇట్టియవస్థ నెవ్వరు నెన్నఁడును భావించియైన నుండలేదు. ఆమె కన్నులు మరల హారానునివిషయమునఁ దనయుద్దేశమును మార్చుకొనవలసినసమయము వచ్చెను.

దీక్షాగ్రహణవ్యాపారమును వివరముఁడు తనలో నసన్నముగా భావించుచున్నంతఱుట మిగులజోరుగ నే తనసంకల్పమును బ్రకటింపుచుండెను. కాని యీవిషయమున సమాజమునకు విన్నప మంపవలయు ననియు, హారానునితో నాలోచింపవలయు ననియు స్పష్టపడి నంతనే యాతఁడు కుఁతికుఁ డైపోయెను ఎక్కడఁకుఁ బోయి యెవ్వరితోనాలోచింపవలయునో యాతనికిఁ దోచుటలేదు అనంతమయిచెంతకుఁ బోవుట కూడ నాతని కసంభవ మయ్యెను. వీధులకెంటుఁ దిరుగుటకుఁగూడ నాతనికి శక్తిలేకుండెను. అందుచే నాతఁడు తననిరసగ్నుహమభ్యుదయముఁ బోయి మేడమీదిగదిలో నొకమంచముపైఁ బరుండి నిద్రించెను.

సంధ్యాసమయ మయ్యెను. నేరకుఁ దాచీఁకటిగదిలోనికి దీపమును దెచ్చుటయు వివరముఁడు వలదని వారంపఁదలంచు మండఁగా నింతలో "వివయపాపా!" అను నొకపిలుపు వినుబడియెను. వివరముఁడు బ్రతికితి ననుకొనయెను. అనిట పాతని కదారిలో దాహజలము లభించిన ట్లుండెను. ఇట్టిసమయమున సతీకుఁడు తప్ప మఱియెవ్వరు నాతనికి కాంచని గూర్పఁజాలరు ! వివరముని నిరీవత్సము దొలగిపోయెను. "ఏమిటాపా! సతీకా!" అని పిలుచుచు వివరముఁడు చటాఱున మంచముదిగి జోడవలదొడుగుకొనకుండ సతీశ్వరునిగ మేడమెట్లును నిగిపోయి సోపానముల కెదురుగ

నిలిచియున్న వరదానుందరి సతీకు ను గనుగొనియెను—చరల వదియే వ్యాపారము ! అదియే యుద్ధము ! వినయుండు చంచలవృద్ధులుతో వారిని మేడమీదికి దీసికొనిపోయెను.

అప్పుడు వరదానుందరి “సతీశా ! నీవించుక నే పాపరాండాలోఁ గూర్చుండుము !” అనియెను. దూరముగా నుండవలయు నని సతీకునకు విధించిరయ్యాయనీ యశీకుడు వినయుండు విచారించుచుఁ గొన్ని బొమ్మలపై స్తకములను సతీకున కిచ్చి పక్కగదిలో దీపము వెలిగించి యందాతని గూర్చుండజేసెను. అనంతరము వరదానుందరి “వినయబాబూ ! నీవు సమాజమువారి నెవ్వరి నెఱుంగవు ! నీవు శాశ్వత విన్నపమును వ్రాసి యిచ్చినచో నేను లేపటియునయముననే పోయి సంపాదకునితో శాలించించి యాదివారమునాడే నీశీకు జరగునట్టి యేర్పాటు చేసెదను. ఇందుకొఱకు నీవేమియు నాలోచింప నక్కఱలేదు !” అనియెను. వినయుండును మారుమాట చెప్పక యామె చెప్పినట్లుగనే యొక యుత్తరము వ్రాసి యామెచేతి కిచ్చివైచెను. ఎన్నటికిని దిరిగిపోవుటకుఁ గాని సంశయించుటకేఁగాని యెట్టియనకాళి ను లేని యొకమార్గమున నేదో యొకవిధముగా బయల్పడుట యాతని కిప్పుడావశ్యకమై యుండెను !

వరదానుందరి వెడలిపోవునప్పుడు లలితావినయులనివాహమునుగూర్చికూడఁ గొంతవఱకుఁ బ్రస్తావించియే పోయెను—అప్పుడు వినయునివృత్తమున విశేషము గావింతుఁడు వోఁడుచుండెను. లలిత సంబంధ మగుస్వర్ణికూడ నప్పు డాతనివనో మధ్యమున నపస్వరమును మ్రోగించుచుండెను. వరదానుందరి కావించు నీయమంగళ చంచలకార్యాచరణమునఁ గొంతవఱకు లలిత యేకీభావ ముండు నని యాతః కిఁ దోచుచుండెను. తనయందుఁ దనకే గౌరవము లేని వినయున కప్పు డెల్లవారియందును గౌరవలోపమే కనపచ్చుచుండెను.

వరదానుందరి యింటికి బోయినంత నే లలిత నిప్పుడు సంతోష వెల్లవలయు ననుకొనియెను. లలిత వినయుని బ్రేమించియున్న సంగతి యామె నిశ్చయముగా నెఱుంగును. అనివాహమునుగూర్చి సమాజమునందు గోలకూడ బయలుదేలెను. ఈవిషయమునఁ దానుకప్పు నందఱును కప్పు చేసినవారే యని యామె నిందించియుండెను. కొలదితినేములనుండి యామె లలితతో మాటాడుట మానివైచెను ! ఈవిశ్మయము వదల్చుటకుఁ దగిన అవకాశము చాలవఱకు వరదానుందరికే లభించెను. అందుచే నిట్టితనగౌరవమును లలితకుఁ బ్రదర్శించి యామెతో సంధి చేసికొనవలయు నని వరదానుందరి తొందరపడుచుండెను. లలితతండ్రి సమస్తమును భ్రష్టమును చేసెను. లలితయైనను వినయుని వశపఱచుకొనలేకపోయెను. పానూబాబు సాహాయ్యమైన భేదంబు

నిప్పుడు వరదానుందరి మొక్కలెయ్యే సమస్తసర్వభవములను దోచి చిత్తె చెను. అయిదుగురుపురుషులు గలసి చేయఁజాలనిపని మొక్కయొడుది చేయఁగలిగెను !

లలిత యనారోగ్యముచేఁ బర్యుండి యున్నట్లు వరదానుందరి తెలిసికొనియెను. ఆమె లోలోపల నవ్వుకొనుచు “నే నారోగ్యము కలిగించెదను” అని యొక దీపమును జేతఁ బట్టుకొని శయనస్వరూమునఁ బ్రవేశించెను. లలిత యింకను బలపునై బలవంధక పడకకుర్చీపై నొఱగియుండినది. ఆమె తల్లిం గాంచి చటాలున లేచి “అమ్మా ! నీ వెక్కడవుఁబోయితివి ?” అని ప్రశ్నించెను. ఆస్వరమునం దొకతీవ్రతావ మున్నది ! తనతల్లి నతీకునితోఁ గలసి వినయునింటికిఁ బోయిన ట్లామెకుఁ జెలివినది !

వర—నేను వినయునింటికిఁ బోయితిని.

లలి—ఎందుకొఱకు ?

ఎందుకొఱకు!—వరదానుందరి కిండుక కోపము వచ్చెను. “నేను తనకుఁ గవలమును శత్రురాల ననుకొనుచున్నది కాఁబోయిన ! అకృతజ్ఞురాలు!—” అని—వరదానుందరి “లలితా ! ఇదిగోఁ జూడఁగూడదా ?” అని చెప్పుచు వినయునియొత్తరమును లలితకన్నులయెదుటఁ జెఱచి పట్టుకొనియెను. ఆచీటిని జదివి లలిత మొగ మెఱుఁగెను. వరదానుందరి తనసామర్థ్యమును బ్రకటింపకొనుటకై కొంచె నుత్సాహముతో నాయొత్తరమును వినయునియొద్ద గంపాదింపినసంగతియుంతయును జెప్పెను. ఇంతపని తాను తప్ప మఱి యితరు లెవ్వరును జేయఁజాల రఁకూడ గొప్పగాఁ జెప్పుకొనియెను.

లలిత రెండుచేతులతోడను మొగమును గప్పుకొని కుర్చీపైఁ బోలెఱిలఁబడియును. లలిత తనయెదుట నామెప్రబలహృదయావేగమును బ్రకటింపఁగ నున్నదియని వరదానుందరి యనుకొని యాగ్రదినండి వెడలిపోయెను.

మఱునాటియువయమునం దామె సమాజమునకుఁ బోవఁ దలఁచి యొత్తరముకొఱకుఁ జూడఁగా నది యెవ్వరిచేతనో ముక్కలు ముక్కలుగాఁ జించి వేయఁబడి యుండినది !

౫౮

అపరాధానుభవమున నుచరిత పతేకుని దర్శింపఁబోవుటకు సిద్ధపడుచుండఁగా నేవకుడు వచ్చి యెవ్వరో బానిస వచ్చియున్నాఁడని చెప్పెను. “వినయబాబా ?” అని నుచరిత యడిగెను “కాకు లెల్లగా లావుగా నున్నాడు!” అని నేవకుడు చెప్పెను. నుచరిత యదరిపడి “మేడమీఁదికిఁ దీసికొని రమ్మ!” అని చెప్పెను. అప్పుడు నుచరిత తాను గట్టుకొన్నచీర యెట్లున్నదో యింతవఱకును భావింప నేరేదు. అందుకొఁ జూచుకొనఁగా నది యేమియు బాగుగ లేనట్లుగపడియెను. కాని యప్పుడు మా

య్యకొనుట కవకాశము లేదు! ఆమెయప్పుడు కంపితకరములతోఁ దనచీరముడుతలకు, క్షిరక్షృతలములను స్నాత్రీ సవరించుకొనుచు స్పందితవృద్ధయముతో గదిలోపలఁ బ్రవేశించెను. తనవ్రాతబల్లపై గోరా యుపన్యాససంపుటయును పడియున్న సంగతి యామె మఱచియోపోయెను. సరిగా గోరా వచ్చియాబల్లయెడట నున్న కుర్చీమీఁద నే కూర్చుండి యుండెను. ఆశ్చర్యముల సగ్గు లేకుండ గోరాకన్నులయెదుట నే పడియుండెను. వానిని మూసియుంచుటకుఁ గాని తీసివైచుటకుఁగాని యెట్టియవకాశమును లేక పోయెను.

అప్పుడు సుచరిత "మాదొడ్డవృత్తి మిమ్ములనుజూడవలయునని చాలిననుమలనుండి కుతూహలపడుచున్నది. ఆమెతోఁ జెప్పివచ్చెదను" అని సుచరిత గోరా గదిలోఁ బ్రవేశించినతోడనే వెడలిపోయెను. ఒంటిగా గోరాతో మాటాడఁగలభైరవ్య మామెకు లేక యుండెను—కొలదిలేపటిలోనే సుచరితావారిమోహితులచటికి వచ్చిరి. గోరామతము విశ్వాసము, నిష్ఠ మొదలగువానింగూర్చి వారిమోహిని వినయునివలన విని యుండెను. తఱచుగా నప్పుడప్పుడు సుచరిత గోరాయుపన్యాసముల నామెకుఁ జదివి వినిపించుట కూడ నుండెను. ఆమె కంటివిషయము లన్నియును దెలియకపోయినను, నాచదు నామెనిద్రాకర్షణమునకే యనుకూలముగా నుండినను, దానివలన నామె గోరా కాస్త్రాచారతత్వమునందుండి యీకాలపుదురాచారలతోఁ బోరాడుచుండె ననుసంగతిని మాత్రము తెలిసికొనియుండెను. ఆధునికాంగ్లాభాషాభిజ్ఞులపక్షమున నింతకంటె నాశ్చర్యమును, నింతకంటె గణనీయము నగువిషయ మింకేమున్నది! బ్రాహ్మసమాజ మధ్యమున మొట్టమొదట వినయునిం గాంచినప్పుడుకూడ నామె కానందముగా నుండెను. కాని క్రమముగా నభ్యాసవశమున విశ్వ దామె కాభావముపోయి వినయుని యవాచారములే యామెకుఁ గానవచ్చుచుండెను. మొట్టమొదట విశ్వాసము కలుట లేకనే యిప్పు డామెధిక్కారము లాశనియెడల వరి లిపోవుచుండెను. ఆకారణమున బట్టియే యిప్పు డామె గోరాను జూచుటకుఁ గోరికపడుచుండెను.

గోరాను జూచినంతనే వారిమోహిని యాశ్చర్యపడిపోయెను. బ్రాహ్మణుఁడనిన నీతఁడే. ప్రజ్వలితహోమానలమునలె, సాక్షాత్కరించిన శుభ్రాంగుడగుమహాశివునివలె నున్నాడు. అతనియందు భక్తికలుగుటచే నామె యాతనిప్రణామమును గ్రహింపఁజాలకపోయెను. అప్పుడు వారిమోహిని "బాబూ! నేను నీసంగతి చాలముపు వినియుంటిని. నీవును గౌరాంగుడవే! ఆగౌరాంగుడవే నీవు! నేనిదితఱు కొక భక్తునివలన—

“గౌరమోహనునితనువున మలయుజ

గంధముఁ బూసినవా తెదతో

కారదరాకాచంద్రునిచలువకు

జందన మేపాటి దని తలంపక

అనుపాటను వినియుంటిని. ఇప్పుడు ప్రత్యక్షముగఁ జూచితిని! నిన్నాదొర
యేగుండెతోఁ జేలునకుఁ బాపఁగలిగె నని నేను భావించుచున్నాను!" అనియెను.

గోరా—(నవ్వుచు) మీకు కలెక్కరుపని లభించినచో నప్పుడు చెఱసాల లన్ని
యును గట్టిలములకు, నెలకలకుమాత్రమే నివాసము లగుననుకొనియెదను.

నారి—కాదుబాబూ! ఈప్రపంచమున దొంగలకును హంతకులకు నభావము
న్నదా? నీవటువంటివాడవు కావే! నీ మొగము చూచినమాత్రముననే నీవు జేవదూర
మౌ తెలిసిపోవునే! చెఱసాల యున్నదని యందందఱును ద్రోసివైచుటయేనా!
అయ్యో! యెంతయజచారము!

గోరా—మానవుని మొగము చూచినచో నీక్యరాకారము కన్నులఁ బడునను
భవముచేత నీ దొరగాదు కేవలమును శిక్షాస్మృతిసంపుటమునకునే కన్నులఁ బని
జేసుకొనుచుండును. అట్లుకాకున్నచో మానవుని గొరడాలతోఁ గొట్టితి, జేలునకుఁ
ద్రోయించి, ప్రవాసమునకుఁ బంపించి, యురితీయించినందుల కారణకన్నులకు నెద్ర
పట్టునా? అతని నాజుక కన్నము రుచించునా?

నారి—నాకుఁ చెఱసియున్నప్పుడెల్ల రాధారాణిచే నీయతస్యానమలను జడి
వించి వినుచుండును. ముఖస్థముగా నెప్పుడు నీవలన మంచినంగతులను వినఁగలుగుదు
నో యని యిన్నాల్నివఱకు నాకేతో నున్నాను. బాబూ! నేను మూర్ఖురాల నగు
నాడుదానను! మతియును దుఃఖాత్మురాలను! సమస్తవిషయములను గ్రహించుట
గాని, మనకునఁ బట్టించుకొనుట గాని నాచేతఁగాదు! కాని నీవలన నించుక జ్ఞాన
మును సంపాదించఁగలుగుదునని నాసంపూర్ణవిశ్వాసమై యున్నది.

గోరా వినయముతో నేమియును బదులు చెప్పక యూరకుండెను. నారిమో
హిని మరల "బాబూ! నీకించుక యాతిభయ మీయవలంబితిని. చాలనాళ్ళనుండి
నీవంటివా"క్యజుకుమానలు లభించుటలేదు. ఇప్పుడు నీవు నాయుంటఁ గలకొలంది
భుజివుము. తరువాత నొకప్పుడు నిన్ను విందునకుఁ బిలిచెదను." అని యామె భోజ
నము నేర్పాటుచేయుటకు వెడలుటయు నొంటిగ నున్ననుచరితహృదయ మొకవిధ
ముగానగుచుండెను. అప్పుడు గోరా చటాలున "వినయముడెప్పు డిక్కడెక్కవచ్చెనా."
అని యిగిగెను.

సుచ—వచ్చెను!

గోరా—ఈవడుమ నేను వినయమిం జూచుట లేదు! కాని యూరఁ డిటుకల
వచ్చెనో నేనెఱుంగుదును!

అని గోరా యింతుకనే పాఠాను. మచరిత మానముతో నుండెను. అప్పుడు మరల గోరా “మీరు వినయమునకు బ్రాహ్మణివానామచేయుటకుఁ బ్రయత్నించుచున్నారు. ఇది మంచిపనియేనా?” అనియెను ఈయెత్తిపాడుపువలన మచరిత మనసు సంగల లబ్ధాసంకోచసంబంధమునుమాంద్య మొక్కసారిగా దూరమైపోయెను. ఆమె గోరామొమువంకఁ గన్పెత్తి చూచి “బ్రాహ్మణివామ మందితికాదని నేను చెప్పుదుననియే మీరూహించుచున్నారా?” అనియెను.

గోరా—నీయభిప్రాయముకొఱకు నే నంతమాత్రమును వేచియుండుట లేదని నిశ్చయముగా నెఱుంగుము! సాధారణసామాజికవలకంటె నీయందు విశేష మున్నదనియే నేను భావించుచున్నాను. ఏనోయొచిగముగాఁ దమసమాజసంఖ్యను వరిలఁ జేసికొనుట మతప్రచారవలదని యెఱుఁగ్నుది. నీవట్టిదానవు కావున నేను నిశ్చయముగాఁ జెప్పఁగలను. నీవు స్వయముగా నీ మతమునుగుమతమును గ్రహింపవలయుననియే నా కోరిక! ఇతరుల మాబలివలనఁ బొంపాటుపడి నీవు నిన్ను లోభవఁ చేసికొనవలదు. నే నేదియో యొకమరిమినకుఁ జేరి చక్కనిచూత్రమే కాదనుసంగతి నీవు నీమనోమధ్యమునుండియే స్పష్టముగా గ్రహింపవలయును!

మచరిత తనమనశ్చక్తివంతను స్థిరపఱచుకొని హెచ్చరికతో దృఢముగాఁ గూర్చుండి “మీరుకూడ నేనమాజమునకును జేరినవారుకారా?” అని ప్రశ్నించెను.

గోరా—కాదు. నేను హిందువును! హిందూత్వ మెట్టిసమాజమునుకాదు. అది యొకజాతి. ఆజాతి యెంతగొప్పనియో, దానికి జాతిత్వ మెట్లు కలిగినదో, దానిచా ద్విచ్ఛిన్నోయేసంబంధితము విచూపించి చెప్పఁజాలము! తరంగములు సముద్రములు కానట్లు సమాజములు హిందూమతము కానేరవు.

మచ—సమాజమేకాని హిందువులకు మరల సమాజములతోఁ బోరాటమేల?

గోరా—మానవుడు తనకు బాధకలుగుచుండఁగా బ్రతీకారము చేయఁబూనుటెందులకా? అతనికి బ్రాహ్మణున్నది కావున! బాధలన్నిటినిసహించి యూరకుండుట కాతడు తాతిబొమ్మ కాఁడుకదా!

మచ—మాకు ధర్మముగాఁ దోచుచున్నవిషయము హిందువులకు బాధాకరముగాఁ దోచుచున్నచో నప్పుడు మేమేమి చేయవలయునని మీయుద్దేశము?

గోరా—మీకుఁ గర్తవ్యమని తోచినది హిందూజాతి యనుకొకవిశ్వేశ్వరి నేదనాకరముగ నున్నప్పుడు మీలో నేదో పొంపాటుకలిగెననియో, సకలవిషయములను సకలవిధముల నాలోచించుకొని కుమ్యమైపోయెననియో మీకు బాగుగ నాలోచించుకొని నిశ్చయించుకొనవలయును. సమాజమువారు చేసినసంస్కారములనే 36

లను నభ్యాసము చేయుచు నవివేకముచే నవియె సత్యము లని చెప్పుచు నింతటిమహా త్వాతమును గల్పింపఁ బ్రయత్నించుట యుచితముకాదు. ఒకయొక యొకయొడను గారికి దొలుచుచున్నప్పు డది తనకనుకూలమగుపరిశ్రమ ననుసరించియేమిచేయును. అంతటి గొప్ప యాశ్రియమునకు రంధ్రము కల్పించుట దాని కనుకూలముగనే తోచినను దానిమూలమున నెందఱి కంతకష్టము కలుగునో నీకు బోధపడుటలేదా ? నేను కేవలమును నాసమాజమునుమాత్రమే చూచుకొనుచున్నానా ? సమస్తజనులనుగూర్చి యా నాలోచించుచున్నానా? అని నీలో నీవే భావించుకొనవలయును ! సమస్త మానవు లని నేమో నీకు బోధపడినదా ? వారు వివిధప్రకృతులను వివిధప్రవృత్తులను, వివిధప్రయోజనములను గలిగియుందురు ! వారి కొక్కటేమార్గము కాదు. ఒక్కచోటనే యునికి కాదు, కొందరియెదుటఁ గొండలు! కొందఱియెదుట సముద్రములు! కొందఱియెదుట సమప్రదేశములు మఱియు నందెవ్వరును గూర్చుండువారు కారు ! అందఱునుఁ జరించువారే. నీవు కేవలమును నీసమాజకాసనము నందఱియెడలను విని యోగింపఁదలఁచెదవా ? మానవులయం దెట్టి వైచిత్ర్యమును లేదనియు, వారు కేవలమును బ్రహ్మసమాజపు స్తకమున నామలేఖనము చేయుటకే ప్రపంచమున జన్మించి యుండి రనియు నూలదృష్టిచేతనే నిశ్చయింపఁ దలఁచెదవా ? దన్యుభాతి యంతయును భూమియందలి సమస్తజాతులను జయించి తనయేకచ్ఛత్రాధిపత్యమును స్థాపించుటయే లోకకల్పాని మని భావించినచో, మన బలగౌరవములఁ బాటింపని పరజాతులయున్నదియే విశ్వహితంబునకుఁ గేవల మమాభ్యుచిధాన మని లోకమున దాసత్వమును నర్థింపజేయువారికిని మీకును భేద మెక్కడ నున్నది ?

నుచరిత యిందుకనేపు యుక్తుల నన్నిటిని మఱచిపోయెను. గోరావజ్రగంధీక కంఠస్వర మద్భుతవ్రాబల్యముచే నామె సమస్తాంతఃకరణములను నాందోళితములుగఁ జేసివెచ్చెను. గోరా యేరివయసుగూర్చి మాటాడుచుండెనో యామెకు బోధపడుటలేదు. గోరా మాటాడుచుండెనిమాత్రమే కేవలము నామెకుఁ దెలిసియుండెను.

గోరా—ఈ భారతవర్ష మునందలి త్రిశతకోట్లజనులను మీసమాజమే సృష్టించియుండలేదుగాదా? అట్టిచో నేమార్గము మీరు కుపయుక్తమో యేమూచాపవిత్యాసము లీయందఱకును నాచారబలంబులఁ బ్రసాదించునో యట్టినియమములను విధించు భారము బలవంతుముగఁ దనమై బెట్టుకొని యీసమస్తభారతివర్షము నొక్కసారిగా నొక్కలాగున నొక్కతరగతికిఁ దెచ్చయు నని మీసమాజము తలంచుటకుఁ గారణమేమి ? ఈమసాధ్యకార్యము సాధింపఁబడకుండవున్నకొలదిని మీకుఁ దేకముమై గ్రోధము కలుగుచున్నది—అగౌరవము కలుగుచున్నకొలదిని హింస చెప్పెడివారి యెడల మీ కసహిష్ణుతయు భేదభావమునుఁ గలుగుచున్నది! మఱియు నెయ్యివ్యయం

కు మానవులను వివిధప్రకృతులతో సృజించి యట్లే జూలించుచుండునో యట్టిపరమేశ్వరుని మేము పూజింతు మని మీరు చెప్పుచుండురు. అది సత్యమే యయినచో మీరాయాశ్వరుని విధానమును స్పష్టముగా నేల గ్రహించుటలేదు? మీరు దిక్కు యండలి గర్వముచేయు, మీ సమాజమునందలి యసాంభావముచేతను మీ రాతనియట్లే కను గొనగలిగియుండు లేదా యేమి?

నుచరిత యేమియును బనులు చెప్పటకుఁ బ్రయత్నింపక యూరక తనమాటలు వినుచుండుటం గాంచి గోరావ దయకలిగెను. ఆతఁ డిందుక యాగి మెల్లగా “నామాటలు నీకుఁ గఠోరములుగా నుండవచ్చును. కాని నేను ప్రతిపక్షి ననిమాత్రిము నీవననులో నట్టివైరమును బెట్టుకొనవలదు. నేను నిన్నట్లు భావించియున్నచో నీతో వివాహమాటమైన కాడిచుండదు. నీవ్యాకరణమునఁ గలస్వాభావికోదారత్య పమామగ్నమునం జిక్కి సంకుచితమైపోయినందులకు నాకుఁ గష్టముగా నున్నది.” అనియెను. అప్పు డామె “వలదు! కలదు! నన్ను గూర్చి మీరెంతమాత్రము జాలోచింప కలదు. మీరు చెప్పుచుండును! నేను బోధపఱచుకొనుటకుఁ బ్రయత్నించెదను. !” అనియెను.

గోరా నే నీక జెప్పవలసిన దేమియునులేదు. నీవుప్రేమించుచున్న యానీభారతవర్షమును నీసమాజవృద్ధులునుండియే సహజజ్ఞానము నుండియే మారుచుండుము! బ్రహ్మనామాజీకులు కారనునుద్దేశముతో నీవు భారతీయులను జూచినచో నప్పుడు నీ దృష్టియందుని కారమును దిరస్కారమునుఁబూర్వమెయ్యుండదు. అందువలనఁగేవలమును నీవు వారిలోనిమే యగపడుచుండును; వివిధముగఁజూచిన వారిసంపూర్ణత్వము బోధపడునో యావిధముగఁ జూచినట్లు కాకుండఁబోవును. వివిధభావములును, వివిధవ్యాపారములును, వివిధవిశ్వాసములును, వివిధసంస్కారములును గలవీరినందఱునఁ బరమేశ్వరుఁడు మానవులగ నే సృజించెను. బాహ్యభేదము లెన్నియన్నను నందఱియందు నొక్కమానవత్వమే యున్నది. మనభారతవర్షమునందును, మనయందునుఁ గూడ నిమిడియున్న యొకవస్తువే వారియంధును నిమిడియున్నది. వారివంక సత్యదృష్టినిఁ బరగించినచో నదివారికుద్రాత్వము, నసంపూర్ణత్వమునను బహిరావరణములను ఛేదించుకొని పోయి వారియందలి పరమాశ్చర్యకరముగు నొకమహత్త్వమును గోచరింపజేయును. చిరకాలమునుండి సాధించఁబడుచున్న సమస్తసాధనములునుఁ బ్రచ్ఛన్నముగా వారిలో నగపడును; చిరకాలము నాటివహోమానలము భస్మచుభ్యయనందుండి యింకను జ్వలించుచు యున్నవింబులగు దేశకాలముల నతిగ్రహించి భూగర్భమునం దింకను దనతీహాగ్నిచ్యాలలనుఁ బ్రారంభింపజేయుచున్నదనియే స్పష్టముగా బోధపడును! ఈ భారతవర్షమునందు మానవుడు చిరకాలమునుండి కాయించుచున్న సద్బోధనములును

సత్కార్యములును, సమస్తమునుగూడ మిథ్యలేయని సంయమితుల సత్యము గౌరవించుటయే యగుచున్నది. అదియే వాస్తవికత్యము!

ఇంతవఱకును దల వంచుకొనియున్న సుచరిత్ర యప్పు శిండుక మొగమెత్తి “అట్లయినచో మీరు నన్నిప్పుడేమిచేయుమని చెప్పెదరు?” అనియెను.

గోరా—నేను చెప్పవలసినదేమియునులేదు. హిందూమతము తల్లితండ్రు నానా భావములును నానావలెములును గలమానవుల సందఱను దనయొడిసి జేర్చుకొనుటకుఁ బ్రయత్నించుచున్నది. అదియే జగత్తునందలిమానవుల లక్షణము. మానవత్వ మంగీకరించుచున్నది; అంతేకాని వారిని ప్రత్యేక సామాజికులుగాఁ జూచుటలేదు. అది జ్ఞానాని, మాధునింగూడ మన్నించుచున్నది. అది యొకరకమగు జ్ఞానమును మాత్రమే గౌరవించుటలేదు; జ్ఞానసంబంధము లగుసమస్తవికాసమునుగూడ సంగీకరించుచున్నది. క్రీష్టియనులు భిన్నభావము సంగీకరింపరు. ఒకవంక గ్రీష్టియనుమతమును, మఱియొక వంక ననంతవివాదమునుండే ననియు, నీ రెంటికినినడుమ మఱి యెట్టిభిన్నత్యమును లేదనియు వారు చెప్పుచుందురు. మనము వారియొద్దఁ జదివినవారము కావుననే హిందూమతమునందలి భిన్నత్యముంగూర్చి సిగ్గుపడుచుందుము! హిందూమత మాభిన్నత్యమునుంటే యేకత్యము జూపుటకుఁ బ్రయత్నించుచున్నదని మనము తెలిసికొనఁజాలకున్నాము! ఈక్రైస్తవభాష్యమునుండి మనవృద్ధులము సంపూర్ణముగ విముక్తి నందకున్నచో మనహిందూమతమునందలి సత్యమును గ్రహించుగౌరవము నకు మన మధికారులము కాఁజాలము!

సుచరిత్ర యప్పుడు గోరామాటలను కేవలము వినుటయేకాదు; ఆమాటలరూపమును బ్రత్యక్షముగఁ గాంచుచున్నట్లుండినను. గోరాకన్నులలోని దూరభంగివల్ల బద్ధమగునో భ్రాంతివల్ల యాతనివాక్యములలో వైశ్యమై యున్నట్లు సుచరిత్రకు గోచరించుచుండినను. అప్పుడామె సిగ్గు విడచి, నిన్ను (దానే) చూచి భావోత్సాహాగ్రీవమును గోరామొగమువంకఁ దడఁదప్పసిం గాంచుచుండినను. ప్రపంచమునందలి ఘన సుకల్పములను యోగబలముచే సత్యములుగాఁ జేయఁజూపివ్యక్తికి గోరామొగమునందామె కష్టమైనదనిచుండినను. అమె తనసమాజమునందలివిద్యాను లగుదునియంతలు యొద్ద ననేక తత్వాలోచనములను వినియుండినను. కాని యది తరక్కుముందై లేదు; ఇది కేవలము గోరా స్ఫుషితలె నుండిన సుచరిత్ర యప్పుడు వనిపాటి యగురించుచుండిరించుచున్నట్లుండినను వాక్యములు ప్రబలమంద్రిష్టగతులలో నామె రక్షకులం దాకి వక్షుకపాటును క్షుందితుగఁ జేసివైచుచుండినను. వానితోగూడఁ దీవ్రవిద్యుత్సాత్విక లామెరక్తనాళముల ననుగమిషమును స్పృశము చేయుచుండినను.

గోరామతమతో దశమత మెచ్చట నెంతకల కైకవనుయ్యెనో, యెంతవజ్రమ గా లేదో స్పష్టముగా నాలోచించి చూచుకొనుకై యామెకు లేకుండ బోయెను.

ఇంతలో సతీసుండచ్చటికి వచ్చి గోరా యనిన నాతనికి భయముకావున నించుక యోసరిలి సోదరిపార్శ్వమున నిలిచి మెల్లమెల్లగా “పానూబాబు వచ్చినాడు!” అనిచెప్పెను. సుచరిత యదరిపడియెను. అకస్మికముగ నామె కాఘాత మెట్లయ్యెను. ఆమె యిప్పు డెట్లయిన బానూబాబుబానిసుండి తప్పించుకొనవలసినయవస్థలో నుండెను. సతీకుని మెల్లనిమాట గోరాకు వినబడి యుండదని తలంచి యామె చట్రాటిన లేచి తత్తరముతో మేడనుండి క్రిందికి దిగి పానూబాబు చెంతకు బోయి “జీ మింపుడూ! నాకిప్పుడు మీతో మాటాడుట కవకాశము లేదు!” అనియెను. కారణ మేమని హారానుడు పుగ్గించెను. సుచరిత యామాటకు బదులు చెప్పక “నేను లేచు ప్రాంతకాలముననే తండ్రిగారియింటికి వచ్చెదను. అచ్చట మీరు నన్ను జూడవచ్చును!” అనియెను.

హారా—ఇప్పుడు నీయింట నెవ్వరైన నున్నారా యేమి?

సుచరిత యామాటకును బదులుచెప్పక “నాకిప్పుడు తీరికలేదు. దయయుంచి నన్ను జీమింపవలయును!” అనియెను.

హారా—నాకు పీఠిలో నుండగనే గోరాబాబుకంతస్వరము వినవచ్చినది. ఆతఁ డిచ్చట నున్నాడా?

సుచరిత యీప్రశ్నను దప్పించుకొనఁజాలక మొగమెఱుఁజేసికొని “జూను! వచ్చియున్నాడు.” అనియెను.

హారా—మంచిది. నాకాతనితోఁగూడ మాటాడవలసినదని యున్నది. నీకేడి యైన బని యున్నచో నది ముగియుటకు నేనాతనితో మాటాడుచుండెదను.

అని చెప్పి యామెసమృత్తిని నిరీక్షింపకుండఁగనే మేడమెట్ల నెక్కడోదొడంగ ను. తనవెంట నున్న హారానునివంకఁ జూడకుండఁగనే సుచరిత గదిలోనికిఁ బోయి గోరా నుద్దేశించి “దొడ్డమ్మ మీకొఱకు వంటచేయుటకై పోయినది. ఆమె యేమి చేయుచున్నదో యొకసారి చూచివచ్చెదను” అని చెప్పి చట్రాటిన వెడలిపోయెను. హారానుడు గంభీరముగ నొకఠర్పివై దానే యధికారము వహించి కూర్చుండి “గోరాబాబూ! మీరు కొంచెము చిక్కిన ట్లుగపడుచున్నారు!” అనియెను.

గోరా—చిత్తము! చిక్కుటకే కొన్నాళ్లనుండి చికిత్స జరగుచున్నది.

హారానుడు కంతస్వరమున మృదులముఁజేసి “అట్లయినచో మీరు చాలఁ గవపడుచున్నారనుకొనియెదను!” అనియెను.

గోరా—లేదు. అది నా కనుకొన్నంతకష్టముగా లేదు.

హారా—వినయబాటువినయమున మీతో గొంత యాలోచింపవలసి యున్నది! రేపాదివారమున నాతఁడు మాసమాజమునఁ జేరుటకుఁ బ్రయత్నించుచున్నట్లు మీరు వినియే యుందురు.

గోరా—లేదు నేను వినలేదు.

హారా—మీ కది సమ్యక్తమేనా?

గోరా—వినయుండు నాసమ్యక్తిని వాంఛించుట లేదు.

హారా—అతఁడు సత్యవిశ్వాసముతోనే యిట్లు చేయుట కంగీకరించి యుండెననియేనా మీయుద్దేశము?

గోరా—అతఁడు దీక్ష గ్రహింపటకు సిద్ధపడినప్పు డిప్పటిమీఁపక్క కేవలము సమావేశ్యకము!

హారా—సంకల్పము తీవ్రమైనప్పుడు మనకు విశ్వాసమున్నచో, లేదో యాలోచించుకొనుటకైన కనకాళ ముండదు. మానవచరిత్రము మీకుఁ దెలియునా?

గోరా—తెలియదు. నేను మానవచరిత్రముంగూర్చి వృధాలోచనము చేయువాడనుగాను!

హారా—మతవిషయమునఁ గాని, సమాజవిషయమునఁ గాని మీతో నాకెట్టి సంబంధమును లేకపోయినను నాకు మీయందు గౌరవ మున్నది. మీవిశ్వాసము సత్యమే కానిండు; మిథ్యయే కానిండు. కాని యెవ్వరు నెట్టిప్రలోభసములచేతను మిమ్ములను మీవిశ్వాసమునుండి కదల్పఁజాల రని నేను నిశ్చయముగ నెఱుంగుదును—కాని—

గోరా—మీకు నాయం దెట్టిగౌరవము కలదో యట్టిమీయమూల్యగౌరవమును బోగొట్టుకొనుట వినయమున కొక గొప్పనష్టమే! ఈప్రపంచమున మంచినపులుసు, జెడ్డవస్తువులనుగూడ సవశ్యముగా నుండును. మీరు వానికి మీగౌరవాగౌరవములను బట్టి మూల్యములను నిరూపింపవచ్చు. కాని లోకులందఱును మీనిర్ణయమునే గ్రహింపవలయు ననిమాత్రము చెప్పవలదు!

హారా—తుంచిది. ఇప్పు డామాట కేమి! కాని మీ మొక్కసంగతి యాడుగుచు న్నాను. పరేకునికుటుంబముతో వివాహసంబంధముం గావించుకొనఁదలంచుచున్న వినయుని మీరు నిషేధింపలేదా?

గోరా—హారానబాబూ! వినయునిసంబంధము లగునీసరు స్తవిషయములను నేను మీతో నాలోచింతు ననుకొంటిరా? అతఁడు నామిత్రుఁడుగాని మీమిత్రుఁడు కాఁడుగదా! నిరంతరమును మానవచరిత్రముంగూర్చియే యోచించుచుండు మీ కింత మాత్రము బోధకడలేదా?

హోరా—ఈవ్యాపారముతో మానమాజమునకు సంబంధమున్నది. కావున నేనీ మాట నెత్తిని. లేకున్నచో—

గోరా—కాని బ్రహ్మసమాజముతో నెట్టిసంబంధమును లేని నాచెంత మీ యీమనస్తాపము కేవలము నిరరకము కాదా ?

ఇంతలో సుచరిత వచ్చుటయు హోరానుఁ దామెఁగించి “నీతో నొకముఖ్య విషయముం గూర్చి మాటాడవలసి యున్నది!” అనియెను. అతఁ డట్లునట కెట్టియాశ్చర్యమును లేదు. తనకును సుచరితకును విశేషసంబంధ మున్నట్లు గోరాయెడుటఁ బ్రది ర్శించుటకే హోరానుఁ డట్లు చెప్పెను. సుచరిత దాని కెట్టిప్రత్యుత్తరము నీయలేదు. గోరాయను దనకుప్పై నై నుత్తరముగఁ గూర్చుండెను; హోరానుని రహస్యసంభాషణ మున కవకాశముగ లేచిపోవుటకుఁబయలు బ్రకటింపలేదు. అప్పుడు హోరానుఁడు “సుచరితా! నీతో నొక్కమాట యున్నది. అగడిలోనికి కచ్చెదవా?” అనియెను. సుచరిత యామాటకు బదులుచెప్పక గోరావంకఁ జూచి “మీయత్మగారు క్షేమము గా నున్నారా?” అనియెను.

గోరా—అత్యుగ్ర రహస్యముగ నుండుట నేనెఱచును జూడలేదు!

సుచ—అర్యమున విజ్ఞానముకై యామెకడ నెంతసహజముగ నున్నదో నేనెఱుంగుదును!

అని చెప్పి గోరా కైజునం దున్నసమయమునఁ దామె నొకసారి చూచిన సంకతి నాతనికి స్ఫుటికెఁ దెచ్చెను. ఆసమయమున హోరానుఁడు బల్లపై నున్నట్లు స్త్రీ మును దీసి యందలివానిపత్రికమునఁ గవిత్వము చదివి పత్రికలను పుచ్చి నై నది యందం దుఁ జదివుచుండెను. సుచరిత మొగ మెట్లనెఱిగియెను. అగ్రంధ పేమఁ తెలిసి-వాఁ డు కావున గోరా తనయనకులో నించుక నవ్వెఱిగియెను. అప్పుడు హోరానుఁడు గోర మోహనబాబూ! మీరీగ్రంథమును మీచిన్నతనమనకుఁ బ్రాసీతిఁ కాఁజోలనేమి?” అనియెను. గోరా నవ్వును “కాచ్చిత్తన విస్మయకరము! కొందఱిచ్చితనము కొలఁదికొలుకులలో నే నదలిపోవును. కొందఱికిఁ జాలకాఁమునతఁడ స్థిరముగా నుండును!” అనియెను.

అప్పుడు సుచరిత లేచి “ఈపాటికి వంటయగును. మీరా దిలోకిఁ జొందు! దొడ్డమ్మ పానూబాబున కగవడదు! ఆమె మీకొకట నేదయ్యునును!” అనియెను. హోరానుఁడు మనఃకష్టము కలిగించుటకే యామె యట్లు చెప్పెను. గోరా నచెను. పరాభవమున నెఱుంగనిపానూబాబూ బప్పుడు “...టుయ్యోచో నేనించుక నేను నీ క్షీంచెయ్యుండెదను!” అనియెను.

సుచ—ఈరక యేల కూర్చుండెదరు? నేళమించిపోయినదికాదా ?

కాని హోరానుడు లేవలేదు. సుచరితాగౌరవహనులు వెడలిపోయిరి—అయింటు గోరాను జూచి యాతనియెడల సుచరితప్రసక్తముఁ జూచి హోరానునిచ్చాదయము శత్రుధారణముం గావించి నిలిచెను. “సుచరిత బ్రహ్మసమాజమునుండి యెట్లోనిడివడి పోవలసినదే? ఆమెకు రక్షించువా రెవ్వరును లేరా? ఎట్లయినను దీనికి బ్రీతికొనుము చేసితిరవలయును!” అని భావించి హోరానుఁ దోక కాగితమును దీసికొని సుచరితకుఁ లేఖవ్రాయుచుఁ గూర్చుండెను. అతనికిఁ గొన్ని సిరవిక్వాసములు న్నువి. సత్యము నవలంబించి తా నితరుల నాజ్ఞాతముపట్టునఁ దనతీవ్రచనములు నిష్కలము లగుట లేదనుచున్న మాతనివిక్వాసములలో నొకటి! కేవలము వాక్యమే. యేకమాత్రానినువు కావనియు, మానవిష్వాదము మనునొక పదార్థ మున్నదనియు నాతని కాలోచనయే లేదు!

భోదినాంతరమున హరిమోహినితోఁ జాలసేపు మాటాడి గోరా తనకత్తును దీసికొనుచుకై సుచరితగదిలోనికి వచ్చెను. అప్పటికి సాయంకాలమయ్యెను. సుచరితబల్లపై దీపము వెలుగుచుండెను. హోరానుడు వెడలిపోయెను. అబల్లపై సుచరితనామముతో నొకచీటి పడి యుండెను. అది గోరాకన్నులఁ బడియెను. ఆలేఖం జూచినంతనే యాతని హృదయమునకుఁ గష్టమయ్యెను. అది హోరానుడు వ్రాసిన నమటుకు గోరా కెట్టిసంకేతమును నలుగలేదు. సుచరితయెడల నాతనికిఁ గలదికేవలధికారమును గోరా యెఱుంగును. కాని యాదుధికారమునకు వ్యతిరేకముగ కనిలినసంగతిమాత్ర మాతనికిఁ దెలియుదు. నేడు సతీకుడు వచ్చి హోరానునిరాక రహస్యముగఁ దెల్పుటయు, సుచరిత యదరపడి చటాలున వెడలిపోయి వెంటనే యాతని దీసికొనివచ్చుటయు గోరాహృదయమున నవస్థరముతో మోగుచుండెను. తరువాత హోరాను నొంటిఁ బడితి సుచరితకావించిన వ్యాపారమంతయు వ్యతిరేకముగనే యుండెను! కాని దృఢతర మగునాత్మీయత గలచోటఁ జనవుచే న్నిట్టిపనులు జరుగుచుండునని గోరా పిరపఱచుకొనియెను. ఇప్పుడు గోరా యాచీటిం గాంచి యాహతు డైపోయెను. ఉత్తర మొగ్గొప్పరహస్యమయపదార్థము. వెఱి బేరునుమాత్రము చూపించి సమస్తమును లోపల దాచుకొనుటచేతనే యది మానవు నత్యంతముగ బీడించుచుండును! అప్పుడు గోరా సుచరిత మొగముం దిలకించి “నేను లేవు వచ్చెదను!” అనియెను.

సుచరిత యవసరతనయములతో “మంచిది!” అనియెను. గోరా పోవుటకుద్యుత్తుండై యిండుక యాఁగి “భారతవర పారమండల మధ్యమునందే నీసానము—నా దేశమురాల వగునీవు నాదానవు—ఎట్టిదూరుకేతు కైనను నిన్నుఁ దనవుచ్చుముతో మోహ్యపర్యమున కెంతమాత్రమును దోసివైవఁజాలదు. నీ కుచిత మగుస్థానమున నిన్ను నేను కుసీరముగఁ బ్రతిష్ఠించువఱకు వినువను. ఆసానమున నీవు నీనకర్త

ధగ్మములను బరిత్యజింపవలసియుండు నని నీవారు బోధింతురు! నీసత్యమును, నీధర్మమును గోవలము నీయుద్దేశముమీఁదఁగాని నీవంటి నుఁగురుదుకురి యుద్దేశముమీఁదఁగాని నిలిచియుండలేదు. అది యీప్రపంచమును దంతటను గలయు సంఖ్యలు లగుజీవనూత్తములతోఁ జిక్కుకొని యున్నది. నీవెంత కృత్యుత్పించినను దాని నాచుహావనమునుండి వెల్లగించి నీకుండీశోఁ బాతుకొనఁజాలవు—దానిని సమజ్జ్వలముగను సజీరముగను జేయఁదలఁచినచో—దానిసర్వాంగసౌందర్యమును సార్థకముగఁ జేయఁదలఁచినచో నీజీరితమునకు బహుపురాతనకాలమునందలి మానవసమాజహృదయచుభ్యమున నీకు నిలిచుమె యున్న సానమున నీవు సిగ్గముగా నిలువఁబడవలయును. వారికిని నాకును నెట్టిసంబాధమును లేదని నీవెఱుమాత్రియును జెప్పఁగూడదు! అట్లు భావించినచో నీ సత్యమును, ధర్మమును శక్తియుఁగూడ నొక్కసారిగా మ్లానములై ఛాయామాత్రియై రోవును. పరమేశ్వరుఁడు నిలిపినసానమునుండి నీకుతము నిన్నుఁ దొలగించినచో నీ నీకుతమునకు విజయుము కలుగదని నీవు విశ్వయుముగా దెలిసికొనుము! “నేను రేపునచ్చెదను.” అని చెప్పి యాతఁడు వెడలిపోయెను. ఆశ్చర్యభంగితుల మంతయుఁ జాలనీపటి మఱుకును గుఁపించిపోవుచుండెను. నుచరిత చిత్రప్రతిమవలె నిస్సబ్దయై కూర్చుండెను.

౫౯

వినయుఁ దానందమయిం గాంచి “అమ్మా! నేనెప్పుడు దేవతామూర్తికి వందనము చేసినను నాకుననుశో నేమో సిగ్గుగ నే యుండెను. ఆసంతోషమును మనసు నంతే యుంచుకొని విశ్రాంతిసాధనమును గూర్చి ననేక ప్రబంధములను వ్రాసియుంటిని కాని నేను విజము చెప్పుచున్నాను. అట్లు ప్రణమిల్లుట నాకు మనసులో నించు కంతయు నంగీకారము లేదు.” అని చెప్పెను.

అనం—నాయనా! నీశ్చందయము సామాన్యమైనదా? నీవు దేని గూడ నూలదృష్టితోఁ జూడవు. ఆర్మిటిని నూత్నదృష్టితో భావింతువు. అందుచేతనే సామాన్యముగ నీకు విశ్వాసము గలఁగదు!

విన—జేను. నాకువిశ్వాసములేనివిషయమునుగూడ నూత్నబుద్ధిబలము వలన నూత్నముత్తలవలనఁ బ్రమాణీకరింపఁగలను. అట్టిసమయములందు నే నితరులను, నన్నునుగూడఁబరిచించుచుండును. నేనిన్నాశ్చర్యముండియుఁ గావించుచున్న మతతర్కమంతయును మతపక్షమునుండి చేయుట లేదు. కేవలసమాజపక్షమునుండియే చేయుచున్నాను.

అనం—మతమునందు సత్యవిశ్వాసము లేనప్పు డిట్లే యగుచుండును! ఇట్టిస్థితిలో మతము కేవలమును గులగొరవభాగ్యములవలెనే యహఃకారమును బుట్టించుచున్న పోవును.

విన—ఔను. నేను మతసత్యమును గూర్చి భావింపక నామత మనుకారణము చేతనే పోరాడుచున్నాను. అయిన నాతప్పు నాకుఁ దెలియకుండుట లేదు. విశ్వాసము లేనిచోట భక్తియున్నట్లు నటించుటచే నన్నుఁ జూచి నేనే సంపూర్ణముగ సిగ్గుపడిపోవుచున్నాను.

అనం—అది యేమో నాకు బోధపడుట లేదు. మీ రీషమయమున నిరతులకంఠెనధికముగఁ దీర్చిభావముతోఁ బనిచేయుటచేతనే మీలో నేదియో యింపుక లో పమున్నట్లు బోధ యగుచున్నది. భక్తిసమాజమై యున్నచో నంతతోందర యక్కట లేదు.

విన—అందుచేతనే నిన్నుడుగుచున్నాను. విశ్వాసములేనిదానియందు విశ్వాసమున్నట్లు నటించుట యధర్మముకాదా?

అనం—బాబూ! ఇప్పు డిట్లు ప్రశ్నించుట కంకయావశ్యక మేమున్నది?

విన—అమ్మా! నేను రేపు బ్రహ్మసమాజదీక్షఁ గైకొనుచున్నాను.

అనం—(విస్మయముతో) అదేమిమాట వినయా! అట్లు చేయుటకుఁ గారణ మేమి?

విన—అమ్మా! కారణ మిప్పుడు చెప్పితిని గాదా?

అనం—నీవిశ్వాసము నీలో నుంచుకొనియెనను నీవు మనఃసమాజమునం దుండఁ జాలవా?

విన—ఉన్నచో మోసము చేసినట్లుగును.

అనం—మోసము చేయుటకు నుండుటకు ధైర్యము లేదా? సమాజమునఁ గన్పడుండవచ్చును. నీవు దానిని సహింపజాలవా?

విన—నేను హిందూసమాజవిధులను బాటింపఁజాలనిచో నప్పుడు—

అనం—ముప్పదికొట్లమంది ప్రజలకు సరిపడియున్న యీమతము నీ కేల సరి పడలేదు?

విన—అమ్మా! నాసమాజమువారే నన్ను ప్రొద్దవునిగా నంగీకరింపకున్నప్పుడు నేను బలవంతముగా హిందువు నని చెప్పుకొనవలసి వచ్చుచున్నది!

అనం—మనవారు నన్నుఁ గైస్తవినిగాఁ బరిగణించుచున్నారు. శుభాశుక ర్మములయందు నేను వారితోఁ గలసి భుజించుటలేదు! అయినను వారు నన్నుఁ గైస్తవి యనుచుండఁగా నొప్పుకొనవలసినయావశ్యకము నా కగపడలేదు. వారిమాటల నుబట్టి నాసత్య విశ్వాసమును విడుచుట నాకిష్టము లేదు.

వినయుండు దానికిఁ బ్రత్యుత్తరము చెప్పబోవుచుండగా నానందయు నా రింతి “వినయా! నేను నీకు వాదమున కవకాశ మిచ్చుటలేదు. ఇది వాదాపరపక్ష

విషయము కాదు. నీవు నాయొక్క నేమైనను దాచుకలవా ? అవకాశముం గలదని నీపి
ష్ట డెట్లో బలవంతముగ వాదించి నన్ను భ్రమింపజేయఁ జూచుచున్నావు ! కాని
యిట్టిగురుతర వ్యాపారమునం దట్లు జేయవచ్చునా” అయ్యెను. విషయము కల వంతు
కొని “కాని అమ్మా ! నీవు చేపు దీక్ష గైకొందు నని యుత్తరమును బంపివేసితిని !”
అనియెను.

ఆనం—విష నేమి ? పరేకునితో సంభయును స్పష్టముగఁ దెల్పినచో నాకఁ
డెంతమౌతియును బలవంతము నేరదు.

విస—ఇది దాయనప్రార్థనాకా మేమియును లేదు. ఈయనుష్ఠానమునం దాకఁ
డెట్టి సంబంధమును గల్పించుకొనలేదు.

ఆనం—నరే ! అట్లయినచో నిబ్బందియేలేదు.

విస—అమ్మా ! అట్లు కాదు. ఒకసారి మాట స్థిర మైనతరువాత నికఁ దిరిగి
పోగూడదు !

ఆనం—గోరాతోఁ దెప్పితివా ?

విస—అతఁడు నాకఁడదలేదు.

ఆనం—ఏమి ! ఇంట్లో లేదా ?

విస—లేక. నువ్వితోయిఁ దేకి బోయి నని తెలిసింది.

ఆనం—నిచ్చుచునుతో, అతఁడు నిన్నఁగూడ నటకే పోయినాడు !

విస—నేడైనా బోయినాడె !

ఇంతలోఁ బ్రాంతమునందఁ జల్లకబోయినాడేకలు విసవచ్చెను. ఆనందబంధు
త్వలగు శ్రీ లక్ష్మణో వచ్చుచుండెనయెంచి విసయును వెలుపలకుఁ బోయెను. ఇంత
లో అతఁడ వచ్చి యానందముకి ననుస్కరించెను ! ఇప్పు డామె వచ్చునని యానంద
ముచి యూహించియొండు నడలేదు. కావున విస్మితయై యామె ముగ్ధమువంకఁ జూచి
విసయును దీక్షఁగూర్చి చిక్కఱు కలిగె ననియు నందుకొఱకే యామె వచ్చి యాండు
ననియుఁ గ్రహించెను. అప్పు డానందతుల్య సంభాషణమున కవకాశము కల్పించుటకై
అమ్మా వినివ్వుడు వచ్చుట చాలసంతోషముగానున్నది. ఇంతరణకును విసయుఁ దివ్వ
టజేయుండెను. ఇంతరణకును లేవటియాదనిదీక్షుం గూర్చియే ప్రస్తావనలు జరిగినది
అనియెను

లలి—అకడేం దీక్షను గ్రహింపవలయును ? ప్రయోజనమేమైన నున్నదా ?

ఆనం—(అశ్చర్యముతో) అమ్మా ! ప్రయోజనమే లేదా ?

లలి—అన్నట్లు నాకగపడుట లేదు.

అనందమయి లలితభావమును గ్రహించాలక యామె మొగమువంకఁ దిలకించుచు నూరఁడైన. లలితయను దలఁచుకొని “అన్యాయముగా నీ భ్రమన దీక్షగ్రహింపట యాతని కవమానము! ఇట్లుచేయునము నానిం దెందుకొంట కఁగీకరింపవలయును?” అనియెను.

ఎందుకొంట? ఈమఁది లలితభావంబెందుగా? ఇందు లలిత భావదవిషయ మేమియును లేనేలేదా?—అప్పు దానందమయి “అమ్మా! దీక్షగ్రహింపటకే రేపటి దినము సీరపడియె ననియుఁ జెప్పిపోవుట కవకాశము లేకయుండును. ఇట్లు చేసి న్నాడ!” అనియెను. లలిత దీక్షగ్రహిత్వో భానందమయి గాంచి “ఈమఁదివిషయము లందును స్థిరశ్చయములతో నిమిత్తమాలేదు. అనన్యాయమైనచో భిష్మాకుము మార్పు కొనవచ్చును.” అనియెను.

అనం—అమ్మా! నీవు నాయొప్పిగుఱక యంతయును స్పష్టముగాఁజెప్పుము. నేను విషయనికి నీ కన్యాను మెట్లున్నను సమాజమును విడుచుట నీవచితముకాదనియు నాన్యాయమును గాదనియు నింతఁజూపు నోధించియుంటిని. అతఁడు వైకృత్యము చెప్పిన ను లోపలఁ గట్టపక చుకఁ యెన్నాడు. అతని హృదయము నీవమాత్రము తెలియుదా కల్లి? సమాజమును దృఢించినఁ గాని మీతో సమావాసము కుదర దని యాశఁడు శిశ్చయించుకొనియెను. సిగ్గుపడక కల్లి! మరిగాఁ జెప్పిను! ఈమాట నిజమేనా?

లలి—అమ్మా! నీయొద్ద నాకు సిగ్గేల? నాకి సర్వములు కాదని చెప్పియే యుంటి. మానవులలో బరస్పరముయొ ముఁభించుటకు శతమును గాని, విశ్వాసమును గాని, సమాజమును గాని, యిట్టిదేనిగాని దృఢించు కల్పము లేకని నేను బాగుగ కాగించితి తెలిసికొంటి. అట్లేయెవరో నోకొనియున్నచో నొక క్రొత్తవత్తునకు మెత్తినేవంతవోచిను. అట్లయిచో నొక్కొక్క పంపుగాయును తనమట్టును బెద్దపెద్ద గోడలను నిర్మించుకొని యాండుచునే యుండవలసి యుండును.

అనం—అమ్మా! నీమాట నాభానందమయిగా నున్నది. నేను గూడ నిట్లే చెప్పితిని. యామెగూర్వకముంచే నెంతమాత్రము నోకరినో నోకరింకఁ బోతిక యంతకపోయినను నిరువుగుమాన్వల సమ్మేళనమున కెట్టిమాటించుమున లేనప్పుడు మతవిశ్వాసభేదముచే పరస్పరము కలుగు ననుట కవకాశ మేర్పడుచి? అమ్మా! విషయనివిషయమున విచారించుచున్నప్పు నీవు బ్రొకించితిని. అతఁడు తపహృదయును, సమస్తమును నీకర్పించి యుండె నని నే నెఱుంగుదును. నీసంబంధమున కెట్టియంతరాయము కలిగినను నాతఁడు సహింపఁజాలడు. అందుచేతనే యాతని నమ్మే ధించుటకు నే నెంత బాధపడుచుంటినో యంతర్యామియే యెఱుంగును. కాని యాత నియన్యము! ఇంత చిక్కింత ములుపుగా నిడిపోవుట సామాన్యమా కల్లి! నేనొక్క మాట యడిగెదను. పరకేబాబున కీసంగతి తెలిపితివా?

లలిత సిగ్గు నడచుకొని "లేదు. కాని యాయన సమస్తమును సరిగాఁ జెలిసి
కొనియుండు నని నే నెఱుంగుదును" అనియెను. అప్పు డానందమయి "నీరండ్రి
యంతటివాఁడు కాకున్నచో నింతటిబుద్ధియు, నింతటిధైర్యమును నీ కెట్లు కలుగును ?
అమ్మో ! నేను వినయునిఁ బిలిచెదను. నీవాతనితో మాభిప్రాయముగా మాటాడుట మం
చిది. నీ కేసమయమున నొకమాట చెప్పవలసి యున్నది. వినయునిచిన్నతనమునుండియు
నేనాతనిం జూచుచున్నాను. వాఁడు సామాన్యఁడుకాదు. వానికొఱకు మీరు పడు
చున్న కష్టముల నన్నిటిని వాఁడు సాధకములుగాఁ జేయునని నేను యాధిగాఁ జెప్పఁ
గలను. వినయునిం బడయఁజూలభాగ్యవతియెవ్వరై యుండు నని నేను చాలదినముల
నుండి భావించుచుంటిని. ఆపప్పు డప్పు డెన్ని సుబంధములు వచ్చినను నేనంగీకరింపలేదు.
ఇప్పుడు మావినయుఁడు భాగ్యవంతుఁ డని నాకు నిశ్చయ మైనది." అని చెప్పి లలితను
మద్దుపెట్టుకొని వినయునిం బిలిచి యటఁ గూర్చుండ నియోగించి లలిత కావారసం
యోజనముం గావించు నెవంబున నానందమయి వెడలిపోయెను.

ఇప్పుడు లలితావినయులలో సంకోచమున కవకాశము లేకుండఁబోయెను. వారి
జీవితములయందు దోఁచినకఠినసమస్యయే వారిసాహస్యనించి వారిపరస్పరసంబంధమును
సహజముగను, సంపూర్ణముగను జేసి చూపించెను. అద్భుష్టిమథ్యమనందలి కాంత్యా
వరణము పెట్టి యావేశభాష్పబిందువును మాయించుట లేదు. అయిరువురి హృదయ
ములు నైశ్చల్యములై పోయెను. వారిజీవితప్రవాహములు గంగాయమునలంబోలి యొకపు
బ్బలిర్థముగా నేక మగుటకు సంసిద్ధములై యుండెను. ఈసంబంధ మెట్టియాలోచన
యు లేకుండగనే వారివివేకగంభీరభావమునందు నిశ్శబ్దముగా నిశ్చయముగా నంగీకృత
మైపోయెను. ఏనమాజమును వారినిఁబిలువలేదు. ఏమతమును వారిని మేళింపలేదు.
వారిబంధము కృత్రిమము గాదు. ఈసంగతిని గ్రహించియే వారు తమసమ్మేళనము
కేవలధర్మసంగత మైనట్లునుభవమునకుఁ దెచ్చుకొనిరి. ఆధర్మ మత్యంతమును సరళమై
నది. అది యల్పరచనములఁ గైకొని వివాదపడునది కాదు. ఎట్టిపంచాయతీపండితులు
ను వాని నాతంకపఱుకఁజాలరు! అప్పుడు లలిత తనమఖనయనములఁ బ్రదీప్తములుగాఁ
జేసి "నీవు నీయాత్మగౌరవమునువిడిచి నన్ను గ్రహింపఁదలంచుచున్నావు. ఈయగౌ
రవము నేను సహింపఁజాలను. నీసానమున నీవు ముసిగుండవై నిలిచి యుండవలయు
ననియే నాకోరిక !" అనియెను.

విన—నీవుమాడ నట్లేయుండవలయును. మనప్రేమకు భిన్నభావమే లేనప్పుడు
మన కేప్రేమంచమునం బ్రేరేద మెక్కడ నుండును ?

ఇరువదినిమువములవఱకును జరిగిన వారిసంభాషణమునందలి సారాంశమిదియే.
వారు హిందూభాగ్యభేదమును మఱచిపోయిరి. ఇరువురము నేక మానవాత్ములమే
యనుమాట వారిహృదయంతరాళమున నిశ్చలప్రదీప్తవశఖంబోలి వెలుంగుచుండెను.

౬౦

పశేకుడు దుపాసనానంతరము నింటియెడటివరాండలో నుండి కూర్చుండి యుండెను. అప్పుడే గూర్కాస్తమయ మగుచుండెను. ఇంతలో లలితా సహితుడై వినయం దటవ వచ్చి నమస్కరించెను. అమరువున కటు కలసి వచ్చుట గాంచి పశేకుడు విస్మితుడై కూర్చుండుట కటం గుర్చి లేచుడుటచే “లోనికిఁబోవుదమురంద!” అనియెను. వినయుడు వలదని చెప్పి యచ్చటనే క్రిందఁ గూర్చుండెను. లలితయును దండిపాదములచేతఁ గూర్చుండెను. అప్పుడు వినయుడు “మే మిరువురము నొక్కసారిగా మీయాశీర్వాదముం ద్రైకొనుటకు వచ్చితిమి. అదియే మాజీవితములకు సత్యదీక్ష కాఁగలదు!” అనియెను. పశేకుడు విస్మయముతో వినయని మొగమువంకఁ జూచెను.

విన—నియమబంధములతో, నియమవచనములతో నేను సమాజమునఁ బ్రమాణము చేయఁజాలను. మాకు మీయాశీర్వాదమే మాజీవితములన వివరములుగను, సత్యబద్ధములుగను జేయఁజాలినదీక్ష యగుచున్నది. మావృద్ధులు భక్తితో మీపాదములకుఁ బ్రణమిల్లి యున్నవి. ఈశ్వరుడు మాకు మీమూలముననే శుభములను బ్రసాదించఁగలడు!

పశేకుడు కొంతసేపటికలుకు మారకుండు “వినయా! నీవు బ్రాహ్మదీక్షను గ్రహించవా?” అని ప్రశ్నించెను.

విన—గ్రహించను. హిందూ సమాజమునందే యుండెదను.

పశేకుడు లలితవంకఁ జూచుటయు నామె యాతిఁమనోభావము గ్రహించి “బాబా! ప్రతికూలమైనను, మమైనను నేను నుత్సాహమున నాతమునందే యుండెదను. కాని నాకుఁ బ్రతికూలముఁ గునాచారముఁ నుపదేశించుట తప్రియ నామతమునకు భంగము కలుగు ననుచుట నే నింతమాత్రమునంగీకరింపజాలను. నేను మొట్టమొదటఁ గేవలము బ్రాహ్మసమాజమే లో!మనియు, దీనివెంటల నంతగాను భాయమాత్రమేమియు, దీనిని ద్యజించుట సత్యము నుల్లంఘించుచుయే యనియు ననుకొంటి. కాని కొన్నాళ్లనుండి నాకాయాద్యేక్షము బాటిపోయినది!” అనియెను.

పశేకుడు మునభావముతో భండనాసము చేసెను. లలిత మరల “బాబా! నాయం జెట్టి ఘనపవిత్రము కలిగినదో మీకుఁ దెలియుటలేదు. బ్రాహ్మసమాజీకు లందఱితోడను నామతమునం జేకీభావమున్నది గాని, నాకితో మాత్రము నా కెట్టి యోక్త్యమున్న లేదు. కేవలము బ్రాహ్మసమాజ మనునొకనామము కాకరియించినంతమాత్రమున బ్రాహ్మసమాజికులే నావారని, ప్రపంచమునందలి యితరులనందఱును మాకు

ముగ్ధుడొస్తే నీవు యిప్పుడు నాకు చితముగాఁ దోచుట లేదు" అనియెను. పరేకుఁ డుద్దిక్తులైన యాగులలితమునకుఁ జేతుతో నిజమును "అమ్మా! వ్యక్తితారణమును బట్టి వృద్ధులను తీర్చివేసినప్పుడు సరియగు నాలో వనలుతోయినా? పూర్వపురుషులు మొదలు ప్రస్తుతవరకు తిరుగునగులయొక్కటే పాపంబులను నవలక్ష్యమునకుఁ జేయఁ గుండుదుటయే సమాజమునకుఁ బ్రయోజనము. అప్పుడత్యవసరమిది కాదు. నీ బావి వంశమునందలి యతిదుఃఖములను బ్రయోజనవ్యాప్తియగు నవివ్యవస్థాపనములయందు జేర్చివే నాధారపడియుండ నో యదియే సీసమాజము! ఈ సంగతి నీవాలొచిందుకొనవలదా?" అని యెను.

విస—హిందూ సమాజ మున్నది కాదా ?

పరే—అది మిథ్యామును వహించుట కంగీకరింపకున్నచో నేమి కావలయును?

విసయఁ దానందముయమాటలకు స్పృతికొనెదప్పుకొని "దానినంగీకరింపఁజేయు భారము నేను వహించెదము. హిందూ సమాజము రంభార్థముగ నలముతననంబు దాయములకును నాశ్రియ మొనంగును. అది నలముతనంబు దాయములకును సమాజము కాఁగలదు!" అనియెను.

పరే—బాబూ! ఒకవస్తువును గూర్చి మాటలతో వత్తియొక విషయముగాఁ జెప్పవచ్చును గాని, ప్రత్యక్షముగా నట్లు చూపజాలముదా! కానన్నచో బుద్ధిపూర్వకముగాఁ బరాకాశసమాజము నెవ్వరు నశంకొందురు? ఈ పుణ్యభూమియందు నేలల బాహ్యచారములకే బంధించి యుత్తి నొక్కచోటనే యుట్టుదలంచుచున్న సుభాజమున్నును బిండినచో మానవుడు కేవలము గొమ్మబొమ్మకలె నుండుననినప్పుడు!

విస—హిందూ సమాజమున ట్టికొక రాక్షస కటన్డిచిచో దానిని దొలఁగించు భారము మనము వహింపవలయును. కొన్ని కటికీలును, ద్వారములును గూర్చిచో తెలుగును గానియుఁ గలుగుట కరణమున్నప్పు డిట్టి నేలమట్టముగఁ జేయులయు నని యెవ్వరును దలంపరుదా!

లలి—బాబూ! నాకీమాట లేయును బోధపడుటలేదు. ఏ సమాజమునైన నుద్ధరించు భారమును వహింపవలయునని నా ట్టికోరియును లేదు. కాని నట్టిదెసలనుండియు నాకుఁ గలుగుచున్న యన్యాయము నాప్రాణివాయువులకు బంధించివేయుచున్నది. ఏకారణము చేతనైనను దీనివంత నహించియుండుట నాకు చితముగ లేదు. ఉచితానుచితములను గూడ నేను బాగుగ నెఱుంగను. కాని, బాబూ! నేను సహింపజాలను!

పరే—(వృద్ధులముగా) అమ్మా! ఇప్పుడు నీమనము చెదరియొన్నది! ఇంకను గొత్తాళ్ళు నిరీక్షించుట మంచిది కాదా?

లలి—అట్లు చేయుటకు నాయభ్యంతరము లేదు. కాని యవత్వమును నన్యాయమును, నత్యాచారమును గ్రహముగా వర్ణించుటకు ననియే వానిశ్చయము! అందుచేతనే యెప్పుడైన మిగులగూడ మనఃపడు గూర్చుపని తేసివేతు నేమో యని నేను భయపడుచున్నాను. నే ననాలోచితముగఁ బని చేయుచుంటి నని మీరెన్నఁడు ననుకొనవలదు. ఒకవిధమున సంస్కారమును, నభ్యాసమును కలసేను బ్రహ్మసమాజమును విడిచినచో ననేకవృత్తుల ననుభవించునయిండునని బాగుగ నాలోచించి తెలిసికొనియే యున్నాను. కాని నేందుకొక కౌటమాత్రమును జంకుట లేదు. మీరుమిక్కిలి నాలో నొకవిధమున ధైర్యమును నానందమునుగూడ వర్ణించుచుండెను. విషయ చేసి యెప్పుడు మీ కెట్టివృత్తును గూర్తునో యనిమాత్రమే నేను భయపడుచున్నాను.

అని లలిత మెల్లగా జనవ్రతిపాఠశాల నొక్తుచుండెను. పరేశుఁడు చిఱునగత్రతో 'అమ్మా! నేను నాయొక్కనిబుద్ధిచుందుమాత్రమే యాధారపడి యున్నచో నాయుష్టమునకును, మతమునకును విరుద్ధమును నెట్టికార్యమునైనను సహింపజాలక యుండును. ఇప్పటి నీవృత్తయోగము కేవల మయంగళివర మైనదని నేను యాధిగా నిశ్చయించుట లేదు. నేను నొకప్పుడు మంచిచెడ్డల నాలోచింపక విరుద్ధభావముతో నెల్ల దిడిచి కచ్చినవాఁడనై—సమాజవిషయమున నిప్పుడు జరుగుచున్న ఘోరప్రతిఘోతములలో నయ్యుత్పన్నని దివ్యశక్తియే పంచేయుచున్నట్లు బోధ యగుచున్నది. అతఁడు నలుదెసలనుండి గూర్చి, మూర్చి, శోధించి యేకస్తువు నెట్లు చేయఁదలంచెనో యెవ్వ రెఱుంగఁగలరు? అతనికి బ్రహ్మసమాజ మననేమి, హిందూసమాజ మననేమి? అతనికందఱు నొక్క మాత్రమాత్రమే!" అని చెప్పి పరేశుఁ డొక్కింతసేపు ముకుళితవయనుండై తననిగూఢాంతకరణమధ్యమునఁ దన్ను నెలుపుకొని సబ్దభావముతో నుండి యభ్యంతరము "విషయబాబూ మనదేశమునఁ బ్రతిసమాజమును సంపూర్ణముగ మతాచారములతో మిలిత మై యున్నది. మతాచారములకు భిన్నులగువారి నేనమాజమును దనలోనికిఁ జేర్చుకొనఁజాలదు. ఇట్టిచో సమాజమును విడిచి మీరెట్లుందురో నాకు బోధపడుట లేదు!" అనియెడు.

లలిత కీమాట బాగుగ బోధపడలేదు. ఆమె యితరసమాజమునకును దనసమాజమునకును కలభేదము నెన్నఁడును బ్రత్యక్షముగఁ జూచియుండలేదు. హిందూసంఘ కనకును దమకును నొక్క యాచారవిషయముననేతప్ప మఱి యెట్టిభేదమును లేదని యామె యుద్దేశము. అందుచే హిందూనివాదులు చేసికొనుట కామె కట్టి యాక్షేపమును దోచుటలేదు.

విషయము—మహాత్మాజీ గారు సాక్షిగముగా జరుగవలసియుండు ననియేనా భియందేశము?

పరే—హౌను. లలిత యిందుల కంగీకరించునా ?

వినయండు లలిత మొగమునకం జూచెను. ఆమె సర్వాంగభంగిరణమును సంత
చితమెసాయిన ట్లుండెను. లలిత హృదయవేడుచుచే నొకపరిచితంబును, గవ్వదాయ
కంబునగు సావమునకు వచ్చివడిమెను. అందునలన వినయసిహృదయము కరుణా
పూర్ణమయ్యెను. “ఈమెష్ట మంతయును నేనే భరించెను. ఇంతటినుహత్తర తేజ
ము పరాధూతమై వెలుగు ముఖట యెంత మున్నుకామా, దుర్దమవిజయోత్సాహ
ముచే మృత్యుబాణమునకు వత్తు మొగుట కూడ నంతటిదారుణమే. నే నీమెకు విజ
యమును : తీసునుగూడఁ గల్పించెదను!” అని వినయండు నిశ్చయించుకొనియెను.

లలిత కలఁచుకొని కొంతనే పూకుండి విస్మృతు విషయనిమగ్తం జూచి
“మీరు నిజముగా సాలగ్రామమును విశ్వసించునా ?” అనియెను. వినయండు పరే
కునిమకం జూచి “విశ్వసించను! నా యుద్దేశముచే సాలగ్రామము దేవుడు కాదు.
ఆదియొక సామాజిక చిహ్నము!” అనియెను.

లలి—మనసులోఁ జిహ్న భవి యెట్టిది యుండియుఁ బైకి దేవతగా నంగీక
రింపవలయునా ?

వినయండు పరేకు నుద్దేశించి “నేను సాలగ్రామమును నుపయోగింపను!” అని
యెను. పరేకుండు చటాజన లేచి “వినయబాబు! నీ వేవంగతి మను కౌగిరి నా
లోచించి చూచుట లేదు. ఇది నీయందేక్షమునుబట్టిగాని, మఱికొండటి యుద్దేశమును
బట్టిగాని జరుగుపని కాదు. వివాహము కేలము క్రైస్తవతయే కాదు. ఇది యొక
సామాజిక కావ్యము! ఈమాట మఱచినచో నెట్లు! మీరింకను గొంతకాల మాలో
చించుకొని చూడుడు! ఇప్పుడే నిరపజనుకొనవలదు!” అని చెప్పి యాతఁ డిట్లు
విడిచి యుద్ధానమునకుఁ బోయి యెంటిగాఁ బరచారు చేయుచుండెను.

లలితయును వెడలుట కుద్దమించి యింకను యాగి వినయనిమగ్తం జూచి
మనశోరక యన్యాయము కానప్పడు—అది యేసమాజనియమునకును సంబంధించి
యుండలేదను కారణముచే దలవంచుకొని సిగ్గుఁడవలసినయావశ్యము నాకంతమాత్ర
మైనగపడుటలేదు. సమాజమున మిథ్యావ్యవహారమునకే గాని, వ్యాయాచారణమునకుఁ
దాపు లేదా యేమి?” అనియెను. వినయండు మెల్లమెల్లగా లలిత చెంతకువచ్చి “నేనే
సమాజమునకును భయపడుటలేదు. మనమిరువురమును గలసి సత్యము నాశ్రయించిన
చో మనతో సమానమగుగొప్పసమాజ మింక నెక్కడైన నుండునా!” అనియెను.

ఇంతలో వరదానుందరి తుపానువలె నటకు వచ్చి “వినయా! నీవు దీక్షను
గ్రహింపనా?” అనియెను.

విన—వినమాజనువలనను గాక నేను తగినకురుప్రకల్పన దీక్ష గ్రహించును.

వర—(కో)గమతో) ఈకంక)ము ఈమోసము—ఇంతయేల? దీక్షను గగ్గి హించునట్లు నటించుచు రెండుదినములనుండి నన్నును, సమాజమువారినిగూడ భగ్గిమ పెట్టుట నీకు మంచిపనియో? లలిత సర్వశాతనమునకు నేనే కారణుడైన యెందుటి ననునంత నీ వాలోచించుకొనుట లేదా?

లలి—ఈతనిదీక్ష మీ సమాజమువా రందఱకు నిష్ఠములేనట్లు పత్రికలోఁ బడి వితిని. ఇట్టిదీక్ష యేల గైకొనవలయును?

వర—దీక్ష గైకొనకున్నచోఁ దెండ్లి యగుట యెట్లు?

లలి—ఏల కాఁగూడదు?

వర—అయినచో నది హిందూవివాహ మెపోదా?

విస—అట్లే కావచ్చును. స్వల్పనిరుద్ధపద్ధతు లున్నచో నేను వానిని లేకుండఁ జేసెదను.

వరదాసుందరికిఁ గొంత నేపటిరఱకును నోట మాట లేకుండెను. పిమ్మట నామె రుద్రకంఠముతో “విసయా! నీవు లేచి పొమ్మ! ఇక నెన్నఁడును మాయాంటికి రావలదు!” అనియెను.

౬౦

గోరా శేఁడువచ్చునని తెల్లవారినప్పటినుండియు సుచరితప్రాయము కంపించి పోవుచుండెను ఆమెప్రదయమున శాసందముతోఁగూడ భయము మిళితమైయుండెను. చిన్నతనమునుండియు నామెచీత మెచ్చట చేరు నాటుకొని బలపడి కాభోప కాఖలచే వ్యాపించుచుండెనో యాస్థానమునుండి సుచరిత నిష్ఠుడు గోరా తనస్థానమున కాకర్షించుచుండె నని యామె యిదియై యుండెను. అందుచేతనే నిన్న దొడ్డ మ్మయింట గోరా గోపాలమూర్తికి నమస్కరించుట సుచరితకుఁ గత్తివోఁ జూడిచినట్లుండెను. “దూరకయే నమస్కరించెనా? నిజముగనే విశ్వాస మున్నదా?” అను నాలోచనతో నామెకు శాంతిలేకుండెను. గోరాచేసినపని సుచరితధర్మవిశ్వాసమునకు విరుద్ధముగఁ దోచుటచే నామె ప్రాదయము కంపించిపోవుచుండెను. ఈశ్వరుఁ డామె పేటిరఱంగఁనుభవమునం దొగ్గినివైచెను.

గోరా వచ్చెను. నవ్యవృత్తాభిమానిని యగుసుచరితకు దృష్టాంతము చూపుటకై వారిమోహిని గోరాను దినపూజామందిరమునకుఁ గొనిపోయెను; ఎప్పటివలె గోరా దేవునకుఁ బ్రార్థించుచుండెను. గోరా తనగదిలోనికి వచ్చినతరువాత సుచరిత యాతనిం గాంచి “మీరీజేవునిగొల్పెదరా?” అని ప్రశ్నించెను. గోరా యిందుకయ్యాభావిక స్థానముతో “జూను కొల్పెదను!” అనియెను.

నుచరిత విని తల వంచుకొని యూరకుండెను అనినపునీరవవేళన గోరావ్వా దయమన కాపూతయవలె నుండెను. అతడు తొట్టుపొట్టుతో “నుచరితా చూడు ను! నేను నీకు సత్యము చెప్పుచున్నాను. నే నీశ్వరమూర్తిని నేమించుచుంటివో లేదో చెప్పజూను గాని నాదేశభక్తిని భజించుచుంటిని చెప్పరాదు. సహసారా ధనములను దేనికింకెందుచున్నవో యదియే నాకు బూజనీయమైనది. కృష్ణమత బోధకలవలె నేను దానివంక విషదృష్టిని బరిగింపజాలను!” అనియెను.

నుచరిత యేనేమో యాలోచించుకొనచు గోరా మొగమువంకఁ జూచుచుండెను అప్పుడు గోరా “నామాటలు నీకు సరిగా బోధపడవని నేనెఱుంగుదును. ఒక్క సంప్రదాయమునుండియే వెళియున్న నీకు సర్వవిషయములను సహజముగా నెఱిచుకొనియుండదు. నీదౌడ్డవృత్తియింట నున్న గోపాలమూర్తియందు నీకు కేవలమును శిలాస్వరూపమే యగుటను! నానో! భక్తిపూర్ణంబునుఁ గలుగార్ద్ర బునగు నామెచ్చదయమగుటను! ఆదృష్టియందు నాకు గోపముగాని తిరస్కారముగాని యెల్ల కలుగును? ఆమెచ్చదయమునందలి దేశత కేవలము శిలామూర్తి యనియేనా నీయందేశము?

నుచ—విరోధముకటి చేసినంతమాత్రమున భక్తి కలుగునా? దేనిని భజింప కలయునో యాలోచించుకొనవక్కఱలేదా?

గోరా యిందుకయిత్రేజితశ్చందయముతో “నీమాబద్ధ మగునొకవస్తువు నీశ్వరునిగాఁ దలంచి పూజించుట శ్రాంతియని నీవనుకొనుచున్నావు. కాని కేవలమును దేశ కాలములనుబట్టియే పరిమితిని నిర్ణయింపవలసినదా? ఈశ్వరసంబంధమగు నేదేనొక కాస్త్రవాక్యము స్మృతికి వచ్చినంతనే నీకు విశేషభక్తి కలుగుచున్నది. అవాక్యము శ్రావ్యులైన పత్రికులుబట్టిగాని యందలియతీరములనుబట్టిగాని, నీవావాక్యముపాత్రికులును నిర్ణయించువా? బాహ్యనిస్సీచకంబై భావనిస్సీచత యధికమైనదిగాదా? చంద్రమూర్యతారాభిరత మగునంతరాళముకంటెను మీదౌడ్డవృత్తిని గోపాలమూర్తి నిజముగ నసీచుపదార్థ మెయ్యుండెను. పరిమాణగత మగునిస్సీచమునే నిస్సీచముగ నెంచి నీవు కన్నులు మూసికొని దానిని లొంగించుచున్నావు. ఇందుకలన లా భమున్నదో లేదో నేను చెప్పజాలను. కాని వృద్ధయమునందలి యపారతమ జిన్న రస్తువుఁడుఁగూడఁ గన్నులఁ దెరిచియే చూడవచ్చును. అట్లే కాకున్నవో సంసార సుఖము లన్నియును నెఱిచిపోయినను చూడ వచ్చును. అట్లే కాకున్నవో సంసారసుఖము లన్నియును నెఱిచిపోయినను మీదౌడ్డవృత్తి యిప్పుడుగూడ నీగోపాలమూర్తిఁజకంఠఁ దెచ్చ మెట్లు పడఁగలిగియుండును?—ఒక్క చిన్న రాతిబొమ్మతో నామెచ్చింత మాత్రమున నామెచ్చదయమునందలి యంతటి క్రూరభావము వదలిపోవుట కవకాశ

మెట్లు కలుగును ? భాగమున కనంతప్రకాశము లేకున్నచో సంభవతయగును మానవహృదయము తేజఃపూర్ణము కాజాలదు!" అనియెను.

ఇట్టి నూత్నోత్కర్షణలకు నుచరిత ప్రతిక్రమ మియ్యజాలదు. అయినను వానిని సత్యములుగా విశ్వసించుట యామె కసంభవముగానుండెను. అందుచేతనే కేవల భాషాహీనంబును, బ్రతీకారహీనంబును నగునొక వేదన యామెహృదయమున బాధించుచుండెను. ప్రతిపక్షులతో వాదించునప్పుడు గోరాహృదయమునం దెన్నడును దయగలుగుట లేదు! క్రొవ్యమే విశేషించి యుండును. కాని నిరుత్తర యగు నుచరితపరాభవ మిప్పు డాతనికి విచారకరముగఁ దోచెను. ఆతఁడు కోమలకంఠస్వరముతో "నేను మితరులను విరుద్ధముగ మాటాడఁ దలచుకొనలేదు. నీవు దేవుఁడు కాడని నిందించిన యాగోపాలవిశ్వాసము కేవల బాహ్యదృష్టిచేమాత్రమే గ్రహింపబడునది కాదు! దానియం దెవ్వరిమనను స్థిరమగునో, యెవ్వరిహృదయము తృప్తి జెందునో యెవ్వరిజీవిత మశ్రియముం గాంచునో వాణ్నిక్కరికేమాత్రమే దాని సంకతి తెలియును. అది వృష్ణయమో, చిన్మయమో, సనీతుమో వారికే తెలియును. మనదేశీయనిం దేభక్తుఁడను సీమాబద్ధమగుపదార్థమును భజించుటలేదు. పరిమిత వస్తువునందలి పరిమాణభావన లేకుండుటయే భక్త్యానందము!" అనియెను.

నుచ—కాని, యందఱును భక్తులు కాడ.

గోరా—భక్తిలేకుండఁ బూజించుటకలన నేమిలాభము; భక్తిహీనుడగువాఁడు బ్రహ్మచరమాజమునయాత్ర మేమి చేయఁగలదు! ఆతని పూజయంతయును మాన్యమధ్యమనఁ బడిపోవుచున్నది. ఆతనికిఁ బక్షపాతమే దేవత; అహంకారమే పురోహితుఁడు! రక్తపాయియగు నిట్టిదేవతన బూజించుట మిశ్రమాజమునం దెన్నడును జాడ లేదా?

నుచరిత యామాటకు బదులు జెప్పక "ఈధర్మబోధ యంతయును మియను భగమునుబట్టి చెప్పినదేవా?!" అనియెను. గోరా నవ్వుచు "నే నెన్నఁడైన దేవుని భావించితినో లేదో నీనెఱుంగఁదలఁచితిని కాబోలును! లేదు! నామన సెప్పుడు నాతనివంకకుఁ బోలేదు!" అనియెను. నుచరిత కామాట సంతోషజనకము కాకపోయినను నామెహృదయమునకుమాత్రము విశ్రాంతిని గల్పించెను. ఈవిషయమున నింత పాపాసముతో మాటాడుటకు గోరా కధికారము లేదని యామె యొకవిధముగా నిశ్చయించుకొనియెను.

గోరా—ఎవ్వరికైనను ధర్మమును బోధింపవలసినబాధ్యత నాకు లేదు. కాని నాదేశీయులభక్తిని నిందించినచో నేను సహింపజాలను. నీవు నీదేశీయులను మూఁడు కాగను, ప్రతిమామాత్రులగును భావించువు. నేను వారిసందఱను జూచులుగకు భక్తుల

గను భావించును ! మాధర్మికత్వమునం దెట్టిమనాత్వ మున్నదో భక్తి తత్వమునం దెట్టి
 సంభీరత్వమున్నదో యచ్చటనే నాదేశస్పృహయును శ్రద్ధతో నిలుపవలయునని
 నేను కోరుచుందును. నాదేశసంపత్తి గలచోటనే నాదేశాభిమానమును వెల్లడింపవల
 యునని నేను తలంచుచుందును. నేను నాదేశమునకుఁ దలవంతుకలుగ నీయును—నా
 దేశము తన్నుఁదాను నిందించుకొనుటకుఁగాని, తనసత్యమును గ్రహింపలేకుండుటకుఁ
 గాని నేను సహింపఁజాలను. ఇదియే నాప్రీతి! నీయొద్దకుఁగూడ నేనిప్పు డందు
 కొఱకే వచ్చితిని. నిన్నుఁజూచినది మొదలు నాహృదయమునం దొకనూత్న భావము
 తోచుచున్నది. ఇంతవఱకు నే నాసంగతి తెలిసికొనలేదు. కేవల పురుషద్వైషి
 యంజే భారతవర్షము సంపూర్ణముగఁ బ్రత్యక్షమగుట లేదనియు స్త్రీద్వైషిగూడఁ
 గలసింపుడే దానికి సంపూర్ణత్వ మగపడు ననియు నాకిప్పుడు తోచుచున్నది.
 అందుచేతనే నీమాపులొఁ జూపుఁగలిపి నాదేశమును సంపూర్ణముగఁ బ్రత్యక్షముఁ
 జేసికొనవలయు ననుకోరిక నన్నిప్పుడు బాధించుచున్నది. నాభారతవర్షము గాంచుట
 కై కేవలపురుషుడ నగునేను పరితిపించుచుంటిని. కాని నీవు లేకున్నచో నీవమును
 వోగించి దానిని వెదకి కనుఁగొనుటయెట్లు ? నీవు దూరమునందే యున్నచో నా
 భారతవర్షు నేన సర్వాంగముందర కాఁజాలదు.

అహ ! ఎక్కడిభారతవర్షము! ఎక్కడిసుచరిత!—ఈభారతవర్ష సాధకడుఁ-
 ఈయాశ్వువిస్మృతకపోధకడు—ఎక్కడనుండి వచ్చెను ? అందఱను ద్వజించి యా
 తఁదామె పార్వ్యముననే నిలువఁబడియెను ! అందఱను మఱచి యాతఁ దామెనే
 పిలిపించెను. ఎటిసంశయమును లేదు ! ఎటియడ్డమును లేదు ! నీవు లేకున్నచో గతి
 లేదు—నిన్నుఁ గైకొనుటకే వచ్చితిని ! నీవు పూనుకొనకొన్నచో నీయెల్లము సంపూ
 ర్ణము కానేరదు ! “ఇదియే గోరాప్రార్థన !—సుచరితకన్నుదమ్ము లనిరభాశుధా
 రాసంపితము లైపోయెను. ఎందుచేతనో యామెకే బోధపడుట లేదు !

గోరా సుచరిత మొగమునకుఁ జూచెను. ఆదృష్టియెదుట నామె యశుస్రిక్త
 నయనద్వయము విసతము కాలేదు. విచారవిహీనంబు లగుశిశుమండోక్తుమునుములం
 బోలి యాకన్ను లాత్మవిస్మృతభారముతో గోరా మొగమునకునే వికసితములై
 యుండెను. నిస్సంగోచములును, నిస్సంశయములును, నశుధారాప్లావితంబులు నగు
 సుచరిత యాకన్నుల యెదుట భూకంపముచేఁ జంద్రిశిలామయరాజప్రాసాదమువలె
 గోరా సమస్తకీరీతమును జనించిపోయెను. గోరా యతికవ్వుముతో నాత్మరంపణముం
 గావించుకొనుటకై మొగము మరల్చుకొని కిటికీనకుఁ జూచెను. అప్పటికి సంధ్యా
 సమయ మయ్యెను. దూరమునందలి వికాలాకాశమున నీలశిలావర్ణి థం బగునంధకార
 మునఁ జొక్కలు దోచుచుండెను. ఆయాకాశభండమును, నందందుఁ దోచుచున్న

చుక్కలును గోరా నవ్వు దాతనిసంసారబాధ్యతలకును, జీరాభ్యస్తదైవంబైన నిరిష్ట కర్మములకును గూడఁజాలదూఱమువఱువును గొనిపోయెను. అనిలాకాశమండలమునందలి యాచుక్కలు బహుదూరమునందుండి యనేక రాజసామ్రాజ్యముల యుత్తానపతనమున ములును, ననేకయుగయుగాంతరకవ్వులును, ననేక ప్రార్థనములను నిర్విఫలముతో నిరీక్షించుచుండెను. మఱియు నతలస్వర్గంబగు గభీరతామధ్యమునుండి యొక హృదయము మఱియొక హృదయమును బిలుచుచున్నవిలుపునందలి వాగ్విహీనం బగు నిగూఢజగద్యాత్రులత్వ మనంతదూరాకాశమునందలి మారతారకలను గూడఁ గంపింపఁ జేయుచుండెను. కర్మరతంబు లగుకలకత్రాపిథులయందలి బండ్లును, గుఱ్ఱములును, బధిభుజును గోరా కానిమిషమున ఛాయాచిత్రములంబోలి వస్తువిహీనములైపోయెను. నగరకోలాహల మాతని చెవికడకు వచ్చుటయే లేదు. ఆతఁడప్పుడు తనహృదయముననే పరిశీలించుకొనుచుండెను. అదియు నయ్యాకాశముం బోలి నిస్తబ్ధమున, నిర్భృతమున, సంధికారమయంబును నైయుండెను. అందఱుగిక్ష్మిక్తము లగునానందశీతల జాతీ పద్మములమాత్రము నిగ్గి మేషములై యవాని కాలము మొదల నంత కాలమువఱకును బరిశీలించుచుండెను.

ఇంతలో హరిమోహిని వచ్చి “బాబా ! కొంచెము తేనీరు త్రాగివా?” అని యెను. ఆకంఠస్వరము విని గోరా యదరితడి “ఇప్పుడు వలదు ! తుమింపుము ! నేను పోవలయును.” అని చెప్పి ప్రకృత్యుత్తరమును నవేక్షింపకుండఁగనే యతివేగముగ వెడలిపోయెను. హరిమోహిని విస్మితయై సుచరితవంకఁ జూచెను. సుచరితయు జాగ్రత్త నుండి లేచిపోయెను. హరిమోహిని తలయూచుచు “మరల నిదియేమి?” అని యాలోచింపఁదొడంగెను.

మఱి కొంతనేపటికిఁ బరేక్షుడు వచ్చి “రాధారాణి యెచ్చట నున్నది?” అని ప్రశ్నించెను. హరిమోహిని విరక్తకంఠస్వరముతో, ఏమో! ఇంతవఱకును గౌరమోచానునితో మాటాడుచునే యున్నది. ఇప్పుడు డాబామీదఁ నొంటిగాఁ బచారఁ చేయుచున్నది కాఁబోలును!” అనియెను. పరేక్షుఁ డాశ్చర్యముతో “ఈచలిలో సంధికారములో డాబామీదనా?” అనియెను. హరిమోహిని యాశ్చర్యముగా “ఇప్పుటి యాడువాండ్రొక శీతబాధ యంతగా లేదు!” అనియెను. హరిమోహినిమనసు చెడి పోయినది. కోర్కెనుచే నామె సుచరితను భోజనమువకుఁ బిలువలేదు. పాపమా సుచరితకు నేలే తెలియుటలేదు !

ఆకస్మికముగఁ బరేక్షుడు డాబామీదికి వచ్చుటం గాంచి సుచరిత లజ్జితయై “బాబా! క్రిందికిఁ బోవుదము! మీకుఁ జలిగా నుండును!” అనియెను. పిదప నిరువురును గదిలోనికి వచ్చిరి. దీపపు వెలుగునఁ బరేక్షునియుద్విగ్నవదనముం గాంచి సుచ

రిత తల్లడపడియెను. ఇత కాలమునకును చిత్త్యుని హాసుకునకుఁ దండియై ను, గురుండును నైరున్న యాచారమునకుఁ దూరమునకు సుఖములకు ద్రెంచుకొని నుచరిత యిప్పుడు దూరిమై పోవనైయున్నది! ఆమె యెంతమాత్రమును దన్నుఁ దాను తోమిండునుఁ జాలకుండెను. పరేకుడు కావుననే గుర్చిపై గూర్చున్నతరువాత నుచరిత తనయాశ్రయమును గావించుకొనటకై యాతఁడెవరుకనిచి మెల్లమెల్లగా నాతనిపలికఁ గుంతల అలను గోనులకరంగుకులచే సవరించుచుండెను.

అప్పుడు పరేకుడు “విగయఁడు నీజీకు సమ్మతిఁ పడేడు,” అనియెను. నుచరిత మాటాడలేదు. పరేకుడు మరల “అవయమున నాకిదివలెనే సంకయముగా నున్నది. అందుచే నాకిప్పుడది మఱికవచ్చుచుఁగాఁ దోపలేదు. కాని నీజీకునకు న్నుచు వినియుంటె దీయూతుల లలిత కేమియును వచ్చుచుఁ దోపలేదు” అనియెను! నుచరిత తనవిషయమును తెలియజేయుచు “బాబా! అది యెట్లు జరుగును? ఎంతమాత్రమును జరుగదు!” అనియెను నుచరిత యెప్పుడు నింత తొట్టుకొంటు తో మాటాడియుండలేదు. ఆమె కఠినమున విలియమున నానందమును బ్రకటింపఁ నకుఁ బరేకుఁ దాదృశ్యపడి “అమ్మా! ఎందుకది జరుగఁగూడదు?” అని ప్రశ్నించెను. నుచ—ఏమిటానుసారముగా జరుగును?

పరే—హిందూమతానుసారముగానే—

నుచరిత సకేముగఁ దలచిప్పుడు “కారుకాదు! ఇది యేమి? ఇట్టిమాట మనమునందెనఁ దలంతుల ముచిరము కాదు. తుదకు దేంతాపూజతో లలితకుఁ బెండ్లియా? ఇది యెంతమాత్రము నాచరణీయము కాదు!” అనియెను గోరా నుచరిత హృదయము నిప్పుడు బలవంతముగ నాగ్నించుచుండుటచేతనే యామె హిందూవివాహముంగూర్చి యిట్లుపూజావికాశము గావించి యుండెను. ఆయాశ్రయమునకును “నేను నిన్ను విడువను. ఎప్పటికిని నీసమాజమునందే నీమతమునందే యుండెను. ఎంతకాత్రమున నీ క్షిప్తియనుచుల నతిక్రియించువానను గాను!” అను నుచరిత నుచరిత కేమియు వచ్చుకొనె యుండెను.

పరే—ఈవివాహమున సాలాగ్రామపూజ లేదు. దేవులుకై వినియుఁ దంగీ కరించివాడు!

నుచరిత పరేకున కెదురుఁ గచ్చికోర్చివై గూర్చుండెను. పరేకుఁ దామెంగాంచి “ఈసందర్భమున నీకేమి చెప్పెదవు?” అని ప్రశ్నించెను నుచరిత యిచ్చుకనే పూరకుడి “అట్లయినచో మనసకాజముతుండి నుచరితకు దొంగింపవలసి వచ్చును!” అనియెను. పరేకుడు చురుస్వరమున “ఈవివాహమే నేను చాలకాల కాలాదించితిని. ఒకవ్యక్తి సంఘముతో భిన్నాభిప్రాయము విలిగింపును. ఏదయినను హృదయము

న్నది! ఏపక్షమున బల మున్నది?" అని చెందునంగఁగుట నాలోచించుకొనవలయును. సంఘము బలవంతమైన దనుటనిశ్చయమేకదా! అందుచే దానికి విరుద్ధముగఁ జరించు వ్యక్తి కష్టముల పాలఁ గావలసియుండును కాని నేనీయాలమున దుఃఖము ననుభవించుటకే సిద్ధపడుటలేదనియు, నాకించానందమే బోధ యగుచున్నదనియు లలిత మాటి మాటికిని జెప్పుచున్నది! ఇదియే సత్యమే, యిందెట్టియన్యాయమును లేనప్పడు నేను లలితను నిశ్చయించుట యెట్లు?" అనియెను.

నుచ—కాని బాబా! ఇది యెంతకష్టము!

పరే—దీనివలన నొకకష్టము కలుగు నని నేనెఱుంగుదును కాని లలితకు విషయము బెండ్లియాడు బెంతుకొనకమును దోషముకానప్పుడు—అది యుచితమే యైనప్పడు కేరలనమాజనిర్బంధమునకు లోబడిట కర్తవ్యముకాదని నానుతరాశ్వబోధించుచున్నది. మానవుడే సమాజాధికారమునకు లోగియుండవలయు ననుట యెన్నిటికిని న్యాయము కాదు—సమాజమే మానవాధికారమునకుఁ లోబడి కష్టంబు దాను నుపశాంతి సముగాఁ జేసికొనవలయును. ఈవిషయమునఁ గష్టములకొన్ని పనిచేయువారిని నేను నిందింపఁజాలను!

నుచ—బాబా! ఇందువలన సంకటికంటె మీకే యెక్కువకష్టము కలుగును!

పరే—అది విచారణీయాంశముకాదు.

నుచ—బాబా! మీరంగీకరించితిరా?

పరే—ఇంకను లేదు. కాని యంగీకరింపవలసినదే! ఇట్టిస్థితిలో లలిత నాకీర్త్య దించువారు నాకంటె నొరు లెవ్వ రున్నారు? జేవునికంటె నామెకు సాయకడువారెవ్వ రున్నారు?

అని చెప్పి పరేశుడు ఇదలిపోయెను. నుచరిత స్తంభితయైపోయెను. పరేశుడు లలిత పెంతుగాఁ జేరిమించుచుండెనో, యామె యెఱుంగును. లలిత నియతబద్ధమును మార్గము కదలి యనిశ్చేత్యపథమునఁ బ్రవేశించుట యాతని కుంతకష్టముగా నుండెనో యామె గ్రహించుకొనియెను. ఇట్టిస్థితిలో నీరయమునం దీరిప్థమున సాయించేయఁ జూనుట యెంతకష్టము! పరేశుడు మాటలలోఁ దనదీప్తికకై పెంతుకొనకమును బ్రవర్తింపకపోయినను నది యాతనిలో నశాంతిసముగ నాత్మగోపనముం గావించుకొని యున్నట్లు గోచరించుచునే యుండెను.

పరేశునిచేత్యతియందలికై చిత్రముం గాంచుటకు నుచరిత కిదియు కవకాశము లేదు. చిన్నకనమునుండియు నామె యాతనిం జూచుచునే యుండెను. కాని కొలఁది నిమిషములకుఁ జూర్యము గోరా యభిహారములకు సహించియున్న యామెచూడఁ జూర్చు దానినెప్పుడును సమర్థమునకుఁ జెచ్చుకొనకుండ

ను దబాలకపోయెను. గోరాకాంక్ష ప్రచండమైనది ! తన విద్యాసమును దీప్తి
ముగ నుపయోగించి యితరులను బరాజితులను గాఁ జేయును. అతని సంబంధమును
గోరువా రందఱు నాతనిమాటకుఁ దల యొగవలసినదే నుచరితయు. అప్పు డట్లే య
య్యెను. అది యామె కానందమునే కలిగించెను. అత్యుపయోజనము గావించుకొని
యొక మహద్వస్తువుని బడసికట్టుగా నామె కనుభవ మయ్యెను. కాని, యిప్పు డామె
తన దియందలి దీపపు వెలుగుననుండి చింతావనతవదనముతో వెనుపలి యంధకారము
నం బడిపోవు గున్న పరేతుని. యావన తేజోదీప్తుడగు గోరాతోఁ బోల్చుకొనియును
దాఁయంతరంగమునందలి భక్తిప్రస్పాఁజిల్లి విశేషించి పరేతుని సాదకమలములయందే
సమర్పించెను. ఆమె యట్లే ముకుళితకరకమలముల నొడియఁ దుంచుకొని చాలనేక
దీపజ్వలను శాంతభావముతోఁ జిత్రిప్రతిమలఁ గూర్చుండి యుండెను—

౩౨

గోరాయంట నేలయంద గుముననుండియు నాందోళనముగా నుండెను. ముం
దుగా మహిమంబు ముక్కా త్రాగుచు వచ్చి గోరాను జూచి “ఇవ్వాళ్ళకు మీ
వినయనిపంకెలలు వదలిన వకకొందును!” అనియెను. ఆమాట కరము బోధపడక
గోరా యూరిక మామిమండిటయు మహిమంబు మరల “నాయెద్దఁగూడ రహస్య
మా? మీమత్సరినంగతి దాఁగునది కాదు ! దేశమంతటను మోగిపోవుచున్నది.
ఇదిగో! చూడుము” అని యొక వార్తాపత్రిక నాతనికిచ్చెను. అందు వినయని బ్రహ్మ
సమాజదీక్షంగూర్చి వ్రాయబడియుండెను! “బ్రహ్మసమాజమునందలి యాడుబద్ధల
భాగముగల కొందఱు పెద్దయనస్థులు గోరా జైలులోనున్న సమయమును జూచి చం
చలవృద్ధయాడును దరుణవయస్కుఁడు నగువినయ నాకరించి హిందూమతము
నుండి తప్పించి యొన్నార” అనువిషయము నెవ్వరో యనేకకటుభాషణములతో
వ్రాసి యుండిరి. గోరా కీసంగతి తెలియఁ దనట మొదట మహిమంబు నమ్మలేదు
తరువాత నింతరహస్యముగా వ్యవహరించినవినయనిగూర్చి యాశ్చర్యపడి “వినయండు
చుకకవి లెంతయోడెద నని స్పష్టముగాఁ జెప్పియుండియు నామాట తప్పిపోవుటను
బట్టియే యాతని స్వనాశమునకు నూత్రిపాత మైనట్లు మనము గ్రహింపవలసినది !”
అనియెను.

ఇంతలో నవివాకుఁడు వగర్చుకొనుచు వచ్చి “బాబూ! వినునిచ్చెప్పుడుకు ?
ఇట్లుగనని కలఁగొనైన భావింపలేకు. వినయబాబు తుదకు—” అని యామాట ముగింప
లే పోయెను. వినయనకుఁ గలిగిన యాయపభ్రాంతిమాలమునఁ దనమనసునం దోచు
నానందము నాతఁడు ప్రకటింపఁ జాలకపోయెను— కృతకృమముగా గోరా సమాజము
నందలి ముఖ్యులగువా రందఱును వచ్చి వినయనిలోపముల ననేకవిధముల నుగ్గడించు

చు "ఈవిషయమున వింతపడవక్కఱలేదు. విషయనిశ్చయమునకు సంకేతమును, జాంచల్యమును గొత్తగాఁ గలుగలేదు. ఆతఁడు తనసమాజమునం దెన్నఁడును ద్విర-
రణశుద్ధిగా నాత్మసమర్పణము చేసికొని యుండలేదు. ఆతఁడు మొదటినుండియు
గౌరవహానునితో సమానముగ నుండవలయుట మాకందఱుకు నసహ్యముగ నే యుం-
డెను ! ఏమైన నేమి? తుద కీవిధము గాఁ బరిణమించినది !" అని విందింపఁదొడఁగిరి.
తుదకు వారందఱును "బాబూ! మేము విన యునివలె విద్యార్థులము కాము. మాకు
తటిబుద్ధియును లేదు; మే మొక్కటేపద్ధతి ననువరించి పోవుచుము. మాకు మరలను
సోఁటియు, మాకులో నింకొకటియు లేదు. మేము నేఁ దెలుచుచున్న శత్రునూడ
నట్లే యుండుము. ఇ దుకొఱకు మీరు మమ్ములను మూఁఘ లునను, నజ్ఞుల లునను
మఱి యేచునను సరియే!" అని చెప్పఁదొడఁగిరి. గోరా వారిమాటల కెట్టియుత్త-
రమును చెప్పక నుండినట్లే కూర్చుండెను !

తన యతిశ్రమించుటచే నొక్కొక్కఁడు వెడలిపోవుచుండిరి. అప్పుడు విష-
యఁడు వచ్చి మేడమీఁది కెక్కుచుండుటం గాంచి గోరా చటాఱున లేచి వెంట
లికివచ్చి "విషయా!" అని పిలిచెను. విషయఁడు గదిలోనికి వచ్చెను. అప్పుడు గోరా
"విషయా! నేను నీకెట్టియంకారము చేసితిని! నీవు నన్నేల విమరదలించితిని?" అని
ప్రశ్నించెను. గోరాతో నేఁడు పోరాట మగు నిమిత్తం విషయఁడు ముందుగనే
మనమును గఠినముగఁ జేసికొని వచ్చియుండెను. కాని యిప్పుడు గోరా మొగమున
విచారించిన్నామును, గంతఃస్వరమున విషాదజేదనయు గోచరించుటచే విషయని తన
స్వైర్య మంతయు విచ్చిన్నమైపోయెను. అప్పుడు విషయఁడు "పోదరా! గోరా! నీవు
నన్నుఁ జొరపాటుఁ భావింపకుఁడు జీవితమునం దనేక పరివర్తనములు ఘటించెను.
అనేకవస్తువులను కృతఃపవలసినవచ్చును ! అంతమాత్రమున మిత్రత్వము నేల కృతఃప-
వలయును ?" అనియెను. గోరా యొక్కింత నే పూరకుండి "విషయా! నీవు బ్రాహ్మ-
కులదీక్షను గ్రహించితివా ?" అనియెను.

విష—లేదు గోరా! గ్రహింపలేదు ! గ్రహింపను. కాని నేను దానిపై కట్టిభా-
రము నుంచఁ దలంచుకొనలేదు.

గోరా—అనగా నీయభిప్రాయ మేమి ?

విష—బ్రాహ్మదీక్షను గ్రహించుటయా, గ్రహింపకుండుటయా యాన నీవిష-
యమును విశేషముగఁ జర్చింపవలయు ననున దేకము నాకిప్పుడులేదు.

గోరా—ఈభావము నీకుఁ బూర్వమందే యున్నదా, యిప్పుడు కఠినవా-
యని యాడుదున్నాను.

విను—పూర్వ మెవ్వరైన హిందువులు బ్రహ్మసమాజమునఁ గలవనవో కాని కట్టుయినఁ దగినవాని చేయవలయు నని నాకుఁ గోపము కలుగుచుండెడిది. కాని యిప్పు డట్లు లేదు. మతమును మతముచేతన, యుక్తిని యుక్తిచేతనే, యెదురుకొన వలయును గాని బుద్ధివైరుధ్యమును గోపముచే దండించుట కేవలము నైవ్యమని నాకిప్పుడు తోచుచున్నది!

గోరా—హిందువు బ్రహ్మసమాజమునఁ జేరినవో నీకుఁ గోపము కలుగదు గాని బ్రహ్మసామాజికుడు ప్రాయశ్చిత్తము చేసికొని హిందువైచివో నీకిప్పుడు గోపముగా నుండవచ్చును.

విను—ఇది నీవు వామఁ గోపముచేఁ జెప్పినదిగాని, యాలించించి చెప్పినమాట కాదు.

గోరా—ఇట్లుండుట యుచిత మని నేను నీయందలిగౌరముజ్జితనే చెప్పితిని! నేనెవ్వో నిజే యుండును. మతవైరుధ్యమును, మతత్యాగమును రంగులతో రూప మును మార్చిఁజేసి బహిరంగవిషయమైవోఁ జేరి, జెప్పవలసిందే లేదు. కాని మతము నను యంతరిరంగివిషయమగుటచే దాని జాలకఁ గాఁ జూడఁ జాలము! ఎట్టియా తంతమును లేక, యెట్టిశిక్ష మును లేయే యున్నవో శుభకర మని మతవైరుధ్యము నందును, మతపరివర్తననందును మాఁపుఁ దలఁతగాఁ దనబుద్ధినింతను వినియోగించి యేల యొచింపవలయును? సత్యమును సత్యముగా గ్రహించెనో లేదో మానవుడు పరీక్షింపఁదలయును అందుకొంత శిక్ష నుగిరింపవలయును! మూఁగ్రుతులేవంద సత్యరత్నము లభింపబోదు!

వాదించునోడికి విశ్రాంతి యవమాట లేదు. మాటలపై మాటలు బాణములపై బాణములనలె వచ్చిపడి తరస్పరిసంఘాతముచే నగ్నిస్ఫులింగములు వర్షించుచునే యుండును. చాలనీవు వాగ్యుద్ధము జరగినతరువాత విషయుండు లేచి “గోరా” నీ ప్ర కృతికిని నాప్ర కృతికిని మూల తప్తభేద మున్నది. అది యంతివలకు నేట్లో యడఁగి యున్నది దానిని నేనే తలయొత్తకుండఁ జేసివైచితిని. ఏమరచి—భిన్నాభిప్రాయ లగువారిలో సంతిచేసికొనుట నీవెఱుంగవు. ఒక్కసారిగా ఖడ్గరాస్తు డవై లేచెదవు. అందుచేతనే నీమిత్రశత్రువును రక్షించుకొనుటకై నేనింతకొంతను నాస్వభావము నడఁగించుకొంటిని. అందువలన నెట్టిలాభమును లేదని నేనప్పుడు తెలిసికొంటిని” అని యెను.

గోరా—ఇప్పుడు వీయభిప్రాయ మేమో స్పష్టముగాఁ జెప్పుము!

విను—ఇప్పుడు నీవొందగిన యుద్ధము నమాజవనరాతముని కాంతింపఁ జేయుటకు మాఁపుదు శ్రుతిదినమును బలియగుచుండవలయును; ఎంతటి ప్రాణసంకటమై

నను వారనికానసహామును గోరిబంధముగాఁ జేసికొని చరింపవలయును. ఇది నే నెంతమాత్రము నంగీకరింపఁ జాలను.

గోరా—యహాభారతమునందలి విప్రకృమాదనికలె గడ్డిపోచతో నీ వా బా మరుని జంపఁదలఁచితివా యేమి ?

విస—నేనాతని జంపఁగలనో శ్రేణో యెఱుంగను గాని నన్ను జంపుకొని తినునధికార మాతని వున్నట్లు నేనంగీకరింపను.

గోరా—నీవు సమస్తమును రూపకాలంకారముతోనే మాటాడుచున్నావు. గ్రహించుట కష్టముగా నున్నది.

విస—నీకు గ్రహించుట కష్టము కాదు. నమ్మించుట కష్టము ! స్వభావ ముచేతను, ధర్మముచేతను స్వతంత్రుడగు మానవుని, మనసమాజము తినుట, నిద్రించుట వసింపుట మొదలగువానియందుఁగూడ నిరర్థకబంధములచే బంధించుచున్న సంగతి నీకు మాత్రము తెలియనిది కాదు. కాని యిట్టివిచ్ఛంధమును నిర్బంధముచేత నే నీవు గౌరవింపఁ జూచుచున్నావు. నేనిప్పు డెవ్వరినిర్బంధమును లక్ష్యము నేయఁ దలఁచుకొనలేదు. నాకువితమగు బాధ్యతను రక్షించునంతవఱకు నేను నమాజమును చున్నింతును. అది నన్ను మానవునిగాఁ దలంపక యాత్రాప్రతియగాఁ జేయదలఁచిన చో నేను దానిని బుచ్చచందనములతోఁ బూజింతువా ?—లోకముఁజెక్కిముగాఁ బరిగజితును !

గోరా—అనఁగా నీవు బ్రాహ్మదీక్ష గ్రహించువా ?

విస—గ్రహింపను !

గోరా—లలితను పెండ్లియాడెదవా ?

విస—పెండ్లియాడెదను.

గోరా—హిందూవివాహమేనా ?

విస—ఁదేను.

గోరా—వరకున కిది యిష్టమేనా ?

విస—ఇగో ! అతని యుత్తరము !

గోరా యాయుత్తరమును జదివెను. అందలి శేషంక మిట్లున్నది—

“నాయుస్థానివృషదత్తులం గూర్చిగాని, మియనుకూలప్రతికూలగతులంగూర్చి గాని నేనేమియుఁ జెప్పఁదలఁచుకొనలేదు. నాకుతమను, నాసమాజమును మీరెఱింగినదే. ఏకైకసంస్కారములనుధ్యయనుండి లలిత పుట్టి పెరిగినచో యాసంగతియు మీరెఱుంగనిది కాదు. అంతయు నెఱింగియుండియే మీరు మీమార్గమును నిర్ణయించుకొంటిరి. నేను చెప్పవలసినదేమియును లేదు. నేను కానుగ కాలోతింపకుండఁ

గో నా బాధ్యత వదలకొంటి నని మొగనుకొనవచ్చును. కాశీకి యంతయు నుపయోగించియే శేనాలోచించితిని. మీసమ్యేళనమును నిషేధించుటకు భగ్యపంతులుగారు కాశీ మేమియు న పడలేదు మీయంగ కాకుం బూర గౌరవ మున్నది ఇప్పుడును మీరు సమాజస్పృంధమునకు లోబడవచ్చును లేదు. శేనాకృత్యేమాట చెప్పుచున్నాను. సమాజము నుల ఘోషదలచి: పును మీరు దానికింటే గొప్పవారు కావలయును మీ ప్రేమకా, మీసమ్యేళితచీవనమును శేవల ప్రళ శ కి నూచనమాక్రమితే కాశీ సృష్టినితి తత్వబోధములై యు డగలయును. కేవల మి యొక కాశ్యానంత యోగ్యిక్కుకాసాసమము జాత్రుకులం లాభము లేదు. ఇకనుండు మీ జీతక్రియలన్నియును వీరవాక్రధితములై యుండవలయును. అట్లు కాకున్నచో మీ త్యంతము నవంతి కలుగును. సమాజము మిమ్ములకు సర్వసాధారణులతో సమానసానమున నిలవవచ్చుదు! నీయూర్వికైచే మీరీవాధారణులకు మించకున్నచో వీరికి మీరు లోకవదలనికమ్మును. మీభవ్యత్వస్వరూపముల గూర్చి వాశీశేనకయము లున్నవి. కాని యాకారణముచే మిమ్ముల నడ్డంచుటకు నాకట్టయధికారము లేదు. ఈప్రపంచమున దత్త జీవితములను సావాసముతో నిర్మించి నూతనవిషయములను నిర్ధారముచేయుటకు సంసిద్ధులగువానిమూలముననే సమాజమునకు గౌరవము కలుగుచున్నది! కేవల నియమమును బాటించువారు సమాజమును భరించు వారుమాత్రమే యగుదురుగాని దాని ముందటికి నడిపించువారు కానేరరు. కావున నాపిణిక్షితమును, సందేహమును గారణముగా నేను మీమార్గమును నిరోధింపజాలను. మీకు శ్యామయని తోచినదానిని నెట్టివ్యయధ్యమనందైనను బరిపాలింపుడు! ఈశ్వరుడు మీకు దోడగుగాక! ఈశ్వరుం దొక్కియత్తసామధ్యమనందే తన సృష్టిసంతకు సంకలంతో బంధించియుండలేదు; వనకపరిణామధ్యమనం దాకడు దానిని జీరసవీనముగాఁ జేసి ప్రవర్తించుచున్నాడు! మీ రాయుద్యోధులనునకు దూరంబోలి మీజీవితము లనుకాగడలకు వెలిసింతుకొని దుర్గమపథంబునం దగ్రగాము లగుచున్నారు. —విశ్వపథప్రకర్తకు దగునీశ్వరుడే మీకు దోగ్రక జాపించును! నాతోగ్రవనే నడువలయు నని నేను మిమ్ములకు కానిపంజరాలను. నేనును మొగయునుండే యొప్పుకు నాయోజను గాలివాన కెదురుగా నడిపించితిని; ఎవ్వరినిషేధమును జూచింపలేదు. ఇప్పటికిని నాకావిషయమున బశ్చాత్తాపములేదు. అందు బశ్చాత్తాపముటకుఁ గారణమేమున్నది? మానవుడు తప్పును జేసి కష్టముల ననుభవించుచుండీయ, మారకుండకే తన కుచితమని తోచినపనియం దార్జివకుర్చుకాము చేసికొనుచునేయుండును. ఈవిధముగాఁ బరిత్యజిల యగునంసారవాసాని చిరకాలముండి తగ్గవహించుచుండెను. దీనిమూలమున నెప్పుడైనఁ గూలములకు శ్రద్ధ

ను కలుగు ననుకోలే నీప్రవాహము వడ్డగించినచో మృత్యుదేవత వాహ్వనించినట్లునని నేను నిశ్చయముగాఁ జెప్పఁగలను. అందుచేత నే మిమ్ముల ననివార్యముతో సమాజమునుండి వ్యవృద్ధులగుభిక్షువులను కాఁగింపుచున్నదివ్యక్తము నేను భక్తితోఁబ్రతిమిల్లి మీయిరువురినిఁగూడ నాకనిచేతులలో సమర్పించివైచితిని. అతఁడేమి యనవాదకళి కనును, మీబంధువిచ్ఛేదమును ముఁపించి మీజీ.తమును సారముగాఁ జేయును! ఇంతటి దుర్లభభంజనకు మిమ్ముల వాహ్వనించినయారఁడే మిమ్ములను గమ్యస్థానముఁకుఁ గొనిపోవును!"

గోరా యంతయును జదివి యూరకుండుటయు విసయమును "గోరా! నీవును బరేశరాజులలే నీ నీపిదూతానుసార మివివయము నంగీరింపవలయును!" అయ్యెను. గోరా యాలోచించి "విసయా! కూలములను భంగించుప్రవాహమునందే యాతఁ డుండెను గావునఁ బరేశుఁ డిందుల కంగీరించెను వాప్రవాహము కూలమును రక్షించునది కావున నేనట్లంగీరింపఁజాలను. మాప్రవాహకూలములం దభిధేది యగుకీర్తి కరసహస్రకర్మములను డి శ్రితస్థింపఁబడి యున్నది. అచ్చటప్రకృతినియనుమే పని చేయుచున్నది నే నెప్పటికిని జెప్పఁజాలను. మాకూలములను మేము కల్పాపగతిములుగఁ జేసి కాపాడుకొందుము. అందుకొలకు మమ్ము నిందించినను, మఱియేమిచేసినను సరియే! అప్రదేశము మాకుఁ బురాతనభుజ్యక్షేత్రము. అందుఁ ప్రతివత్సరమును గ్రాత్రుట్టి పడవలయు నని గాని, వ్యవసాయములు దున్ని కృషిచేయవలయునని గాని మాముద్దేయ కాదు. అది మాకు నష్ట మైనను సరియే. అది మావాసస్థానము గాని వ్యవసాయక్షేత్రము కాదు. అందుచేత నే మివ్యవసాయభూమి మాతాతాతాతములను గతము లని నిందించినను మాకవమానుగఁ దోచుటలేదు!" అనియెను.

విస—అనఁగా, నీ నీ వివాహమునకు సత్కరింపవచ్చుచుంటున్నావా?

గోరా—కాదు! నిశ్చయముగా!

... విస—తరువాత ?

గోరా—తరువాత నిన్నఁగూడఁ ద్యజించుటయే!

విస—నేను ముసల్మానుడ నైనను నీకు మిత్రుఁడను గాఁగూడదా?

గోరా—అమాట నేను చెట్టునుండి కొమ్మ విరిగినప్రళయనరకభాత నెట్లు యినను జెట్టు దానిని మరల నెప్పటివలెఁ గైకొనఁగలదా! కాని నెలవలనుండి తీగయొదిగి వచ్చినచోఁ జెట్టు దాని కాఁగియమియఁగలదు. అది యొకవేళ గాతీతాకుఁ జెడరిపోయినను మరలఁబుట్టునుట కవకాశముండదు. తనవాయు నెలవాఁడెవ్వని సంత్రాసుగ నాకని ద్యజింపవలసిందే గాని గత్యంతరములేదు. అందుచేత నేయన్ని నిశ్చయముగా ఇన్ని పోగొనుటయే!

వి—అందుచేతనే త్యాగకారణమున, ద్యాగవిధానమును నింతచుట్టనగా నుండుట యుచితముకాదు. చేయి లిగినచో మరల నడుకొనదుగావుననే నాదిమాటి మాటికిని నడుగుటలేదు. దానియెరుక చాల కట్టిదై యుండును. ఇందుకన్యత్యాగము తోచినంతనే చిచ్చిచేసముం కల్పించునమాజము మానవు కన్యకకన్యకలను, రాకపోకలనుగూడ నియమించుటయంతకన్యకనుండునో యాలోచించి చూచితివా?

గోరా—అకారమును వామిరగ లేదు. సమాజమే యానకలనిషయములను కలపూర్ణముగ వాలోచించుచున్నది. అందుకొకట నేను పాశ్చ్యమును వాచించుట లేదు. వేలకొలది యేడ్లనుండి యదియే బాగుగ వాలోచించుచు సాత్త్వికజ్ఞానము చేసికొనుచుండెననివానికన్యకము. ఈభూయందలను నూనెనినుట్లు ననుకూలముగనే తిరుగుచున్నదో, ప్రితికూలముగనే తిరుగుచున్నదో యాలోచింపకుండగ నే నేనిందు నిర్భయముగా నున్నాను. అట్లే కమాజమునందుగూడ నున్నాను.

వి—గోరా! ఇక్ష్వాశ్వుకలుకు నేనుగూడ నట్టిమాటలు చెప్పినవాడనీ. నేను మరల నీమాటలచేతనే బాధి-పబడుదినలు వచ్చు నని యెక్కు లెఱుగుదును! ఊరక బాగినంతు కు వాకిప్పుడు తగిలినా నీ యెవనిని తెలిసికొంటిని. కాని వాదముతోఁబని లేదు వాకిప్పు డొకసంగతి కష్టముగాఁ దెలియుచున్నది. అది వాకిదికలుకుఁ దెలి యదు. మాఁకజీవితక్రియ వాకే వచనకన్యకాపముతోఁ దా నెన్నఁకును బ్రాసహించని మాతనమార్గముల వినులించి పోవుచుండు ననియు, వానిగతి కైచిత్ర్యమును, దాని యభావనీయపరిణామమునుగూడ భగవదుద్దేశములే యనియు, దానిని విశ్వంధింపఁ జూతుట యసంకతమనియు, వాకిప్పుడు బోధపడినది. వాకిసంగతి ప్రత్యక్షముగా ననుభవ మైనప్పు డిది వాదముతోఁ బని యేమున్నది?

గోరా—పతంగమగ్నిముఖమునఁ బడఁబోవునప్పుడు పరిగ నిట్లే నీవలెనే విక ర్పించుకొనును. కావున, నేనెడి నీకు బోధించుటకు కృధాకృతు పడఁదలఁచుకొన లేదు!

వి—విషయము చటాటునలేచి నచందిది. ఇది నేను పోయెదను ఒకసారియత్ని ను జూచినచ్చెదను!" అని వెకలిపోయెను. అప్పుడు మహిముందు మెల్లగా నాగదిలో ప్రవేశించి తాఁబూలమును నమలుచునే అనుకూలందినదా? పడదు! కృతిలేకలక్షణ మునుతోచుచున్నది నే నిదికంటే చెప్పితిని గాదా? నీవు వినిపించుకొనలేదు. అప్పు డెట్లో కళింభి వాతనికేలె డిచేసివచో నింతగూడద లేఁపోవును. కాని యా యాలోచన యెక్కులె తున్నది? ఇప్పుడు విషయము మిసమాజమునుండి విడిపోవుట సామాన్యలోపమా?" అయెను. గోరా యేమియును మాటాడకుండుటకుం గాంచి మహి ముందు మరలఁ "విషయము నడి మరలించుటకునుపాపును లేదుగదా! అప్పుడో కళి

మ ఖివావామంగూర్చి చాలగొడవ యైపోయినది. ఏమైన నేమి? ఇంక కలిగెంద్రి కాలస్యము చేయఁగూడదు మనసమాజమునకు దయలేదు. ఏమాత్రము తప్పజేసినను మనల నది గంగలోనో, కన్నీటిలోనో ముంచివేయును. కావున నిప్పు దొకవయని— నీవు భయపడనక్కఱలేదు. పెండ్లికూర్చుభారము నీవైఁ జెట్టలేదు! నేనే నిజపరమ కొన్నాను!" అనియెను.

గోరా—వరుఁ డెవ్వరు ?

మహి—మీయవివాతుఁడే.

గోరా—అతఁ డంగీకరించెనా ?

మహి—ఇంకనులేదు— కాని యాతఁడు వివరమునివంటివాఁడు కాఁడు. నీసంఘ మునందు నీకు నిజముగా భక్తుఁడైన వాఁ డవినానుఁ డొక్కఁడే. నీకుటుంబముతో సంబంధ మనమాట విన్నంతనే యాతఁ డది తనకంతో గొంతుముగను, భ్రాతృముగను దలంచి పొంగిపోయినాఁడు! కుటుంబములు యదుగఁగా వాతఁడు కర్తవ్యమును మూసికొని యీమాట వాయుద్ధం జెప్పిలదన్నాఁడు. నీకంద్రితో వాలోచించెదనని చెప్పి నేను తని యొద్దకుఁగూడఁ బోయి యడిగితిని. ఆతఁడొక్కని నిడ్డప వెంతయో భేదము న్నున్నది. కుటుంబములు కాతఁడు చెవులు మూసికొనలేదు. కాని యాతనిమాటలకు నేనే యెల్లచేరుకునినవచ్చినా! ఎట్లయినను బిల్లవాఁడు ఏకభక్తుఁడు. ఆతనికిఁ దండ్రియే జేవుఁడు! అట్టివానిని మధ్యస్థముగా నుంచుట మంచిది కాదు. ఈసారి కంపెనీ కాగి తమూను మార్చుకొనక తప్పదు. ఏమైన నీవుకూడ నది వాకున కొకటిరెడుమాటలను చెప్పుము! నీ వుత్సాహపెట్టినచో—

గోరా—అంతమాత్రమునఁ గుటుంబతగ్గదు.

మహి—అతఁడు తండ్రిమాట కడుగు చాటుఁడని నే నెఱుంగుదును!

గోరా—సంబంధము నీరపదినదా ?

మహి—అ !

గోరా—భృథానమువూర మెప్పుడు ?

మహి—మాఘపూర్ణి మహాదే! ఎన్నాళ్ళో లేదు. వయనితండ్రి రత్నభూషణ ములు కలదనియు, బంగారునగలే కావలయు ననియుఁ గోరివాఁడు. తక్కువమూల్యముతో నెక్కువతూనిక వచ్చుటగా నస్తువులను జేయుటకై నేనిదివఱకే కంపెనీతో వాలోచించి నిద్రముచేసి యుంచితిని.

గోరా—కాని యింతతొందరపడుటేల? ఈలోపుగా నవివాకుఁడుకూడ బ్రాహ్మసమాజమునఁ జేరు నేమో యని భయమా ?

మహి—లేదు! లేదు! కాని యిప్పుడు తండ్రిగారి కాశోగ్రము చెడిపోయినది. మూడు కనిపెట్టుట లేదు. కై న్యము కలదన్నకొలదియు నాయనయిదుములు కల్గి పోవుచున్నది. ఇప్పుడొంగారానందస్వామి యాతనిని మూడువేళల స్నానము చేయించి వాతమోము నభ్యసంపజేయుచున్నాడు! అందుచేత(తండ్రి)గారికిఁగితి యంతయు మారిపోయినది. ఆయన బ్రతికి యుండఁగ నే యీ పెండ్లిచేయుట మంచిదని నాయనదేశము! తండ్రిగారిపైను సామ్యంతయు నాసవ్యాసిచేతిలోఁ బడఁజూడఁ యీ పెండ్లి జుగింపఁ విత పచారము లేదు. నేను తండ్రిగారి నడిగితిని. ఆయన సామాన్యము సామ్యముగా? అనవ్యాఁగి గొన్నాళ్ళు గఁజూచునిచ్చి కళిపము కొని యాతనిని నెట్లయిన నీపని చేయించుకొనఁ దలఁచితిని. ధనముతో నావశ్యక మున్న వృత్తానుల చునుచుఁకుం దండ్రిగారిపనము ననుభవించునదృష్టము లేకుండఁ జూచునది. ఎవరితండ్రిసామ్య మునుచున్నట్లుగా సామ్యముట విన్నంత నే నా తండ్రి సామ్యాయమునకుఁ గూర్పుండట నాకుఁ వచ్చెనుగా నున్నది. నేనీ పదు జొం దే ద్దడదన మెదమఁ గట్టుకొని గంగలోఁబడి చాతకలసినదేనా!

౬౩

వారి—రాధారాణి! రాత్రి నీవుభోజనము చేయలేదేమి?

మహి—(విస్మయముతో) చేయకుండ నెట్లుంది?

వారి—ఎక్కడ భుజించితిని? ఇక్కడనే పడియుంటిని.

మహి—రాత్రిభోజనముమాటయే నోచలేదు! వారిమోహిని రూక్షస్వరూ పముతో “ఇది యేమియు నాకు లేదు. మిషలేకలమున కీగోదన యంగయు నిష్ట మేమని నే ననకొనను. ఆతని జూచినతనా త్రిమన నెట్టివానికైనను కాంతి కలు గును. ఇప్పటి నీప్రకరణ మంతయుఁ దెలిసిపో నాతఁ దేమననో నీవే చెప్పుము!” అనియెను. వారిమోహినిభారము మహిమకుఁ దెలిసిపోయెను. గోరామనుఁ దనకును గలసంబంధము సాధారణశ్రీపునమ సంబంధముతో సమానముగా నవవాదదృష్టికి లోబడనని మహిమ యెన్నఁడును భావించియైన నుండలేదు. అందుచేత నే వారిమో హినికట్టుభావముల కామెకుంత యైపోయెను. తోడనే యామె తనపని మానితైది ధీమాగఁ గూర్చుండి వారిమోహినినిఁ దలఁపించుచుండెను. గోరానుగూర్చి తానె స్వరయొద్దను కిగుండఁగూడదని యంతలాఁ కృత్యించుకొని మహిమ, “దొడ్డమ్మా! రాత్రి గోరాబాబు వచ్చిపట్టు నీవుగూడ నెఱుంగుచువు. ఆతనితో సంభాషించిన విషయ మింతను నానుననునందే యున్నది. అందుచే నాకు రాత్రిభోజనముమాట నోచలేదు. నీవుకూడ నవ్వు దున్నచో నెన్నియో సంగతులు విని యుండువు.” అని యెను.

గోరామాటలలో హరిమోహిని కిన్ననుగునిషయము లేనియు లేకుండెను. ఆమెకు భక్తినిగూర్చినమాటలే కావలయును. గోరా మాటలలో భక్తిభావ మంతసరళముగను, సరసముగను గాన్పింపదు. ఎదురుతున్న ప్రతిపక్షిపక్షమును ఖండించుచున్నట్లుగా నాతః డెప్పుడును మాటాడును. తెలియనివారికిఁ దెలుపుటయే యాతనికోరిక. గోరా క్షుణ్ణము కలుగు విషయమునందు హరిమోహిని కంత యిష్టము లేదు. బ్రహ్మసమాజమువారు హిందూసమాజమునకు నేనుపడియుండుటచే నామె కట్టితో భయము లేదు. తనప్రియజన ముతోఁ దనకు విచ్ఛేదము లేకుండుటయే చాలానని యామె నిశ్చింతయై యుండెను. అందుచే గోరామాట లామెకు సవలముగాఁ దోచుచులేదు. గోరా సుచరిత్రవృద్ధ యము నాకర్షించుచుండె నని సంశయము తోచినప్పటినుండియు నామె కారితీయం దు మఱిత యసహ్యముగా నుండెను. సుచరిత్ర యూరికవిషయమునను, మరవిశ్వాస మునను స్వతంత్రయై యుండుటచే హరిమోహిని యామెను వశపఱచుకొనఁజాలకుండె ను. ఈశేష కాలమునం దామెకు సుచరిత్రయే యేకమాత్రావలంబనమైయుండెను. అందుచే సుచరిత్ర పశేషునకుఁ దిక్కు మఱియెవ్వరియధికారమునకైనను లోబడియుం డుట హరిమోహినికిఁ గష్టముగాఁ దోచుచుండెను. గోరా కృత్రిమస్వభావుఁ డని యు సుచరిత్రవృద్ధయను నెట్లయిన నాకర్షించుటయే యాతనిప్రధానోద్దేశ మయ్యె నామె యనుకొనెను. సుచరిత్ర యైశ్వర్యమునందుఁగూడ నాతిఁడు జబ్బుఁడైయుండె నని హరిమోహిని యనుమానించెను. గోరా తనకుఁ బ్రధానోక్తుఁ డని నిరవలంబము కౌని యామె యాతని నెదిరింపవలయు నని సంసిద్ధమైయుండెను.

నేడు గోరా వచ్చెద నని చెప్పియుండలేదు. గోరాస్వభావమున సంశయ మునునది చాలతక్కువ! ఆతఁడు పని చేయుటయే కాని యూరిక యాలోచింపడు! హరిమోహిని పూజ చేసికొనుచుండఁగా గోరా వచ్చెను. అప్పటికి సుచరిత్ర గదిలోని బల్లపైనున్న పుస్తకములను సవరించుచుండఁగా సతీశుఁడు వచ్చి గౌరవోహనవాఱు వచ్చెనని చెప్పెను. ఇంతలో గోరాయును వచ్చెను. ఆతఁడు వచ్చునని నిరవలంబము కౌన్నదానివలె నే సుచరిత్ర యప్పు డెట్టియాశ్చర్యమునుఁ బ్రకటింపలేదు. గోరా కుర్చీపైఁ గూర్చుండి “కుమారు విషయము మమ్ములను విడిచి పోయినాడు!” అనియెను. సుచరిత్ర వృద్ధస్వరముతో “విడుచుటయేమి? ఆతఁడు బ్రాహ్మదీక్షను గ్రహింప లేడే! అనియెను. గోరా తీవ్రముగా “ఆతఁడు బ్రాహ్మసమాజమునందుండి నేనుపడిన చో మాకింతకంటె దగ్గఱగనే యుండును. కాని యాతఁ డింకను హిందూసమాజము ను జంకఁజెట్టుకొనుట యన్నిటికంటెను గష్టముగా నున్నది. ఆతఁడు హిందూసమా జమును సంతృప్తముగఁ ద్యజించినచోఁ జాల బాగుగ నుండును!” అనియెను. సుచరిత్ర కామాటలు కష్టముగఁ దోచుటయు “సమాజము నీ మీదింకను ప్రామాణ్యముగఁ

చెడ శ్రమి? దానియందింకటివిశ్వాసమును సావరించుట మీస్వభావమేనా? కాక మీమనసునం దుత్సాహము కల్పించుకొనుటకై యట్లు చేయుచున్నారా? అని యెను.

గోరా—ఇట్టియగ్రసభలో నదియును స్వభావమే. కాకిత్రింది జట్టిబాటుచున్న త్సాదకులను గట్టిగ నానుకొని నడువవలయును. అందుచేతనే నలువంకలఁ బ్రతి కూలముగ నున్న యీసమయమున మాటలయందును, గీతలయందునుఁ బీఠికృతు మాపవలసివచ్చుచున్నది. ఇది యవ్యభావము కాదు.

సుచ—ఈవిరుద్ధభావ వంతయుఁ నన్యాయమే యనియు, ననావశ్యకమే మని యు మీరేల భావింపవలయును? సమాజము కాలగతిని నిరోధించినచోఁ దానే బాధపడవలసివచ్చును.

గోరా—జలతిరంగములవంటి కాలతిరంగములవలన సమాజమాలములకు భంగ ము కలుగవచ్చును. కాని యాభంగము నంగీకరించుటయే కూలములకుఁ గర్తవ్యమని మాత్రము నేనొప్పుకొనును. నేను సమాజభాగుభముల నెంతమాత్రమును యోచించుట లేదని నీవనుకొనవలయు. అది యిక్కాలపుబాలలకుఁ గూడ నులభమైనపనియే! కాని ప్రతివిషయమును శ్రద్ధతోఁగమగ్నముగ గ్రహించుటమాత్రము చాలఁగవచ్చును!

సుచ—శ్రద్ధవలన మనము కేలమును సత్యమునే గ్రహించుమా! దానివలన నవిచారముచే నసత్యమునుగూడ గ్రహింపవచ్చును. ఒక్కమాట యడుగుచున్నాను. మనము విక్రీకమును సత్యముని విశ్వసించవచ్చునా? మీరట్లు విశ్వసించురా?

గోరా—యిందుక సే పూరకుండి! నేనునీవనిజము చెప్పుచున్నాను నేను మొదటినుండియు హిందూసంస్కారములు సత్యములనియే విశ్వసించియున్నాను. వీనికి విరుద్ధములుగ నెకోపియసంస్కారముల ననుఁగించి వాదించువాదములకు నేను బదులు చెప్పదలచుకొనలేదు. నాకు మరవిషయములం దంతగా ననుభవము లేకపోయినను, సాకారపూజయు విగ్రహారాధనము నొక్కటే యనియు, మూర్తిపూజవలన భక్తిజ్ఞానమునకుఁ జరమపరిణామము కలుగ దనియుఁ జెప్పుమాటల ననాలోచితముగ ననుకరింపఁజాలను. శిల్పసాహిత్యవిజ్ఞానేతిహాసములయందు మానవునికల్పనావృత్తికి సానుకూలమైన యోగములనుగ్రహించుటమాత్రము లేదనుట నాకు సమ్యక్తముకాదు. ధర్మ షుద్ధ్యయనందే మానవుని పదుస్తభానములను సంపూర్ణముగఁ బ్రకాశించుచున్నది. మూర్తిపూజామూలమున భక్తిజ్ఞానములతో భావము మైక్యముగఁ జేయఁ బ్రయత్నించుటచేతనే మనచేతమునందలి మతియు పరచేతములములకంటె సంపూర్ణముగ సత్యమైనదని బోధపడుట లేదా? అనియెను.

సుచ—రోముఁడును, గ్రీకుఁడునుగూడ మూర్తిపూజ యున్నది!

గోరా—ఉన్నది. కాని యచ్చటియూ దివ్యజయము మానవభావము సాంద్ర్య బోధము నాశ్రయించినట్లు భక్తిజ్ఞానముల నాశ్రయించుట లేదు; మానవభావమునందో, భక్తిజ్ఞానములతో గభీరత ముగ మిశ్రితమై యుండును. మనరాధ్యాత్మ్యమైనను, గౌరీ శంకరులైనను, గేవల మైతిహాసికపూజానామవులే కాదు ! ఆమూర్తులయందు మానవ సంబంధమగు సహితవత్త్వజ్ఞానము విడిచివేత మైయున్నది. అందుచేతనే రామ పరీసాదునిభక్తియుఁ జైతన్యనిభక్తియు నట్టిమూర్తులనవలంబనముగఁ జేసికొనియే సంపూర్ణముగఁ బ్రకాశించెను. భక్తిసంబంధమగు నిత్యజీవనపుష్కలప్రకాశము గీనుతో మా పరిశ్రమలం దెచ్చట నున్నది ?

మచ—కాలగతిని నిట్టి మతమును సమాజమునుగూడఁ బరివర్తనము గాంచవలయు నని మీరంగీకరింపరా ?

గోరా—అంగీకరింపకేను ? కాని యట్టిపరివర్తనము విచిత్రవముగా నుండఁ గూడదు. మానవపరివర్తనము మానవజాతి ననుసరించియే ఘట్టవలయును. పిల్లవాఁడు పెద్దవాఁడై క్రమముగ ముసలివాఁడుకావచ్చును గాని, యాకస్మికముగఁ బిల్లియుఁ గుక్కయుఁ గాఁగూడదు ! భారతపరిణామము భారతజాతి నే యగుట వాయుదేశము. అంతేకాని యాకస్మికముగ నాంగేయపద్ధతి ననుసరించినచో సంతయు నిరర్థకమై పోవును. ఏదేశమునందలిశక్తిసంపద లాదేశచక్రస్థమువందేయుండు నని నీకు బోధించుటకే నేను నాజీవితము సంతయు వినియోగించుచున్నాను. నామాటబోధపడెనదా ?

మచ—బోధపడింది. కాని యీసంగతు లన్నియు నేనిదికల కెన్నఁడును విని యుండలేదు; భావింపను లేదు. కొత్తవోటఁ బడినప్పుడు తెలిసినఁజూపునుగూడ గ్రహించుట కించుక యాలస్యము వట్టున ! ఇప్పుడు నాయకస్థ ముట్లున్నది. నేనాఁడుదాననుఁ గావున నాకఁతటినూత్మ్యప్రాణశక్తి లేదనుకొనియెదను.

గోరా—ఎన్నటికి వట్లుకాదు. నేను జాలమందిపుగమంతో నీవిషయములను బ్రస్తావించితిని. తెలిసినట్లుగా నూరకుండుటయే కాని నీవలె ననుభవములే గ్రహించినవారందొక్కరును నాకగపడలేదు. అంతటి భీరగ్రహణశక్తి నీలో నున్నదని నిన్నుఁ జూచినప్పుడే నేను గ్రహించితిని. అందుచేతనే నేను నావిర కలాద్దేశములన్నిటితోడను నీ ఛైతన్య వచ్చితిని. నీయెదుట నాజీవితమును బ్రత్యక్షముగఁ జేయుటకు నాకెట్టిసంకయమును లేదు.

మచ—మీరిట్లు చెప్పుటచే నాయనను వ్యాకులపఱచుచున్నది. నేను మీరను గొన్నంతదాన నగుదునో కాదో, నాకెట్టిశక్తి యున్నదో, నాభావాతగమనం దెట్టి ప్రకాశమున్నదో నేనించుకంటెయు నెఱుంగను. మీకు నాయందుఁగలగౌరవవిశ్వాస

మలు కేవలము భ్రాంతిజంతువు లని మీరు గ్రహించుకల దిన మెప్పుడైన వచ్చు నేమో యని నేను భయపడుచున్నాను.

గోరా—ఇది యెన్నటికిని భ్రాంతి కాదు! నీలో కట్టికొని యున్నదో నేనే నీకు జూపించెదను. నీవెంతమాత్రమును దొందరపడకలదు. నీయోగ్యతను బ్రకటించుభారము వానైనన్నిది. కాయంతే నీ వాధారపడి యుండును!

సుచరిత్ర యేమియు మాటాడలేదు. కాని యాధారపడుట కెట్టిసంకేయమును లేదని నిశ్చయపరచుకొని తెలిసిపోయెను. గోరాకూడ నూరకుండెను. అయింటఁ జాలనే పట్టికొని నిశ్చయముగా నుండెను. కలుపలపీఠిలో జలతారగిన్నె లమ్మకొనువాడు కేసులవైచుచు ద్వారముచెంతనుండి పోవుచుండెను. హరిమోహిని పూజ ముగించుకొని వంటయింటికిఁ బోవుచు సుచరిత్రగది నిశ్చయముగా నుండుటచే నందెవ్వరును లేరనుకొనియెను. కాని యాకస్మికముగ నింటివంకఁ జూచినంతనే గోరానుచరిత్రను చూచుతొడిగూర్చుండి యున్నట్లు మెకకపడియెను. తోడనే యామెకోర్ధానలము బ్రహ్మాంధ్రప్రద్యుంతును విద్యుద్ద్యోమతో జ్వలించిపోయెను. ఆమె యెట్లు దాని సదంచుకొని ద్వారముకడ నిలిచి “రాధారాణీ!” అనిపిలిచెను.

సుచరిత్ర లేచి కలిచెంతకు వచ్చెను. అప్పుడు హరిమోహిని వృదువ్వరముతో “నేడేకాదకి; నాయొపలు బాగుగ లేదు. నీవు పోయి వంటచేయుము! అంతవఱకును నేను గోరాబాటచెంత నుండెదను!” అనియెను. సుచరిత్ర యామెభావమును గ్రహించి యున్నట్లయై వంటయింటికిఁ బోయెను. హరిమోహిని గదిలోనికి వచ్చినంతనే గోరా యామెకు నమస్కరించెను. ఆమె కొంతనేపటివఱకు నేమియు మాటాడక కూర్చుండి పిమ్మట “బాబా! నీవు బ్రాహ్మసామాజికుడవు కావు గదా!” అని యెను.

గోరా—కాదు!

హరి—మామిందూతుతమును నీవు విశ్వసించువా?

గోరా—విశ్వసించకేమి?

హరి—అట్లయినచో నీవ్యాపార మంతయు నేమి?

హరిమోహిని యభియోగమును గోరా యించు కంతయు గ్రహింపజాలక యామె మొగమువంక నూరక చూచుచు గూర్చుండెను. అప్పుడు హరిమోహిని “రాధారాణీ వయోవతి; నీవామె కార్మికుడవు కావు. ఆమెతో నీకొంతగొడవయే! ఆమె యాడుది; ఇంటిపనులను కేసికొనవలసినది; ఆమె కీమాటలతోఁ బ్రయోజన మేమిచ్చుది? ఇవియామెకుఁ బరధ్యానము కలిగించును. నీవు జ్ఞానవంతుడవు; లోకు లందఱును నిన్నుఁ బ్రేరంపించుచున్నారు! ఇట్టివ్యాపారము తెన్ను

దైవము దేశమునందన్నవా? : శాస్త్రము దైవ వ్రాసబడి యన్నవా?" అని యెను.

గోరా కదియొక యాధునికములైనాడెను. మహాత్మాగాంధీయముగూర్చి యే పత్రము వారసలైన నీటిమట్ట ఫటా నని యాశయమునుండియైన నుండలేదు. అతఁ డిందుకనే పూర్వకుండి "ఈమె బ్రాహ్మసంస్కృత, ఈమె యంగలీషోదను గలసిమెలసి యుండుటను జూచితిని. అందుచే నా కెట్లసంశయమును లేజోయినది?" అయెను.

హరి—మంచిది. ఆమె యట్టిదే యనుకొందము. కాని క్షిప్రేంద్రుడి యిష్టము లేదు గాదా? నీయుపదేశములచే నిక్కాలపుచార. గతా విజ్ఞానములె యున్నార. అట్టివారు నీయీ ప్రపంచమున గాంచి యేమనుకొందురు? నిన్న రాత్రివఱకు నామెతో మఱలా జితివి. అయినను నీసంభావన ముగియలేదు. మరల కేడు తెల్లవాడగుడు వచ్చితివి. ఇతఁ డెవడు కామె నుంటియింటికి బోలేడు; గంట చేయలేదు; ఈయే కాదనీకాదు నాకుఁ దోర్పడలయు నని యామెకుఁ దోచునేలేదు. ఇయేవా నీనామె కుఁడోచునా! మీయింటగూడ నాడబిడ్డలుండరు. వారివలన్నియును బట్టివెట్టిది వాకి నీనిట్లే బోధింతువా? అల్లెకన్నరెన బోధించివచో నీవు కమింతువా?

గోరాపత్రమున నీయటలనుఁ బ్రతిస్పృశకమే లేను! నాని యాతఁడు సామాన మగా "ఆమె యిట్టియభ్యాసములతోఁ జెరిగినది కావున కేనీయయమున నతగా నాలోచింపలేదు!" అనియెను. అప్పుడు హరిమోహిని "ఈమె కెట్టి యభ్యాసము లున్నను నాయొద్ద నున్నంతవఱకు, నేను బ్రాకియున్నంతవఱ కెవరికంటె సామెల్ల నేనీమెనుఁ జాలవఱకు మరలించితిని. పరేకునింట నాయొద్దనున్న పృథ్వీయమెహిందు వెలొయినదని వాడుపుట్టింది. ఇచ్చటికి వచ్చినతరువాత విషయవిమటలవలన మరల నీమె మనసు తిరిగిపోయినది. విషయం దిప్పుడు బ్రాహ్మనివాసముకూడఁ జేరికొనఁ దలచినాడు. నేనెట్లో కష్టపడి యాతనిని వదల్చుకొంటిని. ఇక నొక మారానుఁ దున్నాడు. అతఁడు వచ్చినంతనే నేనామెను దీసికొనిపోయి మేడమీది గదిలోఁ గూరుచుందును. ఈవిధముగా నేను గుచరితకొనుట గష్టపడుచున్నాను. బాబూ! నీ యెదుటఁ జేతులు జోడించి కేడుకొనుచున్నాను. ఈప్రపంచమున నాకీదిద్దలకంటె నింకర్థము లేదు. వీరికిని నాకంటె నాత్మీయు లెవ్వరును లేరు! నాయనా! ఈమెను నీవు విడిచిపెట్టుము! పరేకునింట పెండటికోనవలెన్నార. లావణ్య యున్నది; లీల యున్నది! వారును బాగుగఁ జదివినబుద్ధిరుతులు! నీవేమెనఁ జెప్పవలసి యున్నతో కారికిఁ జెప్పుము! నిన్నెక్కడ నడ్డగింపరు!" అనియెను.

గోరా ప్రతిభుండై యూరకుండెను. హరిమోహిని మరల "బాబూ! ఈమెకు కయము వచ్చింది. పెండటికాలమును. ఎల్లకాలము నీట్లే కన్యయై యుండునా? అడు

దానికి గృహధర్మమే యావశ్యకమైనది!" అనియెను—సాధారణముగా గోరాయుడే శమశ్రితికే కాని యాతఁ డెప్పుడును దళయ దేశములను సుచరిత్రయొద్దఁబ్రకిటంపలేదు. సుచరిత్ర గృహిణియై యంతఃపురమునందుండి గృహకార్యములనుగొనించుచునభావనయే యాతనికిఁ గలుగలేదు! ఆమె యెప్పుడు నిశ్చేయుండు నని యాతనిచూడదేశము.

గోరా—ఈమె పెండ్లిగూర్చి మీశ్రమన నాలోచించుచున్నారా?

హరి—నేనాలోచించుకొనుచో నీమె కింకెప్పుడున్నా?

గోరా—ఈపెండ్లి పొందూసమాజమునందే జరుగునా?

హరి—అదియేమి తత్తుచు! ఏమియు గొడవ పుట్టక సరిగా నున్నచో నీమె కన్నియును నిర్దళతీచెనను. నేనంతయును నిశ్చయించుకొనియే యున్నాను. ఇంత వఱకు నీమెనడవడినిబట్టి యేమిచేయుటగనను సావనించుటలేదు. తెండుదినములనుండి యీమె మనము నిర్ణయముగా నుండుటం గాంచి నేను భయముతో నున్నాను!

ఈవిషయమున నిరఁబ్రశ్నించుట మంచిది కాదని యనుకొనియును గోరా యూరకుండఁజాలక “వరుఁ డెక్కడఁ నాలోచించుచున్నాఁడా? నానిప్రశ్నించెను. హరిమోహిని “అ! వరుఁడు చాలమందఁబాటు! నాచిన్నమఱుది కైలాసుఁడు. ఆతని ప్రథమభార్య మరణించినది తగినవెద్దపిల్ల దొరకక యింతవఱకునున్నాఁడు. కాకున్నచో నట్టివరుఁడు దొరకునా? అతఁడురాధారాడికిఁ గరిగినవాఁడు!” అని చెప్పెను.

మనములో బాధ కలుగుచున్నకొలదియు గోరా కైలాసుగూర్చి ప్రశ్నించుచుండెను—హరిమోహినిమఱుదిలలోఁ కైలాసుదొక్కఁడే బాగుఁజూచినవాఁడు ఎంతవఱకుఁ జదివెకో యామెయే చెప్పలేకపోయెను. కుటుంబములో నాతఁడే చదివినవాఁడని ప్రభావతీయున్నది. ఆతఁ డాగ్రామమునందలి పోస్తుమాస్తరువే పోర్టు చేసెను. దానిపై నెవ్వఁడో గొప్పయధికారి కృతముగా వచ్చి విచారి చిహ్నియెను. ఇందువలన గాగ్రామములందఱును కైలాసునిప్రజ్ఞకు మెచ్చుకొనిరి. ఇంతవఱకైనను నాతఁడు హిందూమతాచారములందు నివకలిగి యుండెను. కైలాసునిచరిత్ర మిది—గోరా యంతయును విని హరిమోహినికి నమస్కరించి మఱేమియు మాటాడకుండ బయలుదేరినను. అతఁడు మేడమెట్టును దిగి వచ్చుచుండఁగా వంటయింటిలోఁ బని చేసికొనుచున్న సుచరిత్ర యాతనిపదికల్బమును విని ద్వారముచేతకువచ్చి నిలువఁబడి యెను. గోరా యేవంకను జూడక వెడలిపోయెను. సుచరిత్ర యొక్కనిట్టూర్పు విశిష్టిమరలఁ దనవనిలోఁ బ్రవేశించెను.

గోరా సందువివరముఁ బోవునప్పటికి హరినుఁ దాతని కగ్రపడి నవ్వుచు “ఉదయముననే బయలుదేరితిరే!” అనియెను. గోరా మాటాడలేదు. హరినుఁడు మరల నవ్వుచు “మీరక్కడకే పోయితినుకొంటును! సుచరిత్ర యింట నున్నదా?”

అని యడిగెను. “ఉన్నది” అని చెప్పి గోరా శీఘ్రమున వెళ్లిపోయెను. హారానుడు శుచరితయింటికిబోయి వంటయింటిలోనున్న శుచరితకు గాంచెను. ఆమెకింకదప్పించు కొనుట కవకాశము లేకపోయెను; సమీపమున హరిమోహనియైనను లేదు!

హారా—గోరాబాబు నాకిప్పుడే యగ్రపడినాడు. ఆతడు డింతవఱకునిచ్చటనే యుండె ననుకొందును!

శుచరిత బదులుచెప్పక పనిలోఁ బ్రవేశించి యూసిరితగునంతపనియున్నట్లు నటించెను. కాని, హారానుడు విడివలేదు. ఆతడు వంటయింటికివంట నున్నవడలలో నిలవఁబడి మాటలాడుటకారంభించెను. హరిమోహని మెట్టనైలులఁబడి యొకటిరెండు సారులు దగ్గఱను. ఏమియును బాధములేకపోయెను. హరిమోహని హారానునియెదుటికి వచ్చియుండును. కాని యొకసారి యాతని యెదుటఁ బడినచో నాతనిదుర్దమోత్సాహ కృత్యములనుండి తానుగాని శుచరితగాని యాక్రమణము చేసికొనుట కవకాశము లేకుండఁబోయెను. అందుచేతనే హరిమోహని హారానునినీడ చూచినంతమాత్రముననే మేలియనుఁగు సవరించుకొని తేప్పిమిఁగొని పోవుచుండును. అట్లామె వధూవరును నందుఁగూడఁ జేసి యుండదు!

హారా—శుచరిత! మీ రెన్నోవట్టితిగ్, యెక్కడనుఁ జేరితిగ్ చెప్పఁ గలవా? లలిత వినయునితో హిందూవాసము చేసికొను నని నీవు వింటినుకొందు ను! దీనికి బాధ్యులెవ్వరో నీవెఱుఁగుదువా?

శుచరిత మాటాడలేదు. హారానుడు నతస్వరముతో గంభీరముగా “నీవే బాధ్యురాలవు!” అనియెను—ఇంతటిఘననిదానోపద్రవము శుచరిత సహింసజాల దని యాతఁడనుకొనియెను. కాని నిర్లక్ష్యముగనుండి మాటాడఁబడఁ దనపని చేసికొను చుండుటయు నాతఁడు తర్జనితో నామెను దెలిరించుచు “శుచరిత! నీవే బాధ్యురాల వని నేను మరలఁ జెప్పుచున్నాను. ఈపక్షమున నాయపరాధ మేమియు లేదని నీవు గుండెలపైఁ జేయుచి చెప్పగలవా?” అనియెను. శుచరిత నిశ్శబ్దముగనే కూర్గిన్నెలోఁ దెలమును బోసెను అది చిటచిట ధ్వనించుచుండెను. హారానుడు మరల “నీవే గోరావినయులను నీయింటికిఁ దెచ్చి నీసమాజమిత్రులకంటె నధికముగ గౌరవించితివి. దాని ఫలమేమైనదో చూచితివా? నేను మొదటినుండియుఁ జెప్పుట లేదా? తువ కేమెది? ఇప్పుడు లలిత పెద్దయిదిదగ్గఁగలరా? యీయాపదయంతయు లలితతోఁ గొట్టుకొనిపోయినదని నీవ్రాసించుకొనుచున్నావు. అట్లుకాదు. నేనునిన్ను హెచ్చరించుటకే వచ్చితిని. ఇప్పు డింక నీవంతు వచ్చితిది. నీవిప్పుడు లలితదుర్ఘటన యనుగూర్చి విచారించుచుంటివి గాని నీయధఃపతనమునకు సమయము సమీపించు యెప్పు డని యెంతమాత్రమును బరితపించుటలేదు. కాని శుచరిత! ఇప్పుడైనఁ

దప్పించుకొనుట కవకాళ మున్నది. మన మొకప్పుడెంతటియాళలలో మనలను మేళ గించుకొంటిమో, మనజీవితముల పెంతటి యుజ్జ్వలములుగాఁ జేసికొనదలంచితిమో మనయెదుట భవిష్యద్వర్షాపమాజ మెంతయువారభావముతో నగపడియెనో, మన కన్నెన్ని సంకల్పములు కలిగెనో, మన మెంతటిపాథేనుమును బ్రతిదినమును సంగ్రహించితిమో యొక్కసారి భావించుకొనుము! అవియన్నియు నశించిపోయె ననుకొంటివా? లేదు. మనయాకాక్షేప్తి మింకను సిద్ధముగనే యున్నది. ఒకసారి తిరిగి చూడుము! ఒకసారి వెనుకకు రమ్మి! అనియెను.

అప్పుడు సుచరిత తిప్రతైలమునఁ గూడముక్కలను పైచి గణగణ గరిచెతోఁ దిప్పించుడెను. హోరానుఁ బ్రత్యుత్తర మనకై నిశ్చిబ్బముగ వేచియున్నప్పుడు సుచరిత పొయిమిఁదెనుండి కూంగి న్నిటు దింపి మొగముత్రిప్పి దృఢస్వరముతో “నేను హైందవిని!” అనియెను. హోరానుఁ డాస్థిముగ హరిబుద్ధియై “నీవు హైందవివా?” అనియెను. సుచరిత యానని చెప్పి ముఱు ఎంటఁగని చూచుకొనుచుండెను. హోరానుఁ డు కొంతసేపటికిఁ గుదురుపడి తిప్పిస్వరముతో “అట్లయినచో గౌరమోహనబాబు నీకుఁ బ్రాతస్నానము-కాలముదు మతిబోధ చేయుదున్నాఁ డనుకొందువా?” అనియెను. సుచరిత మొఁము త్రిప్పివందల నే “బాబు. నే నాతఁడయ్యెద దీక్ష గైకొంటిని. ఆతఁడు నాగురువు!” అనియెను. ఇన్నాళ్ళవఱకును హోరానుఁడు తానే సుచరితగురువు ననుకొనుచుండెను. ఇప్పుడు సుచరిత గోరాను బ్రేమించుట యాతని కంతకష్టము గా లేదు! కాని తనగురుత్వస్థితియు గోరాకిచ్చినట్లు సుచరిత చెప్పిన మాట యాతనికి కులపు.బోలువల నాటెను.

హోరా—మీ బురుగుతో గొప్పవాడు కాకున్నచో నిన్ను హిందూసమాజమునఁ జేర్చిగలదా ?

సుచ—నాకు నిమాజవిషయ మేమియుఁ దెలియదు. నాకుఁ దెలిసినది నేను హిందువు ననమాత్రిమ !

హోరా—ఇంతకాలమువఱకును బెండ్లి లేకుండుటచే హిందూసమాజమునందు జాతిభేదము కలుగు ననికూడ నీకుఁ దెలియును !

సుచ—మీ రావిమయున వృథావిచారము నందవలదు. ఎట్లయినను నేను హైందవి నే !

హోరా—నీత్రార్థముఁ దగుపరేమియుపదేశము లన్నియును నీనూతనగురుఁ డగు గోరావాదములచేత విస్మరించితివా ?

సుచ—నాధర్మ మొక్కచేత్రదే యెఱుఁగును. నే నావిమయున పెద్దరిత్యోపము నాలోచింపఁ దలఁచుకొనలేదు. కాని నేను హైందవి నని మీరు తెలిసికొనుదు.

హోరా—నీ వెంటటి హైందవివైనను నీ కట్టిలాభమును లేదని చెప్పుచున్నాను మీ గోరాబాబు వివరమునివంటివాడే యని తలంపకుము! నేను హైందవి నని నీ వెంత గొంతుచించుకొనినను నాతడు నిన్ను గ్రహించు నని యాశ పెట్టుకొనవలదు! ఆతడు గురుత్వమును జూపవచ్చునుగాని నిన్నింటికీ గొనిపోయి గృహకృత్యములను జేయుచు ననిమాత్రము నీవు కలనైన ననుకొనవలదు !

సుచరిత వంటపని మానివైచి విద్యుద్వేగముతోఁ దిరిగి నిలువఁబడి “ఈగోడవ యంతయు మీ కేల?” అనియెను. అప్పుడు హోరానుడు “గోరా నిన్నెన్నటికిని బెండ్లి యాడఁడని చెప్పుచున్నాను!” అనియెను. సుచరిత కన్ను లెఱ్ఱఁజేసి “వెండ్లియా? ఆతడు గురువని నేను మీతోఁ జెప్పలేదా?” అనియెను. హోరానుడు “జేను! చెప్పితివి! నీవు చెప్పనిమాటనుగూడ నేను గ్రహించితిని” అనియెను.

సుచ—మీరు నన్నవమానింపక యిటునుండి వెడలిపొందు! నే నిప్పుడే చెప్పు చున్నాను! ఇక మీరు నాయెదుటఁ బడవలదు !

హోరా—ఎదుటఁబడుట యెట్లు? ఇప్పుడు నీవవరోధకవ్యవు! హైందవరమ జీవి! అనూర్యంపశ్యవు! పరేశబాబుపాప మిప్పటికే బండినడి! ఈముప్పు గాలము నం దాతడు కర్మఫలము ననుభవించుఁగాక! నెలవు!—

సుచరిత గుభాలున వంటయింటితలుపు మాసివైచి క్రిందఁగూర్చుండి వైట చెఱఁగు మొగమున కడ్డము చేపికొని పొంగిపొరలుచున్న దుఃఖాజ్ఞము సతకష్టము తో నడంచుకొనుచుండెను. హోరానుడు మానవధవముతో వెడలిపోయెను. హరిహా పిని వారిమాటల నన్నిటిని వినియే యుండెను. సుచరిత యిట్లు చెప్పు నని యామె యనుకొనలేదు. ఆమె యానందస్ఫీతనయై “కాదామఱి! నాగోపిరల్లభుని పూజా ఫల మూరకపోవునా?” అని భావించుకొని తత్తణమే పూజాగృహమునకుఁ బోయి గోపాలమూర్తికి బ్రతిజ్ఞామముచేసి నేటినుండి భోగము విశేషముగఁజేసి నిశేదించెద నని మోక్షిక్కుకొనియెను. ఇంతకాలమునకుఁ భోకసాంత్రవస్వరూపముతో నామె యారాధనము శాంతమైయుండెను. ఇప్పుడో స్వార్థసాధనరూపముందాల్పి యత్యు గ్రమును, సుత్తమును, ముధాశురమునై పరిణమించెను.

౬౪

సుచరితతో మాటాడినవిధముగా గోరా యెవ్వరితోడను మాటాడియుండ లేదు ఆతఁ డింతవఱకు నితరులచెంతఁ దనలోనున్న వాక్యములను, మతమును, సుప జ్ఞేశములను మాత్రమే వెఱవరించుచుండెను. ఇప్పుడు సుచరితయొద్ద నాతడు తనలో నుండి తన్నే బయటఁ బెట్టుకొనియెను. ఈయాత్మప్రకాశసంబంధ మగునానందమున నాతనిమతసంకల్పములు కేవలకైమంతము లగుటయే కాక తనపూర్ణములై పోయెను.

అతనిజీవితము నొక సౌందర్యస్త్రీ యావరించినట్లును, నాతనితపస్సున దేవత లాకస్మి కముగ నమృతవర్షమును గురియించినట్లు నుండెను.

ఈయానందోద్యోగముచేతనే గోరా గొన్నాళ్ళనుండి ప్రతిదినము ననాలొచితముగా నుచరితయింటికి వచ్చుచుచుండెను. కాని హరిమోహినిమాటవలనఁ దానొకప్పుడు వినయుని యనురూపముగ్ధత్వమునకై నిందించి పరిహసించినసంగతి యాకస్మికముగ గోరాకు స్ఫురికవచ్చెను. ఇప్పుడు తెలియకుండఁ దనకే యట్టియవస్థ కలుగుటం గాంచి యాతఁ డదరిపడియెను. ఈప్రపంచమునందలి యెన్నియోగోష్ఠజాతులు నశించిపోయె ననియు, భారతజాతిమాత్రము కేవలసంయమముచే దృఢభావముతో నియమపాలము చేసికొనుచు వేలకొలదియేండ్లనుండి ప్రతికూలాఘాతముల కెన్నిటికో నపించి యంతఃకలకును దన్ను రక్షించుకొనుచున్న దనియు గోరా మాటిమాటికిని తెప్పుచుండును ! అనియమము శిథిలము కాఁగూడ దని గోరాయుద్దేశము ! భారత వర్షమునందలి నమస్తమును దారుమార్చె పోయినను నందలికఠిననియమసంయమాంతరమునఁ బ్రచ్ఛన్నముగా నున్నప్రాణపురుషుని శరీరమునమాత్ర మేయత్యాచారియు, నేరాజపురుషుఁడునుగూడ వాస్తవ్యము చేయఁజాలఁడని యాతఁడు చాటుచుండును. మనము పరజాతికి లొంగియున్నంతకాలము మననియములను దృఢముగఁ గాపాడుకొనవలయు ననియు, వానిమంచిచెడ్డలను విమర్శించునపుయముడి కాదనియు నాతని యుద్దేశము ! అట్టిగోరాకు హరిమోహిని తిరస్కారవచనము గజరాజున కంకుశపుఁ బోటువలె నుండెను.

గోరా యింటికి బోవునప్పటికి మహిముడు వీధిగుమ్మమువెంపల నొకబల్లచై గూర్చుండి తంబాకు నేవించుచు, లోనికిఁ బోవుచున్నగోరాను లిలిచి గదిలోనికిఁ దీసికొనిపోయి “గోరా ! కోపపదవలదని ముందే చెప్పుచున్నాను ! నీకుఁగూడ వినయుని వెత్తియే పుట్టినదా ? ఆతెవునకుఁ దఱచుఁగ బోవుచున్నావు !” అనియెను. గోరా తెల్లపోయి “భయము లేదు” అనియెను.

మహి—ఈపదతి బాగుగలేదు. ఇది యూరక తిని దాగి తిరిగివచ్చుట మాత్రమే యని నీవనుకొనుచున్నావు. దీనిలోపల నొకసంకల యున్నట్లు నీమిత్రుని యవసంబట్టి తెలియుట లేదా?—పోయెద నేమి ? ముఖ్యవిషయము చెప్పనే లేదు ! వినయమునకు బ్రహ్మసమాజముతో సంబంధము స్థిరపడినట్లు వినియుంటిని. ఇత మన కాతనితో నెట్టిసంబంధము నుండఁగూడదని ముందుగానే చెప్పుచున్నాను.

గోరా—అట్లే కావచ్చును.

మహి—కాని, అన్య దీనికి నమ్మతింతువో గందరగోళముగా నుండును. మనము గృహస్థులము; అడుబిడ్డకుఁ బెండిచేయవలసియున్నది. ఇంటిలో బ్రహ్మ సమాజ మున్నచో నే వీయిల్లు విడిచిపోవలసివచ్చును.

గోరా—అక్కటలేదు. అటు జరుగదు.

మహి—శశివెండ్లి చాలవఱకు సిరపడినది. మాకొత్తవియ్యంతునకు గోడలి కంటే బంగారమునందే యాశ యెక్కువ! మానవుడు నశ్వరపదార్థ మనియు, బంగార మంతకంటే శాశ్వతమను మనియు నాతనియందేళము! జ్ఞానధర్మకంటే ననుపాన మునే యాతఁ డధికముగ వాంఛించును. నేనాతనివలనఁ జాలసంగతులను నేర్పు కొంటిని. వానిని నాకుమారునివివాహసమయమున వినియోగింపవలయును. నేనును రల నొకసారి యాదినములలోఁ బురుషజన్మమెత్తి యీవిధముగాఁ బెండ్లి చేసికొన వలయు నని వాంఛించుచున్నాను. ఈజన్మము కొంచెమైనను సార్థకము కాలేదు. ఇదియో పొరువము! కన్యాదాతను గట్టెలపై బెట్టింపవలదా? బాబూ! నేను నీతోఁ గలసి రేయింబవలు గొంతుచించుకొని హిందూసమాజమునకు జయధ్వనులు చేయఁ జాలను. నాకుమారున కిప్పుడు పదునాలుగుమాసములవయసు! అతని పెండ్లియగువఱ కును నీవు నీమిత్రులతోఁ గలసి హిందూసమాజము నిట్టే నిలిపి యుంచుము! తరువాత పీఠంధరును, గిరస్తానీ లై ననుసరియే! ముసల్మానులైనను సరియే! నాకేమియును విచారములేదు. అందుచేతనే శశివెండ్లికి వినయుని బిలువవలదని చెప్పితిని. అప్పు డాలోచించుట మంచిదికాదు. ఇప్పటినుండియు నీమాట యమ్మతోఁ జెప్పవలయును!

గోరా యటనుండి తల్లికడకుఁబోయెను. ఆనందమయి యాతనింగాంచి“బాబూ! కూర్చుండుము! ఒకసంగతి యాలోచింపవలయును! వినయుని పెండ్లిమాటవిన్నావా?” అని ప్రశ్నించెను. గోరా మాటడలేదు. ఆనందమయి మరిల“వినయుని వినతండ్రికిఁ గోడము వచ్చినది. వారెవరును రారు. ఈపెండ్లి పరేకునింట జరగుటకూడ నంశయ మే. అన్ని పనులును వినయుఁడే చేసికొనవలసివచ్చినది. మనయింటి కుత్తరభాగమున నన్నుమేడ రెండవయంతనుపై వినయునిపెండ్లి జరిగించిన బాగుగ నుండును”అనియెను.

గోరా—అది యెట్లు?

ఆనం—నేను లేకున్నచో వివాహము జరిగించువా రెవరు? ఇక్కడనే పెండ్లి యైనచో నేనన్ని పనులను జూచుకొనుట కవకాశముండును. వినయున కంతకష్టము కలుగదు.

గోరా—అటు జరుగవచ్చు!

ఆనం—జరుగకేమి? మీతండ్రిని నేనొప్పింతును!

గోరా—వలదమ్మ! ఈపెండ్లి యిక్కడఁ జేయవలదు. నామాట వినుము!

ఆనం—ఏమి! వినయుడు వారిమతము ననుసరించి పెండ్లియాడుటలేదే!

గోరా—ఈవాద మంతయు నేల? వినయున కిష్టమగుఁగాక! ఈపెండ్లి మా కిష్టము లేదు. కలకత్తాలో నిండ్లే దొరకవా? అతనికిఁగూడ నొకయిల్లున్నది కాదా?

చాళ్యయిం డున్నవని యానందమయికఁ దెలియకపోలేదు. కాని వినయుండు బంధువులచేఁ ద్యజింపబడి నిర్భాగ్యునివలె నేయింటుకో పెండిచేసికొనుట యామెకుఁ గష్టముగా నుండెను. అందుచేతనే యామె తనయింట నీవివాహము జరిగింప నిశ్చయించుకొని యుండెను. గోరా యంగీకరింపబడకుటగాంచి యామె నిట్లున్నవిడిచి “వీరా రాష్ట్రకొనకున్నచో మతియొక యిల్లదైపుఁ దీసికొనవలసివచ్చును. కాని యందు వలన నాకు శ్రమకలుగును ! కానిమ్ము ! మికిచ్చుచులేనప్పుడు నేనేమిచేయుదును !” అనియెను.

గోరా—అమ్మా ! నీ వీ పెండిలోఁ జేరవలదు !

అనం—అదేమిమాట గోరా ? నావినయుని పెండి నేను గాక మతి యెవ్వరు చేయుదురు ?

గోరా—అట్లు చేయఁగూడదమ్మా !

అనం—గోరా ! వినయునితో నీమతము కలియకపోవచ్చును గాని నీకాతనిపై శత్రుత్వ మేల ?

గోరా యిండుక యుత్తేజితుఁడై “అమ్మా ! నీవన్యాయముగ మాటాడుదున్నావు ! వినయుని పెండితో సంబంధము లేకుండఁ జేసికొనుట నాకుమాత్రము నుఖముగా నుండె ననుకొంటివా ? నాకు వినయునియం దెంతప్రేమ యున్నదో నీకంటెను దెలిసినవా రెవ్వరున్నార ? కాని యిది ప్రేమవిషయముకాదు. దీనినడుమ శత్రుమిత్రత్వము లెంతమాత్రమును లేవు. వినయుండు మంచిచెడ్డల నన్నిటి నెఱింగియుండియు యిక్కార్యమునఁ బ్రవేశించెను. మే మాతనిఁ ద్యజింపలేదు. అతఁడే మమ్ములను ద్యజించెను. ఈవిచ్చేదమువలన నాతఁ డనుకొన్నదానికంటె నెక్కువకష్టము ననుభవించుట లేదు !” అనియెను.

అనం—గోరా ! ఈ పెండిలో నీనహాయ ముండదని వినయుండు గ్రహించి యుండును. ఈమాట నిజమే. కాని యీ శుభకార్యమునందు నేనాతని నెంతమాత్రమును ద్యజింపనవసరము నాతఁడు నిశ్చయించుకొనియుండును. వినయుని వధువును నే నాశీర్వదించవని యాతనికి గంతయమే కలిగినచో బ్రాణముపోయినను నాతఁ డీ పెండి చేదికొనకాలడు ! బాబూ ! నేనుమాత్రము వినయునిమనసు నెఱుంగనిదాననా ?

అనుచుండఁగ నే యానందమయి నయనాంచలములనుండి యొకటిరెండుపులిం దువులు జాతెను. గోరామనోదుర్భయమున వినయునింగూర్చిన గళిరీవేదన యాలోడి తముకాదొచ్చెను. అయినను నాతఁడు “అమ్మా ! నీవు సమాజమునం దుంటివి. దానికి ఋణపడియుంటివి ! ఈమాట యాలోచించుకొనుము !” అనియెను.

అనరి—సమాజముతోడి సంబంధము నాకుఁ చాలదివములనుండి దూరమైయున్నట్లు నీకుఁ బలుమాటలు చెప్పియే యున్నాను. అందుచేతనే సమాజము నన్ను నిందించుచున్నది; నేనును దానికి దూరమై యున్నాను.

గోరా—అమ్మా! నీయింట నాకన్నిటికంటెను బాధకరముగా నున్నది!

అనందమయి యశుక్రిష్ణారావుగారి కుమారులతో గోరాసర్వాంగములను స్పృశించుచు “బాబూ! నిన్నీ బాధనుండి తప్పించుట నాకసాధ్య మనునంగతి యీశ్వరు నకుమాత్రమే తెలియును!” అనియెను. గోరా చటాటన లేచి “అమ్మా! నేనిప్పుడే వినియుని చెంతకుఁ బోయి నీవు సమాజమును వదలుకొంటిని గాన నీ పెద్దీపనులను న్యాయముగనే చేసేకొను మనియు, మానవీయమును గోరుట యధర్మమును, స్వార్థ పరత్వము నగుననియు నాతనితోఁజెప్పెదను!” అనియెను. అనందమయి నవ్వుచు “నీయిష్టమువచ్చినట్లు చేయుము! తరువాత నానంగతి చూచుకొనియెదను.” అనియెను.

గోరా వెడలిపోయినతరువాత అనందమయి చాలసేపటికంత నాలోచించి మెల్లమెల్లగా నాకునిమహలునకుఁ బోయెను. నేఁడేకాదక కావునఁ గృష్ణదయాళుడు స్వయంపాకప్రయత్నములలో లేడు. అతఁడు కృష్ణాజనమువైఁ గూర్చుండి మరగ్నింఘమును జదువుకొనుచు నానందమయిం గాంచి యిండుక వ్యస్తచంద్రుఁడయ్యెను. అనందమయి యాతని కిండుక దూరముగ నొకచోఁ గూర్చుండి “చాల నశ్వాసము గాఁ దోచుచున్నది.” అనియెను. సాంసారికశ్వాసాశ్వాసములకు దూరమై యున్నకృష్ణదయాళుఁ డుదాసీనభావముతో “అశ్వాస మేమి?” అనియెను. అనందమయి మృగన్వరముతో “ఇక గోరానంగతి రహస్యముగ నుంచుట కవకాశము లేదు. సిద్ధిగతులు చాలదిక్కుగా నున్నవి!” అని చెప్పెను. గోరాప్రాయశ్చిత్తప్రసావసమయమునందే కృష్ణదయాళుఁ డీయూహ తోఁచెను. కాని యొకసాధనప్రక్రియలలో నాతఁ డీనంగతి ముఱచిపోయెను.

అనందమయి మనశ్శాంతిపొంది యీ నెలలో జరగును. నేనిదివఱ కిట్టికార్యములు వచ్చినప్పుడేదో వంక పెట్టుకొని గోరాతో నెక్కడకో పోవుచుంటిని. ఇంతచెద్దకులకార్యము లీనకుమ మన యింట జరుగుట లేదు. కాని శశివెండిలో గోరాను మనతో నుంచుకొనుట యెట్లో చెప్పఁడు! నాకు కాంతి నొసంగు మనియు, నాయభిచారమును తమింపుమనియు నేనీశ్వరునిఁ బ్రార్థించుచునే యున్నాను. ఇంకను దాఁచియుంచి నచో గోరా వలనఁ బాలగొడవలు త్రట్టును. అతనికి సర్వమును తెల్లడించుటకు మార నుమతింపవలయును!

కృష్ణదయాళునితనమున కింద్రిం దంతరాయముం గూర్చిఁజూచుచును. అతఁడు వాయుసాధనము చేయుచుండెను; క్రిమముగా నావారము తగ్గించెను. పొట్ట నెన్ను

నందుకొనుట కింక నెంతయోకాలము విలంబము లేదు; ఇట్టిసమయములో నీయత్నా తమా?—అతఁ డానందమయిం గాంచి “నీకు మతిపోయినది! ఇప్పు డాసంగతి వెల్లడించినచో గొంప మునుగదా ? జరుగవలసిన దేవో జరిగిపోవును. సాధ్య మెంతవలయు నీవు బాగ్రితగా నుండుము! ఉండకున్న దోషములేదు!” అనియెను. తాను జీవించియున్నంతవఱకేమియు వెల్లడికాగూడదనియు దరువాత నేమైనను మంచికే యనియు గృహదయాళుఁ డనుకొనియెను. అనందమయి యేమి చేయుటకుం దోచక లేచి యించుక నేవు నిలిచి “మీశ్వరస్థితి యెట్లున్నదో చూచుకొనుచున్నారా? అని పృశ్నించెను. అనందమయి యీమాఘత్యమునకుఁ గృష్ణదయాళుఁడు పకాటన నవ్వ “శరీరమా ?” అనియెను.

ఈవిషయమై యాలోచించు టంతముఖ్యము గాదని యెంచి యాతఁడు మరలఁ దనపు సకమును జదువుకొనఁదొడంగెను! పక్కగదిలో సవ్యాసిచెంత మహిముఁడు కూర్చుండి గృహస్థులకు ముక్తియున్నదా లేదా యనువిషయమును బ్రశ్నించి యాయ తిందునిప్రత్యుత్తరమునకు భక్తిభావముతో నెదురుచూచుచున్నవానివలె వివరుఁడై కూర్చుండియుండెను. గృహస్థులకు ముక్తి లేదనియు వారికి స్వర్గముండు ననియుఁజెప్పి యెట్లో మహిముని కాంతింపఁజేయవలె నని సవ్యాసి ప్రియత్నించెను గాని మహిముఁ డంతమాత్రమున నూరకుండక “మహాత్మా! నాకు ముక్తియే కావలయును. స్వర్గము తోఁ బ్రయోజనము లేదు. ఏదోవిధముగా బిడ్డవెండి చేసికొని మీపాదసన్నిధిని ముక్తిసాధనము చేసికొనఁదలంచి యున్నాను. కాని కన్యానివాచము నులభసాధ్యమా? దానికి మీదయకావలయును!” అని విన్నవించుకొనఁదొడంగెను !

౬౫

నడుమనడుమ వాత్సవిస్ఫుటి కలుగుచుండె నని తెలిసికొని గోరా మునుపటికం టెను సానానముతో మెలగుచుండెను. సమాజమును మఱచి మోహభిభూతుఁడ నగుటచేతనే నియచక్రెభిల్యము కలుగుచున్న దని యాతఁడు స్థిరపఱచుకొనియెను. అతఁడు సంధ్యాకృత్యములను దీర్చికొని గదిలోనికిఁ బోవునప్పటికిఁ బరేశుఁ డటఁ గూర్చుండియుండుటచే గోరాగూడె గుభిలుచునియెను. పరేశునితోఁ దనజీవిత మేక నూత్నిగ్రాధితమగు నిగూఢాత్మీయతాసంబంధము కలిగియున్నట్లు గోరాసర్వాంతఃక రణములను విశ్లేషించి యుండెను. అతఁడు పరేశునకు నమస్కరించుటయుఁ బరేశుఁ డాదనిం గాంచి “వినయని వెండిమాట నీవు వినియే యుండువు! అతఁడు బ్రాశ్నాచ తానుసారము వెండిచేసికొనఁ దలచలేదు!” అనియెను. గోరా తత్తమే “అయినచో నాకె డీవెండి మానుకొనుటయే మంచిది!” అనియెను. పరేశుఁ డీవిషయమున వాదిం పఁ దలచక నవ్వుచు “సమాజమువా రెవ్వరు నీవెండి-రాకు! వినయనియాత్మీయు

అను రాకంట! కన్యాదానము చేయుటకు నేనొక్కడనే యున్నాను. ఇంక విషయము నివేదించున నీకంటె నెవ్వరున్నార? ఈవిషయమె నీతో నాలోచించుటచే వచ్చి తిని." అనియెను. గోరా తలతిప్పించుచు "ఈప్రయత్నమున నేను లేనప్పుడు మీరు నాయాలోచన యే?" అనియెను.

పరేశుడు విస్మితుడై గోరావంక నిరచుక నేపు చూచి "నీవు లేవా?" అనియెను. పరేశునివిశ్వాసమునకు గోరా యొక్కింతనేపు సంకుచితుడై యంతలోనే ద్వితీయ ప్రశ్నయను బహించి "ఇందు నాసంబంధ మెట్లుండును?" అనియెను. పరేశుడు కాంతముగా "నీవెవరిని మిత్రుడవు! మిత్రప్రయోజన మన్నిటికంటె నధికమైనది గాదా?" అనియెను.

గోరా—నే నాతనిమిత్రుడనే కాని యీప్రపంచమునం దీసంబంధ మొక్కటియే యన్నిటికంటెను నాకు ఘనబంధము కాదు.

పరేశ—నీకు విషయనిపునర్వచనమునం దేమైన నభర్థ మగపడినదా?

గోరా—నిత్య మనియు, లౌకిక మనియు ధర్మమిరువొకటగులెయుండును. అందు సమాజనియమములచే బ్రాకాశమాన మగుధర్మమును దిగస్కరించినచో సంపారము విధ్వంస మైపోవును.

పరేశ—నియమము లనంభ్యములై యుండును. సకలనియమములందును ధర్మము ప్రకాశించుచుండు నని నిశ్చయింపవచ్చువా?

ఈవిషయమునం దే గోరావృద్ధయ మితరజనులను మధింపబడి యొకసిద్ధాంతమును గ్రహించెను. అందుచేతనే గోరా యిచ్చు దేంతమాత్రమును జరింపక తీవ్రప్రభావముతో "నియమపూర్వకముగ మనము సమాజమునకు లాభదాయకమునో సమాజాంతరమునందలి గభీరతమో దేక్షమానకు భంగము కలుగును. ఆయుర్దేక్షము నిగూఢ మైనది. దానిని స్పష్టముగా గ్రహించుట ప్రత్యేకవ్యక్తికి సాధ్యము కాదు. అందుచేతనే నాలోచన చేయుటకు సమాజమును విశ్వసించుటకు దగిన శక్తి మనము సంపాదించవలయును!" అనియెను.

పరేశుడు గోరామాటలను దుదిగజుటను విని యాతడు తనప్రాగల్భ్యమునకించుక నిగ్గుపడినట్లు గ్రహించినతరువాత "గోరాబాబు! నేను నీ ప్రధానోద్దేశమును విశ్వసించెదను. ప్రతిసమాజమధ్యమునను దిగమేళ్యురనివి కేమితిప్రాయ మున్నదనుట సత్యమే! అది యెల్లరకును స్పష్టము కాదనుటయు నిజయే. కాని, దానిని స్పష్టముగా దెలిసికొనక బ్రయత్నించుటయే మానవకర్తవ్యము! చెట్టునలె నచేతనభావముతో నియమపాలనముం దేయుటమాత్రమే సార్థకత్యము కాదు!" అనియెను.

గోరా—సమాజనియమములను సంపూర్ణముగ నవలంబించినచో సమాజోద్దేశము స్పష్టముగా బోధపడునని నాయుద్దేశము! దానితో విరోధించినచో దాని నాతంకపటచుటయే కాక పారపాటునకు గుఱిచేసినట్లుకూడ నగును.

పరే—ఆతంకములును, విరోధములును లేకుండ నత్యపరిత్యక్తకాలదు. ఆసత్యముదో ప్రాచీనకాలమున వెవ్వరో కొందఱు జ్ఞానులచే గ్రహింపబడి యెప్పటికిని నొక్కతరుననే యుండుటలేదు. ప్రత్యేకకాలములందు వివిధనిరోధాఘాతమధ్యమునందుండి లోకులయెదుట నాసత్యమునూత్ననూత్నముగాఁ బ్రత్యక్షమగుచుండును. విమెనను నేనీవిషయమున వాదింపఁ దలచుకొనలేదు. నేను మానవుని క్షత్రిగతస్వాతంత్ర్యమును విశ్వసించును. ఏది నిత్యసత్యమో, యేది యనిత్యకల్పనమో తెలిసికొనఁగలిగినజ్ఞానమునందే సమాజోన్నతి యాధారపడి యుండును.

అని పరేకుఁడు లేచెను! గోరాయును లేచెను. అప్పుడు పరేకుఁడు “విషయనకు మిక్కిలిదగ్గర నీదిక్కార్యమును జరగింతు వని యెంచి సమాజనిరోధమువలన నేను తప్పక నడలించితిని. ఇట్టిచో నాత్మీయులకంటె మిక్కిలిధికులుగదా! కాని విషయని ద్యజించుటయే నీకుఁ గర్తవ్యమని ప్రోచినప్పు డీభారమంతయు నామీదనే పడినది! కావున నిక్కార్యము నేనొక్కడనే నిర్వహింపవలసివచ్చినది!” అనియెను. ఒక్కడడనే యను పరేకునిమాటలలో నెంతయర్థమున్నదో గోరా యప్పు డూహింపలేదు. పరదాసుందరి యాతనికి విరుద్ధముగా నుండెను! ఇంటిలోనిబిడ్డల కిష్టము లేకుండెను! నానిమోహిని యొప్పుకొన దని పరేకుఁడు నుచరితను బెండ్లికిఁ బిలువలేదు. ఒకవంక సమాజమువా రందఱును ఖడ్గహస్తై యుండిరి. విషయనిపిసతృప్తియు, నాత్మీయులు నాతని ననేకవిధములఁ దిట్టించు నుత్తరములను వ్రాసిరి!—

పరేకుఁడు వెడలిపోయినంతనే యవిసాకుఁడును మఱికొందఱు సామాజికులును వచ్చి పరేకునిద్వారించి యాక్షేపింపసారంభించుటయు గోరా “వలదు. ఆతఁడుపూజ్యుఁడు. ఆతని మీరు గౌరవింపఁజాలకున్నచో నాతని నిందింపవలయునను మీనీచోద్దేశము నైనను మార్చుకొనుడు!” అనియెను. గోరాకు మరలఁ దనపఁఘమువారితో నెప్పటికలె నమానోము కలిగెను. కానియభిరుచి లేదు! “ఇవి యేమియును గాదు. ఇదియొక పని యనిచెప్పుట కవకాశము లేదు. దీనియందుజీవము లేదు. ఇట్లే కేవలము వ్రాయుట, యుపన్యాసించుట, గుంపుచేర్చుట మొదలగువానివలన లాభములేదు! నన్నమే!” అను నుద్దేశ మారనివృద్ధయము నిశితముకన్నదును బాధింపలేదు. నూతనకైతీచే విజృంభించు నాతనిజీవితము పూర్ణభావముతోఁ బ్రగింపించుటకు సత్యవధమును నిరీక్షించుచుండెను. ఇవి యేమియు నాతని బాగుగఁ దోచుట లేదు.

ఒకవంకఁ బ్రాయశ్చిత్త వశమఁ బ్రయత్నము జరుగుచుండెను. ఇది గోగా కుతాసహమే. ఇది కేవల మకుచిప్రాయశ్చిత్తమే కాదనియు, దీనివలన నొక్కసారి గా సంపూర్ణ నూతననిర్మలదేహముతోఁ గర్మక్షేత్రమున నతఃకర్మలభముం గాంచవలయు ననియు గోరాయుద్దేశము! దీనికి దిననిర్ణయ మయ్యెను! పూర్వపశ్చిమవంక పండితుల కందఱులు నాహ్వయము లంపఁబడుచుండెను. ధనము సమకూర్చుబడియెను. ఇది దేశోపయోగకరమగు కార్యమని సంఘమువా రందఱు ననుకొనుచుండిరి. అవి నాకుఁ దందఱతోడను రహస్యముగ నాలోచించి పండితసభలో గోరాకు హిందూ ధర్మప్రదీపకుఁ డనుబిరుదము నిచ్చుట కేర్పఱచుకొనియెను. ఈవిషయమున సంస్కృత శ్లోకములతో స్వర్ణాక్షరములు ముద్రించినసమ్మానపత్రమునుగూడ నర్పింపఁదలచెను. మాతృముల్లరుదొరవారి ఋగ్వేదాంగేయభాష్యగ్రంథమునుగూడ విలవగల మొరా కోలైందు చేయించి యాతనికి బహుమాన మిచ్చుట కేర్పఱచుకొనియెను. ఈవిధము గా సంఘములో నశేకవిధము లగునాలోచనలు జరుగుచుండెను.

౬౬

హరిమోహినికి మఱుదియొద్దనుండి యుత్తరము వచ్చెను. అందు క్షేమసమాచారములకు, దరువాత నిట్లు వాయుఁబడి యుండెను. “అమ్మా! మీరు వ్రాసిన గ్రంథము లన్నియును బాగుగఁ దెలిసికొంటిని. 12, 18 ఏండ్ల కన్య యున్నదనియు, నెదిగినపిల్లవలె నగపడు ననియు, నైనను బాధకము లేదనియు వ్రాసినది. ఆమెకుఁ గలసంపత్తి చీకటికన్యత్వమో చిరస్వత్వమో తెలిసికొని వ్రాసినవో నన్నగారితోమాటాడి యామన యుద్దేశము తెలిసికొందును. ఆమెనయును సమ్మతించుననుకొందును. కన్యకు హిందూమతనిష్ఠ యున్నదని వ్రాయుటచే సంతోషముగా నున్నది. కాని యామె బ్రహ్మదమాజనునఁ బెరిగినసంగతిమాత్ర మెచ్చటను వెల్లడి కాకుండఁ జేయవలయును. రాజబోవు చంద్రగిరివాణునకు గంగాస్నానమునకు వచ్చెదను. వీలైనవో వచ్చి కన్యను జూచెదను.”

మరల నెప్పటికైన నత్రవాల్లిలు చూచుభాగ్యము కలుగునను నాకే హరిమోహిని కింతవఱకును లేకయే యుండెను. కృకురగృహత్యాగదినమప్పు డామెకు మృతదినము వలె నుండెను. ఇప్పు డెట్లయిన నుచరితమాలమునఁ దన కభాగ్యము లభించు నని యామె యాశపడుచుండెను. అయినను దొందరపడుట కామెకు సాహసము లేకుండెను. ఎంతసమీపమునం దున్నను నుచరితప్రాయోద్దేశమును హరిమోహిని గ్రహించఁ జాలకుండెను. ఆమె సమయమును నిరీక్షించుచు నుచరితను బాగుగఁ బరిక్షించుచుండెను. హరిమోహిని క్రిమముగాఁ దనప్రాజను న్యల్పకాలములోనే ముగించుకొనుచు నెప్పుడును నుచరితను దనకంటెయెదుటనే యుంచుకొనుచుండెను.

గోరారాక యాకస్మికముగ నాగిపోవుటచే దొడ్డమ్మయాతని నేమైన నన్నదే మో యని నుచరితయనుకొని “మంచిది ఆతడు రాకపోయినను, నాతడే నాగురుడు ! నాగురుడు !” అని నిశ్చయించుకొనియెను. పృత్యక్షగురునికంటె నపృత్యక్షగురుని యాకర్షణమే తీవ్రమైనది. ఏమనిన—అప్పుడు గురుసందర్శనాభావము నెట్లయినఁ దీర్చుకొనవలయునని స్వాధ్యాయము ప్రయత్నించుచుండును. నుచరిత యిదివఱకు గోరాతోఁ దర్కించుచివయముల నిప్పు డాతనిగ్రాధములనుండి చదువుకొని పృతివాదము లేకుండఁగనే బోధపఱచుకొనుచుండెను. ఏదైనఁ దెలియనప్పు డాతడుండిన బోధించునుగదా యని యనుకొనుచుండెను. కాని యాతని తేజోమూర్తి గాంచవలయుననియు, నాతని గంభీరభావణముల నాలకింపవలయు ననియు నామెకుఁగలకొరికయెట్లును దీరుటలేదు. ఇట్లనిన త్తితంబగు నామె యాంతరికౌతుక్యము నిరంతరమును వోలుచు నామె కరీరమును తుష్కింపఁజేయుచుండెను. గోరాదర్శన మనీకుల కనాయానముగ లభించుచున్న దనియు, వారికి దానిమూల్యమే తెలియ దనియుఁ దలచుకొని, తలచుకొని నుచరిత బాధపడుచుండెను. ఒకనాటియపరావ్లాసభయమునలలితవచ్చి యామెను గొఁగిలించుకొని “అక్కా ! నుచరితా !” అనియెను.

నుచ—ఏమే సోదరీ ! లలితా !

లలి—అంతయు సిగ్గుపెన్నది.

నుచ—వివాహ మెప్పుడు ?

లలి—సోపవారము.

నుచ—ఎక్కడ ?

లలి—తండ్రిగారికే కాని నాకుఁ దెలియదు.

నుచరిత తనబాహువులతో నామెను బరిశీల్పించి “సోదరీ ! ఆనందముగా నున్నదా ?” అనియెను. లలిత నవ్వుచు “ఆనందము కాకేమి ?” అనియెను. నుచరిత నవ్వుచు “నీకొరిక తీరినది. నీ కింక నెవ్వరితోడను జగడ మాడుట కవకాశము లేదు. అందుచే నీయుత్సాహ మెక్కడఁ దగ్గిపోవునో యని నాకు భయముగా నున్నది” అనియెను. లలిత నవ్వుచు “జగడమాడుచునుప్పుల కభావ మేమున్నది. ఇప్పు డింక నట్టివారికొఱకు వెలసల నెదకొనవనక్కఱలేదు !” అనియెను. నుచరిత తర్రునుతో లలితకుష్మపై బొడుచుచు “అలాగా ! ఇంతటితో నీవది తగ్గు ననుకొంటిని. అట్లయినచో నమాయకుఁ డగు వినయునితో బాగ్రిత్తగ నుండు మనిచెప్పెదను!” అనియెను.

లలి—మీయమాయకున కింక బాగ్రిత్తపడుట కవకాశములేదు ! ఆతని కింక రక్షణము లేదు. ఆతనిబాతకఫలము సిద్ధించినది. ఇంక నెంతనిచారిత్రవినను లాభము లేదు.

నుచ—సోదరి! నేనెంతయోనందపడుచుంటినో చెప్పజాలకున్నాను. విషయమింటిస్వామికి నీవు తగినదానవు కావలయు ననియే నాస్మార్తము!

లలి—సత్య. కాని నానంటిభార్యకుఁ దగినవా రెవ్వరును గానక్కఱలేదా? నీపీచివయముంగూర్చి యాతనినొకసారి యడిగి యాతనియద్దేశము వినుము! అట్లు నచో నట్టివిచిత్రపురుషునియాదరము నింతకాలమువఱకును గ్రహింపజాలనందులకు నీవు విచారపడక మానవు!

నుచ—ఎట్లయిన నేమి! ఇంతకాలమునఁ కొకరత్నవర్తకుఁడు లభించెను. రత్నమవగు నీకుఁ దగినమూల్యము నిచ్చుచున్నప్పు డింక విచారము లేదు. ఇంక నీకు మానంటి సామాన్యులయాదరమును యాచింపవలసినపని లేదు.

లలి—అట్లు కాదు! తప్పక కావలయును. నీయాదర మంతయు నాయుండే చూపవలయును! నాకన్నుఁ గప్పి దానిని మఱి యెచ్చటను వినియోగింపఁగూడదు.

నుచరిత లలితకపోలమునఁ గపోలము నుంచి “సోదరి! నాయాదరము నిక నెవ్వరికి నొసంగను!” అనియెను.

లలి—ఎవ్వరికి నీయవా? నిజముగా నెవ్వరికి నీయవా?

నుచరిత యూరక తలయూచెను. లలిత యిండుకవెనుకకు జరిగి “అక్కా! నీవెవ్వరినైన నాదరించుట నేనెన్నఁడును గ్రహింపజాల నని నీవే యెఱుంగుదువు! నేనిన్నాశ్చర్యమును జెప్పలేదు. ఇప్పుడు చెప్పుచున్నాను! గోరాబా లింకను మన యింటికి నచ్చుచుండుట భాగ్య లేదు. ఏనుటయు నీయొద్ద కావఁజాలని నే నేమో కాని ఈసంగతి యంతవఱకును జెప్పలేకపోయితిని. అతఁడు కొత్తగా వచ్చినప్పుడే నాకుఁ గోపము కలిగినది. నాకుఁ దెలియదనుకొంటివా? నీవు నాయొద్ద నాతనిపేరైన నెత్తుండుట నాకు మఱింతకోపముగా నుండెను. నీవు నాకంటెను నాతని నధికముగఁ బ్రేమించుట నాకసహ్యముగా నుండెను. అందుచే నే నెంతకష్టపడుచుంటినో నీకట్లు చెప్పఁగలను? ఇప్పుడొకఁడ నాయొద్ద నీనాతనిపే రెత్తుటలేదని నేననుకొనుచున్నాను. నీయద్దేశ మదికాదని చెప్పినచో నాకింకఁ గోపము లేదు. ఎంతో సంతోషముగా నుండును. కాని సోదరి! నీవొకవేళ—” అనుచుండఁగా నే నుచరిత తత్తరముతో నామెనోటిని చూసి “సోదరి! నీపాదములపైఁబడియెదను! ఆమాటమాత్రమవలదు! ఆమాట విన్నచో నాకు భూగర్భమున చుంఁగిపోవలయు నని తోచును!” అనియెను.

లలి—ఏమిసోదరి! ఆతఁడు—

నుచరిత వ్యాకులస్వరముతో “నల్లడు! చలదు. పిచ్చిమాట లాడకుము. లలితా! తలఁచుకొనుటకైన గూడనిమాట నోటితోఁ బలుకవచ్చువా?” అనియెను. నుచరిత యీసంగతి చూసినను లలిత విరక్తయై “సోదరి! ఇదియంతయు నీనటనయే గాని నేనంత

యును గ్రహించియేయున్నాను. నేను నీకంతయు నిశ్చయముగాఁ జెప్పఁగలను—” అనుచుండఁగా నుచరిత లలితచేయి వదలించుకొని గదినుండి యవ్వలకుఁబోయెను. లలితయు వెనుక నే పోయి యామెను బట్టుకొని “సరే! మంచిది! అక్కా! ఇంక నే నేమియు మాటాడను” అనియెను.

నుచ—ఎన్నఁడు నీమాట యెత్తవుగద ?

లలి—అంతగొప్ప ప్రతిజ్ఞ చేయఁజాలను! ఆవశ్యకమైనసమయ మెవచో నీమాట యెత్తెదను; లేనిచో లేదు! ఇట్లు ప్రమాణము చేయఁగలను.

కొన్నాళ్ళనుండి హరిమోహిని నుచరితను విడువక యామె వెనువెంటనే మనలనుండెను. ఆమె యిట్లు సంకేతముతోఁ బరికిలించుచుండుట నుచరితవృద్ధయమునకు భారముగానుండెను. కాని లోపల వెంతబాధగానున్నను నామె పైకేమియు ననఁజాలకుండెను. మఱియు నిప్పుడు లలిత వెడలిపోవుటచే నతిక్లాంతవృద్ధయ యగు నుచరిత బలపై రెండుచేతులనడుమఁ దల నుంచుకొని యేడువఁదొడంగెను; దీపము వెలిగింపవచ్చిన సేనకుని వలదని వారించెను. అప్పుడు హరిమోహినికి బూజాసమయమైనను నుచరిత క్రిందికి దిగిపోవుటం గాంచి యామె నుచరితగదిలోనికిఁ బోయి “రాధారాణి” అని పిలిచెను. నుచరిత తెలియకుండఁ గన్నీరుతుడుచుకొని చటాలన లేతి నిలువబడియెను. హరిమోహిని ‘అదియేమి?’ అని ప్రశ్నించెను. నుచరితమాటాడలేదు. మరల హరిమోహిని కశోరస్వరముతో ‘ఇది యంతయు నేమో బోధపడుట లేదు!’ అనియెను.

నుచ—దొడ్డమ్మా! నీవు శ్రేయంబవలు నన్నిట్లు పరీక్షించుచుంటి వేమి ?

హరి—కారణము నీకు బోధపడుటలేదా ? నీవునిద్రాప్రసారములు లేక విచారించుచుంటివి. ఈలక్షణము లన్నియు నేమి ? నేను చంటిబిడ్డనా ? ఈమార్గము నాకుఁ దెలియదా !

నుచ—అమ్మా ! నీకేమియును దెలియదు. నాకుఁ బ్రతినిమిషమును ననవ్యామనసంతటియశ్శయము. మగుదారుణసంకయము నీలోఁబుట్టివని !

హరి—నేను పొరపాటు పడినచో నీవు నాకు నిజము చెప్పరాదా ?

నుచరిత ధైర్యముతో సంకోచ మంతయును విడిచి “అమ్మా! నేను నాగురుని చరిత వాకనూతనవిషయమును గ్రహించితిని. దానిని సంతృప్తముగ గ్రహించుచుక్రిత లేకుండుటచే నేను దానికొఱకుఁ బ్రయత్నించుచుంటిని గాని కేవలము నీతో దగవు పెట్టుకొనఁదలఁచుటలేదు. కాని నీవు మూలంబంధమును విక్రమముగఁ జూచి యాతని ననుమానించి పంపివైచితివి ! నీవారనితోఁ జెప్పిన దంతయుఁ బొరపాటే! నీకు నాయందుఁ గలసంకయమును విధ్యయే! నీవు నాకుగ లేదు. నీవారని నగరదంప

బాలవు! నాయెడల నింతకూగిరముగ మెలగుటకు నేను నీకేమి చేసితిని ?" అని చెప్పుచు స్వరము రుద్ద మెపోవుచుండుటచే నామె మఱియొకగదిలోనికి బోయెను. హరి మోహిని హతబుద్ధియై "అయ్యోబాబూ! ఇట్టినింతలు నేనెప్పుడును వినలేదు!" అని యనుకొనియెను.

సుచరిత యిండుక కాంతించినసమయము చూచి హరిమోహిని యామె నన్ను మునకుఁ గూర్చుండఁబెట్టి "అమ్మా! నేను చిన్నదానను గాను. బాల్యమునండియు హిందూధర్మములను బాలవఱకు వినియుంటిని. నీకేమియుఁ దెలియదుగావున నే గోరా నీకు గురువై నిన్ను భగినుఁడెల్లమున్నాడు! : నేనాతనిమాటలను వింటిని. అందు వికేష మేమియులేదు. ఆతనికాస్త్రచుంతయు నాతఁడు కల్పించుకొన్నదే. ఈసంగతి యంతయు నాకుఁ దెలిసిపోయినది. నేనును గురూపదేశముం గాంచితిని. నాగురు విట్టి వాఁడు కాఁడు! సమయము వచ్చినప్పుడు నీకాతనిచే మంత్రోపదేశముచేయించెదను. నీకేమియు భయములేదు. నేను నిన్ను హిందూసమాజమునఁ జేర్చెదను. నీవు బ్రాహ్మ గృహమునం దున్నను లేనట్లే! ఈసంగతి యెవ్వరికిఁ దెలియును? నీవు పెద్దవానివలె నగపడెద వనుమాట నిజమే. కాని నీ బాతకమును జూచినవారెవరు? డబ్బున్నచో నంతే చాలును. అన్నియును ద్రోసికొనిపోవును! అది యున్నచో కైవరకన్య కా యశకన్య యైపోవును. ఇట్టి వెన్నియో నేను నాకన్నులతోఁ జూచితిని. హిందూస మాజమున నిషేధమునగల్గించు సమాజకర్తలగు సర్వాబ్రాహ్మణులయింతునే నేను నీకు నంబంధముం గూర్చెదను. గురువుకొఱ కింతగాఁ బరితపించుటయు నింతగా దుఃఖ పడుటయు నీకక్కఱలేదు!" అని యీవిధముగా భోధించుచున్నకొలదియు సుచరిత కాహారమునం దనుచికలుగుచుండెను. ఆమెనోటి కొకముద్దయైనను బోవుటలేదు. కాని యామె మానముతో బలనంతముగా భోజనముచేయుచుండెను. అన్నియుతినకున్నచో హరిమోహిని కింకను నెట్టి యనుమానము కలుగునో యని యామెకు భయము!

సుచరిత యేమియు మాటాడకుండుటం గాంచి హరిమోహిని తనలో "హిందువును గావలె నని యేచ్ఛుటయే కాని చెప్పినమాట వినిపించుకొనదు. ప్రాయశ్చిత్త ముక్కఱలేదు. పరిశేష ముక్కఱలేదు. కొంచెముసామ్య కర్మచేసి యనాయాస ముగ నమాజమునఁ జేరవలయు ననునత్సాహుమైన లేకుండ నేను హిందువును గావలయు నను కొన్నంతమాత్రమున నేమిలాభము!" అని భావించుకొనుచుండెను. గోరా కపటి యనియు, నాతఁడెట్లు కపటనటనము చేయుటకు సుచరిత ధనరూపయాశనములే కారణము అనియు నామె నిశ్చయించుకొనియెను. అతికిస్సముగాఁ గంపెనీ కాగితము లతోఁగూడ సుచరితను దనయత్తవారింట్ల బంధించుట మంచి దని యామెయిద్దేశము. సుచరితనును మెత్తఁబడినఁగాని యీపని సాగదు. అందుచేతనే యామె తనయత్తిం

టిగౌరవముగూర్చి మచరిత్రకు రేయుంబవలు బోధించుచుండెను; వారిసామర్థ్యముం గూర్చియు, సమాజమునందలి వారి పలుకుబడింగూర్చియు, వారికిఁ బ్రతికూలులైన చో నిష్కళంకులైనను నిషేధింపఁబడుటంగూర్చియుఁ బ్రతికూలైనను వారి కనుకూలులైనచో సమాజమున గౌరవింపఁబడుటం గూర్చియు నుదాహరణపూర్వకముగా నామెకు బోధించుచుండెను.

మచరిత్ర తనయింటికి రాకుండవలయు ననువరదానుందరి యుద్దేశము రహస్యమై యుండలేదు. తనవ్యవహార మంతయు స్పష్టముగ నుండవలయు ననియే యామెయభిమతము. ఆమె యితరులను గతినముగ నుండలించునప్పుడు తనకిది స్వభావమని ముందాననే చెప్పుచుండును. అందుచే మచరిత్రకు వరదానుందరియింటు నెట్టియాదరమును లేకుండఁ జోయెను. తాను తఱచుగ నటుకుఁ బోవుచున్నచోఁ బరేశునకుఁ గూడ నకాంతి కలుగు నని మచరిత్ర భావించుకొనియెను. ఇందుచేతనే యెంతోపని యున్నప్పుడు గాని మచరిత్ర యటుకుఁ బోవుట లేదు. ఇందుచేతనే పరేశుడు దినమున కొకటిరెండు సార్లు మచరిత్ర యింటికి వచ్చి మాటాడి పోవుచుండెను.

కొన్నాళ్ళనుండి యాలోచనలచేతను, బసలచేతను బరేశుడు మచరిత్రయింటికి వచ్చుట లేదు. ప్రతిదినము నాతనిరాకకు నిరీక్షించుచుండుటచే మచరిత్రచూడయమున సుఖోచమును గన్దమును దోచుచుండెను. పరేశునివోఁ దనకుఁగల గభీరతమకుభ సంబంధమెన్నటికిని విచ్చిన్నము కాఁబాలదని మచరిత్ర యెఱుంగును గాని, యొకటి రెండు బహిష్కారము లామెను బలవంతముగ నాకర్షించుచుండుటచే నామెబాధకు విశ్రాంతి లేకుండెను. ఒకవంక చారిమోహిని తనజీవనము నసహ్యముగఁ జేసివైచుచుండెను. అందుచే మచరిత్ర వరదానుందరిచేయు నగౌరవమునకైన నంగీకరించి పరేశునింటికిఁ జోయెను.

అపరాహణ్యేననూర్మ్యుడు పశ్చిమాకాశమునఁ గ్రిందికి దిగిపోయి యారెండంత స్తలమేడనీడ నతిదీర్ఘముగ విస్తరింపజేయుచుండెను. ఆమందిరోద్వాసమునం దారిద్ర్యము బరేశుడు తలకుంచుకొని యొంటిగా బచారు చేయుచుండెను. మచరిత్ర యాత నిచెంతకుఁ బోయి “బాబా! జేమముగ నున్నారా?” అని ప్రశ్నించెను. పరేశుఁ డాకస్మికముగఁ దనయాలోచనను విడిచి మచరిత్రవంకఁ దిలకించి “అయ్యో! మఖముగ నేయున్నాను!” అని “సోమవారమువాడే లలితవివాహము!” అనియెను.

తన్నుఁ బిలువకుండుటకును, దనవో నాలోచింపకుండుటకును గారణ మేమని మచరిత్ర యడుగఁదలంచెను గాని తనయండుఁగూడఁ జోకలోప మగపడుచుండుటచే గుంతి యైపోయెను. మానుపటివలె నున్నచో నామెకుఁ బిలువలే దనువిచారము లేక యుండును. ఆమెకునుమలోని విచారమునకునరిగాఁ బరేశుఁ డప్పుడు “రాధా! నిన్ను

సారి పిలువజాలకపోయితిని" అనియెను. నుచరిత తెల్లపోయి 'ఏమిటాబా?' అని యెను. ఆమాటకు బదులు చెప్పక పరేకుఁ దామెనక నిరీక్షించుచుండెను. నుచరిత యింక సహింపజాలక తల వంచుకొని "నామనములో నొకవిధమగు పరివర్తనము కనిగిన దని మీరు భావించి యుండును!" అనియెను. పశేకుఁడు మృదులముగా "ఔను! అందుచేతనే నిన్ను నిరోధింపరాదని యనుకొంటిని!" అనియెను.

నుచ—బాబా! నేనుమికంతయుఁజెప్పదలంచితిని. కాని మీదర్శనములభింప లేదు. అందుచేతనే నేనిట్లు వచ్చితిని నామనోభావము మీకు స్పష్టముగాఁ దెలుపఁ దగిన సామర్థ్యము నాకు లేదు. ఎరిగాఁ జెప్పలేనోమో యని భయపడుచున్నాను!

పశే—ఇది స్పష్టముగాఁ దెల్పుటకు నులభమైనవిషయము కాదని నే నెఱుఁగుదును. నీవు నీభావమధ్యమనం దొకవస్తువును గ్రహించి యనుభవించుచుంటిని. కాని దానియకారపరకారములు నీకుఁ బరిచితము లగుట లేదు.

నుచరిత యింనుక విశ్రాంతి నంది "ఔను అది నిజమే. కాని నామనభవ మెంతప్రబలమైనదో యెట్లు చెప్పఁగలను? నూతనచైతన్యముతో నూతనజీవనముం గాంచినట్లుంటిని. నన్ను నే నిట్లెన్నఁడును భావించుకొనలేదు. నాకిదివఱకు నాజీవ సంబంధ మగు నెట్టిభూతభవిష్యత్సంబంధము లేకయుండెను; కాని యిప్పు డామున సంబంధము ప్రబలసత్వ మైనదనుజ్ఞానము నాహ్వానయాంతరమునం దద్భుతముగాఁ దోచుచున్నది. నేనిక దాని నెట్లును మఱవజాల వచ్చును. బాబా! నేను సత్యము చెప్పుచున్నాను. నేను మ్రోదది నని యిదికఱ కెల్లము నానోటితోఁ జెప్పజాలకుంటిని. కాని యిప్పుడు నాహ్వాదయ ముత్సాహముతో విస్ఫుంకముగా నట్లు చెప్పఁజూచుచున్నది! ఇందువలన నాకానందమే బోధ యగుచున్నది!" అనియెను.

పశేకుఁడు మెల్లగా 'అమ్మా! ఇందలిప్రతిభాగమును, ప్రత్యంశమును నీవు బాగుగ భావించి గ్రహించితివా?' అనియెను. నుచరిత వినీతభావముతో "నాకంతగా భావించుటకు క్షమింపురా? కాని యెన్నిటితో గ్రహించితిని. ఎంతయో యాలోచించితిని! ఇది యింతటిదని నేను గ్రహింపజాలవస్తువు హిందు వనినంతనే వారి యందలి స్వల్పలోపములనుమాత్రమే గొప్పగాఁ జేసి చూచుచు వారియెడలఁ దిరస్కారభావము కలిగియుంటిని!" అనియెను. పశేకుఁ దామాటలనువిని విస్మయపడి నుచరితవ్యాదయమునం దొకప్రబోధము కలిగె ననియు, నామె యొకసత్యపదార్థమును గ్రహించి విస్ఫుంకముగ ననుభవించుచున్న దనియు, ముగ్ధులె నేమియుఁ దెలియకుండఁ గలవ మస్పష్టా నేకముచేఁ దూలిపోవుట లేదనియు భావించుకొ నెను.

నుచ—బాబా! నేను నాజీవమును, జాలిన ద్యజించినయొకనీచురాల నని యేల చెప్పుకొనవలయును? నేను మ్రోదది నే యని యేల చెప్పుకొనఁగూడదు?

పరేకుడు నవ్వుచు “అమ్మా! అనగా— నేనట్లెల చెప్పుకొనుట లేదని నీవు నన్ను బ్రతింతుట కాదా? బాగుగ నాలోచింపగా నట్లు చెప్పుకొనకుండుటకు విశేష కారణ మేమియునులేదు. దీనికి హిందువులు నన్ను హిందువుగా సంగీకరింపకుండుటకు కారణము. నాసమాజమువారు నన్ను హైందవునిగాఁ బరిచితుని జేయకుండుట యెడల కారణము! ఇది యంతటిప్రధాన కారణములు కావు; బావ్య కారణములు మాత్రమే! వీనిని బాటింపుట నన్ను నష్టము లేదు. కాని లోలోపల నొక గభీర కారణ మున్నది. హిందూసమాజమునఁ బ్రవేశించుట కెట్టిద్వారమును లేదు. విశేషించి ప్రధానద్వారము లేకున్నను గిట్టి గుమ్మములైన నుండవచ్చును! మఱియు నిది సకలమానవులకును సమానముకాదు. ఇది కేవలమును దైవవశమున హిందువులైపుట్టినవారిసమాజముమాత్రమే!” అని చెప్పెను.

నుచ—అన్ని సమాజములు నట్టివే కావా?

పరే—కావు. ముసల్మానుసమాజద్వార మెల్లమానవులకును దెఱవఁబడి యుండును. క్రైస్తవసమాజ మెల్లవారి నాహ్వానించుచుండును. క్రైస్తవసమాజాంతర్భాగము లన్నియు నట్టివే. నేనాంగ్లేయుడను గాఁడలంచినచో నది యసంభవము కాదు. ఇంగ్లాండున నివసించి, యానియముల ననుసరించినఁజాలును. అందుకొఱకు నేను క్రైస్తవుడను గూడఁ గానక్కఱలేదు. అభిమన్యుఁడు వ్రాహ్మణునఁ బ్రవేశించఁగలఁడుగాని, క్షితిపలకు రాఁజాలఁడు. హిందూసమాజ మాపద్ధతికి వ్యతిరేకము!

నుచ—బాబా! అట్లయినచో నిన్నాళ్లయినను హిందువులు నశించలేదే!

పరే—సమాజక్షయమునకుఁ జాలకాలము పట్టును. హిందూసమాజగవాక్షద్వారము లిదివఱకుఁ దెఱవఁబడి యుండెడివి. అప్పు డీదేశమునందలియనార్యు లందుబ్రవేశించి యొక గౌరవమును బడసిరి. మొగలాయీప్రభుత్వమున దేశమునందలి హిందూరాజులును, జమిందారులును దమప్రభావముచే సమాజమునుండి యెవ్వరును జెడరకుండునట్లు కాసనములను జేసి యుండిరి. ఇప్పు డాంగ్లేయుప్రభువు లెల్లర నేక కాసనమునఁ బాతించుటచే నునుపటివలెఁ గృత్రిమపాపముతో సమాజద్వారమును రక్షించుకొనుట కవకాశము లేకున్నది. అందుచేతనే భారతవర్షమునఁ గొన్నాళ్లనుండి హిందూజనసంఖ్య తగ్గి ముసల్మానులసంఖ్య హెచ్చుచున్నది. ఈవిధముగ జరిగినచో నీదేశమున ముసల్మానులే ప్రధాను లైపోవుదురు! అప్పుడు దీనిని హిందూస్థాన మని చెప్పుటయే యన్యాయమగును !

నుచరిత వ్యధితవృద్ధయముతో “బాబా! దీనిని నివారించుట మన కందఱకును గర్తవ్యము కాదా? మనముకూడ హిందువులను బరిత్యజించి వారివిశ్వాసమును పొలుకొందుట స్యామ్యమా? ఇది హిందూసమాజమును బ్రాణముల నైన నర్పించి నిలవ

వలసిన సమయము కాదా?" అనియెను. పరేశుడు సక్రమముగ నుచరితమునైన జేయుంచి దువ్వయ "మనము తలచుకొన్నచో నెవ్వరినైనను రక్షింపఁగలము కాని రక్షింపఁబడుట కొక జగన్నియును మున్నది! అప్పుభావ నియమమును దృఢించువా రాత్మరక్షణమునుగూడఁ దృఢింపవలసినదే. హింమాసమాజము మానవు నవమానించి వర్జించుచుండుటచే నీదినములలో దాని కాత్మరక్షణము దుస్సాధ్యమగుచున్నది. ఇప్పు డదియే కారణముగ నుండఁజాలకున్నది. నానాదేశలను వివృతిమార్గములనుండి యశేషము వచ్చి దానిపైఁ బడుచున్నారు. కాస్త్రసంహితలను ప్రాకారములను బదిల పఱచుకొని యెట్టిసంపర్కమును లేకుండఁ జేసికొనుటకు దాని కిప్పు డవకాశము లేదు. తనలోఁ దానిమీడి యుండుటకు శక్తి చాలక యిప్పు డది క్షియర్థము నాశ్రయించుటచే మానవుల యవిలంఘ్యశంపర్కము దానికి సాంఘాతికాఘాతముగాఁ బరిణమించుచున్నది!" అనియెను.

నుచరిత వేదనాపర్యభూతమయినో "నేనీసంగతు లేమియు నెఱుంగ ను. కాని యిదియే సత్యమై దీని నందఱుఁ దృఢింపఁదలఁచియున్నచో నీదినములలో నేను దీనిని విశువఁజాలను. మన మందఱుమును దీనిదుర్దినసంతానుల మని చెప్పుకొను చు నిప్పుడు దీనితలాపిదిక్కున నిలవఁబడవలయును" అనియెను. పరేశుడు మెల్లగా "అమ్మా! నేను నీభావమును నిరోధింపఁజాలను. నీవుసాసనచేసి నిరచి తమున నీలోని సత్యముతో, కుభాదర్శముతో నేకీభవించి సమస్తము నాలోచించుకొనుము. క్రమ ముగా నీకంతయు విస్మయమైపోవును సర్వశ్రేష్ఠ మగునస్తువు నేదేకముకంటెను, నేమానవునికంటెను దక్కువగాఁ జూడవలదు! అది నీకుఁగాని, తేకమునకుఁగాని శ్రేయము కాదు. నేనీయుద్దేశముచే నేకాగ్రచిత్తముతో నావరమపదార్థమున కాత్మ సమర్పణము చేసికొనఁదలఁచినచో నప్పుడు నాకు దేకమునందును దేకీయలందును గలసంబంధము సత్యమైనది కాఁగలదు" అనియెను.

ఇంతలో నెవ్వడో వచ్చి పరేశున కొకయుక్తరము నిచ్చుటయు "అమ్మా! నులోచనములు లేవు. నానాతురు తగ్గినది. దీనిని బిడ్డవును!" అని నుచరిత కాచీటి నిచ్చెను. నుచరిత చదివి వినిపించెను. అది బ్రహ్మసమాజమునుండి వచ్చినది. దాని క్రింద ననేకనామములతో సంతకము లున్నవి. అందలివిషయము లివి— "పరేశుఁ డబ్రాహ్మమతానుసారముగాఁ గన్యాదానము చేయుటకు సిద్ధుడయ్యిన్నాఁడు. నమా జమావారాతని నిక సభ్యునిగా నెంచఁజాలరు. అతఁ డేమైనఁ జెప్పుకొనవలసి యు న్నుచో నాదివారమునకు నుండే మిటివారి కందునటు విన్నప మంపుకొనవలయును. అదివమున నాలోచించి బహుజనాభిప్రాయమునుబట్టి తీర్పు చేయఁబడును!"

పరేశుఁ డాచీటిని గొని జేబులో నుంచుకొనియెను. నుచరిత తనకోమల కరముతో నాతని దక్షిణనాస్త్రముం బట్టుకొని యాతనితోఁ బచారు చేయుచుండెను.

కృమముగా సంధ్యాంధకారము ఘనీభూతమగుచుండెను. ఉద్యానదక్షిణభాగము నందలి సందులో నొకవీధిదీపము వెల్లింపబడియెను. అప్పుడు నుచరిత మృదుస్వరము తో “బాబా! మీయుపాసనాసమయ మైనది. నేను నేడు మీతోఁ గలసి యుపాసించెదను.” అని యాతని సుపాసనాగృహమునకుఁ దీసికొనిపోయెను. పరేశుఁడు నేడు చాలనేపటివఱకును నిశ్శబ్దముగా నుపాసించెను. తుట్టతుడ నొక చిన్న ప్రార్థనముం గావించి యాతఁడు లేచి ద్వారమువెలుపల లలితావినయము నిశ్శబ్దముగాఁ గూర్చుండి యుండుటంగంచెను. ఆతనిం గాంచి వారిరువురును నమస్కరించి పాదధూళిం గైకొనిరి. ఆతఁడును వారి మస్తకములందు హస్తము నుంచి మనసులోనే యాశీర్వాదించి నుచరితంగాంచి “అమ్మా! నేను రేపు మీయింటికి వచ్చెదను. నేను నా కార్యమును నిశ్చయించుకొందును” అని చెప్పి తన గదిలోనికిఁ బోయెను.

అప్పుడు నుచరితకున్నుల నీరు నిండిపోయెను. ఆమె చిత్రప్రతిమవలె నిస్తబ్ధుడై యంధకారమున వగ్రాండాలో నిలువబడిపోయెను. లలితావినయము చాలనేపటివఱకు నేమియు మాటాడలేదు. నుచరిత వెదలిపోఁజూచుటయు వివరముఁ దామె చెంతకుఁ బోయి మృదుస్వరముతో “అక్కా! నీవు మమ్రాశీర్వదింపవా?” అని లలితతోఁ గలసి యామెకుఁ బ్రణామము చేసెను. అప్పుడు నుచరిత యశుర్యుడ కలముతో నేమని యాశీర్వదించెనో యంతర్యామి యొక్కండే వివక్షలెగెను.

పరేశుఁడు తనగదిలోనికి వచ్చి బ్రహ్మసమాజమున కిటుతరము వ్రాసెను:—
 లలితకుఁ బెండ్లి నేనే చేయవలసి యుండెను. ఇందుకొఱకు నన్ను ద్యజించినచో నది మిశ్రాన్యము కాదు. నన్ను సమస్తసమాజాశ్రయమునుండియు వెలువరించి తనచరణపాన్నిధ్యమునందే యాశ్రయ మొసంగవలయు నని నేనిప్పు డీశ్వరునిగూర్చి యొక్కటే ప్రార్థనముం గావించుచున్నాను !—”

౬౭

నుచరిత పరేశునియొద్ద విన్నమాటలను గోరాకుఁ జెప్పవలయు నని యత్యంతమును న్యాయముననుచుండెను. తనయెదుట నిలచి తనదృష్టిని న్నొడయమును గూడఁ బ్రేమచే నొకర్నించుచున్న భారతవర్ష మిన్నాశ్శకుఁ గాలనశమున తయొన్నట్లు మె పోవుచున్నదనుసంగతి గోరా యూహించుటయే లేదా? అది యంతవఱకును దన యాంతరికవ్యవస్థాబలముచే నాత్మరక్షణము చేసికొని యుండెను. అందుచే దేశీయులకు శ్రమపడనక్కఱలేకపోయెను. ఇంకను నట్టినిశ్చింతతో రక్షించుకొనుట కవకాశమున్నదా? ఇప్పు డెప్పటివలెఁ గేవలపూర్వవ్యవస్థలనే యాశ్రయించి గృహపథ్యమునఁ గూర్చుండుట కుపాయ మున్నదా?—నుచరిత తనలో “దీనిలో నాకును నొక పనియొప్పుకొ. అప్పు యెట్టిది? గోరా యిప్పుడు నాయొద్దకువచ్చి బోధించి నాకు

మార్గమును జూపించుట యావశ్యకమైయున్నది. ఆతఁడు నన్ను సమస్తాంతకములనుండియు, నపవాదములనుండియు నుద్ధరించి యుచితస్థానమున నిలిపినంతమాత్రమునలాభ మేమున్నది?" అని భావించుకొని యాత్మగౌరవప్రభుత్వపదయముతో "ఆతఁడు నన్నేల పరీక్షించుటలేదు? అసాధ్యసాధనమునకు నన్నేలనియోగించుటలేదు? ఆతఁడు తనసంఘమునందలి పురుషులందరికంటెను నేనే తగినదాన నని తనసమస్తమును నాయందే సమర్పించునా? ఈయాత్మత్యాగాకాంక్షవలన నేమైనఁ బ్రయోజనముండు ననియే యాతని యుద్దేశమా?—నన్ను లోకావమాన మధ్యమునఁ, గర్వహీనతా మధ్యమునఁ ద్రోసివైచి పోయినచో తేజమున కేమియును నవ్వములేదా?—ఇట్లు నన్నాతఁడు త్యజించుట యెన్నఁటికిని జరుగదు! ఆతఁడు వెదకుకొనుచు నాయొద్దట వచ్చితీరును! ఆతఁడెంత కత్తిసంపన్నుడగుచుపోవురపుఁడైనను నావలన నాతనికిఁ బ్రయోజన మున్నది. ఈమాట యాతఁడే యొకప్పుడు చెప్పియున్నాఁడు. తుచ్చమగు దొడ్డుపుత్తిరస్కారముచే నాతఁడేమాట వెట్లు మఱవఁగలఁడు?" అని యనుకొనుచుండెను. ఇంతలో సతీకుఁడు పరుగెత్తుకొనివచ్చి "అక్కా!" అని పిలిచెను. మచరిత యాతనిఁగొఱియించుకొని "ఏమిబాబా!" అనియెను.

సతీ—అక్క లలితకు సోమవారమునఁ బెండ్లి! అంతవఱకునేను వినయబాబు నింట నుండెదను. ఆతఁడు నన్నుఁ బిలిచినాఁడు.

మచ—దొడ్డుమృ నడిగితివా?

సతీ—అడిగితిని. నాకుఁదెలియదు; మీయక్కనడిగి యామె చెప్పినట్లుచేయు మన్నది. అక్కా! నీనడ్డుపెట్టకుము! నాచదువున కక్కడఁ లోపము జరుగదు. ప్రతిదిన మును వినయబాబునొద్దఁ జరుపుకొందును.

మచ—అక్కడఁ బెండ్లిపనులు గావలసియుండెను. నీవటనుండి యల్లరి చేయు చున్నచో బనులు సాగవు.

సతీ—అక్కా! నేనేమియు నల్లరి చేయును!

మచ—నీకుక్కనుగూడఁ దీసికొని పోయెదవా?

సతీ—ఆ. వినయబాబు దానినిఁగూడఁ దీసికొని రమ్మన్నాడు సమరపారముగ రావలయు నని దానిపేరుతో నొకయువ్వనపత్రమునుగూడఁ బంపినాఁడు!

మచ—దానికిఁ బరిజను లెవ్వరు?

సతీ—ఏమి! నేనే యని వినయబాబు చెప్పినాఁడు. సంగీతపుఁ బైటనుగూడ దెచ్చని చెప్పినాఁడు. అక్కా! నాకది యొకసారియుమ్మ! దానిని బగులఁగొట్టువలె!

మచ—పగులఁగొట్టినచో నేను బ్రదికియేపోవుదును. నాకింకను దెలియనే లేదు! పెండ్లిలో సంగీతము పాడుటకా వినయబాబు నిన్నుఁ బిలిచినది?

సతీ—కాదు! కాదు! బిసయబాబు నన్ను చోడుపెండ్లికొడుకును జేసెద నన్నాడు! అక్కా! తోడుపెండ్లికొడు కేమి చేయవలయును.

నుచ—దిన మంతయు నుకువాసము చేయవలయును.

సతీకుఁ డామాటను సంపూర్ణముగా నవిశ్వసించెను; ముచరిత యాతని నొడిచి కేర్చుకొని “మంచిది! బాబూ! నీవు పెద్దవాడై వెనచో నేమి చేసెదవో చెప్పుము!” అనియెను. సతీకునకుఁ బ్రభుత్వతరము సిద్ధముగాలేదు. అతనియుపాధ్యాయునియసాధారణపాండిత్యసామర్థ్యములే సతీకున కాదర్శములైయుండెను. అందుచే నాతఁడు మొదటినుండియు బెద్దవాడైన యుపాధ్యాయుడైన గావలయునని కోరుకొనుచుండెను. ముచరిత తమ్మునిగాంచి “బాబూ! చేయవలసినపను లెన్నియో యున్నవి. మనయురువురిపనులను మనము కలసి చేసికొందము. ఏమనియెదవు? ప్రాణములనర్పించియైన మనదేశమును గొప్పదానిగాఁ జేయుదము. చేయుటయేమి? దీనికంటెనుక్కొన్న మైంది మఱి యేమియున్నది? దేశసేవలన మనజీవితములను సార్వకములుగఁ జేసికొనవలయును. తెలిసినదా?” అనియెను. సతీకుడు తెలియకుండ సమ్మతించువాఁడు కాఁడు. అతఁ డుత్సాహముతో “సరే!” అనియెను.

నుచ—మనదేశమును, జాతీయు నెంతగొప్పదయో యెఱుంగుదువా? ఏమని చెప్పుదును! ఇదియొక యద్భుతదేశము! వేలకొలదియేండ్లనుండి యీశ్వరుడేదేశమును సర్వశ్రేష్ఠముగఁ జేయుటకై ప్రయత్నించుచున్నాడు దేశవిదేశములనుండి యనేకు లీపక సాయపడుచున్నారు. ఈదేశమం దెందఱో మహాపురుషులు జన్మించిరి; ఎన్ని యోమహారణములు జరిగినవి; ఎన్నియో మహావాక్యములు వెలువడినవి; ఎందఱివో తపస్సులు ధరించినవి; ఎన్నియోరీతుల ధర్మము పరిశీలింపఁబడియెను; ఎన్నియోవిధముల జీవితవిషయము సిద్ధాంతీకరింపఁబడియెను. మనభారతవర్ష మన నిట్టిది. సోదరా! ఇది మహత్తమమైనదని యెఱుంగుము! ఎన్నటికిని దీనిని మఱవవలదు! నిండింపవలదు. నేనిప్పుడు చెప్పినమాట ప్రమేయముగా నెప్పటికైన నీకే తెలియును. ఇప్పుడైనను నీకుఁ దెలియలేదని నేనునుకొనుట లేదు. నేను గొప్పదేశమున జనించితినినియు, నీదేశమును మహాత్మాత్వముగఁ బ్రేమింపవలయు ననియు, దేశారాధనమునకై సమస్తజీవితము నిర్వింపవలయు ననియు నిశ్చయించుకొనవలయును.

సతీకుఁ డించుక నే పూరికుండి “అక్కా! నీకేమిచేయుదువు?” అనియెను.

నుచ—వేనుకూడ నీపనియే చేసెదను. నీవు నాకు సాయపడెదవా?

సతీకుఁ డానందోత్సాహముతో “సాయపడెదను.” అనియెను. ముచరితస్వాదయమునిండి మాటలు పొంగిపోవుచుండెను. చెప్పుకొనుట కింక నెవ్వరునులేదు. అందుచేతనే ఇన్నతమ్మునియొడుకు దసన్నదయావేగ మంతయు నిక్క సారిగా వెలుఫరిం

చివరైన. ఈమాటలు బాలునిచేతర జెప్పవలసినవికావు. కాని సుచరిత కట్టికొనఁజేయుము గలగలేదు. మనసునందలి యుత్సాహముచేఁ గోచినసంగతులన్నియును సంపూర్ణముగ బోధించినచోఁ జిన్నవారును, బెద్దవారును దమతమ కత్తనసారముగా గ్రహింపఁగల రనియు, వెదుటివారిబుద్ధికల ననుసరించి యీవిషయములను బోధించినచో సత్యము వికృతమైపోవుననియు నామె యనుకొనియెను—సతీశుడు బావోద్యోమముచే “అక్కా! నేను పెద్దవాడనెచాలభవము సంపాదించినతరువాత—” అనుచుండఁ నేనుచరిత భవలదు. వలదు. డబ్బుమాట యెత్తవలదు. తమ్ముడా! మనయిదువు రకును భవముతోనిమిత్తములేదు. మనపనిలోభక్తికావలయును. పాపము కావలయును,” అనియెను.

ఇంతలో గదిలోని కానందమయి కంచుటయు సుచరితహృదయరక్తము పొంగి పోవఁదొడంగెను. ఆమె యట్లే యానందమయికే బ్రజామముచేసెను. బ్రజామముచేయుట సతీశుఁ డు జేతకాదు. అయినను నెట్లో యాతఁడును జేసేవెచెను. ఆనందమయి సతీశు నొడిచి జేర్చుకొని కిరంటును ముద్దిడుకొని నుచరితంగాంచి “నీతో నొకసంగతి యాలోచింపవలసియున్నది. నీకంటె నాకెక్కువ నగపడలేదు. వినయఁ దీ పెండ్లి తనయింట జరుగవలయునని చెప్పెను. నబ్బావలె నీవు మాబిడ్డను నీయింటికే గొనిపోయి పెండ్లి యాడెదవా యని నేనాతనివారించి నేనొకయిల్లదెఱుదీసికొంటిని. అది మీయింటి కెంతయోదూరములేదు. నేనిప్పు డటనుండియేరచ్చితిని నీవు పరేశునితోఁ జెప్పి యొప్పింపవలయును” అనియెను.

సుచ—తండ్రిగా రంగీకరించెదరు.

అనం—తరువాత—అమ్మా! నీవును రావలయును. సోమవారమే పెండ్లి. ఈలోపుగా నచ్చటనుండి యన్ని పనులను దీర్చుకొనవలయును. వ్యవధిలేదు. నేనొక్కరెనే యన్ని పనులను నిర్వహింపఁగలమ గాని నీవు రాకున్నచో వినయముతోఁ గచ్చముగా నుండును. మొగపాటుముచే నాతఁడు నిన్ను బలతంత పెట్టఁజాలకున్నాడు. ఆతఁడు నాయొద్దఁగూడ నీపే రెత్తుటలేదు. అందుచేత నే యాతనికిఁ గచ్చముగా నున్నట్లు నేను గ్రహించితిని. నీవు తప్పించుకొనుటకువీలులేదు. లలితకుఁగూడఁ గచ్చముగా నుండును.

సుచ—(విస్మితయై) అమ్మా! నీవీ పెండ్లిలోఁ జేరుదువా ?

అనం—అతేమి నుచరిత! నేను చేరఁకుదు లెట్లు? నేను పరాయిదానవా? ఇది నావినయమి పెండ్లిగదా! అంతయు నేనే నిర్వహింపవలయును. నేను నీపక్షముకాదు; కన్యవక్షమునం దుండునని వినయమితో నప్పుడే చెప్పితిని! ఆతఁడు మాలలితను బెండ్లాడుటకై మాయంటికి వచ్చును.

తల్లి యుండియు నిట్టిభుజసమయమున లలితను దృఢజించుటచే నానందముయికి జాలకలిగెను. అందుచేతనే యీ పెండ్లిలో పెట్టిలోపమును లేకుండ జేయవలెనని యామె పూనుకొనెను. తానే లలితకుఁ దల్లివలెనుండి యామె నలంకరించుటకును వరవరణవ్యవస్థకుఁ దోడ్పడుటకును, బెండ్లికి రచ్చిన బంధుమిత్రులను సత్కరించుటకును, లలితకుఁ గ్రోతయిల్లుగాఁ దోచకుండునట్లు ద్వైయింటి నన్నివిధముల నలంకరించుటకును బూని కొని యుండెను.

నుచ—అమ్మా! నీనిందుఁ జేరినచో నీయింట గండరగోళము పుట్టదా?

అనం—పుట్టవచ్చును. అంతమాత్రమున భయ మేమి? మాటాడకూరకున్నచో గొన్నాళ్ళ కంతయును బోవును.

గోరా కీ పెండ్లితో సంబంధ ముండదని నుచరిత యెఱుంగును. ఆతఁ డానంద మయిని వారించెనో లేదో తెలిసికొనవలయునని కుతూహలపడుచుండెను గాని, స్వప్న ముగా గ్రహింపజాలకపోయెను. ఆనందమయి గోరా చేరైన నెత్తలేను—ఇంతలో వారిమోహిని మెల్లగా గదిలోనికివచ్చి యానందమయిం గాంచి “సోదరీ! క్షేమమా? దర్శనమే లేదు. కబురైనను లేదు” అనియెను. ఆనందమయి యీయతియోగమున కుత్తరము చెప్పక నేనిప్పుడు నీకుమార్తెను వెంటఁబెట్టుకొనిపోవుటకై వచ్చితిని. అనియెను.

వారిమోహిని యప్రసన్నయై కొంతసే పూరకుండి ‘తనవాత్సల్యజెప్పెదను. నేనీవిషయమునఁ గలగజేసికొనఁజాలను’ అనియెను.

అనం—అట్లు కాదు సోదరీ! నేను నిన్ను రమ్మని కొరలేదు! నుచరితకొఱకు నీవు బెంగపెట్టుకొనవక్కఱలేదు. నేనీమెను నాయొద్దనే యుంచుకొందును.

వారి—మంచిదే కాని యామె యందఱియెరుటను హిందువునని చెప్పుకొనుచున్నది. ఈమెమతిగతు లిప్పుడుహిందూత్వముననుసరించుచున్నవి. ఇట్టిసితిలోజాగ్రత్త గనుండుట మంచిది. నేనీమెను గొన్నాళ్ళు నాయొదుటనుంచుకొనఁదలఁచితిని. ఈమె నుజాదినంతనే యింకను బెండ్లి కాలేజేమిచిలోకులనుకొనక మానరు. ఆవాడు లేకుండ జేసికొన్నఁగాని మంచినయందు లభించుట కష్టము. ఇంతేకాదు ఈమె వేయిగోరిల బోవుచున్నచో నేనెన్నిటి నని చూచుకొనఁగలను? నీవు మాత్రము హిందూస్త్రీని కావా? అన్నియును, దెలిసియుండియు నేమిగము పెట్టుకొని యిటుగిరితివి? నీ కన్నబిడ్డను నీపే పెండ్లికిఁ బంపఁగలవా? ఇట్లున్నచో నుచరితకుఁ బెండ్లియగుట కష్టమని నీవు భావించవలదా?

ఆనందమయి విస్మితయై నుచరితవంకఁ దిలకించెను. నుచరిత మొగ మెఱుగె పోయెను. అప్పు డానందమయి * నేను బలవంతము నేయఁదలఁచుకొనలేదు నుచరిత

రానన్నచో—” అనునంతనే హరిమోహిని “నీయుద్దేశ మేమో నాకు బోధపడుట లేదు. నీకొడు కీమెకు హిందూమతమును బోధించుచుండెను. నీవేమో కొత్తగా నాకాశమునుండి యూడిపడినట్లుగా ముగ్ధుడైనావేమి ?” అనియెను.

పరేశునింట నవరాధభీరుగారై యుండి యితరులగుణలేశములను చూర్చి మేగిపించి యాదరించుచుండు నాహరిమోహినియేనా యీమె ?—తన యధికారమును నిలుపుకొనుటకై యీమె యిప్పుడు పెద్దపులివలె నిలిచి యుండెను. నలుదెసల నుండియు నుచరితను దనయధీనమునుండి తొలగించుటకు బలవత్ప్రయత్నములు జరుగుచుండెనను సంతయ యీమెను బాధించుచుండెను. హితు లెవ్వకో, యహితులెవ్వరో తెలిసికొనఁజాలక యీమె కొట్టుకొనిపోవుచుండెను. ఇదివఱకా యీమె యెట్టియాశ యును లేక వ్యాకులహృదయముతో దేవు నాశ్రయించి యుండెను. ఇప్పు డామె కాదేవపూజయ్యుండును సిద్ధబుద్ధి లేకుండెను. ఆమె యొకప్పుడు సంసారినియై యుండెను. దాదానితోకముచే వైరాగ్యము కలిగినప్పుడు మరల నెప్పటికైన సంసారాస్తకి తన్ను బాధించు నని యీమె యూహించుకొనియైన నుండలేదు. కాని యిప్పుడామె మనసులోని గాయముమానుటచే మరల సంసార మాయెవఁ బ్రత్యక్షమై యాక్షిప్తించుచుండెను. మరల నాకాకాంక్షలు తిరపిపాపాపూర్ణతై విజృంభించుచుండెను. ఆమెకుఁ బూర్వముమాడ నితనసంసారావేగములేదు. కొలఁదికాలములోనే యీమెనుభవయనభావభంగుల భావనీయపరిణామమునందుటంగాంచి యానందమయి యాశ్చర్యపడియెను. మఱియు నుచరితంగూర్చి యీమె వ్రేచుకోనులహృదయము పరితపించి పోవుచుండెను. ఇంతగొడవ యున్నదని యెఱిగింపవో నామె నుచరితను తిరిచియై యుండదు. నుచరిత కెట్టికష్టమును గలిగింపకుండవలయు ననియే యానందమయి యుద్దేశము.

హరిమోహిని గోరాపక్షింస యై తనతోడనే నుచరిత లేచిపోయెను. అప్పు డానందమయి “అక్కా! నీకు భయము లేదు. నాకీసంగతి తెలియదు. నేనీమెను బలవంతపెట్టనులెమ్మ! నీవును నేమియు ననవలదు. ఈమెకుఁ మొదటినుండియుఁ గలపద్ధతి నిప్పుడొక్కసారిగా మార్చుటకు పిలువెడు.” అనియెను హరిమోహిని తననమ్మ “అసంగతి నాకుఁ దెలియదా ? నేనామె నెప్పుడెఁ గన్నపెట్టితి నేమో నీయడుగునే చెప్పు మనుకు ! ఆమెయిప్పుడునకు నేనెప్పుడు నడ్డును చెప్పుటలేదు. ఈశ్వరు డామెను జిరంజీవిని జేయవలయు ననిమాత్రమే నాకోరిక! నాబ్రాహ్మణింకను నెట్టిగుఱో యనియేభయముచే నాకు నిద్రయైనఁ బట్టుట లేదు!” అనియెను.

ఆనందమయి పోవుచుండగా నుచరిత వచ్చి యీమెకుఁ బ్రిణామము చేసెను. ఆనందమయి యీమెను వ్రేచుకో స్పృశించుచు తల్లి! నేను మరల వచ్చినీ కన్న

సంగతులను దెలిపెదను ఏవిఘ్నములను లేకుండ నీశ్వరానుగ్రహమున కుభకార్యము సంపన్నము కావలయును." అనియెను. సుచరిత యేమియు మాటాడలేదు.

మఱునాటియుదయమున శానందమయి లక్ష్మీదాసిచేఁ బెండ్లియిల్లు బాగు చేయించుచుండఁగా సుచరిత వచ్చెను ఆనందమయి పరమానందముతో నామెను గొఁగిలించుకొనియెను. పరేశుఁడు కర్పలకొఱకు గొంతసామ్మ సుచరిత కిచ్చి పంపించెను. ఆనందమయీసుచరిత లాలాచించి యాసామ్మతోఁ గావలసిన వస్తువులను గొనుట కేర్పాటు చేసికొనిరి. ఇంతలోఁ బరేశుఁడుకూడ లలితను వెంటఁ బెట్టుకొని యటకువచ్చెను. తనయిల్లంతయు లలిత కనవ్యాముగా నుండెను. ఎవ్వరు నామెతో మాటాడుటకు సాహసించకుండెరి. కాని యానిశ్శబ్దమే యామెకుఁ గష్టముగానుండెను. వరదాసుండకి సహనభూతిం దెలుపుటకై బంధుమిత్రు లివ్వకులు ప్రతిదినమున వచ్చుచుఁ బోవుచుండిరి. ఇంక లలిత నిట నుంచుట యుచితము కాదని పరేశుఁడు నిశ్చయించుకొనియెను. లలిత వచ్చునప్పుడు తల్లికిఁ బ్రణామము చేసెను గాని యామె పెదమొగము పెట్టుకొని. లలిత పెదలిపోయిన తరువాత నేడువఁదొడంగను. లీలాల వజ్రులకు లలిత పెండ్లి గూర్చి సంతోషమే యుండెను. ఏమారీ మనకాళ మున్నను వారికిఁ బెండ్లికి రావలయు ననియే యున్నది. కాని, లలిత బయలుదేరునప్పుడు బ్రాహ్మణమాజకతోరకర్తవ్యమును స్మరించుకొని వారు గంభీరముగా నూరకుండెరి. ద్వార మానోద్దష్ట వచ్చునప్పటికి లలితకు సుధీరుఁడగపడియెను. కొంతమందిసామాజికులతోఁ గలిసి యుండుటచే లలిత యాతనితో మాటాడలేదు. లలిత బండియెక్కెను. బండిలో నొక కాగితపుటంగీ యామె కగపడియెను. దానిని విప్పి చూడఁగా నందొకజర్మనీ మెడికల్ పుటా నుండెను దానిలో "ఈదంపతుల నీశ్వరు డాశీర్వదించుఁగాక!" అను నక్షరములతో నొక కార్డుండెను. అందు సుధీరుని నామమును నూచించునక్షర మొక డిక్టేషనుండెను. విశ్వకర్మకామునుండి వెళునప్పుడు కన్నీరు పెట్టు కొనరా దని లలిత నుండె రాయచేసుకొని యుండెను. కాని యప్పుడు తనబాల్యమిత్రుని ప్రేమోపహారము గాంచినంతనే యామెకన్నీరు చున్నరై పోయెను. పరేశబాబు ముద్రిత నమస్కరములతో సుసీరుఁడై కూర్చుండెను.

ఆనందమయి "తల్లీ! రమ్మ!" అని చెప్పుచు రెండుచేతులతో నామెను బట్టుకొని యామెకొఱకు నిరీక్షించుచున్నదానివలననే లోనికిఁ దీసికొనిపోయెను. పరేశుఁడు సుచరితను "బిలిపించి "తల్లిలలిత యొక్కసారిగా మాయిల్లువిడిచి వచ్చినది" అని కంఠితముతోఁ దెలిపెను. సుచరిత యాతనిచేయి పట్టుకొని "ఇక్కడ నెవను నీమె న్నిచాపాలనము కట్టిలోపములేదు. బాబా!" అనియెను.

పశ్చేపము పోవఁ జూచుచుండఁగా నానందముయి మేమునుగు సవరించుకొని వచ్చి యాతనికి నమస్కరించెను. పశ్చేపము త్రొట్టపడుచుఁ బ్రతివహస్పాదముం గావించెను. అప్పు డానందముయి “మీగు లలితకౌట కెట్టిచారము నుం కుకొనవలదు. మీరీమె నెన్నఁగిచేతుల సమర్పించితిగో గూతనివలన నీమె కెట్టికష్టమునుఁబొందు. నా కాడుబిడ్డలులేరు. ఈశ్వరుఁడు నాకింతకాలమున కట్టియబ్రాహ్మనుమారముఁ జేసి నాఁడు. వినయోని సహధర్మిణిమూలమున నాకుఁ బుత్రికలేనిదేఁబడు తీరు నని నేనాశంకుచుండఁగా గరుణామయుఁడగు నీశ్వరుఁడు నాకోరికను ఫలంపఁజేసి నాఁడు! నాకిం తటి యద్వయము పట్టునని నేననుకొనలేదు.

లలితవివాహాంధోళన మాగంభ మెంతవచాతఁ బశ్చేపగిహ్వానము సంసార మునందొకవోఁ గూలముం గాంచి యథార్థసాంత్వనముం గాంచుట కిదియే ప్రధమ సమయము.

౬౮

కారాగృహమునుండి వచ్చినప్పటినుండియు గోరామొదల కనేకులు వచ్చి ప్రతి దినమును స్తుతిపాఠములు చేయుచు వారోదించుచు నూపిరి తిరుగఁబంత మాటలాడుచు, వినిగించుచుంటుంటే గోరా కింటిచూడుండుట యవస్యముగాఁ దోచుచుండెను. అందుచే గోరా మనుపటికలె జనపదసంచారము నాగంభించెను ప్రాంతకాలమున భ్రమించి బతులుదేటి రాత్రి కింటికి వచ్చుచుండెను. ఆకడను దినమున కొకపల్లెఁ బోయి యందలివమ్మరి, తెలువలి, బాలి మొదలగువాని యిందఁబఁగూడఁ బోయి వారియాదరముం గైకొనుచుండెను. అట్టియు త్రవఱాగిహ్వానముఁ తయిండ్లవ వచ్చి తమకష్టముఖములం గనుఁగొనుచుండుటకుఁ గారణ మెఱుంగఁజాలక వారందఱు నిది యేమని వంశయించుచుండిరి. కాని గోరా యెట్టిసంశయమును లేకుండ వారితోఁ గలసి మెలసి తిరుగుచుండెను.

ఇట్లు జరగుచున్నకొలదియు నాతని హృదయమునం దొకయుద్దేశము బలపడుచుండెను. సమాజబంధము చదువుకొన్నవారిలోకంటెఁ బల్లెటూరివారియంత యెక్కువగా నగపడుచుండెను. ప్రత్యేకమునను లేకుంబరలు జరగుప్రతి కార్యమును తెప్ప వ్రాల్చిని సమాజద్వైషణ్యములోనే జరగిపోవుచుండెను. అందఱును గోకాచారములందొక్కటే విశ్వాసము నవిషయమున నెవ్వరికి నెట్టిసంశయమైనను లేదు. కాని, యిని యమములును, నాచారనిషిద్ధులు వారికిఁ గర్మక్షేత్రమును దెట్టివలయును గలిగించుట లేదు. ఇంతటిభీరువులును, నిస్సహాయులును, నాశ్రమీతవిచారాత్ములును మఱియొకవో నుండు రనుభవంజేనామే. ఆచారమును బాలించుటకంటె వీరి కెట్టియు తమకర్మమును లేదు. దండముకంటెను, దగవులాటకంటెను, నిషేధమే బలవంతమైనదని వారికిఁ తెలి

నిన విషయము! ఈనిషేధకాసనములమున వారిప్రకృతి యాపాదమస్తకము నొకజా
లముచే బంధింపబడిపోయెను. ఈజాలము ఋణజాలము; ఈబంధము మహాజనబంధ
ము; అంతేకాని రాజకాసనముకాదు. కష్టముఖములయందు గలయుకంగూర్పు పెట్టి
ఘనకలైక్యభావమును వీనియందు లేదు. ఈయాచారాస్త్రముచే మానవుడు మానవుని
రక్తకోషణముం గావించి నిష్ఫలభావముతో నిస్సత్వముం గూర్చుచుండెనని గోరా
యోచింపకుండ నుండఁజాలకపోయెను. సమాజకర్మములం దొకరియెడల నొకరెట్టిదయ
యును జూపకుండుట యాతఁడెన్నియోసారులు మాచెను. ఒకనితండ్రి దీర రోగి
యయ్యెను. ఆతనిచికిత్సలకై తనయుండు సర్వస్వమును వ్యయించివైచెను. ఊరివా
రాతనికి సాయపడుటయే లేదు. మీఁడుమిక్కిలి యజ్ఞాతపాపమునకై మీఁతండ్రికిఁ
బ్రామ్యశ్చిత్తము చేయింపవలెనని నిర్బంధించిరి. ఆతనిదారిద్ర్య మందలమను దెలిసి
నదే. కాని యెవ్వరికిని దయలేదు! బండిపోటుకంటెను, బోలీసునిచారణ పల్లెటూళ్ళి
కెట్లు భయంకరమో యట్లే తల్లిదండ్రుల చావుకంటెను క్రాంతిమమైయు బిడ్డలకంక
దున్నరాముగా నుండెను కేకత్యనుసారమనినఁ దప్పదు. నిర్దయమగుసమాజాధిని నం
పూర్వముగ నెఱవేర్చవలెననదే. ఈసమాజము మానవునికకళ్యేసమయముల సాచుపడుట
లేదనియు, వివర్ణమయముల ధైర్యము నొనంగుటలేదనియుఁ గేవలమును కాశనముల
మున లోఁబఱచుకొని విపన్నునిం జేయుచున్నదనియును గోరా గ్రహించుకొనియెను.

కీతితసమాజమధ్యమున గోరా యీలోపమును గనుపెట్టలేదు. విమనిన—అం
దు సాధారణజనతేమముగొల కైక్యముంగూర్చుకై బహిరంగముగఁ బనిచేయుచుం
డును. అందరియేకభావప్రాయములే కావచ్చుచుండును. కాని పల్లెలయందట్టి బహి
శ్చిక్తియంతగాఁ బనిచేయుటలేదు. అచ్చట నిశ్చేష్టతామధ్యమున భారతవర్ష గభీర
తమదుర్బలస్వరూపమును, గోరా శుష్కముగా గనుంగొనియెను. ఏభర్మము సేవారూ
పమునను, కరుణారూపమునను ద్యాగరూపమునను, శ్రద్ధారూపమునను నెల్లవారికిని
ఐలమును, బ్రాణమును, గల్యాణమును గూర్చుండఁజొ యాధర్మ ముచ్చట నాతని
కగపడలేదు. కేవలమును విస్తరించుచు విభాగములై వీడించుచు, బుద్ధికిదౌర్భ్యమును,
శ్రేయకు వికారమును గల్పించుచుండు నాచారములుమాత్రమే యందెల్లనిషయములం
డును బాధాకరములై యుండెను. పల్లెలయందట్టిమాత్ర నియమానుష్ఠానమునలంకా
గమున్న యవధియు ల నేకనిధముల నాతని కగపడుచుండెను. అవి మానవస్వాస్థ్యమును
జ్ఞానమును, భర్మబుద్ధిని, నేకలకర్మములనుగూడ సంపూర్ణముగ నామిమించుకొని
యుండెను.

పల్లెలయందలిసహజులలో స్త్రీసంఖ్య తక్కువ యగుటచేతనో, మతీ యేకాక
ణముననో కాని కన్యాకులము విశేషించి యుండుట గోరా మెట్లు మొదటనే తెలిసి

కొనియెను. పురుషులు చాలమంది చిరకాలముకలుకుఁ నవివాహితులై యుండిరి. ఇట్టి వో విధవావివాహముకూడ నిషిద్ధమై యుండెను. ఇంగువలనం గలుగు కష్టములను బ్రజ్ఞేష్వరుగ నందఱు ననుభవించుచునే యుండిరి. ఈవృత్తము ననుభవించుటే కాని దీనిఁ బ్రతికారము చేయవలయు ననుచుగా యెవ్వరికిని దోచుటలేదు. శిక్షితసమాజమున నెంతమాత్రము నాచారము నగౌరవింపని గోరా యిప్పు డాచారభంజనముం జేయఁదలంచి యొకపురోహితుని వశపఱచుకొని పనిచేసెను. కాని లోకులెవ్వరు నంగీకరింపలేదు. బ్రాహ్మణులు విధవావివాహము చేసికొన్నవో మేమునుజేసికొందుమని వారు కొద్దిగాఁగ నెదిరించిరి. ఈతఁడు మమ్ములను హీనజాతిగా భావించి మాకు హీనాచారమును బోధించుచుండెననియే వారికోపమునకుఁ బ్రధానకారణము.

శల్లిసంచారమువలన గోరా యింకొకవిషయమును గ్రహించెను. ముసల్యములలో సర్వకృషుండుగూర్చు నొకవస్తువున్నదనియు, నావత్సమములుండు వారందఱు నొక్కటిగాఁ జేరుకొందు రనియు, హిందువులలో నట్టియొకవస్తువులేదనియు గోరా తెలిసికొనియెను. ఒక్కచోటనే యున్నయీరెండుజాతులలోనను నింతటి ప్రభేద మేలకలిగి నని యాతఁడు బాగుగ నాలోచించెను. పృథ్వుత్తరము తోచినది కాని దానిని విశ్వసించుట కాతని కంతమాత్రము నిష్టములేదు. వారు మరముచేతనే యొకవస్తువుమై యుండిరిగాని యాచారములచేఁ గాదను విషయ మంగీకరించుట కాతనివృద్ధయము పరితపించుచోవుచుండెను. ఆచారములు వారిసమస్తకర్మములను నిరర్థకముగ బాధించుటలేదు. ధర్మబంధమే వారియెడల ఘనిష్ఠమై యున్నది. ఏది యనకృష్ణము కాక, సత్యమై యుండెనో యేది బుజాత్మకము కాక ధనాత్మకమై యుండెనో దేని కొకట మానవు లందఱు నొక్కతేకవైవిధసంతమాత్రిమునొక్కనిమిషములో నొక్కటిగాఁ జేరి యనాయాసముగఁ బ్రాణములనైన నర్పించివైకుంఠో యట్టిధర్మమునే వారందఱు నేకమై యొకభావముతో విశ్వసించి యుండిరి.

శిక్షితసమాజమధ్యమన గోరా యన్యులకు బోధించుటకును, వారినిఁ దవంకకుఁ దీర్చుకొనుటకును దనభావములను మనోహరమువర్ణించితిమముగఁ జేసి వాదములను నుపన్యాసములను గావించియుండెను. స్థూలవిషయములను నూత్నవ్యాఖ్యానములచే విప్రులకరించెను; అనాశక్యకథగ్నావశేషములకు భావచంద్రాలొకముచే లోకమోహనాకృతులం గల్పించెను. దేశమునందలికొందఱు దేశభిమానము లేక దేశమును దృఢీకరించుచుండిరినియెంచి దేశానురాగియగు గోరాస్య దేశమునీయవమానమునుండిరక్షించి యత్యుజ్వలభావావరణమధ్యమనలిపియుంచుటకై యహోరాత్రములుపాటుపనుచుండెను. ఇదియొకని కభ్యాస మైపోయెను. అన్నియును మంచివే; చెడ్డవానిలోఁగూడ నెచ్చటనో మంచి యుండును; అని యావిధముగా వశిష్ఠుని గోరా పరికిలించుచుం

దుటే కాక మనఃపూర్వకముగ విశ్వసించుచుండెను. ఆసంభవనియములందును గూడ వాతఁ డిట్టినిశ్చాసమును స్ఫుర్త్యోజకుపతాకంబోలే నవించి పరిహాసపరాయణులగు పృథివీజనులయెదుల నుస్థియై నిలిచియుండెను. న్యదేశమునందు న్యదేశీయులకు నిశ్చాసమును మఱల గలిగింపవలయుననియే యాతని యేకమాత్రోద్దేశము. దానితరువాతనే తక్కినవనులన్నియును !

కాని పల్లెలలో వాతనియుపన్యాసములను వినువా రెవ్వరును లేకుండిరి. ఆతని యుక్తుల క్షవయోగము లేకపోయెను; అసమానద్వేషముల నడగించుటకై తనశక్తి నంతను జాపవలసినప్రయోజమును లేకపోయెను ఇందుచే నత్యంతాతని కస్పష్టముగా లేకపోయెను. ఆతనిప్రబలదేశానురాగమే యాతనిసత్యవృత్తిని ప్రదీప్తముగాఁ జేసి వై చెను !

౬౬

ఒక కట్టుకొంటు తొడిగి, మొలకొకకాలువఁ జుట్టుకొని, రైలుసంచి చేతఁబట్టుకొని కైలాసుఁడు వచ్చి హరిమోహినికిఁ బ్రణామముచేసెను. ఆతనివయసు ముప్పదియే డేసు దక్షిణగా నుండెను. క్షైరకర్మాభావముచేఁ గుళాంకురములవలె నొత్తుఁ బ్రోగియున్న పెండ్లుకలతో వాతనిమొగము దుబ్బులబ్ధిఁ బోలి యుండెను. చాల కాలమున కత్తయింటియాత్మీయునిఁ గాంచి హరిమోహిని యాతని వాదరముతో నొకచాపవైఁ గూర్చుండఁజేసి “కాలుచేతులు కడిగికొనుము!” అనియెను. కైలాసుఁడక్కలదని చెప్పి “మీశరీరమునం దాశోగ్యముగా నున్నదా?” అని ప్రశ్నించెను. హరిమోహిని శరీరమును గూర్చి వినుఁగును నూచించుచు “ఆశోగ్య మెట్లుండును?” అని అనేకవ్యాదులనామము లేకరువువెట్టి “నేనీరొట్టికి మరణించిన నే బాగుగ నుండును. కాని నాకుఁ జావురాకున్నది!” అనియెను.

కైలాసుఁ డామాటకు నొచ్చుకొనుచు “వదిలే! అన్నగారు లేకపోయినను మీరుండుటంబట్టియే నేనీకలకల్రాకు వచ్చి యిచ్చట నాశ్రియముం గాంచితిని. లేకున్నచో నెట్లు వత్తును!” అనియెను. తరువాత గ్రామస్థులంగూర్చి అనేకపరామర్శలు జరిగెను. కైలాసుఁడు సంభ్రమముతో నలువంకలఁ దిలకించి “ఈముల్లామెదేనా?” అని ప్రశ్నించెను.

హరి—కొను.

కైలా—చాలకుంచియిలే.

హరిమోహిని యాతనియుత్సాహమును కరిలఁజేయుచు “కాకేమి? చాలగట్టియిది!” అనియెను.

కైలాసుఁ డాయెంటిపనికనము నంతను బాగుగఁ బరిశీలించెను. తలుపులు ద్వారములు గోడలు మొదలగువానిదిట్టతనమును, ముగ్గుతనమును జూచి యాంకించి చెను; మేడమీఁదనుఁ గ్రిందను నెత్తిమీఁదను బున్నునో యడిగి తెలిసికొనియెను. ఆయిల్లు గట్టుట కెంతదా మృదునో గ్రహించుట కాతనికి కేకచాలగు. అతఁడు బాగుగ వాలోచించుకొని పదిబండ్రెండుతేలగు నని నిశ్చయించుకొని కొంచెము తక్కువగానే చెప్పవలయునని యెంచి “వదిలే! ఈయిల్లుకట్టుట కేదేమిదివేలగుననుకొందును!” అనియెను. హరిమోహిని కైలాసుని పల్లెటూరితనమును వింతపడుచున్నట్లు ప్రకటించి “ఇకవదివేలరూపాయలకుఁ దక్కువకాదు!” అనియెను.

కైలాసు డు బాగ్రీత్రగా నాయెల్లంతయును బరిశీలించి యంగీకారనూచకముగాఁ దల యూచుచు నీసుందరభవన మేకేశ్వరప్రభు నిర్మితమై యుండవలయునగాని యితరు లిట్లునిర్మింపఁజాల రని యపరిమితానందభరితుఁ డయ్యెను. తనవాత నాతఁడు “వదిలే! అంతయు బాగుగనే యున్నది! కాని కన్యక యేదీ?” అని ప్రశ్నించెను.

హరిమోహిని లోటునిపాటుతో “మేనత్తగారి యింటికి వెళ్ళింది. రెండు మూడు దినములలో వచ్చును!” అనిచెప్పెను.

కైలా—అట్లయినచో నేనాగుటెందులకు? నాకుఁ గోర్తపని యున్నది. శేపు మరల వచ్చెదను.

హరి—వ్యవహారముమాట యటుంచుము. ఇచ్చటిపని తీరువలయును నీవు పోవలదు.

కైలాసుఁడు బాగుగ వాలోచించి “నేను పోకున్నచో వ్యాజ్యము డిక్కియగును. అయిన నేమి? ఆలాభ మిక్కడలేదా?” అని నిశ్చయించుకొని యెల్లంతయుఁ బరిశీలించుచు హరిమోహినిపూజామందిరమున నీరు నిలచి యుండుటం గాంచి “వదిలే! ఈయిల్లు బాగుగలేదు. ఇచ్చట నీరు నిలుచుచున్నది. ఇట్లు చేసినచో, కైమ్మచే గోడలకు భంగము కలుగదా?” అనియెను.

హరి—ఏమి చేయుదును బాబూ!

కైలా—ఏమైనను సరియే. ఈయింటిలో నింతగా నీటిని వాడఁగూడదు!

హరిమోహిని యూరకుండెను. తరువాతఁ గైలాసుఁడు కన్యారూపముగూర్చి ప్రస్తావించుటయు, హరిమోహిని యాతనిప్రభుభార్యకంటెను జాల నందమైనదని చెప్పెను! ఆకన్యసౌందర్యమును దవవెద్దభార్యసౌందర్యముతోఁబోల్చి చెప్పుట కైలాసున కుత్సానముగ లేకపోయెను. అప్పు డాతఁ డొకయవ్వవృథార్యం బగు మూర్ఖుని మనకులో భావించుకొని దిగ్భ్రాంతుఁడై పోల్చుకొనుచుండెను.

ఒకపక్షము స్థిరపడిన దని హరిమోహిని నిశ్చయించుకొనియెను. ఇంకొక పక్షమున నించుక సామాజికలోప మున్నను నదియొక యసాధ్యవిషయము కాదని కూడ నామె సమాధానపడియెను.

గోరా ప్రాంతకాలమునందే యిలువడిచి పోవుచుండె నను సంగతి తెలిసికొని విషయఁ దింకను జీకఁటియుండఁగ నే సోమవారమునాఁడునయమునవచ్చి మేడమీఁది గదిలోనికిఁ జోయి చూచెను. గోరా యగపడలేదు. సేవకు నగుఁగా గోరా పూజా గృహమునందున్నట్లు చెప్పెను. విషయఁ దాశ్చర్యముతోఁ బూజామందిరమునకుఁ జోయిచూచెను. గోరామడిబట్టలు కట్టుకొని పూజచేసికొనుచుండెను. అతడుఁజ్ఞోత్సవ పృథునిని వెనుకటఁ దిరిగి విషయునిం గాంచి త త్తరముతో "లోనికి రావలను!" అని యెను. విషయుడు "భయములేదు! నేను లోనికి రాను. నీతో మాటాడవలసి వచ్చితిని" అనిచెప్పెను. గోరాబయటికివచ్చి మూడవ యంతస్తు గదిలోనికి విషయుని దీసికొని పోయెను.

విస—సోదరా ! గోరా ! నేఁడు సోమవారము.

గోరా—దేను సోమవారమే. పంచాంగము పారబడినను నీవుమాత్రం మీ విషయమును మఱచిపోవు! ఎట్లయినను నిది మంగళవారముమాత్రముకాదు. ఈమాట యధార్థము.

విస—నీవు రావని యెఱుఁగుదును గాని, నీతో నొకసారి చెప్పుకుండ నే ని క్కార్యమునఁ బ్రవేశింపఁజాలకున్నాను. అందుచేత నే తెల్లవారకుండ నీయొద్దకుఁ వచ్చితిని ! గోరా యేమియు మాటాడలేదు. విషయుఁడును మాటాడలేదు. అప్పుడు గోరా తనవృద్ధయశదనను సంపూర్ణముగ గోపనముచేసికొని నవ్వుచు "నేనురాకున్న నేమి? నీవే జయించితివి! నీవమ్ము దీసికొనిపోయితివి. ఎంతకష్టపడినను నేనామె నాఁడుఁజాలకపోయితివి! తుట్టతుదకు మాయమృత్యుమాలమన నే నేను నీకోడిపోయితివి. విషయా! ఒక్కొక్కరేకలసిపోయినారు. నేనొక్కడనుమాత్రం మే మిగిలియున్నాను! అనియెను. విషయుఁడు విషయముతో "సోదరా! నీవు నావై దప్పుచెట్టవలదు. నా పెండ్లికి రాకుదని నే నత్తు కన్నయోసారులు జెప్పితివి. అమ్మకాతో "విషయా నీ పెండ్లికిరానివారు నీవు విలిచినవరకు; వచ్చువారు నీవులదన్నను మానరు. కావున నీవెవ్వని లిఱువనువలదు; నిషేధింపనువలదు! మాటాడ కూరకుండుము" అని చెప్పినది. గోరా! నీవు నాకు లొంగితివా? అమ్మకు లొంగితివి! సహస్రప్రర్యాయములు లొంగి తివి. అట్టితల్లి యింక నెవ్వరి కున్నది? అనియెను.

గోరా యంత కలదనినను విసక యాతనికోపమును లక్ష్యముచేయక యానందమయి విషయుని పెండ్లికిఁ జోయెనని గోరా విచారించుటలేదు. విశేషించి యానం

దించుచునే యుండెను. వినయునకుఁ దల్లి గారియపరిమేయత్రేయలేకము లభించె ననియు, నాతనికిఁ దనతో నెంతటివిచ్చేదము కలిగినను, మాతృప్రేమనుభూతసముచుండి యాతఁడు వంచితఁడుకాలేదనియుఁ బ్రాపించుటచే గోరావృద్ధయునును దొకవిధమున సంతృప్తియు, శాంతియు నుదయించెను. అన్నివిషయములయందును గోరా వినయునకు దూరమెహోవు అన్నను నతఁడుకు మాతృస్నేహబంధము నిగూఢహృదయముతోఁ జీరబంధమై చిరకాలమువఱకు నయ్యిరువుర నతిసమీకరులుగనే చేసివెచ్చుచుండును.

విక—సోదరా! నేనీకఁ జోయెదను. ఇష్టముగ లేకున్నచో నీవు రావలయు. కాని మనసులో మాతృము చుతీయొకలా గెంచుకొనవలయు. ఈసమ్మేళనము నాటివి తము నెంతటిసార్థకముగాఁ జేసెనో నీవించుక భావింపఁగలిగినచో నీవెంతహృత్రిము నావివాహమునకు విముఖుడవు కాఁజాలవని సాహసించి చెప్పఁగలను.

అని చెప్పి వినయుఁడు లేచుటయు, గోరా హూర్పుండుము. నీ పెండ్లి రాత్రిగదా. ఇప్పటినుండియుఁ దొందర యేల?" అనియెను వినయుఁడు తలఁచుకొనియెను నుండని గోరాయాదరమునకు వికళితహృదయుడై కూర్చుండెను క్రిమముగా నాచెప్పటివలె మాటాడుకొనఁదొడంగిరి. ఈదినములలో వినయునిహృదయవీణ మందచుస్వరము నెంతహెచ్చుగా మొరయించుచుండెనో యంత హెచ్చుగనే గోరా దానినడ్డగించుచుండెను. వినయుఁడు విడువకుండ మాటాడుచుండెను. వినయునిముఖమునుండి యికించి త్కరములును, బరిహాస రాత్రములునగుచిన్నచిన్న విషయములుగూడమధురగానములంబోలి మధురసోచ్ఛ్వసితములై వెలువడుచుండెను. ఇప్పు డాతనిహృదయమధ్యమునందోచుచున్నయాశ్చర్యలీలను రసవంతముగఁ జేసి వినయుఁడు నిపుణబొమ్మలతోఁ నూత్నముగను, గభీరముగను, హృదయంగమముగను వర్ణింప నారంభించెను ఇంతటియపూర్వవిజ్ఞానము! ఇంతటియనిర్వచనీయపదార్థమును హృదయపూర్వముగఁ జేసికొనుట యెల్లరఘున సాధ్య మగునా? లోకమునందలిసాధారణస్త్రిపురుషసమ్మేళనమునం దిట్టిమధుర సంగీతము వినఁబడఁ దనీయు, నన్నితరులతోఁ బోల్చుట దనియు వినయుఁడు చెప్పెను. ఇట్టిసంఘటన మెన్నఁడు నెచ్చటను ఘట్టి యుండ దనియే యాతనియుద్దేశము. ఎల్లయెడల నిట్టిసంఘటనమే కలిగినచో వసంతపవనాంకురమున నవపల్లవపులకిత మగువనమునబోలి జగ మంతయు నవజీవనకళావిలసితము కాదా? మానవులయందొన్న సమస్తసౌందర్యమును, సమస్తశక్తులును నుపజముగనే వివిధవర్ణములతో వివిధాకృతులతో విజృంభింపవా? ఈశ్వరకృతినిర్వహము నెవ్వరుపేక్షింపగలరు? చీనిమాలమున సామాన్య లసామాన్య లగుదురు! అట్టియసామాన్యత్వమును జీవితమునందొకసారియైన గుఱియించినవారే ధన్యులు!

వి—గోరా! నిజము చెప్పుచున్నాను. మానవవ్యభావమును నిమిషములో మేల్కొల్పునది ప్రేమయొక్కటియే. ఏకారణముచేతనో యది మనలో దుర్బలమై యున్నది. అందుచేత నేమనకుఁబరస్పర్ధచాణక్తలేకుండఁబోవుచున్నది. మనలో నేమున్నదో మనకుఁ దెలియుట లేదు. మనలోనిరహస్యమును మనము ప్రకటింపఁజాల కున్నాము. మనసంచితమును మనము క్యయింపఁజాల కున్నాము. అందుచేతనే నలుదెసలను మన కీనిరానందము! అందుచేతనే మనలోనిమహత్వము కేవలము నీవంటివా రొకరిదడికే కప్ప సాధారణుల కందఱుకును దెలియకుండఁ బోవుచున్నది—

ఇంతలో మహిమఁడు పడకనుండి లేచినకబ్బము వివచ్యుటయు వివయునకు త్యాచాభంగ మయ్యెను. ఆతఁడు గోరాయెద్ద నెలపు గైకొని పోయెను. గోరా దాబామిఁడ నిలువఁబడి భూర్యసంధ్యాకాళమువంకఁ జూచి యొక్కనిట్టూర్పు విడిచెను. ఆతఁడు చాలసేపటికఱకు నచ్చటనే పచార చేయుచుండెను. గోరాయెంత ప్రయత్నించినను దనమనోరథమును సఫలముగఁ జేసికొనఁజాలకుండెను. గోరాయొక్కడే కాక యాతని సమస్తజీవితక్రియలును నాకసమువంకఁ జేతులెత్తి నును జ్వలమును, మందరము ఎగునొక లేజమును వాంఛించుచుండెను. సమస్తోపకరణములును సంసిద్ధములై యుండెను. నమస్తసంపత్తియు సమకూర్చఁబడి యుండెను కాని కేవలము నాగ్రాసాంత్యనోద్యానితమును, స్పృగ్గుసుందరారణరాగరంజితంబును నగు నాలేజ మెచ్చట నున్నది? ఉన్నదానిని వర్ణింపఁజూతుకై ప్రయత్నించుటవలన నుపయోగము లేదు. కాని దానిని నమజ్వలముగను, సౌందర్యచురుముగను బ్రహ్మకింపఁజేయవలయుననియే యాతనివాంఛ! ఒకనుచుహూర్తమున శ్రీపురుషుఁడప్రేమ నాశ్రయించి యవిర్యచనీయంబగునున్నదిం గాంతు రని వివయుఁడు చెప్పినప్పుడు గోరా మానుపటికలె నామాటను దోసిలెవఁజాలకపోయెను. ఆసమ్మేళన మసామాన్యమైనదనియు, బూర్తమైన దనియు ఎట్టిసంపర్క మమూల్యమైనదనియు, నది భావమాలకు రూపమును రూపమునకుఁ బ్రాణమును బ్రసాదించుననియు, దానిమూలమునఁ బ్రాణమధ్యమునఁ గదలికయు, మనోమధ్యమున మననమును ద్వైగుణీకృతము లగుటయే గాక యది నూతనరససంపక్తములకూడ నగుననియు గోరా మనఃపూర్వకముగ నంగీకరించెను.

ఈసామాజిక విచ్ఛేదదినమున వివయునివృద్ధయము గోరావృద్ధయముపై నభిందేతుగు నేకతానమున నొకసంగీతమును మ్రోగించి పోయెను. వివయుఁడు పోయినను నేకమిండిపోయినను నాసంగీతముమాత్రము మ్రోగుచునే యుండెను. నును ద్రాగిముఖగునునీద్యయమితరహంబోలి వివయుని ప్రేమప్రవాహ మిప్పుడు గోరా ప్రేమప్రవాహమునఁ బ్రవేశించి తరంగములచేఁ దరంగములను ఘోషితములుగాఁ

జేసివైచుచుండెను. గోరా యిన్నాళ్ళవఱకును బంధించి క్షీణింపజేసి, యగ్రదే
కుండఁ జేయవలయు నని ప్రయత్నించిన యావాహినియే యిప్పుడు కూలముల నొరసి
నున్నస్థావృత్తితోఁ బ్రబలవేగమునఁ బ్రవహించుచుండెను. దాని నిప్పుడు నిండించు
టకుఁగాని నిషేధించుటకుఁగాని యాతనికి శక్తి లేకుండెను—దీనకుంతయు నీవిధము
గాఁ గడచెను. తుదకపరాహుడు సాయాహ్వామున విలీన మగునప్పుడు గోరా యిల్లు
విడిచి పోవును “ఏది వాడియో దానిని నేను కైకొనవలయును. కాకున్నచో బ్రపంచ
మున నే నసంపూర్ణుడనై వ్యర్థుడనై పోవును!” అని భావించుకొనియెను. ఈప్ర
పంచమధ్యమున నుచరిత యాతనిపిలుపునకే వేచి యున్నదనువిషయమున గోరా కెట్టి
సంశయమును లేదు. నేటిసాయంకాలమే యింకోరిక నాతఁడు సఫలముగ జేయ
వలయును.

ఆతఁడు జనాకీర్ణమగుపీఠినిఁ బడి యాతని నెవ్వరు ననుసరింపఁజాలవంతటివేగ
ముతోఁ బోవుచుండెను. ఆతనిచ్చాదయ మాతనికరిరము నతిక్రమించి యేకాగ్రమై
యొక్కడితో పోయియుండెను. ఆతఁడు నుచరితయింటియొద్దకుఁ బోవునప్పటికి ద్వా
రము మూయఁబడి యుండెను. కొంతసే సాలోచించి పిమ్మట నాతఁడు తలుపు గొట్టి
పిలిచెను. నేనకుఁడు తలుపు తీసి గోరాను నాది “అక్కయ్యగా రింటిలోలేదు.”
అని యుడుగుకుండఁగ నే చెప్పివైచెను.

గోరా—ఎక్కడికిఁ బోయెను ?

నేన—ఆమె కొన్నాళ్ళనుండి లలితాసోదరవివాహప్రయత్నములలో నున్నది.

ఆమె వినయునివెండ్లికిఁ బోయియుండు నని గోరా నిమిషములో గ్రహించె
ను. ఇంతలో లోపలనుండి కైలాసుడు వచ్చి “అయ్యో! ఏమి కావలయును ?”
అని ప్రశ్నించెను. గోరా యాతని యాసాదమ స్తమము నాది “ఏమియు నక్కఱ
లేదు!” అనియెను. కైలాసుఁ డొంటిగ నుండుటచే నేమియుం దోచక యిండుక
నేత్ర కూర్చుండుఁ డని బలవంతముచేసెను. గోరా నాకుఁ బని యున్నదని చెప్పి
యతివేగముగ వెడలిపోయెను. తన జీవితమునందలి సంఘటనములు చాలవఱకుఁ గేవ
లమును దనయిచ్చితేత నే సాధింపఁబడుననిమాత్రము కావనియు, నందేదో భగవదు
దేశముండుననియు స్వదేశ విధాతయగు నీశ్వరుని యేయుద్దేశమునో నిర్వహించుటకై
తాను జన్మించితినియు గోరాకు దృఢవిశ్వాసము కలదు.

అందుచే గోరా తనజీవితసంఘటనములను బాగుగఁ బరిశీలించుకొనుచుండును.

తానర్థంతో త్యాగముతో వచ్చినప్పుడు నుచరిత యింటితలుపు మూసి యుండుట
యొక్క నామె లేదని తెలియుటయు నాతనికి భావపూర్ణసంఘటనములొక నే తోచెను.
ఈజీవితమున నుచరిత తలుపులే మూయఁబడి యుండవనియు, నామె నీకు లభింప

దనియుఁ దనజీవితవిధానమును దీవిధముగాఁ నూచించె నని గోరా యనుకొనియెను. గోరావంటివానికి వాంఛానుగుఁడై యుండుట కవకాశము లేదు. ఆతనికి స్వకీయము లగు సుఖదుఃఖములు లేవు. ఆతఁడు భారతవర్ష బ్రాహ్మణుఁడు. భారతదేశతారాధనమే యాతనికి రక్ష్యము; భారతతపస్సే యాతనిపా; ఆసక్తియు, సమరక్తియు నాతనికి లేవు. ఆతఁడు తనలో “జగద్విధాత నాయకుట నాసక్తిస్వరూపమును బ్రదర్శించెను. అది శుభ్రీకాంతస్వరూపము కాదు. మద్యముబోలి రక్తవృష్ట్యరూపమైనది. అది బుద్ధికాంచల్యముం గూర్చుటయే కాక రూపమునే మార్చివేయును. నేను సన్యాసిని నాసాధనమధ్యమన దానికిఁ దావులేదు” అని భావించుకొనియెను.

౭౦

చాలకాలమున కీదినములలోనే సుచరిత కానందమయిచెంత నెన్నఁడు సమభవింపనంతటి విశ్రాంతి లభించెను. అపరిచిత నని గాని, పరాయణదానననిగాని సుచరిత కన్నడు వెంతమాత్రియును దోచవలెనునంతటివాత్సల్యముతో నానందమయి యామె నాదరించెను. ఆనందమయి సుచరితమన సంతయు నెట్లు గ్రహించెనో యట్లే యెట్టి ముటుయుఁ జెప్పవలెనో నే గూమె కూరకుం గల్పించెను. “అమ్మా!” అనుకల్పమును సుచరిత యిదివఱ కెన్నఁడు నిరీకృతయత్సార్యముగా నుచ్చరించెను. ప్రయోజనము లేకున్నను నానందమయి సమ్మాయనిఁ పిలుచుటకై సుచరిత యనేకారకాశములను గల్పించుకొనుచుండెను. లలితవివాహము సంపన్నమయ్యెను. సుచరిత యామె ననుతో కయనించి “అమ్మకు విడిచి నేనెట్లు పోఁగలను!” అని భావించుకొనుచు, దమ్ముదానే “అమ్మా! అమ్మా” అని పిలుచుకొనుచుండెను. అప్పుడామె కృతయము వికసించి కన్నులనుండి యకుందారలు వెలువడుచుండెను. అప్పు డాస్మికముగా నానందమయి వచ్చి దోమ తెరను సడల్పి వరువునై గూర్చుండి సుచరిత నెమ్మేరునిమిదను “అమ్మా! నన్నెందులకు బిలుచుచున్నావు?” అనియెను.

అప్పుడు సుచరితకుఁ దెలివి వచ్చుటచేఁ దా నమ్మాయని పిలుచుచున్నట్లు బోధపడియెను. అప్పుడు సుచరిత ప్రత్యుత్తర మిచ్చజాలః యానందమయియొడిలోబోర గిల్లబడి యేమరదోదంగెను. ఆనందమయియును మఱి యేమియు మాటాడక యారాత్రి యామె చెంతనే కయనించెను.

వినయునిపెండ్లియైపోయినను నానందమయి యింటికిఁ బోక “వీరికిను కృత్యములను జక్కఁజేసికొనఁజాలరు. కొన్నాళ్ళుండి వీరికిఁ దగినయేర్పాటు చేయవలెనో నేనెట్లుపోగలను?” అనియెను. అప్పుడు సుచరిత “అమ్మా! ఈకొన్నాళ్ళు ను నేనుగూడ వీతో నుండెదను” అనియెను. లలితయు నుత్సాహముతో “కొన్నామ్మా! అక్కమాడ మాతోఁ గొన్నాళ్ళుండవలయును” అనియెను. అంతలో సతీకుడు గం

తులు వైచుచు వచ్చి 'అక్కా! నేనుకూడ నీతోనుండెదను.' అనుటయు నుచరిత
'నీచదువో బాబూ?' అని పూర్నించెను. నేను వినయబాబునొద్దఁ జరుపుకొందు నని
సతీకుఁడు చెప్పెను. నుచరిత నవ్వుచు 'వినయబాబు నీకుఁ జరుపు చెప్పలేదు!' అని
యెను. పక్కగదిలోనే యున్న వినయఁడు తన బ్రతుకే 'చెప్పగలను. ఎన్నియెంత
తులు నిద్రలేకుండఁ జదివినచదు వంతయు నొక్కనాటికే మఱచిపోవును ననుకొం
టివా?' అనియెను.

ఆనందము—మీదొడ్డమ్మ కెన్న ముందునా ?

నుచ—నే నామె కుత్తరము వ్రాసెదను.

ఆనందము 'నీవువలదు! నేను వ్రాసెదను.' అనియెను. అట్లు నుచరిత
వ్రాసినచో హరిమోహిని కామెవై గోపము కలుగుననియు దనవై గోపము కలిగినను
నమ్మమలేదనియు నానందము యూహించుకొని 'లలిత కింటిపనులు నేర్చుటకై
కొన్నాళ్ళు నేటినుండెదను. నుచరితనుకూడ నుచుకొనుటకు నీవనుమతించినచో
లలితకు విశేషతాపముగా నుండును.' అని హరిమోహిని కుత్తరము వ్రాసెను.

ఆయుత్తరమువలన హరిమోహినికి గోపమే కాక యొకవిధమగు సంకటము
కూడఁ గలిగెను. ఈవిషయమున దల్లిబిడ్డలు బాగుగ నాలోచించుకొని యెట్లయిన
నుచరితను దమవలలోఁ జిక్కించుకొనుటకుఁ బ్రయత్నించుచుండి రని యూహించును
మానించెను. హరిమోహిని కెట్లయిన వతిశిఘ్రముగ నుచరితను విభ్రాంతరాయముటంబ
మునఁ జేర్చవలయునని యుండెను. కైలాసుఁడుకూడఁ గొన్నాళ్ళనుండి నేతెయు
న్నాడు—కుత్తరము చేరిననుటనాటియుదయముననే హరిమోహిని పల్లకి వెళ్ళి విన
యనియింటికి వచ్చెను. అప్పుడు క్రిందిగదిలో లలితానుచరితలు, నానందముయును
వంటప్రయత్నములను జేయుచుండిరి. పెగదిలో సతీకుఁ డింగీపుపాతమును వర్తించు
కొనుచుండెను. ఇంటిలో నంతగట్టిగాఁ జదువనక్కఱలేదు. కాని తాను చదువుచు
న్నట్లందఱకును చెలియుటకై యాతఁడు బిగ్గఱగాఁ జరుపుచుండెను.

ఆనందము హరిమోహిని నత్యావరముతో నభ్యర్థించెను. హరిమోహిని యా
గౌవరమును బాటింపక "నేను రాధారాజిని దీసికొనిపోవుటకై రచ్చితిని" అనియెను.
'అట్లే తీసికొనిపోవచ్చును కొంచెము నేపాఁగుము!" అని యానందము చెప్పుటయు
హరిమోహిని "నాకుఁ బూజనార్థం దాటిపోవును. ఇక్కడఁ గూర్చుండుటకు నాకవ
కాకము లేదు." అనియెను. నుచరిత యేమియు మాటాడక సారకామున దఱిగిచుం
డెను. హరిమోహిని యూహించి గాంచి "నివలదివదా? నీవే మినివిపోవుచున్నది." అనియెను. లలితయు, నానందముయును మాటాడక కూర్చుండిరి. నుచరిత చటా
మున నేటి "దొడ్డమ్మ! రమ్మ!" అనియెను. హరిమోహిని పల్లకికై వుండు బోవుచు

డంగా నుచరిత యామెచేయి పట్టుకొని గదిలోనికి దీసికొనిపోయి “దొడ్డమ్మా! నా కొఱకు వచ్చిన నిన్నిందతీయెడుట నూరక తిరిగిపంపింతువా? నేను నీతోనే వచ్చెదను. కాని రెండుజాములైనతరువాత మరల నేనిక్కడకు రావలయును!” అని చెప్పెను.

హరిమోహిని కటుస్వరముతో “అదేమిచూట! ఎప్పుడు నిక్కడనే యుండునని చెప్పరాదా?” అనియెను. నుచరిత మెల్లగా “అట్టిభాగ్యము లేకుండుటచేత నే యనకాళి మున్నంతవఱకా మెచెంత నుండఁదలంచి యామెను విడువఁజాలకున్నాను!” అనియెను. ఆమాటకు హరిమోహినియొడలు మండిపోయెను కాని యప్పు డేమనుటయు నామె కుచితముగాఁదోచలేదు. నుచరిత యానందమయి చెంతకువచ్చి నవ్వుచు “అమ్మా! నేకొక సారి యింటికిఁ బోయి వచ్చెదను. అనియెను. ఆనందమయి యేమియుఁ బ్రశ్నింపక “వెళ్లము తల్లీ!” అనియెను.

నేను రెండుజాములకు మరల వచ్చెదనని నుచరిత లలితచెవిలోఁ జెప్పి పల్కి యొద్దకుఁ బోయి నిజమబడి “సతీశా!” అని పిలిచెను. సతీశుఁడుకూడ మున్నవోఁ దనబనుల కారంభముగా నుండు నని యెంచి హరిమోహిని యాతని నిచ్చటనే యుండుమనియెను. ఇరువురును బల్లకి నెక్కి పోవుచున్నసమయమున హరిమోహిని తనభావిప్రబంధమునకు భూమికగా “అమ్మా! లలితకుఁ బెండ్లిమైనది. పశుకున కొక యాఁడు చిడ్డవీచారము వదలి పోయినది. ఇంటిలో నీడువచ్చినకన్య యుండుట గృహస్థున కెంత కష్టమనుకొన్నావు! ఏమని చెప్పుదును. నాకితరచింతయే లేదు! భగవన్నామను జేసి కొనుచుండఁగా నాకివీచారమే తోచుచుండును. నాకు మునుపటివలె దేవపూజ జరుగుటయే లేదు గోపీలల్లభుఁడునాకు మరలనూతనబంధమును గల్పించినాఁడు.” అని యేమేమో చెప్పదొడంగెను.

హరిమోహిని కిది కేవలము సాంసారికాత్మకతయే కాదు. ఇది యామెయొక్క పదమునకుఁగూడ నంతరాయమై యుండెను, ఆమెతఁగల యింతటిదుస్సహచారమును వినియును, నుచరిత యూరకుండెను. హరిమోహినికి నుచరిత యుద్దేశము బోధపడుట లేదు. మామే సమృద్ధిచూచక మని. నూ, నుచరితచ్చాద ను మించుక మెత్తఁబడియే ననియు హరిమోహిని తనకనకూలముగా భావించుకొనియెను.

తల్లకి యింటియొద్దకు వచ్చెను. ఇరువురును దిగి లోపలఁ బ్రవేశించుచుండఁగాఁ బ్రక్కగదిలో నెవ్వడో యొకయవరిచితపురుషుఁడు తల యంటుకొనుచున్నట్లు కనుంగొని నుచరిత నిస్సంకోచముగా నాతనివంక దృష్టిప్రచారముం గావించి మేడఁమీదికిఁ బోయెను. అక్కడ హరిమోహిని తనమఱదవచ్చిననంగతి నుచరితకుఁ జెలియఁజేసెను. హరిమోహిని పూర్వభూమికఁబట్టి నుచరిత యీసంఘటనమున కరహున గృహించుకొనియెను. అప్పుడు హరిమోహిని “అమ్మా! మనయంట నతిథి యుండఁగా

నీవు మధ్యాహ్న మిల్లు విడిచి పోవుట మర్యాదగా నుండునా ?" అనియెను. నుచరిత దృఢస్వరముతో "కాదు దొడ్డమ్మా! నేను పోయి తీరవలయును," అనియెను. వారిమోహిని మెల్లగా "ఇట్లే పోదువుగాని—నేటికైన ముండి శ్రేపు పోవచ్చును," అనియెను. నుచరిత యంగీకరింపక "నేనిచ్చట స్నానము చేసి తండ్రిగారియంట భుజించి యటనుండి లలితయింటికి బోయెదను." అని చెప్పెను. అప్పుడు వారిమోహిని స్వయముగా "అతడు నిన్ను జూచుటకే వచ్చివాడు!" అనియెను.

నుచ—నన్ను జూచుటకు బ్రయోజన మేమున్నది ?

వారి—ఈదినములలో నిది యొకపద్ధతి ఇది పూర్వములేదు. నావెండ్లికి బూర్వము మీవెదవాడన నన్ను జూడనేలేదు! ఇప్పుడిది యందఱుకును సాధారణ మైపోయినది. అయినను నిందంత యత్సార మేమున్నది? అయిదునిమిషములు! ఒకసారి చూచి చక్కబోవును.

నుచ—వలదు.

వలదనునీతివ్రాస్తవ్వనవచనము వారిమోహినిని వెనుకకు గంటివైచెను. అప్పుడు వారిమోహిని "అమ్మా! ఇది యంత యావశ్యకమేకాదు. అయినను కైలాసుఁ డీకాలపుకాడును, జదివినవాడును, మీవలెనే పూర్వపద్ధతులను విశ్వసించనివాడును గావునఁ గన్వయ స్వయముగాఁ జూడఁదలంచెను. నీవైనను నెవ్వరికంటెను బడకుండ నింట నుండువావపు కావు గనుక నన్ను జూపింతు నని నే నాతనితోఁ జెప్పియుంటిని. ఇందు నీవు సిగ్గుపడవలసినపని యేమున్నది?" అని చెప్పి కైలాసునిగుణగణంబులను దృష్టాంతపూర్వకమునా నామెకుఁ దెలుప నారంభించెను. అతనికి హిందూసమాజమునం గలవంశగౌరవమునుగూడ విశేషించి చెప్పెను—అట్టి యాతనిగౌరవమును భంగించుటకు నుచరిత యెంతమాత్రము వంగీకరింప దయ్యెను. ఆమె స్వలాభమునుగాని, స్వగౌరవమునుగాని చూచుకొనక హిందూసమాజమునఁ దనకుఁ దావు దొరకకున్నను విచారము లేనిదానివలె నుండెను. వారిమోహిని శ్రోతుపడి కైలాసుని సమ్మతింపఁజేయుట నుచరిత తనకెట్టి యుపకారముగను భావించుట లేదనుచుగతిమూఢురాలగు వారిమోహిని గ్రహించుకొనలేకపోయెను. నుచరిత యిది యంతయుఁ దనకవసరముగ నే భావించుకొనియెను ఆధునికవిపరీతవ్యాపారములందు వారిమోహిని నాతఁడై యుండెను. అప్పు డామె గోరానుదేశించి నిందింపఁదొడంగెను—గోరా తానెంత హిందువు నని చెప్పుకొనుచున్నను సమాజమునందాతని కెట్టిగౌరవ మున్నది? అతడు తాళి చి యేఱాన్మాకవ్యక్త నైనను బెండ్లియాడి మరలఁ దనసమాజములో నే యందునుఁతటిసామర్థ్య మాతనికున్నదా?" ఇట్లే—

నుచ—దొడ్డమ్మా! నీకేమాట లన్నియు నేల ? ఏని కేమైన మూలమున్నదా?

హరి—నేను మాటలచే మఱచించునంతటిపనిదానను...గాను; నాకును గన్ను అన్నవి; చెవు అన్నవి. అన్నియును జూచుచు వినుచు సూరక కూర్చుండి యున్నాను. గోరా నిన్నెట్లయినఁ బెండ్లియాడవలయు ననుదురుదేశముతోనున్నాడు. ఈవిషయమున నాకుఁడు తల్లితోఁ గూడ నాలోచించి యుండును. నీవు మరాయవంతువుతో సంబంధముం గూర్చవలయు నని నేను శ్రమపడుచున్నాను.

సుచ—నీవేవంతుంఁగూర్చి చెప్పితివో వారియందు నాకు గౌరవ మున్నది. అది యసామాన్యసంబంధ మని నీవే చెప్పితివి. కావున వారితోడిసంబంధమునకు నాకెట్టియవకాశమును లేదు. నేనిప్పు డిటునుండి పోయెదను. నీవునను కాంతించినప్పుడు మరల వచ్చి నీతోఁగలసి యుండెదను.

హరి—గోరాను నీవు పెండ్లియాడఁదలంపకున్నచో నీకెలానునితోడి సంబంధమునుగూడ నేల త్యజించెదవు? నీవెప్పుడును గన్యగనే యుండవుగదా!

సుచ—ఉండకేమి? నేను పెండ్లిచేసికొనను.

హరి—వృద్ధవయఃపర్యంతము నిట్లే యుందువా?

సుచ—ఁ. మృత్యుపర్యంతమును—

౨౨

ఈదెబ్బతో గోరామనసునకుఁ బరివర్తనము కలిగెను. ముచరిత తనమనము నా కర్పించుటకుఁ గారణము నాతఁ డప్పుడు తెలిసికొనియెను!—అతఁ డామెతో సహవాసము చేసెను; తనకుఁ దెలియకుండఁ దన్నామెతోఁ గలిపికొనియెను; నియమనీమను దంభభావముతోఁ నుల్లంఘించెను—ప్రతిమానవుఁడును బ్రిత్యేకముగ నియమపాలనము జేసికొనకున్నచోఁ దెలిసియో, తెలియకో, స్వయముగ ననిష్టముల బాలగుటయే కాక వరహితముం గూర్చఁజాలువిశుద్ధకీర్తిగూడ గోల్పోవును. సంస్కర్తముచే నివిధములగు మృదయవృత్తుల ప్రబలి జ్ఞానసాక్షాత్తులను బలవంతముగ నావరించుకొనును.

గోరా కీసత్యజ్ఞానము కేవలబ్రాహ్మకన్యాసహవాసముచే మాత్రమే కలుగలేదు! అతఁడేనుడునుం గావించినపల్లినంచారమునంగూడ నొకముడిగుండమునం బడి యాశ్మవిస్ఫుటుఁ డగుట కారంభించెను. అతనికి మాటిమాటికిని దయ కలుగుచుండెడిది. అందుచేతనే “యిది లోపము; ఇది యన్యాయము; దీనిని సవరింపవలయును” అని తోఁచుచుండెను. కాని యిట్టిదయావృత్తియే మంచిచెడ్డలను నిర్ణయించుకీర్తి వికారముం గల్పించుటలేదా? దయమాపవలయు ననునుదేశమునరిలుచున్నకొలదియు మనకు సత్యమును గ్రహించుకీర్తి సన్న మెపోవుచుండును. అందుచేతనే సకలపాతభారమును వహించునాకు నిర్లక్ష్యులై యుండవలయు నని పెద్దలూచిధించి యున్నాడు.

ప్రజలతో నిరంతరస మ్మోళనముండిన నే కాని రాజునకుఁ బ్రజాపాలన మసంభవము మాట కేవల మమూలకమైనది. రాజునకుఁ బ్రజాసంబంధమున నుపయోగించుజ్ఞానము నిరంతరప్రజాసంపర్కముచేఁ గలుగిరమైపోవును. అందుచేతనే ప్రజలు రాజును దమకు దూరముగాఁ జేసికొని యుందురు. రాజుకూడఁ బ్రజలను సహచరుడైయున్నచో రాజప్రయోజనము లేకుండఁబోవును. బ్రాహ్మణుఁడుకూడ నట్లే దూరముడైనచో నిర్లిప్తుఁ డగును. పరహితాచరణము బ్రాహ్మణధర్మము. కావుననే యాతఁ డెవ్వరిసంపర్కమును లేకుండ నుండవలయును.

గోరా—యిట్లునకొనియెను. నేను భారతవర్షమునం దట్టిబ్రాహ్మణుఁడను. పదిమందితోఁ గలసి ప్రజలవ్యవసాయపంకమునం బొరలుచుఁ బాపపుణ్యలోభముచేఁ బరమబుద్ధులై శూద్రత్వపాశమును మెడకుఁ దగుల్చుకొని యుద్బంధనముచే నక్కిరి దిక్కిరియై పోవుచుండువా రిభారతవర్షమున సజీవపరమలుగాఁ బరగఁజింపఁబడరు. వారు శూద్రులకంటెను నదమాధములు శూద్రుఁడు శూద్రత్వముచేతనే తన్నురక్షించుకొనుచున్నాఁడు. కాని బ్రాహ్మణులు బ్రాహ్మణత్వాభావముచే జచ్చుచుచు నప విత్తు లగుచున్నారు. అట్టియపవిత్రాశ్రమముచేతనే భారతవర్ష మిప్పుడు దీనభారముతో దివయాపనము చేయుచున్నది. నేనిప్పుడు శాలీనున్న బ్రాహ్మణునిజీవనము తక్రిమును సాధించెదను. నేను నిరతిశయశుశ్రుంతుఁడనై యుండవలయును. నేనందఱి తోడను సమానక్షేత్రమున లేను. బంధుత్వము నాకుఁ బ్రయోజనీయకన్దువు కాదు. నేను శ్రీసాహాయ్యమున నవేక్షించుమానవశ్రేణిలోనివాఁడను గాను. సాధారణజన సంస్కర్షణ నాకు వరదనియమైనది! భూదేవి వర్షముకొఱకు దూరాకాశమువంకఁ జూచుచున్నట్లే శ్రేయముకొఱకు బ్రాహ్మణునివంక నిరీక్షించుచున్నది. నేను సామాన్య లతోఁ గలసినచో వారిని రక్షించువా రెవ్వరు ?

గోరాయదివఱకు దేవపూజయందు మనకు లెట్లు లేదు. హృదయము సంతుభితమై యవశమై, కర్మము శూన్యమై జీవనము సగమై, బాధాకరమై తోఁచుచుండుటచే నిష్పదాతఁడు పూజయందు మనకు నిల్పుటకుఁ బ్రయత్నించుచుండెను. ప్రతిమయై యుండు మనిషియై శూన్యుండి మూర్తియందుఁ జిత్తమున కేకాగ్రతం గూర్చుట కభ్యసించుచుండెను. కాని యేయుపాయముచేతను వాతఁడు తనభక్తిని నిత్యలక్షణగాఁ జేసికొన లేపోయెను. అతఁ డీశ్వరునింగూర్చి బుద్ధిచేఁ దర్కించుకొనియెను; ఒకమూర్తిగాఁ జేసికొన్నఁగాని గ్రహించుట యసాధ్యముగా నుండెను. కాని మూర్తియందు హృదయసంబంధమగుభక్తి నిజములు లేదు. ఆధ్యాత్మికప్రబోధమును బూజించుట తుపాయ మగపడుట లేదు. పూజలేకుండ నింటఁ గూర్చుండి తనలోఁ దానుగాని, మఱియొకరితోఁ గాని తర్కించుచు భావప్రవాహమున మనోవాక్కులను దేలించివైచునప్పు

దే యాతనికొకవిధ మగు నానందమును, భక్తిరససంచారము నగుచుండెను. అయినను గోరా విదువక యది యొకనియమముగాఁ బ్రీతిదనమును బూజ చేయుచుండెను. భావనూత్రిముచే సర్వసమ్మేళనముం గావించుకొని చాలసప్పుడు నియమనూత్రిమముచే గ్రహింపవలయునని యాతనియద్దేశము. గోరా పల్లెలయందలి దేవాలయములకుఁ బోయి, యివియే మాకు విశేషస్థానము లనియు, భగవంతునకును, భక్తునకును నడుమ బ్రాహ్మణుండు సేతువునలె నిలిచి యుభయసంయోగమును రక్షించు ననియుఁ జెప్పుచుండును. కృమముగా నాతనికి భక్తి యనునది సామాన్యులకే గాని బ్రాహ్మణునకు దానితో నిమిత్తము లేదనికూడఁ దోచెను. భక్తునకును భక్తికిని నడుమ జ్ఞానసేతువున్నదనియు, నదియే చాని వరస్పరసంబంధమును, నుభయసేతులను రక్షించు ననియు, నీశ్వరునకును భక్తికిని నడుమ జ్ఞానమును వ్యవధానము లేకున్నచో సమస్తమును వికృతమైపోవు ననియు, నిందుచేతనే భక్తినివ్యాలత్యము బ్రాహ్మణునకనావశ్యకమనియు, బ్రాహ్మణుండు జ్ఞానశిఖరమునం దుండి సామాన్యజనోపయోగమునకై భక్తిరసమును వినిర్మలముగాఁ జేయుటకుఁ దపానిరతుఁడై యుండవలయుననియు, బ్రాహ్మణునకు సంసారమున ముఖభోగములేనట్లే దేవార్చనమున భక్తిభోగమును లేదనియు, నిదియే బ్రాహ్మణగౌరవ మనియు, సంసారమున బ్రాహ్మణునకు నియమసంకేయములును, ధర్మపాథనమున జ్ఞానమునుమాత్రమే యావశ్యకము లనియు నాతని యభిప్రాయము.

న్యాయము గోరా నుల్లంఘించుటచే నాతఁడు దానికిఁ బ్రవాసశిక్ష విధించెను. కాని యాశానము నమలుజరుపుట నాతనికిఁ దగిన సేనాబల మెచ్చట నున్నది?

23

ప్రాయశ్చిత్తసభకుఁ బయత్నములు జరుగుచుండెను. ఇది సామాన్యులకు ధర్మజ్ఞానముం గల్పించుటకు గాని కేవలము గోరాకుదిక్కింకే కాదనియుఁ గోరా యెప్పుడును బరిశుద్ధుఁడే యనియు, నీసభ దూరమున గంగాతీరమున జరుగుటకంటె నగరమధ్యమున జరుగుటయే యుచితముగా నుండు ననియు నవిశాసుఁడు తలంచెను. వేదమంత్రములతోడను, హోమములతోడను నీపని జరుపవలయును గావున దీనికిఁ దపాపనయే యుచితస్థాన మని గోరా చెప్పెను. ప్వాధ్యాములు ఖరితమును, హోమానల ప్రదీప్తము నగుపదిక్కిగంగాతీరమునఁ బ్రాచీనభారతవర్ష జగద్గురు నాహ్మనించి స్నానము చేసి పదిక్కిండై యాతనియెదుట నవతీవనదీక్షం గైకొనవలయు నని గోరా వాంఛించుచుండెను.

అందుచే నవిశాసుఁడు పత్రికల నాశ్రయింపవలసివచ్చెను. ఆతఁ డీవిషయములను బత్రికలలో విప్రలముగాఁ బ్రకటింపుటయే కాక సంపాదక వ్యాసములలో

గోరా యప్రతిమానప్రభావముగూర్చి వ్రాయించుచు నిది భారతవర్ష పాపప్రాశస్త్యముగాని; గోరాకుఁ బ్రాయశ్చిత్తము కాదనుసంగతిని స్పష్టముగాఁ బ్రకటింపఁ జేయుచుండెను—మనదేశము గురదృష్టవశమున విదేశీయుల కాగారముని దుఃఖ పడుచుండుటచే గోరాకూడ నట్టిదుఃఖమునే స్వీకరించె ననియు, దేశాభిమాని యగు నాతఁడు దేశమునందలి యనాచారముల కీవిధముగా నిష్కృతుఁడు ప్రియశ్చిత్తముం గా వింపఁదలంచె ననియు నవినాశుఁడుకూడ స్వయముగ బ్రతికలకు వాయించుచుండెను. ఈ వ్రాతలకు గోరా విరక్తుఁ డగుచునే యుండెను గాని, యవినాశుని మాన్పించుట కట్టియవకాశమును లేకుండెను. ఆతఁ డెంతటివీరము లెక్కించుటలేదు.

అవినాశునిచేపలచే నీప్రాయశ్చిత్తసమాచార మంతటను వ్యాపించిపోయెను. గోరాను దర్శించుటకును నాతనితో సంభాషించుటకును జనులు గుంపులుగుంపులుగా వచ్చుచుండిరి. ఆతనికిఁ బ్రీతిదినమును లెక్కలేకుండ వచ్చుచుండు నుత్తరములను జదువుటకుఁ దెరపియే లేకుండెను. ఇది యంతయుం గాంచి గోరా యీవ్యాపారము తమసాత్వికత్వమునకు భంగము కలిగించి రాజసికవ్యాపారముగాఁ బరిణమించుచున్నదనియు, నిది కాలసంబంధ మగుదోష మనియు భావించుచుండెను. కృష్ణ దయాళుఁ డిప్పుడి పత్రికలను జదువుట లేదు. అయినను జనశ్రుతి యాతని సాధ నాశ్రమమునఁగూడ వ్యాపించెను. సుపుత్రుఁ డగుగోరా పవిత్రచితులకంద్రియార్థము నే యనుసరించి యేకకాలమునందే సిద్ధపురుషుఁ డయ్యె నని కృష్ణదయాళునియన్న మును దినుచున్న యాశ్రితు లందఱును జెప్పకొనఁదొడంగిరి.

కృష్ణదయాళుఁడు పట్టుబట్టలను విడిచి నూలుబట్టలను గట్టుకొని గోరాయింటికిఁ బోయి చూచెను. గోరా లేడు. భూజామందిరమున దేవపూజ చేయుచున్నాడని నేవఁకుడు చెప్పెను. కృష్ణదయాళుఁడు వ్యస్తస్వప్నదయముతో నచ్చటికిఁ బోయి పూజ చేయుచున్న గోరానుజూచి బిగ్గలుగాఁ బిలిచెను. గోరా తండ్రిరాక కాశ్చర్య పడి చటాటన లేచి నిలువఁబడియెను. కృష్ణదయాళుఁడు తనసాధనాశ్రమమున దేని తాప్రతిష్ఠం గావించి పెన్లులచేఁ బూజ చేయించుచుండెను. ఆతఁ డిప్పుడు కాత్తే యమతము =వలంబించుటచే నాదేవాలయమునకుఁ బోవుటలేదు. ఆతఁడు గోరాను జూచి “రమ్మ! ఈనలకు రమ్మ!” అని పిలిచి గోరా కలువరికికచ్చివరదవార “ఇదేమిపని! ఇక్కడ నేమి చేయుచున్నావు?” అని పూర్నించెను. గోరా మూఁడ లేడు. అప్పుడు కృష్ణదయాళుఁడు “పూజకుఁ బ్రాయ్శాని దున్నాడు. ఆతఁడు పూజ చేసినవో నింటివాఁ రందఱును కేవలమే! ఈపనిలో నీవేల ప్రవేశించితిని?” అని పూర్నించెను. “ఇంతమాత్రమున దోష మేమున్నది?” అని గోరా బదులు చెప్పెను.

కృష్ణ—దోషము లేదా? కావలసినంతదోష మున్నది. లేనియధికారమును గల్పించుకొనుట దోషము కాదా? అది నీయొక్కనిదేవా? ఇంటివా రందఱినిగూడ బాధించును.

గోరా—భక్తిభావమునుబట్టి చూచినచో నెట్టియల్పునైనను దేవునియెదుటఁ గూర్చుండుట కధికార మున్నదని చెప్పవచ్చును. కాని మీయభిప్రాయమేమి? రామహరితామారునకే గాని పూజాధికారము నాకు లేదనియో?

దాని కెట్టియు తర మీయవలయునో కృష్ణదయాళుఁ డాకస్మికముగ భావించు కొనఁజాలక కొంతసేపాఁగి “పూజచేయుట యాతనికి జాతిధర్మము. ఆతనిపూజయం దపచార మైనను దేవుఁడు సహించును. కాని నీకట్టియధికారము లేదు. అట్టిచో నీవీ పనియం దేల ప్రవేశించితివి?” అనియెను. గోరావంటి యాచారవంతుఁడుకూడ దేవ పూజకుఁ దగఁగదని కృష్ణదయాళునివంటివాఁడు చెప్పట యసంగతముగా నుండెను. అయినను గోరా సహించి యేమియు మాటాడ కూరకుండెను. కృష్ణదయాళుఁడు తురల “గోరా! నేనొకమాట విన్నాను. నీవు ప్రాయశ్చిత్తము చేయించుకొనవల యు నని పండితుల నాహ్వానించితివా?” అని ప్రశ్నించెను. ఔనని గోరా చెప్పెను. కృష్ణదయాళుఁడు తీవ్రస్వరముతో “నేను బ్రదికి యుండగా నిట్టివని జరుగఁగూడదు” అనియెను. గోరాప్రతికూలభావముతో “ఏమి?” అని ప్రశ్నించెను.

కృష్ణ—ఏమా! ప్రాయశ్చిత్త మక్కఱ లేదని నేనొకప్పుడు నీతోఁ జెప్ప లేదా?

గోరా—చెప్పితిరి గాని కారణము చెప్పలేదు.

కృష్ణ—కారణము తెలుపవలసినపని లేదు. గురుజనానుచుతికంటె నెట్టిశాస్త్ర విధులును బ్రధానములు కావు. నేను నీకు గురువును; మాన్యఁడను. ఈప్రాయశ్చిత్త మనఁ బైత్తుకకర్మకూడ నుండు ననియెఱుంగుదువా?

గోరా—ఉన్నంతమాత్రమున బాధయేమి?

కృష్ణ—కావలసినంతబాధ యున్నది. అది జరుగుటకు నేనంగీకరింపను.

గోరా కది హృదయాఘాతమువలె నుండెను. అతఁడు దృఢస్వరముతో “శం దీ! నామిత్రాశ్రయకు నేను చేసికొనుచున్నపనిలో మీకింతకష్టమేల” అనుటయొక గృష్ణదయాళుఁడు “గోరా! నీపూరక యెల్లవిషయములనుగూర్చియు వాదించుచుండువు. ఇది వాదవిషయము కాదు. ఇందు నీకు బోధపడనిమామ్యవిషయ మున్నది. నీవు హిందూధర్మమునఁ బ్రవేశింపఁ గోరుట కేవలమును జారపాటు అది నీకు సాధ్యము కాదు. నీపాదములుమొదలఁ తలవలకును గలబ్రతిర కకణమునకు నది బ్రతికూమె

నది. ఎంతకొట్టుకొన్నను నాకన్యకముగ హిందువునగుట కవకాశము లేదు. దానికి జన్మజన్మాంతరముకృతము కావలయును." అనియెను.

గోరా వివరవదనముతో "తండ్రీ! జన్మాంతరములమాట కేమి కాని, ప్రస్తుతము మీరంతరక్రమనం దేయనికారము ప్రవహించుచున్నచో దానియందు నా కెట్టివ్యత్యమును లేదా?" అనియెను. కృష్ణదయాబుడు వినుచుతో "మరల దర్కమా? నాతో వాదించుటకు వీరు సంశయము లేదా? నేను హిందువు నని చెప్పుకొన్నంత మాత్రమున విదేశోన్మాద మెక్కడకుఁ బోవును? నామాట విని యిది యంతయును గట్టిపెట్టుము!" అనియెను. గోరా తలవంచుకొని యింనుక నేపూరకుండి "ప్రాయశ్చిత్తము కాకున్నచో శశిపెండ్లిలో నాకందటితోడను గలసి భుజించుట కవకాశ ముండదు!" అనియెను. కృష్ణదయాభుఁడు దురాస్థితుఁడై "అంతమాత్రమునఁ దప్పేమి? నీవీట వేటుగా వేయుదును" అనియెను. గోరా సంశయముతో "అట్లయినచో సమాజము నన్నుఁ బ్రత్యేకించినట్లు కాదా?" అని ప్రశ్నించెను. కృష్ణదయాభుఁడు గోరాకు సమాధానముగా "అయినకేమి? నాతో నిప్పుఁ దెచ్చున కలసి భుజించుచున్నార? నన్నెవ్వరు పిలుచుచున్నారు? నాకేమైన నుమాజముతో నుబంధ మున్నదా? సాంతముగఁ గాలముం గడుపుకొనుటకై కోరుకొనుచున్న నీ కీమార్గము వలంబించుచునే కేళియును" అని చెప్పెను.

ఆచార్యున్నామనఁ గృష్ణదయాభుఁ డవి నాకుని బిలిపించి "మీరందఱును గలసి మాగోరా నాడించుచున్నారా?" అని కోపపడుటయు నవి నాకుఁడు "అతఁడే మమ్మందఱ నాడించుచున్నాఁడు. కాని యాతఁ డాడుటయేలేదు." అనియెను. కృష్ణదయాభుఁడు మెల్లగాఁ "బాబూ! ఈప్రాయశ్చిత్తము నాకివ్వుముగ లేదు. ఏలాగో మానివెచ్చిన బాగుగ నుండును." అనియెను. అవి నాకుఁడు తనలో "చాలమందితం ద్రులు తమబిడ్డలశక్తిని దెలిసికొనఁజాలక యున్నట్లు చరిత్రలవలనఁ దెలియుచున్నది. ఈతఁడుకుడఁ దెలివఁడుగ నే తోచుచున్నాఁడు. ఈతఁ డూరక సన్యాసివలెఁ గాలక్షేపము చేయుటకంటెఁ గుమారునిబోధనలను వినుచున్నచో బాగుగ నుండును!" అని భావించుకొనియెను. అవి నాకుఁడు వాదమువలన ఫలము లేనివోట వృధావాగ్ధ్యయము చేయువాఁడు కాఁడు. అతఁడు మృదుస్వరముతో "అయ్యా! ప్రయత్న మంతయు జరిగిపోయినతరువాత మీకివ్వుము లేనంతమాత్రమున మానుటకు వీలులేదు. ఇక వ్యవధి కూడ లేదు. ఇక్కార్యము తప్పక జరుగవలసి యేయుండెను. గోరామాట యటుండ నిమ్ము. ఆనాడు మేముండఱుము ప్రాయశ్చిత్తము చేసికొందుము. దేశజనులలోఁ బాపమున కభావము లేదు" అనియెను. ఈయాగ్ధ్యసవాక్యమునకుఁ గృష్ణదయాభుఁడు స్పృహఁడయ్యెను.

గోరా యెన్నడును గృహదయాళునిమాటను లక్ష్యము చేయలేదు. నేడుగూడ నాతనికాసనమును బాలింపవలయునని గోరా యనుకొనలేదు. సాంసారిక జీవితముకంటె సధికప్రధాన మగుజీవితవిషయమునఁ దల్లిదండ్రులనిషేధమును పాటించుట గోరా కంగీకారముకాదు. కాని నేటిదివసంతయు గోరామనసు పరితపించుచునే యుండెను. కృష్ణదయాళునిమాటలలో నేదియో యొకసత్యము గూఢముగా దాఁగియున్న ట్లాది నీకేఁగోచుచుండెను. తన్ను బాధించుచున్నయనిరాకారదుస్స్వప్నము నాతఁడు వదల్చుకొనఁ జాలకుండెను. నలుదెసలనుండియు నెవ్వరో వచ్చి తన్నెత్తి దూరముగ విసరివైవఁజూచుచున్నట్లుగా నాతనికి బోధయగుచుండెను. తన యేకాకిత్వము చిర కాలమువఱకును సుస్థిరమై యున్నట్టిప్పు డాతనికిఁ దోచుచుండెను. ఆతనియెదుటఁ గర్మక్షేత్ర మివికాలమై యుండెను. కార్యములను విశేషించియుండెను. కాని యాతనిపార్శ్వమునఁ దెవ్వరును నిలువఁబడి యుండలేదు.

౭౪

రేపు పొయ్యిపైయున్న కాపున నేటిరాత్రియే గోరా గంగాతీరోద్వానమునకు బోవలసి యుండెను. ఆతఁడు బయలుదేలుచున్న వేళకు సరిగా హరిమోహిని యటకు వచ్చుటయు గోరా యప్రపన్నుడై “నేనొకపనికై పోవఁదలచుచుండగా మీరు వచ్చితిరి. అప్పు కొన్నాళ్ళనుండి యింట లేదు. మీరామెతో మాటాడఁదలంచి—” అనుచుండగ నే హరిమోహిని “అక్కఱలేదు బాబూ! నేను నీకొఱకే వచ్చితిని. ఇంచు; నే పొంగుము. ఆలస్యముచేయను” అనియెను. గోరా కూర్చుండెను. హరిమోహిని నుచరిత మాటయెత్తి బాబూ! నీమూలమున నామె కుపకారమైనది. ఆమె యిప్పుడు నాయాచారపాలనము చేయుచున్నది! బాబూ! నాకొకచిన్నకొరిక యున్నది. నీనామెను మంచిమార్గమునకుమరలించితిని. ఇట్టియుపకారముం గావించిన నిన్ను బరమేశ్వరుడను గ్రహించుఁగాక! నుచరితమృత్యునువచ్చినది. ఇంకఁ బెండ్లి చేయకుండుట యుచితము కాదు. హిందూగృహమునందే యున్నచో నీపాటి కామెబిడ్డలతల్లి కావలసినది! నే నెంతో శ్రమపడి యసాధ్యసాధనముం గావించి నామఱుడి యగుకైలాసుని సమృద్ధింపఁజేసి తీసికొని వచ్చితిని. అంతయు స్థిరపఱచితిని. ఎట్టికట్టుమును లేకుండ నెట్టి సంశయమును బడకుండ నేనాతని నొప్పించితిని. ఇట్టిస్థితిలో నుచరిత యెంతచెప్పినను సమృద్ధింపకున్నది. ఆమె యుద్దేశమేమో, యామె కెవ్వరు బోధించిరో యామె మృత్యు మెవ్వరిచె లగ్నమైనదో యాయాశ్చర్యనికే యెఱుక—కాని బాబూ! నేను నీకు స్పష్టముగాఁ జెప్పచున్నాను. అది నీకుఁ దగినదికాదు. పల్లెటూరిసంబంధమైనచో నామెసంగతి యెవ్వరికిని దెలియకుండఁ బోవును. ఈ వగరమునందుండినీనామెను బెండ్లియాడినచో నీకుఁ దలయెత్తుకొనుట కవకాశ ముండునా? అనియెను.

అమాటకు గోరా కొంతోపొందడంపై “ఈమాట లన్నియు నేల ? నామెను బెండ్లియాడెద నని మీతో నెవ్వరు చెప్పి వారు?” అనియెను. హరిమోహిని మృదు స్వరముతో “నా కెట్లు తెలియును బాబూ ! ఈసంగతి పత్రికలలోఁ బడినట్లు విని నేను సిగ్గుచేఁ జచ్చిపోవుచున్నాను.” అనియెను. హరానుఁడో యాతనిమిఠిలో యిట్లు ప్రకటించి యందురని గోరా యూహించుకొని బద్ధమై “అసత్యము ! అంతయు నసత్యము !” అనియెను. హరిమోహిని యాతని గర్జాస్వరమునకు బెడలి పడి “నాయూహాకూడ నదియే. బాబూ ! నీవు నామాట విని యిప్పు డొకసారి మాతాధారాణిచెంతకు రావలయును !” అనియెను.

గోరా—పనియేమి ?

హరి—నీవొకసారి వచ్చి యామెకు బోధింపవలయును.

ఈయనకాళమునబట్టి యొకసారి నుచరితను లుచిరావలయునను నుద్దేశము తో గోరాచ్చాదము మిక్కిలు “ఒకసారి నెవ్వరినెవ్వరను చేతులయును. కేసే నీ గ్రామిత్వము. తరువాత నీవు తపస్వివయ్యెదవు. ఈయొక్క రాత్రిమాత్రమే నీవకాళమున్నది. ఇందువలన నేసాపమునలేదు. ఇన్నతో కేపటిప్రాయశ్చిత్తము తో నంతయు భస్మమైపోవును!” అని బోధించుచుండెను—గోరా యిందుకనే పాలోచించి “ఆమెకు నే నేమని బోధింపవలయును?” అని ప్రశ్నించెను. హరిమోహిని చల్లగా “ఏమియు నక్కఱలేను. హిందూధర్మానుసారముగ నీవు మెంతునీ మెండ్లి చేసికొనవలె ననియు, హిందూసమాజమునఁ గైలాసునివంటివగుడు నీవంటిదానికి లభించుట సాభాగ్య మనియు నుచరితకు బోధింపవలయును!” అనియెను. అమాట గోరా వృద్ధయమున బల్లెఱుఁబోటువలె నుండెను. తోడనే యాతని కానాడు నుచరిత ద్వారమునొద్దఁ గాన్పించినపురుషుడు శృంగికివచ్చెను. ఆతనికి నుచరిత లభించునని భావించుటకూడ గోరాకు దుస్సహాయముగా నుండెను. ఆతని కప్పుడు సహస్రవృత్తిక దంశన మైనట్లుండెను “వలదు ! ఎన్నటికి నట్లు కాఁగూడదు.” అని యాతని వృద్ధ యము వదిలివెడలుచు చేయుచుండెను.

ఇక నెవ్వరితోడను నుచరితసమ్మేళన మసంభవము. ఈప్రపంచమున గోరా యెదుటఁ దప్ప మఱియెవ్వరియెదుటను గభీరభావప్రకారం బగునుచరిత నిస్సహ గభీరవృద్ధయము విస్పన్నముగాఁ బ్రకటితము కాలేదు. ఎన్నటికి నట్లు ప్రకటితము కాఁజాలదు. అహా ! అది యెంతటి దుర్లభ మైనది. రహస్యవికేతనమునందలి యంత ర్మందిరమునందున్న యనిర్వచనీయశక్తి కన్నులఁబడియెను ! మానవజీవితమున “దుర్లభ దుర్లభసందర్శన మెన్ని సారులు లభించును ? నుచరిత నంతటి ప్రతిగాఢసత్యస్వరూ

పముగఁ జూచి సమస్తాంతఃకరణములచేతను ననుభవించినవాడుమాత్రం మే యామెను బడయఁగలడు. ఇతరుల కట్టియవకాత మెక్కడ నున్నది ?

హరి—ఆమె యెప్పుడును గన్యగ నే యుండునట! ఇది యెన్నఁడైన నెక్కడ నైన నున్నదా ?

అదియును నిజమే. రేపు గోరా పూర్వశ్చిత్తము చేసికొని సంపూర్ణముగ శుచియై బ్రాహ్మణుఁ డగుచున్నాడు. కాని సుచరిత చిరకాలమువఱ కవివాహిత యై యుండఁగలదా ? చిరజీవనవ్యాప్తమగునంతటిభారము నామెపై నెవ్వరు పెట్టఁ గలరు ? శ్రీలోకమున కింతకంటెను ఘనభారము మఱియేమున్నది ?

హరిమోహినిమాట లేవియును గోరాచెవులఁ బడుట లేదు. గోరా తనలో “తం ద్రి గారు నాపూర్వశ్చిత్తమును నిషేధించుటలో వర్తమేమియును లేదా ? నేను వాంఛించుచుండు శాభవివృద్ధివనము కల్పనామాత్రమేనా ? స్వాభావికము కాదా ? ఆకపటభారమును వహించి నేను కుంటువడిపోవుచున్నాను. ఆభారముచే నేను నమా జమునం తెట్టికార్యమును దీర్చజాలకున్నాను. నాకృపదయ మాశోరికలతో నిండి పోయినది ! ఈబరువు నెచ్చట దించుకొనవలెను ? నేను బ్రాహ్మణుఁడనుగాని, తప స్వినిగాని కాజాలననియే తండ్రిగా రెట్లో గ్రహించియుండును. కాకున్నచో నింత సాహసించి యేల నిషేధింతును ? నేనిప్పుడే పోయి నాలాని లోప మేమో యాయన నడిగి తెలిసికొనవలయును. ఆయన యంతయును స్పష్టముగ నెఱింగించినచో నిఁక నేనామార్గమును వదలుకొందును. వదలుకొందును!” అని నిశ్చయించుకొని హరిమో హినింగాంచి “మీరించుక నే పాఁగుఁడు. నేనిప్పుడే వచ్చెదను” అని చెప్పి తత్తర ముతోఁ దండ్రియొద్దకుఁ బోయెను.

పాపహత్యమద్యారము బద్ధమై యుండెను. గోరా యొకటిరెండుసార్లులు తలాపుగొట్టెను. ఎవ్వరును దఱపు తెఱవలేదు; పలుకలేదు. లోనుండి ధూపగంధము వీతెంచుచుండెను! నేడు హరదయాళుఁడు సవ్యాసితోఁ గలసి నిగూఢంబును, మహాహ్యంబునగుశోకయోగము నేకాంతముగ వర్ణసించుచుండెను. ఈరాత్రి యచ్చ టుఱు బోవుట కెవ్వరికి నధికారములేదు.

౭౫

“పూర్వశ్చిత్తము రేపు కాదు. నేడే యారంభ మైనది ? రేపటికంటె వధిక ముగ నగ్నిజ్వాల యిప్పుడే విజృంభించినది. నానవజీవకారంభమునం దొకగొప్ప యా మాతి నీయవలయు ననియే విధాత నాహ్వాదయుమునం దింతటిపరివాలంభితముం గల్పించియున్నాడు. కాకున్నచో నీయద్భుతసంఘటన మేలకి నాకు పీరితోఁ గలి

యెట కెట్టి భౌతికసంభావనయును లేదు. ఇట్టి విరుద్ధసమ్మేళన మిప్రపంచమునం దెచ్చుటను లేదు. ఈసమ్మేళనము నావంటియువాసీనుని హృదయమునఁగూడ దురఘాతాంక్షను గల్పించునని యెవ్వరును భావించియెన నుండరు ! ఆకాంక్షయే నాకిప్పుడు పయోగించినది. నాసర్వస్వమును నేను దేశమునకు మలభముగ నే ననుప్పించివైచితిని. నా కేత్యాగమును గవ్యముఁ దోచలేదు. దేశీయు లందఱు నన్నేల చేయఁజాలకుండిరో నాకింకను బోధపడకున్నది! కాని యీయహాయజ్ఞ మింతటినులభదానములను వాంఛించుట లేదు. దుఃఖమునే వాంఛించుచున్నది ! నాదీచ్ఛేదవముం గావించుకొని నేను నవజీవనలాభముం గాంచవలయును శత్రు సభలో నాకు భౌతికప్రాశస్త్యతమ గును! అంతశ్శముం దీరాత్రియే నాజీవనవిధాత వచ్చి నాకలపు గొట్టుచున్నాడు! అంతరంగమధ్యమున సంతస్తమప్రాశస్త్యతము కాకున్నచో నేను శత్రు విఘ్నేడుడనగుట యెట్లు ? నాకుఁ ద్యజించుటకు గవ్యముగఁ దోచువస్తువును నేను దేవునకు సంపూర్ణముగ సమర్పించినచో నేను పవిత్రుడనై నిస్వార్థుడను కాఁగలను. అప్పుడే నేను నిజముగా బ్రాచ్యబుడఁ నగుదును" అని గోరా భావించుకొనుచు హరి మోహించెంతట వచ్చెను.

హరి—బాబా! నీవొకసారి నాతోరమ్ము. నీవు వచ్చి యొకమాట చెప్పినచో సంతయుఁ బరిష్కార మగును.

గోరా—నేనేల రావలయును? నా కామెతో నేమిపని?

హరి—నిన్నామె దేవునివలెఁ బూజించుచున్నది; గురువువలె గౌరవించుచున్నది.

విద్యుత్తంబగు నజినూచిక గోరాహృత్పిండమునం దీవలనుండి యావలకుఁ గనిక్కున గుచ్చుకొన్నట్లుగుటయు నాకఁడు “నేను రావలసినప్రయోజన మగపడుట లేదు. ఆమెను జూడవలయునని నాకెట్టియుద్దేశమును లేదు.” అనియెను. హరిమోహిని సంతోషముతో “ఆమాట నిజమే! ఈడువచ్చినయాడు బిడ్డను దళితుగఁ జూడఁబోవుచుండుటయును మంచిదికాదు కానియీచిక్కుమాత్రము నీవుతప్ప మఱియెవ్వరును దీర్చఁజాలరు. ఈపని దీర్చినచో నీకే నిన్ను నే నెన్నఁడును బిల్వను” అనియెను. గోరా తలత్రిప్పుచు “ఇక నేనురాను. అంతయు ముగిసిపోయినది. నన్ను నే నీశ్వరున కర్పించుకొంటిని. ఇక నానిర్మలజీవితమునం దెట్టిమచ్చయు నుండఁగూడదు. నేను రాఁజాలను.” అనియెను. హరిమోహిని గోరాశ్చయముం గ్రహించి “నీవురాకున్నచో నొక్కపని చేయుము. నీవామెకొకచీటిని వ్రాసి యిమ్ము” అనియెను. గోరా తల త్రిప్పుచు నే నట్టిపని నెంతమాత్రమును జేయను.” అనియెను. హరిమోహిని మృదుస్వరముతో “మంచిది. నాకొక్కరెండు పంక్తులను వ్రాసి యిమ్ము. నీవు నకల కాస్త్రవీరత్వపు నేను నీయొద్ద ధర్మనూత్రమును గ్రహింపవచ్చితిని.” అనియెను.

గోరా—వివిధమున ?

హరి—హైందవకన్య యుక్తమయస్సునఁ బెండ్లిమాడి గృహధర్మముం దీర్చుట యన్నిటికంటె సుత్తమధర్మము కానా ?

గోరా కొంతసే పాశోచించి “నీపూరక నాకిట్టిగొడవ తెచ్చివెట్టవలదు. ధర్మ నిర్ణయమునకు నేను పండితుడను గాను” అనియెను. హరిమోహిని తీవ్రభావముతో “నీయుద్దేశమేమో స్పష్టముగాఁ జెప్పగూడదా?” మొట్టమొదట నీచిహ్ను వెట్టిన వాడవు నీవే. ఇప్పుడు నేను గాననుచున్నావు. దీనియర్థమేమి ? ఆమె స్వేచ్ఛగా నుండుట నీకిష్టము లేదు. ఇంతేనా?” అని ధిక్కరించెను.

ఈమాటలకు మఱియొకప్పుడైనచో గోరా మండిపడవలసినదే. ఇట్టి సత్త్వా పవాదమునుగూడ నాతఁడు సహించి యుండఁడు. కాని నేఁడాతనికిఁ బ్రాయశ్చిత్త మారంభమయ్యెను. కోప మంతయును బోయెను. ఆతఁడు విమర్శించుకొని హరిమోహిని చెప్పిన మాట నిజమే యనుకొనియెను. ఆతఁడు సుచరిత్రతోడిబంధమును వదల్చుకొనుట ఖదుర్మత్తుఁడుగ నే యుండెను. కాని యవేద్యమగు నొకనూత్ననూత్రియును మాత్ర మేతఁడు తెలిపఁదలచు కొనలేదు. ఇంకను నాతఁ డాత్మ్యాగమును జేయఁజాలకుండెను—కాని కృపణత్వమును ద్యజింపవలయును. ఒకచేతితో దానముచేసి రెండవచేతితోఁ గట్టికఁ బట్టుకొన్నచోనేమిలాభము?—అప్పు డాతఁడొక కాగితమును దీసి సావపించి పెద్దయక్షరములతో “వివాహమే నారీజీవనమునకు సాధన పథము. గృహధర్మమే యామెకు ప్రధానధర్మము వివాహము కల్యాణసాధనముకొఱకుఁగాని, వాంఛాస్ఫూర్తికొఱకుఁ గాదు. సుఖమైనను, దుఃఖమైనను, సంసారము నేకాగ్రీవిత్వముతో భావించుచు గమజీతుణిసాధ్యముఁబదిత్రీయునై మూర్తిభవించిన ధర్మ తపతలవలెనుండుటయే యామె వ్రతము.” అనివ్రాసెను. దానిం గాంచి హరిమోహిని “కలనునిగూర్చిగూడ నించుక వ్రాసిన బాగుగ నుండును.” అనియెను. గోరా విరక్తుడై “నే నాతని నెఱుంగను. ఆతనిగూర్చి వ్రాయుట యెట్లు?” అనియెను.

హరిమోహిని యాకాగితమును మఱచి చెంగునఁ గట్టుకొని యింటికిఁబోయెను. సుచరిత్ర యింకను శానందమయితో లలిత యింటనే యుండెను. అక్కడకుఁ బోయి మాటాడుట మంచిదికాదని యెంచి హరిమోహిని రేపుతుధ్యాత్ముని కింటికి రావలయు నని సుచరిత్రకుఁ గలయ పంపెను. సుచరిత్ర మరునాఁ డింటికిఁ బోయెను. ఆమెహృదయమంతయు వికలముగా నుండెను. మరల నీవివాహపుమాటలే వచ్చునని యనుకొనియెను. ఇంక నెన్నడు నట్టిప్రశ్న కలఁగకుండఁ దగినసమాధానము చెప్పవలయునని సుచరిత్ర నిశ్చయించుకొనియెను. భోజన మైనతరువాత హరిమోహిని సుచరిత్రం గాంచి “నిన్నసాయంకాలము నేను నీగురుమొదకుఁబోయితిని!” అని చెప్పెను.

సుచరిత్ర కంఠము 'దొడ్డమ్మ! మరల నామాట యెత్తి నన్నవమానింపదలదితివా?' అనియెను.

హరిమోహిని మృదుస్వరముతో "అమ్మ! భయములేదు. నేనాతనితో జగదముసకుఁ బోలేదు. ఆతనియొద్ద నొకటిరెండు మంచిమాటలు వినిరావలయునని నేనాలోచించుకొని పోయితిని. ఆప్రసంగములో నీమాటకూడ వచ్చినది" అందుబిడ్డ చాలకాలముపఱకుఁ గన్వయై యుండుట మంచిది కాదనియు, నది యభివృద్ధినియు, దొరలలోనేగాని మనలో నది లేదనియు వాతఁడు చెప్పినాడు. నేను కైలాసుని గూర్చి చెప్పినాను. బాగుగనే యుండునని యాతఁ డన్నాడు!" అని చెప్పెను. సుచరిత్రవృద్ధయ మవమానదుఃఖముచే నుడికిపోవుచుండెను. అప్పుడు హరిమోహిని "నీవారని గురునిగాఁగొరవించుచుంటిని గాన నాతనియజ్ఞము వారినపలయును!" అనియెను. సుచరిత్ర మాటాడలేదు. హరిమోహిని మరల "అమె నామాట నమ్ముదు గావున నీవొకసారి వచ్చి యామెకు బోధింపుమని యడిగితిని. నేనిక నామెను జూచుట మంచిదికాదని యాతఁడు చెప్పెను. దీని కుపాయమేమని నే ననుగుటయు వాతఁ డీచీటిని వ్రాసి యిచ్చెను." అని యామె మెల్లగా నాచీటిని సుచరిత్ర కిచ్చెను. సుచరిత్ర చదివెను. అమె నివ్యాసము రుద్రమైపోవుచున్నట్లుండెను. అట్లే యామె కొయ్యబోమ్మవలెఁ గూర్చుండిపోయెను.

అచీటిలో నూతనమును, నసంగతమును నగువిషయ మేదియునులేదు. ఆమాటలలో సుచరిత్ర కభిప్రాయభేద మేమియునులేదు. కాని యది హరిమోహినిచేఁ దనకు బంపుటనుగూర్చి సుచరిత్రవృద్ధయ మ నేకవిధముల బాధ నొందుచుండెను. 'గో.రాయిప్పు డిట్లాదేశించు తేల ? నావెండియీడునుగూర్చిగాని వెండినిగూర్చిగాని గో.రా కింతటియాజ్ఞ మేల? నాసంబంధమున గో.రా చేయఁదగినపని యంతయు ముగిసిపోయినదా? నేనాతనికర్తవ్యమునకుఁగాని, జీవితపథమునకుఁగాని యాతంకము గల్పించితివా? ఆత్మసమర్పణము చేసికొని యాతనిచెంత వాంఛింపవలసినది నాకేది యును లేనేలేదా?' అని యావిధముగా సుచరిత్ర భావించుకొనుచు నెట్లయిన నీహృదయవ్యధను దూరము చేసికొనవలయునని ప్రయత్నించుచుండెను. కాని యామె కంఠమాత్రము నూటకులంకుటలేదు.

హరిమోహిని సుచరిత్ర కాలోచించుకొనుటకు నమముమిచ్చి యలవాటుపరచు నిద్రింపఁబోయెను. అమె నిద్రలేచి కచ్చి చూచునప్పటికిఁగూడ సుచరిత్ర యెప్పుడీవలెనే కూర్చుండి యుండుటయు "అమ్మ! ఇంతయాలోచన మెందులకో చెప్పుము! ఇం దాలోచింపవలసిన దంతగా నేమున్నది ? గో.రాబా లేమైన సభర్తముగ వ్రాసినా!" అనియెను. సుచరిత్ర కార్యస్వరముతో "లేదు. ఆతఁ డుచితము

గనే బ్రాసెను!" అనియెను. నారిమోహిని మెల్లగా "హిందూసమాజమున నీవు పెండ్లియాడుట మీ పరేశబాబున కిష్టముండదు. కాని మీగురువు——" అనియెను. సుచరిత యసహ్యభావముతో "దొడ్డుమ్మో! మాటిమాటికి నీవితే యనుచుంటివేల? నాపెండ్లిని గూర్చి యాలోచించుటకే నేనాతనియొద్దకుఁ బోవుచుండుటలేదు. ఇప్పుడు నేనొక సారి యాతనియొద్దకుఁ బోయెదను," అనియెను.

పరేశునిసాన్నిధ్యమే సుచరితకు సాంత్యసాసమై యుండెను! సుచరిత పెంట్టునే పరేశునియింటికిఁ బోయెను. ఆతఁ డప్పుడు పెట్టెలో బట్టలుమొదలగునవి నరుదుకొనుచుండెను. సుచరిత యంతయుం గాంచి 'బాబా! ఇది యేమి?' అని పూర్తిం చెను. పరేశుడు నవ్వుచు "నేను కొంత కాలము సింహాయం దుండఁదలఁచితిని. శేపటి బండిమీఁదఁ బోయెను." అని చెప్పెను. పరేశుని యీనవ్వులోఁ బ్రీతియున్న మైయున్న దారుణనిష్ఠవేతిహాసము సుచరిత కగోచరమై యుండలేదు. ఇంటిలో భార్య పుత్రికలును, వెలుపలబంధుమిత్రులును నాతని కాంతిని నిజమనిచుట లేదు. కొన్నాళ్ళాతఁడు దూరమై పోవకున్నచో నాతని కింటియందలినుడిగుండములలోఁ బడికొట్టుకొనవలసినవచ్చును. శేపాతని ప్రయాణము. ఆతనిబట్టలనైన సర్ది యిచ్చువా రాయంటు నెవ్వరును లేకుండిరి. ఆతఁడే స్వయముగఁ జూచుకొనచుండెను. ఇది యంతయు సుచరితహృదయమునకుఁ జాల బాధాకరముగా నుండెను. అప్పుడు సుచరిత యా ఫనినుండి పరేశుని మరలించి స్వయముగా నాతనిబట్టలను బుష్కములను నితరవస్తువులను యథోచితముగఁ బెట్టెలో నుపరించెను; అపని ముగిసినతరువాత సుచరిత "బాబా! మీరొక్కరే పోయెదరా?" అని పూర్తించెను.

చేదనానూచక మగునీసుచరితప్రీతియందలిభావమును గ్రహించి పరేశుడు "అమ్మో! కాకిందుఁ గన్న మేమన్నది?" అనియెను. సుచరిత మెల్లగా "బాబా! నేను గూడ నీతో వచ్చెదను," అనుటయుఁ బరేశుడు సుచరిత మొగమువంకఁ జూచెను. అప్పుడు సుచరిత "బాబా! నేను నీకెట్టివస్తువును గలిగింపను. నన్నుగూడఁ దీసికొనిపోమ్మో!" అనియెను.

పరేశుడెడమమాటు తల్లి! నాకు నీ వస్తువైనఁ గన్నమును గల్పించితివా?

సుచరిత—నీయొద్ద లేకున్నచో నాకుఁ దోచదు బాబా! నాకేమియును దెలియదు. నీవు బోధింపకున్నచో నేనేమియు నిశ్చయించుకొనఁజాలను. స్వబుద్ధియందే నిర్భరముతో నుండవలయునని నీవు నాకు బోధించువు. కాని నాకంతటిబుద్ధిలేదు. నా మనసునం దంతటిదార్ఢ్యమును లేదు. నన్నుగూడఁజూచుకొనుటఁ దీసికొనిపోమ్మో బాబా!

అని యామె పరేశునకుఁ బ్రణామముం గావించెను. ఆమె కన్నులనుండి యూరక యశుధారలు ప్రవహించుచుండెను.

౭౩

గోరా చీటివారిని హరిమోహిని కిచ్చినప్పుడు సుచరితంగూర్చి వ్యాఘ్రపత్రిమును వ్రాసియిచ్చినట్లుగా నాతనిమనసునకుఁ దోఁచెను. కాని పత్రిమువ్రాసియిచ్చినంతమాత్రమునఁ బని ముగియలేదు. ఆతనివృద్ధులు మాపత్రిము నంగీకరించుటలేదు. ఆపత్రిమునం దాతఁడు వ్రాసినవి సాహసముతోడి మాస్తాక్షరములే కాని విశ్వాసముతోడి వృద్ధయాక్షరములు కావు. అందుచేతనే యాతనివృద్ధులు మభాధ్యమై యుండెను. అట్టిదుస్సహమగుభాధ్యత యారాత్రియే గోరాను సుచరితముంటికిఁ బరుగెఱింపవలసినదే! కాని యప్పుడే గంటుస్తంభమునఁ బడిగంటలు కొట్టెను. తోడవే గోరాకుఁ జైతన్యము కలిగి యిది యెవ్వరియింటికిని బోయి చూడఁదగినసమయము కాదని తోఁచెను. తరువాత గంటల నన్నిటిని గోరా వరుసగా వినుచు నే యుండెను.

మఱువాటియందయమున కాతఁడు గంగాతీగోదావనమునకుఁ బోయెను. ఆతఁడు నిర్మలదృఢవృద్ధయముతోఁ బ్రాయశ్చిత్తము చేసికొనఁదలంచి యుండెను. కాని యట్టివృద్ధయావస్థ యిప్పు డెక్కడిది? — పండితు లనేకులు వచ్చియుండిరి. ఇంకను వచ్చునట్లు తోఁచుచుండెను. గోరా యందఱను సన్మానసంకరావణలతో గౌరవించుచుండెను. ఆతనిసాతనధర్మవిమృశ్య యందఱును సాధువాదములఁ జేయుచుండిరి. క్రిమముగాఁ దోటయంతయుఁ గోలాహలప్రళూఢ మైపోయెను. గోరా బాగూతుఁడై నలుదెసలఁ దిరుగుచుండెను. ఆకోలాహలమధ్యమున గోరానిగూఢవృద్ధయాంతరమున 'అన్యాయము చేసితివి! అధర్మము చేసితివి!' అనుచుట లనుభవగోచరము లగుచుండెను. ఆయన్యాయమేమో స్పష్టముగా నాలోచించి తెలిసికొనుట కాతని కవకాశములేకుండెను. కాని యాతఁడాగభీరవృద్ధయాంతరత్మము నెంతమాత్రమును బంధింపఁజాలకుండెను. ఆయనపాపవిఫలయోజనమధ్యమున నాతనివృద్ధయవానియగు సంతశ్శత్రువాతనికి విరుద్ధముగా 'అన్యాయము జరిగిపోవుచున్నది! అని సాక్ష్యమిచ్చుచుండెను. ఆయన్యాయము నియమలోపము కాదు. మంత్రిలోపమును గాదు. కాస్త్రలోపమును గాదు — అది ప్రకృతిలోననే సంభవించితి. అందుచేతనే గోరా సర్వాంతఃకరణములను ననుష్ఠానోద్యోగమునకు విముఖము లై పోవుచుండెను.

సమయము సమీపించెను. సభాసభలను సంసిద్ధము చేయఁబడియెను. గోరా గంగాస్నానముచేసి యార్చిత్రస్త్రములను విడుచుచుండఁగా జనసమాజమును ద్రోసికొనుచు నవినాశుఁడు దీనవదనముతోఁ బచ్చి "కృష్ణదయాళురాదు రక్తము క్రిష్ణుకొనుచున్నాఁడట! నన్ను కీపురముగ నింటికిఁ దీసికొనిపోవుటకై బండి వచ్చినది!" అని చెన్నెను. గోరా తత్తరముతో వెడలిపోయెను. అనినాకుఁడుకూడ నాతని వెంటబడి

చుటయు గోరా 'నీవు రావలదు. నీవిటలేవున్నచో నీవచ్చినవారి నభ్యర్థించుట జరుగదు!' అని చెప్పి గోరా యతివేగముగ నింటికి బోయెను.

కృష్ణదయాళుడు శయ్యపై బరుండి యుండెను. ఆనందమయి పొదముల నొత్తుచు నాతనిచేతఁ గూర్చుండి యుండెను. గోరాయుద్విగ్నుడై యాయరువురి మొగములవంకను జూచెను. కృష్ణదయాళుడు తనప్రక్కనున్న కుర్చీపై గూర్చుండు నట్లాతనికి సంజుచేసెను. గోరా కూర్చుండి తల్లింగాంచి 'అమ్మా! ఎట్లున్నది?' అని యడిగెను. ఆనందమయి మెల్లగా 'కొంచెము నెమ్మదిగ నే యున్నది. డాక్టరు దొరగారికి గబురు వెళ్ళినది.' అనియెను. ఆయింట కళిమాఖియు నింకొక సేనకుడును గూడ నుండిరి. కృష్ణదయాళుడు వారినిబామ్మని సంజుచేసెను. వారుపోయిరి. అప్పుడు కృష్ణదయాళుఁ డానందమయి మొగమువంక వింతుక నేపుచూచి గోరానుద్దేశించి మెల్లగా "నాకుఁగాలము సమీపించినది. నే నింత కాలమువజ్రమున నీసంబంధమున దాచియుంచినవిషయము నిప్పుడు నీకుఁదెలుపకున్నచో నాకు ముక్తిలేదు." అనియెను.

గోరాముఖము వివరమెఱియెను. ఆతఁడు ముసిరుడై కూర్చుండెను. కొంతసేపటివఱ కెరడును మాటాడలేదు. అప్పుడు కృష్ణదయాళుడు "గోరా! అప్పుడు నాకుఁ దెలియలేదు. అందుచేత నే యింతగొప్పపొరపాటుపని చేసితిని. తరువాత దానిని నవరించుకొనుటకు మార్గము లేకపోయినది." అని చెప్పి మరల నూరకుండెను. గోరాకూడ నేమియుఁ బ్రశ్నింపక నిశ్చలఁడై యుండెను. కృష్ణదయాళుడు మరల "ఇట్లే జరగి పోవలయు ననియు, నీసంగతి నీకెప్పటికిని జెప్పవలసినయావశ్యకమే లేదనియు నేననుకొంటిని. కాని యది యుక్తము కాదని నా కిప్పుడు తోచినది. బాబూ! నామరణానంతరమున నీవు క్రొద్దముం గావించుట యెట్లు?" అని యాప్రమాదభావహామిత్రముచేతనే కృష్ణదయాళుడు వడఁకిపోయెను. ప్రధానవిషయము తెలిసికొనవలయునని గోరా తొందరపడిపోవుచుండెను. ఆతఁ డానందమయివంకఁ జూచి "అమ్మా! ఆశంగతి యెఱుఁగ నీవు చెప్పుము! క్రొద్దముచేయుటకు నాకధికారమే లేదా?" అని యడిగెను.

ఇంతవఱకును నిశ్చేష్టయై తలవంచుకొని కూరుచున్నయానందమయి గోరా ప్రశ్ని కొనుక తలయైతి యాతనివంకఁ జూచి "లేదుబాబూ! నీకధికారము లేదు." అనియెను. గోరా యదరిపడి "నే నీతనితనయుఁడను గానా?" అని ప్రశ్నించెను. ఆనందమయి భగ్నకంఠముతో "కావుబాబూ!" అనియెను. అప్పు డగ్నిపర్యుక్తమునందలి యేనలోచ్చాసమునతో గోరావదనమునుండి "అమ్మా! నీవు నాకల్లివికానా?" అనుసంతాపప్రశ్నయు వెలువడియెను. ఆనందమయిగుండె పగిలిపోయెను. ఆమె యకుప్రీతినవేదనామయకంతస్వరముతో "బాబూ! గోరా! నీవు పుత్రవిహీననగు

నాకు బుచ్చిడవు. నీవు నాకు గన్న బిడ్డకంటెను నభిరుదవే బాటూ!" అనియెను. అప్పుడు గోరా కృష్ణదయాశునిం గాంచి "నేను మీకెట్లు లభించితిని?" అని పృశ్నించెను. కృష్ణదయాశుడు హిసస్వరముతో "అప్పుడు మూటిసినమయము. ఎటా వాయందు మే మన్నప్పుడు మీయమ్మ సిపాయిలభయముచే బరుకెత్తుకొని మాయం దీకి వచ్చి యొకరాత్రి మాయంటునుండెను. అంతకుముందే మీతండ్రి యుద్ధములో మరణించెను— ఆతని పేరు—"

అనినంతనే గోరా గజ్జాస్వరముతో "అక్కటలేదు ఆతని వాతముతో నాకు నిమిత్తము లేదు." అనియెను. కృష్ణదయాశుడు గోరాయుద్యోగమునకు విస్మయపడె యాగిపోయెను. తరువాత మరల మెల్లగా "ఆతఁ డెల్లందుడకీయుడు. ఆరాత్రియే మీయమ్మ నిన్ను బ్రసవించి తోడనే మరణించినది. అప్పటినుండియు నీవు మా యింటనే పెరిగి పెద్దవాడవైతివి." అని చెప్పెను. ఒక్కనిమిషములో దవడివర మంతయు నద్భుతకృష్ణముగా మారిపోయినట్లు గోరా కగపడియెను. చిన్నతనము నుండియు నిర్మించుకొనుచున్న యాతనిజీవితభ్రాంతి యంతయు నొక్కసారిగా విలీనమై పోయినది. ఆతని స్థాన మేడియో బోధపడకుండెను. ఆతని వెనుక భాగమున నతీతకాల మను నెట్టివస్తువును లేదు. ఎట్టుయెదుట నితకాలమునకును నాతనియే కాగ్రీలక్ష్యము నందుండి నున్నవస్త్రం బగుచున్న భవిష్యముమాడ నాస్తికముగ లాపించిపోయెను. ఆతఁడు కేవలమును ఊణకాలింబగు పద్యపత్రాంతర్జల బిందువునబోలి యుండెను. ఆతనికిఁ దల్లిలేదు; తండ్రి లేదు; డేశము లేదు; జాతి లేదు; పేరు లేదు; గోత్రము లేదు; జేవుడు లేడు! ఆతనికిఁ కేవలమును లేదనుచుటయే యున్నది! ఆతని కాళి గు మేమున్నది? పని యేమున్నది? మరల నెక్కడ నారంభింపవలయును? దేని యందు లక్ష్య ముంపవలయును? ప్రతిదినమును గ్రామగ్రామముగాఁ గార్యోపకరణ మల నెక్కడనుండి సంగ్రహింపవలయును? దిగ్భ్రాంతింగూర్చు నీయర్థకూన్య మధ్యమన గోరా వాగ్విహీనుడై కూర్చుండి యుండెను. ఆతని మొగము చూచి యెవ్వరును మఱిమాటాడుటకు సాహసంపలేదు.

ఇంతలోఁ గుటుంబవైద్యునితోఁ గలసి డాక్టరువొరగారు వచ్చి రోగినిఁ జూచెను. అట్లే యాతఁడు గోరానుగూడఁ జూడకుండఁజాలకపోయెను. ఈతఁ డెవ్వడని డాక్టరునతోనియెను. అప్పుడు గోరా మొగమున గంగావృత్తికాశిలక ముండెను. ఆతఁడు పట్టుబట్టుటన గట్టియుండెను. కంచుకము లేకుండుటచే నుత్తరీయాంతరీమునం బాతనిప్రకాండకీరము స్పృష్టముగఁ నగపడుచుండెను. పూర్వమెనవో విగ్నిహుడాక్టరుని గోరాకుఁ గోపము గానుండును! ఇప్పు డా డాక్టరు రోగిని బరిక్షించుట గోరా

మహానాథులతోనే చూచుచు దనలో “ఇక్కడివారందరికంటెను వీరిందేనా నా కాత్మీయుడు?” అని ప్రశ్నించుకొనియెను.

డాక్టరు రోగిని పరీక్షించి “విరుద్ధలక్షణము లందఱు దోచుట లేదు. నాడి యందును దోషము లేదు. శరీరస్థితియందు వికృతియేమియును లేదు. కొంచెము జాగ్రత్తగనున్నచో నితనట్టిజబ్బుచేయదు” అనిచెప్పి వెడలిపోయెను. గోరాకూడ నేమి యు మాటాడవంద లేదుట తుపక్రిమించెను. డాక్టరు వచ్చుటచే లోనికొబ్బోయిన యానందమయి చటాబునవచ్చి గోరాచేయి పట్టుకొని ‘బాబూ! గోరా! నావై గోప పడనలదు. అట్లయినచో నేను బ్రదుకజాలను.’ అనియెను. గోరా మనస్తాపముతో “ఇన్నాశ్వము కల చెప్ప లేదు? చెప్పినచో నీకెట్టిసప్తమును లేదే!” అనియెను.

ఆనందము తప్పంతయును దనమీఁదనే వెట్టుకొని “బాబూ! నిన్ను బోగొట్టుకొందు నేమో యనుభయముచే నేనింతపాపము చేసితిని! తుదకుఁ జెప్పక తీరి పది నాదు. ఇది యెవ్వరితప్పును గాదు. నాదే. గోరా! ఇది నాకు మరణశిక్ష యైనది బాబూ!” అనియెను. గోరా యేమియు మారాడక “అమ్మో!” అనియెను. ఆపిల్లపు తో నింతవఱకును కుమ్మములై యున్నయానందమయికన్నులనుండి యశ్రుధారలు పొంగిపారలవారంభించెను. అప్పుడు గోరా ‘అమ్మో! ఇప్పుడు నేనొకసారి పశుశబ్ద బునింటికై బోయెదను!’ అనియెను.

ఆనందమయిగుండెలలోనిబరువు దిగిపోవుటయు నామె ‘వెళ్ళుము బాబూ!’ అనియెను. కృష్ణదయాశుండు తనకు శిశుమరణసంకేయము లేకుండుటయు, గోరా రహస్యమంతయు వెల్లడియైపోయినదని భయపడి ‘గోరా! ఈసంగతు లెవ్వరియొద్దను వెల్లడింపవలసినపనిలేదు. నీవు కొంచెము జాగ్రత్తగా నున్నచో నీసంగతి యెవ్వరికిని వెలియఁబోదు!’ అనియెను. గోరా యెట్టిప్రత్యుత్తరమును జెప్పక వెడలిపోయెను. కృష్ణదయాశునితో, దన కెట్టిసంబంధమును లేదనుమాట తలంచుకొని యాతఁడు విశ్రాంతిఁ గడయ్యెను. గోరా బయలుదేరి పోవుచుండఁగా మహిముఁ డగపడి ‘గోరా ఎక్కడకుఁ బోయెదవు?’ అని ప్రశ్నించెను.

గోరా—కుభవా! డాక్టరు వచ్చినాడు. భయము లేదని చెప్పినాడు.

మహిముఁ డానందముతో “బ్రతికితిమి. ఎల్లాడి శశినిరాము. నీవు కొంచెము చాటువడనలయును. వినయుఁ దాదినమున మనయింటికై రాఁగూడదు. తనవెండి కట్టినార, రాఁగూడదని యవినాశుండుకూడఁజెప్పియున్నాడు. సోదరా! ఒక్కఁడుట చెప్పుచున్నాను. అతినమున మాకచేరీపెద్దదొరలను బిలువఁదలఁచితిని. నీవుమాత్రము గందరగోళము చేయకుముమా! ఏమంతకష్టమున్నది? ఒకసారి తలదంచి ‘గుడ్ ఈవినింగ్ సార్’ అన్నంతమాత్రమున హిందూధర్మము చెడఁపోవునా యేమి? యాడు.

వారు రాజవంశజులు! వారి కింతుక లొంగినట్లున్నచో నది మన కొక యవమానము కాదు.' అనిచెప్పెను. మహిమనిమాటబడుచుచెప్పకుండగనే గోరావెదలిపోయెను.

౨౨

తనకన్నీరు పరేకున కగపడకుండ నుచరిత బట్టబుసన్నచున్నట్లు పెట్టెపెకొరగి యున్న సమయమునందే గౌరవాచారబాటు వచ్చెననుకబురు వచ్చెను. నుచరితపని ముగించి చటాటన లేచెను. అంతలో గోరాయును వచ్చెను. గోరా మొగమునఁదిలక మింకను నట్లే యున్నది. ఆతఁడు పట్టుబట్టకతోడనే వచ్చెను. అప్పుడు నుచరితఁడఁ బ్రీతిభావమున గోరానుజూచినదినము స్ఫురికి వచ్చెను. అప్పు డాతఁడు యుద్ధనన్న ధుడై వచ్చెనని నుచరిత యెఱుఁగును—ఇప్పుడుగూడ నదియే నేమను!

గోరావచ్చినతోడనే తల నేలపైఁ బొరలించుచుఁ బరేకునకు సాష్టాంగప్రణామము చేసి యాతనిపాదధూరిని నైకొనియెను. పరేకుఁడు వ్యస్తభావముతో నాతని లేవనెత్తి 'కూర్చుండుము! బాబూ! కూర్చుండుము.' అనియెను. గోరా చటాటన 'పరేకబాబూ! ఇప్పుడు నాకెట్టిబంధమును లేదు!' అనియెను.

పరేకుఁడాశ్చర్యముతో "ఎట్టి బంధము" అనియెను.

గోరా—నేను హిందువును గాను.

పరే—హైందవుడవే కావా?

గోరా—కాను. మ్యాటిసీసరుయనున దొకసన్నివేశము నాకిప్పుడు తెలిసినది. మారండ్రీ యొర్రుండుదొరయంట! భారతవర్షమున నుత్తరముమొదలు దక్షిణమునఁజును గల దేశముదిరద్వారములన్నియు నిప్పుకు నాయెరుట రుద్ధములైపోయినవి. ఇప్పుడీ దేశమధ్యమునం దెట్టిపంక్తియందును నాభోజనమునకుఁ దావులేదు.

నుచరితాపరేకులు స్తంభితులైపోయిరి. పరేకున కేమి చెప్పుటకును దోచుట లేదు. అప్పుడు గోరా 'పరేకబాబూ! నే నిప్పుడు ముక్కుడనైతిని. కతిత్వమునకుఁ గాని, భీష్మత్వమునకుఁగాని నేనిక భయపడవలసినపని లేదు. నాకికనడుఁడుగువకు నేలచూపులు చూచుచు కుచిత్వమును రక్షించుకొనవలసిననిమిత్తములేదు' అనియెను. నుచరితయే కాగిద్వప్పిఠో గోరావ్రోదీ పతదనమునుగాంచుచుండెను. అప్పుడు గోరా మరల "పరేకబాబూ! నేనింకకాలమునుండియు భారతవర్షమును బడయుటకై ప్రాణములనర్పించి క్రియత్నము చేయుచుంటిని—ఎక్కడవో యొకతావున బంధితుఁడై యుంటిని. ఆబంధముతో నాశోధన సమ్మేళనము చేయుటకై కేయుంబలు నాజీవి తముల నర్పించి పాటుపడితిని. ఆశోధాభిప్రాయ విస్తరింపజేయుటయందే మన్నియ నై నేనిక నెట్టికార్యమునుజేయుచాలనైతిని. అదియే నాకుఁ బ్రధానకార్య మయ్యెను. అందుచేతనే నా స్తంభభారతవర్షమును సత్యద్వప్పిఠంగాంచి నేనింపజేయి య నేకపర్యాయము.

యములు భయముచే వెనుకకు మరలితిని. నిష్క్రంతుకమును, నిర్వికారంబు నగుభారత వర్షమును మఁమున భావించుకొని యాయభేద్యదుర్లభవధ్యమున నాభక్తిని నిరసాయముగ రక్షించుకొనుటకై నాచుట్టుప్రక్కల సంతటను మహారణము గావించితిని. ఇప్పు డొంకనిమిషములో నాభావదుర్లభు స్వప్నరాజ్యమునలె మాయమైపోయినది. నే నాఁ స్మృతిముగఁ ద్రోసివేయఁబడి యనంత దత్యమధ్యమునకు వచ్చిపడితిని. సుతుస్త భారతవర్షమునందలి చుంచిచెడ్డలును, సుఖదుఃఖములును, జ్ఞానాజ్ఞానములును నొక్కసారిగా నాహృదయమధ్యమునకు వచ్చిపడినవి. ఇప్పుడు నేను సత్యమును నేలించుట కధికారికైతిని. సత్యసంబంధ మగుకర్మక్షేత్రము నాయెదుటికి వచ్చిపడినది. అది నాకునోచ్యమగునందలిక్షేత్రముకాదు— అది వెలుపల నున్నది. శత్రోగ్రుటి ప్రజలకును సంబంధించిన యథార్థకల్యాణక్షేత్రము!

నూతనలబ్ధం బగుగోరాయనుభవోత్సాహవేగము పరేకునిగూడ నాందోళితునిం గావించుచుండంగను. ఆతఁ డింక గూర్చుండఁ జాలకపోయెను; మరీచుండి చటాలన లేచి నిలువఁబడియెను.

గోరా— నామాటలు మీకు బాగుగఁ దెలిసినవా? నే నెట్టివాడను గావలయునని లేయుంబఁలు గోరుకొనుచుఁ గాలేకపోయితి నో, యట్టివాడ నిప్పటికిఁ గాఁగలిగితిని. నేనిప్పుడు భారతవర్షి యుండను. నాహృదయములో నిప్పుడు హృదయ మనావృద్ధియ కైస్తవాది సమాజములయం దెట్టివిరుద్ధభావమునులేదు. ఇప్పుడీ భారత వర్షమునందలి యన్ని జాతులును నాజాతియే. అందఱియన్నమును నాయన్నమే. నే నీబంధాశ్చయమందలి యన్ని జిల్లాలను దిరిగితిని. చిన్నపల్లెలయందుఁగూడ నాతిధ్యమును గల్గిపొంచితిని. నేను కేవలమును బట్టణసభలయందే యుపస్యించువాడనని మీ రనుకొనవలదు. కాని సామాన్యజనులందఱితోడను సమానముగఁ గలసియుండఁజాలకపోయితిని. ఇంతకాలమునఁజును నే నస్పృహముగా నొకవిధమగు ప్రత్యేకత్వమును గల్పించుకొనియే తిరుగుచుంటిని. ఆభావమును మరల్చుకొనఁజాలకపోతిని. అందుచేత నే నాహృదయాంతరమునం దత్యంతమును సూన్యభావముండెను. అది యున్న ట్లంగీకరించుటకుకై నే ననేకవిధములఁ బ్రయత్నించుచుంటిని. ఆసూన్యత్వము ననేక చిత్రాంశకారములతో నలంకరించి నుండఁగఁగఁ జేయఁ బ్రయత్నించుచుంటిని. ఏమిద— నేను భారతవర్షమును బ్రాణముకంటె నధికముగఁ జేరిమించితిని. నేను దానియందే భాగమున కెట్టిలోపము కలదనుటకును సన్నాహములేకంటిని. ఇప్పటికి నే నానులంకారతరచనమునందలి వృథాప్రయత్నమునుండి నిష్క్రమించి బ్రదుక గలిగితిని పరేకబాబూ!

పశే—మనము శత్రుమును గ్రహింపఁగలిగినప్పుడు మనసమస్తాభావములను సంపన్నములు కాకపోయినను నాత్మసంతృప్తి కలుగును—దానిని మిథోవ్యవకరణములచే నలంకరింపవలయునను నిచ్చామాత్రిమైనను మనకుఁ గలుగదు.

గోరా—పశేకబాబూ! చూడుము! నాకు రేపు ప్రాతఃకాలమునకు నవజీవన లాభముం బ్రసాదింపుమని నిన్నటిరాత్రి నేను దేవుని బ్రార్థించితిని. నేను చిన్నతనమునుండియు నిన్నాశ్వవజ్రము నజ్ఞానాశాచములచే నావృతముకనె యుంటిని. ఇప్పుడాయావరణము నిశ్శేషముగ నశించుటచే నాకు నవజన్మలాభము కలిగినది. నే నేభావముతోఁ బ్రార్థించితిని యాభావము నీశ్వరుఁ దాలింపలేదు—ఆతఁ డాకస్మికముగాఁ దననశ్రుమును నాచేతులలోఁ బెట్టి నన్నొక్కసారిగా నానందపులకితునిం గావించినాఁడు. ఆతఁ డిట్లు నాయపవిత్రతను సమూలముగ నశంపఁజేయునని నేను న్యక్షమందెనను ననుకొనలేదు. నే నిప్పుడు చండాలగృహమందైనను నపవిత్రతాభయము లేనంతటి శుచిమంతుఁడనైతిని. పశేకబాబూ! నేను నేటిప్రాతఃకాలమున సంపూర్ణముగ నావరణనిర్విశిష్టం బగుచి త్తముతో నొక్కసారిగా భారతవర్షోత్సంగము నాశ్రయింపఁగలిగితిని. ఇంతకాలమునకు నేను మాతృక్రోధనివాసనుఖి మని నేమో సంపూర్ణముగ గ్రహింపఁగలిగితిని.

పశే—గారబాబూ! నీమాతృక్రోధనివాససౌఖ్యాధికారమధ్యమునకు మమ్ములనుగూడ నాహ్వానించి తీసికొనిపోమ్మ!

గోరా—నేనిప్పుడు ముక్తిలాభముం గాంచి ప్రప్రీథమమున మిమ్ముల దర్శింపవచ్చితిని యెఱుంగుదురా?

పశే—ఎందుకొఱకు?

గోరా—ఆముక్తిమంత్రము మీయొద్ద నేయున్నది—అందుచేత నే మీ శసమాజమునందును స్థానమును గైకొనలేదు. నన్ను మీరు మిఁకన్యూనిగా ననుగ్రహింపుడ! ఎవ్వడు హిందువులకును, ముసల్మానులకును, క్రైస్తవులకును, బ్రాహ్మసామాజికులకును గూడ సముద్రయందెనో యెవ్వనియందెరద్యార మన్నిజాతులకును నందఱువ్యక్తులకునుగూడ నేదీదమునందైనను మూయఁబడియుండదో, యెవ్వఁడు కేవలమును హిందువులకుమాత్రమే దేవుఁడు కాక భారతవర్షమున కంతకును దేవుఁడైయుండెనో యాదేవునిదివ్యమంత్రమును మీరు నా కిప్పు డుపదేశింపవలయును.

పశేకునివదనములమున గంభీరభక్తిరసపరిపూర్ణము లగునున్న గమ్యురచ్చాయలు మిలమిల మెఱిసిపోవుచుండెను—ఆతఁడు నిమిలితనయనుఁడై నిశ్చబ్దముగ నిరావేదము యుండెను.

ఇంతనేపటికి గోరా సుచరితవంకఁ దిలకించెను. సుచరిత తనకుర్చీపై నిశ్చేష్టయై కూర్చుండియుండెను.

గోరా నవ్వుచు “సుచరితా ! నే నీక నీగురువును గాను. నేను నిన్నొక్కటి ప్రార్థించుచున్నాను—” “నీవు నాచేయి పట్టుకొని నీయీగురునకు నన్ను సమర్పింపుము!” అని కోరుచు గోరా తనదక్షిణహస్తమును సుచరితవైపునకుఁ జూచెను. సుచరిత చటాటనఁ గుర్చీనుండి లేచి తనకోమలకరపల్లవము నాతని కరకమలమునఁ గీలించెను. అప్పుడు గోరా సుచరితతోఁ గలిసి పరేకునకు సాష్టాంగప్రణామముఁ గావించెను.

పరిశిష్టము

గోరా సంధ్యానంతరమున నింటికివచ్చి చూచెను. — ఆనందమయి యింటియెదుట వరండాలో నిశ్శబ్దముగఁ గూర్చుండియుండెను.

గోరా చటాటనవచ్చి యామెపాదములచేతఁ బ్రణమిల్లెను. ఆనందమయి హస్తద్వయముతో నాతనియుత్తమాంగమునెత్తి ముద్దిడుకొనియెను.

గోరా—అమ్మా ! నీవే మాయమృతు, నే నేయమృతు వెదకుకొనుచుఁ దిరుగుచుంటి—ఆయమృ నాశ్చర్యమధ్యమునందే కూర్చుండియున్నది ! అమ్మా ! నీకు జాతిలేదు ; విచారములేదు ; అనన్యభావములేదు ! నీవు కేవలమును గల్యాణమూర్తివి ! నీవే నాభారతవర్షమవు !

అమ్మా ! ఈసారి మీలక్ష్మీదాసిని బిలుపుము ! నాకుఁ బానీయజలముం దెమ్మని యామెతోఁ జెప్పము !

అప్పుడానందమయి యశువువ్యాకులమృదుకంఠస్వరముతో గోరాచెబిచెంతఁ దన తదనకమలము నుంచి “గోరా ! ఈసారి యొకసారి విషయనిఁ బిలిపించెదను.” అనియెను.

